

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI / 1043
İLMİ ESERLER: 166

Tashih:

Sedat MEMİŞ
Hacı Duran NAMLI

Grafik & Tasarım:

Abdullah PAÇACI

Baskı:

Kalkan Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
(0312) 341 92 34

1. Baskı Ankara 2014

ISBN

2014-06-Y-0003-1043
978-975-19-6233-1

Sertifika No: 12930

Eser İnceleme Komisyonu Kararı
15.07.2014/33

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim:

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0 312) 295 72 93 - 94
Faks: (0 312) 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

KUTLU DOĞUM HAFTASI
“HZ. PEYGAMBER
VE MERHAMET EĞİTİMİ”
SEMPOZYUMU

(15-17 NİSAN 2011)

ANKARA

DİB
YAYINLARI

Eserde yer alan tebliğ ve müzakere metinlerinde ileri sürülen görüşlerin dinî ve hukukî sorumluluğu sahiplerine aittir.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	9
AÇILIŞ	11
DR. YAŞAR YİĞİT	13
PROF. DR. MEHMET GÖRMEZ	16

AÇILIŞ KONFERANSI

PROF. DR. KEMAL SAYAR	29
-----------------------------	----

MERHAMET KAVRAMI ÜZERİNE

OTURUM BAŞKANI

PROF. DR. MUHAMMET ŞEVKİ AYDIN

1- MERHAMET KAVRAMI	48
DOÇ. DR. İSMAİL KARAGÖZ	
2- BİR DUYGU OLARAK MERHAMETTEN BİR EYLEM OLARAK MERHAMETE	91
PROF. DR. M. MÜFİT UĞUR	
3- MERHAMET EĞİTİMİ (NELİĞİ) ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER	99
PROF. DR. RECAİ DOĞAN	

İSLAM'DA KARDEŞLİK VE HUKUKU

OTURUM BAŞKANI

PROF. DR. İ. HAKKI ÜNAL

1- TASAVVUFİ DÜŞÜNCEYE GÖRE ALLAH'IN RAHMETİ: RAHMAN İSMİNİN SIR VE HİKMETLERİ	130
DOÇ. DR. ABDULLAH KARTAL	
2- MERHAMETİN KAYNAĞI: VEHBÎ Mİ KESBÎ Mİ?	142
DOÇ. DR. MUHİDDİN OKUMUŞLAR	
2- İLAHÎ RAHMETİN BEŞERE YANSIMASI OLARAK DİN	154
PROF. DR. RECEP ŞENTÜRK	
3- İLAHÎ ADALET VE RAHMET-İ İLAHİYE BURHANLARI	160
DOÇ. DR. İBRAHİM MARAŞ	

MERHAMET ELÇİLERİ VE RAHMET ELÇİSİ

OTURUM BAŞKANI

YRD. DOÇ. DR. NECDET SUBAŞI

1- PEYGAMBERLER GELENEĞİNDE RAHMET VE MERHAMET 182

DOÇ. DR. ERDİNÇ AHATLI

**2- CAHİLİYİYİ ASR-I SAADET'E DÖNÜŞTÜRMEDE HZ. MUHAMMED'İN
MERHAMETİNİN ROLÜ 191**

PROF. DR. RIZA SAVAŞ

3- RAHMET PEYGAMBERİ'NİN DİLİNDE MERHAMET 201

YRD. DOÇ. DR. ÖMER ÖZPINAR

DİĞER DİN VE GELENEKLERDE MERHAMET EĞİTİMİ

OTURUM BAŞKANI

PROF. DR. M. SAİM YEPREM

**1- DİĞER DİN VE KÜLTÜRLERDE ORTAK BİR AHLAKİ KAVRAM OLARAK
MERHAMET 240**

PROF. DR. ÖMER FARUK HARMAN

1- VAKFİYELERİN DİLİNDEN MERHAMET EĞİTİMİ 247

PROF. DR. ZİYA KAZICI

**3- ALLAH'IN EMİRLERİNE SAYGI VE MAHLÛKÂTINA ŞEFKAT BAKIŞ
AÇISIYLA MERHAMET 262**

DOÇ. DR. NECDET TOSUN

4- İSLAM KÜLTÜR VE EDEBİYATINDA RAHMET VE MERHAMET 275

PROF. DR. MEHMET AKKUŞ

EĞİTİMDE MERHAMETİN ROLÜ

OTURUM BAŞKANI

DOÇ. DR. İSMAİL KARAGÖZ

1- EĞİTİMDE BİR MOTİVASYON ARACI OLARAK MERHAMET 298

PROF. DR. MUHAMMET ŞEVKİ AYDIN

2- ADİL MERHAMET 310

PROF. DR. NEVZAT TARHAN

3- MERHAMET-İBADET İLİŞKİSİ (NAMAZ, ORUÇ, ZEKÂT, KURBAN) 336

PROF. DR. HÜSEYİN PEKER

4- SEVGİ EĞİTİMİNDE MERHAMETİN YERİ VE ÖNEMİ 346

PROF. DR. RAŞİT KÜÇÜK

MODERN HAYAT VE MERHAMET EĞİTİMİ

OTURUM BAŞKANI

PROF. DR. HAMZA AKTAN

1- MODERN BİREY VE MERHAMETİN İFLASI 385

DR. İSHAK EMİN AKTEPE

2- GÜNÜMÜZDE AİLE İÇİ İLİŞKİLERDE MERHAMET EĞİTİMİ 401

BELGİN AYDIN

3- VAROLUŞSAL-ASLİ BİR KAYNAK: MERHAMET 411

PROF. DR. YURDAGÜL MEHMEDOĞLU

TOPLUMSAL HAYATTA MERHAMET EĞİTİMİ

OTURUM BAŞKANI

PROF. DR. RAŞİT KÜÇÜK

1- ŞİDDET SARMALINDAN RAHMET TOPLUMUNA 431

AHMET TAŞGETİREN

2- SEKÜLER ÇAĞDA MERHAMETİN DİLİ 444

NAZİFE ŞİŞMAN

DEĞERLENDİRME OTURUMU

OTURUM BAŞKANI

PROF. DR. HAMZA AKTAN 463

TAKDİM

Başkanlığımız tarafından 2011 yılı Kutlu Doğum Haftası etkinliklerinin ana başlığı “**Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi**” olarak belirlenmiştir. Çünkü tarih boyunca ortak insanî bir değer olarak kabul edilen merhametin, günümüzde şaşırtıcı bir ivme ile hayatın her alanından hatta dünyamızdan çekilmeye başladığını, insanla en derin anlamına kavuşan bu kıymetli duygudan boşalan yeri, şiddet, öfke ve zorbalık gibi insanoğlunun ortak aklı tarafından asla tasvip edilmeyen olumsuz duyguların doldurduğunu görmek, üzücü olduğu kadar düşündürücü bir durumdur. Kültür, inanç, ırk ve coğrafya tanımaksızın bütün dünya halklarını kasıp kavuran şiddet olgusu, bireyin bizzat kendisine uyguladığı fiziksel ve duygusal şiddetten başlayarak ikili ilişkilere sızramakta, aile ve yakın çevre diyaloglarına uzanmakta, kurumların ve şehirlerin dokusuna işlemekte ve nihayet uluslararası ölçekte önemli bir sorun oluşturmaktadır. Bütün boyutlarıyla şiddete “dur” deme kararlılığı ancak bilinçli ve kapsamlı politikalarla hayata yansiyacak; atılacak adımların çıkış noktası ise “merhamet” olacaktır. Bu bağlamda “âlemlere rahmet olarak gönderildiği” bizzat Yüce Allah tarafından bildirilen bir Peygamber’in tebliğinde yer alan merhamet vurgusu yeniden okunmayı, üzerinde düşünülme ve şiddetin açtığı yaralara merhem olarak sunulmayı beklemektedir.

Bu itibarla, hafta boyunca gerçekleştirilecek etkinliklerle merhameti bütün kurumlarıyla toplumumuzun gündemine taşımak, şefkati duygu dünyasından eylem boyutuna geçirebilmenin yollarını konuşmak, kısacası Hz. Peygamber’in izinde fiilî bir merhamet seferberliğinin başlatılması hedeflenmiştir. Böylelikle televizyon ekranlarından bilgisayar oyunlarına, anne-baba-evlât üçgeninden eşler arası iletişime, siyasetten sanata, spordan eğitime hayatın her alanında şiddetin en acı örnekleriyle yüzleşmek durumunda kalan insanımız için nübüvvetin merhamet pınarına başvurulacak; kirlenen gönüller arınacak; merhameti okulda, evde, işte, çarşıda, sokakta kısacası hayat her nerede devam ediyorsa orada hakim kılacak şekilde eğitim sürecine dahil etmenin gereği ve imkanı tartışılmış ve bu çerçevede yapılabilecekler zemin hazırlanmaya çalışılmıştır.

Bu maksatla yapılan faaliyetlerin en önemlilerinden birisi olarak 15-17 Nisan 2011 tarihlerinde Ankara'da "Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi Sempozyumu", gerçekleştirilmiştir. Üç gün devam edensempozyum boyunca yedi oturum yapılmış ve toplam yirmi üç tebliğ sunulmuştur. Her biri birbirinden değerli bu tebliğ ve müzakereler, Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi alanında yeni ufukların açılmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Bu duygu ve düşüncelerle sempozyum kitabının hayırlara vesile olmasını Yüce Mevla'dan niyaz ediyoruz. Çok değerli görüşleriyle zihin ve gönül dünyamıza önemli katkılar sunan değerli hocalarımız başta olmak üzere, organizasyonda emeği geçen herkese şükranlarımızı sunuyoruz.

Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Ankara-2011

AÇILIŞ

15 Nisan 2011

TAKDİM- O, Kur'an'ın hitabıyla âlemlere rahmet olarak gönderilen kutlu nebi;

Ashabının, 'fedake ebî ve ümmî yâ Resulullah' dediği dost;

İmam-ı Rabbani'nin deyişiyle, aleyhi ekmelü't-tehâyâ tehâyâ;

Şeyh Galip'in şiiriyle, Hak'tan bize sultan-ı müeyyed;

Ahmet Naim'in ifadesiyle, zaman-ı saadet, nişan-ı risalet penahı;

Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin niyazıyla, "Ey Mustafa! Ey yeryüzünü nurlandıran, gökleri aydınlatan چراغ! Sen bu safa denizinin kaptanı, ikinci bir Nuh'usun, sen zamanın sahibi ve vaktin Hızır'ısın, bütün gemilerin kurtuluşu sana bağlı, selam olsun sana ey nebi!"

Muhterem Diyanet İşleri Başkanımız, kıymetli misafirler Diyanet İşleri Başkanlığımızca 2011 yılı Kutlu Doğum Haftası münasebetiyle gerçekleştirmekte olduğumuz Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi konulu sempozyumumuza hoş geldiniz, şeref verdiniz. (Alkışlar)

Açılış programımızı arz ediyoruz efendim.

Saygı duruşu ve İstiklal Marşı, Kur'an-ı Kerim tilaveti, sinevizyon gösterimi, açılış konuşmaları, gül gününün başlatılması, Prof. Dr. Kemal Sayar Beyefendi'nin açılış konferansları.

Şimdi, sizleri Cumhuriyetimizin kurucuları ve aziz şehitlerimizin hatrasına saygı duruşuna davet ediyorum. Saygı duruşu ve İstiklal Marşı için lütfen dikkat.

(Saygı duruşunda bulunuldu, İstiklal Marşı okundu)

Kıymetli haziruna teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Programımıza sözlerin en güzeli Kur'an-ı Kerim ile başlıyoruz. Kur'an-ı Kerim tilaveti için Hacı Bayram Veli Camii imam hatibi Yunus Koçan Hoca Efendiye sahneye davet ediyorum.

Buyurun Hocam.

Tilavetlerinden dolayı Hacı Bayram Veli Camii imam hatibi Yunus Koçan Hocamıza şükranlarımızı sunuyoruz.

Şimdi, sizleri Kutlu Doğum Haftamızın tanıtım filmiyle baş başa bırakıyoruz.

Tanıtım filmimiz burada nihayete erdi. Tanıtım filminde emeği geçen arkadaşlarımıza teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Şimdi de açılış konuşmalarını yapmak üzere Din Hizmetleri Genel Müdürümüz Yaşar Yiğit Beyefendi'yi kürsüye davet ediyorum. Buyurun Hocam. (Alkışlar)

Dr. Yaşar YİĞİT

Din Hizmetleri Genel Müdürü

Saygıdeğer Başkanım, Vali yardımcılarım, Diyanet İşleri Başkan Yardımcılarım, bizleri kırmayarak sempozyumumuza teşrif buyuran çok değerli ilim adamları, basınıımızın değerli mensupları ve Peygamber aşığı hanımefendiler, beyefendiler; hepinizi saygı ve sevgi ile selamlayarak sözlerime başlamak istiyorum.

Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı tarafından 1989 yılından beri Peygamber Efendimizin doğum yıldönümü Kutlu Doğum olarak kutlanmakta ve bu çerçevede öteden beri ilmi, kültürel ve sosyal etkinlikler tertip edilmektedir. Bu vesile ile Kutlu doğum haftalarını aziz milletimizin seviyesine ve seciyesine uygun olarak ihdas eden, bunu güzel bir gelenek hâline getiren büyüklerimize, hocalarımıza şükran borçlu olduğumu ifade etmek isterim.

Değerli misafirler; 1989 yılıyla birlikte mevlit geleneğinde gerçekten bir kırılma noktası yaşanmıştır. 1989 yılından 2003 yılına kadar Ankara’da bir sempozyum, il ve ilçelerde konferans ve paneller düzenlenerek sadece Peygamberimizi anma şeklinde tertip edilen Kutlu Doğum etkinlikleri bu yıldan sonra bütün yönleriyle Peygamber Efendimizi tanıma, tanıtma ve örnek ahlakını özümseme tarzında yurtiçi ve yurtdışında kutlanmış ve yeni bir boyut kazanmıştır. Bir hafta boyunca Diyanet İşleri Başkanlığı merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatıyla Hz. Peygamber’i konu edinen yüzlerce konferans, panel ve sempozyum tertip etmektedir. Öyle ki Kutlu Doğum etkinlikleri her yıl daha da artan bir ilgi ve katılımı artık stadyum ve spor salonlarında kutlanır hale gelmiştir.

Peygamber Efendimizin bir hafta boyunca ülkemizin hemen her köşesinde ilim ve gönül adamlarımız tarafından halkımıza anlatılacak olması gerçekten anlamlı, bir o kadar da heyecan vericidir. Dileğimiz bu heyecanın bizlerin ve ülke insanımızın gönlünden hiçbir zaman eksik olmamasıdır. Bu hafta vesilesiyle ülkemiz en ücra köşelerine değin adeta bir irşat havzasına dönüşmekte Allah Resulünü dillendiren nice konferanslar, vaazlar, panel ve sempozyumlar yapılmaktadır.

Böylece o klasik alışlagelmiş mevlit geleneği ilmî, kültürel ve sosyal etkinliklerle kapsamını daha da genişletmiştir.

Şüphesiz Kutlu Doğumun oturduğu ana eksen olan Hz. Peygamber'i anlamanın amaç ve gayesinden uzaklaşarak anlık şölenlere mağlup olmaması, dikkat edilmesi gereken en önemli hususların başında gelmektedir. Bu haftada verilen mesajların bireysel ve toplumsal hayatlarımızda etkin ve sürekli oluşu temel hedeflerimiz arasında yer almalıdır. Zira toplumsal bağlamda varlığımız ve etkinliğimiz bu mesajların sosyal hayattaki varlığı ve diriliği ile yakından ilintilidir.

Değerli misafirler; Başkanlığımız tarafından 2011 yılı Kutlu Doğum Haftası etkinliklerinin ana başlığı Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi olarak belirlenmiştir. Böyle bir konunun seçiminde tarih boyunca ortak insani bir değer olarak kabul edilen merhametin hayatın her alanından her geçen gün artan oranda çekilmeye başladığına, bu boşalan yeri şiddet ve öfkenin doldurduğuna dair kanaat etkin olmuştur.

Şüphesiz bu temanın seçilmesinden maksat, sıradan bir acıma duygusunu öne çıkarmak değil, kitle iletişim araçları üzerinden toplumun özellikle genç nesillerin eğitim ve eğlence ile maruz kaldığı şiddete dikkat çekmek ve insanın bütün varlıklara ilgisini, şefkatini ve sorumluluğunu ifade eden merhamet kavramının bütün ilişkiler ağını kuşatan bir düşünce olduğuna vurgu yapmaktır. Keza Başkanlığımız merhamete muhtaç kesimlere yönelik bir farkındalık ve duyarlılık oluşması için topluma Kutlu Doğum Haftası vesilesi ile çağrıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda alemlere rahmet olarak gönderilen Peygamberimizin tebliğinde yer alan merhamet vurgusu yeniden okunmayı, üzerinde düşünülmeyi ve şiddetin açtığı yaralara merhem olarak sunulmayı beklemektedir.

Değerli misafirler; bu çerçeveden dün akşam İstanbul'da binlerce Peygamber sevdalısı insanımızın katılımı ile Sinan Erdem Spor Salonu'nda 2011 Kutlu Doğum Açılış Programı gerçekleştirilmiştir. Etnik kökeni, siyasal anlayışı, sosyal statüsü her ne olursa olsun hemen herkes Rahmet Peygamberi'nin manevi ikliminde sevgi, saygı, muhabbet ve samimiyetle bir araya gelmişlerdir.

Hz. Peygamber ve merhamet eğitimini ilmî açıdan ele alacak olan sempozyum da bugün Ankara'mızda şu an başlamıştır. Üç gün sürecek olan sempozyuma 29 ilim adamımız tebliğ sunmak üzere, yaklaşık 80 civarında ilim adamımız da katılımcı ve müzakereci olarak davet edilmişlerdir.

Ben şimdiden sempozyumun hayırlara vesile olmasını temenni ediyor, tebliğ ve müzakereleri ile bu sempozyumu renklendirecek olan hocalarımıza müteşekkir olduğumuzu belirtiyor, tüm misafirlerimize saygılarımı sunuyorum. (Alkışlar)

TAKDİM- Din Hizmetleri Genel Müdürümüz Dr. Yaşar Yiğit Beyefendi'ye konuşmalarından dolayı şükranlarımızı sunuyoruz.

Şimdi de konuşmalarını yapmak üzere muhterem Diyanet İşleri Başkanımız Prof. Dr. Mehmet Görmez Beyefendi'yi, izin ve müsaadeleriyle kürsüye teşriflerini, arz ediyorum. (Alkışlar)

Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ

Diyanet İşleri Başkanı

Bismillahirrahmanirrahim.

Elhamdülillahi Rabbil âlemin vesselâtü vesselamu âlâ resulina Muhammedin ve âlâ alihi ve ashabihî ecmain. Bizleri yoktan var eden rahmetin ve merhametin en büyük kaynağı yüce Rabbimize sonsuz hamd ve senalar olsun. Bize yolumuzu göstermek üzere gönderilen bütün rahmet elçilerine salât ve selam olsun.

Çok saygıdeğer vali yardımcılarımız, Diyanet İşleri Başkanlığımızın çok değerli mensupları, yöneticileri, hanımefendiler, beyefendiler; sözlerime başlarken hepimizi saygıyla selamlıyorum.

Doğumunu kutladığımız ve kâinattaki rahmetin ve merhametin yaygınlaşmasında kendisine medyun-u şükran olduğumuz sevgili Peygamberimizi saygı ve tazim ile yâd ediyorum.

Kutlu Doğumunuz mübarek olsun. Hoş geldiniz. (Alkışlar)

Salonumuzu büyük oranda hanımefendilerin doldurduğunu görüyorum. Bütün insanlığı merhamet kucağında büyüten ve yetiştiren hanımefendilere merhameti anlatmak kolay olsa gerek. Asıl merhametsizliği anlatmak çok daha zor. Ben özellikle bu toplantımıza ilgi gösteren bütün hanımefendi kardeşlerime huzurunuzda teşekkür etmeyi bir vazife addediyorum. Hoş geldiniz. (Alkışlar)

Yaratıcımız rahmetin ve merhametin kaynağı, merhameti engin ve sonsuz. Yüce Peygamber bize onun merhametini zihinlerimize yakınlaştırmak için şöyle anlatıyor: Rabbimiz rahmeti yüz parçaya ayırdı. Bu yüz parçadan doksan dokuzunu kendine aldı, bir tanesini bütün kâinata, bütün varlığa gönderdi. Yeryüzünde vahşi bir hayvan kendi pençesini yavrusuna basmamak üzere eğer yukarıda tutuyorsa Yaratıcı'nın bütün kâinata, bütün varlığa, bütün insanlara verdiği o rahmet sayesinde. O rahmetle

biz birbirimizi seviyoruz. O rahmetle tohumlar fidan veriyor, o rahmetle dallar çiçek veriyor, o rahmetle ağaçlar meyve veriyor, o rahmetle, o merhametle hayvanlar dahi birbirine şefkat ediyor, birbirine merhamet ediyor. Dolayısıyla rahmet ve merhamet sıradan bir acıma duygusu değil aslında varlığın, kâinatın, insanın üzerine yaratıldığı, mayasına Yaratıcı'nın yerleştirdiği, insanın kalbine, gönlüne, mayasına yerleştirdiği çok yüce, çok yüksek bir duygu merhamet.

Bu sebeple bütün peygamberler de rahmet olarak gönderilmiştir.

Az önce okunan Kur'an-ı Kerim'de doğrudan "Ve mâ erselnâke illâ rahmeten lil âlemin" hepimiz biliyoruz bu ayeti, biz seni başka bir şey için değil seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.

Geldiler Resul-i Ekrem'e, birilerine lanet etmesini istediler, birilerine beddua etmesini istediler, o, "Ben rahmet olarak gönderildim, ben lanetçi olarak gönderilmedim." buyurdu.

Bir savaş esnasında bir hanımefendi henüz süt emen yavrusunu kaybetmişti. Herkes aramaya koyuldu, Efendiler Efendisi de aramaya koyuldu. Çocuk bulundu. Çocuğun anneye buluşma sahnesi var. Uzun süre anneden ayrı düşmüş yavrunun anneye buluşma sahnesini Efendiler Efendisi değerlendiriyor. Etrafındakilere soruyor, "Hiç bu hanımefendi kucağındaki yavrusunu ateşe atar mı?" diye sorar."Atmaz" diyor."Allahü erhamü biibâdihi min hazîhi biveledihâ. Andolsun ki Allah'ın kullarına olan rahmeti bu kadının yavrusuna olan rahmetinden çok çok çok daha fazladır."

Dolayısıyla Allah'ın rahmeti ve merhameti engin ve sonsuz. Böyle olduğu içindir ki Rahmet Peygamberi bize, sözlerimize ve işlerimize başlarken Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlamamızı emrediyor. Her kim Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla sözüne ve işine başlamazsa o söz ve iş bereketsiz olur buyuruyor. Sadece gayesi bir tane değil. En büyük gaye sözlerimizde ve işlerimizde rahmeti ve merhameti kendimize prensip edindiğimizi ilan etmek için bize emrediliyor bu.

Allah'ın 99 esması var. Biz besmelede neden sadece Rahman ve Rahîm olan sıfatlarını zikrediyoruz? Çünkü emrin zımında bizden istenen, ey insanlar siz sözlerinizde ve işlerinizde sadece rahmeti, sadece merhameti kendinize prensip olarak kabul edeceksiniz buyrulmuştur.

Çok kıymetli hanımefendiler, beyefendiler neden merhamet eğitimi? Bu sene Diyanet İşleri Başkanlığı olarak biz neden merhamet eğitimi başlığını seçtik? Öncelikle kadirşinaslık yapmış olmam, burada aramızda bulunuyor, biraz sonra kendisini zevkle dinleyeceğiz, Prof. Kemal Sayar hocamız literatürümüze bunu bir ucundan ilk defa sokmaya çalışan bir hocamız oldu, kendisine teşekkür ediyorum.

İki sene önce İstanbul’da bir toplantıdaydım, hayatını kilisede rahibelikle geçirmiş, Katolik kilisesinde rahibelikle geçirmiş, sonra Budist olmuş, sonra Efendiler Efendisi Muhammed Mustafa’nın hayatıyla tanışmış, Kur’an’la tanışmış, İslam’la şeref yapmış bir hanımefendi benimle görüşmek istediğini ifade etti. O zaman Diyanet İşleri Başkan Yardımcısıydım. Birilerine sormuş Türkiye’de en yüksek, en yüce dinî kurum hangisidir, benim bir derdim var, ben bu kurumla bu derdimi paylaşmak istiyorum diye. Bu vesileyle benimle görüştü ve bana şöyle dedi: “Ben bir dinin mabedi içerisinde dinin merhametinin nasıl şiddete dönüştüğüne şahit oldum, ben bir mabede Hz. İsa’nın rahmetinin nasıl bir katılığa dönüştüğüne şahit oldum, sonra başka bir dine geçtim, sonra İslam’la şeref yap oldum. Bir tehlike seziyorum. Bütün dünyada bir merhametsizlik egemen, bütün dünyada bir merhametsizlik kol geziyor ama en büyük korkum dünyadaki merhametsizlik değil, en büyük korkum merhametsizlerin merhametsizliği değil, en büyük korkum, en büyük endişem rahmetin ve merhametin kaynağı olan dinlerin merhamet boyutlarını kaybetmesidir. Benim en büyük endişem rahmetin ve merhametin bütün kâinatı kucaklayacak ve kuşatacak olan, rahmetin ve merhametin son menbaı, son kaynağı olan dini mübini İslam’ın başına da bunun gelmesi. Sizden bunu istirham ediyorum, bütün din adamlarından, bütün bilim adamlarından istirham ediyorum lütfen İslam’ın merhametini öne çıkaracak çalışmalar yapın. Sadece Müslümanların buna ihtiyacı yok bütün kâinatın, bütün insanlığın Hz. Muhammed’in (s.a.s.) rahmetine ve merhametine ihtiyacı var. Bu rahmeti, bu merhameti yeryüzünde yaygınlaştırın, egemen kılın.”

Hakikaten çok isabetli bir teklifti.

Daha sonra bu konuya şahsen ilgi göstermeye başladım. Baktım ki merhamet kavramının dilimizdeki anlamı zayıflamış. Merhamet maraz doğurur diye uydurma bir atasözü yaygınlaşmış. Merhamet dendiğinde sadece sıradan bir acıma duygusu anlaşılır olmuş. Oysa merhamet bir yaratılış felsefesi, oysa merhamet ahlakın kaynağı, oysa merhamet adaletin de kaynağı. Merhamet hem ahlakın hem de adaletin kaynağı. Merhameti kaybettiğimiz zaman ahlakı da kaybediyoruz, adaleti de kaybediyoruz. Bu kadar geniş, bu kadar büyük bir mefhumu, bu kadar büyük bir kavramı. . . Mademki rahmet elçisi olarak gönderilmiş Allah Resulü öyleyse Kutlu Doğum’da merhamet üzerine duralım. Onun merhametini yaygınlaştırmaya çalışalım, diye düşündük. Onun için bu seneki konumuz merhamet eğitimi oldu.

Ancak sadece merhamet değil bir de merhamet eğitimi dedik. Neden eğitim? Çünkü gördük ki, merhametsizlik sadece sokakta bulaşmıyor insanlara. Merhametsizlik yaygın eğitim süreçleri içerisinde çocuklarımıza bulaşmıyor. Aslında her insan dünyaya daha gelmeden annelerinin rahminde merhamet eğitimi alır.

Hadis-i kutsi vardır, yüce Rabbimizin rahimle diyalogları vardır. Rahman isminden müştak olan ve insanoğlunun içinde yetiştiği rahimle rahmanın diyalogları vardır Allah Resulü'nün dilinden. Şöyle buyuruyor Rahman: "Ben Rahman'ım o da rahimdir. İsmimden ona isim verdim. El esma tenzilü minessema, isimler gökten iniyor. Boşuna konmamış o isim.

"Ben Rahman'ım o da rahimdir. İsmimden ona isim verdim, onunla ilişkilerini sürdürülen ben de ilişkilerimi sürdürürüm, onunla ilişkilerini kesenle ben de ilişkilerimi keserim."

Bu sebeple insan ilişkileri için yüce Kur'an'ın kullandığı kavram yine rahim üzerinden olacaktır; sila-i rahim. Sila-i rahim sadece akraba ilişkileri demek değil aslında. "Vellezine yesilune mâ emarallahü bihi enyusale." Allah'ın güzel ilişkiler kurulmasını istediği bütün varlıklarla ilişkilerini rahmet üzerine bina etmek sila-i rahim olmuş.

Yine aynı şekilde baktık ki merhametsizlik çocuklarımıza eğitim yoluyla bulaştırılıyor.

Anneler, anneler özellikle size hitap ediyorum. Biz babalar bu konuda daha fazla ihmalkârız bunu kabul ediyorum. Buradaki babalar da herhalde bunu, bu itirafı kabul eder.

Çocuklarımızın oynadıkları oyunlara bakın, sanal ortamlarda bilgisayarlarda oynadıkları oyunlara bakın. Oyunların içerisinde öldürdüğü adam sayısınca puanlar kazandığını görün. Döktüğü kan miktarınca zafer kazandıran oyunların üzerinde saatler geçiren çocuklar düşünün. Bütün bunlar bir oyun değil aslında. Görünüşte bir oyun ancak çocuklara bu yolla şiddet bulaşıyor. Sokakta, televizyonlarda, sinemalarda, her yerde çocuklara yaygın eğitim kanallarından hareketle bir merhametsizlik bulaşıyor.

Bu sebeple neden merhamet eğitimi dedik? Çünkü merhamet eğitimi aslında sonradan öğretilecek bir merhamet değil, Yaratıcımızın genlerimize, ruhumuza, kalbimize yerleştirdiği merhameti sadece ortaya çıkaracak bir eğitime ihtiyaç var. Merhameti eğitim süreçlerine katmak durumundayız. Anne karnında nasıl rahimde Yüce Rabbimiz rahmetle onu yetiştirip büyütüyorsa onlar annelerin merhamet kucağına nasıl doğup, merhamet kucağında nasıl merhamet eğitimi alıyorlarsa, anne kucağından, merhamet kucağından ayrıldıktan sonra merhamet eğitimini almaya devam etmelidir çocuklarımız. Bu sebeple merhamet eğitimi başlığını kullandık.

Biz Millî Eğitim Bakanımızı ziyaret ettik, bütün okullarımızda bu konuya önem verilmesini istedik. Aileden Sorumlu Bakanımızı ziyaret ettik.

Türkiye'deki bütün gazetecilere bizzat kendi imzama mektuplar göndererek bu konuya önem vermelerini istedik. Belki mektupta yazmadım ama sizin huzurunuzda

ifade edeyim, burada da basın mensupları var; bu hafta boyunca bütün gazetecilerden, gazetelerden, gazetelerin genel yayın yönetmenlerinden, patronlarından bir istirhamım var, üçüncü sayfalarınızı bir haftalığına merhamet sayfalarına dönüştürelim lütfen.

Gazetelerin üçüncü sayfaları hep birinci sayfaya aktarılmaya başlandı. Üçüncü sayfalar iç karartan sayfalar. Kayseri’de şeker toplayan çocukların başına gelen o cinayetleri düşünün, İstanbul’da kendi yavrusunu öldüren anne cinayetini düşünün. Bunun örnekleri aslında sıradanlaştı.

Şunu da ifade edeyim, dünyada en az yaşanan yer bu topraklar yine. Dünyanın her tarafında bütün bunlar sıradanlaştı, yaygınlaştı. Gazetelerden diyorum ki üçüncü sayfanızı Kutlu Doğum Haftası süresince merhamet haberlerine ayıralım.

Sadece insan merhameti aramaz merhamet de kalbi arar, merhamet de girebilecek bir yürek arar.

Çok kıymetli kardeşlerim hanımefendiler, beyefendiler Diyanet İşleri Başkanlığı’nın her sene düzenlediği bu toplantılar iki kısma ayrılıyor. Anadolu’nun her tarafında, Asya’da, Balkanlarda, Türk cumhuriyetlerinde, Avrupa’da vatandaşlarımızın yaşadığı her yerde bütün vatandaşlarımız için bir manevi ziyafete dönüşen, bir bilgi şölenine dönüşen, bir kardeşlik şölenine dönüşen çok güzel programlar yapılıyor. Ancak bunlardan her sene bir tanesi de bilimsel çalışma şeklinde yapılıyor. Aynı konuda Anadolu’nun ve dünyanın her tarafında salonlarda büyük kitlelere hitaben konuşmalar yapılırken, etkinlikler düzenlenirken Ankara’da yahut başka bir yerde 1989 yılından beri bilim adamları bir araya geliyorlar ve o konunun bir de bilimsel yönünü ele alıyorlar.

Aslında en kalıcı olan faaliyetlerden bir tanesi de bu. Ben buna destek veren bütün bilim adamlarımıza teşekkür etmeyi bir vazife addediyorum Diyanet İşleri Başkanlığımız adına.

Muhteşem bir Kutlu Doğum Kütüphanesi oluştu. Biz henüz belki onu şöyle bir set içerisinde toplumumuza takdim edemedik ama öyle bir arzumuz var. 1989 yılından bu yana her yıl yapılan sempozyumları bir araya getirdiğimizde çok muhteşem bir Kutlu Doğum kütüphanemiz oluşacak nitelikte eserler çıktı ortaya.

İşte, bugün burada da aslında bu faaliyetin açılışı için toplandık. Dün İstanbul’da Sinan Erdem salonunda yirmi bin kişiyi aşkın vatandaşımızın katılımıyla birinci başlangıcı yaptık. Halkımıza yönelik olan programın bir vechesini yaşadık ama bugün burada bir bilgi şölenini başlatacağız.

Biraz sonra Kemal Sayar hocamızın açılış konferansını dinleyeceğiz ve üç gün boyunca otuz civarında bilim adamı hocamız ve elli’yi aşkın müzakereci hocamız, merhamet ve merhamet eğitiminin bilimsel boyutlarını ele alacaklar.

Ben öncelikle bütün hocalarıma teşekkür ediyorum. Ayrıca sizden de Ankaralı-lardan da bu salonu üç gün boyunca boş bırakmamalarını istirham ediyorum.

Bu konuştuklarımız belki uçup gider ama bilim adamı hocalarımızın biraz sonra sunacakları tebliğler, üzerinde göz nuru emek vererek, saatlerce, günlerce, aylarca çalışarak hazırladıkları o tebliğler, sadece bize değil kütüphanelerimize girerek ileride çocuklarımıza merhamet eğitimi konusunda bir kaynak teşkil edecektir. Onun için ellerinizde not defterlerinizle burada hazır bulunmanızı istiyorum. Hocalarımızın konuşmalarını en ince teferruatına kadar dinleyerek, not alarak onlardan istifade edelim.

Şimdi izin verirseniz biraz da bu bilimsel yönüyle ilgili birkaç hususa işaret ederek ben sözlerimi bitiriyorum. Sözü çok fazla uzattığımın farkındayım.

Öncelikle bu konunun bir ahlak, felsefe ve adalet boyutu var. Batı dünyasında da bu ciddi bir tartışma.

Batının en büyük ahlakçı olarak kabul ettiği Kant, merhameti ahlaki bir zaaf olarak tanımlamıştır. Sorunların nereden kaynaklandığının önemli işaretlerinden bir tanesidir. Merhameti, az önce söylediğim marazla merhamet arasında kurulan ilişkide olduğu gibi, o da merhameti ahlaki bir güç olarak değil, ahlakın bir kaynağı olarak değil, ahlaki bir zaaf olarak nitelendirmiştir. Onun izahını yapmak için de sayfalarca yazılar yazmıştır.

Ona Schopenhauer diye başka bir filozof karşı çıkacaktır, Merhamet diye bir kitap yazacaktır. Türkçeye çevrilmiştir o kitap. Adeta ona isyan edecektir. Bilakis ahlakın membaı ve kaynağıdır der merhamet, bencilliği ortadan kaldıracak, ahlsızlığı ortadan kaldıracak merhamettir der ve ona karşı çıkar.

Ahlaki erdemler ikiye ayrılır: Bir kendisi ahlaki erdem bir de başka ahlaki erdemlere kaynak olan erdemler. Trafikte bir insana yol göstermek, bir insana sırasını vermek elbette ahlaki bir erdemdir ancak iyilik, sabır, affetme, bağışlama, ahde vefa gösterme bütün bunların kaynağıdır merhamet.

Merhamet kendisi tikel bir ahlaki erdem değil, bütün ahlaki erdemlerin kaynağı olabilecek bir kavram.

Ayrıca merhamet ve adalet ilişkisi. Adalet rahmetle yüklü olmak zorundadır. Merhameti adaletten, adaleti merhametten ayıramazsınız. Bir de bu boyutu vardır. Yine bilimsel olarak tartışılmış. İnaniyorum ki hocalarımız da bunu bütün yönleriyle ele alacaklardır.

Çağdaş dünyadaki rekabet anlayışı merhametsizlik üzerine bina edilmiş bir rekabet.

Başarı. Başarı diye bir kavram var ve biz çocuklarımızın başarılı olmasını istiyoruz. Ama başarılı olmalarını isterken bir merhametsizlik aşıyoruz. Başkalarına merhametsizlik üzerine bir başarı elde edilemez. Salt bir zafere ulaşmak, her şeyi yok sayarak kendini merkeze alıp bir noktaya tırmanmak, çıkmak merhametsizlikler üzerine saadetler kurmak mümkün müdür?

Bütün bunların genişçe konuşulması lazım.

Dün akşam da konuşmamda ifade ettim, sosyal devlet elbette huzur evleri yapacaktır, yetimhaneler yapacaktır, hastalar için hastaneler yapacaktır, yolda kalmış birisini, hasta birisini taşıyacak ambulanslar seferber edecektir. Elbette bunlar da merhametin birer parçası ancak bizim medeniyetimizde bireyler kalplerindeki, yüreklerindeki merhameti kurumlara ve devlete devredemezler.

Devlet adil ve merhametli olmak zorundadır ancak bireyler yüreklerindeki merhameti devlete devrederek yaşayamazlar. Böyle bir şey yoktur bizim medeniyetimizde.

Dün de ifade ettim, devlet yetimhane açar ve yetimleri orada koruyabilir ama yetimin başını okşayamaz devlet. Devlette yürek yoktur ama insanda yürek vardır. Devlette adalet vardır, onun yüreği, onun merhameti adaletli olmak durumundadır ama merhamet adaletin de fevkinde bir kavramdır. Bu sebeple bireyler yüreklerindeki merhameti devlete devredemezler bizim medeniyetimizde.

Ne diyor Allah resulü? “Ben ve yetimin başını okşayan cennette böyle beraberiz.” Nasıl olacak bu? Bunu devlete devrettiğiniz zaman Resulü Ekrem’le cennette nasıl birlikte olacağız? Şefkat ve merhametin kaynağı insan yüreğidir, insandır kurumlar değildir.

Elbette biz kuşlara yuva yapmak için vakıflar kurmuş bir medeniyetin çocuklarıyız. Biz göçmen kuşlarına yuva yapmak için vakıflar kurmuş bir medeniyetin çocuklarıyız. Bizim merhametimizden kurumlar fıskırmıştır, binlerce çeşit vakıf çıkmıştır. Bunlar olacaktır ama bunlar oldu öyleyse ben yüreğimdeki merhameti bir köşeye bırakayım diyemez bizim medeniyetimizde hiç kimse.

Çok kıymetli kardeşlerim; ağlamak, ağlamak aslında çok soylu bir davranış. Neden? Çünkü ağlamak hâlâ yürekte merhametin varlığını gösteriyor.

Resulü Ekrem (s.a.s.) torununu öptüğünde benim on çocuğum var hiç böyle kucağıma alıp sevmedim diyen bedeviye öyleyse Allah senin yüreğinden merhameti söküp almıştır der. Öyleyse yüreğinde merhamet yok.

Bizim Ufuri diye bir yazarımız var. Kim olduğunu bilmiyoruz, lakaptır bu. Kırk tane hadis yazmış... Ve çoğu merhametle ilgili. Her hadisle birlikte bir de hikâye an-

latmış. İlk hadis, “İrhamû men fil ardi yerhamüküm men fis sema.” Siz yeryüzündeki bütün varlıklara merhamet edin ki gökyüzündekiler de size merhamet etsin.

Hadisin şerhinde anlattığı hikâye şu: Hz. Ömer sokakta geziyor. Bir çocuk görür, elinde bir serçe kuşu yakalamış fakat onu o kadar sıkıyor ki kuşu öldürmek üzere. Ömer, devesinden iniyor çocuğun yanına gidiyor, “Bunu bana satar mısınız?” diyor.”Satarım.” diyor.”Kaç paraya?” “İki dirheme.”

İki dirhemle o zaman bir koyun alınıyor.

İki dirhemi çıkarıyor veriyor çocuğa, kuşu alıyor koca Ömer ve hürriyetine kavuşturuyor. Arkasından da diyor ki semî tû resulallahî sallallahü aleyhi vesellem, “İrhamû men fil ardi yerhamüküm menfis sema.” Siz yeryüzündeki bütün varlıklara merhamet edin ki gökyüzündekiler de size merhamet etsin.

Bu hikâyede anlatılan kuşun adı Usfur’dur. Onun için kendine lakap olarak Usfuri ismini takmış bu yazarımız.

İşte, çocuklarımıza bunları öğretmek zorundayız.

Ağlamak da böyle bir şeydir. Rahmetin ve merhametin eseri. Böyle olduğu içindir ki Resulü Ekrem (s.a.s.), “Eûzü bike min aynil-la tedma.” Yaşarmayan gözden Allah’a sığınırım. buyuruyor.

Yaşaran göz kalpteki merhametin eseri olarak var olduğu için gözyaşı dökmek çok asil bir davranıştır. Bazen erkekler bunu hanımların zaafı olarak ifade eder hâlbuki bu rahmetin ve merhametin, gücün kaynağı olarak var ve bu kalbin içerisinde ne kadar büyük bir rahmetin ve merhametin olduğunu bize gösteren çok önemli bir insani davranıştır ki güldüren ve ağlatan da odur buyuruyor yüce Rabbimiz.

Ben sözü çok uzattım. Özellikle bugün bizi yalnız bırakmadığınız ve bu bilimsel şölenimize katıldığınız için salonumuzu dolduran hepinize teşekkür ediyorum.

Kutlu Doğumun özellikle yüreklerimizin merhametle onarılmasına vesile olmasını yüce Allah’tan diliyorum.

Ülkemizin, memleketimizin, milletimizin merhametle abat olmasına vesile olmasını diliyorum. Bugünlerde büyük sıkıntılar çeken âlem-i İslam’ın ve bütün insanlığın merhametle yücelmesini, merhametle yaralarını sarmasını, merhametle, onarılmasını yüce Rabbimden niyaz ediyorum ve şu duayla bitirmek istiyorum: Resulü Ekrem’in hayatını incelediğinizde onun mübarek dudaklarından ve kalbinden siz ümmeti hiçbir zaman eksik olmadınız, sizin de yüreklerinizden, çocuklarımızın yüreklerinden Resul-ü Ekrem’in sevgisi, sevdası, muhabbeti hiçbir zaman eksik olmasın.

Hepinize saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

TAKDİM

Muhterem Başkanımıza konuşmalarından dolayı teşekkürlerimizi arz ediyoruz.

Şimdi programımıza medeniyetimizde Hz. Peygamber'in remzi olan gül ile devam ediyoruz.

Muhterem Başkanımız gül takdim edeceklerdir.

Aramızda bulunan Ankara vali yardımcılarımızı, kıymetli ilahiyat fakülteleri dekanlarımızı, başkan yardımcılarımızı, genel müdürlerimizi sahneye davet ediyoruz.

Buyurun efendim. (Alkışlar)

Programımıza katılan hanımefendilerden de 5 kişiyi aramıza alabilirsek sahnemize gül takdim etmek üzere. . .

Ankara müftümüz Sayın Hakkı Özer hocam buyurunuz.

Aramızda bulunan muhterem Diyanet İşleri Başkanımızın eşi Hatice Görmez Hanımefendi'yi de sahneye davet ediyorum efendim. Buyurunuz. (Alkışlar)

Kıymetli hazirun şimdi de programımıza açılış konferansıya devam ediyoruz.

Fatih Üniversitesi Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Kemal Sayar Beyefendi'yi sahneye davete diyorum efendim.

Buyurunuz. (Alkışlar)

2011
KUTLU DOĞUM

AÇILIŞ KONFERANSI

Prof. Dr. Kemal SAYAR
Fatih Üniversitesi Psikoloji Bölümü
Öğretim Üyesi

15. 04. 2011
CUMA

Muhterem Başkanım, kıymetli vali yardımcılarımız, kıymetli başkan yardımcılarımız, değerli misafirler; böyle anlamlı bir sempozyumda bu konuşmayı yapma imkânı verdikleri için düzenleme heyetine çok teşekkür ederim.

Hakikaten günümüzde hele de Türkiye’de şu günlerde çok ihtiyaç duyduğumuz, üzerinde çok tefekkür etmemiz gereken, çok hissetmemiz, yaşamamız gereken bir duyguyu baş tacı ettikleri için ve özellikle Hz. Resul bağlamında bunu gündeme getirdikleri için bu heyete medyun-u şükranız.

Efendim, dünyamız bir merhamet eksikliğinden can çekişiyor. Bakıyorsunuz çevre, tabiat kirleniyor. Bir elli sene sonrasını, bir yüz sene sonrasını tahayyül edemez boyutlara gelmiş durumdayız. Tabiatın kirlenmesi, tabiatın artık bize o eski güzelliğini sunamaz olması da insanın merhametsizliğinin bir tecellisi. Çünkü biz Seyit Hüseyin Nasr’ın deyimiyle tabiata bir ana gibi davranmıyoruz. Onu istismar etmeye yönelik bir iştihanın kurbanı hâline getiriyoruz. İnsan ilişkilerine bakıyorsunuz insan ilişkilerinde büyük bir kıyıcılık hâkim. Körpecik yavrular nasıl bir kötülüğün eseri olduğunu anlayamadığımız, kavrayamadığımız bir şekilde cinayete kurban gidiyor. Evladın anaya, ananın evlada emniyeti kalmadı. Bütün bunlar merhamete günümüzde ne kadar fazla ihtiyaç duyduğumuzu bir kez daha bize gösteriyor.

Gazetelerin üçüncü sayfa haberlerinden bahsediyoruz ya bazı Batı memleketlerinde şöyle güzel bir uygulama yapıyorlar: Hafta sonları insanların içini burkan haberleri bir süreliğine tatil ediyorlar ve sadece insanlara güzel haberler, olumlu haberler veriyorlar.

Ben bir psikiyatr uzmanıyım, doğrusu ben memleketimizdeki özellikle kimi ticari kanalların haber bültenlerini izlemeye takat yetiremiyorum. Onları izlerken içim buruluyor ve hakikaten nasıl dünyada yaşıyoruz sorusuna cevap veremiyorum.

Pek çok insan, ruh sağlığı zaten gerginlikle malul olan insanlar, bu haberleri izledikleri zaman, gazetelerin üçüncü sayfalarına veya bütünlerine baktıkları zaman, çok emniyetsiz, çok vahşi; insanın, insanın kurdu olduğu bir dünyada yaşadığımız izlenimi ediniyorlar.

Evet, Latince bir söz var, homo homini lupus diyorlar, insan insanın kurdudur.

Bizim medeniyetimiz ise bize bunun tam tersini söylüyor. İnsan insanın kurdu değildir, insan insanın yurdudur. Hz. Resul kendisi için istediğini bir başkası için istemedikçe, başka bir mümin kardeşi için istemedikçe kişi tam manasıyla, kâmil manasıyla iman etmiş olmaz diyor. Bir diğer kâmlık felsefesi var bizim genetik kodlarımızda.

Pek çok insan maalesef merhamet kavramı ile acımak kavramını birbirine karıştırıyor. Acımak dediğimiz şey bir lütufkârlık barındırıyor içinde, bir yukarıdan bakış, bir kibir. Ben yukarıda bir konumdayım ve daha aşağıda var olan sana acıyorum. Hâlbuki merhamet böyle bir şey değil. Merhamet bize söylendiği üzere bizim onu vermekle zaten şifa bulacağımız bir şey. Merhamet aslında ilahî özümüzün insan ilişkilerindeki bir yansımastan ibaret, bir tecellisinden ibaret.

Merhamet eden insana aslında o anda merhamet ediliyor demektir. Merhamet veren o anda merhamet verdiği kişi tarafından da kendisine merhamet veriliyor demektir. İşte merhamet duygusunu acımak duygusundan ayırabilmek lazım.

Merhamet bir başkasıyla beraber ıstırap çekebilmek demektir, merhamet bir başkasının ıstırabını hücrelerinde yaşayabilmen demektir, onun ıstırabıyla benim de inleyebilmen demektir. İşte günümüzde en çok bu diğer kâmlık ahlakına ihtiyacımız var; çünkü adamsendeciliğin had safhaya vardığı, gemisini kurtaranın kaptan sayıldığı, bana dokunmayan yılan bin yaşasın felsefesinin maalesef yürürlükte olduğu, cari olduğu bir dünyada yaşıyoruz. Katliamların haddi hesabı yok, insanlar kolaylıkla birbirlerine kıyabiliyorlar. Böyle bir dünyada ötekinin iniltisini hissetmenin, ötekinin acısını hissetmenin, ötekinin ıstırabını hissetmenin ne kadar önemli olduğu ortada.

Eğer bizler başkasının ıstırabıyla, başkasının sıkıntısıyla, başkasının iniltisiyle hemdert olabiliyorsak, onunla ahlaklanabiliyorsak kâmil manada insanlık yolunda yürüyoruz demektir.

Sadece kendi nefsi için, kendi egosu için, kendi refahı için yaşayan insanın insanlığından bir şeyler eksiktir. Anlam dünyasında, kendini yerli yerine oturtamamış bir insandır o.

Hepimiz ancak kendimizden daha yüksek bir amaca yönelebildiğimiz zaman daha kâmil insanlarız. Kendimizden daha yüksek bir amaca yani bizimle beraber solmayan, gitmeyen, Hz. İbrahim'in kıssasında dile getirildiği gibi batmayan bir ülküye yönelmek zorundayız. İnandığımız değerler, hizmet ettiğimiz değerler bizim yok oluşumuzla da beraber zayı olmamalı, yok olmamalı.

İşte, böyle bir dünyada iki seçenek var önümüzde; ya merhameti seçeceğiz, merhamet yolunda ilerleyeceğiz ya da gemisini kurtaran kaptan diyeceğiz, altta kalanın canı çıksın diyeceğiz, zâlimane bir anlayışı benimseyeceğiz.

Zâlimane anlayış bize şunu söylüyor: Altta kalan altta kalmayı zaten hak etmiştir. Sosyal Darvinizmdir bunun adı bilimsel literatürde. Güçlü olan ayakta kalır diyor bize. Zaten düşen zaten zayıflayan bunu hak ettiği için oradadır; dolayısıyla onun sırtına binip çıkmakta bir beis yoktur, bir problem yoktur.

İşte, bizler merhamet ahlakıyla, merhamet donanımıyla böylesine zâlimane bir anlayışla mücadele edeceğiz. Hep söylenildiği gibi gücün hakkına karşı Hakk'ın gücünü savunacağız.

Güç silahıyla, bilimiyle, çeşitli şer metotlarla galip gelmiş görünebilir ama sonunda asla var olamaz, kaim olamaz. Adaletle yaslanmayan hiçbir görüş, hiçbir medeniyet kaim değildir, kaim olamaz. Geçici bir süre zaferini ilan eder fakat sonra insanlığın gösterdiği dirençle tarihin sahnesinden silinir gider.

Kâinatın sadece güçlü olanın ayakta kaldığı bir çerçeve, bir çevre olduğunu söyleyen dünya görüşünün aksine kâinatta sadece yardımlaşan organizmaların ayakta kaldığını söyleyen bir başka bakış da vardır. Bu bakış bize kâinattaki bütün varlıkların birbirine görünmez merhamet bağlarıyla bağlı olduğunu birimizin iyiliğinin diğerinin de iyiliği olduğunu fısıldar. Bizler birimiz iyi olmak kaydıyla bu salondaki insanlar olsun, kâinattaki bütün mevcudat olsun birimizin iyiliği ötekinin iyiliğine de yansiyabilir.

İnsanoğlu birbirine bağımlı bir varlıktır. İnsanoğlu ve bütün nebatat olsun, hayvanat olsun hep birbirinden beslenen, birbirinden imdat isteyen varlıklardır.

İşte, bize bu görüş diyor ki kâinatta güçlü olan ayakta kalır önermesi çok doğru değil. Dinazorlar çok güçlüydü ama yok oldular. Demek ki kâinatta yardımlaşmayı becerebilen, birbiriyle çok güzel ekosistemler oluşturan dolayısıyla birbirine veren ve birbirinden alabilen organizmalarla ayakta kalıyor.

İşte, bizler bu felsefeye, bir ahlaka, bu diğerkâmlık anlayışına hizmet etmek zorundayız. İnsanın, insanın kurdu olduğu; varlığın, varlığın kurdu olduğu değil varlığın varlığa yurt olduğu, insanın insana yurt olduğu bir anlayışa hizmet etmek zorundayız.

Merhamet ötekiyle beraber acı çekmektir dedim. Merhamet bu bakımdan bir empati duygusunu da içinde barındırır yani ötekini anlayabilmek, ötekinin çarıklarını içine girip o çarıklar içinde Kızıldelilerin ifadesiyle millerce yürüyebilmeyi gerektirir.

Empati duygusunu aşan bir şeydir merhamet çünkü merhamette aksiyonerlik de vardır. Eğer siz sadece bir insan için üzülür, onunla beraber acı çeker fakat hiç kimsede-

mazsanız, hiç hareket etmezseniz merhamet eksik kalır. Merhamet aksiyonerdir. Bize de aksiyoner olmak zaten öğretilmiştir.

Bizim dinimiz bize her zaman hayrın ve iyiliğin peşinde koşmayı vaaz eder. Kıyamet suru üflendiğinde dahi elinizde bir fidan varsa gidip bunu dikiniz buyurur Hz. Peygamber. Bu ne kadar büyük bir davettir, bu ne büyük bir çağrıdır!

Her zaman oluş üzere olun, her zaman gayret üzere olun; her şey kopup bitecek olsa dahi umuttan vazgeçmeyin, umuttan feragat etmeyin demektir bu. İşte merhamet de bizi eyleme çağırır. Komşumuzun açlığı bizi eyleme çağırır. Komşusu açken tok yatan bizden değildir çünkü. Ötekinin sıkıntısı bizi eyleme çağırır, hemdert olmaya çağırır.

Bakin, dünyanın aldığı ve Türkiye'nin maalesef içinden geçtiği bu ruhsal kriz narsizmin krizidir. İnsanların, toplulukların sadece kendilerini değerli saymaları ve başka kardeşlerini, başka varlıkları değerli saymamaları krizidir. Ben önemliyim, başkası önemli değil demenin yarattığı bir buhrandır bu.

Bakıyorsunuz dünyaya çevre büyük bir hızla kirleniyor, bazı dünya milletleri diyorlar ki hayır biz çevre antlaşmalarına imza koymayız, dünyanın yüzde 80'ini biz kirletiyoruz ama bu çevre antlaşmalarına imza koymayız. İşte bu narsizmin yarattığı bir krizdir. Ben gider gücümü gayrimeşru da olsa her yerde kullanabilirim diyenler dünyada bir meşruiyet krizi yaratıyorlar, bir merhamet krizi yaratıyorlar, bir ruh krizi yaratıyorlar.

Nasıl ki bir insan daha güçlü olmak hasebiyle bir başkasının hakkını iktisap edemezse hiçbir devlet, hiçbir millet, hiçbir organizasyon da masumlar üzerinde terör uygulayamaz, masumlar üzerinde kayıtsızca gidip kendi hükümlerini yürütemez.

Sadece ben ve benim çıkarlarım öndedir, benim kabilemin çıkarları dışında hiçbir çıkar önemli değildir, insanlığın genel çıkarı önemli değildir, ahlak kaideleri önemli değildir demek işte merhametsizliğin daniskasıdır. Bunun örneklerine yakın zamanlarda rastladık. Bosna'daki savaşta rastladık, Ruanda'daki savaşta rastladık, Irak'taki savaşta rastladık, en son Gazze'de çocukların üzerine fosfor bombaları yağdırılırken yaşadık.

Başka insanların hayatları kayda değemez sadece ben ve benim kabilemden olanların hayatları önemlidir diyen insanlar, merhametin temeline dinamit koymaktadırlar ve insanlığımızı tehdit etmektedirler, insan olmanın bilgisini tehdit etmektedirler.

Bakin, sosyal psikoloji çalışmalarında çok enteresan bir veri var; hepimizin kendisini sigaya çekmesi gereken bir veridir bu.

Bize şunu söyler pek çok çalışma: Bizler kendimizden saydığımız insana karşı merhamet etmekte çok mahiriz. Kendimizden saydığımız, bizden saydığımız insanları seviyoruz, onaylıyoruz, onların hatalarını görmezden geliyoruz onlara merhameti çok kolaylıkla gösterebiliyoruz ama farklı saydığımız, hasım saydığımız, düşman saydığımız

insanlara karşı aynı merhameti göstermiyoruz. Onlara karşı o kadar toleranslı değiliz, onları affetmek istemiyoruz, onların hatalarını büyütüyoruz kolaylıkla. İşte merhamet yaratılmış her şeye merhamet edebilmek demektir. Kalbimizin o kadar kuşatıcı olmasıdır ki Hz. Resul'ün söylediği gibi "ya Rabbi onları affet çünkü bilmiyorlar!" diyebilmektir. Gözyaşları yüzünden süzülürken, eziyet görmüşken, horlanmışken bunu söyleyebilmektir işte. İnsanın en çok canı acıdığı anda merhamet edebilmesi işte bu çok büyük bir yükseliştir. Çünkü canımız yandığı zaman bizler öfke duyarız, intikam almak isteriz. Biz de karşımızdaki insanın canını yakmak isteriz. Bu çok basit bir psikolojik kaidedir ancak intikamla bir misillemeyle içimizin soğuyacağını düşünürüz.

İşte, o yüzden de dünya maalesef öfkeden geçilmiyor, öfke buhranlarından geçilmiyor. Öfke cinayetleri. . . Yolda birbirini hiç tanımadan birbirine öfkelenen insanlar silahlarını çıkarıp ateşleyebiliyorlar. Birbirini tanımayan insanlar muhayyel korkular yüzünden birbirlerini kesebiliyorlar, birbirlerine ıstırap çektirebiliyorlar.

İşte, öfkeyi dizginleyebilmek, öfkeyi hallederek dingin bir halet-i ruhiyeye kavuşabilmek merhametin olmazsa olmaz koşullarından bir tanesi.

Evet, merhamet senin mutluluğun olmazsa benim mutluluğum olmayacağını da bilgisidir. İnsanın kendi sınırlarının ötesine varmasıdır. Sadece kendisi için değil başkaları için de var olduğumuzu hissettiğimiz zaman çok kuvvetli bir canlılık hissi yaşarız.

Bugün bakın Batı toplumlarında ruhun ölümünden bahsediliyor. Kronik sıkıntının, süregelen sıkıntının Batı toplumlarının yaygın haline geldiğinden bahsediliyor. Yine de bizim toplumlarımızı çok canlı kılan bir şey var; insan ilişkileri. Bizler yardım etmeyi seven toplumlarız, bizler hakikaten dost elinden gel olmasa da giden toplumlarız, kalpten kalbe yolu bulabilen insanlarız. İşte, bu bizim toplumumuzu her şeye rağmen güçlü, her şeye rağmen dayanıklı, her şeye rağmen canlı kılmaya devam ediyor.

Merhamet içimizde bir yerlerde sönmeye yüz tutmuş insanlık kandilini yeniden tutuşturan ve bizi en temel haliyle insanlığımıza geri çağırın bir duygu.

Evet, az önce Sayın Başkanımız da bahsetti Batı düşüncesinde komplo biraz hat safhada merhamet konusunda. Diyorlar ki yani iyilik hissi, merhamet hissi boş yere galip gelmez. İnsan eğer bir şey arıyorsa merhamet edecek bir fırsat veya merhamet edecek bir kişi arıyorsa aslında kendini alkışlamak ihtiyacındadır. Bir şekilde kendine bir övgü düzmek istiyordur kendini iyi hissetmek istiyordur, o yüzden merhamet eylemine soyunuyordur yani merhametin kendiliğinden veya Allah'ın rızasını gözeterek kendi başına bir eylem olabileceğini kabul etmeyen bir düşünce. Komplocu bir düşünce, insanın baştan kötü olduğunu, kötü bir varlık olduğunu varsayan bir düşünce.

Bizse bu anlayışa karşı insan fitratının tertemiz olduğunu, berrak olduğunu ve daha sonra kirlendiğini düşünüyoruz dolayısıyla insanın fitratında, insanın varoluşunda merhametin zaten kodlanmış olduğunu söylüyoruz.

Çok enteresan bir şey, psikoloji bilimi de bize bunu söylüyor. Yaklaşık 20-30 yıldır merhamet kavramı üzerine çalışmalar yapılıyor ve ahlakın köklerine, empati duygusunun köklerine, merhamet duygusunun köklerine bakıldığı zaman bizlerin insan olarak beynimize, ruhumuza bu duygu kodlanmış olarak doğduğumuzu çalışmalar gösteriyor.

Yeni doğan bir bebek bir başkasının ağlayışına hemen cevap veriyor, onun sesine, onun iniltisine cevap veriyor. Çocuk koğuşlarında kalmış olanlar görmüştür, özellikle yenidoğan koğuşlarında, ben de Ankara'da Hacettepe'de böyle bir aylık tıp fakültesinde yenidoğan koğuşunda yapmıştım 'intern' lüğümü, bir çocuk ağlamaya başladığı zaman diğerleri o ağlayışa bir ağlayışla cevap verirler. İnsan bir başkasının ıstırabını hissetmeye ayarlı bir varlık.

Bir otuz sene önce çok enteresan bir buluş yapıldı; ayna nöron denilen bir kavram literatüre girdi özellikle nörobilim, sinirbilim literatürüne girdi. Çok enteresan bir şey bu. Bir insanın çektiği ıstırabı ben onun yüzünden hissettiğim anda onun beyninde harekete geçen hücreler hangisi ise benim beynimde de aynı hücreler harekete geçiyor. Ayna nöronlar yani insan beyni karşısındakinin ıstırabını hemen hissediyor ve hemen ona bir cevap veriyor. Onun beyninde ateşlenen, harekete geçen sinir hücrelerinin aynısı benim beynimde de harekete geçiyor.

Bu çok büyük bir buluş. Bu buluş bize empati duygusunun, diğerkamılığın başkasını anlamanın insanın ruhuna zaten kodlu olduğunu, insanın Rahmani bir varoluş üzerine yaratıldığını, Rahmani bir fitrat üzerine yaratıldığını söylüyor.

Peki, hâl böyleyken ne oluyor da bizler bazen büyük zâlimlere, acımasız kişilere dönüşebiliyoruz. İşte, o merhametin maalesef dünyamızda geçer akçe bir değer olmasından, insanlığı aydınlatan bir değer olmasından maalesef kültürel koşullanmalarımız vasıtasıyla geri durmasından kaynaklanıyor.

Kültürler bazen merhameti özendiriyorlar, bazen de insanları merhametsizliğe teşvik edebiliyorlar. Kültürler bazen gücün hakkını öne sürüyorlar bazen de Hakk'ın gücünü öne sürüyorlar. İşte bizler bir merhamet medeniyetinin varisleri ve bir Merhamet Peygamberi'nin takipçileri, ümmeti olarak merhameti baş tacı etmek ve her zaman daha fazla konuşmak zorundayız.

Merhamet bende olan bir şeyi başkasına vermem değildir. Merhamet öz itibarıyla bir başkasını çok iyi anlayabilmem, çok iyi sevebilmem ve ona yardım edebilmek için bütün hücrelerimle harekete geçebilmem demektir. Bir aksiyonerliktir merhamet az önce söylediğim gibi. Dolayısıyla bunu sanki sosyal devletin icaplarına aykırı bir şey

olarak sunamazsınız. Siz fevkalade sosyal bir devlet kurabilirsiniz fakat bir evlâdın anaya merhametini onun yüreğine koyamazsınız, bir annenin evlada merhametini onun yüreğine koyamazsınız. Bunun için yaygın öğretim gerekir ve bu yaygın öğretim, yaygın eğitim ancak yuvalarımızda başlar, okullarımızda devam eder televizyonlarımızda yankı bulur, basınıımızda yankı bulur toplumsal hayatta bir seferberliğe dönüşebilir.

Hepimiz dünyayı emin bir yer olarak bilmek istiyoruz. Hele çocuklar, en çok çocuklar bu dünyayı emin bir yer olarak bilmek istiyorlar.

Buradan konuşmamın asıl kısmına geçebilirim zannediyorum çünkü merhamet eğitime her şeyden daha fazla ihtiyaç duyduğumuz bir zaman diliminden geçiyoruz, özellikle gazete haberlerine baktığımız zaman.

Bir defa merhametin hükümferma olabilmesi için her insanın eşit değer taşıdığı bir dünyaya inanabilmemiz gerekiyor. Bu değere saygı duymamız lazım. Yani sen şu, bu olduğun için değil, şu dine veya bu dine, şu ideolojiye veya bu ideolojiye mensup olduğun için değil sadece yaratılmış olduğun için, sadece insan olduğun için, sadece emanet sana da tebliğ edildiği için saygıya müstehaksın. Senin saygınlığın benim nararımda her zaman tescil edilmiştir kardeşim diyebilmek.

Evet, merhamet sahipleri diğerinin yaşadığı ıstırapın ne kadar acı verici olduğunu tahayyül edebilen insanlardır. Merhamet sahipleri ötekinin acısıyla acı duyan ve onun acısıyla ahlaklanan soylulardır ve adalet ancak merhametle kaimdir. Etrafımızda ıstırap çeken insanlarla ne kadar ilgilendiğimiz kalbimizi onların iniltisine ne kadar açtığımızı, ruhumuzun ve içinde yaşadığımız toplumun ne kadar sağlıklı olduğunun bir aynasıdır.

Yıllar evvel bir psikiyatr kongresinde bir Alman meslektaşımı dinliyordum. Çok güzel bir cümle söyledi, o cümle benim zihnimde bir yerde asıldı kaldı. Dedi ki, “Bir toplumun uygarlık seviyesi içindeki en zayıf üyelere nasıl davrandığıyla ölçülür.”

Bizler içimizde en zayıf olan insanlara, en korumasız olan insanlara nasıl davranıyoruz? Onlara eksikliklerini, yoksunluklarını hissettiriyor muyuz yoksa hissettirmiyor muyuz, onların saygınlıklarını tescil ediyor muyuz, onların da bu toplumda güzel bir şekilde kendilerini temsil edebilmelerine imkân tanıyor muyuz tanımıyor muyuz bu soru çok mühim bir soru.

Evet, hayatı benim hayatımdan çok farklı olanları dinlemeye değer buluyor muyum? ıstırap çekenlerin sesini en dikkatli, en duyarlı hâlimle dinlemeliyim ki onun ihtiyaçlarını anlayabileyim.

Merhamet özü itibarıyla diğer canlılar için, diğer insanlar için dünyayı emin bir yer kılmaktır.

Bakın, çocuklar merhamet duygusuyla, şefkat duygusuyla büyütülürlerse dünyayı emin bir yer olarak bilirler ve etraflarındaki insanları güvenilir insanlar olarak görürler. Bazı insanlar vardır hayatı hep bir tedirginlik duygusuyla yaşarlar, hep hayatın darbelerinin, insanların darbelerinin nereden geleceklerini düşünürler. İşte bu çocukluk çağındaki yetişme tarzıyla, anne babalık tarzıyla çok alakalı bir şey. Eğer anne ve baba bu çocuğa yeterince sevgi, yeterince şefkat ve yeterince merhamet verebildiyse o çocuk güvenli bir bağlanma dediğimiz bir hâl üzere büyür. Anne ve babasından dünyanın o kadar da korkulacak bir yer olmadığını, dünyanın yerleşilecek, sevilebilecek, insanlara istinat edilebilecek, emniyet edilebilecek bir yer olduğunun bilgisiyle büyür o çocuk.

Eğer anne ve baba çocuğu çok hırpalamışlarsa, etrafindakiler çocuğu çok hırpalamışlarsa hiç sevgi, hiç merhamet vermemişlerse o çocuk dünyayı bir tehlike yeri olarak algılar. Tehlikeye karşı savunma mekanizmalarını harekete geçirir.

Bu savunma mekanizmalarının iki temel bileşeni vardır; bir tanesi agresyon, şiddet, diğeri de endişedir. Endişeli bir varoluşla bakar hep dünyaya. Hep hayatın bir diğer sillesinin nereden geleceğini bekler ya da onlar bana vurmadan, onlar bana saldırmadan ben mazlum olmadan zâlim olayım, ben vurayım diye düşünür.

İşte, öfke saldırganlık kuramlarının en temel olanlarından bir tanesi frustrasyon agresyon hipotezi denen hayal kırıklığı ve saldırganlık varsayımdır. Hayal kırıklığına uğrayan insanlar içlerindeki öfkeyle baş edebilecek bir yöntem bulamadıkları zaman kolaylıkla saldırganlığa yönelebilirler.

Öteki sesleri dinleyebilmek, ötekinin sesini içine alabilmek, ötekinin sesini içine alarak zenginleşmek ve gelişmek insan tekâmülü için olmazsa olmazdır.

Ümidi diri tutan şeylerden birisidir merhamet. Bir başkasının ıstırabına kendimizi açmamız ve karşımızdakini insan olarak tanımamızdır.

Şimdi, bütün bu duyguları çocuklarımıza nasıl aktaracağız?

Merhamet evvel emirde evde başlar, anne ve babada başlar.

Günümüz toplumunda maalesef merhameti var kılabilecek yakınlığı kaybediyoruz. O yüzden merhamet zaman ayırmakla başlar.

Merhamet yönünde çocuklarımızı nasıl eğiteceğiz? Öncelikle çocuklarımıza sevilesi ve değerli varlıklar olduğunu hissettireceğiz. Onların bu dünyadaki varoluşlarının bizim için ehemmiyetli olduğunu, anlamlı olduğunu onlara duyurmaya çalışacağız.

Eğer çocuklarımız bu dünyada varlıklarının bir kıymeti olduğu bilgisiyle büyürlerse kendileri de kıymet vermeyi öğreneceklerdir.

Merhametsizliğin en zâlim biçimlerinden bir tanesi kendine karşı, kendi nefesine karşı kıyıcılık ve merhametsizliktir.

Bazı insanlar çocukken çok gaddar anne babaların elinde büyürler ve onların bir türlü kendilerini beğenmeyen seslerini içine alırlar, o sesler içlerinde sürekli deveren eder.

Ben her meslekten, her yaş grubundan insanları dinliyorum bu minval üzere. Diyor ki ben ne yapsam boş, ben hayatta zaten işe yaramazın tekiyim, bir şey yapamam.

İnsanı acizleştiren, insanı kötürüm eden, felç eden bir duygu. İçeride bir ses sürekli sen yapamazsın, sen başaramazsın diyor.

İşte, maalesef merhametsizlikle büyüyen çocukların en temel arızalarından, en temel sıkıntılarında bir tanesi bu.

Bazen o iç sesi kısmak gerekir işte. O iç sesi terbiye etmek gerekir.

Evde merhamet çocuklarımıza, sevdiklerimize zaman ayırabilmek demektir, onlar için orda olabilmek, var olabilmek demektir.

Günümüzün modern toplumunda var olabilmek, bir başkası için orda olmak, bir dost için orda olmak imkânı giderek kayıplara karışıyor.

Hepimiz cep telefonu zırlıtısıyla hemen bir dostluğu, bir sohbeti bölmeye çok hazırız.

Bazı anlar olmalı, kendimize sakladığımız anlar olmalı, oraya televizyonun sesi, bilgisayar oyununun sesi, cep telefonu sesi karışmamalı. Ailenin sadece birbirini dinlediği birbiriyle konuştuğu zamanlar olmalı.

İşte, merhametin en önemli bileşenlerinden bir tanesine geliyoruz burada, merhamet eğitiminin; dinleyebilmek, bir başkasını dinleyebilmek, can kulağıyla dinleyebilmek.

Batı toplumlarında bugün samimiyetin ölümünden bahsediliyor. Deniliyor ki 'Batı toplumunda bir şey paraya ve güce tahvil olmuyorsa ona zaman ayrılmıyor'. Dolayısıyla annelik de tenzil-i rütbeye uğruyor, annelik de değer kaybediyor. Artık kadınlar doğurmayı seçmiyor çünkü kariyerine engel olduğunu düşünüyorlar veya insanlar dostluklarla uzun zaman kaybetmek istemiyor çünkü çalışması lazım, bir şey üretmesi lazım. Yani sabaha kadar bir dostun evinde çay içerek sohbet etmek, değişik ufuklara kanatlanmak sanki artık fuzuli bir şeymiş gibi algılanıyor. İşte orada olmak ve dostunu can kulağıyla dinleyebilmek merhametin ana bileşenlerinden bir tanesi.

Bir diğeri, işte evde merhamet başlar dedik, çocuklarımıza ahlaki zekâyı kazandırmaktır.

Bu yeni bir kavram. Bizler bugüne kadar hep analitik zekâ üzerinde durduk. Analitik zekâ dünyada işlemleri nasıl daha iyi yapabileceğimizi, akademik başarıda ne kadar daha iyiye gidebileceğimizi bir ölçüde bize veriyor.

Evet, analitik zekâsı yüksek olan insanların akademik olarak daha başarılı olmalarını bekliyoruz. Ama tek başına akademik ya da analitik zekâ dünyanın problemini çözmeye yetmiyor. Hepimizin sosyal zekâyâ, duygusal zekâyâ ve bütün bunların önünde ahlaki zekâyâ ihtiyacımız var.

Ahlaki zekâ ötekine yardım edebilmek demek, diğerkâmlık demek. Bizler bugün maalesef modern toplum çocuklarını sadece kendi iyisini gözetmesi, başka çocukları önemsememesi, sadece kendi başarısını gözetmesi üzerinde koşullandırıyoruz.

Bir çılgınlık halinde pek çoğumuz çocuklarımızı sınavlara sokuyoruz o sınavlarda çok başarılı olmalarını bekliyoruz ve bir yarışmacı kültürünün içinde onları güçlü olanın ayakta kaldığı bir yarışın içinde tutuyoruz.

Başarı öyküleri olarak bizim gazetelerimize baktığımız zaman çok para kazanmış insanları görüyorsunuz, çok servet biriktirmiş insanları görüyorsunuz.

Geçtiğimiz günlerde bir kongreden dönüyorum üç beş ay evvel. Bir İngiliz gazetesi -Londra'dan aktarma yaptı uçak- aldım. O kadar güzel bir şey yapmışlardı ki hayranlık duydum, keşke dedim bizim gazetelerimiz de şöyle bir şey yapsa. İngiltere toplumunun en başarılı altmış kişisi diye bir liste yapmışlar. Bu altmış kişilik listede ilim adamları var, yani yazdıkları kitapla insanların önünü açmış insanlar var. Aktivistler var, gitmiş yoksul mahallesinde bir merhamet eyleminde bulunmuş. Başka insanlar için toplumsal seferberlik, toplumsal duyarlılık faaliyetleri düzenlemiş insanlar var. Altmış insan da toplum için bir şeyler yapmış, bir kamusal iyinin ve merhametin peşinden koşmuş.

Neden başarı öyküsü olarak merhameti yaygınlaştırmayı koymuyoruz insanların önüne? Neden daha merhametli insanları insanlığa hizmet eden insanları başarılı saymıyoruz? Neden sadece kendine hizmet etmiş olan insanlar daha başarılı kabul ediliyor?

İşte, bizim topyekûn bir dünya görüşünün tazelenmesine ihtiyacımız var. Merhamete daha saf daha güzel bir nazarla bakabilmek için lütfen alıcılarımızla oynayalım.

Camide merhamet.

Camilerimiz neden buluşma yerleri olmasın? Neden birbirimizle dertleşme yeri olmasın? Neden birbirimizle konuştuğumuz, dertleştiğimiz, birbirimizin sorunlarına çözüm aradığımız buluşma yerleri olmasın, isminde ima ettiği fonksiyonu yerine getirmesin?

Bir dostum çok güzel bir merhamet eylemi yapardı çocuklarına yıllar evvel. Öyle büyüttü çocuklarını. Çocukları alırdım derdi, iki üç yaşlarından itibaren Süleymaniye'ye götürürüm, bırakırım onları Süleymaniye'nin halılarının üzerinde o mabedin ruhaniyetini teneffüs ederek, içlerine çekerek büyüsünler. Hangi kültüre, hangi koordinatlara nereye, hangi dünyaya ait olduklarını bilerek büyüsünler. Bazen cemaatten bana kızanlar oluyordu bu çocukları niye buraya getiriyorsun diye ama çocuklar bu camiyi şimdi teneffüs etmeyeceklerse ne zaman buraya alıacaklar, ne zaman burayı sevecekler diyordu.

Mesela, çocukları camilerimize sokalım. Onların orada o havayı teneffüs etmelerine izin verelim. Bu da merhamet eğitiminin bir parçası olabilir.

Yıllar evvel bir dünya psikiyatri kongresine katılmak için Hamburg'daydım bir tebliğim vardı ve kongre heyetinden bir Protestan rahip ve rahibe beni misafir etti.

Orada gördüğüm şeyi hiç unutamıyorum. Bu Protestan rahip ve rahibe kilisenin bütün vazifelerini yapmanın yanı sıra sosyal olarak çok aktif kişilerdi. Yani yaralıları, yaşlıları, sıkıntılı insanları hastaneye yetiştirmek, geziler organize etmek, mahallede bütün etkinliklerin öncüsü olmak gibi misyonlar kendilerine ihdas etmişlerdi ve dini hayatın içine sokmaya gayret ediyorlardı ve çok bilinçli insanlardı gerçekten. Doktora yapan insanlardı mesela değişik yerlerde.

Camiyi bir merhamet merkezi olarak hayatın içine daha fazla sokmayı düşünelim.

Hakikaten bizim toplumumuzun önemli bir kısmı manevi eğitimini cuma hutbelerinden, camideki etkileşimlerden alıyor. Dolayısıyla bir merhamet üssü, bir merhamet merkezi olarak camilerimiz daha aktif olabilir, görevlilerimiz, imamlarımız mahallenin derdiyle dertlenen insanlar hâline gelebilir, daha aktif, toplumda daha öncü roller üstlenebilir.

Toplumda merhamet.

Bakıyorsunuz hakikaten bazı televizyon dizileri tamamen merhametsizliği yaymak üzere kurulmuş gibi bir izlenim uyandırıyor insanda ve toplumumuza hakikaten çok büyük kötülük yapıyorlar. Bu televizyon dizilerinden Türkiye'yi okumaya çalışacak birisi Türkiye'nin çok zalim insanların yaşadığı, vahşi insanların yaşadığı barbar bir ülke olduğu izlenimine kapılır.

Televizyon yayıncılarının da hakikaten üzerine düşeni yapmaları gerekir.

Güzelliği, iyiliği yayan bir televizyon dizisinin de akisleri çok büyük olabiliyor, kötülüğü, şerri yayan bir dizinin de akisleri çok fazla olabiliyor.

Nihayet siyasette merhamet.

Siyasetin sert ve dışlayıcı üslubu daha içerici daha yok saymayıcı bir üslupla yer değiştirebilirse toplum da rahatlar. Ötekini kendi farklılığı içinde kabullenmek, onu kendimize benzetmemeye çalışmak, merhametli siyasetin en önemli unsurlarından birisi hâline gelebilir.

Benim merhamet eğitimi için çok pratik bir önerim var. Çocuklarımızı kollarından tutalım, ellerinden tutalım ve hayatın kırılğanlığının çok cisimleştiği, kendini çok gösterdiği yerlere götürelim onları.

Mesela, çocuklarımızı kanser koğuşlarına götürelim, hayatın nasıl bir şey olduğunu anlasınlar. Çocuklarımızı mezarlıklara götürelim, hayatın bir sonu olduğunu fark etsinler. Çocuklarımızı darülacezelere götürelim, akıl hastanelerine götürelim, aklın da bir sınırı olduğunu fark etsinler. İnsanın çaresiz düşebileceğini fark etsinler. Yoksul insanlara yardım faaliyetlerinde çocuklarımıza şimdiden sorumluluk verelim. Mahallemizde yoksul insanlar varsa ona yardıma çocuklarımızla birlikte gidelim. Onun çocuğuyla çocuğumuzun arkadaş olmasını oynamasını sağlayalım, yarenlik etmesini sağlayalım.

Böylelikle çocuklarımızı sadece kendileri için isteyen varlıklar olmaktan kurtarmış oluruz.

Dünyanın kırılğanlığını, hayatın geçiciliğini, ölümün ve hastalığın mukadder olduğunu görebilen bir çocuk, empati duygusunu, merhamet duygusunu atıl bırakmaz, geliştirir.

Empati duygusu da merhamet duygusu da işlendikçe gelişebilen duygulardır.

İnsanın içinde hakikaten pek çok olumlu duygu tekrar tekrar yapmak suretiyle bazı iyilikleri geliştirmektedir. O yüzden biz bugün iyiliğin hakikaten yapılmakla gelişeceğini, yoğunlaşacağını söylüyoruz.

Hız. Taptuk'un Hz. Yunus'a odun taşıması hadisesi şimdi çok daha manalı geliyor çünkü temrinle, gayretle, çabayla hep iyi şeyler yapmaya gayret ederek insan bir disiplin kazanıyor, iyilik yönünde bir mesafe kazanıyor.

Merhamet odaları kurabiliriz.

Merhamet odası demek şu demek: Acıyı çekenle acıyı çektirenin buluştuğu, birbiriyle konuştuğu yerler. Çünkü merhametin asli bileşenlerinden bir tanesi de muhterem misafirler affedebilmek.

Affedebilmek demek kin tutmamak demektir. Unutmama ama kinini de tutmama. Kendi içimde o kini tutmuyorum, o kini bırakıyorum, o kinle ben yaşamaya mecbur

değilim, o kinsiz de var olabilirim. İçimde öfke, nefret, kin olmadan da var olabilirim ve affetmek işte merhametin şu bakımdan asli bir parçasıdır: Diyorum ki affettiğim kişiye sen bu kötülüğü yapan kişi olamazsın bundan daha fazlasın, Allah senin kalbine bir merhamet duygusu verebilir, vermiştir yeter ki onu kullanmayı bil. Sen bu kötülükle anılmaya layık değilsin daha fazlasını yapabilirsin, daha iyisini yapabilirsin diyorum.

İşte, insanlar arasındaki kıyıcılık yerine affediciliği çoğaltmak merhamet eğitiminin asli unsurlarından birisi olsa gerektir.

Merhamet odalarında acı çekenle çektiren buluşabilir. Dolayısıyla herkes birbirini birinci elden, ilk elden dinleyebilir.

Bazen hayal ediyorum, keşke diyorum, koskoca bir ülkede merhamet odaları kursak. Katillerle maktullerin aileleri konuşsa, insanlar bir başkasına ne kadar ıstırap verebildiğini hissedebilse, eziyet edenlerle eziyet çekenler buluşsa. Birebir canlı örnekler üzerinden karşımızdaki insana neler yaşattığımızı neler verdiğimizi hissedebilsek.

Bütün dünyanın işte buna ihtiyacı var. Birbirini dinlemeye ihtiyacı var, birbirine kulak kesilmeye ihtiyacı var, birbirini öğrenmeye ihtiyacı var. Birbirinin hâliyle hâllenmeye ihtiyacı var ki merhamet de özü itibarıyla bana sorarsanız bu demektir.

Okullarımızda merhameti hükümferma kılmamız lazım. Artık cezalandıran öğretmen tipinden, merhametli bir öğretmen tipine geçmemiz lazım. Bu merhametli öğretmen tipinin de dramalarla özellikle. . .

Bunu değerler eğitimi konferansında değerli Millî Eğitim yöneticilerimize ve Sayın Bakanımıza da ifade etmiştim.

Drama eğitimi mesela bizim okullarımızda neredeyse yok. Misallerle, kıssalar üzerinden, oyunlar üzerinden eğitim, çocuklar için fevkalade bir eğitimidir.

Eğitim sadece cebir, aritmetik, coğrafya öğretmek değildir muhterem misafirler. Eğitim aynı zamanda karakteri ve seciyesi düzgün çocuklar yetiştirmektir, diğerkâm çocuklar yetiştirmektir. Hep kendisi için isteyen çocuklar değil, başkasına da hizmet etmeye talip çocuklar yetiştirmektir.

İşte, öyle çocuklar yetiştirirsek o çocuklar okullarda çeteleşmez, birbirinin göğsüne bıçak saplamaz. Çok feci rahatsızlıklarla maalesef bazen okullarımız malul olabiliyor. Çocuklar, gençler birbirilerine karşı çok acımasızlaşabiliyor.

Bir bıçağın kanatabileceğini, bir yumruğun karşısındaki insanın canını acıtabileceğini fark etmeyen bir nesil geliyor, “ben nesli” dedikleri bir nesil, sadece ben diyen bir nesil.

Dün akşam bir psikolog arkadaşımın seyahat ediyoruz İstanbul'dan, dedi ki, "Bir delikanlı görüyorum, bir bürokrat çocuğu. Bana aynen şu sözü söyledi." Yani manidar olması bakımından, gerçi bütü tasvir de bütüdür ama bilmek bakımından.

"Babam bunca sene bürokratik yaptı, hiç çalıp çırpmadı biz de şimdi sıkıntı çekiyoruz, hâlbuki ben bürokrat olursam çalıp çırpacağım, çocuklarıma bu sıkıntıyı yaşatmayacağım."

Bakin Türkiye'nin krizi budur işte. Türkiye'nin krizi tam manasıyla bir ahlak krizidir ve sosyal krizdir.

Bizim bir silkelenişle, bir seferberlikle yeniden bir merhamet toplumu olmamız lazım. Başkasının canını acıtılabileceğimiz, ahlakın hepimiz için gerekli olduğunu hissedebilmemiz lazım.

Birinci ve ikinci dünya savaşlarında çok ilginç çalışmalar var. Askerlerin sadece yüzde yirmisi yüzlerini görebildikleri birine ateş edebiliyor, yüzde sekseni yüzünü gördükleri bir başka askere ateş edemiyorlar.

Buradan da bilim adamları şöyle bir sonuç çıkarıyor: İnsanın ruhuna kodludur diyorlar yani bir başkasını öldürmemek de insanın ruhuna kodludur. Öldüremiyoruz aslında kolay kolay.

O yüzden işte bu savaş tacirleri çok gelişmiş cihazları getiriyorlar. Artık bir düğmeye basmakla karşınızdakini görmeden öldürebiliyorsunuz. O yüzden bu kadar vahşi mekanizmalar geliştiriyorlar.

İnsan bir başkasının gözünde kendi macerasını görebildiği için, kendi arkadaşını görebildiği için bir başkasına kolayca kıyamayan bir varlık aslında.

İş, sadece o derinimizde saklı duran merhamet hazinesini, bizim kalplerimize yerleştirdiği ve resulleriyle bize öğrettiği hazineyi, onu nasıl işleyeceğimizi, nasıl açığa çıkaracağımızı öğrettiği o derin hazineyi, o büyük bilgeliği açığa çıkarabilecek gayreti ve cesareti gösterebilmekte.

Hepinize çok teşekkür ediyorum.

Saygılarımla. (Alkışlar)

TAKDİM- Kemal Sayar hocamıza teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Sempozyumumuz 14. 30'da devam edecektir. Sempozyumumuzun açılış programı burada nihayete ermiştir. Cumadan sonra 14. 30'da merhamet kavramı üzerine bir oturum gerçekleştirilecektir.

Hepinize saygılarımızı sunuyoruz, hayırlı cumalar diliyoruz.

MERHAMET KAVRAMI ÜZERİNE

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Muhammet Şevki AYDIN
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

15. 04. 2011
CUMA

OTURUM BAŞKANI- Saygıdeğer meslektaşlarım; bu etkinliğimizin başarılı geçmesini hepimiz için hayırlara vesile olmasını Cenâb-ı Hak'tan niyaz ederek oturumu açıyorum.

Bu oturumda üç değerli bilim insanını dinleyeceğiz. Vakit kaybetmeden hemen onları yerlerine davet edeyim. Doç. Dr. İsmail Karagöz Bey. Buyurunuz hocam. Prof. Dr. Recai Doğan Bey ve Prof. Dr. Müfit Uğur Bey, buyurun efendim.

Bu oturumda biraz kavramın analizi üzerinde duracağız. Merhamet kavramı, merhamet eğitimi kavramlarının içeriğini çözümlemeye çalışacağız.

Süremiz 15'er dakika. Süreye riayet ederlerse müzakereye de tam vakit ayırırız. Müzakere boyutu daha da önemli çünkü. Soruları, katkıları olacak kişiler olabilir. Böylece daha bereketli bir hâle getirme imkânımız olur.

Ben sözü uzatmadan hemen ilk konuşmacımıza bırakmak istiyorum.

Evet, İsmail Karagöz Bey'in metninin başlığı "Kur'an'da Merhamet Kavramı". Etimolojik ve semantik bir tahlil yapacak.

Hocam buyurun.

1- MERHAMET KAVRAMI

Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ

Diyanet İşleri Başkanlığı Rehberlik ve Teftiş Başkanı

GİRİŞ

Kur'an'da en çok kullanılan kavramlarından biri olan “*merhamet*”, İslam düşüncesinin en önemli odak kavramlarından biridir. İyi anlaşılması Allah'ı, Kur'an'ı ve İslam'ı anlama ve kavrama açısından hayati öneme haizdir. Tebliğimizde merhamet kavramının etimolojik ve semantik tahlilini yapmaya çalışacağız.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

“*Kavram*”; bir şey üzerine ve özellikle o şeyin nitelikleri ya da imleri üzerine taşıdığımız genel düşüncedir.¹ Arapça karşılığı mefhum'dur. “*Mefhum*” anlaşılan, anlaşılmuş olan şey demektir. Bu kelimenin kökü olan “*feh*m”; bir şeyi tasavvur etmek, idrak etmek, onu kalple bilmek, o şeyi kuşatmak demektir.²

1. SÖZLÜK ANLAMI

“*Merhamet*” “r-h-m” kökünden türemiş bir kelimedir. Arap dilinin en eski diltillerinden birisi olan İbn Fâris (ö. 395/1004) “*Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüğa*” adlı eserinde “r-h-m” kökünün bir tek anlamının olduğunu söylemiş ve bu anlamı; “*rikkat*”, “*atf*” ve

1 Komisyon, *Türkçe Sözlük*, s. 466, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara 1979.

2 Cübürân Mes'ûd, *er-Râid*, II, 1135, Dâru'l-İlm, Beyrut 1978.

“*re’fet*” kelimeleri ile ifade etmiştir.³ “*Rikkat*” (رقة) yumuşak kalpli ve şefkatli olmak, kaba, kırıcı ve sert olmamak;⁴ “*’atf*” (عطف)⁵ ve “*re’fet*” (رأفة)⁶ ise şefkatli, iyiliksever ve yumuşak davranışlı demektir.

Buna göre *merhamet*; iyi ve yumuşak kalpli, şefkatli, iyilik ve hayırsever olmak, kaba, katı, sert ve kırıcı olmamak anlamlarına gelir.

Merhamet, kalple ilgili olup bir başka insan veya canlı ile ilişkilerde ortaya çıkar. Bu husus;

وَأَتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً

“Ona (*İsa’ya*) İncil’i verdik ve kendisine tabi olanların kalplerine şefkat ve merhamet duygusu koyduk.”⁷ ayetinde açıkça ifade edilmiştir.

Peygamberimiz (s.a.s)’in kızı Zeyneb’in çocuğu hastalanır. Peygamberimiz (s.a.s.) kızının evine gider. Kızı, hasta olan çocuğunu babasına verir. Çocuk can çekişmektedir. Çocuğun durumunu gören Peygamberimiz (s.a.s) ağlar. Yanında bulunan Sa’d ibn Ubade, “Ey Allah’ın Elçisi! Bu ağlama da ne oluyor? Der. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s),

هَذِهِ رَحْمَةٌ جَعَلَهَا اللَّهُ فِي قُلُوبِ عِبَادِهِ وَإِنَّمَا يَرْحَمُ اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الرَّحْمَاءَ

“***Bu gözyaşı Allah’ın kullarının kalplerine koyduğu bir rahmettir. Yüce Allah kullarından ancak merhametli olanlara merhamet eder.***” buyurur.⁸ Dolayısıyla merhamet; insan kalbinin yumuşak, duyarlı ve hassas olması ile ilgilidir ki bu duyarlılık kişiyi yardımsever ve affedici yapar. Bir insanın başka bir insana karşı iyi davranması ve iyilik yapması, ikram ve ihsanda bulunması merhamet olduğu gibi bir insanın suçunu, kusurunu ve hatasını affetmesi, onu cezalandırma cihetine gitmemesi de merhamettir.

3 İbn Fâris, Ebu’l-Hüseyn Ahmed, *Mu’cemü Mekâyisi’l-Lüğa*, II, 498, tahkik, Abdüsselam Muhammed Harun, Dâru’l-Cemil, Beyrut, tarihsiz, I-VI; bk. Rağıb el-İsfehani, *el-Müfredât fî Garibi’l-Kur’an*, r-h-m maddesi, baskı yeri ve tarihi yok; İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâlüddin Muhammed Mükerrrem, *Lisânü’l-Arab*, XII, 230-231, Beyrut 1956; Asım Efendi, Seyyid Ahmed, *Kamus Ter-cümesi*, IV, 300, İstanbul 1886, I-IV.

4 Levis Me’luf, *el-Müncid fî’l-Lügati ve’l-i’lâm*, s. 273, Dâru’l-Meşrik, 22. baskı, Beyrut 1986.

5 Levis Me’luf, 513.

6 Levis Me’luf, 243.

7 Hadid, 57/27.

8 Müslim, Cenaiz, 11.

Bu anlam sebebiyledir ki akrabalık bağına “rahîm” denilmiş⁹ ve kadının döl yatağına da bu isim verilmiştir. Çünkü anne, rahminde taşıdığı çocuğuna şefkatle muamele eder, aynı şekilde akrabalar da birbirlerine şefkatli olurlar, olmaları gerekir.

Sözlük anlamı itibariyle ruhm, rahmet ve merhamet kelimeleri eş anlamlı kelimelerdir.¹⁰

Müfessir el-Hazin (ö. 725/1324), “**rahmet**” kelimesinin anlamını şöyle izah etmiştir: “Rahmet kelimesinin asıl anlamı merhamet edilene ihsan etmeyi gerektiren kalp yumuşaklığıdır. Rahmet kelimesi bazen ihsandan soyutlanmış kalp yumuşaklığı anlamında kullanılır, bazen de kalp yumuşaklığından soyutlanmış ihsan anlamında kullanılır. Allah, “rahmet” kelimesi ile nitelendiği zaman bu kelime ile kalp yumuşaklığı değil ancak yalın ihsan kastedilir. Dolayısıyla **Allah’ın rahmeti**, kullarına lütfu, ihsanı, nimet vermesi ve onlara hayır ve iyilik ulaştırmasından ibarettir.”¹¹ Dolayısıyla “**rahmet**” kelimesi, yüce Allah hakkında kullanıldığı zaman rikkat kastedilmez, çünkü **rikkat** kalp ile ilgili bir durum olup sadece insanlar için geçerlidir.

“**Merhamet**” kelimesinin anlamını tam ifade eden Türkçe bir kelime yoktur. Merhamet kelimesi Türkçe sözlüklerde; “**acımak**”, “**esirgemek**” ve “**bağışlamak**” kelimeleri ile ifade edilmiştir.¹² Her üç kelime de merhamet kelimesinin tam karşılığı değildir. Şöyle ki:

“**Acımak**” kelimesinin Türkçe’de 4 farklı anlamı vardır:

- 9 Rahîm kelimesinin çoğulu olan “erham” kelimesi Kur’an’da 12 ayette geçmektedir. Mesela bk. Enfal, 8/75; Âl-i İmran, 3/6; Nisa, 4/1; Bir hadis-i şerifte döl yatağına bu ismi Allah’ın verdiği bildirilmektedir: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: (قال الله تبارك وتعالى أنا الله وأنا الرحمن خلقت الرحم من قطعتها بنته إذا وصف بها الله فليس يراد بها الا الاحسان المجرد دون الرحمة فرحمة الله عبارة عن الافضال والانعام على عباده و ايصال الخير اليهم
- 10 İbn Fâris, II, 498; Ebu Bekir, Muhammed ibn Aziz es-Sicistânî, *Tefsiri Garîbi’l-Kur’an*, s. 249, tahkik, Abdurrahman Umeyra, Daru Ahbari’l-Yevm, Mısır, tarihsiz.
- 11 Hazin, Ali b. Muhammed, *Lübâbü’t-Te’vîl fî Me’âni’t-Tenzîl*, II, 569, (Mecmûâtün Mine’t-Tefâsîr), Beyrut, tarihsiz.

اصل الرحمة تقتضي الاحسان الى المرحوم تستعمل الرحمة تارة في الرقة المجردة عن الاحسان و تارة في الاحسان المجرد عن الرقة اذا وصف بها الله فليس يراد بها الا الاحسان المجرد دون الرحمة فرحمة الله عبارة عن الافضال والانعام على عباده و ايصال الخير اليهم

- 12 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Matbaası, Ankara 1970.

a) “*Elleri titiriyor, yemeği ağzına götürmekte sıkıntı çekiyor, çok acıdım.*” örneğinde olduğu gibi bir insanın veya bir canlının mutsuzluğuna, sıkıntısına, derdine, musibetine üzüntü duymak.

b) “*Yağ acıdı.*” örneğinde olduğu gibi bir gıda maddesinin tadı acı duruma gelmek, acılaştırmak.

ç) “*Adam yolda yürürken düştü, dizini tutuyordu, yüzünden acı çektiği belli oluyordu.*” örneğinde olduğu gibi bir uzvun acılı ve ağrılı olması.

d) Merhamet etmek.

Acımak kelimesinin ilk anlamı **merhamet** kelimesinin anlamını tam karşılamaz. Çünkü **merhamet**; kuru bir acımak ve üzüntü duymak değil acıyı, üzüntüyü, musibeti, sıkıntıyı, derdi ve belayı giderip yerine sevinci, nimeti, sıhhati, devayı, ferahı ve rahatlığı getirmek, hayır ve iyilikte bulunmaktır. Dolayısıyla merhamet olabilmesi için acımanın, duygu ve düşüncede kalmaması, acınan kimseye ikram ve ihsanda bulunulması, varsa hata ve kusurunun affedilip cezalandırma cihetine gidilmemesi gerekir. İkinci ve üçüncü anlamının merhamet kelimesi ile ilgisi yoktur.

“**Esirgemek**” kelimesinin Türkçe’de 2 anlamı vardır:

a) Korumak ve himaye etmek,

b) Bir şeyi yapmaktan veya vermekten kaçınmak, kıskanmak, cimrilik etmek.

Esirgemek kelimesinin birinci anlamı **merhamet** kelimesinin anlamını tam yansıtmaz. Çünkü merhamet sadece korumak ve himaye etmek değildir. İkinci anlamın ise merhamet kelimesi ile hiç ilgisi yoktur. Çünkü merhamet kelimesinde kıskanma ve cimrilik etme anlamı mevcut değildir.

“**Bağışlamak**” kelimesi merhamet kelimesinin değil “**mağfiret**” kelimelerinin karşılığıdır.

2. KUR’AN’DAKİ ANLAMI

Arapça kelimeler, Arapça olan¹³ Kur’an’da kullanılırken cahiliye dönemindeki anlamlarını aynen muhafaza etmemişler, önemli seviyede anlam değişimine uğramışlardır. Bazı kelimelerin anlamları genişlerken bazıları daralmış, bazıları da tamamıyla yeni manalar yüklenmiştir.¹⁴

13 bk. Yusuf, 12/2; Taha, 20/113; Şura, 42/7; Ahkaf, 46/12.

14 İzutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 110, çeviri, Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, ikinci baskı, İstanbul 1991.

Kur'an kelimelerinin hemen hemen hepsi cahiliyle döneminde şu veya bu şekilde kullanılmışlardır. Kur'an, özellikle anahtar terimleri yeni manalar ile farklı ilişkiler sistemi içinde kullanmış, derin ve etkili bir değişiklik yapmıştır.¹⁵ Kur'an; Arapların, inanç, fikir ve hayat tarzını kökten değiştirdiği gibi kelimelerin, özellikle anahtar terimlerin anlam sahasını ve kullanım alanını da değiştirmiştir.

Kur'an'ın anlaşılmasında, bu değişikliğin ve anahtar kelimelere yüklenen değişik ve farklı manaların dikkate alınması ve titiz bir şekilde tahlil edilmesi gerekir. Dolayısıyla bir anahtar terimin sadece sözlüklerde belirtilen anlamlarıyla yetinilmesi o terimin Kur'an'daki anlamını ortaya koyamaz. Belki o konuda bir fikir ve önbilgi verebilir. Ama asıl manasını anlamada yeterli değildir. Özellikle, Kur'an'ın bu anahtar sözcükleri başka bir dile aktarıldığı zaman sözlük manası ile verilmesi hiç yeterli değildir. Mesela Kur'an'ın en önemli anahtar kelimelerinden biri olan "**rahmet**" ve "**merhamet**"in sözlük anlamı bu kelimenin Kur'an'da ifade ettiği anlamı yansıtmaz. Çünkü kelimelerin anlamları, yalnız başlarına değil, daima bir sistem veya sistemler içinde değer kazanır. Her sözcüğün kendine özgü bir anlamı vardır ki, o sözcük bulunduğu sistem dışında mütalaa edilse yine aynı manayı taşır. Sözcüklerin, bu sürekli anlamına "**esas mana**" denir. Sözcüklerin anlamı, "**esas mana**"dan ibaret değildir. İkinci bir anlamı daha vardır ki bu anlam, kelimenin bulunduğu sistem içerisinde oluşmuştur. İşte kelimelerin kökünden gelmeyen, fakat içinde bulunduğu sistemden doğan bu manaya "**izafî mana**" denir. "**Esas mana**" kelimenin her zaman taşıdığı "**asil mana**"dır. "**İzafî mana**" ise, içinde bulunduğu özel sistemden, bu sistemdeki diğer kelimelerle olan ilişkisinden kazandığı "**özel mana**"dır.

"**Merhamet**" kelimesi Kur'an'da sadece Beled suresinin 17. ayetinde geçmektedir ve bu kelime insanların birbirlerine merhamet tavsiye etmeleri ile ilgilidir.

"**Rahmet**" kelimesi yalın olarak 79 defa "**rahmeti, rahmetim, rahmetin, rahmetimiz**" şeklinde terkip olarak 35 defa; rahmet ve merhamet kelimeleri ile aynı anlama gelen "**ruhm**" kelimesi ise sadece Kehf suresinin 81. ayetinde geçmektedir.

"**Merhamet etti, merhamet eder**" şeklinde fiil formatında 23 defa, "**merhamet et**" şeklinde dua formatında 5 defa geçmektedir.

"**er-Rahman**" ismi 57, "**Rahim**" ismi 115, bu ismin çoğulu olan "**ruhamâ**" bir defa, "**Râhim**" isminin çoğulu olan "**râhimîn**" 6 defa, ism-i tafdil şekli olan "**erham**" 4 defa geçmektedir.

15 İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 16, çeviren, Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1975.

Merhamet kökünden türeyen isim ve fiil formatındaki kelimelerin büyük çoğunluğu Allah'ın isim, sıfat ve fiilleriyle ilgilidir. Allah'ın kullarına lütfu, ihsanı, nimetleri, onların günahlarını bağışlaması, dünya ve ahiret nimetleri için çalışanların emeklerinin karşılığını, ibadet edenlerin, hayır ve hasenat yapanların mükâfatlarını fazlasıyla vermesi O'nun rahmetidir. Allah'ın sınırsız ve sayısız nimetleri farklı bağlamlarda **rahmet** kelimesi ile ifade edilmiştir.¹⁶

“**Rahmet**” kelimesi çok anlamlı kelimelerden biri olup Kur'an'da farklı anlamlarda kullanılmıştır. **Ebu'l-Ferec Abdurrahman ibn el-Cevziyye, Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir fî 'İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir** adlı eserinde; “müfessirler, rahmet kelimesi Kur'an'da 16 farklı anlamda kullanıldığını zikretmişlerdir.” demiş ve bu anlamları örnekleriyle birlikte açıklamıştır.¹⁷

“**Rahmet**” kelimsinin Kur'an'daki anlamlarını şöyle sıralayabiliriz:

A) ALLAH'IN LÜTFU, İHSANI, MADDÎ VE MANEVÎ NİMETLERİ

مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ

“Allah insanlar için ne rahmet açarsa, artık onu tutacak (engelleyecek) yoktur. Neyi de tutarsa, bundan sonra onu gönderecek yoktur.”¹⁸ anlamındaki ayette geçen “**rahmet**” kelimesi; *dünyada Allah'ın bir insana lütfettiği maddî ve manevî her türlü nimet, hayır ve imkânlardır.*¹⁹

B) SEVAP, MÜKÂFAT, CENNET VE NİMETLERİ

وَأَمَّا الَّذِينَ ابْتَصَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Yüzleri ağaranlar ise Allah'ın rahmeti içindedirler. Onlar orada ebedi kalacaklardır.”²⁰

وَلَعِنَ قُتَيْبَةُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُمْسِكٌ لِمَعْفَرَةٍ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةً خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ

16 Hazin, I, 228.

17 Ebu'l-Ferec, Abdurrahman ibn el-Cevziyye, *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir fî 'İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, s. 331, tahkik, Muhammed Abdülkerim Kazım er-Razî, Müessesetü'r-Risale, üçüncü baskı, Beyrut 1987.

18 Fatır, 35/2; bk. Zümer, 39/38; Fussilet, 41/51-52; Hazin, V, 318.

19 Beydavî, Kâdi Abdullah b. Ömer (ö. 691/1292), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, V, 174, (Mecmûatün Mine't-Tefâsir) Beyrut, tarihsiz.

20 Âl-i İmran, 3/107; bk. Nisa, 4/175, 240; A'raf, 7/49, 151, 156; İsrâ, 17/57; Ankebut, 29/23; Casiye, 45/30; Hadid, 57/13; bk. Beydavî, VI, 179.

“Andolsun, eğer Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, Allah’ın bağışlaması ve rahmeti onların topladıklarından daha hayırlıdır.”²¹ anlamındaki ayetlerde geçen **“rahmet”** ile maksat **“sevap, mükâfat, cennet ve nimetleridir.”**²²

Peygamberimiz (s.a.s), yüce Allah’ın,

فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِلْجَنَّةِ أَنْتَ رَحْمَتِي وَ قَالَ لِلنَّارِ أَنْتَ عَذَابِي

“Cennete, sen benim rahmetimsin, cehenneme de sen de benim azabımsın.” dediğini bildirmiştir.²³

Cennet, rahmet yurdudur. Cennete rahmet denilmesi, mümin ömrünü ibadet ve itaat ile geçirse bile ancak Allah’ın rahmetiyle cennete girebilmesi sebebiyledir.²⁴

C) İSLAM

“Allah rahmetini dilediğine tahsis eder..يَدْخُلُ مَنْ يَشَاءُ فِي.”²⁵ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ **“O, dilediği kimseyi rahmetine sokar.”**²⁶ anlamındaki ayetlerde geçen **“rahmet”** kelimesi **“İslam”** anlamındadır. İslam’a rahmet denilmesi, İslam’ın emir ve yasaklarının, hüküm ve ilkelerinin insanların yararına olmasıdır. İslam’ı hak din olarak kabul edip Müslüman olan, Müslümanlığın gereklerini yerine getiren insan Allah’ın merhametine mazhar olur.

Ç) İMAN

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ بَيْتِنَا مِنْ رَبِّي وَأَنْبِيَائِهِمْ مِنْ عِنْدِهِ فَعَمَّيْتُمْ عَلَيْكُمْ أَنْزَلْنَاهَا وَأَنْزَلْنَاهَا لَهَا كَارِهُونَ

“Nuh dedi ki: Ey kavmim! Söyleyin bakalım; şayet ben Rabbinden gelen açık bir delil üzerinde isem ve O kendi katından bana bir rahmet vermiş de, size onu göreceğ göz verilmemiş ise, siz onu istemediğiniz halde, biz sizi ona zorlayacak mıyız.”²⁷ anlamındaki ayette geçen **“rahmet”** **“iman”** anlamındadır.

21 Âl-i İmran, 3/157.

22 Beydavî, I, 321, 564; Hazin, I, 564; Nesefî, Ebu'l-Berekât, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, I, 613, (Mecmûatün Mine't-Tefâsîr) Beyrut, tarihsiz.

23 Buhârî, Tevhid, 25, VIII, 186.

24 Hazin, I, 564.

25 Bakara, 2/105.

26 İnsan, 76/31; bk. Yunus, 10/59.

27 Hud, 11/28.

D) PEYGAMBERLİK

أَمْ عِنْدَهُمْ *“Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar?”*²⁸ أَمْ هُمْ يَقْتَسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ *“Yoksa mutlak güç sahibi ve çok bağışlayan Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mıdır?”*²⁹ anlamındaki ayetlerde geçen *“rahmet”* kelimesi *“peygamberlik”* anlamındadır.

E) KİTAP, VAHİY, KUR’AN

فَقَدْ جَاءَكُمْ *“Rabbinizden açıkça bir delil, bir hidayet ve bir rahmet geldi”*³⁰ بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ

*“De ki: ‘Ancak Allah’ın lütuf ve rahmetiyle, yalnız bunlarla sevinsinler. Bu, onların toplayıp durduklarından daha hayırlıdır.’*³¹ Anlamındaki ayetlerde geçen *“rahmet”* ile maksat Kur’an’dır.

Çağlar üstü, evrensel bir kitap olan Kur’an-ı Kerim; bütün insanlığa hitap etmekte, herkese doğru yolu göstermekte, insanları birlik, beraberlik, kardeşlik, adalet, eşitlik ve yardımlaşmaya çağırmaktadır.

F) YAĞMUR

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ *“O, rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir.”*³²

فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُخَيِّ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا *“Allah’ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor.”*³³

Türkçede de yağmur rahmet olarak isimlendirilmiştir. Halkımızın yağmuru rahmet olarak isimlendirmesi Allah’a karşı bir hamd ve şükür ifade edebilmek içindir.

G) RIZIK

وَأَمَّا تُعْرَضْنَ عَنْهُمْ إِبْنِعَاءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا

28 Zuhruf, 43/32.

29 Sad, 38/9; Duhan, 44/5-6.

30 En’âm, 6/157; bk. Bakara, 2/105; Âl-i İmran, 3/74; A’raf, 7/62, 203; Tevbe, 9/99; Yusuf, 12/56; Nahl, 16/54, 89; İsra, 17/82; Neml, 27/77; Kasas, 28/86; Ankebut, 29/51; Lokman, 31/3; Caşiye, 45/20.

31 Yunus, 10/58; bk. Nisa, 4/113.

32 A’raf, 7/57.

33 Rum, 30/50; bk. Şûrâ, 42/28; Furkan, 25/48; Neml, 27/63; Rum, 30/46; bk. Neseфі, II, 570; Hazin, II, 570

“Eğer elinin dar olması sebebiyle Rabbinden umduğün bir rahmeti beklerken o hak sahiplerine şimdilik ilgi gösteremiyorsan, hiç değilse onlara gönül alıcı bir şeyler söyle.”³⁴ قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَثُورًا

“De ki: Rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, harcamakla tükenir korkusuyla cimrilik ederdiniz.”³⁵ anlamındaki ayetlerde **rahmet** rızık anlamında kullanılmıştır.

G) AFİYET VERME, SIKINTILARI GİDERME

قُلْ أَفْرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّيِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِي

“De ki: Peki söyleyin bakalım? Allah’ı bırakıp da ibadet ettikleriniz var ya; eğer Allah bana herhangi bir zarar dokundurmak isterse, onlar Allah’ın dokundurduğu zararı kaldırılabirler mi? Yahut Allah bana bir rahmet dilesse, onlar onun rahmetini engelleyebilirler mi?”³⁶ anlamındaki ayette **rahmet** afiyet anlamında kullanılmıştır.

H) ALLAH’IN PEYGAMBER’E GEÇMİŞLE İLGİLİ BİLGİLER VERMESİ

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَأْتِيهِمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

“Yine biz (Musa’ya) seslendiğimiz zaman Tûr’un yan tarafında da değildin. Fakat Rabbinden bir rahmet olarak, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmeyen bir kavmi, düşünüp öğüt alsınlar diye uyarman için (o haberleri) sana bildiriyoruz.”³⁷ anlamındaki ayette **rahmet** minnet anlamında kullanılmıştır.

I) YUMUŞAK KALPLİ OLMA

وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً

“Onların arkasından da Meryem oğlu İsa’yı gönderdik, ona İncil’i verdik ve kendisine uyanların kalplerine şefkat ve merhamet duygusu koyduk.”³⁸

34 İsrâ, 17/28; bk. Yunus, 10/21; İsrâ, 17/100.

35 İsrâ, 17/100.

36 Zümer, 39/38.

37 Kasas, 28/46; bk. Hud, 11/47.

38 Hadid, 57/27; bk. Neseфі, VI, 183.

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْتَفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ

“Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlama dile.”³⁹ anlamındaki ayetlerde **rahmet** rikkat yani şefkatli, hassas, duyarlı ve yumuşak kalpli olma anlamında kullanılmıştır.

Yüce Allah’ın; kulu ve elçisi Hz. Muhammed (s.a.s.)’e insanlarla ilişkilerinde yumuşak, nazik ve şefkatli davranma, ashabının kusurlarını affetme, onlara kaba ve katı davranmama imkânı ve yeteneği vermesi Allah’ın rahmeti olarak ifade edilmiştir.

İ) AF VE MAĞFİRET

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

“De ki: Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁴⁰ anlamındaki ayette **rahmet** mağfîret anlamında kullanılmıştır.

J) SUÇLARI BAĞIŞLAMA İMKÂNI

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَعَلَهُ عَدَابٌ أَلِيمٌ

“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.”⁴¹ anlamındaki ayette geçen **rahmet**, haksız yere öldürülen kimsenin yakınlarına katile kısas cezasının uygulanmasından diyet olarak veya diyetsiz vazgeçme ve katili affetme imkânının verilmesidir.⁴²

39 Âl-i İmran, 3/159; bk. Nisa, 4/96.

40 Zümer, 39/53; bk. En’am, 6/54; Beydavî, II, 387; bk. En’am, 6/12.

41 Bakara, 2/178.

42 Beydavî, I, 252; Hazin, I, 252.

K) SEVGİ VE ŞEFKAT

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

“*Muhammed, Allah’ın Resulüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler.*”⁴³ anlamındaki ayette **rahmet**, sevgi ve şefkat anlamındadır.

L) GÜNAHTAN, KÖTÜLÜKLERDEN VE AFETLERDEN KORUMA VE KURTARMA

وَمَا أَبْرَأُ نَفْسِي إِنْ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ

“*Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*” dedi.⁴⁴

وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“*Onları kötülüklerden koru. Sen o gün kimi kötülüklerden korursan, ona rahmet etmiş olursun. İşte bu büyük kurtuluştur.*”⁴⁵

قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا

“*De ki: “Eğer Allah size bir kötülük dilese, sizi Allah’tan koruyacak kimdir? Yahut size bir rahmet dilese buna engel olacak kimdir?” Onlar kendilerine Allah’tan başka hiçbir dost ve hiçbir yardımcı bulamazlar.*”⁴⁶ anlamındaki ayette **rahmet** yardım anlamında kullanılmıştır.

M) İMANDA SEBAT ETTİRME

رَبَّنَا لَا تُرِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

“(Akıllı insanlar şöyle dua ederler): “*Rabbimiz, bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet bahset. Şüphesiz sen çok bahşedensin.*”⁴⁷ anlamındaki ayette **rahmet** Allah’ın imanda sebat konusunda yardımınıdır.

43 Feth, 48/29.

44 Yusuf, 12/53.

45 Mümin, 40/9.

46 Ahzab, 33-17.

47 Âl-i İmran, 3/8.

N) DUANIN KABUL EDİLMESİ

وَأَدْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

“Allah’a (azabından) korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin. Şüphesiz, Allah’ın rahmeti iyilik edenlere çok yakındır.”⁴⁸ anlamındaki ayette **rahmet** Allah’ın kullarının duasını kabul etmesi anlamındadır.

O) ALLAH’IN MÜMİNLERİ KÂFİRLERİN ŞERRİNDEN KURTARMASI

فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا **Biz onu (Hud’u) ve beraberindekileri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık.**⁴⁹ anlamındaki ayette **rahmet**, Allah’ın Hud Peygamber’i ve ona iman edenleri kafirlerin zulmünden kurtarmasıdır.

Ö) FERAHLIK, RAHATLIK, SIKINTIDAN KURTARMA

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِن بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا

“Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra, insanlara bir rahmet tattırdığımız zaman, bir de bakarsın ki ayetlerimiz hakkında onların bir tuzakları (birtakım tertipleri ve asılsız iddiaları) vardır.”⁵⁰

وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

“Biz onlara merhamet edip başlarına gelen zararı giderseydik yine de azgınlıkları içinde bocalayıp kalırlardı.”⁵¹ anlamındaki ayette **rahmet**, Allah’ın; sıkıntıya, hastalığa, musibete, yokluğa maruz kalan insanı bu sıkıntıdan kurtarmasıdır.

P) CEHENNEM AZABINDAN KURTULUŞ

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ

“Allah’ın sizin hakkınızda lütuf ve merhameti olmasaydı ve Allah tövbeleri kabul eden, hüküm ve hikmet sahibi olmasaydı haliniz nice olurdu?”⁵²

Özetleyecek olursak “**rahmet**” kelimesi Kur’an’da şu anlamlarda kullanılmıştır:

-Allah’ın lütufu, ihsanı, maddî ve manevî nimetleri;

48 Araf, 7/57.

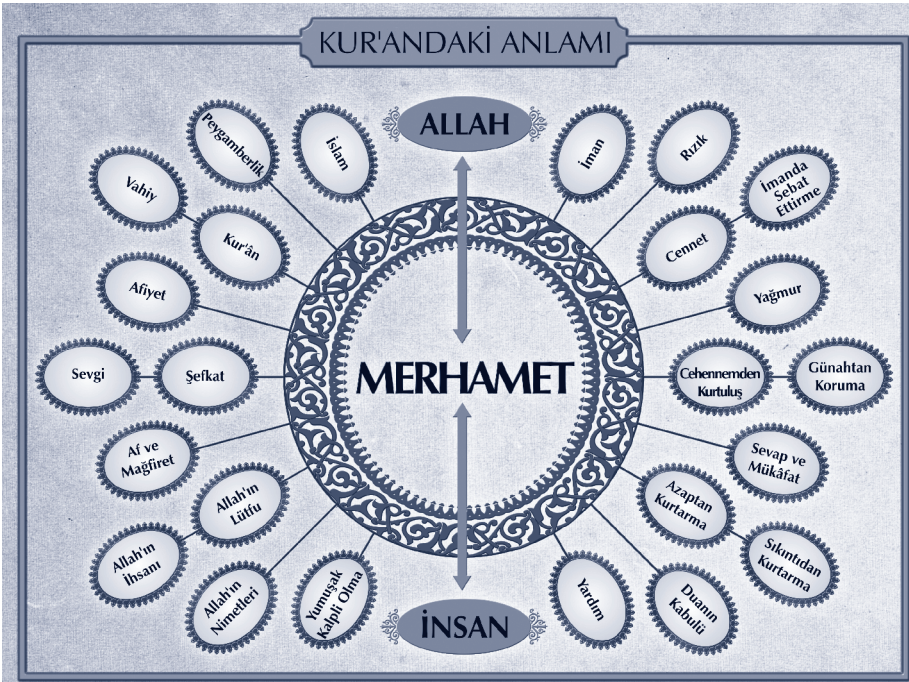
49 Araf, 7/72; bk. Yunus, 10/86; Hud, 11/43; Mülk, 67/28.

50 Yunus, 10/21; bk. Hud, 11/9-10; Enbiya, 21/84; Rum, 30/36; Ahzab, 33/17; Şura, 42/48.

51 Müminun, 23/75.

52 Nûr, 24/10; bk. Nur, 24/14, 20, 21.

- Sevap, mükâfat, cennet ve nimetleri;
- Vahiy, peygamberlik, Kur'an, iman ve İslam;
- Yağmur, rızık, afiyet ve yardım;
- Allah'ın Peygamber'e geçmiş ile ilgili bilgiler vermesi;
- Rikkat, yumuşak kalpli olma, sevgi ve şefkat;
- Duanın kabul edilmesi, af ve mağfiret;
- Suçları bağışlama imkânı;
- Günahtan koruma, ferahlık, rahatlık, sıkıntıdan kurtulma;
- İmanda sebat ettirme;
- Allah'ın müminleri kâfirlerin şerrinden kurtarması;
- Cehennem azabından kurtuluş.

Görüldüğü üzere “*rahmet*” kelimesi Kur’an’da sözlükteki anlamından daha geniş ve farklı anlamlarda kullanılmıştır. Artık rahmet ve merhamet sadece kalpte başlayıp

biten, düşünce ve duyguda kalan bir husus değil, eyleme dönüşen ilahî ve insanî bir erdemdir. Buna göre;

Allah açısından rahmet; insanlara her türlü maddî ve manevî nimetleri ihsan etmek, insanı sıkıntı, bela ve musibetlerden korumak ve kurtarmak, kusur ve günahları affetmek;

İnsanlar açısından merhamet; iyi kalpli, yumuşak davranışlı, şefkatli, iyilik-sever, yardımsever, hoşgörülü ve affedici olmak anlamlarına gelir.

3. MERHAMET KAVRAMANIN SEMANTİĞİ

“**Semantik**”, bir dilin anahtar terimleri üzerindeki tahlili bir çalışmadır. Anahtar sözcükler Kur’an’da tek başına, birbirinden ayrı ve yalın halde bulunmazlar. Her anahtar sözcük diğer anahtar sözcüklerle yakın ilişki halindedir. Bu kelimeler kendi aralarında büyük küçük çeşitli gruplar teşkil ederler ve birbirlerine çeşitli yollarla bağlanırlar.⁵³ Böylece bir “**semantik alan**” oluşur, yani anahtar sözcükler örgüsü teşekkül eder.⁵⁴ Anahtar terimler kendi aralarında bir “**kelime hazinesi**” meydana getirirler. Bu “kelime hazinesi”, kelimelerin birbirleriyle değişik ve çeşitli ilişkilerinden doğar.⁵⁵ “Kelime hazinesi”, soyut bir kelimeler yekûnu değildir. Bu kelimeler birçok bakımdan birbirlerine bağlanırlar.⁵⁶ Birbirleriyle kurduğu mana ilişkisi ile bir “semantik alan” meydana getiren anahtar terimlerden biri “**odak kelime**” kabul edilirse bu odak-kelimenin etrafında birçok önemli “**anahtar kelime**” dizilir ve birlikte Kur’an’ın kelime hazinesinde önemli bir “**mana alanı**” meydana getirirler. Bu anahtar terimler, olumlu veya olumsuz mahiyettedirler.⁵⁷

Mesela merhamet kelimesini “**odak kelime**” kabul edersek bu odak kelimenin etrafından eş ve zıt anlamda anahtar kelimeler yer alır.

A) EŞ ANLAMLI KELİMELER

Aşağıdaki kelimeler merhamet kelimesi ile **eş anlam** ilişkisine sahiptir. Başka bir ifade ile bu kelimeler, merhamet kelimesinin mana alanına dahildir.

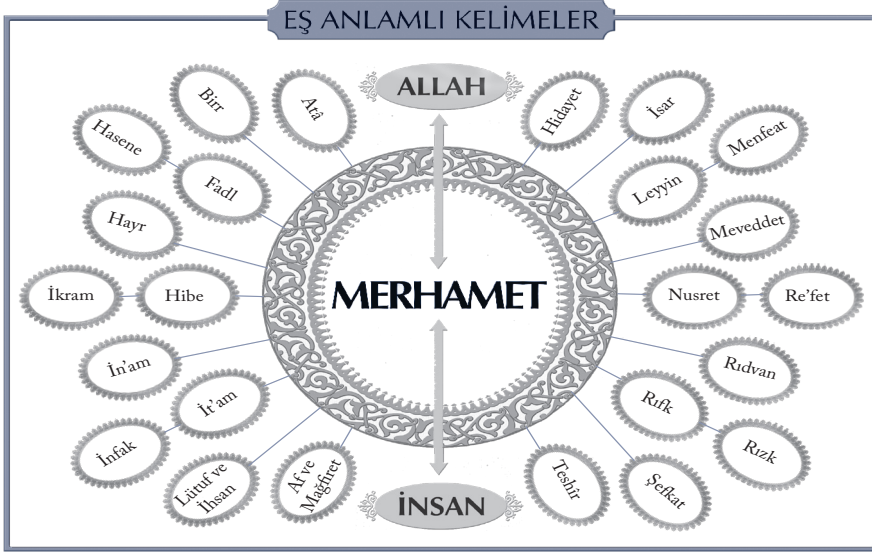
53 İzutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 15; *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, s. 276, 277.

54 İzutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, s. 277.

55 İzutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 27.

56 İzutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 28.

57 İzutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 30-31.

-“**Şefkat**” merhamet etmek, bir insanın iyiliği için gayret etmek, yardım etmek.⁵⁸

“**Re’fet**” birine merhamet etmek, şefkatli olmak.⁵⁹

-“**Rıfk**” yumuşak davranmak, işi yumuşak yapmak, yoldaş olmak, faydalandırmak, yararı dokunmak, yardım etmek, arkadaş olmak.⁶⁰

إِنَّ اللَّهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرَّفْقَ وَيُعْطِي عَلَى الرَّفْقِ مَا لَا يُعْطِي عَلَى الْعُنْفِ

“**Allah refiktir, yumuşaklığı sever, sertliğe vermediğini yumuşaklığa verir.**”⁶¹

“**Leyyin**” yumuşak davranışlı olmak, kaba, katı ve sert olmamak.⁶²

“**Lütuf**” Kibar, nazik, ince ve şeffaf olmak; merhamet ve şefkat ile davranmak, yumuşak davranışlı olmak, bir insana iyilik yapmak, yararı dokunmak, bir insanı başarılı kılmak ve sevdiği bir şeyi kolaylıkla ulaştırmak.⁶³

58 Levis Me’luf, s. 395; Halebi, Ahmed ibn Yusuf, *Umdetü'l-Huffâz*, tahkik, Muhammed et-Tunci, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1993, II, 322

59 Levis Me’luf, s. 243; Halebi, II, 58-59.

60 Levis Me’luf, s. 272; Halebi, II, 118.

61 Müslim, *Birr*, 77, III, 2003-2004; Mâlik, *İsti’zân*, 38.

62 Levis Me’luf, s. 743.

63 Levis Me’luf, s. 722.

“**İn’am**” birine nimet vermek, ferahlık sağlamak, bir şeyi yumuşak yapmak.⁶⁴

“**İt’am**” yedirmek, nimet vermek.⁶⁵

“**Atf-‘utuf**” merhametli, yumuşak kalpli ve lütufkâr olmak.⁶⁶

“**İhsan**” iyilik yapmak, iyi davranmak, ikramda bulunmak, bir şeyi güzel yapmak.⁶⁷

“**Hasene**” iyilik, hayır.⁶⁸

“**İkram**” ikram etmek, kolaylık sağlamak, bir şeyi iyi yapmak.⁶⁹

“**İnfak**”, bağışta bulunmak, ikram etmek, maddi yardım etmek.⁷⁰

“**Hayr**”, şerrin zıddı, mal-mülk, insana yararı dokunan şey.⁷¹

“**Fadl**” lütuf, bağış, ikram, ihsan, nimet, af ve bağış sahibi olmak, iyilik, karşılıksız yardım.⁷²

“**Nusret**” yardım etmek, başarılı kılmak.⁷³

“**Hibe**” birine karşılıksız mal-mülk vermek, bağışta bulunmak.⁷⁴

“**Rızık**” rızık vermek, insanın yararlandığı şey.⁷⁵

“**Birr**” ana-babaya, akrabalara ve diğer insanlara iyilik etmek, lütuf ve ikramda bulunmak, hayır ve hasene, lütûf, ihsan, sevap, cennet, şefkat ve merhamet.⁷⁶

“**İsmet**” kötülüklerden ve günahlardan korumak.⁷⁷

64 Levis Me'luf, s. 820.

65 Levis Me'luf, s. 466.

66 Levis Me'luf, s. 513.

67 Levis Me'luf, s. 134.

68 Levis Me'luf, s. 134.

69 Levis Me'luf, s. 682.

70 Levis Me'luf, s. 828.

71 Levis Me'luf, s. 201.

72 Levis Me'luf, s. 586.

73 Levis Me'luf, s. 811.

74 Levis Me'luf, s. 920.

75 Levis Me'luf, s. 257-258.

76 Rağıb s. 40-41; İbn Manzûr, IV, 51-54; Asım Efendi, II, 151-153, İbrahim Ahmed Abdülfettâh, I, 61-62.

77 Levis Me'luf, s. 510.

- "**Hidayet**" doğru yolu göstermek, hidayet vermek.⁷⁸

- "**Afv**" günahı silmek, gizlemek, bağışlamak, affetmek ve hakkından vazgeçmek, cezalandırmamak.⁷⁹

- "**Mağfiret**", bir şeyi örtmek, gizlemek, ıslah etmek, affetmek ve bağışlamak.⁸⁰

- "**Teshîr**", varlıkları insanların hizmetine sunmak.⁸¹

- "**Îsar**" kişinin başkalarını kendisine tercih etmesi.⁸²

- "**Rıdvân**" razı olmak.⁸³

- "**Meveddet**" sevmek, temenni etmek, arzu etmek, dilemek ve dostluk.⁸⁴

B) ZIT ANLAMLI KELİMELER

Bir kelimenin anlamının tam manası ile anlaşılabilmesi için zıtlarının da bilinmesi gerekir. Çünkü eşya zıtları ile tebeyyün eder.⁸⁵ Dil bilimcileri ve Kur'an yorumcuları sözcüklerin anlamlarını eş ve zıt anlamları ile birlikte açıklamışlardır. Hatta bazı kelimeler sadece zıtları ile tanımlanmıştır. Meselâ sözlüklerde "zulmet" kelimesi, "nurun ve ışığın zıddı, ışsızlık" şeklinde tarif edilmiştir.⁸⁶ İbn Manzûr (ö. 711/1311), "**küfr**" kelimesin anlamını, "imanın zıddıdır" şeklinde tanımlayarak izaha başlamıştır.⁸⁷ Müfessir er-Râzî, "**ğavâye**" ve "**dalâlet**" kelimelerini izah ederken "eş anlamlı iki isimdir", "**ğayy**", "**rüşd**" kelimesinin zıt anlamındadır, demiştir.⁸⁸

Merhamet kavramının hangi kavramların karşıtı olarak kullanıldığı bilinirse daha iyi anlaşılabilir olur. Merhamet kavramının zıt anlam ilişkisini şu örnekler çok güzel ifade etmektedir:

78 Levis Me'luf, s. 558.

79 Levis Me'luf, s. 517.

80 Levis Me'luf, s. 555.

81 Levis Me'luf, s. 323.

82 Haşr, 59/9.

83 Levis Me'luf, s. 265.

84 İbn Manzûr, I, 289-296, 325; II, 453; Asım Efendi, I, 86.

85 İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Fevâid*, s. 143, Beyrut 1406/1986.

86 Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sihâh Tâcü'l-Lüğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, V, 1977, tahkik, Ahmed Abdülgafûr Attâr, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Mısır, tarihsiz; İbn Fâris, III, 468; İbn Manzûr, XIII, 377.

87 İbn Manzûr, V, 144, XII, 21.

88 Râzî, Fahrü'd-Din, Mahmûd b. Ömer (ö. 606/1209), *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, XXII, 127, naşir, Abdurrahman Muhammed, el-Matbaatü'l-Behiyye el-Mısıriyye, Mısır, 1935.

وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أُنْبِيَّ الضَّرِّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذَكَرَى لِلْعَابِدِينَ

“Eyyüb’u da hatırla. Hani o Rabbine “Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisin”, diye niyaz etmişti. Biz de onun duasını kabul edip kendisinde dert namına ne varsa gidermiştik. Tarafımızdan bir rahmet ve kullukta bulunanlar için de bir ibret olmak üzere ona ailesini ve onlarla beraber bir mislini daha vermiştik.”⁹¹

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا

“Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra, insanlara bir rahmet tattırdığımız zaman, bir de bakarsın ki ayetlerimiz hakkında onların bir tuzakları (birtakım tertipleri ve asılsız iddiaları) vardır.”⁹²

Birinci ve ikinci ayette **“rahmet”** kelimesi **“durr”**; üçüncü ayette ise **“darrâ”** kelimesinin karşıtı olarak kullanılmıştır. **“Durr”** ve **“darrâ”** kelimeleri şiddet, bela, hastalık, sıkıntı ve zarar anlamlarına gelir. Demek ki bir insanın sıkıntısını ve darlığını gidermek merhamet olmaktadır.

3. ŞİDDET-EŞİDDÂ

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

“Muhammed, Allah’ın Resulüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler.”⁹³

Ayette **“ruhamâ”** kelimesinin karşıtı olarak **“eşiddâ”** kelimesi kullanılmıştır. Ayeteki **“ruhamâ”** sevgi ve şefkatle muamele edenler, **“eşiddâ”** ise şiddetli ve sert davrananlar demektir. Demek ki, sert ve kaba davranmak merhametsizliktir. Müminlerin şiddetli ve sert davrandığı bildirilen kâfirler, Peygamberimize ve müminlere düşmanlık yapan ve zulmeden Mekkeli müşriklerdir.

4. FAZZ-ĞALÎZE’L-KALB

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

91 Enbiya, 21/84.

92 Yunus, 10/21; bk. Hud, 11/9-10; Enbiya, 21/84; Rum, 30/36; Ahzab, 33/17.

93 Feth, 48/29.

“Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi.”⁹⁴

Bu ayette **“rahmet”** kelimesinin karşıtı olarak **“fazz”** ve **“ğalîze’l-kalp”** kelimeleri kullanılmıştır. Bu kelimeler, kaba, kırıcı ve katı kalpli olmayı ifade eder. Dolayısıyla insanlara nazık, kibar ve saygılı, yumuşak kalpli ve iyi niyetli olmak merhamettir.

5. SÛ’

قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ
وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا

“De ki: “Eğer Allah size bir kötülük dilese, sizi Allah’tan koruyacak kimdir? Yahut size bir rahmet dilese buna engel olacak kimdir?” Onlar kendilerine Allah’tan başka hiçbir dost ve hiçbir yardımcı bulamazlar.”⁹⁵

Bu ayette **“rahmet”** kelimesinin karşıtı olarak **“sû”** kelimesi kullanılmıştır. **“Sû”** helâk, afet, bela, hastalık, kötülük, sıkıntı ve benzeri musibetler demektir. Buna göre **“rahmet”** hayır, yardım, sağlık, afiyet ve benzeri iyilik ve nimetlerdir.

6. SEYYİE

وَلَيْنَ أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَكَفُورٌ وَلَيْنَ أَذَقْنَاهُ نِعْمَاءَ بَعْدَ ضِرَاءٍ مَسَّهُ
لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتِ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ

“Eğer insana tarafımızdan bir rahmet tattırır da, sonra bunu ondan çekip alırsak, şüphesiz o ümitsiz ve nankör oluverir. Ama kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra, ona bir nimet tattırırsak mutlaka, “Kötülükler benden gitti” diyecektir. (Bir de bakmışsın ki) o şüphesiz şımarık ve böbürlenlen biridir.”⁹⁶

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ

“İnsanlara bir rahmet tattırdığımız zaman ona sevinirler. Eğer kendi işledikleri şeyler sebebiyle başlarına bir kötülük gelirse, bir de bakarsın ki ümitsizliğe düşerler.”⁹⁷

94 Âl-i İmran, 3/159; bk. Nisa, 4/96.

95 Ahzab, 33/17.

96 Hud, 11/9-10.

97 Rum, 30/36; bk. Şura, 42/48.

Birinci ayette eş anlamda kullanılan “*rahmet*” ve “*nimet*” kelimeleri, “*darrâ*” ve “*seyyiât*” kelimelerinin; ikinci ayette “*rahmet*” kelimesi “*seyyie*” kelimesinin karştı olarak kullanılmıştır.

7. AZAP-TA’ZÎB

يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ

“*O, dilediğine azap eder, dilediğine de merhamet eder. Ancak O’na döndürüleceksiniz.*”⁹⁸

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنْ يَشَأْ يُرْحَمَكُمُ أَوْ إِنْ يَشَأْ يُعَذِّبِكُمْ

“*Rabbiniz sizi daha iyi bilir. (Durumunuza göre) dilerse size merhamet eder, dilerse azap eder.*”⁹⁹

Bu ayetlerde “*rahmet*” kelimesi “*azap*” kelimesinin karştı olarak kullanılmıştır. Allah’ın azap etmesi cehennemle cezalandırmasıdır. Şu kutsî hadis-i şerif bu hususu açıkça ifade etmektedir:

فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِلْجَنَّةِ أَنْتَ رَحْمَتِي وَ قَالَ لِلنَّارِ أَنْتَ عَذَابِي

“*Yüce Allah; cennete, sen benim rahmetimsin, cehenneme de sen de benim azabımsın, buyurdu.*”¹⁰⁰

Buna göre, Allah’ın kulunu affedip cezalandırmaması ve cennetine koyması Allah’ın merhametidir.

8. ĞADAB

يَسْبِقْتُ غَضَبِي إِنَّ رَحْمَتِي سَبَقَتْ غَضَبِي “*Şüphesiz benim rahmetim gazabımı geçmiştir.*”¹⁰¹

Bu hadis-i şerifte “*rahmet*” kavramının karştı olarak “*ğadab*” kavramı kullanılmıştır.

“*Ğadab*”; intikam duygusu ile kalpteki kanın galeyana gelmesidir.”Ğadab” Allah için kullanıldığı zaman bu davranışlar söz konusu değildir.”*Allah’ın gazabı*”; insanın inanç, söz, fiil ve davranışlarına razı olmaması, sevap vermemesi, bu kimseyi cezalandırması anlamına gelir.

98 Ankebut, 29/21.

99 İsrâ, 17/54.

100 Buhârî, Tevhid, 25, VIII, 186.

101 Buhârî, II, 3003; Ahmed b. Hanbel, II, 381.

9. UKUBET

لَوْ يَعْلَمُ الْمُؤْمِنُ مَا عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الْعُقُوبَةِ مَا طَمِعَ بِجَنَّتِهِ أَحَدٌ وَ لَوْ يَعْلَمُ الْكَافِرُ مَا عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الرَّحْمَةِ مَا قَنَطَ مِنْ جَنَّتِهِ أَحَدٌ

*“Eğer, Allah katındaki cezayı bilseydi hiçbir mümin cennete gireceğini ummazdı. Eğer rahmetinin çokluğunu bilseydi hiçbir kâfir cennetten ümidini kesmezdi.”*¹⁰²

Yukarıda zikrettiğimiz **“rahmet”** kelimesinin zıddı olan kelimelerin dışında şu kelimeleri de zikredebiliriz:

“Gayz”, gazabın daha ileri şekli, şiddetli halidir.

“Makt”; bir insana yaptığı kötü bir fiil, söz ve davranışı sebebiyle çok buğz etmek ve kızmaktır.

“Buğz”, nefsin yüz çevirdiği şeyden nefret etmesidir.

“Suht”, cezayı gerektiren şiddetli gazaptır.

“Ğill”, insanın, sevmediği kimseye karşı duyduğu kindir.

“Dağn” (çoğulu **edğan**), şiddetli kindir (**hıkd**).

“Lanet”; sözlükte kovmak, uzaklaştırmak ve beddua etmek anlamına gelen bu kavram Kur’an’da; Allah’ın bir insanı ahirette cezalandırması, rahmet dairesine alması, hayırdan mahrum etmesi ve insanların bir başkasına beddua etmesi anlamında kullanılmıştır.¹⁰³

“Hıkd” kin ve öfke.

“Mekr” hile yapmak ve tuzak kurmak.

“Zulüm” haksızlık etmek, ilahî iradeye uygun davranmamak.

“Kasvet” sertlik, katı kalplilik.

“Unf” şiddet, kabalık ve sertlik.

“Eza” eziyet etme ve sıkıntı vermek.

“Ta’sîr” güçleştirmek, zorlaştırmak.

“Tuğyan” taşkınlık, azgınlık, haddini aşmak.

102 Müslim, Tevbe, 23, III, 2109.

103 Rağîb, s. 451; Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Cami’li Ahkâmi’l-Kur’an*, XIV, 240, Kahire, 1935; Hazin, I, 57, 232.

Kur'an-ı Kerim'de özellikle Allah'ın rahmetinden söz edilmesine karşılık hadislerde hem Allah'ın kullarına olan rahmeti hem de insanlara ve canlılara karşı merhameti dile getirilmiştir.¹⁰⁴

1. ALLAH'IN RAHMET SAHİBİ OLDUĞUNU İFADE EDEN İSİM VE SIFATLAR

Kur'an'da merhamet kökünden türeyen “zü'r-rahmeti”, “rahman”, rahîm”, “hayru'r-râhımîn”, “erhamü'r-râhımîn” kelimeleri ile yüce Allah nitelenmiştir.

A) ZÜ'R-RAHMETİ

“*Merhamet sahibi*” anlamına gelen bir tabir olup Kur'an'da üç ayette geçmektedir:

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ “*Rabbin çok bağışlayandır, rahmet sahibidir.*”¹⁰⁵

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَّبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ “*Eğer seni yalanlarlarsa de ki, Rabbiniz geniş rahmet sahibidir.*”¹⁰⁶

B) ER-RAHMAN

“er-Rahman” ismi sadece Allah'a özgün bir sıfat-isim olup Kur'an'da 57 defa geçmektedir. Allah'tan başkaları için kullanılmayan bu ismin, ikili ve çoğulu yoktur. Rahmeti sonsuz, ezeli ve gerçek anlamda nimet veren bir manaya tahsis edilmiş olduğundan dolayı yüce Allah'tan başkasına Rahman denilmemiştir.

“er-Rahman” ezelden beri bütün yaratılmışlara sonsuz ve sınırsız lütuf, ihsan ve rahmet bahşeden, çok rahmet sahibi, pek merhametli, gayet merhametli veya sonsuz rahmet sahibi.¹⁰⁷ çok nimet verici ve çok müşfik şeklinde anlamlandırmak mümkün ise de *Allah'ın ismi olarak* bu kelimenin tercümesi mümkün değildir. Çünkü özel isim tercüme edilmez. Özel isimlerin tercüme edilmesi onların değiştirilmesi demektir. Rahman ismini dilimizde tam karşılayacak bir sözcük yoktur. Türkçe'deki “*esirgeyen*”, “*bağışlayan*”, “*acıyan*” ve “*yarlıgayan*” kelimeleri “*er-Rahman*” kelimesinin anlamını tam karşılamamaktadır. *Rahman* ismini “*esirgeyen*” ve “*acıyan*” diye tercüme etmek bu kelimenin anlamını tam karşılamaz. *Rahman* ismini “*Vehhâb*” ismi ile karıştırmamak gerekir. Çünkü Vehhâb, Rahman gibi özel isim değildir. Rahman ismini “bağışlayan” kelimesi ile de tercüme edilemez. Çünkü “*bağışlayan*” kelimesi “*rahman*” kelimesinin değil “*ğafûr*” kelimesinin karşılığıdır.

104 Mesela bk. Tirmizi, Birr, 12, 14, 15, 16, 109-111.

105 En'âm, 6/133; Kehf, 18/58.

106 En'âm, 6/147.

107 Kurtubî, *el-Esna*, s. 66.

Özetle Rahman “pek merhametli” diye noksan bir şekilde tefsir edilebilirse de tercüme edilemez. Çünkü “pek merhametli”, ne yalnız Allah için kullanılan bir sıfattır, ne de özel isimdir, “*rahîm*” demek de olabilir. Sonra yüce Allah’ın rahmeti; bir kalp duygusu, psikolojik bir meyil manasına gelen bir iyilik duygusu değil, iyiliği kastetmek veya sonsuz ve sınırsız nimet vermek anlamındadır.

“**Rahman**” ismi Kur’an’da hep elif lamalı olarak isim şeklinde geçmektedir. Sure başlarındaki besmelelerin dışında 4 ayette “**rahîm**” sıfatı ile birlikte¹⁰⁸ iki ayette “**azîz**”¹⁰⁹ diğer ayetlerde hep “**Allah**” ismini nitelemektedir:

وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ “**İlâhınız bir tek ilâhtır, O’ndan başka ilâh yoktur. O, rahmandır rahîmdir.**” الْقُرْآنُ¹¹⁰ “**Rahman, Kur’an’ı öğretti.**”¹¹¹

Allah’ın “**er-Rahman**” ismi, “**rahîm**” sıfatından daha kapsamlıdır. Yüce Allah, “**er-Rahman**” isminin gereği olarak yarattığı bütün varlıklara merhamet eder. Bu konuda mümin-kâfir, itaatkâr-âsi ayırımı yapmaz.¹¹² O’nun merhameti her şeyi kuşatmıştır.¹¹³ O, rahmeti kendisine farz kılmıştır.¹¹⁴ Bütün insanları yaratan, yaşatan, onlara sıhhat, akıl, irade ve rızık veren Allah’tır. Dünyayı, içindekileri, ayı, güneşi, yıldızları, gezegenleri, havayı, suyu, rüzgârı, bitkileri, ağaçları, hayvanları, geceyi ve gündüzü, kısaca her şeyi insan için yaratmış, insanın hizmetine sunmuş¹¹⁵ ve insana sayılamayacak kadar çok nimet vermiştir.¹¹⁶

Yüce Allah, dünyada insana emeğinin karşılığını verdiği gibi.¹¹⁷ insanın emeği olmadan da bildiğimiz ve bilmediğimiz pek çok nimet de vermektedir.

Yüce Allah havayı, suyu, güneşi, ağaçları, bitkileri, meyveleri, etinden, sütünden, yününden, derisinden ve gücünden yararlandığımız pek çok hayvanı ve daha nice nimetleri insan emeği olmadan bizlere merhameti sebebiyle vermiştir. Bu, Allah’ın “**Rahman**” olmasının sonucudur. Bu konuda mümin, kâfir, ibadet eden ve etmeyen ayırımı da yapmamaktadır.

108 Bakara, 2/163.

109 Yasin, 36/5.

110 Bakara, 2/163.

111 Rahman, 55/1.

112 Kurtubî, el-Esna, s. 73.

113 Arâf, 7/156.

114 En’âm, 6/12, 54.

115 Bakara, 2/29; İbrahim, 14/32-33; Lokman, 31/30.

116 İbrahim, 14/34.

117 Necm, 53/39.

Yüce Allah, insanın dünya ve ahirette mutlu olmasını istemektedir. Bunu sağlayacak yolu göstermek için peygamberler ve kitaplar göndermiştir. İlahî kitaplar, insanlar için bir rahmettir.¹¹⁸ Kur'an, müminler için bir rahmettir.¹¹⁹ Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.) âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.¹²⁰

Peygamberimiz (s.a.s.) Yüce Allah'ın, rahmetinin gazabını geçtiğini¹²¹ halkı yarattığı zaman eliyle 'rahmetim gazabıma galip gelmiştir' diye yazdığını¹²² bildirmiştir.

Yüce Allah'ın **Rahman** ismi gereği rahmeti umumîdir. Her şeyin ilk yaratılışı ve icadında almış olduğu bütün fitrî kabiliyet ve ihsanlar Allah'ın **Rahman** oluşundan kaynaklanır. Bu itibarla içinde rahmet izi bulunmayan hiçbir varlık düşünülemez.

Varlıkların ilk yaratılışları yalnız Allah'ın takdiridir, yani hiç kimsenin çalışması ve seçimi ile değil, yalnız **Rahman**'a dayanmakla meydana gelir. Taşın taş, ağacın ağaç, insanın insan olması böyle bir rahmetin eseridir.

Kâinattaki her şey **Rahman**'ın rahmetine gark olmuştur. Bundan dolayı Allah'ın **Rahman** oluşu bütün varlık için güven kaynağı ve hepsinin ümididir. Göklere yüzüne, gök cisimlerinden moleküllere, ruhlardan cisimlere, canlılardan cansızlara, taşlardan ağaçlara, bitkilerden hayvanlara, hayvanlardan insanlara, çalışanlardan çalışmayanlara, itaat edenlerden isyan edenlere, müminlerden kâfirlere, Allah'ın birliğine iman edenlerden Allah'a şirik koşanlara, meleklerden cin ve şeytanlara varıncaya kadar varlıkların hepsi Rahman'ın rahmetine gark olmuşlardır. Fakat bu kadarla kalsa idi, ilim ile bilgisizliğin, hayat ile ölümün, çalışma ile boş durmanın, itaat etme ile isyan etmenin, iman ile küfrün, nankörlük ile şükürün, doğru ile eğrinin, adalet ile zulmün hiç farkı kalmamış olurdu. Eğer böyle olsaydı kâinatta iradeyi gerektiren iş ve hareketlerden hiçbir iz bulunmazdı.¹²³

C) RAHÎM

Sure başlarındaki besmelelerin dışında Kur'an'da 114 defa geçen "**rahîm**" ismi, bir ayette "**rahîm**" şeklinde¹²⁴ Hz. Muhammed (s.a.s.)'in, bir ayette "**ruhamâ**" şeklinde¹²⁵

118 En'âm, 6/154; A'râf, 7/52, 103; Hüd, 11/17.

119 Yunus, 10/57; Nahl, 16/89; İsrâ, 17/82.

120 Enbiya, 21/107.

121 Ahmed, II, 381; إِنَّ رَحْمَتِي سَبَقَتْ غَضَبِي

122 Tirmizi, Birr, 109, No: 3611;

إِنَّ اللَّهَ حِينَ خَلَقَ الْخَلْقَ كَتَبَ بِيَدِهِ عَلَى نَفْسِهِ إِنَّ رَحْمَتِي تَغْلِبُ غَضَبِي

123 bk. Yazır, I, 31-33.

124 Tevbe, 9/128.

125 Fetih, 48/29.

Peygamberimiz ve müminlerin sıfatı olarak kullanılmıştır. Bu kelime, “çok merhamet eden” anlamına gelir.

“**er-Rahîm**” sıfat-ı müşebbehe veya mübalağa ile ism-i fail olup yüce Allah’ın sıfatlarından biridir. Fakat yalnız sıfat olarak kullanılır, mevsufsuz (*nitelenen olmadan*) tek başına kullanılmaz. Bundan dolayı **Rahman** gibi sıfat-ı galibe ve özel isim olmayıp Allah’tan başkası için de kullanılabilir.

Rahman ve **Rahîm** kelimeleri **rahmet** mastarından türemiş mübalağa ifade eden birer sıfat olmakla beraber aralarında önemli farklar vardır.

Yüce Allah’ın **Rahman** oluşu, ezele (*başlangıcı olmayışa*), **Rahîm** oluşu ise lâ yezel’e (*ölümsüzlüğe*) göredir. Bundan dolayı yaratıklar, yüce Allah’ın **Rahman** olmasıyla başlangıçtaki rahmetinden, **Rahîm** olmasıyla da sonuçta meydana gelecek merhametinden doğan nimetler içinde büyürler ve ondan faydalanırlar.

“**Rahîm**” sıfatı “**rahman**” ismine göre daha özeldir. Sadece iman edip salih amel işleyenlere, muttakî ve muhsinlere yöneliktir. Dünyada sadece müminlerin güzel amelilerine sevap verir, ahiret nimetlerinden onları yararlandırır, onlardan razı olur ve onları cennetine koyar. Mümin olmayanlar, Allah’ın dünyadaki nimetlerinden yararlanırlarsa da ahiretteki nimetlerinden mahrum kalırlar.

“**Rahman**” ve “**rahîm**” kelimelerinin bu anlamı sebebiyle Allah, dünya ve ahiretin, mümin ve kâfir herkesin **Rahmanı**, ahiretin ve müminlerin **Rahîmi** denilmiştir. Rahman’ın rahmeti bir şarta bağlı değil iken, Rahîm’in rahmeti şarta bağlı olup bu şarta bağlı olarak gerçekleşir. Kur’an’da Allah’ın, müminlere karşı çok merhamet ettiği bildirilmektedir: **“Allah müminlere karşı çok merhametlidir.”**¹²⁶ **“إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا”** **“Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.”**¹²⁷

Allah’ın dünyada mümin-kâfir her insana merhamet edeceği, ahirette ise sadece müminlere merhamet edeceği gerçeği, insanların iman ve itaat ile inkâr ve isyanları sebebiyledir.

Yüce Allah, **Rahman** oluşunun rahmeti kendisine ait iken **Rahîm** olmasıyla rahmetinden irade sahiplerine de bir pay vermiştir. Ana kuşlar, Rahman’ın bir eseri olan yaratılıştan var olan içgüdüleri ile yavrularının başında kanat çırpıp, ahlaklı insanlar da **Rahîm** olma etkisiyle hayır işleri üzerinde acıma ve şefkatle yarışır. Bitkilerin, hayvanların anatomisi ve uzuvlarının faydalarıyla ilgili ilimlerde Allah’ın **Rahman** oluşunun nice inceliklerini görürüz. Ahlâk ilminde, insanların icat ettiği buluşlar, eserler çalışarak kazanılan işlerde **Rahîm** sıfatının etkilerini okuruz. Başlangıçta çalışana ve

126 Ahzâb, 33/43.

127 Nisa, 4/29; İsrâ, 17/66; Ahzâb, 33/43.

çalışmaya bakmadan varlık âlemine göndermek ve o şekilde idare etmek Rahman oluşunun bir rahmetidir. Daha sonra çalışanlara çalıştıkları maksatlarını da ayrıca başlamak Rahim oluşun bir rahmetidir.

Rahman oluşun rahmeti olmasaydı biz yaratılamazdık, yaratılıştan sahip olduğumuz sermayeden, Allah'ın bağısladığı zaruri yeteneklerden, en büyük nimetlerden mahrum kalırdık. Allah'ın **Rahim** oluşundan gelen rahmeti olmasaydı yaratılıştan var olan kabiliyet ve ilk yaratılış durumundan bir adım dahi ileri gidemezdik, nimetlerin inceliklerine eremezdik. Allah'ın **Rahman** oluşu ümitsizliğe imkân bırakmayan bir mutlak ümit, bir ezeli lütuftur. Allah'ın **Rahim** oluşu ise; özel ümitsizliğin cevabı ve özel emel ve maksatlarımızın, çabalama ve faaliyet göstermemizin zamanı ve sorumluluğumuzun mükâfatı olan bir arzunun sebebidir.

Allah'ın **Rahman** oluşunun karşısında dünya ve ahiret, mümin ve kâfir eşit iken **Rahim** oluşunun karşısında bunlar açık bir farkla birbirinden ayrılırlar.¹²⁸ İşte mümin ve kâfirin **Rahman**'i, müminin **Rahim**'i denilmesinin sebebi budur. Dolayısıyla besmelede olduğu gibi birlikte zikredildikleri zaman **Rahman** ve **Rahim** sıfatları yalnız bir pekiştirme için tekrar edilmiş değildirlir.¹²⁹

Allah'ın rahmetinin her şeyi kuşattığı, ahirette ise sadece müminlere merhamet edeceği Kur'an'da açıkça ifade edilmiştir:

وَكَتُبْنَا لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُنَا إِلَيْكَ قَالِ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءَ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَاكُنْهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ

“(Musa, ya Rabbi!) Bizim için bu dünyada da bir iyilik, güzellik ve nimetle yaz, ahirette de. Çünkü biz sana varan doğru yola yöneldik (dedi.) Allah şöyle buyurdu: “Azabım var ya, ona dilediğim kimseyi uğrattırım. Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır. Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekâtı verenlere ve ayetlerimize inananlara yazacağım.”¹³⁰

Peygamberimiz (s.a.s), yüce Allah'ın, قَالَ لِلنَّارِ أَنْتَ رَحْمَتِي وَ قَالَ لِلنَّارِ أَنْتَ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِلْجَنَّةِ أَنْتَ رَحْمَتِي وَ قَالَ لِلنَّارِ أَنْتَ رَحْمَتِي “Cennete, sen benim rahmetimsin, cehenneme de sen de benim azabımsın.” dediğini bildirmiştir.¹³¹

Allah'ın azabı da merhameti de çöktür. Bu hususu Peygamberimiz (s.a.s.), şöyle bildirmiştir;

128 Şûrâ, 42/7.

129 bk. Yazır, I, 33-37.

130 Arâf, 7/156.

131 Buhârî, Tevhîd, 25, VIII, 186.

لَوْ يَعْلَمُ الْمُؤْمِنُ مَا عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الْعُقُوبَةِ مَا طَمِعَ بِجَنَّتِهِ أَحَدٌ وَ لَوْ يَعْلَمُ الْكَافِرُ مَا عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الرَّحْمَةِ مَا قَنَطَ مِنْ جَنَّتِهِ أَحَدٌ

“Eğer, Allah katındaki cezayı bilseydi hiçbir mümin cennete gireceğini ummazdı. Eğer rahmetinin çokluğunu bilseydi hiçbir kâfir cennetten ümidini kesmezdi.”¹³²

جَعَلَ اللَّهُ الرَّحْمَةَ مِائَةً جُزْءٍ فَأَ مُسِكَ عِنْدَهُ تِسْعَةٌ وَ تِسْعِينَ وَ أَنْزَلَ فِي الْأَرْضِ جُزْأًا وَاحِدًا فَمِنْ ذَلِكَ الْبُجُزْءِ تَمَرَّاحُمُ الْخَلَائِقُ حَتَّى تَرْفَعُ الدَّابَّةُ حَافِرَهَا عَنْ وَلَدِهَا خَشِيَةً أَنْ تُصِيبَهُ

“Allah, rahmeti yüz parça yapmış, bunun doksan dokuzunu kendisinde tutmuş, bir parçasını yeryüzüne indirmiştir. Bu bir parça rahmet sebebiyle yaratıklar birbirlerine merhamet ediyorlar. O kadar ki hayvanlar, yavrularına zarar verir korkusuyla ayaklarını kaldırmaktadırlar.”¹³³

Allah’ın **“rahîm”** ismi Kur’an’da bazen **“kâne”** kelimesi ile geçmektedir¹³⁴ ki bu, Allah’ın merhametinin devamlılığını ifade eder.

Allah’ın çok merhametli olduğunu Peygamberimiz (s.a.s.) kutsî bir hadisinde şöyle bildirmektedir:

إِنَّ رَبَّكُمْ رَحِيمٌ مَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةٌ فَإِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ لَهُ عَشْرٌ إِلَى سَبْعِمِائَةٍ إِلَى أَضْعَافٍ كَثِيرَةٍ وَ مَنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ وَ لَمْ يَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةٌ فَإِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ لَهُ وَاحِدَةٌ أَوْ يَمْحُهَا

“Şüphesiz Rabbiniz çok merhametlidir (rahîm). Kim bir güzel amel yapmaya niyet eder de niyet ettiği bu ameli yapmazsa ona bir iyi amel sevabı yazılır. Eğer o ameli yaparsa ona on katından yedi yüz katı ve daha fazlası sevap yazılır. Kim bir kötü amel yapmaya niyet eder de bu ameli yapmazsa ona bir iyi amel sevabı yazılır. Eğer o kötü ameli yaparsa ona bir günah yazılır veya Allah onu silip yok eder (bağışlar).”¹³⁵

Ç) ERHAMÜ’R-RÂHİMÎN

“Merhamet edenlerin en merhametlisi” anlamına gelen ve Allah’ın merhametinin çokluğunu ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. Kur’an’da dört ayet-

132 Müslim, Tevbe, 23, III, 2109.

133 Müslim, Tevbe, 17, 19; III, 2108; Buhârî, Edeb, 19, VII, 75.

134 bk Nisa, 4/96, 106; Furkan, 25/6; İsrâ, 17/66.

135 Nesâî, es-Sünenü’l-Kübrâ, Nuât, 6, IV, 396.

te geçmektedir: وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ “*Sen merhametlilerin en merhametlisisin.*”
وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ¹³⁶ “*O, merhamet edenlerin en merhametlisidir.*”¹³⁷

D) HAYRU’R-RÂHİMÎN

“*Merhamet edenlerin en hayırlısı*” anlamına gelen bir tabirdir. Kur’an’da 12 ayette geçmektedir; وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ “*De ki; Rabbim! Bağışla, merhamet et. Çünkü sen merhamet edenlerin en hayırlısısın.*”¹³⁸

2. DÜNYADA ALLAH’IN RAHMETİ

Yüce Allah’ın varlıkları yaratması, yetiştirmesi, büyütmesi, ödüllendirmesi, nimetler vermesi, suçları affetmesi, peygamberler aracılığı ile insanlara doğru yolu göstermesi, Allah’ın merhametinin bir sonucudur.

a) Hava, su, toprak, ateş, hayvanlar, bitkiler, sebzeler, meyveler, ağaçlar, madenler, ay, güneş, gece, gündüz ve benzeri insanların yararlandığı bütün varlıklar ve imkânlar, Allah’ın rahmetinin eseridir.¹³⁹ Bu nimetlerden mümin kâfir bütün insanlar yararlanır.

b) Peygamberler ve kutsal kitaplar göndermesi, dinî emir ve yasaklar, helal ve haramlar, öğüt ve tavsiyeler, hüküm ve ilkeler Allah’ın rahmetinin eseridir. Çünkü bunlar insanların yararına olan şeylerdir. Ancak Peygamber ve kitap, müminler için hidayet rehberi ve rahmet iken kâfirler için sadece hidayet rehberidir, rahmet değildir.¹⁴⁰ Çünkü kâfirler peygamber ve kitaptan yararlanmazlar.

c) Güzel amellere on katından yedi yüz katına kadar sevap vermesi.¹⁴¹ kötü amel işleyenleri ancak misli ile cezalandırması.¹⁴² sabredenlere hesapsız derecede mükâfat vermesi¹⁴³ Allah’ın rahmetinin eseridir.

ç) Tövbe edenlerin günahlarını bağışlaması, af ve mağfiret etmesi, Allah’ın rahmetinin eseridir.¹⁴⁴ Yüce Allah, tövbeleri kabul eden affeden ve bağışlayandır.

136 Arâf, 7/151; Enbiya, 21/83.

137 Yusuf, 12/64, 92.

138 Müminün, 23/118.

139 bk. Bakara, 2/29; Lokman, 31/20.

140 bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetü'l-lehfân min Mesâyidi's-Şeytân*, Kâhire 1381/1961, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, II, 170-172

141 Bakara, 2/261; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Nuût, 6, IV, 396, tahkik, Abdülğaffâr Sülyemân el-Bendâri, Seyyid Kesrevî Hasan, Beyrut, 1991.

142 En'âm, 6/160; Mümin, 40/40.

143 Zümer, 39/10.

144 bk. En'âm, 6/54.

Allah'ın rahmeti dünyada mümin kâfir herkesi kapsar.¹⁴⁵ “O merhamet etmeyi kendi üstüne yazdı..¹⁴⁶ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءَ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ..”¹⁴⁷ “Allah şöyle buyurdu: Azabım var ya, dilediğim kimseyi ona uğrattırım. Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır.”¹⁴⁷ anlamındaki ayetler bu hususu ifade etmektedir. Bütün varlıklar, var olmakla Allah'ın rahmetine mazhar olmuşlardır.

3. AHİRETTE ALLAH'IN RAHMETİ

Yüce Allah dünya nimetlerini aslında müminler için var etmiştir. Bundan mümin olmayanlar da yararlanır. Şu ayet bu hususu açıkça ifade etmektedir.

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“(Ey Peygamberim!) De ki: “Allah’ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı?” De ki: “Onlar dünya hayatında müminlere yaraşır; kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır.” İşte bilen bir topluluk için ayetleri böyle açıklıyoruz.”¹⁴⁸

Gerçekten dünya nimetlerinden Allah'ın rahmetinin bir eseri olarak mümin ve kâfir, itaatkâr ve isyankâr herkes yararlanmaktadır. Ancak ahiret nimetlerinden sadece iman edip salih amel işleyenler yararlanabileceklerdir. Aşağıdaki ayetler bu hususu açıkça ifade etmektedir:

قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ

“De ki: Ben Rabbime isyan edersem gerçekten, büyük bir günün azabından korkarım. (O günün azabı) kimden savuşturulursa gerçekten (Allah) ona merhamet etmiştir. İşte bu apaçık kurtuluştur.”¹⁴⁹

يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلَى عَنْ مَوْلَى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ إِلَّا مَنْ رَجَعُ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

“O gün dostun dosta hiç bir faydası olmaz. Kendilerine yardım da edilmez. Yalnız, Allah'ın merhamet ettiği kimseler bunların dışındadır. Şüphesiz o mutlak güç sahibidir, çok merhamet edendir.”¹⁵⁰

145 Hazin, II, 645.

146 En'âm, 6/12.

147 A'raf, 7/157.

148 A'raf, 7/32.

149 En'âm, 6/15-16.

150 Duhan, 44/41.

Peygamberimiz (s.a.s), **“Yüce Allah’ın; cennete, sen benim rahmetimsin, cehenneme de sen de benim azabımsın, buyurduğunu, söylemiştir.”**¹⁵¹

Allah’ın kullarına merhameti bir hadis-i şerifte şöyle ifade edilmiştir:

إِنَّ اللَّهَ مِائَةَ رَحْمَةٍ أَنْزَلَ مِنْهَا رَحْمَةً وَاحِدَةً بَيْنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ وَالْبَهَائِمِ وَالْهَوَامِّ فِيهَا يَتَعَاطُونَ وَبِهَا يَتَرَاخَمُونَ وَبِهَا تَغْطِفُ الْوُحُشُ عَلَى وِلْدَانِهَا وَأَخْرَجَ اللَّهُ تِسْعًا وَتِسْعِينَ رَحْمَةً يَرْحَمُ بِهَا عِبَادَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Allah’ın yüz rahmeti vardır. Bunlardan bir tanesini, insanlar, cinler, evcil hayvanlar, vahşi hayvanlara vermiştir. Bu bir rahmetle şefkat ederler ve merhamet ederler. Vahşi hayvanlar bu merhametle yavrularına merhamet eder. Allah, 99 merhameti ahirete saklamıştır. Bununla kullarına kıyamet günü merhamet eder.”¹⁵²

Yüce Allah ahirette, günahkâr müminleri dilerse bağışlar, dilerse cezalandırır.¹⁵³ Bu husus tamamen O’nun iradesine bağlıdır. Ancak ahirette müşrik, kâfir ve münafıklara asla merhamet etmez ve onları affedip bağışlamaz.¹⁵⁴ Onları cehennemde sürekli olarak cezalandırır, merhamet edip azaplarını hafifletmez.¹⁵⁵

4. ALLAH’IN MERHAMET ETTİĞİ İNSANLAR

Yüce Allah, dilediğine rahmetini ihsan eder.¹⁵⁶ Ancak Allah Kur’an’da merhamet ettiği kimselerin niteliklerini bildirmiştir:

- Muttaki müminler.¹⁵⁷
- Salih müminler.¹⁵⁸
- Kur’an’a sarılan müminler.¹⁵⁹
- İtaatkâr müminler.¹⁶⁰

151 Buhâri, Tevhid, 25, VIII, 186.

152 Müslim, Tevbe, 19.

153 Bakara, 2/284.

154 Nisa, 4/48, 116; Tevbe, 9/80; Muhammed, 47/34.

155 Bakara, 2/85.

156 Bakara, 2/105.

157 Hadid, 57/28; A’raf, 7/158.

158 Casiye, 45/30.

159 Nisa, 4/175; En’âm, 6/155.

160 Âl-i İmrân, 3/132; Tevbe, 9/71, Nûr, 24/56.

- Namaz kılan müminler.¹⁶¹
- Zekâtını veren müminler.¹⁶²
- Muhsin müminler.¹⁶³
- Mallarından Allah yolunda infak eden müminler.¹⁶⁴
- Musibetlere sabreden müminler.¹⁶⁵
- Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehyi ani'l-münker görevini yapan müminler.¹⁶⁶
- Allah yolunda cihat eden müminler.¹⁶⁷
- Kötülüklerden korunan müminler.¹⁶⁸
- Okunan Kur'an'ı dinleyen müminler.¹⁶⁹
- Ahiretten korkan müminler.¹⁷⁰
- Hoşgörülü müminler.¹⁷¹
- Merhametli müminler.¹⁷²

Allah'ın rahmet ve merhametine nail olabilmek, O'nun lütfuna, ihsanına ve sevgisine nail olmak demektir. Bu insan için çok önemlidir.

5. ALLAH'I'N MERHAMET ETMEDİĞİ İNSANLAR (LANET EDİLENLER)

Merhamet kelimesinin karşıt kavramlarından biri de "*lanet*" kavramıdır. Sözlükte kovmak, uzaklaştırmak ve beddua etmek anlamına gelen bu kavram Kur'an'da; Allah'ın

161 Nûr, 24/56, A'râf, 7/156, Tevbe, 9/71, Zümer, 39/9.

162 A'râf, 7/156; Tevbe, 9/35.

163 A'râf, 7/56.

164 Tevbe, 9/99.

165 Bakara, 2/155-157.

166 Tevbe, 9/71.

167 Bakara, 2/218; Tevbe, 9/21-22, Nisa, 4/95-96.

168 Mümin, 40/7-9.

169 A'râf, 7/204.

170 Zümer, 39/9.

171 Buhâri, Büyü, 16, III, 9.

172 Beled, 90/17-18; Buhâri, Cenaiz, 33, II, 80; Ebû Dâvûd, Edeb, 66, V, 231

bir insanı ahirette cezalandırması, rahmet dairesine almaması, hayırdan mahrum etmesi ve insanların bir başkasına beddua etmesi anlamında kullanılmıştır.¹⁷³

Ayet ve hadislerde lanet edilenler şunlardır:

- Kâfirler.¹⁷⁴
- Münafıklar.¹⁷⁵
- Müşrikler.¹⁷⁶
- Zâlimler.¹⁷⁷
- Puta ve batıla inananlar, 'kâfirler, müminlerden daha doğru yoldadır' diyenler.¹⁷⁸
- Allah ve peygamberine eziyet edenler.¹⁷⁹
- Kasten bir mümini öldürenler.¹⁸⁰
- İlahî gerçekleri gizleyenler.¹⁸¹
- İffetli kadınlara zina suçu isnat edenler.¹⁸²
- Allah'a verdiği sözü bozanlar, bozgunculuk yapanlar ve akrabalık bağlarını kesenler.¹⁸³
- Rüşvet alıp verenler.¹⁸⁴
- Ana-babasına lanet edenler.¹⁸⁵
- Hırsızlar.¹⁸⁶

173 Rağîb, s. 451; Kurtubî, XIV, 240; Hazin, I, 57, 232.

174 Bakara, 2/89; Mâide, 5/78; Ahzâb, 33/64-65.

175 Tevbe, 9/68; Ahzâb, 33/60-67,

176 Fetih, 48/6.

177 Âl-i İmrân, 3/86-88; A'râf, 7/46-45; Hûd, 11/18; Mümin, 40/52.

178 Nisa, 4/51-52.

179 Ahzâb, 33/57.

180 Nisa, 4/93.

181 Bakara, 2/159.

182 Nûr, 24/23.

183 Ra'd, 13/25; Muhammed, 47/22-23.

184 Ebû Dâvûd, Akdiye, 4; Ahmed b. Hanbel, II, 164; Tirmizî, Ahkâm, 9.

185 Müslim, Edâhi, 44; Ahmed b. Hanbel, I, 309.

186 Buhârî, Hudûd, 13, VII, 18; Müslim, Hudûd, 7; Ahmed b. Hanbel, II, 253.

- Hayvanları Allah'tan başkası adına kesenler.¹⁸⁷
- İçkiciler.¹⁸⁸
- Zina edenler ve homoseksüeller.¹⁸⁹
- Karaborsacılar.¹⁹⁰
- Mümine zarar verenler.¹⁹¹
- Arazinin sınırlarını değiştirenler.¹⁹²
- Dövme yapanlar ve yaptırnanlar.¹⁹³
- Faiz yiyen, yediren, faiz işlemini yazan, faiz alıp veren ve şahitlik edenler.¹⁹⁴

Allah ve peygamberin lanetine maruz kalmak bir kul için büyük hüsrandır. Çünkü "Allah, bir kimseye lanet ederse artık onun yardım edeni de dostu da bulunmaz."¹⁹⁵

Rahmetinin eseri olarak Allah'ın kâinata var ettiği nimetlerden herkes yararlanmaktadır. Ancak O'na yakın olabilmek, dünya ve ahirette af ve mağfiretine, şefkat ve rahmetine sürekli mazhar olabilmek, azap ve cezasından kurtulabilmek için iman edip salih ameller işlemek, haram, günah ve kötülüklerden sakınmak, insan haklarına saygılı olmak ve O'na dua etmek, rahmet, af ve mağfiretini istemek gerekir.

III. İNSANLAR AÇISINDAN MERHAMET

Merhamet, insanın doğuştan getirdiği bir özelliktir. Bu özellik kişilere, eğitim ve öğretime, alınan terbiyeye, iman ve ahlaka göre farklılık arz eder. Bu sebeptendir ki bazı insanlar, diğerlerine göre daha merhametlidir. Bazı insanlar ise merhamet duygusunu yitirmiştir. "لا تُنرَعُ الرَّحْمَةُ إِلَّا مِنْ شَقِيٍّ" **Merhamet ancak şaki (bedbaht) kimsenin kalbinden kaldırılır.**¹⁹⁶ anlamındaki hadis insanın merhametten yoksun olabileceğini ifade etmektedir.

187 Ahmed b. Hanbel, I, 309.

188 Ebû Dâvûd, Eşribe, 2, IV, 82.

189 Ebû Dâvûd, Nikâh, 16; Tirmizî, Hudûd, 24, IV, 58.

190 İbn Mace, Ticaret, 6, II, 728.

191 Tirmizî, Birr, 27.

192 Müslim, Edâhi, 44-45.

193 Buhârî, Talak, 51; Müslim, Libas, 120.

194 Müslim, Müsakat, 106. II, 1219. Buhârî, Libas, 16; Ebû Dâvûd Büyü, 4; Tirmizî, Büyü, 2; İbn Mace, Ticaret, 58; Darimî, Büyü, 4; Ahmed b. Hanbel, I, 83.

195 Nisa, 4/52; Ahzab, 33/65.

196 Ebû Dâvûd, Edeb, 58; Tirmizî, Birr, 16; Ahmed b. Hanbel, II, 301, 444.

Peygamberler insanların en merhametli olanlarıdır. Çünkü onlar insanlara model, örnek ve rahmet olarak gönderilmişlerdir. Peygamberleri kendilerine rehber edinen müminler de merhametli olurlar.

İnsanlar açısından merhameti iki kısımda ele alabiliriz, biri insanın hemcinslerine, diğeri hayvanlara merhamet.

1. İNSANLARA MERHAMET

“İnsanlara merhamet”; onlara iyi davranmak, sevgi ve şefkat göstermek, haklarına saygılı olmak, haksızlık ve kötülük yapmaktan sakınmak ve hata kusurlarını affettir. Beled suresinin,

تُمْ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ

“**Sonra iman edenlerden olup birbirine sabrı tavsiye edenlerden, birbirine merhameti tavsiye edenlerden olanlar var ya, işte onlar amel defteri sağdan verilecek kimselerdir**” anlamındaki 17-18. ayetlerinde, iman edip salih amel işleyenlerin birbirlerine “**sabır**” ve “**merhamet**” tavsiye etmeleri teşvik edilmektedir. Esasen rahmet ve merhamet temelde Allah’ın sıfatı olup insan ve diğer canlılardaki merhamet duygusu da Allah’ın onlara rahmet ve merhametinin bir sonucudur. Kur’an-ı Kerim’de rahmet kelimelerinin büyük çoğunluğu Allah ile ilgili olmakla birlikte insanların merhametinden de söz edilmektedir.

Peygamberimiz (s.a.s), yüce Allah’ın kendisine bahsettiği merhamet sayesinde arkadaşlarına merhamet ve şefkatle muamele etmiş ve onlara karşı kırıcı, kaba ve sert davranmamış ve katı kalpli olmamıştır. Peygamberimiz (s.a.s), bu sayede insanların sevgisini ve saygısını kazanmış, etrafında pervane gibi dönen, bir dediğini iki etmeyen ashâbı olmuştur. Yüce bir ahlak sahibi olan¹⁹⁷ bir Peygamber’in başka türlü hareket etmesi, merhametsiz, kaba, sert ve kırıcı olması düşünülemez. Yüce Rabbimiz onu “**müminlere karşı çok merhametli ve şefkatlidir**” diye tanıtmaktadır. Peygamberimiz bu ahlakı sebebiyledir ki, hayatı boyunca kimseyi kırmamış ve müminlerin de merhametli olmalarını istemiştir:

وَأِنَّمَا يَرْحَمُ اللَّهُ مِنَ عِبَادِهِ الرَّحْمَاءَ “**Yumuşak davranamayan kimse, bütün hayırlardan mahrum kalmış sayılır.**”¹⁹⁸ لَا يَرْحَمُ اللَّهُ مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ.”¹⁹⁹ **Allah, ancak merhametli olanlara merhamet eder.**¹⁹⁹

197 Kalem, 68/4.

198 Müslim, Birr, 74–76; Fezail, 66; Tirmizi, Birr, 16, Zühd, 48; Ahmed b. Hanbel, III, 48.

199 Buhârî, Cenaiz, 33, II, 80; Tevhid, 2, VIII, 165; Müslim, Fezail, 66; Tirmizî, Birr, 16, Zühd, 48; Ahmed b. Hanbel, III, 48

Rahman, merhamet edenlere merhamete eder. Yeryüzündekilere merhamet edin (o zaman) göktekiler de size merhamet eder.²⁰⁰

İnsanlara merhameti 6 maddede özetleyebiliriz:

- Maddî ve manevî bir nimet ve imkan vermek, hayır ve iyilik yapmak;
- Herhangi bir şekilde zarar vermemek ve kötülük etmemek;
- Zarar, günah, kötülük, afet ve musibetlerden korumak;
- Bela, dert, acı ve benzeri sıkıntıları gidermek;
- Suç ve kusurları affetmek;
- Sevgi ve şefkat göstermek, iyi ve güzel davranmak.

Şu hadis-i şerifler, insanlara merhameti çok güzel ifade etmektedir:

تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحِمِهِمْ وَتَوَادُّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى عَضْوًا تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهْرِ وَالْحُمَى

“Birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat etmede müminlerin bir vücut gibi olduklarını görürsün. Vücudun herhangi bir organı rahatsız olursa diğer azalar da ona uykusuzluk ve ateş ile iştirak ederler.”²⁰¹

الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ وَمَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللَّهُ فِي حَاجَتِهِ وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبَاتٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez. Onu (düşmana) teslim etmez (onu yardımsız bırakmaz). Kim mümin kardeşinin bir ihtiyacını karşılarsa Allah da onun bir ihtiyacını karşılar. Kim Müslümanın bir sıkıntısını giderirse Allah da onun kıyamet günü sıkıntılarından bir sıkıntısını giderir. Kim Müslümanın bir ayıbını örterse Allah da onun kıyamette bir ayıbını örter.”²⁰²

لَا تَقْطَعُوا وَلَا تَدَابِرُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَخَاسَدُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا وَلَا يَجِلُّ لِلْمُسْلِمِ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ

200 Ebu Dâvûd, Edeb, 66, V, 231; Tirmizî, Birr, 16; Ahmed, II, 160

201 Buhârî, Edeb, 27; bk. Müslim, Birr, 66; Ahmed b. Hanbel, IV, 270

202 Buhârî, Mezâlim, 3.

“(Ey müminler!) Birbirinizle ilgiyi kesmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, birbirinize kin tutmayın, haset etmeyin, kardeşler olun. Bir Müslümanın üç günden fazla kardeşine dargın durup (onu terk etmesi) helal olmaz.”²⁰³

“لَا يَبْلُغُ الْعَبْدُ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ حَتَّى يُجِبَّ لِلنَّاسِ مَا يُجِبُّ لِنَفْسِهِ مِنَ الْخَيْرِ” *İnsan kendisi için sevdiği hayırlı şeyleri insanlar için de sevmedikçe imanın hakikatine ulaşamaz.*²⁰⁴

“الْمُؤْمِنُ مِرَاةُ الْمُؤْمِنِ الْمُؤْمِنُ أَخُو الْمُؤْمِنِ يَكْتَفُ عَلَيْهِ صَيْعَتَهُ وَيَحُوطُهُ مِنْ وَرَائِهِ” *Mümin müminin aynasıdır. Mümin, müminin kardeşidir. Onun malını, mülkünü yokluğunda saldırıya karşı korur ve onu gıyabında savunur.*²⁰⁵

Peygamberimiz (s.a.s), merhamet konusunda temel prensipler ortaya koymuştur. İlgili hadislerin geneline baktığımızda, merhamete vesile kılınan ana eksenin **insan unsuru** olduğunu görürüz.

Kaba, kırıcı ve sert davranan, sözlü şiddet uygulayan, öfkesine sahip çıkamayan, sempatik olamayan, empati kuramayan, kendisine yapılmasını istemediği davranışları çevresindekilere yapabilen insanlar, Hz. Peygamber’in övgüsüne sebep olan merhamet, ahlakî nitelikler ve olgunluktan uzaktırlar.

2. HAYVANLARA MERHAMET

“Hayvanlara merhamet”, onlara şefkatle muamele etmek, eziyet etmemek, aç ve susuz bırakmamaktır. Peygamberimiz (s.a.s.), hayvanlara şefkat ve merhametle muamele edilmesini ve onlara asla eziyet edilmemesini istemiş, ashabına bu konuda tavsiyelerde bulunmuştur. Bir keresinde aşırı susuzluğu sebebiyle toprağı yalayan bir köpeğe su veren günahkâr bir kimsenin Allah’ın bağışlamasına nail olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine sahabe şöyle sormuştur: “Ya Resulallah! Hayvanlardan dolayı da bize bir ecir ve karşılık var mı?” Peygamberimiz (s.a.s.); “Her canlı sebebiyle ecir vardır.” buyurmuştur.²⁰⁶

Bir kediyi hapsettiği ve ona karşı acımasız davranıp merhamet göstermediği için cehenneme giren bir kadının kıssasını anlatmıştır.²⁰⁷

203 Tirmizi, Birr, 24, IV, 329; Ebu Dâvud, Edeb, 55, V, 213.

204 Ebû Ya’lâ V, 407, No: 3001; Hindî, I, 42, No: 101.

205 Ebû Dâvûd, Edeb, 57, V, 217.

206 Buhârî, Müsakat, 9, Mezâlim, 23, Edeb, 27; Müslim, Selâm, 153; Ebû Dâvûd, Cihâd, 44; İbn Mâce, Edeb, 8; Malik, Sıfatü'n-Nebi, 23

207 Buhârî, Bed’ü'l-halk, 16; Enbiya, 54; Müslim, Birr, 133.

Sahabe, bir devenin inlediği ve gözyaşı döktüğüne şahit olmuş, bir mucize olarak deve kendisini sahibinin aç bıraktığını ve aşırı yordüğünü Peygamberimize şikayet eder. Peygamberimiz de onun sahibini çağırarak uyarmıştır.²⁰⁸

Yine Peygamberimiz (s.a.s.), karnı sırtına yapışmış bir deveyi görünce, “Hayvanlar topluluğu hakkında Allah’tan korkunuz. Onlara makul tarzda bininiz ve doğru dürüst yedirip içiriniz.” buyurmuştur.²⁰⁹

Bazı sahabeler bir sefer esnasında gördükleri iki kuş yavrusundan birini almışlardı. Peygamberimiz (s.a.s.), yavrunun annesinin yere doğru alçalarak uçup dolaşmakta olduğunu ve adeta yavrusunu aradığını görünce, “Yavrusunu alarak onu kim perişan etti?” diye sorar ve “Yavrusunu ona geri veriniz!” buyurmuştur.

Karınca yuvasını yakmak suretiyle yok eden ashabına, bunun kabul edilemez olduğunu söyleyerek: “Ateşin sahibi olan Allah’tan başkasının herhangi bir canlıyı yakarak azap etmesi yakışmaz.” buyurmuştur.²¹⁰

Yüzüne damga vurulmuş bir eşeği görünce, *لَعَنَ اللَّهُ الَّذِي وَسَمَهُ* “Bu hayvanı dağlayan Allah lanet etsin.”²¹¹ buyuran Peygamberimiz (s.a.s), kötü yola düşmüş bir kadının susuzluktan ölmek üzere bulunan bir köpeğe su verdiği için Allah tarafından bağışlandığını.²¹² kedisini açlıktan ölmeye mahkûm eden merhametsiz bir kadının, bu davranışı, nedeniyle cehenneme atılmayı hak ettiğini²¹³ belirterek merhametin insanlarla sınırlı olmadığını dile getirmiştir.

Hayvanlara iyi bakılıp beslenmesi.²¹⁴ zevk için dövüştürülmemesi.²¹⁵ nişan atılan hedefler yerine konulmaması.²¹⁶ zevk için öldürülmemesi²¹⁷ şeklindeki emirleri de hayvanlara merhamet edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Sonuç olarak; merhamet kavramı Kur’an’ın odak kavramlarından biridir. Merhametin asıl anlamı merhamet edilene ihsan etmeyi gerektiren kalp yumuşaklığıdır. Merhamet kelimesi bazen ihsandan soyutlanmış kalp yumuşaklığı anlamında kullanılır;

208 Ebû Dâvûd, Cihâd, 44.

209 Ebû Dâvûd, Cihâd, 44.

210 Ebû Dâvûd, Cihâd, 113.

211 Müslim, Libas, 107.

212 Buhârî, Şürb, 9, Edeb, 27; Müslim, Selam, 153, Cihad, 44.

213 Buhârî, Edeb, 18, 27; Müslim, Fezail, 65.

214 Ebu Dâvûd, İsti’zan, 39.

215 Ebu Dâvûd, Cihad, 51; Tirmizi, Cihad, 30.

216 Müslim, Sayd, 59.

217 Nesai, Dehaya 42.

bazen de kalp yumuşaklığından soyutlanmış ihsan anlamında kullanılır. Allah, “rahmet” kelimesi ile nitelendiği zaman bu kelime ile kalp yumuşaklığı değil ancak yalnız ihsan kastedilir. Dolayısıyla **Allah’ın rahmeti**, kullarına lütfu, ihsanı, nimet vermesi ve onlara hayır ve iyilik ulaştırmasından ibarettir.”

İnsanlar açısından merhamet şu anlamlara gelir:

- (a) Maddî ve manevî bir nimet ve imkân vermek, hayır ve iyilik yapmak,
- (b) Herhangi bir şekilde zarar vermemek ve kötülük etmemek,
- (c) Zarar, günah, kötülük, afet ve musibetlerden korumak,
- (ç) Bela, dert, acı ve benzeri sıkıntıları gidermek,
- (d) Suç ve kusurları affetmek,
- (e) Sevgi ve şefkat göstermek, iyi ve güzel davranmak, iyi kalpli, yumuşak davranışlı, iyiliksever, yardımsever, hoşgörülü ve affedici olmak.

Rahmet kavramı Kur’an’da şu anlamlarda kullanılmıştır:

- (a) Allah’ın lütfu, ihsanı, maddî ve manevî nimetleri,
- (b) Sevap, mükâfat, cennet ve nimetleri,
- (c) Vahiy, peygamberlik, Kur’an, iman ve İslam,
- (ç) Yağmur, rızık, afiyet ve yardım,
- (d) Allah’ın Peygamber’e geçmiş ile ilgili bilgiler vermesi,
- (e) Rikkat, yumuşak kalpli olma, sevgi ve şefkat,
- (f) Duanın kabul edilmesi, af ve mağfiret,
- (g) Suçları bağışlama imkânı,
- (ğ) Günahtan koruma, ferahlık, rahatlık, sıkıntıdan kurtulma,
- (h) İmanda sebat ettirme,
- (i) Allah’ın müminleri kâfirlerin şerrinden kurtarması,
- (ı) Cehennem azabından kurtuluş.

Tüm yaratılmışlara sevgi ile yaklaşmak, onları kötülüklerden korumak ve kurtarmak, zor durumlarında onlara yardım etmek, bağışta bulunmak ve affetmek gibi iyi huy ve davranışlar merhamettir. Merhametin kaynağı Allah’tır. İnsanlardaki merhamet, Allah’ın rahmetinin bir tecellisidir,

“**Merhamet**” müminlerin temel özelliklerinden biridir. Bu nedenle olmalı ki Kur’an müminlerin birbirlerine karşı merhametli olduklarını bildirmiştir. Peygamberimiz (s.a.s) merhameti teşvik etmiş, katı ve acımasız davranan insanları uyarmıştır.

İslam’ın öngördüğü merhamet; bütün yaratıkları içine alacak kadar geniş kapsamlıdır. Çocuklar, kadınlar, yaşlılar, yetimler, kimsesizler, hastalar ve yoksullar başta olmak üzere tüm insanlara, hayvanlara, diğer canlılara merhametli davranmak mümin olmanın gereğidir.

Bir kimsenin iyi bir insan olduğu; tatlı dili, güler yüzü, cömertliği ve herkese merhameti ile anlaşılır. İyi insanın iki alameti vardır, biri Allah’ın emirlerine riayet etmek, diğeri yaratıklarına şefkat ve merhamet etmektir. Kaba, kırıcı ve sert davranan, sözlü şiddet uygulayan, öfkesine sahip çıkamayan, sempatik olamayan, empati kuramayan, kendisine yapılmasını istemediği davranışları çevresindekilere yapabilen insanlar, Hz. Peygamber’in övgüsüne sebep olan merhamet, ahlakî nitelikler ve olgunluktan uzaktırlar.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed ibn Hanbel (ö. 241/855), *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982.

Asım Efendi, Seyyid Ahmed (ö. 1235/1819), *Kamus Tercümesi*, I-IV, İstanbul 1304/1886.

Beydâvî, el-Kâdî Nâsuru’d-Dîn Ebu Sa’id Abdullah b. Ömer (ö. 691/1292), *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, (Mecmûatün Mine’t-Tefâsîr adı altında Neseî, Hâzin ve İbn Abbas tefsirleri ile bir arada), Beyrut, tarihsiz.

Buhârî, Muhammed b. İsmail (ö. 256/869), *el-Cami’u’s-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982.

Cevherî İsmail b. Hammad (ö. 393/1002), *es-Sihâh Tâcü’l-Lüğa ve Sihâhu’l-Arabiyye*, tahkik, Ahmed Abdülgafûr Attâr, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabiyye, Mısır, tarihsiz.

Cübrân Mesud, *er-Râid Mu’cemün Lügaviyyun Asrıyyun*, Dâru’l-İlm, Beyrut 1978.

Devellioğlu, Ferit (ö. 1985 m.), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Matbaası, Ankara 1970.

Ebü Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’âs es-Sicistânî (ö. 275/888), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

Ebu'l-Ferec, Abdurrahman ibn el-Cevziyye, *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzır fû İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, s. 331, tahkik, Muhammed Abdülkerim Kazım er-Razî, Müessesetü'r-Risale, üçüncü baskı, Beyrut 1987.

Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Matbaası, Ankara 1970.

Hâzin, Alâüddin Ali b. Muhammed (ö. 725/1324), *Lübâbü't-Te'vil fi Me'âni't-Tenzil*, (Memûatün Mine't-Tefâsîr), Beyrut, tarihsiz.

İbn Fâris, II, 498; Ebu Bekir, Muhammed ibn Azîz es-Sicistanî, *Tefsîri Garîbi'l-Kur'an*, s. 249, tahkik, Abdurrahman Umeyra, Daru Ahbari'l-Yevm, Mısır, tarihsiz.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Şemsüddin Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 1350), *el-Fevâid*, Beyrut 1406/1986; *İğâsetü'l-Lehfân min Mesâyidi's-Şeytân*, Kâhire 1381/1961, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, II, 170-172.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed Mükerrrem (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut 1956.

İbnu'l-Cevzi Ebu'l-Ferac Abdurrahman b. Ali (ö. 597/1200), *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzır fû İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, Tahkik, Muhammed Abdülkerim Kazım er-Râdî, Beyrut 1407/1987.

İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan* çeviren, Süleyman ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1975; *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çeviri, Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul 1991, ikinci baskı; *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, çeviren, Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul 1981.

Kırca, Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, s. 2, Tuğra Neşriyat, İstanbul, tarihsiz.

Komisyon, *Türkçe Sözlük*, s. 466, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara 1979.

Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö. 671/1272), *el-Cami'li Ahkâmî'l-Kur'an*, Kahire 1935.

Levis Me'lûf, *el-Müncid fi'l-Lügati ve 'l-A'lâm*, Dâru'l-Meşrik, 22. baskı, Beyrut 1986.

Mâlik b. Enes (ö. 179/795), *el-Muvatt'a*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri en-Nisabûri Ebu'l-Husayn (ö. 261/874), *es-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991, tahkik, Abdülğaffâr Sülyemân el-Bendârî, Seyyid Kesrevî Hasan; *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

Nesefî Ebu'l-Berekât, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, (Mecmûatün Mine't-Tefâsîr), Beyrut, tarihsiz.

Rağîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, baskı yeri ve tarihi yok.

Râzî, Fâhru'd-Dîn, Mahmûd b. Ömer (ö. 606/1209), *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, Naşir, Abdurrahman Muhammed, el-Matbaatü'l-Behiyye el-Mısıriyye, Mısır 1935.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsâ b. Sevrâ (ö. 279/892), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

Yazır, Hamdi (ö. 1951), *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul 1971.

OTURUM BAŞKANI- Evet, İsmail Bey'e çok teşekkür ediyorum. Tabii kendisi de temsilci olarak Kur'an ayetlerini iyice taramış. Kavramı daha çok öne çıkardı.

Şimdi, programda bir değişiklik yapalım istedim. Müfit Uğur Bey de merhamet kavramı üzerinde duracağı için onu öne alalım. İsmail Bey'inkini biraz tamamlasın. Dolayısıyla merhamet kavramının içeriğini bir bütün olarak görme imkânı olsun. Recai Bey de zaten merhamet eğitimi kavramı üzerinde duracak. Böylece onu taçlandırmış oluruz.

Hocam 15 dakika süreniz.

Buyurun.

2- BİR DUYGU OLARAK MERHAMETTEN BİR EYLEM OLARAK MERHAMETE

Prof. Dr. M. Müfit UĞUR

İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi

Merhamet duygusundan hasıl olan merhametli davranış:

İnsanların ebeveynlerinden aldıkları genetik kodlamalar sayesinde edindikleri özellikler ve erken dönemde içinde yaşadıkları, yakın çevrelerinden öğrenerek kazandıkları, toplumsal yaşam ile ilgili mesajlar, gelişim sürecinde olan bireyde kişilik formasyonunun istikametini tayin etmede çok önemlidir. Tabiatıyla burada ortaya çıkan bazı hastalık durumlarının; duygu, düşünce ve davranışlarımızın formasyonunu sağlayan merkezi sinir sistemini etkileyen birtakım hastalıkların etkisi de dikkate alınmalıdır. Bu durumlarda kişilik formasyonuna söz konusu olan hastalık hali de etki eder (menenjit, zeka geriliği ve ağır enfeksiyon durumları).

Böylece mevcut genetik yapısının sevki ve çevresinden aldığı uyarılar ile kazandıkları duyguların oluşturduğu öğrenilmiş davranışları ile önce duygular gelişirken, akabinde kazanılan bu duygusal birikimler bir davranış kalıbına döndürülmektedir.

Çok komplike yapıda olan ve Allah'ın insana bir ikramı olarak düşünebileceğimiz beyin; aldığı uyarıları önce kendi bünyesinde bulunan **orbitofrontal korteks** adını verdiğimiz sahada sentezler ve bunların hangi merkez ile ilişkili olduğunun envanterini yaptıktan sonra, bir daha kendisine gelen uyarılma halinin uyardığı durum karşısında ortaya çıkan duyguyu hangi merkeze aktararak onunla ilgili cevap üreteceğinin kodlamasını yapar. Bir süre sonra beynin belli duygusal durumlar ile şartlanması olduğunda; artık beyin otomatik olarak bir dahaki uyarıyı aldığı zaman hiç fazla düşünmeye mahal bırakmadan o duygu ile ilgili merkezi hemen harekete geçirir. Orbitofrontal korteks sahasının sağladığı bu müthiş bağlantılar sayesinde biz de çok zaman duygularımız

sonucunda otomatik olarak davranmayı öğrenir, böylece de günlük işlerimizi yapar ve insanlar arası münasebetlerimizi sürdürmeyi beceririz.

Bütün canlılarda olduğu gibi insanlarda gelişimin erken döneminde kurulan bu orbitofrontal korteks bağlantıları; henüz çok yeni ve taze olduklarından daha çabuk ve kolaylıkla değiştirilip düzeltilebilirken, bağlantıların kurulmasından çok seneler geçtiğinde bunlar daha kalıcı hale geldiklerinden çok zor çalışmalar ile kısmen değiştirilebilir, bazen değiştirilebilmeleri imkan dışında kalır.”**Ağaç yaş iken eğilir** “ atasözü de insanın duygusal terbiyesinin ve bunu kapsayan **merhamet** duygusununda erken dönemde kazanıldığına işaret eden güzel bir söz değil midir?

Bu yüzden çocukluk yıllarımızda genetik yapımız ve etraftan edindiğimiz uyaranların bizde ortaya çıkardıkları duygular ile kazandığımız çalışmak, kazanmak, oynamak gibi davranışların yanı sıra; insan hayatı, toplumsal ilişkileri bakımından son derece önemli olan merhamet duygusunun ilişki kuracağı davranış merkezleri arasındaki ilişkinin orbitofrontal kortekste erken yaşta kurulması çok faydalıdır. İyi bir genetik yapının üzerine eklenen merhamet duygusunun çok önemli ve iyi derecede geliştiği birey zaman içinde o duygu ile hangi davranışlar arasında nasıl ilişki kuracağını çok iyi öğrenir ve ileri yıllarında devamlı olarak karşılaşılan sıkıntılı durumlarda, o bireyin orbitofrontal korteks adını verdiğimiz beyin merkezi daha çok merhametli davranışlarda bulunmaya sevk eder. Aksi biçimde genetik yapısı iyi olmayan (aile bireylerinin merhamet konusunda çok iyi olmadıkları, genetik maluliyet sonucunda gelişen bir sosyopati, psikopati gibi önemli kişilik bozukluğu durumlarının, yada şizofreni gibi psikotik süreçlerin mevcudiyetinde); erken gelişim yıllarında hep çevresinde merhametsizce yapılan birtakım işlemlere, işkencelere şahit olarak duygularını geliştirip; orbitofrontal korteks vasıtasıyla bu duygularını sonunda daha çok şiddet ve acımasızlık davranışı ile ilişkilendirmeyi öğrenmiş bir birey, ileri yıllarda toplum içinde çevresindekilere ve kendine karşı aşırı, acımasız ve zâlimce davranışları sergilemekten geri durmaz. Merhamet duygusu yoksunluğundan kaynaklanan, merhametsiz davranışlarını gösterir.

Eğer çocuk, çocukluk yıllarında zâlimce davranışlar gösteren bir aile ortamında gelişmiş ise veya okulda kendini aşağılayan, ya da şiddet uygulayan bir öğretmen ile muhatap olmuş ise; ileri erişkinlik yıllarında özellikle kendi yakın çevresinde bulunan eşine ve çocuklarına karşı, sonra da yakın akrabalarına karşı ve en sonunda da toplumun diğer fertlerine karşı zâlimce davranmaktan geri durmaz. Kötü ve şiddet içeren bir eğitim ortamının sonucu ise; ileriki yıllarında hem kişinin ruh sağlığının bozulması ve hem de eğitime karşı aşırı fobi geliştirmesi ile sonuçlanır.

Bütün bunların ışığı altında merhamet duygusu da erken dönemde merhamet ile yaşayan, çevresindekilere karşı merhametli davranışlar gösteren, yakın çevreden alınan duyguların, beyinde orbitofrontal kortekste kodlandığı, kurulan bağlantılar ile de bu

bireylerin bu gibi durumlar karşısında daha çok merhametli davranışlar gösterdikleri söylenebilir. Oysa gelişim döneminde çevresinden; merhamet duygusundan çok zâlimlik duygularını görerek, bunları beyinde kodlayan bir birey ise, bu kazancından dolayı durup dururken hayvanlara (kedi, köpek ve kuşlar gibi) eziyet edebilmekte, arkadaşının sahip olduğu bir oyuncakı veya devlete ait bir aracı çok rahatlıkla kırıp yakmakta, bundan da büyük bir patolojik haz almaktadır. Bireyin kazandığı bu davranışları, ileriki hayatında diğer canlılara göstermesinin yanı sıra, bunu zâlimce davranışlar ile toplumun diğer fertlerine (ailesine, eşine, çocuklarına, ebeveynine, talebesine v. s.) de gösterebilir. Bu merhametsiz davranışlar kamunun değerli mallarına zarar verme şeklinde görüldüğünde **Vandalizm** adı altında incelenir, (yakma, koltuk kesme, kapıları kırma v. s.).

Bu yüzden gerek İslam dini, gerekse toplumsal kültürümüz merhamet duygusu ve merhametli davranış üzerinde çok durmuştur. Bu konuda konunun ehemmiyetini belirtmek için önemli bazı hadis-i şerifleri ve bazı vecizeler ile atasözlerini de zikretmeden geçemeyeceğim. Tabiatıyla bu ayet, hadis ve değerli sözler; her türlü davranışımızda olduğu gibi merhametin de normal ölçüler içerisinde uygulanması gerekliliği üzerinde dururken, onun da ölçülü ve yerine göre yapılmasının faydasına işaret etmektedir. Zira insan davranışlarında ve biyolojisinde en masum enstrümanların bile azlığı kadar; aşırı, fazla ve gereksiz uygulanmasının, birtakım zararlara ve davranış kusurlarına yol açtığını günlük pratiklerimizde görürüz.

Allah'a ve elçisine itaat ediniz ki, merhamet olunasınız. **Âl-i İmran suresi 132. ayet.**

Allah merhamet etmeyene rahmette bulunmaz. **Hadis-i Şerif.**

Küçüklere merhamet, büyüklere saygı göstermeyen bizden değildir. **Hadis-i Şerif**

Merhamet her zaman intikamdan daha asildir. **Türk Ata Sözü**

Merhamet faydasız olunca, insan ondan bıkar usanır. **Albert Camus**

Ciddiliğin fazlası nefret, merhametin de fazlası otorite azlığına yol açar. **Sâdi Şirâzi**

Adaletin hesap sorduğu yerde, merhamet; orada haklarını kaybeder. **George Duhammel**

DUYGU OLARAK MERHAMET

Merhamet İngilizcede mercy, compassion veya pity kelimeleri ile ifade edilmektedir. Anlam olarak da çekilen acı ve ıstırapın yürekte hissedilmesi, çekilen ıstırapın

paylaşılması, hatta paylaştığı insanın, bu durumdan elde ettiği deneyimi; aynı olayı tekrar yaşamasına gerek kalmaksızın edinip bilme durumudur.

Dolayısıyla ıstırap çekenin;

1-Karşısındakinin ıstırabına katılması,

2-Kendi bireysel egoizmden sıyrılmak suretiyle, başkalarının kurtuluşu uğruna, kendi menfaat veya rahatından fedakârlık edebilmesi,

3-Başkasına acımayan insanın, bir süre sonra acınacak ve biçare bir insan formatına gireceğini hissettirir.

Sevilmeyen ve acımayan bir insan aynı zamanda sevemeyen bir insandır. Bunun için de merhametin içinde bulunan diğer kavramlar; özellikle şefkat, sevgi ve diğer-kamlık da merhametin tanımlanmasında önemlidir.

a-Merhametin bir parçası olarak şefkat; bu özellik daha çok merhametin biyolojik parametrelerini ilgilendirmekte ve biyolojik parametreler ile merhamet duygusunun gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu konuda yapılan birçok biyolojik hormon tetkiki de bulunmaktadır.

Annenin beyininde; arka hipofiz bölgesinden salgılanan oksitosin hormonu ile annenin şefkat davranışları arasında önemli bir ilişki bulunduğu bildirilmektedir. Özellikle doğumdan sonra annenin arka hipofiz bölgesinden salgılanarak, dolaşım kanında maksimum seviyelere ulaşan bu hormon sayesinde anne, doğumun her türlü ıstırabına rağmen, yeni doğan bebeğine karşı ileri derecede şefkatle ve sevecen biçimde yaklaşmaktadır. Bu hormonun anne kanında yüksek seviyede bulunması sayesinde; anne ile çocuk arasında şefkat-sevgi aktarımı şeklindeki simbiyotik bağlantı güçlenir. Doğumdan sonra annenin kanında bu hormon seviyesini yükselten olay ise, **bebek ile annenin ten teması** ile seyreden ilişkileridir. Bu ilişkiler esnasında yine oksitosin salgılanması annenin kanında yükselir ve anne bebeğine daha çok şefkatle yaklaşırken şefkat gördüğünü ve sevdiğini hisseden bebek de hem emniyet duygusunu yaşar hem de şefkat gördükçe sevmeyi öğrenen bir birey olarak gelişir. Bu dönemde bebeğin anne ile olan ilişkilerinde kazandığı **emniyet duygusu** da önemlidir, çünkü şefkat gören canlılar kendilerini daha çok güvende hissederler. Birkaç aylık gelişmeden sonra salıncağa konulan bir bebek sallandığında; anneye yaklaşırken kalp ritmi sakinleyip, yavaşlamakta, yani huzur hissederek, anneye kavuşmanın güvenini ifade etmektedir. Salıncak anneden uzaklaştıkça; bebeğin kalp atım sayısı artarak, bebek huzursuzluk, güvensizlik ve emniyetsizlik duygusunu yaşamaktadır. Keza bebeğin huzursuzluğunu gösteren deri direnci bulgularında da bir artma ve azalma gözlenmektedir.

Anne ve bebek arasında yaşanan bu ilişkiler sayesinde anne bebeğine şefkat gösterirken, bebek şefkat gördüğü için güven duygusu içinde sevebilmeyi öğrenmektedir. Sağlıklı bir neslin gelişmesi için şefkat duygusunun yaşanması çok önemlidir. Merhamet duygusunun önemli bir parçasını oluşturur.

Yapılan incelemelerde de tarihi eserlerde bile çok eski yıllarda insanlar şefkat sembolü olarak bir resim çizdiklerinde, bir gravür yaptıklarında çok zaman bu duygu ve düşüncelerini **sembolik** manada *yavrunun beslenmesi, hayvanların anneleri tarafından emzirilmesi* şeklinde ifade ile bu simbiyotik ilişkiyi yansıtmaktadır.

b-Merhamet duygusunu oluşturan bir diğer önemli parametre ise **sevgi**dir. *Sevgi lügat manası olarak; insanın bir diğerine karşı karşılık düşünmeksizin geliştirdiği, yakın ilgi ve bağlılık gösterme duygusuna denilir.*

Halk arasında iki karşı cins arasındaki duygusal çekim, sevgi sözünün karşılığı olarak kullanılıyorsa da; sevgi yöneldiği hedefe; Allah sevgisi, Peygamber sevgisi, vatan sevgisi, ebeveyn sevgisi, çocuk sevgisinin yansıması şeklinde olur. Bu sevgileri iyi gelişmemiş kişiler birbirlerini karşılıksız sevemezler. Bu sevgilerin içinde mutlaka büyük karşılıklar beklenir. Temelinde bu ulvi duyguların enerjisinin olmadığı sevgi durumları sağlıklı sevgi duygusunu ifade etmediğinden çabuk ve ufak münakaşalar ile veya umulan kazancın elde edilmesiyle son bulabilir.

Temelde evrensel bir duygu olan sevginin biyolojik olarak düzenlenmesinde ten teması ve bu ten teması ile uyarılan bedenin ürettiği hormonların etkinliğinden söz edilmektedir. Bu yüzden annenin çocuğunu bağına basması ve eşlerin birbirlerini sevebilmelerinin temel mekanizmaları ise bu ten teması davranışı üzerinden **fitri bir sır olarak nesilden nesile** geçmektedir.

İbn Arabi bu bağlamda *sevgi duygusunun; seveni sevilene bağladığını ve sevileninin de bizzat bu şekilde var oluşunu anlaması* şeklinde izah etmektedir. Burada fitri bir şekilde ten teması ile artan değişik hormonların, beyindeki değişik duygu merkezlerinde yaptığı uyarılmalar ile ortaya çıkan değişik salgılar ve merkezler arası bağlanmalar ile seven ile sevilen arasındaki bağlantı kurulmaktadır.

c-Merhamet duygusunun bir diğer önemli özelliği de **"diğerkamlık"** dır. Bu duygu başkalarının yararlarının en az kendi yararı kadar gözetilmesi duygusu olup, bu duygu sayesinde insan bireysel egoizmden kurtulmakta ve toplumda insanlar arası ilişkilerde üzerine düşen görevi yapmaktadır.

-Allah için ibadet etme,

-Peygamberini sevmeye,

-Ana babaya karşı itaat ve hürmet göstermekte kusur etmeme,

- Evine bakma, eşini ve çocuklarını koruma,
- Çocuklarının eğitimlerini ve istikbalini düşünme, buna zaman ve enerji harcama.
- Kendi mesleğini hakkıyla icra ederek ülkeye faydalı olma, v. s.

Diğerkâmlık duygusunun olmayışı bir yandan merhamet duygusunun gelişmesine engel teşkil ederken, bir yandan da aşırı egoizm çemberi içine girecek olan insanı bir narsis, kendinden başka kimseyi düşünmeyen, etrafı ile ilgili en ufak bir olumlu katkıda bulunmaktan kaçınan patolojik bir kişi haline getirir. Diğerkâmlık duygusu sayesinde egoizmden sıyrılabilme imkanı bulan insan, birtakım yüksek-ulvi menfaatler uğruna çalışmaya başlar (çocuğun eğitilmesinde, dine, vatana hizmet gibi v. s), ulvi ideallere yönelir.

Tabiatıyla, diğerkâmlık halinden nasibini almamış bir insanın içinde bulunduğu aşırı egoizm, onun karşındakilere karşı merhametli bir duygu içinde davranabilmesini de engeller.

Bu yüzden merhamet duygusunun gelişmesine katkıda bulunan şefkat, sevgi ve diğerkâmlık duygularının gelişmesine eğitimde ne kadar erken dönemde önem verilirse o kadar sağlıklı bir merhamet duygusu gelişir. Bu duyguların gelişmesinde Allahın koyduğu kuralları, Peygamberimizin bir çok davranışı; örnek alınarak erken gelişimde İslami ve Muhammedi bir eğitime ehemmiyet verilirse, toplumsal doğruluk ve dürüstlük ilkeleri öğretilirse, bu kazancı elde eden bireyler ileri hayatlarında daha çok Allah korkusu, Hz. Muhammed'in sevgisi ve nasihatleri ile çevresinde doğruluk, dürüstlük ilkeleri dahilinde davranarak, insanlara karşı bir **Muhammedi merhamet davranışının** örneklerini gösteren bireyler olacaklardır.

Allah korkusu, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in duygu, davranış ve düşünceleri ile duyulanıp, yine aynı şekilde davranmamızı Cenâb-ı Allah'tan niyaz ile hepimizin mübarek KUTLU DOĞUM HAFTANIZI tebrik ederim.

OTURUM BAŞKANI- Çok teşekkür ederim hocam.

Böylece merhamet kavramının içeriği üzerinde iki konuşmacımız durmuş oldu. Müzakere kısmına da anahtar olsun diye bir iki kelime ifade etmek istiyorum. Çünkü süre daha çok, müzakereci ve tebliğcilere bırakmakta yarar buluyorum.

Sanıyorum bu merhamet kavramını bir kavram ailesi içerisinde düşünmek gerekiyor. İsmail Bey de ona biraz işaret etti. Fakat o kavramların haritasını nasıl oluşturacağız orada ciddi bir sorun var yani kavram haritasını oluşturmada. Merhametin çağrıştırdığı olumlu tutum ve davranışları ifade eden kavramlarla merhamet ilişkisini nasıl kuracağız? İşte şefkattir, korumadır, iyilik yapmaktır vs. . .

Şimdi, bütün bu kavramların merhamet kavramıyla alakası var ama nasıl bir alaka onu netleştirmek gerekiyor.

Sanki bana öyle geliyor ki merhamet diğer kavramlara kaynaklık yapıyor. Kur'an'a da baktığımız zaman. . . İsmail Bey Kur'an'da Allah'ın lütuflarının, ihsanlarının rahmet olarak ifade edildiğini söylüyor öyle mi yoksa Allah'ın bütün lütuflarının, nimetlerinin rahmetinden, merhametten kaynaklandığını mı ifade ediyor? Ben sanki bunu Kur'an'da daha öne çıkıyor görüyorum. Yani Allah merhametli olduğu için bütün yaratıklarına lütufta bulunuyor, ihsanda bulunuyor, affediyor, peygamber gönderiyor, Kur'an gönderiyor, onların imdadına koşuyor. Dolayısıyla böyle bir ilişki var gibi geliyor bana Kur'an'da.

Hocam da şefkat kavramının bağlamında bir şeyler söyledi. Onu da ben öyle görüyorum. Gerçi hocam sonra bir önceki dediğinden vazgeçer gibi bir ifade kullandı ama bir de ona işaret etmekte yarar var.

Öteden beri mesela aşırı sevgi zarar verir diyorlar. Merhametten maraz doğar. Asla katılmıyorum. Eğer sevginin aşırılığından söz ediyorsak bana göre o sevgi olmaktan çıkmış başka bir eyleme dönüşmüştür. Sevgi daima güç vericidir, besleyicidir, iyidir.

Merhamet asla maraz doğurmaz ama konuşmalarımızdan da benim bu dediğim çok açığa çıkıyor. O dediğiniz şeyler arasında bana göre merhamet olmaktan çıkıyor,

başka bir şey o. Onun için merhametin bir defa mahiyetini konuşurken sanıyorum şunu ortaya koymakta yarar var: Merhamet herhalde bir tebliğde var kesbi mi vehbi mi diye. Sanıyorum potansiyel güç olarak fitratımıza yerleştirilmiş ama o potansiyelin, o tohumun açılıp neşvünema bulması, meyve vermesi eğitimle oluyor.

İşte, merhamet eğitimini iyi alamamış insanlar merhametin ne olduğunu ve nasıl gerçekleşeceğini bilemiyor. Mesela, bir anne baba çocuğunu çok sevdiği için eğitimden mahrum bırakabilir. Şimdi bu nedir? Merhameti nasıl gerçekleştireceğini bilememektir değil mi efendim?

Evet, ben bunu sadece parantez arası ifade etmiş olayım.

Şimdi sözü Recai Bey'e bırakalım. Recai Bey de "Merhamet Eğitimi Tabirinin Neliği" üzerinde konuşacak. Bakalım o kavramın içeriğinde neler var?

Buyurun Recai Bey.

3- MERHAMET EĞİTİMİ' (NELİĞİ) ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

Prof. Dr. Recai DOĞAN

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

GİRİŞ

20. yüzyılda insanlık, iki büyük dünya savaşı ve çok sayıda orta ve küçük ölçekte çatışmalarla karşı karşıya kaldı. Bu iki büyük dünya savaşı ve çatışmalarda kaybedilen birçok değer, yanı sıra özellikle hayatını kaybeden ve yaralanan insanlarla parçalanmış ailelerin sayısı azımsanamayacak kadar çoktur. İçinde bulunduğumuz yüzyılda ise savaşların devam etmesinin yanı sıra bir önceki yüzyılda başlayıp gittikçe şiddetini artıran nükleer tehlikeler, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının hoyratça kullanılarak tüketilmesi, doğanın kirlenmesi, adaletsiz gelir dağılımı,¹ aile içi şiddet, vb. problemler, konuyla ilgilenenlere “dünyamıza neler oluyor?” sorusunu yeniden sordurmaktadır. Bu soruya, herkes kendi bakış açısından farkları ve benzerlikleri olan cevaplar vermektedir. Soruya verilen cevaplarda, sorunun ortaya çıkışına ilişkin ortak nokta; insanlığın değerler erozyonu yaşadığı; sevgi, saygı, hoşgörü, kardeşlik, adalet gibi değerleri kaybettiği; değerler erozyonu devam ettiği sürece, içinde bulunulan durumun daha da kötüye gideceğidir. Karşı karşıya bulunan problemlerin çözümündeki ortak nokta ise insanı insan yapan değerlerin yeniden etkin ve verimli bir biçimde eğitim yoluyla verilmesidir.

Son zamanlarda ‘sevgi’ kadar hakkında konuşulan ve yazılan değerlerden biri merhamettir. Hatta o kadar önemli ve olmazsa olmaz bir değer olarak addedilmiştir ki, “Merhamet Eğitimi”nden dahi söz edilmeye başlanmıştır.

1 İnsanlığın karşı karşıya bulunduğu sorunlarla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Veysel Sönmez, Sevgi Eğitimi, Anı Yayıncılık, Ankara 2009, s. 27-40.

Bu tebliğde, merhamet eğitiminin neliğine ilişkin bazı değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, “merhamet eğitimi nedir, dayandığı temeller nelerdir, ne tür bir eğitimidir, amacı, önemi, imkânı, sınırlılıkları ve gerçekleşme alanları nedir?” gibi soruların cevapları aranmıştır.

1. MERHAMET EĞİTİMİ NEDİR?

Merhamet ve eğitim kavramlarından oluşan merhamet eğitiminin tanımlanabilmesi için her iki kavramın incelenmesi gerekir.”Merhamet”, mastar olarak “acımak, esirgemek, korumak, sevgi göstermek, yardım etmek, şefkat göstermek”; isim olarak “acıma duygusu, yardım etme duygusu ve bu duyguların etkisi ile yapılan iyilik, lütuf” anlamlarına gelir. Terim olarak ise, acıma ve yardım etme duygusuyla kişinin, hem insanlara hem de tüm yaratılmışlara sevgi ile yaklaşması, onları kötülüklerden koruma ve kurtarması, zor durumlarında yardım etmesi, başta bulunması, affetmesi gibi iyi huy ve davranışlarının tamamıdır. İslami kaynaklarda merhamet kavramı genellikle rahmet kelimesiyle ifade edilir. Ancak Türkçede, merhamet hem Allah’a hem de insanlara, rahmet ise özellikle Allah’a nispet edilerek kullanılır. Bu anlamda merhamet/rahmet Allah’ın bütün yaratılmışlara lütuf ve ihsanlarını ifade eder. Hemen bütün tanımlarında acıma, yufka yüreklilik, ilgi ve şefkat, elem duyma, esirgeme, koruma gibi kavramlarla psikolojik yönüne vurgu yapılan merhamet, insanlar arasındaki duygu birliğinin, dayanışma ve paylaşmanın başta gelen unsurlarındandır. Çocuk sevgisi, ana babaya saygı ve itaat, akrabayı ziyaret, yaşlılara, yoksullara, sakatlara, yetimlere, kimsesizlere yardım etme gibi erdemler merhamet duygusunun yansımaları olarak kabul edilir.²

Türkçede eğitim kelimesi, 1940’lı yıllardan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Daha önce bu kelimenin yerine terbiye kavramı kullanılmaktaydı. Terbiye Arapça kökenli bir kelimedir ve “artmak, düzeltmek, ıslah etmek, çocuk yetiştirmek” gibi anlamlara gelir. Terbiye, “ahlaki davranışlar kazanma” anlamında da kullanılır. Bugün Türkçede eğitim kelimesi, yerine göre çeşitli anlamlar yüklenerek kullanılmaktadır. Kelime anlamında eğitim, “geliştirmek, yetiştirmek, yetkinleştirmek” gibi anlamlara gelir.³ İnsanla ilgili olarak ele alındığında ise akli, becerileri, bedeni, iradeyi, zihni, ruhu geliştirme anlamları vurgulanarak tanımlanır. Bu tür tanımlarda genelde eğitim, bir “süreç” ya da bu sürecin sonunda ortaya çıkan bir “ürün” ya da “sonuç” olarak ele alınır. Eğitim süreç olarak ele alındığında yaygın olarak “davranış değişikliği oluşturma süreci” olarak tanımlanır. Bu süreç, geniş anlamda insanın doğumundan ölümüne kadar geçen bütün süreyi kapsar. Sonuç olarak düşünüldüğünde ise eğitim, “bireyin yaşantısı içinde kazandığı bilgi, beceri, tutum ve değerleri” ifade eder. Eğitim aynı zamanda sosyalleşme

2 Mustafa Çağrı, “Merhamet”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Ankara 2004, s. 184.

3 İbrahim Ethem Başaran, Eğitime Giriş, Sevinç Matbaası, Ankara 1984, s. 14.

ve kültürleme süreçleriyle de eş anlamlı ya da bu süreçlerin bir parçası olarak görülür. Bu anlamda eğitim “amaçlı, kasıtlı bir kültürleme süreci” olarak tanımlanır.⁴

Yukarıda verilen genel çerçeve içinde eğitim literatüründeki bazı eğitim tanımları şunlardır:

“Eğitim, bireyin toplumun standartlarını, inançlarını ve yaşama yollarını kazanmasında etkili olan tüm sosyal süreçlerdir.”⁵

“Eğitim, kişinin yaşadığı toplum içinde değeri olan, yetenek, tutum ve diğer davranış biçimlerini geliştirdiği tüm süreçlerdir.”⁶

“Eğitim, seçilmiş ve kontrollü bir çevrenin etkisi altında sosyal yeterlik ve optimum bireysel gelişmeyi sağlayan sosyal bir süreçtir.”⁷

“Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir.”⁸

Eğitimin sonuçları olumlu ya da olumsuz olabilir. Eğitimin amaçlarından biri, bireyin doğuştan sahip olduğu yeteneklerini ortaya çıkarmak ve geliştirmektir. Bu yönüyle verilecek eğitimin onu iyi yönde geliştirmesi beklenir. Eğitim, kısaca bir etkileme süreci olarak tanımlandığında, bireyi belli yönde etkileyerek sonuçta olumsuz etkenlerden etkilenmemesini öğretmektir. Şu halde eğitim, hem bireyi etkileme süreci, hem de etkileme sürecinin sonucu olarak ortaya çıkan bir ürün/sonuç olarak değerlendirilebilir.⁹

Yukarıdaki değerlendirmeler ‘eğitim’ kavramına ilişkindir. Ancak eğitim kelimesi, başka kelimelerle birlikte tamlama hâlinde kullanıldığında, anlamında bazı sınırlamalar yapılarak değişik konularda verilen eğitimleri ifade eder. Örneğin, “trafik eğitimi, beslenme eğitimi, din eğitimi, ahlak eğitimi, askerlik eğitimi, kişilik eğitimi” bunlardan bazılarıdır. Hedef kitlesine göre de “halk eğitimi, çocuk eğitimi, yetişkin eğitimi, kadın eğitimi, öğretmen eğitimi, yönetici eğitimi” biçimlerinde kullanılır. Eğitimde kullanılan araç gereç ve ortamları ifade etmede de “radyo-TV ile eğitim, bilgisayarla eğitim, uzaktan eğitim, yüz yüze eğitim” biçimlerinde kullanılır.

Merhamet ve eğitim kelimelerinden hareketle merhamet eğitimi geniş ve dar anlamlarda tanımlanabilir. Geniş anlamda merhamet eğitimi; “bütün sosyal süreçlerde

4 bk. Mehmet Şişman, Öğretmenliğe Giriş, Pegem Yayınclık, Ankara 2004 s. 2-3.

5 O. W. D. Smith, Stanley ve J. H. Shores, Foundation of Curriculum Development, Harcourt Brace and World, Inc., USA 1957, s. 1.

6 Carter Good, Dictionary of Education, MC Graw-Hill Co., New York 1959, s. 87.

7 Good, s. 88.

8 Selahattin Ertürk, Eğitimde Program Geliştirme, Yelken Tepe Yayınları, Ankara 1972, s. 12.

9 bk. Şişman, s. 4.

bireyin, acıma ve yardım etme duygusuyla hem insanlara hem de tüm yaratılmışlara sevgi ile yaklaşması, onları kötülüklerden koruma ve kurtarması, zor durumlarında yardım etmesi, bağışta bulunması, affetmesi gibi iyi huy ve davranışları kazanması için gerekli bilgi ve becerilerle donatılması”dır. Dar anlamda; “seçilmiş ve kontrollü bir çevrenin etkisi altında bireyin, acıma ve yardım etme duygusuyla, hem insanlara hem de tüm yaratılmışlara sevgi ile yaklaşması, onları kötülüklerden koruma ve kurtarması, zor durumlarında yardım etmesi, bağışta bulunması, affetmesi gibi iyi huy ve davranışlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkiler dizgesi/süreci”dir. Bu tanımlar eğitim tanımının geniş ve dar tanımları ya da bireyi etkileme süreci ve bu etkilemenin sonucunda ortaya çıkan bir ürün olması çerçevesinde yapılmaya çalışılmıştır. Merhamet eğitiminin tanımına ilişkin farklı açılardan birçok tanımlar yapılabilir ve yapılmalıdır. Bu tebliğde, merhamet eğitimi, ürün ile süreci kapsamı ve maksatlı olması nedeniyle dar anlamıyla ele alınıp tartışılmıştır.

2. MERHAMET EĞİTİMİNİN TEMELLERİ NELERDİR?

Merhamet eğitimi, tamlama şeklinde kullanılarak eğitimin belli bir yönüyle sınırlandırılmış olsa da süreç ve ürün olarak tanımlanıyorsa o zaman dayandığı temellerinin belirlenmesi gerekir. Bu bağlamda, merhamet eğitiminin felsefi, psikolojik, sosyal ve kültürel, tarihi ve dini temellerinden bahsedilebilir.

2. 1. Felsefi Temelleri

İnsanlığın yüzyıllar boyu çözmeye uğraştığı evrensel sorunları vardır. Evrensel boyuttaki sorunların bir kısmı bugüne kadar geçici çözümlere ulaştırılmış bir kısmı ise hâlâ cevaplandırılmayı beklemektedir. Felsefe uğraş alanlarında bu evrensel sorunlara cevap aramaya çalışır. Felsefenin uğraş alanları ontoloji, epistemoloji ve aksiyolojidir. Ontoloji hakikatin ne olduğu peşindedir. Epistemoloji bilgi kuramıdır. Aksiyoloji ise değerlerle ilgilenir. Değerlerin kaynağı, niteliği, sınıflaması ve insanlıkla ilişkisi üzerinde durur. Değerler içimizde mi dışımızda mı?, objektif mi, subjektif mi?, kişisel mi kuramsal mı?, sabit mi, değişken mi? değerleri hiyerarşik olarak sıralamak mümkün mü? gibi sorular aksiyolojinin üzerinde durduğu konulardan bazılarıdır. Bu alan, kendi içinde etik ve estetik olmak üzere ikiye ayrılır. Etik ahlaki değerleri, estetik ise sanatsal değerleri konu edinir.

Eğitimin yukarıdaki üç felsefi alan ile merhamet eğitiminin ise özellikle merhametin, insanın doğuştan sahip olduğu bir duygu olduğu kadar aynı zamanda evrensel bir değer olması sebebiyle aksiyoloji ile yakın bir ilişkisi vardır. Merhamet değerinin kaynağı, oluşumu, değişip değişmeyeceği, evrensel ya da göreceli, öznel ya da nesnel, bireysel ya da toplumsal olup olmadığı ile ilgili soruların cevaplandırılması gerekir. Cevaplar -her ne kadar eğitim felsefelerine göre değişse de- felsefenin aksiyoloji uğ-

raş alanından gelmektedir. Aksiyolojinin değerler ile ilgili verdiği bilgiler, merhamet eğitiminin felsefi temelini oluşturulmasında önemlidir.

2. 2. Psikolojik Temelleri

Psikoloji, genel anlamda insanın davranışlarını ve zihinsel süreçlerini inceleyen bilim dalıdır. Eğitim de bir davranış değiştirme süreci olarak tanımlandığında, insan davranışı eğitimin konusu olur. Özellikle psikolojinin içinde alt alanlar olarak gelişen gelişim psikolojisi, öğrenme psikolojisi, sosyal psikoloji gibi alanlar eğitimle çok yönlü ilişki halindedir.

Merhamet eğitiminde bireyin bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişim özelliklerinin yakından bilinmesi ve bütün eğitimsel ve sosyal süreçlerde dikkate alınması önemlidir. Çünkü merhamet eğitiminde de tüm gelişim aşamalarında bireysel farklılıklar vardır. Dolayısıyla süreçteki bütün etkinliklerin bireyin gelişim özellikleri dikkate alınarak planlanması ve düzenlenmesi gerekir. Psikolojinin alt uğraş alanlarının bireyin gelişimine, öğrenmesine vb. verdiği bilgiler, merhamet eğitiminin psikolojik temellerinin oluşturulması için azımsanmayacak kadar çoktur.

2. 3. Sosyal ve Kültürel Temelleri

İnsanın en önemli özelliklerinden biri, “sosyal bir varlık” olmasıdır. İnsan, geliştirilebilir bir potansiyel ile varlık sahasına çıkar ve kendinden önce başkaları tarafından hazırlanan bir dünyada ve ortamda kendini bulur. O, kendinden öncekilerin oluşturduğu bir toplum ve kültür içinde büyür, gelişir, eğitilir ve kendini geliştirir. İnsanın üç boyutunu onun doğası, karakteri ve kültürü oluşturur. Bu boyutlardan ilki, her insanda ortak olan özellikleri ifade ederken, insanın karakter ya da kişiliği kültüre göre biçimlenir. Kültür ise bireysel açıdan insanın sonradan kazandıklarını kapsar.

Her insanın kendine özgü bir bireysel yönü, bir de içinde yer aldığı topluma ve kültüre göre biçimlenen toplumsal yönü vardır. İnsanın tek başına yaşaması söz konusu olmayıp onun yaşamı, belirli bir toplum içinde anlam kazanır. Toplumdan uzak bir çevrede yetişen insanın insani özellikleri gelişmemektedir. Dolayısıyla insan, bir grup ya da toplum içinde, doğal bir varlık olmaktan sosyal bir varlık konumuna geçmekte yani sosyalleşmektedir.

İnsanın sosyal bir varlık konumuna geçişinde rol oynayan değişkenlerden biri de toplumun sahip olduğu değerleri bireye aktarmasıdır. Bu değerler içinde merhametin önemli bir yeri vardır. Hatta bazen merhamet, toplumun sahip olduğu medeniyet tasavvurunun oluşturulmasında ve toplumsal ilişkilerinde merkezi bir öneme sahip olabilir. Tarihsel olarak incelendiğinde merhametin toplumumuzda merkezi bir konuma sa-

hip olduğu görülecektir. Merhamet, bireyin sosyalleşmesinde önemli bir değişkendir. Dolayısıyla merhamet eğitimi sosyal ve kültürel temelleri olan bir eğitimi ifade eder.

2. 4. Tarihi ve Dinî Temelleri

Eğitim tarihi incelendiğinde hem Batı hem Doğu toplumlarının kadim geleneklerinde merhamet değerinin toplum bireyelerine kazandırılmasına önem verildiği görülür.¹⁰ Türk-İslam geleneğinde de merhamet, bireyin yetiştirilme sürecinde önem verilen değerlerden biridir. Örneğin Göktürk ve Uygurlarda merhamet, bireye kazandırılmak istenen toplumun sahip olduğu bilgi ve bilgeliğe önem verme, cesaret, kahramanlık gibi temel değerlerden biri olarak görülür. Selçuklu ve Osmanlılarda gerek yaygın gerekse örgün eğitim kurumlarında merhamet değerinin öğretimine ayrı bir değer ve önem verilir.

Tarihsel süreçte özellikle İslami kaynaklarda merhamet kavramının rahmet kavramıyla birlikte çok yönlü ele alınıp incelendiği görülür. Örneğin birçok eserde Kur'an-ı Kerim ve hadislerde merhamet ve rahmet kelimelerinin geçtiği ayetler ve hadisler ele alınıp değerlendirilmiştir. Bu tür eserlerde her iki kavram ile ilgili yapılan değerlendirmeler, genelde rahmet ve merhametin hem Allah'ın insanlara lütuf ve ihsanını hem de insanların birbirlerine ve diğer canlılara karşı şefkat, ilgi ve yardımlarını ele almaktadır. Tefsir, hadis gibi İslami disiplinlerde merhamet ve rahmet kavramlarına ilişkin özel bölümlerin açılmış olması da kavramın dinî temellerinin güçlü olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla merhamet eğitiminin güçlü bir tarihi ve dinî temeli bulunmaktadır.¹¹

Yukarıdaki açıklamalar merhamet eğitiminin felsefi, psikolojik, sosyal, kültürel, tarihi ve dinî temellerinin olduğunu göstermektedir. Ancak bu bilgilerin araştırılarak özelleştirilip bağımsız çalışmalar olarak ortaya konulması gerekmektedir.

3. MERHAMET EĞİTİMİ NASIL YAPILABİLİR?

Hemen bütün eğitim etkinliklerinin temel hedefi, bireylere bilgi kazandırmanın yanı sıra hedeflenen beceri ve davranışların, yaşamlarında somutlaşmasını sağlamaktır. Dolayısıyla her eğitim kuramı, çeşitli ahlaki amaçlar belirleyerek bunları pratik yaşamda gerçekleştirme çabasındadır. Buna göre insanın genel olarak eğitilmesi, bilgi ve anlayış bakımından geliştirilmesi özü itibarıyla değerli bir etkinlik, başka bir ifadeyle iyi ve ahlaki bir şeydir. Eğitim, değerli olan veya ahlaken kabul edilen şekilde kasten (planlı, programlı) iletilen bir şeyi içerir. Demek ki, bir etkinliğin tam anlamıyla eğitim olarak adlandırılması isteniyorsa, söz konusu etkinlikte değerli olarak kabul edilen şeylerin

10 bk. Kemal Aytaç, Avrupa Eğitim Tarihi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1972; Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul 1993.

11 bk. Çağrı, s. 184-185.

aktarılması gerekli ve önemlidir. Bu bağlamda eğitim sadece okula gitme, öğrenim, yetiştirme, aşılama gibi öğretimin belli bir şeklini değil, ilim, irfan, öğrenim, terbiye, bakım veya yetiştirme gibi süreçlerin tümünü içerir. Eğitim, bireyi sadece özel bir beceriyle donatmak üzere tâlim ettirme şeklinde anlaşılıyorsa, bu ahlaki açıdan eksik bir yaklaşım olacaktır. Eğitilmiş insan ahlaki, fiziki ve karakter yapısı ve bütün diğer yönleri bakımından tam bir gelişmişliği ifade eder. Bundan ötürü eğitim, kavram olarak bireyde entelektüel, ahlaki ve fiziki mükemmelliği meydana getirme gibi önemli bir anlam içerir. O halde eğitim denildiğinde, sadece uzmanlaşmaya yönelik bir etkinlikten çok, genel bir eğitimden bahsetmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Genel eğitimden, insanı belli şablonlara göre şekillendiren, istenilen davranışları kazandıran, kör bir itaati aşılaman, gereksiz ve anlamsız bilgilerle dolduran bir etkinliği değil, kişilerin insanileşmesine yardımcı olan bir etkinliği kastediyoruz. Eğitim, insana insan olmanın bilgisini sunmalı ve bunun için de insanı insani değerler doğrultusunda yetiştirmeyi amaçlamalıdır. Kısacası eğitim, insanın bütün yönleriyle mükemmelleşmesinin imkanlarını sağlayabilmelidir. Bu çerçevede anlaşılabilir ve pratiğe dökülen bir eğitim etkinliği etik açıdan bir anlam ifade ederken sadece bilgi ve becerilerin aktarılması kişiye ahlaki bir yön vermiş olmaz; bilakis onu bir yönüyle eksik yetiştirir. Bu nedenle kişinin bütün yönleriyle ahlaki değerlere göre geliştirilmesine yönelik bir çaba ahlaki bir etkinlik olarak kabul edilebilir.¹²

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde merhamet eğitimi ahlaki eğitimin, kişilik eğitiminin, değerler eğitiminin veya karakter eğitiminin alt uğraş alanı olarak değerlendirilebilir. Hatta merkez kavramlardan olarak kavram öğretimi içinde de ele alınabilir. Aynı zamanda merhamet kavramı ile ilgili yapılan tanımlardan hareketle merhametin insanda doğuştan gelen bir duygu olduğu kabul edilirse, o zaman duygu eğitimi kapsamında da görülebilir. Ancak kavramla ilgili gerek gelenekteki açıklamalar gerekse psikolojik açıklamalar merhametin doğuştan gelen bir duygu olduğu yönünde yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla merhamet eğitiminin duygu eğitimi çerçevesinde değerlendirilmesi ve sürecin bu yönde planlanıp düzenlenmesi önem kazanır. Fakat merhamet kavramının ahlak, kişilik, karakter ve değerlerle olan ilişkisi süreçte göz ardı edilmemelidir.

Gerek eğitim felsefeleri gerek dini metinler gerekse diğer disiplinler incelendiğinde bireylerin veya inananların merhamet duygularının geliştirilmesinin önemi ve gerekliliği üzerinde durulur. Dinî metinler ve ilmi disiplinler bu duygunun nasıl geliştirilmesi gerektiğine ilişkin bazı açıklama ve uygulamalara değinirler. Kur'an-ı Kerim'de bazı ayetlerde merhamet kavramı insanlar arasındaki acıma duygusunu ve bu duygudan

12 bk. Ahmet Yayla, "Eğitim Kavramının Etik Açısından Analizi", Yüzüncü Yıl Üniversitesi Elektronik Eğitim Dergisi, Cilt II, Sayı 1, <http://efdergiyyu.edu.tr>

kaynaklanan iyiliği ifade eder. Örneğin, Hz. Peygamber'in müminlere karşı çok şefkatli ve merhametli olduğu,¹³ onun ve müminlerin birbirlerine karşı merhametli oldukları,¹⁴ Allah'ın eşler arasına sevgi ve merhamet koyduğu¹⁵ bildirilmekte, çocuklara yaşlı anne ve babalarının üzerine merhamet kanatlarını germeleri emredilmektedir.¹⁶ Benzeri birçok ayette insanlar birbirlerine ve diğer canlılara şefkat ve merhamet göstermeye teşvik edilmektedir. Özellikle Mekke döneminin ilk yıllarında zenginlik, asalet gibi maddi imkânların en yüksek değer ölçüsü olarak kabul edildiği, âciz ve kimsesizlere karşı ilgisizlik ve acımasızlığın egemen olduğu bir ortamda inen ayetlerde yoğun olarak nesep, servet ve sosyal statü farkı gözetmeden herkese karşı sevgi, şefkat ve merhamet duygularıyla yaklaşmayı, özellikle yoksulları ve kimsesizleri koruyup gözetmeyi, nihayet toplumda bir merhamet, sevgi ve şefkat ahlaki geliştirmeyi amaçlayan hükümler geniş yer tutar. Bu dönemde inen ayetlerde temelde merhamet ve acımayla ilişkili insanları esaret zincirinden kurtarmak, yetimi ve yoksulu doyurmak, iman edip birbirine sabrı ve merhameti tavsiye edenlerden olmak¹⁷ gibi gerçek insanlık değeri kazandıran iyiliklerin bazı örnekleri sıralanır. Diğer taraftan birçok ayette de kimsesiz ve çaresizler karşısında ilgisiz kalanlar, acımasız davrananlar,¹⁸ haksız yollarla yetimlerin mallarını yiyenler,¹⁹ kız çocuklarından utanç duyanlar²⁰ ve onları acımasızca öldürenler²¹ vb. ağır şekilde eleştirilmiştir. Yine Kur'an'daki ayetlerde müminler için güzel ahlak örneği olarak gönderilen Hz. Peygamber'e özellikle çevresindeki yoksul ve kimsesizlere merhametli davranması, onları incitmekten sakınması, sıkıntılarını giderme imkanı bulamadığı durumlarda bile güzel sözle gönüllerini alması öğütlenmiştir.²²

Hz. Peygamber de birçok hadisinde insanların birbirlerine ve diğer canlılara karşı merhamet ve şefkatle davranmasını öğütlemiş, müminlerin her alanda ilişkilerini sevgi, merhamet, şefkat, yardımlaşma ve dayanışma yönünde geliştirmelerini, sıkıntılarını paylaşımlarını emretmiştir. Örneğin o, müminleri birbirini sevmeye, birbirine acımadaya, organlarından biri hastalandığında diğerlerinin bu yüzden acı çekip uykusuz kaldığı

13 Tevbe suresi, 9/128.

14 Fetih suresi, 48/29.

15 Hadid suresi, 57/27.

16 İsrâ suresi, 17/24.

17 Beled suresi, 90/5-17.

18 bk. Fecr suresi, 89/17-26; Leyl suresi, 92/7-11; Ma'ün suresi, 107/1-7.

19 Nisâ suresi, 4/10.

20 Nahl suresi, 16/58-59.

21 Tekvir suresi, 81/8-9.

22 bk. En'âm suresi, 6/52; İsrâ suresi, 17/28; Kehf suresi, 18/28.

vücuda benzetmiştir.²³ Hz. Peygamber, zor durumdaki bir hayvanı kurtaran kişinin cennetlik,²⁴ ölüme terk edenin de cehennemlik olduğunu²⁵ bildirmiştir.

Yukarıda merhamet konusunda İslam dini örneğinde verilen bilgiler, merhamet duygusunun nasıl geliştirileceğinden çok, merhametin önemine, nelerin merhametli davranışlar olduğu veya olmadığı ve insanların merhametli tutumlarından dolayı öbür dünyada karşılaşacakları mükâfat ve ceza ile ilgilidir. Yani inananlardan ahlaki bir davranış olarak merhametli olmaları istenmekte, bunun zıddı tutum ve davranışlardan da kaçınmaları öğütlenmektedir. Elbette Kur'an ve Hz. Peygamber'in söz ve uygulamaları ile gelenekteki açıklamalar merhamet eğitiminin nasıl yapılacağı ile ilgili önemli örnekler ve ipuçları vermektedir. Örneğin Gazali bir kimseye gerçek anlamda merhametli denilebilmesi, dolayısıyla onun acıma duygusunun ahlaki bir değer ifade etmesi için acıdığı kişinin ihtiyacını gücü ölçüsünde karşılaması, bunu hür iradesi ile yapması gerektiğini bildirir.²⁶ Yine kaynaklarda merhamet kavramına insanlara nispet edildiğinde duygusal bir anlam yüklenmesi²⁷ gibi bilgiler merhamet eğitiminin genel eğitimdeki yeri, önemi ve amaçlarının yanı sıra bilişsel, duyuşsal ve devinimsel boyutları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ancak, bu tür bilgiler sürecin tamamını betimlememektedir. Oysaki belli bir alanın eğitiminden söz ediliyorsa o zaman, sürecin bir bütün hâlinde belirlenip düzenlenmesi gerekir.

Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde merhamet eğitimi bir duygu eğitimidir. Dolayısıyla bu eğitimin, duygu eğitiminin temel süreçlerine göre düzenlenmesi, eğitim felsefesinin veya dinî metinlerin hedeflediği amaçları gerçekleştirmede etkili olabilir.

Duygunun, "ruhta tecrübe edilen şeylerin ve onların en verimli beslenme yerlerinin ana kaynağı", "insan ruhunda cereyan eden, belli bir süre içinde karakteristik bir gelişme gösteren ve yaşanmakta olan çevreye ya da çevrede yaşanan çeşitli durumlara karşı yönelmeyi ve sakinmeyi gerektiren olumlu ya da olumsuz özel iç yaşayışlar", "insanın içinde türlü eğilimlere ve fiillere ait durumların doğrudan doğruya farkına varılması" gibi farklı tanımları ve sınıflandırılmaları yapılmıştır.²⁸

Bireyin duygularını ve duygusal gelişimini tanımadan duygu eğitimi gerçekleştirme mümkün olmaz. Eğer merhamet kavramı evrensel bir duygu olarak ele alınıp

23 Buhârî, Edep, 27.

24 Buhârî, Mezâlim, 23.

25 Buhârî, Bed'ül-Halk, 16.

26 Gazali, el-Maksadü'l-Esnâ, Kahire 1322, s. 38.

27 Ragıp el-İsfehâni, el-Müfredât, "rhm" maddesi.

28 Tanımlar için bkz. Yaşar Fersahoğlu, Din Eğitimi ve Öğretiminde Duygu Eğitimi, Marifet Yayınları, İstanbul 1998, s. 25-32.

işlenecekse, bireyin duygusal gelişimini ve duygu eğitiminde dikkat edilmesi gereken rehber ilkeleri, dini bir duygu olarak kabul ediliyorsa o takdirde de dini gelişimini bilmek gerekir. Düşünceleri gibi duyguları da insanın bir alt sisteminin ürünüdür. İnsanın duygusal sistemi, çevresinden uyarı alır; bu girdileri duygulanma sürecinde işler, duygulara dönüştürür; değişik türde duygular üretir; duygularının niteliğine bakar, bunlardan dönüt bilgileri alır ve duygularını geliştirir. Böylece insan duygusal büyümesini devam ettirir. İnsan, duygularının tümünü, bebeklik ve ilk çocukluk evrelerinde keşfedip edinir. İleri yaşlarında, duygularının bazılarını derinleştirir, bazılarını bastırır; bazılarının da yeniden farkına varır. Duygusal gelişimde bireysel farklılıklar vardır. Duygu ve beğeni eğitimi, bireyin duygusal gelişimi için gereklidir.²⁹ Bireyin duygusal gelişimi ve duygu eğitimi ile genel verilen bu bilgiler çerçevesinde merhamet eğitimi ile ilgili aşağıdaki genel çerçeve çizilebilir.

Merhamet eğitiminin temel koşulu, merhametin kapsamını ve ne tür bir duygu olduğunu belirlemektir. Merhamet, doğuştan gelen sevgi, saygı, acıma, affetme, yardım etme gibi birçok duyguyu içeren geniş ve evrensel bir duygudur. Dışı kuşların bir düşman yaklaştığı zaman yaralı taklidi yaparak düşmanı kendilerine çekerek yavrularını korumaya almaları ve işçi karıncaların, kolonileri tehlikeye girdiği zaman kendi varlıklarını riske atmaları bunun göstergelerindedir. Merhamet duygusuna sahip kişi ayırım yapmaz. Çünkü merhamet karşı tarafın kimlik ve kişiliğini gözetmeden herkese eşit dağıtılan bir acıma duygusudur. Her insanda bulunmasına rağmen sergilenişi kişiden kişiye değişen bir duygudur. Azaldığında şiddet, düşmanlık ve saldırganlık ortaya çıkarken, gereğinden fazla olduğunda insanın kendisine ve çevresindekilere zarar verebilir. Dolayısıyla merhamet, geliştirilmesi gereken ham bir duygudur.³⁰ Bu ham duygu geliştirilirken bireyin gelişim basamakları, cinsiyet, merhametin ilintili olduğu diğer duygular ve çevre gibi faktörler her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

Merhamet de diğer tüm duygular gibi yaşantısal bir içerikle öğrenilebilir. Yani merhamet insanın duygusal belleğinde yer edinen ve yeri geldiğinde tekrarlanan tecrübe bilgilerine dayalıdır. Başka bir deyişle duygusal öğrenme, genellikle bireyin başkasını öykünmesi, başkasıyla özdeşleşmesi gibi çevre etkilerine ve insanın koşullanmasına dayanır. Dolayısıyla çocukluk döneminde merhamet eğitiminin sözel olmaktan çok duygusal ve davranışsal olarak gerçekleştirilmesi öncelenmelidir. Örneğin şefkat ve merhametten söz etmek yerine, süreçte etkin olan anne baba, öğretmen, din görevlisi gibi kimselerin sözleri ile değil, tutum ve davranışları ile öğrenmenin yolunu açmaları gerekir. Bu dönemde “Çocuk gördüğünü öğrenir.” ilkesi temel alınmalıdır.

29 bk. İbrahim Ethem Başaran, Eğitim Psikolojisi, Gül Yayınevi, Ankara 1996, s. 119.

30 Nevzat Tarhan, Duyguların Dili, Yayına Hazırlayan: Zahide Ülkü Bakiler, Timaş Yayınları, İstanbul 2006, s. 94-95.

Merhamet pek çok duyguyla birlikte eğitime konu edilmelidir. Özsayı bunlardan biridir. Birey kendine merhamet etmiyor ve acımasızca kendisiyle kavga ediyor, kendini eleştiriyor ve kendisiyle barışamıyorsa başkalarına da bu şekilde davranması muhtemeldir. Çünkü merhametli olmak kişinin kendisine merhamet etmesiyle başlar. Kendi varlığını kabullenmeyen, kendi insani özelliklerinin farkında olmayan neredeyse hata yapma özelliğini inkâr edecek kadar aşağılık kompleksine kapılan bireyden, kendine ayna tutmasını ve kendini geliştirmesini beklemek zordur.

Merhamet eğitimi sürecinde eğitime konu edilmesi gereken duygulardan biri de affetme duygusudur. Bireyin hayatında insaniliğini kazanırken yaşamış olduğu imtihanlara, nispeten kolay cevap vermesini, huzur dolu ve bağışlayıcı bir kalp ile çalışmasına borçlu olduğunu görmek gerekir. Affetmesini bilmeyenin, merhametli olması zordur. Bu durum bireyi merhametin zıddı olan bencillığe yani egoizme götürür.

Merhamet cesaret gerektirir. Dolayısıyla bireyin cesaret duygusunu da merhamet ile birlikte ele almak gerekir. Gerçekten korkularıyla yüzleşmiş ve bunlardan arınmış olan bireyler merhametli davranışlar sergileyebilirler.

Merhametle birlikte eğitime konu edilmesi gereken duygulardan biri de öfkedir. Öfke, çok kuvvetli bir duygudur. Eğitilmezse büyük bir yangına sebebiyet verebilir.³¹ Öfkesini kontrol edemeyen insan karşısındaki insanlarla empati kuramaz. Onları devamlı kendisine düşman olarak görür. Bu da merhametin önünde zaptedilmesi gereken bir duygudur.

Merhamet eğitiminde bireyin empati yeteneğinin geliştirilmesi önemlidir. Çünkü empatik davranışlar bir yönüyle, karşıdaki kişiyi mutlu etme ve kendini iyi hissetmesini sağlama çabasıdır. Duygudaşlık, başkalarını anlamayı sağladığı gibi yaptığı iyilikten ötürü bireyin de mutlu olmasına katkıda bulunur.³² Birey altı yaşına kadar duygusal empatiyi, daha sonra da zihinsel empatiyi öğrenir. Zihinsel empatide, olayları başkasının bakış açısıyla görmek, onun gibi düşünmek ve bu düşüncelere uygun davranmak söz konusudur. 10-12 yaşlarında ise soyut empati yeteneği kazanılır. Soyut empati, bireyin kendisinden daha az imkâna sahip kişiler için kaygılanması anlamına gelir.³³ Merhamet duygusunun, duygusal, zihinsel ve sosyal empati hâline dönüşmesi için uygun eğitim ortamlarının duygusal gelişim evrelerine göre düzenlenmesi gerekir.

Merhamet eğitimi esnasında bireyin yaşının ve cinsiyetinin de dikkate alınması önemlidir. Örneğin, erkek çocuklar fiziki beceri gerektiren durumlarda daha kolay

31 bk. Judith Orlof, Duygusal Özgürlük, Çeviren: Belkis Elgin Akyıldız, Kuraldışı Yayınları, İstanbul 2010, s. 402-405.

32 Tarhan, s. 96.

33 Tarhan, s. 99.

empati yaparlarken kız çocukları ise psikolojik desteğe önem verirler. Örneğin, küçük bir erkek çocuğu arkadaşına bisiklete binmeyi öğretirken, bir kız çocuğu ise üzülen arkadaşını teselli etmeye çalışması bunun göstergesi sayılabilir. Aslında her ikisinin davranışı kendi kimliklerinin bir gereğidir.³⁴

Çocukluk döneminde merhamet eğitiminde, çocuğun çevresindekilere öykündüğü dikkate alınarak bu süreçlerde etkili olan tüm değişkenlerin tutum ve davranışlarıyla çocuğa örneklik etmeleri gerekir. Dolayısıyla çocuktaki merhamet duygusunu ortaya çıkaracak ve bu duyguyu geliştirecek örnekler sergilenmelidir. Çocukların yaş ve cinsiyet faktörlerine dikkat edilmeli, merhametin hangi duygularla beraber verilebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle çocuğun duygusal empati becerisi geliştirilmeye çalışılmalıdır.

Okul çağından itibaren merhamet eğitimi örgün eğitiminin temel özelliklerine göre planlanıp düzenlenmelidir. Çocuğun merhamet duygusunu geliştirebilecek etkinlikler sınıf ortamında işe koşulmalıdır. Öğretim kademelerine göre çocuğun zihinsel ve soyut empati yeteneğini geliştiren etkinliklere ağırlık verilmelidir. Bu bağlamda, çocuğun öğrenme tarzları göz önünde bulundurularak bu duyguyu geliştirecek hikâye, masal, fotoğraf, tarihi şahsiyetlerin yaşamlarından merhametle ilgili örnek vb. den yararlanılabilir. Örgün eğitim kademelerinde merhamet eğitimi yapılırken dikkat edilmesi gereken bazı rehber ilkeler şunlar olabilir:

- Merhamet eğitimi sürecinde çocuğa kötü davranılmamalıdır. Kötü davranmak çocukta merhametsizliği ortaya çıkaran duyguların silinmemek üzere yerleşmesine neden olabilir.

- Çocuğa aşırı ya da gereksiz merhamet örnekleri sergilenmemeli veya verilmemelidir. Merhamet duygusunun eğitilmemesi büyük bir yıkımdır. Ancak çocuğa gereğinden fazla merhamet aşılması da merhametsizlik kadar büyük bir yıkım olabilir.

- Eğitim süreçlerinde çocuğun merhametli olmayı sevmesi ve bunun önemine inanması gerekir. Dolayısıyla etkinliklerde bu yöne vurgu yapılmalıdır.

- Merhamet eğitiminde çocuğun yetişkin insandan farklı bir merhamet anlayışının olabileceğinin bilincinde olmak ve bu konuda hoşgörülü davranmak gerekir.

- Öğretmenin merhameti ile öğrencilerine örneklik edebilmesidir. Öğretmen, öğrencilerinin merhamet duygularını öykünme yoluyla da öğrendiklerini unutmamalıdır.

- Çocuğun merhameti yaşayarak edinebileceği okul veya sınıf içinde bir grubun üyesi olması sağlanmalıdır. Sınıf içindeki küme çalışmalarında ve okul içinde eğitsel kol çalışmalarında bu koşul yerine getirilebilir.

34 Tarhan, s. 100.

- Öğretmen öğrencilerinin merhamet duygularına önem vermelidir. Ama öğretmen öğrencilerinin merhamet duygularının olgunluğa erişebilmesini sağlamak için bu duygularını nerede, ne zaman ve nasıl denetleyeceklerini sınıftaki uygulamaları ile gösterebilmelidir.³⁵

- Merhamet eğitimi okul kademesinde bir tek ders değil bütün dersler vasıtasıyla verilmelidir. Çünkü bu duygunun gelişimi binişiktir ve süreklilik gerektirir.

Merhamet eğitiminin nasıl verilebileceğine ilişkin yukarıdaki bilgiler, duygu eğitimi çerçevesinde belirlenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu eğitim sürecinin bireyin gelişimine, verildiği yere, zamana, yaş ve cinsiyetine göre yapılacak özel çalışmalarla çeşitlendirilmesi ve somut örnekler için çalışmalar yapılması önemlidir.

SONUÇ

Merhamet, fitri yani doğuştan gelen bir duygu olması sebebiyle merhamet eğitiminin en önemli imkânıdır. Bu durum, merhamet eğitimi için önemli bir fırsattır. Dolayısıyla, bu duygunun uygun zaman ve şartlarda keşfedilerek geliştirilmesi gerekir. Aksi takdirde doyurulmayıp eğitilmeyen bütün duygular gibi ya körelme ya da yozlaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalınır. Bundan ötürü çocuktaki merhamet duygusunun çocukta öykünmenin başladığı dönemden itibaren uyarılması önemlidir. Ayrıca uygun ortam ve şartların oluşturulması yapılacak eğitiminin verimliliğini ve kalitesini artırması açısından önemlidir.

Merhamet eğitiminin temellerini oluşturacak felsefi, psikolojik, tarihi bilgiye sahip olunmasına rağmen, bunların disipline edilmemiş olması; bu konuda belli yaşlara ve eğitim ve öğretim kademelerine uygun yeterince materyal geliştirilmemesi; bu konuda uzmanlaşmış eleman eksikliği vb. de halledilmesi gereken problemler olarak görülebilir.

Merhamet, çocukluk döneminden itibaren geliştirilmesi gereken bir duygu olduğuna göre, ailede başlayıp, örgün eğitimde devam etmesi gereken bir süreçtir. Ayrıca, öneminin geçmişe oranla daha fazla hissedilmesi ile beraber, televizyon, radyo, gazete ve dergiler gibi görsel ve yazılı basında da işlenebilir. Bunların yanı sıra konferans, merhamet eğitimi kursları vb. araçlarla da gerçekleştirilebilir.

Sonuç olarak, genelde dünyanın özeldü ülkemiz insanının bir arada yaşama becerisini geliştirebilmesi, hemcinsleri ve diğer canlıların sıkıntıları karşısında duyarlı olması, empati kurabilmesi, kendi ve çevresiyle barışık olabilmesi için merhamet eğitimine ihtiyaç vardır. Ancak bu sürecin belli bir disiplin içinde ele alınıp planlanması ve düzenlenmesi gerekmektedir. Bu sürecin etkinliği ve verimliliği ise, merhamet eğitiminin teori ve pratiğine ilişkin yapılacak ciddi ve bilimsel çalışmalarla mümkün olacaktır.

35 bk. Başaran, Eğitim Psikolojisi, s. 132-133.

OTURUM BAŞKANI- Evet, çok teşekkür ediyorum. Recai Bey de merhamet eğitimi kavramı üzerinde önemli noktalara temas etti.

Sanıyorum ahlak felsefesiyle, ahlakla irtibatlandırması son derece önemli. Oradan hareketle aslında bu merhamet kavramının idrak boyutunu yani bilişsel boyutunu olabildiğince öne çıkarmamız gerektiğini düşünüyorum. Duygu olarak diyorsunuz ama anlamlandırmadığı takdirde sizin bu son söylediklerinizden hareketle de bu daha da temellendirilebilir. Temellendirmeden söz ediyorsunuz. Temellendirilecekse o zaman işte o idrak boyutun, o bilişsel boyutun devreye girmesi gerekiyor. Sanıyorum bizim eğitim de bunu çok ihmal ediyor yani orayı çözümleyemediği için mesela ahlak bizim toplumda niye çok zayıf? Çünkü ahlak eğitimi doğru dürüst yapılamıyor. Anlamlandırma, o idrak boyutu bir defa ihmal ediliyor tamamen. Merhamette de aynı şeyi düşünüyorum. Merhametin idrak boyutunu, anlamlandırma boyutunu öne çıkarmak gerekir diye düşünüyorum.

Tabii ki bu örnek olma çok önemli ama bir de neden öyle davranmak gerektiğinin kavranması son derece önemli. Daha da önemlisi ben merhamet kavramının arkasında bireyin insan algısının, varlık algısının çok önem arz ettiğini düşünüyorum yani insanı doğru anlamlandıramadığı takdirde, varlığı doğru anlamlandıramadığı takdirde onlara karşı merhamet duygusunun, düşüncesinin kendi dünyasında boy atması mümkün değil.

Şimdi, anlamlandırma son derece önemli. Mesela, bir çocuk yaramazlık yapıyor kalkıp onu dövüyor. Niye? Çünkü o çocuk o davranışı yaptığı zaman benim kafamdaki anlamı şu: Bu suç işliyor, suçlu, cezalandırılması gereken bir varlık olarak algıladığım için dövüyorum. Ama öyle değil de bu çocuk, bu yaştaki bir insanın bunları yapması gayet doğal, evet tabi bir şeydir diye bakarsam bakın bu defa ben ona cezalandırma şeklinde yaklaşmam artık. Farklı duygu ve düşüncelerle yaklaşırım. Onun için bu bilişsel boyutun da sanıyorum daha bir altını çizmek ve onu öne çıkarmak gerekiyor. Çok teşekkür ediyorum.

Evet, şimdi yarım saatimiz var bu yarım saatte de müzakerecilerimize söz verelim.

Evet, sorularınız, katkılarınız, itirazlarınız nelerse onları dinleyelim.

BİR KATILIMCI- Dövmeye konusunda ceza da olsa bunun erkenden yapılmasını bazı araştırmacılar savunsalar bile çocukların erken yıllarda daha çok gluteal bölgelerine fazla vurulmaması, bu bölgenin fazla vurulma ile uyarılma sonucunda vuran aile fertlerinden dolayı bir süre sonra bunun bir kere ceza mahiyetini kaybettiği, okşama mahiyetine geçtiği ve ileride böyle bireylerin de aynı bölgeyi okşatma ihtiyacı içine girdiği gerçeği ortaya çıkıyor. Böyle çocukluk yıllarında çok fazla dayak, sopayı gluteal bölgelerine alan insanlarda ileri yıllarda transseksüellikler, homoseksüellik gibi davranış bozukluğu ortaya çıkabiliyor. O bakımdan çocuğu dövmede ölçülü olmalı, dozu kaçırmamalı.

OTURUM BAŞKANI- Hocam, ben tam kapatalım diyorum. Dövmek yok. O kapıyı kapatalım bence. Hiç lafını bile etmeyelim. Hele rehberimiz, Efendimizin Kutlu Doğum Haftası'nda onun hayatından söz ederken böyle dövmeye yer vermek asla olacak iş değil. Bunu, tamamen, o kapıyı kesinlikle kapatmamız lazım. Onun yeri yok zaten.

BİR KATILIMCI- Seversiniz, okşarsınız. . .

OTURUM BAŞKANI- Sevelim ama dövmeyelim.

Peki, çok teşekkür ediyorum.

Buyurun.

BİR KATILIMCI- Yönetenler ve yönetilenler arasında merhamet nasıl olmalı?

OTURUM BAŞKANI- Kısaca şunu söyleyeyim, arkadaşlar da sözü gelince konuşsunlar. Merhamet eğitimini layıkıyla yaparsak yöneticiler de yönetenler, yönetilenler de merhametli olduğu takdirde bu iş çözülecek. Bu konu geliyor oraya dayanıyor. İnsanlardaki o merhamet potansiyelini açamazsanız olacağı budur tabii yani.

Arkadaşların da söyleyecekleri olabilir o sırada notlar alsınlar.

Evet, Rıza Bey.

BİR KATILIMCI- . . . bu ikisini nasıl bağdaştırıyor? İsmail Bey'e soruyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, buyurun.

Doç. Dr. İSMAİL KARAGÖZ- İlk soru soran beyefendiye, yönetenler mi yönetilenler mi? Yönetenlerin de yönetilenlerin de bütün varlıkların merhamete ihtiyacı var.

Merhametle adalet kavramını birlikte ele aldığımız zaman, bireysel haklarda, diyelim ki siz bana bir kötülük yaptınız benim sizin o kötülüğe karşılık verme hakkım var. . . Yani birisi bana bir ceza yaparsa, bir kötülük yaparsa misliyle mukabele etme hakkım

var ama eğer sabrederseniz bu sizin için daha hayırlıdır diyor. Dolayısıyla affetmek yani karşılık vermemek merhametli olmaktadır bireysel anlamda.

Kişisel, bireysel haklarda karşısındaki insanı cezalandırmayıp affetmek merhametin gereğidir. Bu, kişiler açısından böyle ama yöneticiler açısından, devlet açısından düşünüldüğünde, tabii yönetenler tebaasına, halka merhamet edecek. Bu, öncelikli bir husus yani bu zaten müsellemler olan, herkesin kabul ettiği bir şey. Bir de adaletin tecellisi var.

Şimdi, Şevki Aydın hocamızla ikimiz kavga ediyoruz, bu bir fiili, bedenle ilgili bir kavga olabilir, sözle ilgili bir kavga olabilir veya bir hak hukuk tartışması olabilir, ikimiz de aramızdaki sorunu çözemediğimiz zaman, o zaman işte devlet, yargı vs. araya girdiğinde orada adaletin merhamete öncelenmesi gerekiyor. Bunun delilini nereden bulacağız? İşte Kur'an-ı Kerim'de zina ile ilgili ayeti kerimede zina edenlere gereken cezanın uygulanması konusunda, Allah'ın dinini tatbik konusunda bir şefkat, merhamet olmasını diyor Cenab-ı Hak.

Devlet merhameti önceleyecek. Bir de adalet dağıtımında. . . Adaleti müsavat olarak biz anlamıyoruz tabii yani adalet 500 lira geliri olana. . . Devlet fertlere yardım edecekse, diyelim benim 2 bin lira gelirim var, Ahmet'in de 500 lira geliri var, vatandaş dağıtırken bana da aynı, 500 lira maaş alana da aynı yardımı yaparsa bu eşitlik olur ama adalet olmaz. Bunu böyle düşünmemiz lazım.

Rıza Savaş hocam tabii merhamet kavramıyla ilgili ben epey çalıştım.

"Bismillahirrahmanirrahim" cümlesi Tevbe Suresi'nin dışındaki bütün surelerin başında yer alıyor ve Rahman ve Rahim isimlerine de ısrarla vurgu yapıyor. Burada hadisi şerifler var. Diyanet İşleri Başkanımızın sabahki konuşmasında da dile getirdiği, O'nun merhameti 100 parçaya bölüp 99 tanesini kendisine alıkoyması durumu. . . Yani Cenab-ı Hak gerçekten çok merhametli.

Hani bir hadisi şerif var diyor ki, "Eğer Allah'ın merhametinin çokluğunu bilseydi hiçbir kâfir cennetten ümidini kesmezdi." Ama Kur'an-ı Kerim'e baktığımız zaman yani Kur'an-ı Kerim'deki rahmet kelimesi ve onun zıddı olan kelimeleri birlikte ele aldığımız zaman, Allah'ın merhamet ettiği, merhamet etmediği varlıklar var. Dolayısıyla ben tebliğimde özet olarak ona vurgu yapmaya çalıştım. Hamdi Yazır bunu tefsirinde çok güzel izah etmiş.

Rahman isminin bir tecellisi var bir de Rahim isminin tecellisi var. Rahman isminin tecellisinde burada kâfir-Müslüman ayrımı söz konusu olmuyor ama Rahim isminin tecellisinde mümin-kâfir ayrımı söz konusudur. Dolayısıyla oradaki dikilip dururken, bir savaş yokken Müslüman değil diye bir başkasına kaba, katı davranmak, yani o ayetin bağlamını incelediğimiz zaman daha çok savaş gibi karşılıklı yani Müs-

lümanların İslam'ın onuru ile ilgili olan konularda. . . Yani gidin, vurun, kırın, dövün anlamında değil. Ayet-i kerimde Allah'ın zâlimlere, kâfirlere lanet ettiği ifade ediliyor. Lanet Allah'ın merhametinden mahrum etmesi demektir.

Cenab-ı Hak'ın yarattığı güneşin enerjisinden herkes faydalıyor, temiz havadan herkes faydalıyor, toprağın yetiştirdiği ürünlerden herkes faydalıyor, sudan herkes faydalıyor ama bir de Allah'ın özel merhameti var. Aslında zamanım olsaydı ben onlara değinmiştim. Mesela, Kur'an-ı Kerim'e baktığımız zaman Allah'ın muttaki insanlara, muhsin insanlara, salih insanlara merhamet edeceği, Kur'an'a sarılan itaatkâr müminlere merhamet edeceği, namazını kılan ve zekâtını veren müminlere merhamet edeceği, mallarından Allah yolunda infak eden insanlara merhamet edeceği şeklinde devam ediyor. Bunların zıtlarını aldığımız zaman yani muttaki olmayan insana, muhsin olmayan insana, kâfir, zâlim, fasık, müşrik, münafık insanlara merhamet etmeyecek demektir.

Bunun anlamı işte o Rahim sıfatının tecellisidir. Bu şekilde anlamamız gerekiyor.

Şimdi, bir savaş var. Allah cihadı emrediyor. Sizinle savaşanlara karşı savaşın diyor. Savaşta o zaman, karşıdaki bir insanın öldürülmesi söz konusu. Savaş adam bizi öldürmek istiyor, bizimle savaşıyor. Bedir Savaşı'nı Çanakkale Savaşı'nı düşündüğümüz zaman merhamet edip de karşıdaki düşmana aman kanı akmasın, canına kıymayalım, dokunmayalım diyemezsiniz. Merhameti ilahî kurallar çerçevesinde düşünmemiz gerekiyor zıtlarıyla birlikte diyorum.

OTURUM BAŞKANI- Teşekkürler.

Buyurun.

BİR KATILIMCI- Ben Recai hocama sormak istiyorum. Bugünkü eğitim sisteminde çocuklarımıza merhametin kaynağını bu şekilde veren eğitim yeterli mi yoksa merhametin kaynağıyla alakalı sıkıntı mı var, kaynağa inilmiyor mu? Kastettiğim Kur'an-ı Kerim ve Peygamber Efendimizin merhameti verilebiliyor mu bugünkü eğitimde diye öğrenmek istiyorum.

OTURUM BAŞKANI- Kaynağı derken son cümle herhalde, maksadı o. . .

Prof. Dr. RECAİ DOĞAN- Rıza hocamın sorusuyla ilgili bir şey söyleyeyim sizin sorunuza cevap vereceğim. . . Pek etimolojik şeyler yapmayı ben sevmem hocam ama mesela mektep dediğimiz zaman mimli mastar aldığımızda, merhameti de mimli mastar olarak alabilirsiniz yazı yazma zamanı, yeri ve yazı yazma işi olarak alınır. Bunun ortaya çıkması için gerekliliğin ortaya çıkması lazım. Bir kimsenin merhamet edebilmesi için merhamet etmenin şartlarının ve koşullarının oluşması gerekir.

Biraz önceki sorduğunuz ayet benim hatırladığım Fetih Suresi olması lazım. En son sayfanın başındaki yer. Kur'an'ın eğer bütünlüğünden kopartıp sadece oraya giderseniz çok farklı şeyler yaparsınız. Te'vilat'ı okuduğunuzda İmam Matüridi orada çok bütüncül bir şey yapar, Allah'ın burada bile bir merhameti vardır savaşta bile savaşan kimselerin nasıl savaşacaklarına dair eğer şartlar, koşullar getiriyor ise burada da merhamet tecelli ediyor der.

Sizin sorunuz ise Türkiye'nin problemi hocam, 150 yıllık problem. Mütefennin bir eğitimden bahsettim. Allah aşkına hiç çocuğuna parayla din dersini aldırta bir veli gördün mü sen? Matematik, fizik, kimya, biyoloji. . .

Tanzimat'ın bize bıraktığı üç tane miras vardır; bir, merkeziyetçilik, iki, memuriyetperestlik, üçüncüsü de mütefenninliktir. Biz daha çok meslek erbabı yetiştirmekte. . .

Onun için hocam dedi ya ben eğitimin etik, ahlak tarafına önem veriyorum. Daha kendi diliyle, örfüyle, tarihiyle, kültürüyle barışmamış, nasıl bir insan yetiştireceği konusunda tam bir tanım yapamamış bir ülkeden ne bekleyeceğiz? Bence yapılamıyor. Onun için tebliğin sonunda dedim ki önümüzde çok ciddi imkânlar var. Bugünden itibaren yeni doğmuş çocuğumuzdan 70 yaşındaki, 80 yaşındaki insana kadar çünkü cinsiyete, yaşa, eğitim seviyesine, ekonomik seviyesine göre değişiyor insanların öğrenmeleri, eşyayı, evreni, olguyu algılamaları. Bizim bunun pratik uygulamalarını, etkinliklerini ortaya çıkartmamız gerekiyor.

Ne diyeyim ben şimdi? Demokratik sınıf ortamından bahseden öğretmenimi gördüm ben sonra hocama karşı çıkınca otur aşağıya, yanına varırsam seni döverim dedi. Biraz önce bana demokratikleşmeden, fikirlerimi güzelce ifade etmemden bahseden bir öğretmen ama biraz sonra kendisinin fikrine katılmadığımı söylediğim zaman antidemokratik olan. . .

Mesele söz değil. Hocamın dediğine katılıyorum, duyguların bilişsel temellerinin oluşturulması gerekiyor, örneklerinin verilmesi gerekiyor.

Bilmiyorum. Siz yapıldığına inanıyorsanız ben pek inanmıyorum.

Teşekkür ediyorum hocam.

OTURUM BAŞKANI- Evet, çok teşekkür ediyorum.

Buyurun.

BİR KATILIMCI- Eğitimle terbiye arasında fark var mıdır? Her eğitimli terbiyeli midir her terbiyeli eğitimli midir diye bir soru sormak istiyorum.

Prof. Dr. RECAİ DOĞAN- Kısaca söyledim burada. Tebliğde uzun uzadıya açıkladım onu. Bizdeki terbiye daha çok ahlaki içeriğe de sahip olan bir kavram idi. Mesleki

şeyi de tabii içeriyor ama öncelediği ahlakilik idi. O yüzden dedim ya bir kimseye eğitimsiz dediğinizde çok üzülmezdi. Eğitimsizlik giderilebilir bir şey. Modernitenin o buyurgan aklının tek bir tarafını ifade ediyor eğitim kavramı. Zaten eymekten geliyor, despotik bir şey. Terbiyede ise bir şey vardır. "Rabb" kökünden geliyor "rabba, rabbiye, rabave" kökünden geliyor. Bir biçimlendirme var ama kişinin kendi sahip olduğu nitelikleriyle, bütün duygularıyla, gizil güçleriyle başkalarıyla beraber gitme var.

Mesela, hırsı öncelemez terbiye azmi önceller. Azim karşıdaki insanla beraber varmak istediğin noktaya varmaktır ama eğitimde hırs ön plana çıkar.

Bugün eğitimin bu geçirdiği şeyleri, çerçeveyi birazcık daha alarak, göz önünde bulundurarak son zamanlarda terbiye kavramına da eğitim kavramına yüklediğimiz anlamı yüklemeye çalışıyoruz. Birisi seküler bir kavram birisi bir medeniyetin ortaya koyduğu bir kavram ama dinden. . . Öyle bir medeniyet ki Batı medeniyetinin karşısına insan merkezli alternatif bir medeniyet tasavvuru çıkartmış. Eğitim kavramı daha çok modernitenin ortaya çıkarttığı bir kavram ama biz yavaş yavaş bunun içerisine insanilikle ilgili, dinilikle ilgili, ahlakilikle ilgili bazı şeyleri koyuyoruz çünkü gördük ki sadece insanı mütefennin yapmak, belli konularda bilgili yapmak bu dünyada yaşayabilmemiz için gerekli şartları ve ortamları oluşturmuyor. Kavramı yeniden belki geleneğimizden gelen o temel bilgilerle desteklememiz gerekiyormuş gibi geliyor bana.

Aslında benim geleneğe yaklaşımım böyle. İlk önce bir tanımak gerekir, bir eleştirel süreçten geçirmek lazım. 21'inci yüzyılda yaşayan bir Müslüman olarak sahip olduğum ve olmak durumunda bulunduğum geleneği bugüne nasıl transfer edeceğim?

Merhamet eğitimi için de aynı şeyi düşünüyorum yani bana Peygamberimin buyurduğu, Kur'an'ın buyurduğu, çeşitli örneklerini gösterdiği bu merhameti 21'inci yüzyılda belki Batı'da kısmen somut örneklerini gördüğüm bilgi çağında yeniden alternatif bir medeniyet tasavvuru ortaya çıkartabilecek bir alternatif eğitim modeline nasıl yansıtabilir? Bir lira için bin tane insanın hayatını feda etmekten çekinmeyen bir dünyada bunun üzerine bence gerçekten derinliğine düşünmek gerekir.

Eğitimi insanileştirme yoluna girdik gibi geliyor bana.

Çok konuştum özür dilerim.

OTURUM BAŞKANI- Başka soru var mı?

Buyurun.

BİR KATILIMCI- Müfit Bey bir şeyden bahsettiler, merhamet eğitiminin ta temelden verilmesi gerektiğini neticede çocuğun genlerine nakşoldüğünü, sonradan bu eğitimin verilemeyeceğini verilse bile zor olduğunu dile getirdiler.

Ben eğer müsaade buyursanız hocam size sormak isterdim. Peygamberimiz hangi usul ve yöntemi uygulamıştır? Bize böyle somut elimizde olabilecek bir şey söyleyebilir misiniz? Çünkü cemaatimize biz örnek oluyoruz bir yerde dolayısıyla nasıl bunu yapacağız, Peygamberimiz bunu nasıl gerçekleştirmiştir? Gerçekten bir medine inşa etmiştir. Şunu birkaç cümleyle bize anlatır mısınız hocam?

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Müfit hocamızı önce dinleyelim isterseniz sizin dediğiniz bağlamda. Benim Müfit hocama o bağlamda şöyle bir sorum da olacak onu birleştirsın isterseniz tebliğinin başlığıyla alakalı.

Şimdi, duygu olarak merhametle eylem olarak merhamet arasında bugün müthiş bir mesafe oluşmuş durumda. Bu mesafeyi nasıl kısaltacağız? Bu ikisi arasında nasıl bir organik bağ kuracağız?

MÜFİT UĞUR- Kökeninde o davranışla ilgili duygunun verdiği enerji vardır. Acıma duygusu olmayan bir insanın acıma davranışı olmayacağı gibi, mutlu olma duygusu olmayan bir insanın mutluluğu izhar edemeyeceği gibi bir durum daima davranışın temelindeki duygunun mevcudiyetini yansıtır.

Bizim bildiğimiz belli birtakım duygu odaklarının harekete geçmesi ve harekete geçen duygu odağının da davranışla ilgili merkezi harekete geçirmesi anlamında bir duygunun davranışa dönüşmesini anlıyoruz. Bu duygu merkezi ile ilgili davranış merkezi arasındaki ilişkiyi kurmanın da beyinde orbitofortal korteks adını verdiğimiz sahanın görevi olduğunu söylemiştim. Bu merkez erken öğretilirse hangi duygunun hangi davranışa kanalize edeceğini öğreniyor. Daha sonra siz olanı söylemiyorsunuz, git buna yardım et, yardımcı ol filan demiyorsunuz o, o hâli gördüğü anda hissettiği duyguyu hemen ona yardımcı olma davranışına çeviriyor.

Bu yüzden birtakım genlerle kazanılan bu davranış paterninin ne kadar erken yaşta eğitilir, öğretilir ya da terbiye edilmesi söz konusuysa davranışların o kadar kalıcı olduğundan, zamanın geçmesiyle bu orbitofortal korteks üzerindeki duygu davranış ilişkilerinin daha güçlü şartlandırılmayacağından bahsederek bu merhamet duygusu ile ilgili eğitimin de erken yaşta yapılmasının bu davranışın gelişmesi bakımından faydalı olacağını ifade etmiştim.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, çok teşekkür ediyorum.

Hocam, buyurun.

Prof. Dr. M. SAİM YEPREM- Önce tebliğci hocalarıma teşekkür ediyorum. Çok yararlandım şahsen.

Bu son soruyla ilgili sanıyorum ki –meli, -malı konuşmasının uygun olmadığını söyledi Sayın Doğan ama bu –meli, -malı'dan öteye geçmiyor konuşulanlar. Bu öğretilmeli diyor Müfit Bey. İşte, nasıl öğretilecek soru o.

Mesela, evde hayvan mı besleyeceğiz, kedi yavruları mı bulunacak evde, kuş kafesleri mi koyacağız, bu merhamet eğitimi nasıl yapılacak yani? Gözle görülür bir şekilde çocuğumuzu nasıl eğiteceğiz? Problem burada.

Somut örnekler verilmeli. Hangi egzersizlerle bu eğitim yapılır? Çocuğa şöyle yaparsan merhametsiz olursun, kedinin kuyruğunu çekiyorsa, bağırtmaktan zevk alıyorsa bunun merhametsizlik olduğunu görerek, uygulayarak nasıl yapılacaktır bunun belli bir metodu var mıdır, somut uygulama metodu var mıdır? Hem Müfit hocaya hem Recai Doğan hocaya rica ediyorum somut bir iki örnek, bu eğitimin örneği verilirse. . .

MÜFİT UĞUR- Ben şöyle bir şey söylemek isterim: Genelde bu eğitimin erken yıllarda yapılmadığı yani anne, baba, öğretmen, çevrenin bireye daha çok olumsuz duyguları yükleyerek onda olumsuz davranışları geliştirdiği ortamlarda bireyde vandalizm, narsizm gibi durumların aşırı boyutlarda ortaya çıktığını görüyoruz. Mesela, böyle bir ortamda yetişen birey eğer aile fertlerinden kamu malına, devlet malına, ortada dolaşan hayvanlara zarar vermenin bir metot olduğunu görerek hayatı öğreniyorsa bu çocuk biraz erişkin olduğunda. . .

Mahallenin kedilerini kuyruğundan tutup birbirine bağlayan çocuğu kedi ısırıldı mesela. Çok sık görürüz, otobüslere bindiğimiz zaman, otobüste rahat seyahat etme imkânını bulan adam bir süre sonra cebinden jileti çıkarır koltuğu keser. Kesmenin ona verdiği en büyük haz kamu malına zarar verme güdüsüdür ve bundan da mutlu olur. Kamu malına zarar veren ve koltuğu kesen, girdiği tuvaletin arkasına yazılar yazan, oraları karalayan insanların toplumda bu tür davranışlarının erken yıllarda gelişen vandalizm unsurunun artırıldığı bir durum olduğunu görüyoruz.

Keza bu insanlar bir de aşırı narsist ebeveynlerin kontrolü altındırlar. O narsist ebeveynler her şeyin kendi bildiği doğrultuda olduğunu, en doğruyu kendisinin yaptığını, en güzel kendisinin becerdiğini, herkesin yanlış ve hatalı olduğunu söyleyerek bir kere karşısındaki kişideki öz benliği, özsaygıyı tamamen sıfırlıyor. Sıfırladıktan sonra güvensiz bir insan olarak ortaya çıkan bir insan. Zaten oradan da sıkıntı görüyorsa kendine güvensiz, yeteneksiz bir insan merhamet etme gücünü dahi kendinde bulamıyor.

Onun için önce aile eğitiminin düzenli olması, aile bireylerinin çok iyi model olması, okulda öğretmenin model olması, öğretmenin birtakım modelleri eğitimde

çocuklara aktarması, öğretmesinin de önemli olduğu kanaatindeyim. Somut olarak bunları söyleyebilirim.

Prof. Dr. RECAİ DOĞAN- Somut örnek vereyim hocam.

Tebliğde bir şeye dikkat çekmeye çalıştım ben. Merhamet kavramı veya merhamet eğitimi yapılırken sadece efendim bireyin merhamet duygusu var, ona karşıdaki insana yardım etmesini öğretelim falan bunun olmayacağını söyledim. Çünkü merhamet üst bir kavram veya duygu. Örneğin affetme, öfke, beğeni vb. duyguların işe koşularak bu tür bireyin duygularının olduğu da dikkate alınarak bir bütün halinde merhamet eğitiminin yapılması gerektiğini ifade ettim. Özellikle de çocukluk dönemi önceledim çünkü doğuştan getirilen bir duygu ise bu duygunun keşfedilip ve uygun ortamlarda geliştirilmesi gerekir.

Çok bilinen örnekleri vereyim ben size. O kadar çok örnek var ki aslında bu konular bu örneklerin ve benzer örneklerin yeniden eğitimciler ve din eğitimcileri tarafından etkinlik haline getirip çocuklara değer eğitiminde, duygu olarak verilmesi gerekiyor.

Şimdi, anne -bilinen örnekleri veriyorum- karşıdan Ayşe teyzenin geldiğini görüyor, evladım diyor Ayşe teyzen geliyor kapıyı aç, vallahi billahi annem evde yok, amcam hastalandı ve babam onu götürdü de. Çocuk büyüyor yalancı dolancı bir şey oluyor. Bizim sülalede diyor, hiç yalancı dolancı kimse yoktu ama bu kime çekti?

Dilenci geliyor, anne konuşmaya başlıyor. Hadi oradan bakalım sizin kazandığınız parayı kimler kazanıyor da Başbakan'dan daha fazla kazanıyorsunuz da vır vır vır. . . . Sonra çocuk büyüyor anne ve babanın mirasın aldıktan sonra bir huzurevine gitmeye çalışıyor. Sonra diyor ki bizim sülaleden de hiç merhametsiz çıkmadı ama bu kime çekti acaba?

Hocam, ben size daha güzel örnek vereyim kendi hayatımdan. Akademisyenim ben. Yoruluyorum akşama kadar. Bu örnek de doğru bir örnek değil de ben uyarlayarak veriyorum aslında Üstün hocamdan duyduğum örnek. Akşam eve varırız hocam, yemeği pişirir eşim. Sonra televizyon odasına geçiyorum kanepeye uzanıyorum. O sırada oğlan geliyor baba, oğlum dur şu pozisyonlar geçsin bakacağım derim. Aslında bakın ben bu sırada ona merhametsizlik yapıyorum. Bunlar üzerinde konuşmalıyız, düşünmeliyiz. Sonra bana üç, dört dakika sonra ben ona dönüyorum oğlum buyur, tamam diyor. O sırada çay bardağım var boşalıyor, aynen eşime ifadem şu: "Lan garı, kak şu bardağı doldur!"

Aslında sizin merhamet dediğinizde bunu iyi tanımlamamız gerekiyor. Ben o sırada o hanımefendiye büyük bir merhametsizlik yapıyorum.

Ertesi gün iş yerime gidiyorum aynı odada çalışıyoruz. Füsun Hanım, Mehmet Bey, Ali Bey, Ayşe Hanım ve ben çay demlemiştir, Füsun Hanım aldı bardağı çay doldurmaya gidiyor, “Aman Füsun Hanım siz oturun çayları ben doldururum!”

Merhamet dediğimiz nedir?

Beyfendi soruyor, bir yöneticinin merhameti konusunda da ben konuşmalıyım. Diyelim yöneticinizin arabayı çarptı, açıyor, “Sayın genel müdürüm kaza yaptım.” “Arabada bir şey var mı?” Halbuki ilk sorması gereken geçmiş olsun evladım sende bir şey var mı? sorusu olmalıydı. (Alkışlar)

Hocam, örneği çok ama benim demek istediğim şu: Özel anlamda eğitim kavramı geniş; başına beslenme eğitimi, din eğitimi, ahlak eğitimi, direksiyon eğitimi, çocuk eğitimi getirdiğinde, sanat eğitimi, müzik eğitimi darlaştırırız. Bu defa evrensel bir değer veya duyguyu aldık eğitimin başına getirip bunu sınırlandırdık. O zaman bu eğitimin niteliği üzerine, neliği üzerine konuşmamız gerekiyor.

Aslında soru sorulunun bilgisi sadece eğitimci olmaktan dolayı soru sorandan belki birazcık fazla olabilir. Onu da hele karşıdaki Saim Yeprem olunca o bile azdır diyorum.

Çalışacağız hocam inşallah. Buradan vazifeyi aldık. Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, teşekkürler.

İsmail Bey bir şey söyleyecekmiş ona da hemen sözü verelim.

Süremiz bitti kapatalım.

İSMAİL KARAGÖZ- Çok kısa, demin verdiğim cevabı tamamlanması için.

Cenâb-ı Hak'ın rahmetinin, merhametinin çokluğundan bahsediyoruz ama bir de Azîzün-züntikâm olduğunu da hatırlamamız gerekiyor, şedîdü'l-ikâp... Yani karşılıklı birlikte olması gerekiyor.

Şöyle bir örnek vermek istiyorum: Fakir bir insan var çelimsiz, öbür tarafta zengin güçlü bir insan var. Tuttu mesela bir sopayla kolunu kırdı. Ondan sonra tutanak yapıldı mahkemeye gittiler, ben de tanık oldum ona. Bu çelimsiz fakir adam zengin güçlü adamın vurdu kolunu kırdı diye şahitlik etsem adamı atacaklar hapse veyahut da para cezası verecek. Zaten adam fakir yazık olur deyip de hayır yapmadı desem merhamet olur mu? Dolayısıyla ayeti kerime var ondan hareketle. . . Dolayısıyla hakkın olduğu yerde, adaletin olduğu yerde hakkın ve adaletin yerine getirilmesi gerekir. Merhametin adalete ve hakkaniyete engel yapılmaması gerekir onu ifade etmek istiyorum. Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Evet, teşekkürler.

Buyurun.

BİR KATILIMCI- Müfit hocama benim sorum. Merhametten bahsettik, merhamet, sevgi, acıma, şefkat gibi duyguların fitri olduğunu, evrensel olduğunu söyledik. Hocam şiddetten bahsederken genetik olarak geçiyor zaten, bir de görerek aileden öğrenince diye söyledi. İyi duyguların geçmesi güzel ama kötü duygular geçtiği zaman genetik olarak hele hele geçiyorsa bu kötülük işleyeni veya şiddet göstereni biraz mazur göstermez mi? Bu da yanlış değil mi?

Şiddet gösteriyorsa genlerinde şiddet gösterme eğilimi var bundan dolayı biraz mazur görülebilir veya katilse baba, anne ona öyle duygular intikal etmişse onun bu şekilde yanlışlara düşmesi normal kabul edilebilir mi?

Şiddet görerek öğrenilir diye hep öğreniyoruz ya. . .

MÜFİT UĞUR- Emraz normale misal olmaz ama. Şimdi burada kişinin genlerinden geçen patoloji varsa onu toplumun bir yerinde izole etmek gerekir. Bu bir hastadır. Çevresine zarar veriyorsa, kendine zararlıysa, ailesine zararlıysa bu insanlardan pek fazla onu izole edeyim de ona bakayım davranışı mutlaka gerekir ama ona bakmayı başka türlü yaparsınız. Ondan normal bir verim beklemezsiniz ama bu insanların genlerinde eğer böyle bir patoloji varsa bu bireye geçiyor. Eğer aile fertleri ona aşırı baskı uygularsa o gen de harekete geçiyor bu sefer. Geçen geni aile harekete geçiriyor. Hem geni veriyor, arkadan da onu hareketlendiriyor.

O bakımdan ailelerin bu konuda dikkatli olması lazım.

OTURUM BAŞKANI- Teşekkürler.

Buyurun.

BİR KATILIMCI- Hocam, ben izninizle soru sormayacağım bir katılımcı olarak ekleme yapmak için söz aldım. Eğitimci kimliğimle özellikle Saim hocamın ve diğer beyefendinin. . . Sordukları soruya cevap olarak şunu söylemek istiyorum. Anne baba olarak yapmamız gereken en önemli şeylerden birinin merhamet eğitiminde oyun oynarken çocuklarımızı doğru gözlemek ve katılımcı olmak gerektiğini düşünüyorum.

Dört yaşındaki bir yavru elinde iki tane arabayla oyun oynarken arabaları birbirine çarptığında o oyununa devam ediyorsa ve anne baba olaya müdahale etmiyorsa orada merhamet eğitimi ciddi bir sekteye uğruyor. Orada annenin ya da babanın devreye girerek bir dakika, 112'ye haber verdin mi, ambulâns çağırdın mı, yaralı var mı bir şeylerle oyunun içinde olması anında fırsat eğitimidir ve bunlara çok dikkat etmek gerekir diye düşünüyorum.

Bir diğeri de: Bilişim çağında çocuklarımızın oynadığı bilgisayar oyunlarının çok ciddi kontrol altında olmasıyla sağlanabileceğini düşünüyorum. 6 yaşındaki bir yavru gözledim. 12 kişiyiz biz odada yetişkinler olarak, ev sahibi yavrusunun bilgisayarını açtı, 6 yaşında bir kız çocuğu büyük tekerlekleri olan bir big food arabayla evlerin üzerinden, arabaların üzerinden geçerek hedefe doğru gidiyor. Eğer biz orada bir dakika birinin evini yıkıyorsun, birinin arabasını çiziyorsun şeklinde müdahil olmayıp onun oyun oynamasına fırsat oluşturduğumuzda orada yine merhamet eğitimi hepimizin gözünün önünde yok oldu ve gitti diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum söz verdiğiniz için.

OTURUM BAŞKANI- Çok teşekkür ederim. Örnekler güzel.

Tabii biz dini de öyle algıladığımız için. Merhamet laf edilecek bir şey değil aslında yani o yaşam tarzı olarak oraya konacak bir şey. Onun için Recai Bey'in o sözünü ben o anlamda anlıyorum. Lafı edilmek doğal ama merhamet öğretiminde tabii örnek olmak çok önemli. Efendimiz (s.a.s.)'in öğretisinde o var. Hayatı bir defa merhameti, merhametli olarak merhametle öğreten zat diyebiliriz ona.

Bir defa örnek olması çok önemli ama bir de merhametin neliği, o davranışların mahiyeti, anlamı üzerinde de çocuklarımızın düşünmesini, hoca hanımın dediği gibi onun üzerinde konuşmayı da ihmal etmeyelim. Anlamlandırmasını sağlayalım. Sadece güzel örnek olmak ama o güzel örnek davranışın arkasında yatan anlamın ne olduğunu da fark ettirmek.

Asıl önemli konuya geldik ve süremiz bitti. Bundan sonraki tebliğlerde sanıyorum bu konulara yer verilecek, oralarda bu sorularınız cevabını alırsınız diye umuyorum.

Peki, kızımız herhalde bir şey demek istiyor.

BİR KATILIMCI- Merhametten maraz doğar dedi, siz katılmadınız, haddim olmayarak ben katılıyorum.

Sanıyorum şöyle anladım ben farklı bir bakış açısıyla. Pratikten çok örnekler verdi Müfit hoca, bir sınır koymak istedi bence. Hani siz dediniz ya o merhamet olmuyor başka bir duyguya giriyor. O merhametin başka bir duyguya gitmemesi için orada sınır koymak gerektiğinden bahsetti galiba.

OTURUM BAŞKANI- İşte, o merhamet değildir. Bakın, İsmail Bey demin bir örnek verdi. Yoksulun zâlimliğini ben şahitlik edip örtüyem diyor ya orada örtmesi ona iyilik değildir, merhamet değildir, ona ihanettir, ona zulümdür.

BİR KATILIMCI- Yani merhametten maraz doğar lafından ben bunu anladım. Bir de somut örnek derken Kutlu Doğum Haftası olması dolayısıyla da. . .

OTURUM BAŞKANI- Onun için anlamlandırmayı önemsiyorum yani merhamet davranışının içeriğini anlamlandırmadığımız sürece, kavramadığımız sürece merhamet adına her gün merhametsizlik yaparız.

Bugün bakın dindar anne babalar çocuklarına merhametsizlik yapıyorlar, ne adına? Merhamet adına. Çocuğu yanlış yaptığında onu örtbas ediyorsan işte merhametsizlik yapıyorsun. Sabah mişıl mişıl uyuyor kıyamadım diyor uyandırmaya namaza. Merhamet mi? Efendim, falan yere yatılı giderse benim çocuğum şey olur onun için okumasın. Merhamet mi? Onun için merhametin neliğini kavramak, o idrak boyutu çok önemli.

BİR KATILIMCI- Bir de şöyle, somut örnekler çok güzeldi ama benim başka oturumlara katılma gibi bir şansım yok. Umarım onlar da olacaktır.

OTURUM BAŞKANI- Okursun.

BİR KATILIMCI- Somut örnekler çok güzeldi ama mesela biz bunları psikologlardan, eğitimcilerden vs. birçok kimseden duyuyoruz. Kutlu Doğum Haftası olması dolayısıyla ben şöyle bir şey bekleyerek gelmişim: Peygamber Efendimiz ne yapmış yani Peygamber Efendimizin hayatından somut örnekler verilerek bugünü karşılaştırmak istemişim. Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- İşte, bundan sonraki tebliğlerde onu göreceksin inşallah.

Çok teşekkür ediyorum hepinize katkılarınız için ve konuşmacılara özellikle katkılar için çok teşekkür ediyorum.

Bu toplantıların hepimiz için hayırlara vesile olmasını Cenab-ı Hak'tan niyaz ediyorum. O adı güzel, kendi güzel Peygamber Efendimiz ile bizim hayatımız arasındaki mesafeyi kapatmak için bu toplantıların vesile olmasını niyaz ediyorum.

Saygılarımla.

2011
KUTLUDOĞUM

2 İSLAM'DA KARDEŞLİK VE HUKUKU

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. İ. Hakkı ÜNAL
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

15. 04. 2011
CUMA

OTURUM BAŞKANI- Evet, değerli davetliler Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi konulu sempozyumumuzun ikinci oturumunu açıyoruz.

Oturuma katılan, tebliğleri olan hocalarımızı davet ediyorum sırasıyla.

“Allah'ın Rahmeti, Rahman İsminin Sır ve Hikmetleri” konulu tebliği sunacak olan Doç. Dr. Abdullah Kartal, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. Buyursunlar.

“Merhametin Kaynağı Vehbi mi Kesbi mi?” konulu tebliği sunacak olan Doç. Dr. Muhittin Okumuşlar, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. Buyursunlar.

“İlahî Rahmetin Beşere Yansıması Olarak Din”, Prof. Dr. Recep Şentürk Bey, Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi, Medeniyetler İttifakı Enstitüsü, İstanbul. Buyurun Recep Bey.

“İlahî Adalet ve Rahmet-i İlahiye Buhranları”, Doç. Dr. İbrahim Maraş Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. İbrahim Bey de buyursun. Hoş geldiniz.

Tabii, çok fazla değil ama bir on dakika kadar sarkma oldu. Önceki programdan kaynaklandı. O da tabii çok fazla uzamadı yine de.

Biz tebliğ sürelerine riayet edeceğiz. Arkadaşlarımıza tekrar hatırlatmaya ihtiyaç kalmasın 15'er dakikalık azami süremizi kullanalım. Ondan sonra geri kalan kısmında da zannediyorum serbest müzakere yapılıyor o şekilde bir müzakere zamanı da kalsın.

Burada belirtilen saati inşallah geçmeyelim yani müzakerelerin de bittiği 18. 30'da bu oturum tamamlanmış olsun.

Ben şimdi ilk sözü Doç. Dr. Abdullah Kartal Bey'e veriyorum “Allah'ın Rahmeti, Rahman İsminin Sır ve Hikmetleri” konulu tebliğini sunmak üzere.

Evet, buyursunlar.

1- TASAVVUFÎ DÜŞÜNCEYE GÖRE ALLAH'IN RAHMETİ: RAHMAN İSMİNİN SIRVE HİKMETLERİ

Doç. Dr. Abdullah KARTAL

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Tebliğimi sunmaya başlamadan önce başlıkta yer alan “Tasavvufî Düşünceye Göre” ifadesini niçin kullandığımla ilgili bir hususa işaret etmek istiyorum. Rahmet gibi İslam düşünce tarihinde en temel ve önemli konulardan birisinin, kanaatimce, düşünme modlarımızı oluşturan bilgi sistemlerinin ışığında incelenmesinin daha isabetli sonuçlar doğuracağını düşünüyorum. Bilgi sistemleri içerisinde tasavvufu esas almamın nedeni ise, metafizik sistemlerini ve dünya görüşlerini bütünüyle genelde ilahî isimler, özelde ise Rahman ismi üzerine inşa eden sufilerin, bu konuyu en derinlemesine incelemiş olmalarıdır.

Felsefe ile din arasındaki en temel fark, ilkinin Tanrı'yı metafizik bir ilke ve varlık olarak görmesi, ikincisinin ise isimlere sahip bir Allah tavrını esas olmasıdır. İslam söz konusu olduğunda Kur'an, inanç ve iman objesi olarak Allah'ı, her şeyi bilen, bütün varlığı yaratan, dilediğini irade eden, her şeye kadir olan, âlemi düzenleyen, insanı gözetleyen vb. pek çok ismiyle tanıtmakla, bir yandan varlık ve yaratılışa, diğer yandan insan hayatının düzenlenmesine ışık tutmuş oluyordu. Böylelikle gerçekte Allah, Kur'an-ı Kerim vasıtasıyla kendi isimlerini bize bildirerek nasıl bir Allah'a inanıp ibadet etmemiz gerektiğini göstermiş oluyordu. Bu itibarla İslam inancında Allah, yalnızca varlığı izah etmek için bir ilke değil, aynı zamanda isimleri vasıtasıyla âlem ve insanla sürekli ilişki içerisinde olan müşahhas bir Allah'tır. Kur'an-ı Kerim, pek çok ayette tek tek Allah'ın isimlerinden bahsettiği gibi Allah'ın güzel isimleri (esmâ-i hüsnâ) olduğunu da bize bildirmektedir. “Güzel isimler, Allah'a aittir. Allah'a o isimlerle dua ediniz.” (Arâf, 7/180) ayeti, ilahî isimlerin, insanla Allah arasındaki ilişkinin kurucu unsurları olduğunun açık kanıtıdır.

İlahî isimler, İslam toplumunda entellektüel ve nazari temayüllerin ortaya çıkmasıyla oluşan İslam nazariyat geleneklerinin hemen tamamında temel tartışma konusu olmuştur. Bu itibarla ilahî isimlerin zat ile ilişkisi, birbirleriyle ilişkisi ve âlem ve insanla ilişkisi ekseninde oluşan sorunlar, kelam, felsefe ve tasavvuf gibi İslam nazariyat geleneklerinin birbirlerinde aynılaşmasının ve aynı zamanda birbirleriyle irtibat halinde olmasının başlıca sebebi haline gelmiştir.

İslam düşünce mirasının temel alanlarından birisi olan ve müşahedeyi esas alan tasavvufta, ilahî isimler tasavvurunun önemli bir yer tuttuğunu, hatta tasavvufi söylemin büyük ölçüde isimler teorisi üzerine kurulduğunu ifade etmek mübalağa olmayacaktır. Tasavvuf tarihi her ne kadar tarihsel bir bütünlük arz etse de, ilahî isimler konusunun belirlediği bazı tarihsel dönüşümlerin olduğunu da belirtmek gerekir. Bu itibarla İbnü'l-Arabî öncesi dönemi ilk dönem, takip eden dönemi ise, İbnü'l-Arabî dönemi olarak tanımlamakla ilahî isimler konusunu daha iyi anlama imkanı olacaktır.

İlahî isimler konusu ilk dönem sufileri açısından ahlakî bir önem taşımaktaydı. Nitekim ilk sufiler “tasavvuf nedir?” sorusuna daima “tasavvuf, ahlaktır” şeklinde cevap vermişlerdi. İnsanın ahlakî eğitimi ve bu çerçevede davranışlarının oluşturulması, tasavvufun temel gayesi olarak belirlenmişti.¹ İlk sufilerin çözmeye çalıştıkları esas sorun, insanın hangi ölçüye göre ahlakî bakımdan kemala ereceğiydi. Son tahlilde sufiler, bu sorunun cevabını, insanın “ilahî ahlakla” kemale erebileceği şeklinde formüle etmişlerdi. Nitekim sufiler, “Allah’ın ahlakıyla ahlaklanın” sözünü² ilke kabul ederek “ilahî ahlakla ahlaklanmayı” insanın ulaşması gereken hedef saymışlardı. Şu halde dinî bahisler üzerinde metafizik ve spekülatif tartışmalar yapmak yerine, Allah’ı ve isimlerini ahlak ideali olarak görmek ve isimlerin manalarını insanların kendi benliklerinde gerçekleştirmeye çalışması, tasavvufun ayırıcı özelliği haline gelmişti. Bu durum, insanın, Allah’a ait olan isim ve sıfatlarla ahlaklanması anlamına gelmekteydi. Nitekim cömertlik, hoşgörü, bağışlama, kötülükleri görmeme gibi sufiler için sahip olunması gereken bu özelliklerle Allah’ın isimleri arasında ilişki kurmak, tasavvufun gayesiydi. Söz gelimi sufünün bağışlayıcılığı ile Allah’ın bağışlayıcılığı arasında ilişki kurulmuştur ve Allah’ın rahmet

1 Söz gelimi Davud Kayserî, tasavvufun kelam ve felsefeden farkını ahlakî özelliğe sahip olmasıyla açıklar. bk. Kayserî, “Risâle fi İlmi’t-Tasavvuf”, *er-Resâil*, (thk. Mehmet Bayraktar), Kayseri 1998, s. 110.

2 Sufiler, genellikle bu sözü hadis olarak rivayet ederler. Ne var ki, birinci derecede sahîh hadis kaynaklarında yer almaz.

sıfatıyla ahlaklanmak üzerinde durulmuştur. Bu yönüyle ilk dönem tasavvufunda ilahî isim ve sıfatlar, sufînin ilahî yetkinliğe ulaşmasının idealiydi.³

Her ne kadar ilahî isimler, tasavvufî ilmi için ahlakî bir ideal olarak önemini korumuşsa da, İbnü'l-Arabî, genel tasavvuf anlayışına uygun olarak isimleri değişik yönleriyle de ele almıştır. Tasavvufu metafizik bir ilim olarak inşa etmeye çalışan İbnü'l-Arabî'ye göre de tasavvufun en temel konusu ilahî isimlerdir. Şu farkla ki, artık ilahî isimler, ahlakî bir ideal olmanın yanında, nazari tasavvufun kurucu unsuru ve dolayısıyla tasavvuf metafiziğinin ilkeleri olarak görülmüştür.⁴ Konevî'nin tanımlamasıyla bir ilmin, ilim olabilmesi için esasta mevzu/konu, mebâdî/ilkelere ve mesâil/meseleler üçlüsünün üzerine kurulması gerekir. İbn Sina'nın belirttiği gibi bir ilim ancak bu üç hususa bağlı kalmak şartıyla gerçek bir ilim olabilir.⁵ Konevî bu çerçevede tasavvuf ilmini mevzu, mebâdî ve mesâil ekseninde değerlendirmiştir. Bu sınıflama, ilahî isimlerin, İbnü'l-Arabî dönemi tasavvufunda ne şekilde algılandığını ve hangi zemine oturduğunu göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Bir disiplinin ilim olabilmesi için mevzu, ilkeler ve meselelerinin belirlenmesi gerektiğinden hareket eden Konevî, ilm-i ilahî'nin/tasavvufun, mevzusunun "Hakk'ın varlığı"⁶ olduğunu ileri sürer. Hakk'ın varlığının tasavvuf ilminin konusu olarak görülmesi, tasavvufun marifetullah diye isimlendirilmesinin esas gerekçesini de izah eder. Daha sonra Konevî, konumuz açısından önemli olan ilkelerin/mebâdî ne olabileceğini tahlil eder. Kavram ve tasavvurlardan ibaret olan ilkeler/mebâdî, Konevî'nin ifadesiyle "ilmin üzerine kurulduğu mukaddimeler",⁷ Kayserî'nin ifadesiyle "meselelerin üzerine kurulduğu hakikatler"⁸ dir. Meseleler ise hakkında delil aranan ve muhatap için ispat edilmesi istenen konulardır. Bu teknik tanımlar çerçevesinde ilm-i ilahînin ilkeleri/mebâdî'si, Hakk'ın varlığının lazımı olan hakikatlerin esasları yani ilahî isimlerdir ki, bunların bir kısmı âlemde hükmü ortaya çıkan ve Hakk'ın kendileriyle bilindiği isimler; bir kısmı ise âlemde hükmü ortaya çıkmayan isimlerdir. Öte yandan tasavvuf ilminin

3 İlahî isimlerin, ilahî ahlakla ahlaklanmak şeklinde anlaşıldığını gösteren tasavvuf tanımları için bkz. Serrâc, *el-Luma'*, (thk. Abdülhalim Mahmud-Taha Abdülbâki Sürûr), Kahire 1960, s. 76-77; Kuşeyrî, *er-Risâle*, (thk. Ma'rûf Züreyk-Ali Abdülhamid Baltacı), Beyrut 1991, s. 183-189, 280, 281, 242.

4 İbnü'l-Arabî'de ilahî isimlerin önemi ve fonksiyonu hakkında bkz. Afîfî, Ebu'l-Alâ, *Muhyiddin İbn-i Arabî'de Tasavvuf Felsefesi*, (trc. Mehmet Dağ), İstanbul 1998; Kartal, Abdullah, *İlahî İsimler Teorisi*, İstanbul 2009.

5 İbn Sina, *Metafizik*, c. I-II, (trc. Ekrem Demirli-Ömer Türker), İstanbul 2004, s. 3.

6 Konevî, *Tasavvuf Metafiziği*, (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2002, s. 7-9.

7 Konevî, *Tasavvuf Metafiziği*, s. 8.

8 Kayserî, Dâvud, "er-Resâil", *Risâle fî İlmi't-Tasavvuf*, (thk. Mehmet Bayraktar), Kayseri 1997, s. 108.

meseleleri ise, ilkeler olan isimlerin âlemler ve âlemin de isimler ile irtibatının bilinmesinden ibarettir.⁹ İşte tam bu noktada isimlerin tasavvuf ilminde nasıl anlaşıldığı ve öneminin ne olduğu hususuna ulaşmış bulunmaktayız. Zira her türlü bilgiyi ve ilmi üreten ilkeler, isimler olduğu gibi ilmin meseleleri olan Allah ve âlem ilişkisi de son tahlilde isimlerin bir sonucudur. Bu bakımdan tasavvuf metafiziğinin temelini isimler olduğunu söyleyebiliriz. Öyleyse sufinin ahlakî olgunlaşmasının gayesi ve ideali ilahî isimler olduğu gibi ontolojik olarak âlemin varlık nedeni, epistemolojik olarak ise bilginin kaynağı, diğer bir deyişle metafiziğin ilkeleri de ilahî isim ve sıfatlardır:

“İlahî isimler, varolan şeylerin maddeleri ve mümkünlerin asıllarıdır; hiç bir şeyin zuhuru bu isimlersiz mümkün olmadığı gibi imkân âleminin kâideleri de, ancak onlara dayanarak sâbit olabilir. Şayet ilahî isimlerin hükümleri ve bu isimlerin tasarrufları olmasa idi, kevnin varlığı adına hiç bir isim ortaya çıkmaz, hiç bir resim zuhûr etmezdi.”¹⁰

Tasavvufî düşünceye göre, Allah’ın, bir kısmını bize bildirdiği, bir kısmını da bildirmedikleri sayısız isimleri vardır. Bize bildirmiş olduğu isimlere baktığımızda, her bir ilahî ismin iki ontolojik konumu vardır. Bunlardan birincisi, isimlerin tek bir zata delalet etme boyutu ve ikincisi ise, kendi özel hakikatine ve anlamına delalet etme boyutudur. Zata delalet etme boyutu itibarıyla ilahî isimler, birbirinin aynıdır. Çünkü bu isimler, kendi gerçeklikleri ile değil, zatî hakikatlerle zuhur etmişlerdir. Kendilerine âit gerçeklikleri taşımadığı ve ayırıcı özellikleri dikkate alınmadığı bu konumda, söz gelimi, Münim, Müntakim’in; Hâdi, Mudill’in aynıdır. Bu bakımdan isimler, delâlet ettikleri hakikatlerin zuhuru göz önünde bulundurulmadığında yalnızca zata mensup olmaları açısından birbirlerinin aynıdır. Halbuki isimler, ulûhiyet mertebesinde kendilerine âit hakikatlerle zuhur ettikleri için birbirlerinin aynı değildir. Nitekim zata delalet etmeleri itibarıyla birbirinin aynı olan Münim ve Müntakim, ulûhiyet mertebesinde birbirinin zıddı olur. Çünkü Allah’ın “nimetlendirme” özelliği ile “intikam alma” özelliği farklı iki hakikate delalet eder. Başka bir ifadeyle her bir ismin, kendisini diğer isimlerden ayıran özel manası ve muhtevası vardır.¹¹

Sufilere göre her bir ismin kendi özel anlam ve hakikatinin ortaya çıktığı mertebeye uluhiyet, bu mertebenin sahibi de Allah ismidir. Nitekim İbnü’l-Arabî ve takipçileri,

9 Konevi, *Tasavvuf Metafiziği*, s. 7-11.

10 Konevi, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2004, s. 10.

11 İsimlerin bu yönüyle ilgili olarak bkz İbnü’l-Arabî, *Fusûsü’l-Hikem*, (thk. Afîfî), Beyrut 1980, s. 79-80, 93; Cili, Abdülkerîm, *el-İnsânü’l-Kâmil*, c. I-II, Kahire 1963, c. I, s. 52, c. II, s. 80; Afîfî, Ebu’l-Alâ, *Muhmiddin İbn-i Arabî’de Tasavvuf Felsefesi*, (trc. Mehmet Dağ), İstanbul 1998, s. 54-62; İzutsu, Toshikiko, *İbn Arabî’nin Fusûs’undaki Anahtar-Kavramlar*, (trc. Ahmet Yüksel Özemre), İstanbul 1998, s. 149-204.

Allah ismini “zıt anlamlı isimlerin kaynağı olan isim”¹² şeklinde açıklar. Bu bakımdan Allah ismi dendiğinde bütün isimler, onun içeriğine dahil edilmiş olduğu içindir ki, Allah ismi diğer isimlere de delâlet etmek üzere de kullanılır. Söz gelimi tevbe eden kimse, “Ey Allah’ım!” diye dua ettiğinde gerçekte “Şâfi” ismine dua etmiş olmaktadır. Allah isminin, birbirine zıt isimleri kuşatmasındaki karşıtlık, tek tek isimleri bilmekle bu isimlerin toplamını bilmek arasındaki karşıtlıktır. Söz gelimi el-Hâdi ve el-Mudill isimleri, Allah’ın bir yönü ile ilgili ve birbirinden farklı bilgiler veren isimlerdir. Bu isimler ise kendi özel hakikatleri bakımından birbirinin zıddı olduğu halde Allah ismi her ikisini birden içerir ve kuşatır. Allah hakkındaki bilgimiz isimler vasıtasıyla olduğuna göre O’nu tam ve kuşatıcı bir şekilde bilmek, O’nun bütün zıtlıkları içeren isimlerini bu isim tahtında bilmekle mümkündür. Bu itibarla isimler arasında “camiu’l-ezdâd (zıtları toplayan)” özelliğiyle Allah ismi en üstün isimdir.

Sufiler, genellikle ilahî isimler arasında Allah ve Rahman isimlerini özellikleri itibariyle öncelikli değerlendirme eğilimindedirler. Burada ise karşımıza isimler arasında bir derecelenme ya da herhangi bir üstünlük olup olamayacağı sorunu çıkmaktadır.¹³ Çünkü Allah isminin en kapsayıcı isim olduğunu söylemek, bir bakıma o ismin en üstün isim olduğu anlamına gelir. Yukarıda belirtildiği üzere isimlerin iki ayrı konumu olduğunu daima vurgulayan sufilere göre bütün isimler arasında, zata delâlet etmeleri itibariyle herhangi bir üstünlük olmamakla birlikte, kendi özel hakikatleri ve manaları bakımından isimler arasında üstünlük söz konusudur. Peki söz konusu üstünlük hangi gerekçelerle izah edilebilir? Sufilere göre isimler arasındaki üstünlüğü gerektiren birinci husus, isimler arasındaki kapsamlılık ve hükmi önceliktir. Bu husus, en açık bir şekilde “Hay” ve “Alim” isimleri arasında görülebilir. Alim ismi, hüküm itibariyle Hay isminden sonradır. Hay ise, hayatsız âlim olunamayacağı için, zati bir gereklilik olarak Alim’den daha öncedir. Öyleyse Hay ismi Alim isminin varlık şartı olması itibariyle Alim’den hem öncedir, hem de üstündür.¹⁴ İkinci olarak isimlerin taalluku yani delâlet etmiş oldukları hakikatleri itibariyle de üstünlük söz konusudur. Nitekim İslam düşüncesinin

12 İbnü’l-Arabî, *Fusûsu’l-Hikem*, s. 79, 90; Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2004, s. 26; Cili, Abdülkerim, *el-İnsânü’l-Kâmil*, c. I, s. 23; Cili, Abdülkerim, *el-Kemâlâtü’l-İlâhiyye*, Kahire 1998, s. 65-66,

13 İsimler ve sıfatlar arasındaki üstünlük tartışması, ism-i a’zâm (en büyük isim) çerçevesinde, henüz İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren başlamıştır. Bu konuda iki görüş ortaya çıkmıştır: Birincisi, isimler arasında herhangi bir üstünlük olmayacağı görüşü. Bu görüşü savunanlar, bütün isimler, zata delalet ettiği için onların arasında üstünlük olamayacağını ileri sürmüşlerdir. Çünkü üstünlük kabul edildiğinde, isimlerin farklı zatlara işaret ettiği sonucu çıkar. İkincisi ise, isimler arasında üstünlüğün olduğu görüşüdür. Bu görüşü savunanlara göre ise, isimler arasında üstünlük vardır ve nitekim isimlerden birisi ism-i a’zâmdır. Konu ile ilgili tartışmalar için bkz. Topaloğlu, Bekir, “Esmâ-i Hüsnâ”, *TDVİA*, c. XI, s. 410.

14 Cili, Abdülkerim, *el-İnsânü’l-Kâmil*, c. I, s. 47; Cili, Abdülkerim, *el-Kemâlâtü’l-İlâhiyye*, s. 180, .

hemen her alanında yapılan tasniflerde yer aldığı üzere zat isimleri, fiil isimlerinden daha üstündür.¹⁵ Üçüncü olarak ise, isimler arasında, isimlerin kendi özel mana ve hakikatleri itibariyle de üstünlük vardır. Söz gelimi, “Rahmetim gazabımı geçti” hadisinde belirtildiği üzere “geçen” (sâbık), “geçilen” (mesbûk)’den yani rahmet, gazabdan daha faziletlidir. Burada ayrıca belirtmek gerekir ki, her bir ismin kendine özgü mertebesi olması icap eder. Söz gelimi, Allah isminin mertebesi, uluhiyet; Rahman isminin mertebesi, rahmaniyet; Rab isminin mertebesi, rubûbiyettir. Prensip olarak zamansal olarak değil ama hüküm itibariyle önce gelen mertebe, kendinden sonra gelen mertebeleri de kapsar.¹⁶

Şu halde ilahî isimler arasında mertebe farkı bulunduğunu ve daha yüksek mertebedeki bir ismin, altında olan bütün isimleri kapsadığını tespit etmiş olmaktadır. İsimlerin birbirlerini kuşatıcılığı ile ilgili olarak iki ilahî isim ve dolayısıyla iki mertebe, önemli bir yere sahiptir. Bunlar, Allah ve Rahman isimleridir ki, daha önce belirtmiş olduğumuz gibi bütün isimlerin toplandığı ulûhiyet mertebesinin sahibi olarak Allah ismi, ism-i câmîdir ve isimlerin en üstünüdür.¹⁷ Zira diğer bütün isimler, bu ismin tahtında yer almaktadır. Bu itibarla Allah isminin mertebesi olarak ulûhiyet de, bütün mertebeleri kapsar.

Tasavvufî düşünceye göre ulûhiyet mertebesinden sonra gelen ilk mertebe, rahmaniyet, Allah isminden sonra gelen ilk isim de Rahman’dır. Bu bakımdan Rahman ismi, ilahî isimler içerisinde Allah isminden sonra gelen en kapsayıcı ve kuşatıcı ikinci isimdir.¹⁸ Bütün varlıklara varlık bahşeden bir isim olarak tanımlanan Rahman ismi, yüce mertebelere işaret etmesi bakımından Allah isminden farklıdır. Zira Allah ismi bütün varlık kategorilerini kapsadığı ve zatın bir ismi olduğu halde, Rahman ismi, yalnızca yüce varlık mertebelerini kapsar ve zatın varlığının ismidir.¹⁹ İlahî isimler içerisinde Allah isminden sonra en kapsayıcı ismin Rahman olması, tasavvuf düşüncesi açısından tartışmasız büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü bu temel prensip ve perspektiften hareketle sufilerin bir dizi sonuçlar çıkarttığına tanık olacağız. Maamafih tasavvuf düşüncesi bakımından isimler hiyerarşisi içerisinde Rahman ismi, temel ve kurucu bir isim olarak yer almaktadır.

15 Cili, Abdülkerim, *el-Kemâlâtü'l-İlâhiyye*, s. 41.

16 Cili, Abdülkerim, *el-İnsânü'l-Kâmil*, c. I, s. 50-51.

17 İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, s. 79; Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, s. 37-38; Cili, Abdülkerim, *el-Kemâlâtü'l-İlâhiyye*, s. 65-68.

18 Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, s. 39-41; Cili, Abdülkerim, *el-Kemâlâtü'l-İlâhiyye*, s. 69-72; İzutsu, Toshikiko, *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar-Kavramlar*, s. 173.

19 Cili, Abdülkerim, *el-Kemâlâtü'l-İlâhiyye*, s. 69-72.

Daha önce isimlerin zata delalet etmek ve kendi özel mana ve hakikatlerine delalet etmek üzere iki boyutunun olduğunu belirtmiştik. Öyleyse ilahî isimler içerisinde en şumullü ve en yüce isim olarak Rahman isminin fonksiyonu ve mahiyeti hakkında sufiler ne düşünmektedir? Ya da şöyle diyelim: İsim olarak Rahman ismi ve sıfat olarak rahmet ne anlama gelmektedir? Bu husus çok önemlidir. Zira başından itibaren, ilahî rahmet kavramı, pek çok tazammunu ve sonuçları ile birlikte, İslam nazariyat geleneklerinin hâkim tartışma konusu olagelmıştır. Nitekim genel olarak Allah'ın âlem ve insanla ilişkisi, kötülük problemi gibi esas hususlar, daima söz konusu isim ekseninde tartışılmıştır. Gerçekten de Kur'an, pek çok yerde varlıklara karşı Allah'ın sınırsız rahmetinden bahsetmiştir. "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır" (A'râf, 7/156) ayeti, açık bir şekilde ilahî rahmetin sınırsız genişliği ve kuşatıcılığı anlamını taşıdığı gibi sufiler de ilahî rahmetin bu yönü üzerinde ısrarla durmuşlardır. Söz gelimi İbnü'l-Arabî, "Bil ki, Allah'ın rahmeti, hem zahirinde, hem de batınında her şeyi istila etmiştir."²⁰ sözüyle bu hususa işaret etmiştir.

Rahman ismi, "rahime" kökünden türetilmiş mübalağa kipidir ve mastarı ise "rahmet"tir. Rahmet, merhamet, sabır, acıma, iyilik, ihsan ve lütfâ işaret eder.²¹ Tasavvufî düşüncede, bütün ilahî isimler, bilinen ve alışlagelmiş anlamlarının yanında ontolojik bir mahiyet ve fonksiyon da taşırlar. Zira daha önce belirtmiş olduğumuz gibi isimler, aynı zamanda âlemdeki yaratılışın kurucu unsurlarıdır da. Bu anlayış çerçevesinde ilahî rahmet, bilinen anlamı itibarıyla hissi bir duruma işaret etmenin yanında ve ötesinde ontolojik bir keyfiyete de delalet eder. Bu anlamda rahmet, öncelikli olarak "eşyayı mevcut kılma, onlara varlık verme fiili" olduğu gibi Rahman ismi de "eşyaya varlık veren"dir.²² Şu halde âlemin yaratılması ve varlığını devam ettirmesi, Rahman isminin bir gereğidir.

Bu bağlamda sufiler, genellikle iki tür rahmetten bahsederler: Birincisi, ihsan rahmeti, imtinanî rahmet ve umumî rahmet'tir. İkincisi ise, vacip veya özel rahmettir.²³ İlk tür rahmete, "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır" (A'râf, 7/156) ayeti ve "Rahmetim gazabımı geçti"²⁴ hadisi işaret ederken, ikinci çeşit rahmete "Rabbin nefesine rahmeti yazdı" (En'âm, 6/12) ayeti temel teşkil etmektedir. Konuyla ilgili olarak İbnü'l-Arabî şöyle der:

20 İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, s. 177.

21 Kelimenin kökeniyle ilgili olarak bkz. İsfahâni, Râgıb, *el-Müfredât*, Beyrut ts., s. 191-192.

22 İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, s. 177.

23 Konevi, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, s. 39-41; Cili, Abdülkerim, *el-Kemâlâtü'l-İlâhiyye*, s. 69-72.

24 Buhârî, *el-Camiu's-sahih*, Tevhid, 15, 22, 28, 55; Bed'u'l-halk, 1; Müslim, *Sahihu Müslim*, Tevbe, 14-16; Tirmizî, *el-Camiu's-Sahih*, Deavât, 99.

“Bu meseledeki amacımız, iki rahmetten söz etmek ve onlara dikkat çekmekten başka bir şey değildir. Söz konusu iki rahmet, Süleyman’ın Arapça karşılıkları er-Rahman ve er-Rahîm olan iki isimde zikrettiği rahmetlerdir. Böylece zorunluluk rahmetini sınırlamış, imtinan rahmetini ise ‘Benim rahmetim her şeyi kuşatmıştır’ (Arâf, 7/156) ayetinde genelleştirmiştir. Ayette belirtilen ‘her şey’e ilahî isimler yani nispetlerin hakikatleri de dahildir. Allah bu nispetlere bizim vasıtamızla ihsanda bulundu. O halde biz, ilahî isimlere ve rabbanî nispetlere dönük ihsan rahmetinin sonucuyuz.”²⁵

Birinci çeşit rahmet, varlıkların zuhur etmesi, yaratıkların korunması ve buldukları hal üzere rızıklarının devam etmesi anlamına gelir. Buna göre Rahman, “Mutlak Varlık” şeklinde isimlendirilir. Başka bir ifadeyle her şeye yayılan ve her şeyi vareden Mutlak Varlık’ın tam karşılığı, Rahman ismidir. Mutlak Varlık, iyi ve mükemmel varlık olduğu gibi mutlak rahmet sahibidir de, aynı zamanda. Bu itibarla Allah’ın mutlak rahmeti var etmeyle ilgili olduğu için imtinan rahmeti, Allah’ın âlemi yaratmayla ilgili genel varlık tecellisinden başka bir şey değildir. Varlık bahşetmek anlamındaki rahmet, nefes vasıtasıyla olduğu için Rahman’ın nefesi önce isimlere olmuştur. Çünkü isimler, Rahman’ın nefesi vasıtasıyla kendi varlıklarının eserini dış âlemde görme imkânına sahip olmuşlardır. Bütün âlemi kuşatan ve karşılık talep etmeyen rahmet, imtinan rahmetidir. Kaşani’nin ifade ettiği üzere söz konusu rahmet, istisnasız bütün eşyaya yayılan zati bir rahmettir. Bu anlamdaki rahmet, “varlık verme” ile eş anlamlıdır.”Rahmet etmek” de, karşılıksız ve ihsan yoluyla “varlık bahşetmek” demektir.

Bir ismin asıl ve belirleyici isim olması, bütün varlığa aynı özelliğin yayılması ve nüfuz etmesi demektir. Öyleyse Rahman isminin gereği olarak rahmet, bütün varlığa yayılır ve her türlü varlık kategorisini kapsar. Öyle ki, rahmet, kötülük ve azap da dahil olmak üzere her şeyi kaplamıştır. Bu durumda Rahman ismi, âlemin ve varoluşun kaynağı olan isimdir.

“Allah rahmeti kendi nefesine farz kıldı” (En’âm, 6/12) ayetine dayandırılan vücûb (zorunluluk) rahmeti ise, yerine getirilmiş bir amelin karşılığı olarak bahşedilen ya da kulun fiilleri karşılığında Allah’ın yerine getirmek zorunda olduğu rahmettir. Bu bağlamda Allah, kullarına rahmet edeceğini ve amelleri karşılığında kendilerine mükafat vereceğini bildirmiştir. Şu halde söz konusu rahmet, insanların Allah’a ulaşan takvaları ölçüsündedir.

Sufiler, bu iki rahmet türünü farklı iki isimle ifade ederler. İmtinan rahmeti, Rahman isminin; zorunluluk rahmeti ise Rahîm isminin kapsamındadır:

“Süleyman mektubunda iki rahmetten söz etmiştir: Zorunluluk rahmeti ve ihsan rahmeti. Bunların karşılığı olan isimler, Rahman ve Rahîm’dir. Hak, Rahman ismiyle

25 İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, s. 102-103.

ihsan ederken, Rahîm ile de varlığa rahmet etmeyi kendisine zorunlu kıldı. Bu zorunluluk gerçekte ihsandan kaynaklanır. Bundan dolayı Rahîm ismi Rahman'da içkindir. Hak kendisine rahmeti yazmıştır. Bunun nedeni, belirttiği amelleri- ki onları yapan kuldur- yaptığında kul adına Allah üzerinde bir hakkın olmasını sağlamaktır.²⁶

İlahî isimler, gerçekte nasıl bir Allah tasavvuruna sahip olmamız gerektiğini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda sufiler, Allah'ın isimleriyle ilgili pek çok değişik tasnif yapmışlardır ki, bunlardan bazıları şöyledir. Bilgimizle ilişkisi açısından isim ve sıfatlar, sadece Allah'ın bildiği ve kulların bildiği isim ve sıfatlar olmak üzere iki kısma ayrılır. Dayandıkları hakikatlere göre isim ve sıfatlar, zat, celal, cemel ve kemal isimleri olmak üzere dört kısma ayrılır ya da rahmet ve gazap isimleri olarak da tasnif edilir. Bu ve benzeri tansifler, isim ve sıfatları daha iyi anlamamızı kolaylaştıracağı gibi sufilerin nasıl bir Allah anlayışı ve inancına sahip olduklarını da ortaya koymamıza imkân verecektir.

Bizi burada ilgilendiren tasnif, Allah'ın rahmet ve gazap isimlerini önceleyen tasniftir. Bilindiği üzere Kur'an, bir yandan Allah'ın Rahman, Gafûr, Hâdî olduğu üzerinde ısrarla dururken, diğer yandan O'nun Muntakim, Mudill gibi gazap yönüne işaret eden isimlerinin olduğuna da vurgu yapar. Allah, adalet sahibi olarak iyi kimseler ve inananlar için sınırsız rahmet ve merhamet göstermekle birlikte kötü yola sapanlar, O'na inanmayıp itaat etmeyenlere de acımasız ceza vermekten de geri kalmayacağını bildirmektedir. Bu bağlamda sufiler, Allah'ın rahmet ve gazap yönü ve bunların ilişkisi hakkında ne düşünmektedirler? Her şeyden önce sufi düşüncede Allah, "zıtları toplayan (camiu'l-ezdâd)"dır. Başlıbaşına bu özellik bile, âlemde var olan çokluğu, farklılığı ve zıtlığı izah etmek için yeterlidir. Allah, rahmet-gazap, hidayet-dalalet, affetmek-intikam almak gibi zıtlıkları, kendi birliği içerisinde taşımakla âlemdeki her türlü çokluğun kaynağı olmuştur. Sufiler, Allah'ın rahmet ve gazap yönleri arasındaki zıtlıkla ilgili olarak bir karşılaştırma yaparken, daha önce belirtmiş olduğumuz gibi isim ve sıfatlar arasındaki derece farklılığı ve üstünlük olduğu ilkesinden hareket ederler. Bu ilkenin bir sonucu olarak Allah'ın rahmet yönü, gazap yönünden hem daha üstündür, hem de daha kapsamlıdır. Bu durumun temel kanıtı olarak, "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır" (A'raf, 7/156) ayeti ile "Rahmetim gazabımı geçmiştir"²⁷ hadisini esas alırlar. Bu naslardan, rahmetin gazaptan önce geldiği ve onu kapsadığı sonucunu çıkardığımız gibi isim ve sıfatların özelliklerinden hareketle de bu sonucu çıkarabiliriz. Zira rahmete işaret eden isimler, zat isimlerinden olduğu halde gazaba delalet eden isimler, adalet isimleri arasında yer alır. Adalet ise, fiil sıfatları arasında yer alır. Bu itibarla zat isimleri, fiil isimlerinden daha önce geldiği gibi rahmet isimleri de gazap isimlerinden daha önce gelir.

26 İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, s. 151.

27 Buhârî, *el-Camiu's-Sahih*, Tevhid, 15, 22, 28, 55; Bed'u'l-halk, 1; Müslim, *Sahihu Müslim*, Tevbe, 14-16; Tirmizî, *el-Camiu's-Sahih*, Deavât, 99.

Başka bir ifadeyle zatî sıfatlardan olan rahmet, ontolojik muhteva taşıması bakımından gazap gibi fiil sıfatlarından hem daha üstündür, hem de bütün varlığı kuşatıcıdır.²⁸

Öte yandan Allah'ın "rahmet" kökünden türeyen isimlerinde mübalağa sığıcı olduğu halde gazabında bu derece mübalağa olmaz. Söz gelimi Allah, Rahman ve Rahim olarak isimlendirildiği halde Gazbân ve Gazûb gibi mübalağa sığıcılarıyla tanımlanamaz. Binaenaleyh "Allah, daima rahmet edicidir" diyebiliriz; ama mutlak olarak "Allah daima gazap edicidir" diyemeyiz.²⁹ Sufiler, rahmet ve gazap isimleri arasındaki mukayesede ve rahmetin gazaptan daha önce geldiği ve daha kapsamlı olduğu konusunda o kadar kanıt getirmişlerdir ki, bunlardan birisi de, filolojik analizler ve kelime çekimleri (sarf ilmi)'dir. Söz gelimi rahmetin ifadesi olan "gafr" mastarı ile gazabın bir yansıması olan "kahr" arasında bir karşılaştırma yapmak gerekirse, Kahr, Gaffâr'ın, Kâhir ise Gâfirin karşılığı olduğu halde Gafûr isminin "kahr" kökeninde bir karşılığı yoktur. Ayrıca Gaffâr ismi "gafr" sıfatından; Gâfir ismi "gufrân"dan, Gafûr ise "mağfire" gibi ayrı ayrı sıfatlardan türediği halde Kâhir ve Kahr isminin yalnızca "kahr"dan türediğine tanık olmaktadır.³⁰

Bütün zıtlıkların irca edildiği nihai kaynak olarak Allah, Hâdî olduğu gibi Mudill'dir de. Gafûr olduğu gibi intikam sahibidir de. Rahmetin de, gazabın da; hidayetin de, delaletin de sahibi Allah'tır. Ne var ki, zatî bir sıfat olarak Allah'ın rahmeti, fiillere delalet eden bir sıfat olarak gazabından daha öncedir ve daha üstündür. Bu nedenle varlıkta rahmet hükmü, "lâzım", gazab hükmü ise "arız"dır, başka bir ifadeyle rahmet "asıl", gazap ise "fer"dir. Öyleyse rahmete göre ikinci dereceden bir yer işgal eden gazabın bizzat kendisi de Allah'ın umumî ve sınırsız rahmetinin bir parçasıdır.

Konevî, gazabın da rahmet ismi kapsamında olduğuyla ilgili olarak Muntakim ismini ele alır. Ona göre "intikam" da rahmet kapsamındadır. Bu bakımdan intikam alan da Rahman'ın bir parçası olur. Çünkü söz gelimi bir mümkün varlık, öfkelenip intikam aldığı anda, öfkenin neden olduğu sıkıntıyı gidermiş olmakla onda bir rahatlama meydana gelir ki, bu da bir rahmettir.

Sonuç olarak sufiler, metafizik nazariyelerini ve dünya görüşlerini bütünüyle ilahî isimler üzerine bina etmişlerdir. İsimler arasında bir mertebe farkı bulunduğunu ve üst mertebedeki bir ismin altında bulunan bütün isimleri bi'l-kuvve kapsadığını benimseyen sufilere göre Rahman ismi Allah isminden sonra en genel isim olarak âlemdeki en etkin ve yayılmış isimdir. İlahî rahmet, en genel anlamıyla mümkünlere varlık verme özelliğinden başlayarak her türlü bağışı içeren bir muhteva taşır. Bu itibarla âlemlerin

28 Cili, Abdülkerim, *el-Kemâlâtü'l-İlâhiyye*, s. 41.

29 Cili, Abdülkerim, *el-Kemâlâtü'l-İlâhiyye*, s. 69-72.

30 Cili, Abdülkerim, *el-Kemâlâtü'l-İlâhiyye*, s. 122-124.

yaratılması, peygamberlerin gönderilmesi, varlıkların rızka mazhar olması, cennet ve cehennemde mükâfat ve ceza, Allah'ın rahmetinin bir gereği ve sonucudur. Allah'ın âlemlerle her türlü ilişkisinin kurucu ve belirleyici ismi, Rahman'dır. Burada ayrıca belirtmek gerekir ki, sempozyumun düzenlenmesinin nedeni olan Hz. Muhammed, sufilere göre, âlemlere rahmet olarak gönderildiği için, hem bir bakıma yaratılışın sebebi, hem de ilahî rahmetin en bariz taşıyıcısıdır.

Öyleyse Allah'ın âlemlerle ilişkisi hususunda şunu söyleyebiliriz: Tasavvufa göre Allah, gazap yönünden ziyade rahmet yönüyle kendisini bize açmaktadır. Nitekim varlığın her zerresinde kuşatıcı ilahî rahmetin eserini görmek mümkündür. Allah, "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır" ayetinde hidayet-dalalet, affetme-azap etme gibi bütün zıtlıkların kaynağı olarak, her şeyden önce sınıssız ve yaygın rahmetiyle kendini bize tanıtmaktadır. İsimleri dikkate alındığında Allah hakkında söylenebilecek en kapsamlı ve genel ilk, O'nun "rahmet sahibi bir varlık" veya "rahmeti gazabını geçen bir Allah" olmasıdır.

OTURUM BAŞKANI- Evet biz de Abdullah Bey'e teşekkür ediyoruz.

Aslında kendisi de tasvir etti, sufilere göre Rahman isminin sır ve hikmetleri olarak tabi başlık daha uygun.

Tabii, sufilerin gönülleri geniş olduğu için böyle geniş bir rahmet ve Rahman değerlendirmesi yapmışlar ve Allah'ın geniş rahmetine de uygun olan herhalde bu. İnşallah O'nun rahmetinden mahrum olmayız ve hepimiz o rahmetin, o Rahman'ın şemsiyesi altında bir yer buluruz inşallah.

Şimdi, ikinci tebliğin sahibi Muhittin Bey. Merhametin kaynağı vehbi mi kesbi mi konusunu ele alacaklar.

Tabii, bu oturum bir kavram oturumu gibi görünüyor. Recep Bey'inki biraz farklı gibi onun dışında hep sanki bu iş rahmet ve Rahman neye delalet eder, nedir bunlar üzerinde konuşuyoruz.

Buyurun Muhittin Bey.

2- MERHAMETİN KAYNAĞI: VEHBÎ Mİ KESBÎMİ?

Doç. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

“Sonra iman edenlerden, sabrı birbirlerine tavsiye edenlerden, merhameti birbirlerine tavsiye edenlerden olmak.” (Beled, 17)

“Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah’a ve Resûlüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Tevbe, 71)

GİRİŞ

İnsanı insan yapan ve ilişkilerinin biçimini belirleyen en önemli hasletin merhamet olduğu söylenebilir. Sözlük anlamı olarak incelik, acıma, şefkat etme, merhamet etme, affetme ve mağfiret anlamına gelen merhametin kaynağı ve bunun Allah tarafından verilen bir duygu mu yoksa sonradan öğrenilen bir davranış biçimi mi olduğu merhamet eğitimi genel başlığı altında incelenmesi gereken bir konudur. Bu bildiride dile getirilen sorular ayet ve hadislerle dil çözümlemeleri ışığında tartışılmaya çalışılacaktır.

1. MERHAMETİN KAYNAĞI

Yüce Yaratıcı'nın Allah isminden sonra ilk kullandığı ismi/sıfatı Rahman'dır. Kur'an'da elliden fazla yerde kullanılan, sûrelerin başında bulunan ve her işe başlar-ken söylenmesi istenen besmelede Allah'ın Rahman ve Rahim isimleri Müslümanlar tarafından her gün yüzlerce kez tekrarlanmaktadır. Rahman, eşsiz merhamet sahibi, yarattığı tüm varlıklara sınırsız rahmetiyle ayırım yapmadan lütufta bulunan anlamlarına gelmektedir ve bu özelliğe sahip başka hiçbir varlık bulunmamaktadır.”O, merhamet

etmeyi kendine gerekli kıldı.¹ ayeti ve “Merhametim öfkemden önce gelir.” kutsi hadisinde de belirttiği gibi Allah (c. c.) merhamet sahipleri arasında en merhametli olandır.²

Kur’an’daki birçok ayetten, yarattığı varlıkların hepsinin Allah’ın rahmetinin eseri olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, hayatın kaynağı olan suyu gökten yağmur olarak yağdırması;³ sayılamayacak kadar nimet vermesi;⁴ geceyi dinlenme, gündüzü çalışma ve şükretme zamanı yapması;⁵ insanları ve yüklerini taşıyan hayvanları yaratması;⁶ lütfuna nail olmak için denizde gemileri yüzdürmesi;⁷ yeryüzüne hayat vermesi;⁸ insanların kaynaşmaları için kendi cinslerinden eşler yaratarak aralarında sevgi ve merhamet oluşturması⁹ Allah’ın rahmetinin eseri olarak anılmaktadır. Dolayısıyla Allah ile yarattığı varlıklar arasında zorunlu bir bağlantı vardır ve bu bağlantının Allah’tan yaratıklara doğru olan yönünde merhamet bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle bütün canlılar merhamete ihtiyaç duyarlar ve en muhtaç oldukları şey ise Allah’ın merhametidir. Bu bağlamda birçok ayette yaratıcı olarak Allah ismi kullanılırken Rahman sûresindeki “Rahman. . . insanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti.¹⁰” ayetleri büyük önem arz etmektedir.

İnsanın yaratılışı Allah’ın merhametinin bir eseri ise merhamet, insanın en temel ihtiyacı ve deyim yerindeyse yaşam harcıdır. Bu nedenle Allah Teala, kendi rahmetiyle yarattığı insana merhamet duygusunu da bir fitrat özelliği olarak yerleştirmiştir. Esasen O’nun rahmeti her şeyi kuşatmıştır¹¹ ve merhamet duygusunu sadece insana değil, bütün canlılara ait bir özellik yapmıştır. Hz. Peygamber, Allah’ın kendisine ait merhametin yüzde birini bütün canlılar arasında paylaştığını; bu sayede hayvanların bile yavrularını incitmekten sakındığını¹² ifade etmiştir. Bu bilgiler bizi açıkça “Merhametin kaynağı Allah’tır.” yargısına götürmektedir. Ancak bu yargı, merhametin tamamen Allah vergisi (vehbi) olarak algılanması anlamına mı gelir yoksa insanın kazandığı,

1 En’am, 6/12, 54.

2 Araf, 7/151; Yusuf, 12/92; Enbiya, 21/83; Müminun, 23/109, 118.

3 Araf, 7/57; Fatır, 35/48, 49; Neml, 27/63; Şura, 26/28.

4 Nahl, 16/18.

5 Kasas, 28/73.

6 Nahl, 16/7.

7 İsrâ, 17/66; Hac, 22/65.

8 Rum, 30/50.

9 Rum, 30/21.

10 Rahman, 55/1-4.

11 Araf, 7/156.

12 Buhârî, Edeb, 19; Müslim, Tevbe, 17, 19. Ayrıca bk. Tirmizî, Daavât, 99; İbni Mâce, Zühd, 35.

geliştirdiği (kesbî) yönü de var mıdır? Merhamet duygusunun doğru anlaşılabilmesi için bu sorulara cevap aramak gerekmektedir.

2. MERHAMET İNSANA ALLAH TARAFINDAN MI VERİLİR? (MERHAMETİN VEHBİ YÖNÜ)

İlk insanı topraktan yaratan Rahman, yaratılışın devamını kadın ve erkeğin birleşmesiyle çocuğun anne karnında taşınıp dünyaya getirilmesi şeklinde getirmiştir. İnsan, dokuz ay on gün annenin özel bir organında yaratılıp doğuma hazır hale getirilmektedir ki bu organın adı rahimdir ve Arapça olan bu isim tesadüfi değildir. Çekimli bir dil olan Arapça'da türemiş kelimelerin anlamları, kelimenin kök anlamıyla ilintisini kesmez. Buna göre rahim kelimesi ra-hi-me fiil kökünden türetilmiş bir isimdir ve her ne kadar anne rahmi anlamına gelse de kelimenin kök anlamı olan rahmet-merhametle ilintisi bulunmaktadır. Başka bir kelime yerine rahim kelimesinin seçimi, engin bir merhamet eseri olarak yaratılan insanın dünyaya gelirken merhamet düzeyi yüksek bir varlık olan anneye teslim edilmesi ve bu süreci de merhameti simgeleyen rahim içinde tamamlamasına işaret etmektedir. Rahîm kelimesinin merhamet ile ilişkisini, "Rahîm, Rahman isminden türetilmiştir. Onun hakkını kim korursa (sıla ve iyilik ederse), Allah ona ihsan eder. Kim de onun hakkını korumazsa (sıla ve iyilik etmezse), Allah ondan ihsanını keser."¹³hadisi de açıkça ortaya koymaktadır.

Rahîm, çocuğun anne ile organik bağının yanı sıra manevi bağını da ifade etmektedir. Diğer bir deyişle böyle bir bağ ile dünyaya gelen çocuk, fitratına yerleştirilen merhamet duygusunun yanı sıra annesinin merhameti ile de beslenmektedir. Dolayısıyla insan, doğasına merhamet duygusu işlenmiş olarak dünyaya gözlerini açmaktadır.

Merhamet, insan fitratının genel özellikleri arasında değerlendirilmesi gereken bir duygudur. İnsan yaratılışı itibariyle mutlak iyi ya da mutlak kötü değildir; iyilik ve kötülükü yapabilecek kapasitede yaratılmıştır. Bununla beraber iyiliğe yatkınlığı daha fazladır.¹⁴ Bu bağlamda fitratta sevgi ve nefret; güven ve korku; dostluk ve düşmanlık gibi merhamet ve öfke de zıt ikili olarak bulunmaktadır. Ancak iyiliğe meyilli olarak yaratılan insanın doğasında merhamet de öncelikli ya da ağırlıklı olarak bulunmaktadır. Netice olarak merhametin vebî olan bir yönü bulunmaktadır. Bununla beraber, insan fitratının merhamete eğilimli olması, doğasında bulunan bu duygunun "insan olma" için yeterli olduğundan bahsedilebilir mi?

13 Ebû Dâvûd, Zekat, 45; Tirmizi, Birr ve Sila, 16; Hadis, sanki rahim, Rahman'dan ayrılmadığı, Rahman'ın bir parçasıdır manasında bir anlatım ile onun önemini belirtmektedir. Hadiste, rahim kelimesinin Rahman kelimesiyle aynı kökten geldiği belirtilmiştir, bu ortak anlamın, rahimin önemini kavramada yardımcı olabileceğine dikkat çekilmiştir. (İbn Hacer, 10, 431-432)

14 Muhiddin Okumuşlar, Fitrattan Dine, Konya 2002, s. 39.

Anne rahminde bir merhamet sürecinden geçen çocuk, doğum sonrası gelişim evreleri içinde -özellikle bebeklik ve ilk çocukluk yıllarında- anneye bağlıdır. Bebekler ve anneler bağıllık ilişkisinin kolaylaştırıcı davranış biçimleri, tercihleri ve yeteneklere sahiptirler. Üstelik bu davranış biçimleri doğuştan var olup sonradan öğrenilmemiştir.¹⁵ Çocukla anne arasındaki bu bağ onun anne merhametine ihtiyacını ifade etmektedir. Yani çocuğun doğasında bulunan merhamet duygusu onun merhamet sahibi bir birey olmasına yetmez. Ruhsal gelişim açısından doğumdan sonraki ilk bir yıl içinde bebek, kendisine bakan, sürekli gördüğü, tanıdığı ve güvendiği anneye bağlanmakta, ona diğer yetişkinlerden farklı davranmaktadır. Bu süreç içinde karşılıklı oluşan yoğun ilişki bebeğin bakımı yanında duygusal yönden beslenmesinin ve daha sonraki insan ilişkilerinde belirgin etkilerini hissettiren bir kendine güveni sağlayarak ruhsal gelişimin ilk adımları atılacaktır. Anne ya da temel bakım veren kişinin yitirilmesi ya da bebekle bu kişi arasındaki ilişkinin herhangi bir nedenle çok belirgin bir şekilde ve nitelik olarak bozulması depresyona neden olur.

Sıfır-üç yaş grubunda bulunan annesi ile yaşayan ve anneden yoksun olan çocukların fiziksel, gelişimsel ve duygusal gelişimlerinin incelendiği araştırmalar, anneden yoksun olarak yaşayan çocukların özellikle bir yaşından sonraki dönemlerde büyüme ve gelişmelerinin geri kaldığını ve bu çocuklarda davranış bozukluklarının sık görüldüğünü göstermektedir.¹⁶ Anne yoksunluğunun etkileri ile ilgili araştırmalar tarandığında, önemli bir kişi ile ilişkinin sona ermesinden çok, bağıllık ilişkisinin sarsılmasının ve zedelenmesinin olumsuz sonuçlara yol açtığı yargısına varılmaktadır. Özellikle toplum dışı davranış (hırsızlık, evden kaçma gibi) ve davranış bozukluklarının ilişkinin bozulmasından etkilendiği bulunmuştur.¹⁷ Dolayısıyla anneleri tarafından terk edilen ve kendi annesi olmasa da bir başka annenin şefkatinden mahrum olan çocuklarda merhamet duygusunun gelişmediği, gerilediği hatta yerini öfke ve kine bıraktığı söylenebilir. Bu da merhametin fitri bir özellik olarak varlığının insan için yeterli olmadığı; aynı zamanda bu duygunun eğitimle geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

3. MERHAMET EĞİTİMİLE Mİ KAZANILIR? (MERHAMETİN KESBİ YÖNÜ)

İyiliğe eğilimi fazla olmakla birlikte iyilik ve kötülük yapma konusunda tarafsız olarak yaratılan insan, gelişim süreci hatta yaşamı boyunca kendisini iyiliklerden alıko-

15 Nuran, Hortaçsu, İnsan İlişkileri, Ankara 1997, s. 61.

16 Aral, Neriman, Figen Gürsoy, Hatice Dizman, "Tam ve Parçalanmış Aileye Sahip Olan Çocukların Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi", Küreselleşen Dünyada Sosyal Hizmetlerin Konumu Hedefleri ve Geleceği Sempozyumu, Antalya 2006, s. 171.

17 Nuran, Hortaçsu, İnsan İlişkileri, Ankara 1997, s. 67.

yup kötülöklere yönlendirmeye çalışan, Allah'ın merhametine isyan eden¹⁸ şeytanın etkisine açık olması nedeniyle, iyilikleri geliştirmesi ve kötülöklere korunması için eğitime ihtiyaç duyar. Çocuğun merhamet eğitimini aldığı ilk varlık, annesi ardından babasıdır. Bunun için insanların şu şekilde dua etmeleri istenmektedir: "Anne ve babana merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: **"Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et."**¹⁹ Öte yandan insanın şeytan karşısındaki durumu Kur'an'da şu şekilde ifade edilmektedir: "Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytanın adımlarına uyarsa, bilsin ki o hayâsızlığı ve kötülüğü emreder. Eğer Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı, sizden hiçbiri-niz asla temize çıkamazdı. Fakat Allah, dileyen kimseyi tertemiz kılar. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."²⁰

Allah'ın rahmetine isyan eden şeytanın yolunu izlemek insanı da aynı duruma yani merhamete karşı olmaya sevk eder ki insan böylece hem Allah'ın rahmetinden uzaklaşmış olur hem de kendisindeki merhamet duygusu yerini merhametsizliğe bırakır. Bu nedenle insan kendini şeytanın telkinlerine karşı korumaya çalışmalıdır. İşte bu noktada her türlü yaşam imkanını insana rahmetiyle sağlayan Allah Teala insanı şeytana karşı savunmasız bırakmamakta; merhametiyle onu şeytandan korumaktadır: "Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı, pek azınız hariç, muhakkak şeytana uyardınız."²¹ Bu ayetteki lütuf ve merhamet, Allah'ın kullarına bahşettiği vehbi bir korumanın yanı sıra, insanların öğrenip uygulamaları gereken merhamet esaslarını da ifade etmektedir. Şöyle ki, yaşamı boyunca hem merhametli birisi olması hem de Allah'ın rahmetini kazanabilmesi için hangi tutum ve davranışlarda bulunması gerektiğini insana bildiren²² ve bunu da rahmet olarak adlandıran yine Allah'tır. Bu bağlamda Allah, insanlara kendi rahmetini kazanacakları –ki bunu anlatan özel ismi Rahim'dir²³ yolu göstermek üzere kitaplar ve davranış modeli olarak peygamberler göndermiş ve kitap ile peygamberi rahmet olarak tanımlamıştır:

"Andolsun biz, ilk nesilleri yok ettikten sonra Musa'ya, -düşünüp öğüt alsınlar diye- insanlar için apaçık deliller, hidayet rehberi ve rahmet olarak O Kitab'ı (Tevrat'ı) vermişizdir.²⁴ Musa'nın öfkesi dinince levhaları aldı. Onlardaki yazıda Rablerinden

18 Meryem, 19/44.

19 İsra, 17/24.

20 Nur, 24/21.

21 Nisa, 4/83.

22 "Allah'a ve Peygamber'e itaat edin ki size merhamet edilsin." (Âl-i İmran, 3/132)

23 "Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O'dur. Melekleri de size istiğfar eder. Allah, müminlere karşı çok merhametlidir." (Ahzab, 33/43)

24 Kasas, 28/43.

korkanlar için hidayet ve rahmet (haberi) vardı.²⁵ Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifâ ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur'an) geldi.²⁶ Andolsun onların (geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. (Bu Kur'an) uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o, kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi açıklayan (bir kitaptır); iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir.²⁷ O gün her ümmetin içinden kendilerine birer şahit göndereceğiz. Seni de hepsinin üzerine şahit olarak getireceğiz. Ayrıca bu Kitab'ı da sana, her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.²⁸ Biz bu Kitab'ı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidayet ve rahmet olsun diye indirdik.²⁹ Bu (Kur'an) da bizim indirdiğimiz bereket kaynağı bir kitaptır. Artık ona uyun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.³⁰ Biz, Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, müminler için şifa ve rahmettir; zâlimlerin ise yalnızca zıyanını artırır.³¹ Ve o, müminler için gerçekten bir hidayet rehberi ve rahmettir.³² Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin."³³

Ayetler incelendiğinde insanın merhamet temelli tutum ve davranışlar geliştirebilmesi için Allah'ın gönderdiği vahye ihtiyacı olduğu anlaşılıyor. "**Sonra (önceki peygamberlerin) izinden art arda peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsa'yı da arkalarından gönderdik, ona İncil'i verdik; ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik.**"³⁴ ayeti ise vahye uyan insanların nasıl bir merhamet duygusu kazanacaklarını ifade etmektedir. Burada şu soruyu da dile getirmek gerekir: Vahyiden haberi olmayan ya da herhangi bir kitaba inanmayan insanın merhamet duygusu yok ya da yetersiz midir? Elbette cevabımız evet olamayacaktır. Çünkü birçok hakikat değil sadece bir hakikat vardır ve ilk insanın da bir peygamber olması nedeniyle doğru tutum ve davranışların temel olarak vahye dayanması düşüncesiyle evrensel ahlaki kurallar gibi evrensel bir merhametten de söz edilebilir.

25 Araf, 7/154.

26 Yunus, 10/57.

27 Yusuf, 12/111.

28 Nahl, 16/89.

29 Nahl, 16/64.

30 En'am, 6/155.

31 İsrâ, 17/82.

32 Neml, 27/77.

33 Araf, 7/204.

34 Hadid, 57/27.

Allah'ın kitaplarla birlikte gönderdiği ikinci merhamet öğreticisi de peygamberlerdir:

“Nuh dedi ki: Ey kavmim! Eğer ben Rabbim tarafından (bildirilen) açık bir delil üzerinde isem ve O bana kendi katından bir rahmet vermiş de bu size gizli tutulmuşsa, buna ne dersiniz? Siz onu istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayacak mıyız?”³⁵ “Salih dedi ki: Ey kavmim! Eğer ben Rabbimden (verilen) apaçık bir delil üzerinde isem ve O bana kendinden bir rahmet vermişse, buna ne dersiniz? Bu durum karşısında O'na asi olursam beni Allah'tan (O'nun azabından) kim korur? O zaman siz de bana ziyan vermekten fazla bir şey yapamazsınız.”³⁶ “(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”³⁷ “Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.”³⁸ “(Yine o münafıklardan:) O (Peygamber, her söyleneni dinleyen) bir kulaktır, diyerek peygamberi incitenler de vardır. De ki: O, sizin için bir hayır kulağıdır. Çünkü o Allah'a inanır, müminlere güvenir ve o, sizden iman edenler için de bir rahmettir. Allah'ın Rasulüne eziyet edenler için mutlaka elem verici bir azap vardır.”³⁹

Peygamberler geldikleri toplumlara davranış modelleri oluşturan örnek şahsiyetlerdir. Hz. Peygamber'in hayatı incelendiğinde tüm davranışları ve tavsiyelerinin bu nitelikte olduğu görülecektir. Diğer bir deyişle Hz. Peygamber söz, fiil ve takrirleri ile insanlara nasıl davranmaları gerektiğini öğretmek üzere gönderilmiştir. Allah'ın rahmetinin eseri olarak gönderilen Hz. Peygamber, aynı zamanda insanların nasıl merhametli olmaları gerektiğinin en önemli örneğidir. “Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla istişare et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.”⁴⁰ ayetinde işaret edildiği gibi Hz. Peygamber, Allah'ın kendisine verdiği merhamet duygusu ve vahyin eğitimi neticesinde ulaştığı merhamet seviyesiyle insanlara güzel bir örnek teşkil etmektedir.

35 Hud, 11/28.

36 Hud, 11/63.

37 Enbiya, 21/107.

38 Tevbe, 9/128.

39 Tevbe, 9/ 61.

40 Âl-i İmran, 3/159.

Hız. Peygamber'in davranışlarını kendine örnek alan bir insan Allah'ın merhametini kazanırken⁴¹ aynı zamanda merhametli olmayı da öğrenecektir. Çünkü Hz. Peygamber, insanların tüm varlıklara merhametli olmaları gerektiğini ısrarla tavsiye etmiştir:

“Merhametli olmadıkça iman etmiş sayılmazsınız.” Ashab **“Bizler merhametli insanlarız.”** dediler. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: **“Bu (dediğiniz) merhamet, birinizin kendi arkadaşına gösterdiği merhamet değildir. Şüphesiz (benim kastettiğim) merhamet, bütün insanlara ve her şeye karşı merhametli olmaktır.”**⁴² **“Allah, insanlara merhamet etmeyene rahmetiyle muamele etmez.”**⁴³ **“Merhamet, ancak şakinin (ebedî hüsrana uğramış kimsenin) kalbinden çıkarılır.”**⁴⁴ **“Allah merhametli olanlara rahmetle muamelede bulunur. Öyleyse sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semada bulunanlar da size merhamet etsinler...”**⁴⁵

Merhametle ilgili genel tavsiyelerinin yanında Hz. Peygamber, tüm insanlara ve hayvanlara karşı nasıl merhametli davranılması gerektiğini de örnekleriyle anlatmıştır. Örneğin hayvanlara eziyet etmeleri sebebiyle cehennemi, şefkatli davranmaları sebebiyle cenneti kazananları dile getirmiş;⁴⁶ çocuklarını sevip öpmeyenleri merhamet duygusundan yoksun olmakla nitelemiş;⁴⁷ bir çocuğun ağlama sesini duyduğunda namazını kısa kestğini ifade etmiştir.⁴⁸

Kur'an ve Hz. Peygamber'in bu konu çerçevesinde emrettiği önemli bir husus da sıla-i rahimdir. Karşılıklı ilişkiler bağlamında taraflar arasındaki bağlantının boyutu merhamet eğitimi açısından eksik bırakılmamalıdır.

4. BAĞLANTI BİÇİMİ OLARAK MERHAMET

Yarattıklarını merhametinin eseri olarak tanımlayan Allah ile yaratılmışlar arasındaki bağlantının Allah'tan varlıklara doğru olan kısmının merhamet biçiminde olduğu daha önce dile getirilmişti. Tüm varlıklar gibi insanlar da Allah'ın rahmetine ihtiyaç duyar; özellikle insanlar bu dünyadan sonraki hayat için Allah'ın merhametine muhtaçtır. Bu merhameti kazanabilmenin yolunda ise insanların dünyadaki bağlantılarını merhametle kurmaları gerekmektedir ki, bunun anahtar kavramı sıla-i rahimdir.

41 Âl-i İmran, 3/132.

42 Heysemî, VIII, 187.

43 Buhârî, Edeb, 27.

44 Ebû Dâvûd, Edeb, 66.

45 Tirmizî, Birr, 16.

46 Müslim, Selâm, 153-155.

47 Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fezâil, 65, 164. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Edeb, 145; Tirmizî, Birr, 12; İbni Mâce, Edeb, 3.

48 Müslim, Salat, 192.

Sıla-i rahim akrabaları ziyaret etme, onlarla ilişkiyi devam ettirme anlamında kullanılmaktadır. Rahim kelimesi, anne rahminden hareketle kan bağıını ifade eden “akrabalık” anlamında da kullanılmaktadır. Ancak tamlamayı tam olarak Türkçeye çevirdiğimizde “rahmi bağlamak” anlamı karşımıza çıkmaktadır. Rahim kelimesinin merhametten türediği göz önüne alındığında merhamet bağlantısı kurmak ya da bağlantıyı merhametle oluşturmak, merhamet temeliyle bağlanmak gibi anlamları dile getirmek gerekmektedir. Dolayısıyla insanın öncelikle annesiyle olan ve buradan başlayarak yakınlık derecesine göre devam eden bağlantısı rahim olarak adlandırılabilir. Diğer bir deyişle sila-i rahim sadece anne baba ve akrabalarla olan bağlantı değil, bunlarla birlikte tüm insanlarla olan bağlantıyı ifade etmektedir.

Kur’an’da akrabalarla olan bu bağlantıya dikkat edilmesi gerektiği şu şekilde ifade edilmektedir: “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar dünyaya getiren Rabbinizden korkun; kendi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’tan ve akrabalık (bağlarını koparmak)tan sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözeticidir.”⁴⁹ Allah’a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah’ın bağlanmasını emrettiği şeyleri (akrabalık bağlarını) terk edenler ve yeryüzünde fesat çıkaranlar; işte lanet onlar içindir ve kötü yurt (cehennem) onlarıdır.⁵⁰ Geri dönerseniz, yeryüzünde bozgunculuk yapmaya ve akrabalık bağlarını kesmeye dönmüş olmaz mısınız?”⁵¹

İnsanların arasındaki bağlantının merhametle şekillenmesi anlamına gelen sila, onların birbirlerini sadece ziyaret etmeleri anlamına gelmez. Aksine sila malla yardım etme, ihtiyaçları giderme, zararlardan koruma, gülyüz ve dua etmekle olur. Kısacası sila akrabaya imkan olduğu nispette hayırda bulunma, güç yetirebildiği ölçüde kötülükleri onlardan uzak tutmadır. Akriba, mümin ise böyle yapılır. Akriba eğer başka bir dinden ise veya dinsiz ise o kimseye nasihat etme, dini anlatma maksadıyla sila yapılabilir. Eğer kabul etmezse gıyabında dua etmekle onunla bağlar korunmuş olur.⁵² Zira dinimiz mümin olmayan yakınlarımızla bile irtibatın devam ettirilmesini istemektedir.⁵³ Öte yandan insanlarla merhametle bağlantı kurmak, sadece onlara acımak şeklinde olmamalıdır. Örneğin bir engelliye merhamet etmek; ona acıyarak her işini yapmak değil, onun sosyalleşmesine katkıda bulunmak üzere yapabilecekleri şeyleri onlara yaptırmak; bir anne veya babanın sevgisi ve şefkati nedeniyle çocuğunun yaptığı yanlışları görmezden gelmek değil, onu doğru davranışlara yönlendirmek olmalıdır.

49 Nisâ, 4/1.

50 Ra’d, 13/25.

51 Muhammed, 47/22.

52 İbn Hacer, 10, 432.

53 Buhârî, Edeb, 7.

Netice olarak insanlar arası ilişkilerin merhamete dayalı olarak düzenlenmesi insan oluşun bir gereği ve Allah'ın merhametini kazanmanın şartlarından biridir.

SONUÇ

Tüm varlıkları rahmetinin eseri olarak yaratan Allah, Rahman ismiyle yarattığı her varlığın doğasına merhamet duygusu yerleştirmiştir. Bu yönüyle merhamet vehbi kabul edilebilirken insanın merhamet davranışlarını öğrenmeden merhametli davranması mümkün olmadığı için kesbi kabul edilmelidir. Daha açık bir ifadeyle merhamet hem vehbi hem de kesbi yönü olan bir duygu ve davranış biçimleri dizgesidir.

İnsanın merhamet sahibi bir birey olarak dünyadaki yerini alabilmesi öncelikle annesinden alacağı merhamet eğitimine bağlıdır. Bunun yanı sıra Allah'ın gönderdiği kitap ve peygamber de bu eğitimin önemli birer parçasıdır. İnsan doğasında bulunan merhamet duygusu ve öğrendiği merhamet davranışlarının bileşkesiyle diğer insanlar ve tüm canlılarla ilişki biçimini belirler. Bağlantı ve ilişkilerini merhamet temelli olarak biçimlendiren insan Allah ile arasındaki merhamet bağlantısını da tamamlamaya çalışmaktadır denilebilir.

KAYNAKLAR

Ahmed b. Hanbel, Müsned.

Aral Neriman, Figen Gürsoy, Hatice Dizman, "Tam Ve Parçalanmış Aileye Sahip Olan Çocukların Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi", Küreselleşen Dünyada Sosyal Hizmetlerin Konumu Hedefleri ve Geleceği Sempozyumu, Antalya 2006.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, Sahih-i Buhârî.

Ebû Davud, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, Sünen-i Ebû Davud.

el-Heysemî, Ali b. Ebî Bekr Nurettin, Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid, Beyrut 1967.

en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref, Şerhu Sahih-i Müslim, Beyrut 1408/1987.

er-Râğib el-İsfahânî, Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'an, Beyrut, Dımaşk 1412/1992.

Hortaçsu, Nuran, İnsan İlişkileri, Ankara 1997.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, Fethu'l-Bârî, Kahire 1409/1988.

İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed bin Yezid, Sünen-i İbn Mace.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Necibiddîn, Lisânü'l-Arab, Beyrut 1414/1994.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, Sahih-i Müslim.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, Sünen-i Tirmizî.

OTURUM BAŞKANI- Biz de Muhittin Bey'e teşekkür ediyoruz. Bu rahmet, merhamet, rahim ilişkilerini güzel ortaya koydular.

Sıla-i rahim konusunu tabii güzel izah ettiler aslında, hadislerimizde çok vurgu yapılır, Kur'an-ı Kerim'de de geçer yani bu rahmet ve ilgiye ihtiyaç duyanlar listesinde o aynı rahmi paylaşan insanlara öncelik verme meselesi anlaşılmalıdır bence. Yakın çevre yani aynı kandan veya nesepten gelme noktasında sonra da diğer çevrelerde bu yaygınlaşmalı ve bütün bir kâinatı belki bütün dünyayı kuşatmalı.

Bu güzel bir şey. Burada hakikaten hadislerde Rahmandan türedi vs. gibi şeyler çok güzel anlatılır.

Şimdi, üçüncü konuşmacımız olarak tebliğ sahibi Sayın Recep Şentürk Bey.

İlahî Rahmetin Beşere Yansıması Olarak Din. Biraz daha topluma doğru, insana doğru getiriyoruz işi.

Buyurun Recep Bey.

2- İLAHÎ RAHMETİN BEŞERE YANSIMASI OLARAK DİN

Prof. Dr. Recep ŞENTÜRK

*Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Medeniyetler İttifakı Enstitüsü/
İstanbul.*

Kıymetli hazirun, kıymetli hocalarım hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Dinin ilahî rahmetin bir yansıması olmasının iki anlamı var. Bir, dinin Allah tarafından insanlara verilmesi Allah'ın rahmetinin bir sonucudur. Eğer Allah rahmet sahibi olmasaydı insanlara din vermezdi, insanların kendi kendilerine yollarını bulmalarını emrederdi. Kendi aralarında adaleti sağlamalarını ve Allah'a ibadetin yollarını bulmalarını emrederdi. Bu da insanlar için çok zor bir görev olurdu.

Bir bu manası var yani Allah'ın insanlara din vermesi O'nun rahmetinin bir sonucudur. İnsanlara emirler vermesi, şer'i hükümler koyması, namazı emretmesi, orucu emretmesi, faizi yasak etmesi, içkiyi yasak etmesi vs. bütün bu şer'i hükümler bunların hepsi Allah'ın rahmetinin bir sonucudur.

Diğer manası ise dinin özü rahmettir ve din uygulandığı zaman insanlar arasında rahmete dayalı bir sosyal düzen, sosyal ilişkiler düzeni ortaya çıkar. Çünkü Allah'ın emirlerinin hepsinin özü, dinin özü toplumda, insanlar arasında rahmetin hâkim kılınması maksadını taşımaktadır.

Şimdi, bu iki mana üzerinde de kısaca duracağım.

Dinin Allah tarafından insanlara verilmesi neden bir rahmettir önce bunun üzerinde duralım.

Bir: Allah insanlara dini vermekle aynı zamanda dünyadaki varlığımızın ne manaya geldiğini bize bildirmiştir. Bu O'nun rahmetinin sonucudur. Nitekim dinden bağımsız olarak nice insanlar, nice filozoflar bu sorunun cevabını bulmaya çalışıyorlar ve bula-

mıyorlar. Özellikle günümüzde böyle sekülerist, materyalist ideolojilerin ve muharref dinlerin yaygın olduğu bir dünyada hayatın anlamı sorusu son derece önemli bir soru ve Allah'ın göndermiş olduğu dinden bağımsız olarak insanların bunun cevabını bulamadığını görüyoruz. Dolayısıyla Allahü Teâlâ'nın bir din göndererek bize işte siz şu maksatla varsınız, hayatınızın anlamı budur, kâinatın manası şudur diye bildirmesi, O'nun rahmetinin bir sonucudur.

Diğer taraftan din bize ümit aşıyor. Her şeyin Allah'ın takdirinde olduğunun ve ilahî adaletin her halükarda tahakkuk edeceğini, Allah'ın yardımının her an bize gelebileceğini, dünyada birtakım sıkıntılarla karşılaşsak bile neticede her şeyin Allah'ın rahmetine döneceğini bize bildiriyor. Böylece dinin ilahî bir rahmet olduğunu görmüş oluyoruz.

Öbür taraftan din dünya hayatının ölümle bitmediğini haber veriyor. Ahiret olduğunu, cennet olduğunu, insanı sonsuz hayatın beklemiş olduğunu bize bildiriyor. Bu ne kadar büyük bir rahmettir!

Eğer bizzat Allahü Teâlâ tarafından bu bize haber verilmeseydi o zaman dünya görüşümüzün, hayat anlayışımızın ne kadar kasvetli olacağını düşünebilirsiniz.

Yine dinin ilahî bir rahmet olduğunu gösteren bir başka husus da Allahü Teâlâ'nın doğru nedir, yanlış nedir bunu bize en temel prensiplerle bildirmiş olmasıdır. Eğer bunu bize bıraksaydı insanlara doğru nedir, yanlış nedir, neyi yapmamız lazım, neyi yapmamamız lazım, içkiyi içmemiz mi lazım, içmememiz mi lazım, evlilik dışı ilişkilere girmemiz mi lazım, girmememiz mi lazım, faiz almamız mı lazım almamamız mı lazım bunları bizim aklımızla, tecrübemizle keşfetmemiz ya imkânsız olurdu ya da çok uzun bir zaman alabilirdi. Bu da yine Allahü Teâlâ'nın rahmetinin bir eseridir. Cenab-ı Hak bunu bize hazır olarak bildirmiş.

Bir başka husus Allahü Teâlâ gönderdiği din ile adaleti tesis ediyor. İnsanların arasında uymaları gereken kuralları koyuyor. Eğer ilahî kaynaklı bu tür hükümler olmasaydı o zaman güçlünün dediği olurdu. Hukuk güçlünün dediği manasına gelirdi, ahlak güçlünün dediği manasına gelirdi. Hâlbuki insanlar ilahî kaynaklı bir hukuk sahibi olunca burada senin benim dediğim değil Allah'ın dediği olmuş oluyor. Bu da yine zayıfları koruma manasına gelen Allah'ın rahmetini gösteriyor.

Dinin ilahî bir rahmet olduğunun bir başka göstergesi de insanı kula kulluktan nefse kulluktan, şeytana kulluktan Yaratıcı'ya kulluğa çıkarması yani insanı özgürleştirilmesi, gerçek özgürlüğüne kavuşturması. Bu da yine dinin Allah'ın rahmetinin bir eseri olduğunu gösterir. Eğer Allahü Teâlâ dini göndererek bize nefsimizden, şeytandan, diğer insanlardan ve putlardan kurtulmanın yolunu göstermeseydi biz kendi kendimize bu yolu biraz zor bulurduk.

Bir başka husus, Allahü Teâlâ gönderdiği din ile insanların haklarını bizzat kendisi koruma altına almıştır.

Şimdi, sosyal ilişkilerde haklar çok önemlidir. Allahü Teâlâ gönderdiği din ile bu hakları koruma altına almıştır. Bu da iki şekilde ortaya çıkıyor. Bir: kul hakkı dediğimiz haklar. Bizzat kendisi bunları koruma altına almıştır. Hatta diğer hatalarımızı affetse bile kul haklarını affetmeyeceğini açıkça belirterek ilahî rahmeti burada göstermiştir. Dolayısıyla dine ittiba edildiği zaman kul hakları garanti altına alınmıştır. Bir de hukukül ademiyin dediğimiz ademiyyet hakları söz konusudur. Bunlar da hayatın dokunulmazlığı, malın, canın, dinin, aklın, ırz ve namusun dokunulmazlığı. Bunları da bizzat Allahü Teâlâ gönderdiği din ile evrensel planda koruma altına almıştır. Sadece Müslümanların değil gayrimüslimlerin de haklarını koruma altına almıştır.

Hanefi mezhebinde bu, "ismet ademiyyetledir" şeklinde bir formülle ifade ediliyor yani "el-ismetü bil-ademiyyeti". Buradaki ismet hürmet manasına geliyor yani dokunulmazlık. Bu da Ebu Hanife'ye göre ademiyyetledir yani ademiyyet özelliğine sahip olması bir kişinin dinini, malını, aklını, namusunu, ırzını, nikâhını koruması için yeterlidir. Bu da tabii insanların Müslüman olsun gayrimüslim olsun haklarının din tarafından koruma altına alınması, dinin ilahî bir rahmet olduğunu gösteren önemli bir göstergedir.

Şimdi, rahmet kavramı ilişkisel bir kavram yani iki varlık arasında ortaya çıkar rahmet. İnsanı tek başına tasavvur etsek orada rahmet diye bir şey olmaz yani iki tane varlık olması lazım. Bu da Allah'la insan arasındaki ilişki rahmet ilişkisidir. Allah'ın rahmeti olmasaydı bizi yaratmazdı zaten en baştan. Akıl vermezdi. İnsan yapmazdı, bizi kendisinin halifesi yapmazdı. Dolayısıyla Allah'la aramızdaki dikey ilişki bu bir rahmet ilişkisidir.

Allah'ın dini insanla insan arasındaki yatay ilişkileri de yine rahmete dayalı bir ilişki hâline getirmek için gönderilmiştir. İnsanlar arası rahmete dayalı bir ilişki olması ve rahmete dayalı bir sosyal düzenin kurulması için gönderilmiştir.

İslamiyet'in en çarpıcı özelliklerinden bir tanesi diğer dinlerle, nizamlarla mukayese ettiğimizde her Müslümanın yaptığı her işten önce bismillahirrahmanirrahim demekle mükellef olmasıdır. Bu çok ilginç bir husus. Her işten önce siz o yaptığınız işi Rahman ve Rahim olan yani sonsuz merhamet sahibi, şartsız kayıtsız merhamet sahibi olan Allahü Teâlâ'nın adına yaptığınızı, beyan ediyorsunuz, diyorsunuz ki ben bu işi Rahman ve Rahim olan Allah adına yapıyorum. Dolayısıyla o yaptığınız işin rahmeti yansıtması gerekir, o girdiğiniz ilişkinin rahmet ilişkisi olması gerekir.

Eğer tersi olursa o zaman boşuna besmeleyi söylemene gerek yok. Kendi kendinle çelişkiye düşmüş oluyorsun, kendi kendini yalanlamış oluyorsun. Bir taraftan bismillah

diyerek dükkânı açıyorsun sonra akşama kadar milleti kazıklıyorsun. Baştan ne söz verdin, kimin adına bu işi yapıyorum dedin sonra yaptığın iş ne oldu?

Dolayısıyla İslam'ın bütün insanlara yani Müslümanlara her yaptıkları işin başında bir rahmet hatırlatması var. Rahmeti hatırlatıyor. Diyor ki sen bir rahmet erisin ve yaptığın hareketlerle, girdiğin sosyal ilişkilerle bu rahmeti yansıtmam gerekiyor. Dolayısıyla sılayırahîm dediğimiz şey aslında bütün insanlar arasında kurulması Allahü Teâlâ tarafından emredilen bir şey. Akralar arasında daha özel bir formu söz konusu fakat bütün mahlûkatla ve özellikle de diğer insanlarla bu rahmete dayalı bir ilişki kurulması bir de her seferinde hatırlatılıyor.

O kadar ilginç ki akşama kadar mesela biz yüzlerce defa bunu söylüyoruz. Bunu Müslüman olmayanlara anlattığımızda gerçekten çok şaşırıyorlar bu nasıl bir şey diye. Bu klişe hâline gelmiş, tekerleme hâline gelmiş sürekli söylüyoruz anlamını düşünmeden. Ne anlama geliyor, bu sosyal ilişkilerimize nasıl yansıtacak bunun üzerinde durmuyoruz.

İşte bahsettiğim gibi merhamet ilişkisel bir kavram ve toplumda ortaya çıkıyor, sosyal ilişkilerde ortaya çıkıyor.

İbn-i Haldun diyor ki, bütün hayvanlar ve insanlar toplum hâlinde yaşamak mecburiyetindedirler. Hayvanların bir sosyal düzen kurmaları kendi aralarında ilhamîdir yani Allah onlara bunu ilham eder, onlar içgüdüsel olarak kendi aralarında bir sosyal düzen kurarlar. Mesela, arıların arasında, diğer hayvanların arasında vs. bu düzen kuruluyor. İnsanlar arasında ise sosyal düzen iradidir. Kendi iradeleriyle bunu kurarlar.

Eğer Allahü Teâlâ isteseydi insanları da aynı hayvanlarda olduğu gibi içgüdüsel olarak birbirlerine karşı merhametli davranmaya mecbur yaratabilirdi ama merhametli davranmayı, rahmetle davranmayı iradi hâle getirmiş ki, buradan hareketle insanlar Allah'ın bizi yaratmaktaki maksadı olan imtihanında başarılı olabilsinler diye.

Geçelim günümüze ve bir öz eleştiri yapalım. Acaba şu anda içinde yaşadığımız İslam toplumunda bu rahmet ne kadar yansıyor? Allah'ın ilahî bir rahmet olarak göndermiş olduğu din Müslümanlar tarafından ne kadar toplumsal hayata yansıtılıyor?

Maalesef İslam dünyasına baktığımızda rahmetin zıddını görüyoruz. Nedir rahmetin zıddı? Şiddet, zulüm. Bugün Libya'ya bakın, diğer İslam ülkesi denilen ülkelere bakın hepsinde yıllarca diktatörlük altında inlemişler şimdi iç savaşlar vs. filan yani hiç kimse demez ki bu insanların dini İslam, bu insanların dini ilahî rahmet olarak gönderilmiş, bunların peygamberi âlemlere rahmet olarak gönderilmiş demez.

Şimdi, tabii bunu çözmekte aşmakta dinin ilahî rahmet olmasının fonksiyonunu yeniden devreye sokmamız gerekiyor. Ancak bu şekilde yeniden İslam dünyasına, Müslüman toplumlara rahmete dayalı bir toplumsal düzen kurabiliriz.

Son olarak şu hususa dikkat çekmek istiyorum: Allahü Teâlâ Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'i âlemlere rahmet olarak gönderdiğini bildiriyor, bütün Müslümanların da âlemlere rahmet olması sünnettir.

Teşekkür ediyorum, sağ olun. (Alkışlar)

OTURUM BAŞKANI- Evet, Recep Bey'e teşekkür ediyoruz. Dinin serapa bir rahmet olduğunu bize güzel bir şekilde özetledi, anlattı.

Son olarak bahsettiği ayeti kerimeden de hareketle şöyle bir şey aklıma geldi: "Ve ma erselnake illa rahmeten lil âlemin." "Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik." mealinin yanı sıra, "Biz seni âlemlere rahmetimizin bir tecellisi olarak gönderdik." şeklinde anlayanlar da var ki bu tabii doğru. Cenab-ı Hak bütün peygamberleri insanlığa rahmetinin bir eseri olarak gönderdi. Aynı şekilde dini de peygamberler yoluyla göndermiş olduğu dini de bir rahmet olarak gönderdi, rahmetinin eseri olarak gönderdi.

Şimdi son konuşmacımız tebliğ sahibi Doç. Dr. İbrahim Maraş Bey, herkesin çok merak ettiğini zannettiğim bir konuyu işleyecek.

Konunun ne olduğunu başta eğer söylese tartışmalara girmeden daha iyi olur. Çünkü burada tartışılan bir konu var. Pek çok insanın da kafasını meşgul eden bir sorudur. İnşallah onu size kafalarda şüphe bırakmayacak şekilde anlatır.

Buyurun İbrahim Bey.

3- İLAHÎ ADALET VE RAHMET-İ İLAHÎYE BURHANLARI

Doç. Dr. İbrahim MARAŞ

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Konuşmama başlamadan önce hepinizi Allah'ın selamıyla selamlıyorum ve Peygamberimize selam ediyorum.

Bu gerçekten de tartışmalı bir konu ve İslam düşünce tarihinin belki en eski konularından bir tanesi ilahî adalet ve rahmet-i ilahîyenin umumiliği meselesi.

Aslında benim bazı söyleyeceğim şeylerin bir kısmını Abdullah Bey özellikle İbn-i Arabî'nin sözleriyle ilgili söyledi, ilgili yerlerde onlara değineceğim.

Öncelikle konuşmama başlamadan önce şunu söylemek istiyorum çünkü bu çok önemli. Tartışacağımız konu, biraz sonra söyleyeceğimiz konular öncelikle tamamen bu iki kavramla alakalı yani Allah'ın adaleti, ilahî adalet ve Allah'ın rahmetinin genişliği meselesi. Bugün günümüzde... Geçmişte böyle bir şey olmamış, geçmişte tamamen bu çerçevede tartışılmış, sahabe döneminden beri, tabiin döneminden beri tartışılmış. Günümüzde bu mesele dini çoğulculuğa doğru çekilmeye çalışılıyor yani çifte hakikat veya fazla hakikat, hakikatin çokluğu gibi birtakım kavramlarla adeta sulandırılmaya çalışılıyor ki burada sanki şöyle bir imaj uyanıyor bu görüşü savunan insanların: Sanki Allah'ın rahmeti herkesi kapsadığına göre demek ki gayrimüslimler yani Hristiyanlar, Yahudiler hatta ve hatta müşrikler yarın eninde sonunda kurtulacaklar gibi, o zaman İslam'a inanmalarına gerek yok gibi birtakım tartışma olabilecek sözlere kadar getiriyorlar. Hatta bu, zaman zaman İbrahimi dinler veyahut da dediğim gibi hakikatler aslında bütün dinlerde belki bir ama insanlar bunu farklılaştırmışlar gibi tartışmalı konulara getiriyorlar.

Biz bunlardan bahsetmiyoruz. Biz esas olarak tevhit prensibinin yani Allah'ın birleşmesinin ve O'na inanılmasının ve aynı zamanda ahirete inanılmasının temel olduğu ve tarih boyunca Hz. Âdem'den beri değişmeyen bir dine inanmanın ya da bir şeye inanmamanın getirdiği sonuçlar üzerinde durmaya çalışıyoruz.

Öncelikle bu temellendirmeyi yaptıktan sonra bu görüşün aslında İslam düşünce tarihindeki ilk savunucularından birisi Taberi tefsirindeki bir rivayete göre Abdullah bin Mesud'dur. Onun şu meşhur sözü nakledilir: "Yemin edilecek her şeye yemin ederim ki cehennem kapıları bir gün açılacak ve orada hiç kimse kalmayacaktır." sözü.

Bu oldukça dikkat çekici bir söz.

Yine dönemin bazı âlimlerine atfedilen bazı sözler var.

Bu mesele aslında İbn-i Kayyim'a gelinceye kadar önce İbn-i Arabî tarafından yoğun bir şekilde tartışılıyor daha sonra da İbn-i Kayyim el-Cevzi tarafından hem lehte deliller hem dealeyhte deliller olmak suretiyle tartışılıyor.

Ben bugüne kadar bunların birçoğu belki tartışıldı daha dikkat çekici olan bir şeyle giriş yapmak istiyorum.

İmam Matürîdi'nin Kitâbu't-Tevhid'inde ilginç bir cümlesi var. Bunu özellikle tam okumak istiyorum.

Diyor ki İmam Matürîdi: "Büyük günah işlenmesi sebebiyle cehennemde ebedi kalınacağı fikrini kabul edenlere göre -burada bir grup var, büyük günah işleyenler cehennemde ebedi kalacaktır diyenler de var, Kur'an'da çünkü böyle ayet de var- küçük günahlardan ötürü azap gerçekleşmez."

Devam ediyor Matürîdi: "Kâfirlerin ise şefaate affedilmesi mümkün değildir."

Bakın, dikkat edin burada özellikle ikinci kısımda şefaati gündeme getiriyor, birinci kısımda mağfireti yani rahmeti.

İkisini birleştirerek şu cümleyi söylüyor devamında: "Buna göre Kur'an'la hadislerin ilahî lütf çerçevesinde beyan ettiği birçok bağışlama müjdeleri ortadan kalkmakta, ilim ehlinin Allah'a ve rahmetine yönelik fitri ümitleri yani yaratılıştan getirdiği ümitleri suya düşmekte ayrıca Peygamber'in -ki bu ikinci kısım işte müminlere yönelik- şefaatine ümit bağlamış Müslümanların duası da geçersiz hale gelmektedir."

Şimdi, burada İmam-ı Matürîdi'nin bu şekilde olaya yaklaşması daha sonraki âlimlerimize de tesir ediyor. Nitekim Matürîdi ulemasından bazılarının bu konuda ilginç şeyler söylediğine şahit oluyoruz tarih boyu. Ben bunların hepsine değinmeyeceğim sadece bir tane örnek Osmanlı döneminden. Kaside-i Nuniye'nin yazarı Hızır

Bey diyor ki, “Akıl açısından küfür başlanabilir fakat cehennemde ebedi kalınacağına dair bir metin vahyedilmiştir.”

Aslında bu bir nevi kendi görüşünü söylemeye çalışırken ulemanın böyle bir görüşü olduğunu da beyan etmeye çalışan ilginç bir metin çünkü metnin şerhinde özellikle Hayali Bey’in şerhinde, Hayali Bey diyor ki, “Birçok âlim küfür ve şirkin akla göre affedilir olduğuna inanmışlardır.”

Burada tabii ki o zaman sorun şu: Kur’an-ı Kerim’de -hepinizin aklına gelecektir- cehennem ve cennetin ebediliğine dair birçok ifade geçiyor “*halidîne fiha ebedâ*” şeklinde. Hem hulûd hem de ebed gibi kelimeler geçiyor.

Peki, o zaman bu âlimlerimiz bunları nasıl algılıyorlar? İşte sorun buradan itibaren başlıyor. Aslında kelimelerin cehennemde ebedi kalınacağına dair görüşlerinin ciddi bir temeli yok. Neden yok? Çünkü el-Müfredât yazarı Ragıp el-İsfehani’nin Kur’an sözlüğü ile ilgili yazdığı kitapta hulûd ve ebed kelimeleri Kur’an’da ve Arap dilinde uzun süre kalmaya teşmil ediliyor. Asla sonsuzluk anlamına gelmiyor. Dolayısıyla esas kelimelerin dayandığı temel delil bu zaten, yani hulûd ve ebed Kur’an’da geçtiğine göre diyorlar o hâlde cehennem ebedidir.

Burada şunu gözden kaçıranlar da var tabii ki: Hulûd ve ebedin aynı zamanda özellikle hulûdun Kur’an’da müminlerden büyük günah işleyenler için de kullanıldığını görüyoruz. O hâlde müminler için şefaate affedilmek mümkünken büyük günahlar İmam-ı Matürîdî’nin de söylediği gibi Allah’ın esas geniş rahmetiyle ilgili durum biraz geride veya geri planda kalıyor. Nitekim Peygamberimizin hadislerinde buna dair özellikle İbn-i Kayyim’in olsun daha sonraki ulemanın olsun tercih ettikleri bazı deliller var hadislerde geçen ki bunlardan birisi çok manidar.

Peygamberimiz diyor ki bir savaş sonrasında bir kadıncağızın bulduğu bütün çocukları, savaş alanında annesiz kalmış çocukları emzirmesini ve en son kendi çocuğunu bulduğunda onu daha hararetli emzirmesini göstererek diyor ki sahabilere, “Bu kadın çocuğunu ateşe atar mı?” Onlar da, hayır ya Resulullah diyor.” İşte Allah’ın da rahmeti bu kadının öz çocuğuna olan rahmetinden çok çok daha fazladır.” Burada Peygamberimiz rahmete dair bir işareti veriyor.

Burada dediğim gibi, başta temellendirmesini yaptığım gibi, özellikle azabın olmayacağına dair bir beyan yok. Cehennem hiç olmayacağına, cehenneme hiç girilmeyeceğine dair bir beyan yok. Sadece ve sadece cehennem uzun süren bir devirden sonra orada azap çekenlerin de nihayetinde kurtulabileceğine dair, en azından böyle bir fikir ortaya atılıyor ki, aslında bunun bir temellendirmesini de şu şekilde almamız gerekiyor: Hepimizin bildiği bir şey var, biraz önce hocalarımız da bunu açıkladı, rahmet fitrat duygusu yani fitraten bize yerleştirilmiş bir duygu. İbn-i Arabî’nin de demin

yine hocamız açıkladı, bir karşılıksız ihsan rahmeti bir de sınırlı rahmet dediğimiz vü-cubi rahmeti var. İbn-i Arabî bu vü-cubi rahmet içerisinde azabı da görüyor. Normalde rahmet aslında azabı içeriyor fakat vü-cubi rahmet arızı bir rahmet. Nedir? Esas olan kuşatılan onun tarafından karşılıksız ihsan rahmet.

Biraz önce Matürîdî'den okuduğum metinde Allah'ın bağışlamasından ümit ke-silmemesi şeklindeki bir rahmet söz konusu.

Dolayısıyla burada başka akli deliller de öne sürebiliyor ulemamız. Diyorlar ki bunların bir kısmı mesela biz dünyada yüz sene yaşıyoruz, bilemedin iki yüz sene yaşayanlarımız var geçmişte, peki Allah'ın ölçüsünü biliyoruz, Allah bize adl-i ilahîde diyor ki, sevaplara karşı size on kat veririm, günahlara karşı bir kat veririm yani kar-şılığını veririm. O hâlde bir insanın yeryüzünde yaşadığı müddet boyunca işlediği günahların veyahut da yaptığı bütün kötülüklerin karşılığında göreceği ne var? Bir azap söz konusu olabilir deniliyor yoksa sonsuza kadar olan bir azapta işte bu sorun adl-i ilahîyi ilgilendiriyor. Bunun ilahî adaletle bağdaşıp bağdaşmayacağı tartışılıyor.

Kaldı ki bu dediğim gibi sadece kâfirler ve müşrikler için. Burada özellikle kâfirler ve müşrikler için derken şunu da yanlış anlamayalım: Yine İmam Gazalî'den bir alıntı yapacağım Faysalî't-Tefrika'dan. Burada mutlak anlamda kâfirleri, müşrikleri kastetmi-yor. Mesela bizzat isim de vererek hatta İmam Gazalî yani millet ismi vererek Rumlar, Türkler diye o dönemde çünkü o dönemde henüz daha Müslüman olmamış Türkleri kastederek söylüyor. Diyor ki ilahî rahmetin genişliği ile ilgili, "Peygamber'in ismini hiç duymayanlarla yanlış telkinatla duyanların..." Yani bir nevi günümüzde de bu tür örnekler yaşanabilir yani Peygamberimizi veya biraz önce hocamız bahsetti Müslü-man âlemine terörle, hep kötülükle, hep birtakım iğrenç karikatürlerle hatırlayan bir toplumda yaşayan bir çocuksunuz, bir gençsiniz, öyle bir ortamda yaşıyorsunuz ve siz o Peygamber'i, onun getirdiği dini sağlıklı bir şekilde öğrenmek zorundasınız. Bu bazen zorlaşabiliyor. İşte İmam Gazalî buna işaret ediyor. Diyor ki, "Peygamber'in ismini hiç duymayanlarla yanlış telkinatla duyanların mazur olduğu açıktır. Bunlar mazurdur yani bunlar affedilmiştir. Bunlar ilahî rahmetin şümulüne gireceklerdir." diyor ve şu uyarıyı da yapıyor ısrarla: "Şunu iyi bil ki Allah'ın geniş rahmetini bütün genişliğiyle kavramaya çalışmak gerekir ve ilahî hususları basit maddi ölçülerle ölçmemek lazımdır."

Burada İmam Gazalî'nin de ısrarla söylemeye çalıştığı şey bu.

Burada örnekleri çoğaltmak mümkün ama ben ısrarla daha çarpıcı birkaç örnekle yetinmek istiyorum.

Mesela, Kuşeyri'nin Risale'sinde Mevlana'nın Mesnevi'sinde, İbn-i Arabî'nin Füsûsü'l-Hikem'inde Fütühat-ı Mekkiye'sinde ve en son bu meseleyi gündeme getiren

meşhur Tatar âlimi Musa Carullah'ın Rahmet-i İlahiyenin Umumiyeti adıyla yazdığı kitapta bunlar bütün delilleriyle aktarılıyor.

Bunun dışında ilginç olan şu: Değişik ekollerden yani filozoflardan İslam filozoflarından, mutasavvıflardan, birtakım kelimcilerden ve değişik alanlardan mesela bazı Şii âlimlerden bu konuyu savunanlar var. Hatta ve hatta biraz önce dediğim gibi İbn-i Teymiye ve İbn-i Kayyim el-Cevziyye gibi tamamen selefi olarak bildiğimiz daha zahiri hareket eden ulemadan bile bunu çok net bir şekilde savunan âlimler var.

Bunu yine de tekrar tekrar üstüne basarak söylüyorum, herkes kurtulacaksa onun bir anlamı var gibi düşünmemek lazım, ilahî rahmetin tecellisi olarak düşünmek lazım. Nihayetinde çünkü bu âlimlerin esas üzerinde durduğu konu şu: Eğer Allah bizi ilahî bir nefha olarak yaratmışsa ben size diyor ruhumdan üfledim, eğer burada ilahî bir kutsi cevhere sahipsek biz bu kutsi cevherin ebedi olduğuna da inanıyorsak ki bütün âlimler bu konuda hemfikir, ebedi olan bir cevhere arzı olan bir azabın teşmil edilmesi herhalde imkânsız olur. Ulemamızın esas hareket ettikleri noktalardan bir tanesi ve en önemlisi belki bu.

Burada sadece bundan hareket etmiyorlar dediğim gibi. Birçok ayette hulûd, ebed, müks kelimesi ve benzeri birçok kavramlar var burada onlarla sizi meşgul etmek istemiyorum. Bu kavramlarla özellikle ilahî rahmetin genişliği üzerinde duruluyor ve cehennem azabının belli bir süre sonra ortadan kalkacağına dair birtakım yorumlardan da yola çıkılarak cehennem bir gün ortadan kalkacağı, en azından cehennem kalkmasa bile cehennemdekilerin. . . Böyle görüşler de var yani bazıları da diyorlar ki, cehennem belki kalacaktır ama cehennemdekiler orayı terk edeceklerdir yani oradan nihayetinde arınacaktır. Çünkü azap bir çeşit arınma içindir. Yoksa Allahü Teâlâ'nın ilahî adaletinde sadece azap etmek için azap söz konusu değildir. Nasıl ki müşrik olan birisi bile bu dünyada tövbe edip, af dileyip, Allah'a sığınıp sonunda affediliyorsa bu dünyadayken, öbür dünyada belki iman söz konusu olmayabilir ama en azından bu arınmanın azapla giderildiği ve o cevherinin kirlerden arındırılması sonucunda tekrar cennete gönderilebileceğine dair yorumlar yapıyor.

Burada da cenneti özellikle bu durumu açıklayabilmek için ki Kur'an'da buna dair pek çok ayet var, bir çeşit cennet olmadığı çeşitli cennet kademeleri olduğu ve bunların da en alt kademelerdeki cennetlere yerleştirileceğine dair ulemamızın değişik görüşleri var.

Ben burada bitirmek istiyorum hocam. Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- İbrahim Maraş Bey'e teşekkür ediyorum.

Ben konuşmasından şunu anladım: Allah'ın işine fazla karışmamak lazım. Mevla görelim neyler, neylerse güzel eyler diyelim.

Bu tebliğ kısmını tamamlayalım şimdi serbest müzakere kısmına geçiyoruz. Zamanımız fazla kalmadı, yaklaşık yarım saatten biraz fazla. O süreyi de dikkate alarak hocamızdan başlayalım. Ankara müftümüz Hakkı hocam buyurun.

HAKKI ÖZER- ... ancak kendi görüşlerini ifade etmediler hep âlimlerin görüşlerinden bahsettiler. Sonuç nedir? Kendi görüşünü de arz ederlerse seviniriz.

Doç. Dr. İBRAHİM MARAŞ- Hocam, anlattığım üsluptan anlaşılmalı olması lazım. Ben de bu görüşteyim çünkü zaten normalde bunları okuduğunuz zaman İbn Arabî de, Musa Carullah da İbn-i Kayyim de, Hadi'l Ervah'da okuduğunuz zaman delilleri reddetmeniz mümkün değil. Çünkü zaten buna karşı çıkanların delilinin bir temeli yok. En çok dayandıkları hulûd ve ebed kavramı. Zaten Ragıb el-Müfredat'ında diyor ki bu sonsuzluk anlamına gelmez. Dolayısıyla ben buna canı gönülden inanıyorum ama burada dediğim gibi o uyarıları dikkate alarak.

Aynı şekilde hocam. Mesela, İmam-ı Matüridi'nin küfürle ilgili ilginç bir yorumu var şimdi burada okumak istemiyorum onu. Küfür de bir dindir Kur'an'da da ifade ediliyor. Benzer bir yorumu daha geniş bir şekilde İbn-i Arabî yapıyor. Küfür bir din olduğuna göre burada din ihtiyacı karşılanıyor ama bu din ihtiyacı bir nevi yalancılıkla karşılanıyor. Yalancılıkla karşılandığı için sonunda bu insanların tabii ki azaba müstahak olmaları gerekiyor ki inkâr ettikleri şey normalde inkâr edilen bir şey değil. Çünkü Allah inkâr edilemez sadece üstü örtülür. Kapattıkları için bunun cezasını göreceklerdir tabii ki.

BİR KATILIMCI- ...

Doç. Dr. İBRAHİM MARAŞ- Bunu İmam-ı Matüridi'ye soracaksınız o zaman veya Kur'an-ı Kerim'deki ayete. Senin dinin sana benim dinim bana diyor Kafirun Suresi'nde. Bu bir dindir nihayetinde bir inançtır. Dinde illa peygamber olması gerek-

mez. Nihayetinde İmam-ı Matüridi diyor ki, peygamber olmasa da... Peygamber bir rahmettir, Allah'ın bir rahmetidir. Normalde bize en büyük Allah'ın rahmeti akıldır İmam-ı Matüridi'ye göre. Siz o akılla Allah'ı bulmak zorundasınız. Çünkü Allah'ın nasıl Kur'an ayeti varsa akıl da bir ayet.

Biz ayeti genelde yanlış anlıyoruz. Kur'an'da görüyoruz ayeti. Hâlbuki en büyük ayet evren, en büyük ayet akıl. İbn-i Sina bunu mesela Hayy bin Yakzan'la sembolize ediyor, İmam-ı Matüridi de akılla sembolize ediyor. Diyor ki akıl Allah'ı bulmak zordur ama detaylar konusunda akıl belki hata edebilir çünkü bedenle hapis içerisindedir ruh dolayısıyla hatalar yapabilir, bunun için peygamber bir rahmet eseri olarak gönderilmiştir, doğruyu bulmak için yani peygambere olan ihtiyacı ispat etmek için. Ama peygamber olmadan da kişiler sorumludur çünkü esas akıllı olan kişi sorumludur.

OTURUM BAŞKANI- Evet, hocam buyurun.

BİR KATILIMCI- Teşekkür ediyorum.

Küfrün bir din olması psikolojik açıdan da uygun. Gidilen yol anlamında, tutulan yol anlamında Kur'an-ı Kerim'de de belirtiliyor bildiğiniz gibi. İstek ve arzularını ilah edinmekten bahsediyor Kur'an-ı Kerim ama benim belirteceğim husus şu: Bunlar tasvip edilen inançlar değil, uygulamalar değil yani Kur'an-ı Kerim bunları eleştiriyor. Esas olan tek Allah inancına yönelilmesini ve O'nun bildirdiği şekilde tutum ve davranışlarda bulunulmasını istiyor. Tabii, bulunanlara ödül verileceği öldükten sonra belirtiliyor, bulunmayanların da cezalandırılacağı.

Öteki ebet kelimesinin değerlendirilmesi oraya karışmayacağım.

OTURUM BAŞKANI- Evet, buyurun.

BİR KATILIMCI- Özellikle dört hocamıza da çok teşekkür ediyorum.

Ben bir paylaşımda bulunmak için söz aldım hocam soru sormak için değil. İbrahim hocamın anlattığı konuda doğrusunu isterseniz bizim pratikte çok problemimiz olmadığını düşünüyorum. Allah kimi isterse soksun cennete benim sorununun ben nasıl gireceğim sorusu olduğunu düşünüyorum. O yüzden de buradaki toplantıda biz merhameti hayatımıza nasıl geçirebiliriz ve inşallah biz hep beraber cennete nasıl girebiliriz üzerine çok düşünmek gerekiyor diye düşünüyorum.

Recep hocamın söylediği bir şey benim için buradan giderken yanımda götürceğim en kıymetli bilgi oldu. Dediniz ki günde yüz, yüz elli defa besmele çekiyoruz. Teoride evet ama ben kendi pratik hayatımda düşünüyorum hocam anamın öğretilerinde çekiyorum, yemek yerken çekiyorum, arabaya binerken çekiyorum da bu dünyanın içinde ben çok düşündüm siz söylerken bilgisayarın düğmesine basarken bismillahirrahmanirrahim deyip basıyor muyum? Ve dedim ki evvahlar olsun basmı-

yorum. O yüzden de bir şeylerim eksik gidiyor diye düşündüm. Sanıyorum bu akşam gidip basarken bismillahirrahmanirrahim diye basacağım. O zaman belki saati daha doğru kullanacağım ve belki de zararından daha çok korunacağım.

Teşekkür ediyorum efendim.

OTURUM BAŞKANI- Evet, var mı?

Buyurun hocam.

BİR KATILIMCI- Şimdi bu son hususla ilgili olarak yani İslam dünyasının merhametsizlik içinde olduğundan, şiddete mahkûm olduğundan, zulme mahkûm olduğundan bahsettik. Burada herkesin bir nefis muhasebesi yapması lazım.

Şunu sormamız lazım kendimize: Bu şiddetten, zulümden ben ne kadar mesulüm? Ben işte Recep olarak, A şahsı olarak, B şahsı olarak bu sürece ne kadar katkıda bulunuyorum? Hepimizin kendimizi bu açıdan sorgulamamız icap ediyor.

Kendi kendimize şunu sormamız lazım: Ben gerçekten davranışlarımda bu rahmeti, merhameti yansıtabiliyor muyum, gerçekten merhamet sahibi miyim şeklinde sorgulayıp kendimizi bir muhasebe ve murakabe etmemiz lazım. Eğer burada eksikimizi fark edersek merhamet eğitimi o noktada başlar ama kendimizi mükemmel görüyorsak yani ben zaten sonsuz merhamet sahibi bir insanım, yaptığım her şeye de merhamet yansıyor ve İslam dünyasındaki bu merhametsizlikte benim hiçbir katkım yok şeklinde bir düşünce içerisindeyse o zaman kendimizi ilerletmemiz veya biraz daha ileri götürmemiz söz konusu olamaz.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, buyurun.

BİR KATILIMCI- Hocam benim iki sorum olacak Muhittin hocama.

Tebliğinde buyurdu ki 0-3 yaş arasında annesinden ayrılan bebeğin onda merhamet duygusunun oluşmasında problem olacağı ama bir gerçek var ki Peygamber Efendimiz aleyhisselam sütannesinde idi, anneden ayrılarak sütannesinde bir rahmet peygamberi. . . O dönemde de bu çok normal ve Peygamber Efendimiz aleyhisselam daha sonra mesela böyle bir durumu göz önünde bulundurarak yasaklamaya falan, değişim yapmaya da ihtiyaç görmemiş. Bu durumu nasıl açıklarsınız?

Bir de İbrahim hocama şunu söyleyeceğim: Ebet kavramı sonsuzluk anlamı içermiyor derken o zaman ahiretle ilgili bir inancımızda da bir problem oluşmuyor mu hocam? O zaman ahiret de çok uzun süreden sonra onun da bir sonu mu var gibi bir anlam mı çıkıyor? Çok uzun süreden sonra cennete geçecek şeklinde konuşmanızdan o zaman ahirete de bir sınır koyma gibi bir durum var sanki. Bunu açıklar mısınız?

Teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. MUHİTTİN OKUMUŞLAR- Ben konuşurken özellikle söylediğimi hatırlıyorum ama tekrar etmekte yarar var. Anneden kasıt çocuğu dünyaya getirendir ama eğer bir şekilde yoksa dedim onun yerine geçen bir başka anne, bir bakıcı anne veya koruyucu anne aynı görevi üstlenebilir. Dolayısıyla annelik görevi yapılmış sayılıyor. Merhametsizlik hiçbir annenin çocukla ilgilenmemesi anlamına geliyor. Bugün de sosyal hizmetler alanında bu tartışılıyor yani bu çeşit faaliyetler nasıl yürütülebilir kurumlarda da tartışılan konular.

Tekrar edeyim: Peygamberimiz sütannesinin yanındaydı dolayısıyla o da anneydi. Mesela, bir anne olmaz da bir erkeğin yanında büyürse çocuk bu imkânsızdır ya da anne şefkati göstermesi imkânı olmayan herhangi bir bakım evinde. Anlatmaya çalıştığımız buydu.

Teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. İBRAHİM MARAŞ- Biraz önce burada tabii detaylı onu söylemedik ama normalde Kur'an'da geçen ifadelerden yola çıkarak bu karara varılıyor. Kur'an'daki cennet ve cehennem tasvirleri ile ilgili ayetlerde cehennemde biraz daha mesela ahkaf gibi bazı tabirler veyahut da uzun süreyi ifade eden tabirler de kullanılıyor, hulût, ebet de kullanılıyor ama cennette herhangi bir şekilde devir sürecek gibi tabir kullanılmıyor. Buna özellikle dikkat ettik.

Tabii ona itiraz edenler de çıkmış, sizin bu dediğinizi soran birtakım âlimler de çıkmış, demişler ki o zaman cennet de... Bazı mezheplerde de var bu, cennet de, cehennem de kaybolacaktır, külli bir ruhta birleşilecektir diyenler de var. Böyle bir görüş de var.

Burada bizim esas belki eksik kalan taraf ya da belki size izah edemediğimiz taraf şu: Bunun bize getirisi ne? Nurten Hanım'ın sorusu. Bize getirisi şu: Bugün bizim merhamet sorunumuz var.

Ben bir örnekle bunu izah etmek istiyorum. Akademisyen, çok inançlı bir arkadaşım aynı yerde görev yaptık yurtdışında, Avrupa'da bir ülkede. Arkadaşım oradaki bir... Benden önce o görev yaptı ben onun yerine gittim. İlk kez yurtdışına çıkan bu arkadaşım bir Hristiyan Macar kızla tanıştıktan sonra orada yaşayan bir Türk'e ifadesi aynen şu: "Ben bunları insan zannetmiyordum."

Bakın, aynen ifadesi bu. Kızın din, tanrı, cennet, cehennem, Allah bu tür kavramlarla ilgili görüşlerini öğrendikten sonra yahu bunun benden birçok yönden farkı yok. Onun için İmam Gazali'yi örnek verdim.

Bugün bizim sorunumuz cenneti tekelimize alıyor olmamızdır. Hâlbuki Bedi'l-Emali'de diyor ki, tamam cennet, cehennem ebedidir. Onu kabul ediyor Bedi'l-Emali

yazarı ama geride diyor ki bir de kitabı arkadan verilenler var. Biz ne diyoruz? Sağdan ve soldan verilenler. Kitabı arkadan verilenlerin izahında da bu tür insanlar yani bunlar müşrik kavimler arasında yaşamış, Allah'ı bulmaya çalışmış ama bir türlü bulamamış, fetret ehli dediğimiz hukukta veya şeyde, bu tür insanlar var. Onun için bugün bize mesajı bu aslında.

Musa Carullah bunu Rusya'da söylediği zaman karşısında birçok kişi dikildi. Dediler ki sen Rusları da Müslüman etmek istiyorsun ya da cennete sokmak istiyorsun. Hayır, orada bir tavır var gayrimüslimlere karşı. Nedir o tavır? Bunların her şeyi yanlış, her şeyi bozuk, dinleri de bozuk. Hâlbuki ehlikitap diyoruz biz onlara kestiklerini yiyoruz. Kaldı ki müşrik diye adlandırdığımız. . . Hocamız sordu ateist diyoruz ama ben bir ateistle bir ay bir evi paylaştım Sudan'da hem de İslam ülkesinde. Bizim dışışleri görevlisiydi maalesef, Türk görevlisi, ateistti. Onunla tartıştığında ateizmin ne olduğunu, aslında bir çocuğun gerçekte ateist falan da olmadığını, sadece ve belli şeylerin hoşuna gittiği için ondan kaçındığını görüyorsunuz. Dolayısıyla ateizmle mücadelelemizin ya da bu tür şeylerle mücadelelemizin belki çıkırını açacak bir görüş bu. Bu açıdan bu görüşü destekliyorum.

OTURUM BAŞKANI- Arkadaşımız bir şey söyleyecekti arkadan.

BİR KATILIMCI- Hocam, ben İbrahim Maraş hocama bir soru sormak istiyorum. Belki yanlış anlamışsam özür diliyorum.

Şimdi, hulût, ebet kelimelerinden yola çıkarak bazı ayetlerde, hâlidine fiha ebedâ, aynı özellikler, vasıflar sayılmış hem cennetle hem cehennemle ilgili ancak benim dikkatimi çekti siz genelde cehennemle ilgili uzun, sürekliliği olduğunu ama sonu olacağını. . . Ama şimdi şu ayet benim dikkatimi çekiyor cennetle ilgili. Madem burada şunu dememesi gerekir diye düşünüyorum sizin anladığım kadarıyla."Esteuzubillah, halidine fihâ ebeda radiyallahu anhüm ve radû anh zâlike li men haşiye." Buna benzer ayet çok.

Ben de öğrencilik hayatımda böyle bir çalışma yaptım da fakat takıldım. Şimdi bu sorular karşısında tekrar geriye sarmaya başladı. Teşekkür ediyorum hocam.

Doç. Dr. İBRAHİM MARAŞ- Demin hanımefendiye verdiğim cevaptaki aynısı. Normalde cennet ve cehennem her ikisinin geçici olduğunu savunan âlimlerimiz de var ama bunlar daha azınlıkta. Genelde ortak görüş bu teknik bir mesele olduğu için burada konuşuyoruz, yoksa tebliğimde kısmen var bunlar çünkü teknik bir şey. Ulema diyor ki bazılarında şu çıkar bazılarında bu çıkar.

Ha, itiraz edenler çıkmamış mı? Buna bir itiraz eden çıkmış ama cennet konusunda bir tereddüt yok. Bu şeye de uygun: Şimdi, biz bir ruh, kutsi bir cevher taşıyorsak, ilahî bir nefha taşıyorsak bunun ebedi olması gerekiyor. Bunun normalde bir sorun olmaması gerekiyor.

Azap dediğimiz şey geçici bir şey. Allah'ın biraz önce hocamız dedi, O'nun Kahhar sıfatı var, bir türlü anlatılıyor sadece, bir kökten geliyor ama öbür türlü rahmet sıfatı, rahim sıfatı daha pek çok sıfat sayabilirsiniz affetmesi, bağışlaması. Ancak böyle izah edebilirsiniz.

BİR KATILIMCI- İbrahim aslında problem ne biliyor musun? Problem bence şu: Bir taraftan bu dünyada Allah'ın gönderdiği dinin hükümlerine uygun olarak yaşayacağım. Sabah kalk, soğuk suyla abdest al, namaz kıl, gıybet etme yani bugün burada anlatılan birçok şeyleri yap, diğer tarafta da habersiz veya yanlış telkinattan dolayı, işte pazar günleri ya gitti ya gitmedi, bilmem ne oldu, onca zulmü, şunu bunu yaptı yani milyon insanın ölümüne Bağdat'ta, Irak'ta sebebiyet verdiler, enerji üretmek için büyük şirketler kurup ihmalkârlıklarıyla doğayı mahvettiler. . . Sanki babasından kalmış bir miras gibi yaşadılar. Ben böyle bir hayat yaşayacağım sonra öbür dünyaya gideceğim -bizim ulemayı seviyorum ben- diyecek ki kardeşim sen de gel bakalım şu rahmet-i ilahiyeden ama senin şeyin de birazcık Firdevs değil de –bir cennet ismi söyleyin- o olsun diyecek. Adn olsun ya da ne ise bilmiyorum.

Şimdi, vicdan dediğimiz şey vicdan bana göre doğuştan gelen bir şey ama vicdan öğrendiklerimizle oluşuyor muhakeme, karar verme şeyi.

Sosyal vicdana, insani vicdana döndüğümüz zaman insan bunu kabul etmek istemiyor yani o da benim gideceğim cennete mi gidecek? Entelektüel tartışmaları ben severim onu da söyleyeyim, sen de bilirsin ama bunu biraz bize anlatmak zor onu söyleyeyim.

Ne ise daha ileri adımlar atmayayım.

Muhittin'e bir şey söyleyeceğim ele geçirmişken. Bu kesbi, vehbi bunları seviyorum aslında bu tür tartışmaları, entelektüel bir tartışma ama Kur'an'a baktığımda ben bir eğitimci olarak üç tane ayet görürüm: Birincisi, "Bütün herkes bir fitrat üzere yaratılır."

İkincisi, "Herkesin kendisine özgü bir yaratılışı var." Bu anne babadan gelen kromozomlar bizim gen yapımızı oluşturuyor."

Üç, bir eğitimci olarak benim için en önemli burası: "Vallahu ahraceküm min bütünü ümmehâtiküm la ta'lemüne şey'en ve ceale lekümüs sem'a ve'l ebsara ve'l efi-deh."

Aslında bütün bu yapıp etmelerimizi İbrahim'in veya diğer şeyin, teolojik temeller oluşturmakla beraber bize kesbi olarak verildiğine inandığımız bu şeyin pratik karşılığının nasıl olacağı konusunda tartışmaya açmak gerekiyor.

Bakın, bugün toplumda olanları eğer felsefi olarak, sosyolojik olarak teorik temellerini iyi şey yapamazsak, merhameti anlatamazsak sadece çocuğa bilgisayara bes-

mele çekerek bak demek bir anlam ifade etmiyor. Bunları da bence temellendirmek gerekiyor.

Sonuç olarak İbrahim benim vicdanımla diğerlerinin cennete, hele benim yanıma gelmesine pek müsaade etmiyorum. Özür dilerim, kusura bakmayın. (alkışlar)

OTURUM BAŞKANI- Recai Bey siz kozunuzu fakültede paylaşın da. . .

Doç. Dr. İBRAHİM MARAŞ- Ben sadece bir şey söyleyeceğim, Recai Bey'e şeyi hatırlatmak istiyorum. Televizyonlarda görüyorsunuz canlı örnek olarak PKK'lı teröristlerin anneleri çıkıyor televizyonlara, siz hiç bunlardan bu benim oğlum değil diyen gördünüz mü?

BİR KATILIMCI- Hayır.

Doç. Dr. İBRAHİM MARAŞ- İşte, Allah'ın kuluyuz biz yani biz O'nun rahmetine sığmıyoruz. Azabın biz mahiyetini bilmediğimiz için konuşması kolay yani ne kadar azap göreceğimiz, nasıl yaşayacağımız, nasıl bir hâle geleceğimiz o ayrı bir konu.

OTURUM BAŞKANI- Hocam, kısaca şey yapın, sorular var.

Buyurun.

BİR KATILIMCI- İlahi adalet diyoruz, o zaman ilahî adaleti nerede bulacağız? Bilenle bilmeyenler bir olur mu, görenle görmeyenler bir olur mu ayet-i kerime var, inananla inanmayan bir olur mu? O zaman hocamın dediği gibi seherlerde, sahurlarla kalkanlarla o saatte küfredenler aynı demektir.

OTURUM BAŞKANI- Muhittin hocam da şey yapsın kısaca ondan sonra Dur-sun Bey'e vereceğim.

BİR KATILIMCI- Bir sorum var. Recai Bey'e katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Şimdi, konuşmada dediniz ki isimleri hatırlayamıyorum Allah'ın aslında kâfirleri de affedeceği akılla kabul edilebilir.

Akıl her şeyi kabul eder. Recai Bey'in dediklerini de Matürüdi olarak zaten öncelememiz ve onu tercih etmek. . . Ben Matürüdi'yim, onu tercih ediyorum.

Şunu sormak istiyorum: Dediniz ki akılla kabul edilebilir, peki, cennet ve cehen-nemin ebediyeti ayrı bir soru ama "İnnallahe lâ yağfiru enyuşrake bihi." ayetini nereye koyuyorsunuz ya da bu âlimler bu ayete ne diyorlar? Yani akıl her şeyi kabul edebilir ama bu ayet ne olacak? Allah kendisine şirk koşulmasını "lâ yağfir", affetmez, mağfired etmez. Hâlbuki mağfired rahmetle ilintilidir yani gördüğümüz kadar. Allah ki kendisininin

mağfiret etmeyeceğini söylüyor üstelik bu kesime. Peki, akılla kabul edilince Allah'ın affedeceğini mi söyleyeceğiz?

Teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. İBRAHİM MARAŞ- Onu ben not almıştım söylemedim burada. İmam-ı Matüridi o ayeti oradaki azapla ilişkilendirmiyor. Oradaki diyor, okuduğunuz ayetle ilgili şeyi, azap değil de setr ve afla alakalıdır diyor. Setr ve af yani burada kimilerinin azabını örter ki bu müminler için bu söz konusu, kimilerini de affedebilir diyor. Azapla ilişkilendirmiyor. Bu da bir görüş.

OTURUM BAŞKANI- Dursun Bey buyurun.

BİR KATILIMCI- Evet, ben ilahî adalet sadece niçin inanç, küfür bağlamında ele alınıyor onu anlamıyorum. Eski tartışmaların hiçbir faydası yok burada. Kitaplar açıp okunduğu zaman bize kazandıracığı hiçbir şey yok. Günümüzde yaşanan şu kadar sıkıntı keşke bu bağlamda ele alınsaydı. Sadece iman küfür açısından ele alınmasını ben doğrusu çok anlayamadım.

Öte yandan yarın bu tebliğler yayınlandığı zaman belki pek çok insan okuyacak. Bu konunun bu şekilde tartışılmasının onlara ne faydası olacak?

Sonuçta Diyanet İşleri Başkanlığı bu konuları belirlerken ya da bu merhamet konusu enine boyuna tartışılın derken herhalde vatandaşımızda merhamet duygularını güçlendirmeyi, merhamet eğitimi diye bir şeyi toplumun gündemine sokmayı hedefliyor. Ama şimdi bu tebliğ okunduğunda Allah Allah demek ki Yahudiler de, Hristiyanlar da, müşriklerde herkes zaten cennete girecekmiş diye biz niye uğraşacağız diye bir soru olur mu ben burasını da doğrusu merak ediyorum.

Teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. İBRAHİM MARAŞ- Hocam, ben buna cevap vermek istemiyorum çünkü bu kadar konuştuğuktan sonra eğer hocamız bunu diyorsa pes derim sadece.

OTURUM BAŞKANI- O zaman tebliği okusun diyorsun.

Doç. Dr. İBRAHİM MARAŞ- Bu kadar İslam düşünürü bir şeyler söylemiş ona boş diyorsanız ben zaten boş konuşuyorum demektir.

OTURUM BAŞKANI- Saim hocam buyurun.

Bir kelimacı olarak hocamız da ara bulsun da bu işi halledelim.

Prof. Dr. M. SAİM YEPREM- Ben kelimacılıktan önce yöneticilik yönümü ortaya koymak istiyorum sempozyumu hazırlayanlardan biri olarak.

Bilimsel bir toplantıdır bu sempozyum. Konunun bütün bilimsel yönleri tartışılacaktır. Halka açık, popüler bir toplantı değildir. Sempozyumların âdeti katılımcılarla sınırlı olmasıdır ve bir alanın, konu olarak seçilmiş olan bir alanın bütün yönleriyle bilimsel metotlarla tartışılmasıdır.

İbrahim Bey'in tebliği tamamen bilimsel sınırlar içinde özellikle kelimada alanında asırlardan beri tartışılmış ve verdiği isimler dünya çapında İslam âlimlerinin zirvesi sayılan kişilerdir. İmam-ı Matürîdî'den bahsediyor, İmam Gazali'den bahsediyor.

Özellikle İmam Gazali'nin yurdumuzda tasavvuf tarafıyla tanındığını biliyoruz ama İmam Gazali ilim adamlarının kabul ettiği gibi büyük bir filozoftur, büyük bir kelamcıdır, büyük bir psikologdur, büyük bir mutasavvıftır. Her halükarda onun Faysalü't-Tefrika Beyne'l-İslam ve'z-Zendeka isimli eserinin okunması gerekir özellikle ilim adamları, ilahiyatçılar tarafından. Çünkü atıf yaparak bahsettiği ibare Faysalü't-Tefrika isimli kitabında Gazali'nin ifade ettiği konulardır.

İmam-ı Matürîdî asırlardan beri Türk milletinin itikatta imamım dediği kişidir. Kitab-ı Tevhid'i tercüme edilmiş, neşredilmiştir. Tevilâtü'l-Kur'an'ın edisyon kritiği yapılmıştır, tercümesi yapılmaktadır. Mezhebimizin imamıdır ve biz Matürîdî olduğumuzu söyleriz ama İmam-ı Matürîdî'nin ne dediğinden haberimiz yoktur.

Bilimsel bir toplantıda Diyanet İşleri Başkanlığının hazırladığı, sempozyum adını taşıyan bilimsel bir toplantıda bu konuların enine boyuna tartışılmasından daha normal bir olay yoktur.

Ben bir de işin kelamcılık tarafını söyleyeyim. Teyiden söyleyeceğim, gerçekten bizim de yaptırdığımız bazı yüksek lisans ve doktora çalışmaları var. Bir vaka olarak söylüyorum bunu, kelamcılar özellikle büyük çoğunluğu cennetin ebediyeti konusunda çok fazla ihtilaf etmemiş durumdadır. Bu birçok çalışmanın vardığı sonuç, bir vakayı naklediyoruz. Bunun savunması veya savunulmaması söz konusu değil. Bilimsel bir gerçek. Kitaplar ortadadır.

Cennetin ebediyeti konusunda çok fazla bir tartışma yok. Hemen hemen ittifağa yakın bir görüş var cennetin ebediliği konusunda ama İbrahim Bey'in dediği gibi cehennemın ebediyeti konusunda ciddi manada ebedi olmadığı yönünde görüş var. Ebedi olduğunu söyleyenler de var.

Bunun detayını bu toplantı doğrudan doğruya cennetin ve cehennemın ebediliği konusuna ayrılmış bir toplantı olmadığı için bu kadar söylemeyle geçiştirdi. Ben şahsen teşekkür ediyorum bir meslektaş olarak konunun bu yönünü ortaya çıkardığı için.

Gazali rahimallah'ın bir tavsiyesini yapmama izin verirsiniz Sayın Başkan. Biliyorsunuz en son yazdığı eser bir görüşe göre Mustasfa'dır. Mustasfa, usul-ü fikha ait

bir eseridir. Gazali eserinin başında diyor ki, “Bütün İslam ilimleriyle meşgul olanların önce mantık okumaları lazımdır çünkü mantık bilmeyenin ilmine itibar olunmaz ardından muhaddisler, müfessirler, mütekellimler, fakihler sayıyor, hepsine kelam okutmak gerekir.”

Şimdi, bu tavsiyesini de ben nakletmiş olayım.

Bir de benim şahsi bir şeyim var: Cenab-ı Hak Kur’an-ı Kerim’de bütün topluluklara bir peygamber gönderdiğini bildirdiğine göre Fransa’ya da gelmiştir değil mi peygamber Kur’an-ı Kerim’e göre, Japonya’ya da gelmiştir. Herhalde onlara gelen mesajlar Fransızcadır, Japoncadır, Rusça olabilir. Bu rahmet ve merhamet kelimeleri ile ilgili tebliğler hep dil üzerinden bir mantık yürütülerek anlatıldı. Dil üzerinden yürütüldü. Hele Muhittin Bey rahim kelimesini rahmet kelimesi, mütegaribül elfaz, mütegaribül mana fehvasına göre de açıklama yaptı. Acaba Fransızcada rahim ne anlama geliyor, rahmet ve merhamet hangi kelime ile ifade ediliyor, Japoncada bu rahman, merhamet, rahim kelimeleri hangi lafızlarla ifade ediliyor ve bu lafızlar arasında aynı mana bağlantıları var mı? İnsanın aklına geliveriyor böyle bir soru.

Oysa Müfit Uğur hocamız bir önceki toplantıda bir duygu olarak merhametin hormonlarla, kimyasal değişimlerle, enerjilerle filan izahını yaptı.

Bu rahmet ve merhamet kavramlarının mahiyeti üzerinden yürütülerek konular açıklansa daha iyi olmaz mıydı diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Hocam, teşekkür ederiz size.

Ben bir espri olsun diye bir şey söyleyeyim. Tabii biliyorsunuzdur belki de. Bizim eski hadisçilerden birine bir yerde rastlamıştım, diyor ki, “Eğer bir kimse ilim kitaplarını vasiyet etse ona kelam kitapları girmez çünkü kelam ilim değildir.” (Gülüşmeler)

Size takılayım diye söylüyorum, kusura bakmayın.

Buyurun Recai Bey.

BİR KATILIMCI- Diğer arkadaşın ne dediğini pek duymadım ama Sayın Saim Yeprem hocamın ne dediğini ben kesinlikle anlıyorum. Meselenin kelami, felsefi yönünün ötesinde bir de psikolojik ve sosyal tarafını incelemek lazım. Bir konu tartışılıyor ve belli bir inanç, hayat görüşüne sahip olan insanlar tarafından bunun nasıl algılandığını da bence göz önünde bulundurmak bilimsel bir şey.

Biraz önceki değişime dikkat çekmek istedim. İbrahim Bey’in anlattığı tartışmaların hepsini bir ilahiyatçı olarak ben de biliyorum. Özellikle Musa Carullah’ın zikrettiği eserini baştan sona okumuş, bunları bir bilim insanı olarak anlıyorum ama diğer

taraftan bir sosyal bilimci olarak bugüne kadar okullarda İslamiyet'in en büyük din olduğu öğretildi, bizim ebedi cennette kalacağımız öğretildi, diğerlerinin cehennemde kalacağı öğretildi. Böyle bir algı oluştu. Şimdi bu ikisinin arasını nasıl telif edeceğiz; aslında bunu da bizim çok ciddi bir şekilde incelememiz gerektiğine inanıyorum.

Benim çocuğuma gidip bunu nasıl anlatacağım? Bugün öğrendim İbrahim Amcan anlattı, evladım cehenneme gidecekmişsin orası ebedi değilmiş aslında bir müddet sonra gelecekmişiz. Öyle mi baba filan diye konuşmayı bu minval üzere yürüteceğiz, bunu anlamamız gerektiğine, bu konuda da bilimsel bir argümanımız olması gerektiğine ben inanıyorum onu söyleyeyim hocam.

Tabii hocam ben İbrahim'in anlattıklarını biliyorum ama bu yönüne de bizim dikkat etmemiz gerekiyor. İnsanların birden bire böyle bir konuya tepki göstermesinin altında yatan temel paradigma nedir? Onları böylesine birden bire böyle bir konuşmaya karşı tepki duyduran nedir? O zaman bu tür endişeler varsa toplumda buna karşı da argümanlar geliştirmemiz gerektiğine inanıyorum.

OTURUM BAŞKANI- Recep Bey'e de kısa bir söz vereceğim ondan sonra İbrahim Bey.

Prof. Dr. RECEP ŞENTÜRK- Konuların ilmî olarak tartışılmasına kimse bir şey demez ama hocamın belirttiği gibi her yönüyle tartışılması lazım, lehinde ve aleyhinde olan bütün delillerin ortaya dökülerek tartışılması lazım.

Ben şahsen tek bir tebliğin, hem de bir tezi var ve o tezi lehinde olan bütün delilleri sıralıyor, ben böyle bir tartışmanın ilmî olduğuna, objektif olduğuna, tarafsız olduğuna ve konuyu bütün yönleriyle ele aldığına kani değilim. Eğer bu oturumda iki kişi lehinde, iki kişi aleyhinde olsaydı ve bu konunun lehindeki ve aleyhindeki bütün deliller bütün taraflarıyla ortaya konulmuş olsaydı bu ilmî bir tartışma olmuş olurdu. Şimdi sadece lehindeki görüşler ve onun delilleri duyuldu, aleyhindeki şeyler duyulmadı.

Aynı şekilde kitapta da sadece bu tebliğin yayınlanmasının ilmî olacağına, tarafsız olacağına, objektif olacağına da kani değilim. Bu tebliğle beraber bunun karşıtı görüşleri savunan görüşlerin de olması lazım ki onlar çoğunluktur, cumhurdur. Sayılan isimlerin hepsi on taneyi geçmiyor zaten peki geriye kalan binlerce isim onlar ne düşünüyor bu konuda, o da ortaya konulursa ancak o zaman ilmî hüviyet kazanmış olur. Yoksa bu hâliyle ilmî hüviyet taşıdığı kanaatinde değilim.

BİR KATILIMCI- Şimdi, ben kısa bir açıklama yapayım. Recep Bey'in bu söylemi çok yerinde değil. Şu açıdan değil: Çünkü tek taraflı ilmî bir çalışma yapılabilir ona başka birileri, yazarlar ilmî bir şekilde ona cevap verirler. Birisinin bir tezi savunması ilmî değildir diyemeyiz. Hiçbir zaman ilim âleminde böyle bir şey olmaz. Niye? Çünkü

burada İbrahim Bey bir şey savunur, Recep Bey onu çürütecek ilmî bir makale yazar, başka birisi ilmî başka bir şey yazar.

Burada tabii sırf bu konu tartışılmadığı için İbrahim Bey'in bu görüşü kendi teziyle beraber tek kaldı ve dolayısıyla sorular ona geldi.

Prof. Dr. RECEP ŞENTÜRK- Şuna izah getireyim: Ben İbrahim Bey'in yaptığı ilmî değildir demiyorum. Buradaki bu panelin böyle düzenlenmesi ilmî değil. İbrahim Bey'in suçu değil o yani. Eğer İbrahim Bey'le beraber başka bir arkadaş da aynı. . .

BİR KATILIMCI- Konu bu olsaydı o zaman olurdu, konu bu olmadığı için. . .

Prof. Dr. RECEP ŞENTÜRK- Şimdi biz dinleyicilere tek bir tarafın görüşünü veriyoruz. Onun lehinde aleyhinde olan şeyi vermede. Tabii o zaman ilmî bir tartışma olmuyor onu belirtmek istiyorum. Yoksa arkadaşımız kendince kendi görüşlerini söyledi.

OTURUM BAŞKANI- İbrahim Bey zamanımız da tamamlanıyor.

Doç. Dr. İBRAHİM MARAŞ- İkisine birlikte kısaca şöyle cevap vermek istiyorum: Normalde bu sempozyumu ben düzenlemedim zaten, hocamız zannediyorum düzenleme heyetinde, dediği gibi hocamızın da ilmî bir sempozyumda bütün yönleriyle her meselenin açıklanması. Ben burada tebliğimde aleyhte deliller de var. Size zannediyorum bir tanesini de söyledim eğer dikkatlice dinlediyseniz. Başka da delil yok. Diyor ki, hulût ve ebet kullanılıyor Kur'an'da bu cumhur dediğimiz kişi. Kaldı ki biz burada demokratik oylama yapmıyoruz.

İslam ilimlerinde şöyle bir şey vardır: Bir tane müçtehit, on taneyi geçin, bir tane müçtehit –hocam bilir- eğer bir şey söylüyorsa değerlidir, kıymetlidir. İsterse karşısında yüz bin tane müçtehit olsun hiç fark etmez. Dolayısıyla burada bir İmam Gazali, bir İmam-ı Matüridi bir şey söylüyorsa karşısında elli bin tane müçtehit söylesin fark etmez o da tartışılır, o da tartışılır. Birisi mutlak doğru değildir zaten ama siz olayı öyle bir şekilde sunuyorsunuz ki. . .

Tebliğin tamamını ben burada anlatmadım zaten.

İkincisi, topu topu üç, dört tane toplam delil var aleyhte. Bunların sınırı da bu.

Recai Bey'in söylediğiyle ilgili olarak da haklı Recai Bey gerçi problemimiz şu: Demin Nurten Hanım'a verdiğim örnekte olduğu gibi bugün sorunumuz bizim Batı'da yaşayan Türkleri düşünün. Kefere diye görüyoruz, ehlikitap, kestiğini yiyoruz ama onlara karşı muamelemiz adeta onları. . . Bu tıpkı Kur'an'daki ayet, bize hitap ediyor. Diyor ki, "Yahudiler dediler ki cennete yalnız Yahudiler girecektir, Hristiyanlar da dediler ki

hayır Hıristiyanlar girecektir.” Bunun bizim bu tavrımızdan ne farkı var? Biz de diyoruz ki cennet Müslümanların tekelinde.

Hocamızın biri zamanında yazı yazmıştı bu görüşü Süleyman Ateş savunduğunda cevap olarak cennet Müslümanların tekelindedir diye.

Şimdi, cennet tabii ki Müslümanların ama bu tevhit prensibi olarak yani Haniflik prensibi olarak Müslümanların tekelindedir. Yoksa ben Müslümanım diye illa cennete gireceğim diye bir şey yok. Ben her günahı işleyeceğim ama öbür tarafta adam belki bin bir şartlar altında tevhide inanacak ama amelleri belki eksik yapacak, belki fazla yapacak ona ben karışmam.

BİR KATILIMCI-...

Doç. Dr. İBRAHİM MARAŞ- Onu başta zaten çoğulculuğa gitmesin diye temellendirdim baştan. Bu hakikatler her yerde, her dinde aynıdır anlamında, tevhit tektir buna inanan anlamında bir hakikat. . .

BİR KATILIMCI- . . . insanların birçoğu Batı’da ahlaksızlık olduğuna inanıyor. Gerçeğe tekabül etmeyen bir şey ile. . .

OTURUM BAŞKANI- Evet, Recai Bey isterseniz bu şeyi. . .

Vaktimiz de tamamlandı. Burada bu oturumun sonuna gelmiş bulunduk.

İbrahim Bey’in tebliği biraz tartışmalı bir konuyu, zaten baştan da ifade etmiştim, içerdiği için zaten sempozyumumuzun konusu bu tartışmalara girmek olmamakla beraber merhamet meselesi, rahmet meselesi deyince bu rahmetin kapsamı ne olacak kısmından buraya tabii geliniyor. Dolayısıyla bu konu başka platformlarda tartışılabilir, ilmî mahfillerde yazılır çizilir ama burada biz İbrahim Bey kendisini ifade etti, ona karşı çeşitli sorular soruldu, o da cevaplarını verdi. İnşallah tebliğ yayınlandığı zaman belki daha mufassal deliller orada görülecektir. Ondan sonra daha faydalı olacağını düşünüyorum.

Peki, hepinize teşekkür ediyorum katılımlarınız için.

Sempozyumumuzun bugünkü safhası bitti İnşallah yarın devam edecek.

Hepinize hayırlı akşamlar diliyorum.

2011
KUTLUDOĞUM

3 MERHAMET ELÇİLERİ VE RAHMET ELÇİSİ

OTURUM BAŞKANI

Yrd. Doç. Dr. Necdet SUBAŞI
Diyanet İşleri Başkanlığı
Strateji Geliştirme Başkanı

16. 04. 2011
CUMARTESİ

OTURUM BAŞKANI- Tekrar hoş geldiniz. Hepinizi Allah'ın selamıyla selamlıyorum.

Biliyorsunuz üç gün sürecek bir sempozyumumuz var. Bu hafta Kutlu Doğum Haftası'nda merhamet eğitimi üzerinde yoğunlaşıyoruz.

Bugünkü oturumda oturum başkanlığı yapan Prof. Dr. Şerafettin Gölcük hoca bir mazereti nedeniyle katılamadığı için onun görevini ve sorumluluğunu üstlenmiş bulunuyorum.

Bugünkü oturumda Sakarya Üniversitesinden Doç. Dr. Erdinç Ahatlı Bey, Dokuz Eylül Üniversitesinden Prof. Dr. Rıza Savaş Bey –kendilerini buraya bekliyorum efendim- ve son olarak da Selçuk Üniversitesinden Doç. Dr. Ömer Özpınar Bey'i davet ediyorum.

Değerli misafirler merhamet kavramı üzerinde yoğunlaşıyoruz, merhamet eğitimi konusunda değerli akademisyenler görüşlerini ifade ediyorlar. Dünkü oturumlarda merhamet kavramı üzerinde, doğrudan kavrama yönelik olarak bir oturum gerçekleştirildi. Rahman ve rahmet kavramı üzerinde duruldu.

Bugün merhamet elçileri, merhameti bize taşıyanlar, rahmet elçileri konusunda bir oturum gerçekleştireceğiz.

Bu oturumda konuşmacılara 15'er dakikalık süre veriyoruz. O konularda çok katı olduğumu özellikle tanımayan arkadaşlar için hatırlatmak isterim. 15'er dakikalık süre içerisinde tebliğimizi sunmak durumundayız.

Bunun dışında bir de müzakere ortamımız olacak. İsteyen arkadaşlarımız konuşmacılara soru yöneltebilecekler.

Şimdi, konuyu daha fazla uzatmadan Sayın Erdinç Ahatlı Bey'e söz hakkını veriyorum. Kendileri "Peygamberler Geleneğinde Rahmet ve Merhamet" başlıklı bir bildiri sunacaklar.

Buyurun Sayın hocam.

1- PEYGAMBERLER GELENEĞİNDE RAHMET VE MARHAMET

Doç. Dr. Erdinç AHATLI

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Son nebi ve âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed'den itibaren yaşlı dünya artık kıyamete doğru hızla ilerleyen bir sürece girmiş ve aynı zamanda giderek yaygınlaşan bir acımasızlığı da yaşamaktadır. Doyumsuz çıkarıcılık ve güçlünün haklı olduğu yargısı şeklindeki gerçek insani duygu ve davranışların iflasını ilan eden anlayış ve uygulamalar ne yazık ki yüzyılımızın acı gerçeğidir.¹ İnsanlık belki her zamankinden daha fazla, hidayet rehberi peygamberlerin ve tabii ki beşeriyetin efendisi Muhammed Mustafa (s.a.s.)'nin bütün hayatıyla gösterdiği rahmet, merhamet, şefkat, sevgi, yufka yüreklilik ve acıma gibi duygulara muhtaç durumdadır. Bunların her biri, insanı tam anlamıyla insan yapan, onu mürüvvetin zirvesine çıkararak temel değerlerdir.

Merhamet Allah Teâlâ'nın yarattığı her şeyin iyiliğini isteyerek onlara yardım arzusuyla coşmaktır. İnsanı manevi anlamda arındırıp yücelten ve Yüce Yaratıcı'ya yaklaşır ilahî bir lütuftur.² İnsanlar için istenebilecek en büyük iyilik, onların ebedî yurtları olan âhirette mutluluğa erişmeleri ve Rablerinin kendilerine hazırladığı cennet nimetlerine kavuşmalarıdır. Peygamberlerin Kur'an-ı Kerim'de anlatılan hayatlarına baktığımızda onların gayretlerinin, dertlerinin ve ıstıraplarının bunu gerçekleştirmek olduğunu görürüz. Puta tapan, zâlim, günahlarla kirlenmiş, yaptıkları kötülüklerle vicdansızlaşmış³ kavmine karşı Hz. Nuh'un derdi, onları bu sayılanlardan arındırıp sonsuz saadete ulaştırmaktır. İnanmayan oğluna Nuh (a.s.)'un gemiye binmesi için yalvarması kendi neslinden olan birisinin hayatını kötü sonla noktalayıp nihaysiz

1 İsmail Lütfi Çakan, *Örnek Kul Son Resul*, İstanbul 2006, s. 33.

2 M. Yaşar Kandemir, *Örneklerle İslam Ahlakı*, İstanbul 2005, s. 83-84.

3 bk. İsmail L. Çakan-N. Mehmet Solmaz, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhîd Mücadelesi*, İstanbul 1415/1994, s. 32-33.

âlemde hüsrana düşmemesi içindi.⁴ Hûd, Salih, İbrahim, Musa, İsa (salât ve selam hepsinin üzerine olsun) ve diğer peygamberlerin tasası ve gayesi beşeriyetin hesap gününde kurtuluşa ermesiydi.

Efendiler Efendisi de hayatının son anına kadar aynı çileyi, aynı duyguyu kat be kat yaşamış, insanlığın kurtuluşu için çırpınmış, didinmiş ve bu uğurda bir beşerin karşılaşabileceği çeşit çeşit en ağır belalara göğüs germiştir. Kutsal Kitabımızın ifadesiyle Hz. Peygamber “*inanmıyorlar diye âdeta kendisini helak edecek*”⁵ derecede dertlenip çırpınmaktaydı. O (s.a.s.), içinde bulunduğu durumu bir hadislerinde şöyle tasvir eder: “*Benim ve sizin durumunuz, ateş yakıp da, ateşine circir böcekleri ve pervaneler düşmeye başlayınca, onlara engel olmaya çalışan adamın durumuna benzer. Ben sizi ateşten korumak için kuşaklarınızdan tutuyorum, siz ise benim elimden kurtulmaya, ateşe girmeye çalışıyorsunuz*”.⁶ Bu hadis Peygamber Efendimiz’in ümmetine olan şefkat ve merhametinin, onlara bir zarar gelmemesi için ne kadar gayret gösterdiğinin açık bir göstergesidir.⁷ Dolayısıyla Allah Resûlü hem bir terbiyeci ve eğitmen olmak hem de içine düşülen sıkıntılardan pay almak bakımından “Bir babanın çocuklarına olan konumu gibi”dir.⁸

Başka bir hadislerinde Allah Resulü kendisini, sabahleyin aniden baskın yaparak bütün ahalinin kökünü kazıyacak bir orduya karşı halkı ikaz eden bir uyarıcıya benzetir. Bu uyarıya kulak verip gece yavaş yavaş yol alanlar kurtulur; söz dinlemeyenler ise baskın yapan ordu tarafından yok edilirler.⁹ İmam Nevevî, Müslim’in *el-Camiu’s-Sahîh*’inde geçen bu iki hadise şöyle bir bab başlığı koyarak Hz. Peygamber’in konumunu ifade etmiştir: “Peygamber *sallallahü aleyhi ve sellem*in ümmetine olan şefkati ve zarar verecek hususlardan onları aşırı bir şekilde sakındırması”. Rabbimiz Hz. Peygamber’in söz konusu halini şu ayetinde ne kadar güzel anlatmıştır: “***Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı da pek şefkatli ve merhametlidir***”.¹⁰

4 bk. Hûd, 11/42-46.

5 Şuarâ, 26/3.

6 Müslim, “Fezâil”, 19.

7 M. Yaşar Kandemir-İsmail Lütfi Çakan-Raşit Küçük, *Riyâzü’s-Sâlihîn, Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, I-VIII, İstanbul 1421/2001, I, 573.

8 Ebû Dâvud, “Tahâret”, 4; İbn Mâce, “Tahâret”, 16; Nesâî, “Tahâret”, 36 (Hadisin vürûd sebebi, Hz. Peygamber’in ashabına tuvalet ihtiyacını giderdiklerinde nasıl temizleneceklerini anlatmak üzere söylenmiş olsa da Allah Resûlü’nün ümmetine olan başka konulardaki babalık konumunu nakzetmez).

9 Müslim, “Fezâil”, 16.

10 Tevbe, 9/128.

Bu ayette Allah Teâlâ'nın kendi sıfatları olan "Raûf" ve "Rahîm"i Resûl-i Ekrem için kullanması dikkat çekicidir.

Öte yandan Resûlüllah (s.a.s.)'in merhameti sadece müminlerle sınırlı kalmamış, inancı, rengi, ırkı, cinsiyeti ve statüsü ne olursa olsun Allah'ın yarattığı bütün mahlûkatı kapsamıştır. Allah Resulü hicret esnasında Hz. Ebû Bekir ile birlikte Medine'ye doğru yol alırken Kureyş'in başlarına ödül olarak koyduğu yüz deveye tamah eden Surâka onları yakalamak istemiş ama her teşebbüsünde atının ayakları kuma gömülmüştü. Bu işte ilahî bir koruma olduğunu anlayan Surâka Hz. Peygamber'den bir emân mektubu alarak çekip gitti. Yıllar sonra Surâka Mekke'nin fethinin ardından İslam'ın zaferini görüp Müslüman oldu ve Efendimizin kendisine verdiği emâna birlikte onun (s.a.s.) yanına geldi. Allah Resulü, hicrette Surâkâ'nın canına kastetmiş olmasından bahis bile açmadı ve engin merhametiyle, gönülleri meftûn eden şefkatiyle Surâkâ'nın kalbini fethetti.

Mekke fethedilene kadar Müslümanlara karşı düzenlenen her türlü teşebbüste ön sıralarda yer almış, Hz. Peygamber Medine'ye hicret edince bile onun peşini bırakmamış, Bedir, Uhud ve Hendek muharebelerinde müşrik ordularının ya başkumandanı ya da önemli bir komutanı olmuş Ebû Süfyân b. Harb de gönüller sultanının şefkat ve merhamet ikliminde erimiştir. Mekke fethedildiğinde Allah Resûlü, Ebû Süfyân'ı affetti, hatta affetmekle de kalmayıp ona ikram ve lütufta bulundu, onu onurlandırdı. Ebû Süfyân'nın evine girenlerin güvende olduğunu ilan edip ona bir ayrıcalık ve şeref bahşetti.

Hz. Peygamber'in Ebû Süfyân'ın karısı Hind'e ve kölesi Vahşî'ye gösterdiği rahmet ve merhameti acaba kaç kişi gerçekleştirebilir?! Uhud günü kölesi Vahşî'yi özel olarak görevlendirip Resûl-i Ekrem'in amcası Hz. Hamza'yı şehid ettiren Hind'di. Hind öylesine bir kin ve öfkeye kapılmıştı ki Hz. Hamza'nın cesedini lime lime doğradı. Bütün bunlara rağmen, Rahmet Peygamberi bu iki kişinin daha İslam'la tanışmasını intikam ve kısasa tercih etti.

Bir başka örnek Hubbâr b. el-Esved'dir. İslam'ın yeryüzünde varlık yokluk mücadelesi olan Bedir harbinden sonra Hz. Peygamber, ilk eşi Hz. Hatice'nin yeğeni Ebu'l-Âs ile evli olan kızı Zeyneb'i Mekke'den Medine'ye getirtmek istemişti. Hamile olan Zeyneb yola çıktığında Kureyşlilerden Hubbâr b. el-Esved mızrağıyla vurarak Zeyneb'i yere düşürdü ve düşük yapmasına sebep oldu. Bir müddet sonra Zeyneb Medine'ye gelebilse de, orada aldığı yaranın neden olduğu kanama zaman zaman tekrarladı ve birkaç sene sonra bu yüzden hayatını kaybetti. Allah Resûlü, Mekke fethedilince Müslüman olduğunu beyan edip bağışlama dileyen Hubbâr'ı affetti, engin rahmet ve merhamet kapısını ona da açtı.

Kızı Fâtıma ve bazı torunları hariç, bütün çocuklarını ve torunlarını kendisi sağken kaybeden Hüzün Peygamberi, Zeyneb'i de kendi elleriyle kabrine yerleştirdi, gözyaşı döktü, kim bilir kaçınıcı kez başına gelen evlat acısı üzüntüsünü derinden hissetti. Çünkü gözyaşı da merhametin bir eseridir. Muhtemelen kızı Rukayye'den olan torunu Abdullah vefat ettiğinde Efendimizin ağlaması üzerine Sa'd b. Ubâde (r. a.), daha önce onun (s.a.s.) ölünün arkasından ağlamayı yasak ettiğini hatırlayarak bu durumu sorunca Allah Resûlü, "Gözyaşının Allah'ın kullarından dilediklerinin kalbine koyduğu bir rahmet" olduğunu bildirmişti.¹¹ Zira Hz. Peygamber vicdan sahibi her insanın yapması gereken tabii bir durum olan, yakınlarını kaybetmenin sebep olduğu normal bir ağlamayı değil, Rabbi gücendirecek derecede isyan ederek, yaka bağır yırtarak kadere başkaldıran bir ağlamayı yasaklamıştı.¹² Kâinatın Efendisinin en dokunaklı ağlaması ise ümmetinin bağışlanması için Rabbine döktüğü gözyaşı olacaktır. O (s.a.s.), ümmetinin azap ateşinden kurtulması için o kadar gözyaşı dökülecek ki, sonunda Cenâb-ı Hak Cebrâil'i gönderip niyazının kabul edildiğini Şefaât Peygamberine bildirecektir.¹³

Benzer hadiselerin detaylı bir şekilde anlatılmaya kalkılması bir tebliğin sınırlarını aşarak abartısız bir kitap yazmayı gerektirir. Ebû Cehil'in oğlu İkrime, Hayber'in fetminden sonra kendisini zehirlemek isteyen Yahudi kadın, Necid dönüşü ağaç altında dinlenirken suikast teşebbüsünde bulunan bedevî, Taif'te ayak takımını yollara dizip Yüce Resûle geçtiği tüm güzergâhta yapılmadık hakaret ve eziyet bırakmayan Taiflilerin lideri Abdüyâfil ve daha niceleri Şefkat Peygamberinin geniş rahmetinden nasiplerini almışlardır.¹⁴

Özellikle Taiflilerin yaptıkları Hz. Peygamber'i belki en derinden yaralayan eziyet olmuştur. Zira sevgili eşi Âişe (r. ah.) "Uhud savaşının yapıldığı günden daha zor bir günle karşılaştın mı?" diye sorunca Allah Resûlü, Taif'te karşı karşıya kaldığı o yürek burkan, iç parçalayan muameleyi şöyle anlatmıştır: (Arap yarımadasının en nüfuzlu adamı olarak tanınan) Abdüyâfil b. Abdikülâl'a sığınmak istemiştim de beni kabul etmemişti. Ben de geri dönmüş derin kederler içinde yürüyüp gidiyordum. (Mekke ile Taif arasında bulunan) Karnüsseâlib'e varıncaya kadar kendime gelemedim. Orada başımı kaldırıp baktığımda, bir bulutun beni gölgelediğini gördüm. Dikkatlice bakınca, bulutun içinde Cebrâil *aleyhisselâm*'i fark ettim. Cebrâil bana seslenerek: "Allah

11 Buhârî, "Cenâiz", 33; İbn Sa'd, Muhammed b. Menî', *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (nşr. İhsân Abbâs), Beyrut ts., III, 54.

12 İbn Mâce, "Cenâiz", 53.

13 Müslim, "İmân", 346.

14 bk. Seyyid Süleyman Nedvî, *Hazreti Muhammed (Aleyhisselâm) Hakkında Konferanslar*, (trc. Osman Keskiöğlü), Ankara ts. s. 147-154; Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi* (trc. Sabahaddin Belik v. dğr.), İstanbul 1417/1996, III, 270-275.

Teâlâ kavminin sana ne söylediğini ve seni himaye etmeyi nasıl reddettiğini duymuştur. Onlara dilediğini yapmanı emretmen için de Dağlar Meleği'ni göndermiştir”, dedi. Bunun üzerine Dağlar Meleği bana seslenerek selam verdi. Sonra da: “Ey Muhammed! Kavminin sana ne dediğini Cenâb-ı Hak işitti. Ben Dağlar Meleği'yim. Ne emredersen yapmam için Allah Teâlâ beni sana gönderdi. Ne yapmamı istiyorsun? Eğer dilersen şu iki dağı (Mekke'deki Ebû Kubeys ile karşısındaki Kuaykîân) onların başlarına geçireyim”, dedi. O zaman Efendimiz şöyle buyurdular: **“Hayır, ben Allah Teâlâ'nın onların soylarından sadece kendisine ibadet edecek ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayacak kimseler çıkarmasını dilerim”**.¹⁵

Rahmet Peygamberi'nin bu davranışları sayesinde kısa zamanda İslam ufuklara yayıldı. Önceleri gerçek dine ve müntesiplerine büyük öfke besleyen, onları yok etmek için bütün varlıklarını ortaya koyanlar başka bir hâle büründü. Sevginin, şefkatin ve merhametin fedailerini ve davetçileri oldular. Bu yüzden Hz. Peygamber, zaman zaman baskılardan bunalıp çıkış yolu bulamayıp, kendisine gelip müşriklere beddua etmesini isteyenlere şu cevabı verdi: **“Ben lanetçi olarak gönderilmedim. Ben ancak rahmet olarak gönderildim”**.¹⁶ Doğrusu sahâbenin karşılaştığı işkence ve sıkıntılar bir insan olarak herkesin tahammül edebileceği zulümler değildi. Mesela Habbâb b. el-Eret'in yaşadıkları havsalları zorlayan işkencelerdi. Çöl güneşinin en harareti olduğu zamanda kızgın taşlar üzerine yatırılıp işkence edilen Habbâb, artık gücü tükendiği için Allah Resûlüne gelip Rabbinden yardım talep etmesini ve kendilerine dua –bir anlamda müşriklere beddua- etmesini istediğinde Efendimiz, eski ümmetlerin başlarına gelen işkencelerden örnekler verip onu teselli etti ve sabretmesini istedi. Uzak olmayan bir zaman diliminde İslam'ın ve Müslümanların yaşacağı refahları müjdeleyerek ona moral ve direnç verdi.¹⁷

Allah Resûlü bir hadislerinde kendisinin, âlemlere **“hediye edilmiş bir rahmet”** Peygamberi olduğunu bildirir.¹⁸ O (s.a.s.), Kâinatın Rabbinin yaratılışlara bir lütfu ve ikramı, her feyzin, her hayrın vasıtasıdır. Nitekim Allah Teâlâ **“Biz seni âlemlere, (başka bir şey için değil), ancak rahmet olarak gönderdik”** buyurmuştur.¹⁹ O (s.a.s.), âlemdeki her yaratık için bir rahmettir. Her varlık onun sayesinde yaratılış gayesine uygun bir hüviyet kazanmıştır. Bu dünyada ona inanmayanlar bile, hemen azaba uğramamaları, Müslümanların idaresi altında can ve mal güvenliği içinde yaşamaları ve

15 Buhârî, “Bed'ü'l-halk”, 7; Müslim, “Cihâd”, 111.

16 Müslim, “Birr ve sıla”, 87.

17 Buhârî, “Menâkıbü'l-ensâr”, 29; “İkrâh”, 1.

18 Dârimi, “Mukaddime”, 3.

19 Enbiya, 21/107.

benzeri şekillerde Hz. Peygamber'in rahmet ummanından istifade ederler.²⁰ Çünkü Hz. Peygamber'in içlerinde bulunduğu sürece inkârcılara azap etmeyeceğini Yüce Yaratıcı garanti etmiştir.²¹

Merhamet membaı Efendimiz harp hali dışında kimseye bir fiske bile vurmamış ve hemen hemen hiçbir Müslümana beddua ve lanet etmemiştir.²² Çok nadir olarak gayr-i ihtiyari ağızından çıkan kaba sözlerinin ve bazen Arap dilinin yapısı gereği kasıt olmaksızın öylesine söylenen kimi ifadelerinin, muhatapları nezdinde bir Allah'a yaklaşma, arınma, sevap ve hepsinden öte rahmet vesilesi olması için Rabbine duacı olmuştur.²³

Yukarıda da ifade edildiği gibi Allah Resülü inkârcılara da beddua etmemiştir. Ne var ki, Âmir b. Sa'saa kabilesinin daveti üzerine dini öğretmek için kendilerine gönderilen, İslamiyeti ve Kur'an-ı Kerim'i iyi bilen ve ehl-i Suffe'den olan yetmiş kadar kurrânın Medîne-Mekke yolu üzerinde Bi'rîmaüne mevkiinde şehid edilmesi, merhamet peygamberini kelimelerin anlatmakta yetersiz kaldığı derecede üzmüştür. Bunun üzerine otuzbeş veya kırk gün bu faciaya yol açan kabilelere beddua etmiş ve haklı olarak haince şehid edilen Müslümanlardan yana tavır almıştır. Zira savaş maksadıyla değil, hem de davet üzerine, tamamen insani ve ahlaki mülahazalarla gönderilen seçkin ve kalabalık irşad heyetinin, kendileri için can güvenliği de verildiği halde, genel ahlak kurallarına ve Araplar arasında son derece önemli kabul edilen geleneklere aykırı olarak savunmasız bir şekilde öldürülmesi Hz. Peygamber'i fazlasıyla infiale sevk etmiş olmalıdır.²⁴

Burada şehid edilen Müslümanların sayısının yüksek olması da Hz. Peygamber'in infialinde etkili olmalıdır. Çünkü asrımızın büyük âlimi ve araştırmacısı merhum Muhammed Hamîdullah'ın (ö. 2002) tespit ve tahminlerine göre, Allah Resülü'nün Bedir'le başlayan ve Taif kuşatmasıyla sona eren dokuz savaşında Müslüman şehidlerin sayısı azami 150, karşı tarafın kaybı ise 250 kişidir.²⁵ Yaklaşık on yıl gibi bir sürede 150 şehid veren Müslümanların –ki ortalama ayda bir şehide tekabül eder- sadece Bi'rîmaüne'de 70 seçkin sahâbiyi kaybetmelerinin meydana getirdiği manevi sarsıntıyı hesaba katmak gerekir.

20 Abdullah Aydınli, *Sünen-i Dârimî, Tercüme, Şerh ve Tahkik*, İstanbul 1995, I, 96.

21 Enfâl, 8/33.

22 Çakan, *Örnek Kul Son Resul*, s. 44.

23 İlgili hadisler için bkz. Müslim, "Birr ve sıla", 88-97. Ayrıca bkz. Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul 1983, X, 560.

24 Ahmet Önkal, "Bi'rîmaüne", *TDVİA*, VI, 196.

25 Muhammed Hamîdullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları ve Savaş Meydanları* (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1981, s. 21-22.

Aynı zamanda bu rakamlar İslam'a ön yargılı bakan kimi çevrelerin bu dini ve onun aziz Peygamberi'ni şiddet yanlısı, acımasız ve savaş tutkunu gösteren ifadelerinin geçersizliğini de ortaya koymaz mı? Bir bu rakamlara bir de hâlen dünyamızda, bırakın on yılı her ay haksız yere öldürülen, işkence ve zulüm gören insanların sayısına bakıp insaf ölçüsü içinde aradaki muazzam farkı görmek mümkündür. Demek ki Rahmet Peygamberi'nin savaşı; bir imha değil, ihya vasıtasıdır. Öldürme değil, hayat vermedir. Öyleyse Yüce Resülün "*hem rahmet hem de harp peygamberi*" olmasını²⁶ doğru anlamak gerekir. Burada Efendimizin rahmete öncelik verdiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Esas olan rahmettir ve Rahmet Peygamberi bunu yaymak, insanları merhamet çağlayanı yapmak için, savaş dâhil her türlü zorluğa, sıkıntıya ve meşakkate katlanmaktadır.²⁷ Zira o (s.a.s.), savaşı da rahmet eylemi haline getirmiş, Allah'ın sözünün yüceltilmesi (*îlâyi kelimetullah*) için son bir çağrı vesilesi ve uygulaması şekline dönüştürmüştür.

Savaşı bir kahramanlık gösterisi veya çapul, güncel ifadeyle bir sömürü vasıtası olmaktan çıkarmış, insanların hakkı görebilmeleri ve kabullenmeleri için son çare olarak uygulamıştır. Bu, tedâvide cerrâhî müdahalenin son çare olarak kullanılması gibi pek tabii ve hatta zaruri bir tavidir. Bir başka ifadeyle, İslam'da silahlı mücadele, tıptaki cerrâhî müdahale konumundadır. Bu sebeple de savaş, bir rahmet, merhamet, şefkat ilkesi ve uygulamasıdır. Kalbi rikkatle dolu Hz. Peygamber'in elinde savaş, yaramazlık yapan çocuğa babasının vurduğu şefkat tokadı fonksiyonu görmüştür.²⁸

Hz. Peygamber, acımasızlık, sertlik ve şiddet arenası olan savaşta nasıl merhamet edileceğinin örneklerini bütün dünyaya göstermiştir. Sonraları evrensel hukukun ölçüleri olarak kabul edilen pek çok uygulama, Rahmet Peygamberi'nde bilfiil mevcuttu. Savaşta çocuklara, yaşlılara, kadınlara, din adamlarına, muharip olmayanlara dokunulmaması, hayvanlara ve doğal çevreye zarar verilmemesi, ölmek üzere olan veya ölen kimsenin organlarının kesilerek (müsle) işkence yapılmaması Allah Resülü'nün rahmet ve şefkatinin yansımaları olan vazgeçilmez ve aşılabilir temel ilkeleriydi.

Bu yazıda esasen peygamberler geleneğinin son temsilcisi olan Resül-i Ekrem'in hayatından kesitler merkeze alınarak onun (s.a.s.), insanlığın ebedi kurtuluşu için gösterdiği rahmet ve merhamet yönü bazı örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlar, Allah Resülü'nün beşeriyet adına öbür âleme dair çırpınırları olup Allah Teâlâ'nın mahlûkatı olmaları hasebiyle bütün insanlık için nasıl didindiğini ve bu uğurda nele-

26 Hadis için bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 395; V, 405; İbn Balaban, Ebü'l-Hasan Alâeddin Ali, *el-İhsân fî Takribi Sahih-i İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1412/1991, XIV, 220-221.

27 Mehmet Görmez, "Hadis ve Semantik" *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması [Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri]*, Bursa 2005, s. 236.

28 Çakan, *Örnek Kul Son Resul*, s. 45.

re katlandığını göstermektedir. Kaynaklarımız, Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu toplumda hayat sürerken çevreye, tabiata, hayvanlara, ağaçlara, ailesine, akrabalarına, hizmetçilerine, yakın ve uzak komşularına, kadınlara, çocuklara, dul ve yetimlere, fakirlere, miskinlere, yardıma muhtaçlara, hâsılı Müslüman olsun olmasın bütün insanlara gösterdiği sevgi, şefkat, rahmet ve merhametin belgeleriyle doludur.²⁹

Yüce Resûl, beşeriyete getirdiği mesajıyla ve onları kemâl mertebesine ulaştıran programıyla yatay ve dikey bütün zamanlarda ve mekânlarda Allah Teâlâ'nın bir rahmetidir. Zira Kur'an-ı Kerim'deki kullanımlarına göre rahmet; peygamberlik, Peygamber'in sıfatıdır, Peygamber'in getirdiği mesajın ismidir, peygamberlere tabi olanların sıfatıdır. Bunların yanı sıra rahmet; nimettir, yağmurdur ve evlattır.³⁰ Psikolojik ve ruhî bunalımların baskısı altında boğulan, dünyevileşmenin ve maddeciliğin girdabında mahvolan insanlık bugün yeniden o şefkatli ve merhametli ellere muhtaçtır. Onun (s.a.s.) meltem halinde esen tatlı rüzgârını, yanıp kavru lan gönüller her daim beklemektedir.

29 bk. Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, III, 238-278.

30 bk. Mehmet Okuyan, "Kur'an'da Rahmet Kavramı ve Hz. Peygamber'in Âlemlere Rahmet Oluş Keyfiyeti" *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2004, sy: 14, s. 34-35.

OTURUM BAŞKANI- Evet, teşekkür ederiz Erdinç Bey'e.

Tebliğ başlığı Peygamberler Geleneğinde Rahmet ve Merhametti ama daha çok Hz. Peygamber Efendimizin hayatıyla sınırlı, oradan örneklerle tebliğini sürdürmeyi tercih etti.

Tabii, bu tebliğden yola çıkarak Hz. Peygamber'e baktığımızda onun hayatının tamamen merhamet üzerine inşa edildiğini gözlüyoruz. Aslında birinin sorması lazım bu inşaat, bu referans, bu kökler bugün çok fazlasıyla özleniyor, neden bunun karşılığında yeterli bir temsile sahip değiliz. Bunu herhalde müzakere ortamında konuşacağız.

Şimdi, sırada Rıza Bey var. 9 Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden Prof. Dr. Rıza Savaş."Cahiliyeyi Asr-ı Saadet'e Dönüştürmede Merhamet Eğitiminin Rolü."

Herhalde o geçişi bize daha iyi anlatacaksınız.

Buyurun.

2- CAHİLİYİYİ ASR-I SAADETE DÖNÜŞTÜRMEDE HZ. MUHAMMED'İN MERHAMETİNİN ROLÜ

Prof. Dr. Rıza SAVAŞ

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

İslam'ın geldiği çağda kabile hayatı yaşayan Arap toplumunda genellikle güçlü olanların koyduğu kurallar geçerli idi. Toplumun zayıf kesimlerinin ezilmesi, sömürülmesi, zulme uğraması, beraberinde husumet ve kargaşa doğuruyordu. Bu da aileler ve kabileler arasında savaşların çıkmasına ve kaosu yaşanmasına sebep oluyordu. Bu yapı, hem kabile içinde hem de kabileler arasında sürüp gidiyordu. Ayrıca çevredeki güçlü devletler de bu toplumu baskı altında tutuyordu. Kuzeyde Doğu Roma ve Sasanî imparatorlukları, güneyde bir taraftan Habeşistan diğer taraftan İran, Arap yarımadasına kollarını uzatıyorlardı. Sosyal ve siyasî açıdan asırlardır bu kaosu yaşayan toplum, din ve inaç bakımından da tam bir kargaşa içindeydi.

Hz. Muhammed, 610 yılında tebliğine başladığı Kur'an-ı Kerim sayesinde 632 yılında hayata veda ederken sağlam temeller üzerine oturttuğu dinamik bir toplum bıraktı. Bu 23 yıllık macerada Hz. Peygamber, toplumu ıslah için çalışırken çeşitli yöntem ve yaklaşımlarla hareket etti. Bunlardan biri de başta insan olmak üzere bütün varlıklara şefkat ve merhametle yaklaşmasıydı. Kur'an-ı Kerim'de de ifade edildiği üzere zaten Peygamberimiz Hz. Muhammed, âlemlere rahmet olarak gönderilmişti.¹

Bu rahmetin kaynağı Yüce Yaratıcıdır. O'nun rahmeti her şeyi kuşatmıştır.² O, rahmeti kendisine farz kılmıştır.³ Bütün insanları yaratan, yaşatan, akıl, irade, sıhhat ve rızık veren Yüce Allah'tır. O, dünyayı, içindekileri, güneşi, ayı, gezegenleri, yıldızları,

1 Enbiya, 21/107.

2 Araf, 7/156.

3 Enam, 6/12, 54.

havayı, suyu, rüzgârı, bitkileri, ağaçları, hayvanları, geceyi, gündüzü. . . kısaca her şeyi insan için yaratmış, insanın hizmetine sunmuştur⁴ ve insana sayılamayacak kadar çok nimetler vermiştir.⁵

Allah, insanın dünya ve ahirette mutlu olmasını istemektedir. Bunu sağlayacak yolu göstermek için peygamberler ve kitaplar göndermiştir.

(تُمْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهَدَى وَرَحْمَةً لِّعَالَمِهِمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ .⁶

İlahî kitaplar, insanlar için bir rahmettir.⁷ Buna göre Allah Teâlâ, insanı yaratıp başıboş bırakmamış, ona merhamet etmiş, ona doğru yolu göstermiş ve bunun için peygamberler ve vahiy göndermiştir. Hz. Muhammed de bu cümledendir.

“... Eğer Allah’ın size lutfu ve merhameti olmasaydı, elbette ziyana uğrayanlardan olurdu.” ⁸ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ . . .

HZ. MUHAMMED’İN BU GÖREVE GETİRİLMESİ

Yüce Allah’ın insanlığa en büyük ihsanı ve rahmeti olan ve Kur’an-ı Kerim’de “büyük bir ahlak üzere”⁹ olduğunu bildirdiği Hz. Muhammed de insanlık için bir rahmet olmuştur.

Hz. Muhammed’in peygamberlikten önce kırk yaşına kadar geçirdiği tecrübe, onu olgunlaştırdı ve bu göreve hazırladı. Bu yüzden o, peygamberlik öncesinde de insanî ilişkileri son derece iyi olan merhametli bir kimseydi.

İlk vahiy geldiği sırada Hz. Peygamber, eşine: “*Ey Hatice bana ne oluyor? Gerçekten ben canımdan korktum*” der ve başından geçenleri anlatır. Hz. Hatice ona:

“Öyle deme, korkma, sevin, Allah’a yemin ederim ki, Allah seni hiçbir zaman utandırmaz. Yine Allah’a yemin olsun ki;

Sen akrabaları gözetir, onların haklarına riayet eder,

Doğru konuşur, yalan söylemez,

Güçsüz ve zayıf olanların yükünü yüklenir, onlara yardımcı olur,

4 Bakara, 2/29; İbrahim, 14/32-33; Lokman, 31/30.

5 İbrahim, 14/34.

6 Mesala bakınız: Enam, 6/154.

7 Enam, 6/154; Araf, 7/52; Hud, 11/17.

8 Bakara, 2/64.

9 Kalem, 68/4.

Mahrum ve bir şeylerini kaybetmiş olana kazandırır,

Misafiri ağırlar ve

Başına bela gelmiş kimselere yardımcı olursun.”

diyerek kocasına güvenini daha işin başında ortaya koyar.¹⁰

Hiz. Hatice'nin bu sözleri, Hiz. Peygamber'i ne kadar da güzel anlatıyor. Hiz. Hatice, Mekke'de inananların peygamberlik dışında Hiz. Muhammed'e isnad ettikleri sihircilik,¹¹ şairlik¹² ve delilik¹³ gibi özelliklerin hiçbirinin ona isnad edilemeyeceğini yakinen biliyordu. Çünkü Hiz. Hatice onun eşi ve en yakın sırdaşı idi. Hiz. Hatice, Hiz. Peygamber'in yukarıda saydığı altı önemli özelliğe sahip olduğunu belirterek ilk Müslüman olma şerefini elde etmiş büyük bir kadındır. Hiz. Peygamber'in bu altı özelliği dikkatle incelendiği zaman onun Rahmet Peygamberi olduğunun güzel bir ifadesi olduğu açıkça görülür.

TOPLUMUN DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

MEKKE DÖNEMİ

Allah Teâlâ Hiz. Muhammed'e insanları hikmetle ve güzel öğütle İslam'a davet etmeyi, onlarla en güzel şekilde mücadele yapmayı, sabırlı olmayı ve ölçülü davranmayı emretmiştir.¹⁴

Hiz. Peygamber'in bu emirlere uyduğu ve görevini başarıyla yaptığı kaynakların ortaya koyduğu bir husustur. Allah Teâlâ onun insanları İslam'a çekmek için nasıl bir gayret içinde çalıştığına şöyle dikkat çekmiştir: **“Andolsun ki, içinizden size, sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size çok düşkün, inananlara şefkatli ve merhametli bir peygamber gelmiştir.”**¹⁵, **“Bu söze (Kur'an'a) inanmıyorlar diye neredeyse kendini telef edip bitireceksin.”**¹⁶ Bu ayetler Hiz. Peygamber'in insanların hidayete kavuşmasını ne kadar çok istediğini ve bu isteğinin onun merhametiyle ilişkili olduğunu açık bir surette ortaya koymaktadır.

10 el-Buhârî, *Sahîh*, VI, 88 (Tefsîr, 96); Muslim, *Sahîh*, I, 41 (İmân, 73/252).

11 el-En'am, 6/7, Yûnus, 10/2, Sâd, 38/4.

12 el-Enbiyâ, 21/5.

13 et-Tekvîr, 81/22.

14 en-Nahl, 16/125-128; Ankebut, 29/46,

وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُتِرَ الْبَيْتَ وَأُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَالْهَيْكَلِ وَاحِدٌ وَتَحَرُّوا لَهُ مُسْلِمُونَ

15 et-Tevbe, 9/128 (لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ)

16 Kehf, 18/6; Şuarâ, 26/3.

Hız. Peygamber'in Mekke dönemindeki tebliğ faaliyetlerini dört dönem içinde değerlendirmek konuyu daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

UYARI, HATIRLATMA VE ÖĞÜT (1-3 YILLARI ARASI)

Hız. Peygamber, nübüvvetin ilk yıllarında uyarı (inzar) ve hatırlatma (zikr) görevini yerine getirirken insanlara hep şefkat ve merhametle yaklaştı. O, uçurumun kenarında olup düşmek üzere olan birini kurtarma çabası içinde bu görevi yapmaya devam etti. Hız. Peygamber, bunu şöyle ifade etmiştir: **"Benimle sizin misaliniz, ateş yakan bir adamın misali gibidir ki; hemen pervaneler, kelebekler o ateşin içine düşmeye başlarlar. O bunları kovar. Ben de ateşten korumak için sizin eteğinizden tutuyorum. Hâlbuki siz elimden kaçıyorsunuz."**¹⁷

Bu konuyla ilgili bir ayet-i kerime'de şöyle buyrulmaktadır: **"... siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de O (Allah) sizi oradan kurtarmıştı..."**¹⁸

Bilindiği üzere Hız. Peygamber, nübüvvetin başlangıcında, İslam'ı tebliğ için Safâ tepesine çıkarak;

"Ey Kureyş topluluğu!" diye seslendi. Kureyş kabilesi toplanınca;

"Şayet size şu dağın eteğinde bir süvari birliği var desem bana inanır mısınız?" diye sordu ve; **"Evet, senin yalan söylediğini görmedik"** cevabını aldı. Bunun üzerine o, şunları söyledi: **"Öyleyse ben büyük bir azaba dâcâr olacağımızı size haber veriyorum. Ey Abdülmuttaliboğulları! Ey Abdümenâfoğulları! Ey Zühreoğulları!... Allah bana en yakın akrabamı uyarmamı emretti. Siz "Allah'tan başka ilah yoktur" demedikçe benim size ne dünyada ve ne de ahirette bir faydam dokunur."**¹⁹

AÇIKTAN DAVET, SERT MUHALEFET VE HABEŞİSTAN'A HİCRET (4-5 YILLAR)

Hız. Peygamber görevini yapmaya çalışırken Kureyş ilk üç yıldan sonra sert muhalefet yapmaya başladı. Hız. Peygamber Kureyş'in sert muhalefetine ve saldırılarına rağmen üslubunu hiç bozmadı, onlara hep hatırlatıcı ve uyarıcı oldu, affetme tarafına yöneldi. Zaten Allah Teâlâ da kendisinden bunu istiyordu:

17 İbn Sa'd, *Tabakat*, I, 165; Buhârî, *Rikak*, 26; Müslim, *Fedâil*, 17-19.

18 Âl-i İmran, 3/103. (وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُم مِّنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ.)

19 İbn Sa'd, *Tabakat*, I, 169.

“İnsanlarla ilişkilerinde hoşgörü ve kolaylık tarafımı gözet, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir!”²⁰ “Artık sen öğüt ver! Sen ancak bir öğüt vericisin. Sen, onlar üzerinde bir zorba değilsin.”²¹

“Allah’tan bir rahmet dolayısıyla, onlara yumuşak davrandım. Eğer kaba, katı yürekli olsaydım, onlar çevrenden dağılır giderlerdi. Öyleyse onları başışla, onlar için başışlanma dile...”²²

Hız. Peygamber’in bu tutumuna karşı Kureyş, Müslüman olanlara işkence ve zulm uygulamaya başladı. Bu sırada ölenler, sakatlananlar oldu. Durumun kötüye gitmesi üzerine Hız. Peygamber gitme imkânı olanların Habeşistan’a hicret etmesini önerdi.

BOYKOT VE BASKI 6-9 (SABIR, TAHAMMÜL VE DİRENÇ)

Müslümanların Habeşistan’a gitmesi ile mesele çözülemedi. Kureyş, geri de kalan Müslümanlara ve onlara destek olanlara sosyal boykot uyguladı. Hız. Peygamber bu yıllarda da inzar ve hatırlatma işini sürdürdü, sabretti ve Müslümanları da sabra çağırdı. Çünkü Allah nurunu tamamlayacaktı.

MEKKE’DEN AYRILMA ZARURETİ VE AKABE GÖRÜŞMELERİ 10-13

Nübüvvetin onuncu yılında Hız. Peygamber’in eşi Hız. Hatice ile amcası Ebu Talib’in ölümü Mekke’de Müslümanların yaşama imkânını ortadan kaldırdı. Bir çıkış yolu bulmak için gittiği Taif’ten dönüşünde Hız. Peygamber ve Zeyd’i taş tuttular. Atılan taşlar Hız. Peygamber’in ayaklarını kanlar içinde bıraktı. Onu korumaya çalışan Zeyd b. Hârise’nin başı yarıldı. Kureyşli Rebia’nın oğulları Utbe ve Şeybe’nin başına gelinceye kadar hakaret ettiler, bağırıp çağırıldılar, taş atıldılar. Bu zor durumda Hız. Peygamber ellerini kaldırıp Allah’a şöyle yalvarmıştır:

“Allah’ım! Gücümün zayıflığını, insanlara karşı tâkatimin ve gücümün azlığını sana arz ediyorum. Ey merhametlilerin merhametlisi! Sen zayıfların Rabbisin. Sen benim Rabbimsin. Sen beni kimin eline bırakıyorsun? Bana kötü muamele yapan yabancıya mı? Yoksa beni eline bıraktığım düşmana mı? Bu, senin bana karşı bir öfkenden ileri gelmiyorsa ben buna aldırış etmem. Fakat senden gelecek bir himaye ve koruyuş her zaman çok daha hoştur. Senin öfkene uğramaktan, karanlıkları

20 el-Arâf, 7/199. (خُذِ الْعَمْرَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ)

21 Ğaşıye, 88/21, 22. (لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ) , (فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ)

22 Âl-i İmran, 3/159. (فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ) (عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ)

aydınlatan, dünya ve ahiret işlerini ıslah eden yüzünün nûruna sığmıyorum. Her şey senin hoşnutluğun içindir. Güç ve kuvvet ancak sendendir.”²³

Hız. Peygamber daha sonraki bir dönemde kendisine sorulan bir soruya verdiği cevapta, Tâif yolculuğu esnasında karşılaştığı sıkıntının Uhud savaşında karşılaştığından daha şiddetli olduğunu söylemiştir. Bütün bunlara Hız. Peygamber sabretti ve bunu yapanlara hep merhametle yaklaştı.

Bu kadar sabır, sebat ve çalışmadan sonra Akabe’de altı Hazreçli Müslüman oldu.

MEDİNE DÖNEMİ (622-632)

DEVLET OLMA ÇABALARI (MEDİNE SÖZLEŞMESİ VE BİR ARADA YAŞAMA ÇABASI)

Hız. Peygamber Medine devrinde İslam’ın tebliği ve Müslümanların huzur ve mutluluğu için önemli adımlar atarken şefkat ve merhametini insanlardan hiç esirgemedi. O, zulmün ortadan kalkmasını ve adaletin hakim olmasını istiyordu. Bunun için Medine’de yaşayan tarafları bir araya getirip onların bir arada yaşamasını sağlayan ve herkesin hakkını koruyan bir antlaşma yaptı. Buna göre Medine’de yaşayan herkes bu antlaşma çerçevesinde hareket edecektir. Medine toplumunun birbirleriyle ve yabancılarla ilişkilerini, idâri ve adli yapılarını, fertlerin sahip oldukları din ve vicdan hürriyetini, haklarını ve sorumluluklarını belirli esaslara bağlayan bu metin, Hız. Peygamber’in insanlara merhametle yaklaştığını gösteren önemli bir belgedir.

Hız. Peygamber’in bütün insanlara nasıl tatlı ve yumuşak bir üslupla yaklaştığını ifade eden Buhârî’nin naklettiği bir rivayete göre Yahudiler kelime oyunu yaparak Hız. Peygamber’e selam verirken, ölüm ve bela anlamına gelen sam kelimesini kullandılar, Hız. Aişe bunu fark edince çok kızır ve onlara lanet okur. Hız. Peygamber onların ne dediklerini fark ettiğini ifade ettikten sonra Hız. Aişe’nin tepkisini doğru bulmaz ve; Ey Aişe! Ben zaten –sizin üzerinize de olsun- dedim, artık açıkça lanet okumak doğru değildir. wAllah yumuşak ve naziktir ve her işte yumuşak ve nazik olmayı sever.” der.

يَا عَائِشَةُ إِنَّا لِلَّهِ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرَّفْقَ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ²⁴

KUREYŞ’İN BARIŞA ZORLANMASI

Kavga ve kaosu sürdürmek isteyen Kureyş, Müslümanlara Medine’de de rahat ve huzur vermez. Onları savaşa zorlar. Hız. Peygamber, işi her zaman barış yoluyla çözme taraftarı oldu. O, Kureyş’in barışa yönelmesini sağlamak için önemli adımlar

23 İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 60-63; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 210-212; Belâzürî, *Ensâb*, I, 227.

24 Buhârî, *Sahih*, İstıtabetü'l-Mürteddin, (88), 4, VII, 51.

attı. Kureyş'in ekonomik yönden yıpratılması ve savaşı olacak imkânı bulamaması dikkate alınmış olmalı ki Medine'nin batısından geçen Kureyş kervanı rahatsız edildi. Sonunda Kureyş'le savaşlar oldu. Bu ve benzeri adımlar, Mekke ekonomisini ciddi ölçüde olumsuz etkiledi. Hz. Peygamber, Hudeybiye barış antlaşmasına kadar Kureyş kabilesinin değişik ailelerine mensup Hanımlarla evlendi ve barış antlaşmasından sonra böyle bir evlilik yapmadı. Bu da onun Kureyş'in barış ortamına çekilmesini ne kadar çok istediğinin açık bir ifadesidir.

C- HUDEYBİYE BARIŞI VE ARABİSTAN'IN MEDİNE'Yİ TANIMASI

Hudeybiye barışından sonra Müslümanlar en önemli düşmanı devre dışı bırakıp barış yolunda hızla ilerlemeye başladılar. Her geçen gün İslam'a yeni kitleler katılıyor, Kureyş ne yapacağını şaşırıyor ve antlaşma maddelerine aykırı hareket ediyordu. Anlaşmanın üzerinden iki yıl geçtikten sonra Müslümanların müttefiklerine saldırıp antlaşmayı bozan Kureyş, İslam ordusunu Mekke önlerinde buldu.

Yine bu şartlarda da Hz. Peygamber şefkat ve merhameti hiçbir zaman elden bırakmadı. Şehrin alınışının son devrelerine doğru Ensar'ın komutanı olan Sa'd b. Ubade, kendi emrindeki askerlere, **"Bu gün en büyük savaş günüdür. Bu gün Kâbe'de savaşın helal olacağı gündür."** dedi Hz. Peygamber (s.a.s.), bu söze; **"Bu gün merhamet günüdür ve bu gün Allah'ın Kureyş'i yücelteceği bir gündür."** diye karşılık verdikten sonra Sa'd'ı derhal görevden aldı ve onun yerine oğlu Kays'ı tayin etti.²⁵

Yurdundan büyük bir baskı ve zulümle kaçmaya mecbur edilen Hz. Muhammed, şimdi doğum yeri olan bu şehre başarılı bir komutan olarak dönüyordu. Medine'de de peşini bırakmamış olan Mekkeli hemşehrileri tarafından maddi ve manevi büyük zararlara ve acılara uğramış olan bu insan, Mekke'den uzak sekiz sene geçirmişti. Şimdi ise, zafer kazanmış bir ordunun başındaydı. Buna rağmen Mekkelilere karşı tavır ve hareketleri ölçülü oldu. O, ordusuna mecbur kalmadıkça çatışmaya girilmemesini emretmiş ve gayet çekingen bir tarzda bindiği devenin sırtında, lütfettiği bütün bu başarılarından dolayı Allah'a şükrediyordu. Herkesi kapsayan bir genel af ilan eden Hz. Peygamber, geçmişte karşılaştığı maddi ve manevi acıların intikamını alma düşüncesi yerine barış ve merhameti öne çıkardı. Komutanlarına Mekke'ye girdiklerinde aşırı İslam düşmanları olarak bilinen ve İslam'a ve Müslümanlara büyük saldırılar yapmış olan birkaç kişi hariç çatışmaya girmeyen hiç kimseyi öldürmemelerini emretti. Bu konuda aşırı İslam düşmanlarının bu düşmanlıklarının yok olmayacağı, Müslümanları pusuya düşürebilecekleri veya onları aldatabilecekleri düşünülmüş olabilir.

Affa uğrayanlardan biri de meşhur İslam düşmanı Ebu Cehil'in oğlu İkrime'dir. İkrime Yemen'e kaçmıştı. Eşi Ümmü Hakîm, fetihten sonra Müslüman olup

25 Vakıdı, *Meğazi*, Mekkenin Fethi; M. Asım Koksall, *İslam Tarihi*, VIII, 252.

Hız. Peygamber'den kocasını affetmesini isteyince, İkrime affedilmiştir. Ümmü Hakîm, kocasını bulup Hız. Peygamber'in huzuruna getirdi o da İslam'a girdi.²⁶

Kur'an'da Fetih (48.) sürenin 24-25. ayetlerinde dikkat çeken bir olay zikredilmektedir. Zaferden sonra, inatçı düşman askerlerinden bir kısmı, şehrin iç kısmında İslam ordusuna karşı ciddi bir pusu kurmuştu. Bu ayetlerde, Allahın onları bu inatçı düşmanlardan nasıl kurtardığı hatırlatılmaktadır. Bu olayda dahi Hız. Peygamber, suçluları affetmiştir.

Hız. Peygamber Mekke'ye indi ve halk sakinleşince Kâbe'ye gelip, yedi defa tavaf ettikten sonra, o sırada Kâbe hizmetlerini yürüten Osman b. Talha'dan anahtarları isteyip içeri girdi. İki rekat namaz kıldıktan sonra Kâbe'den çıktı orada toplananlara şöyle seslendi:

“Övgü Allah'adır. Allah'tan başka ilah yoktur. Yalnız o vardır, O'nun eşi, ortağı yoktur. O va'dini yerine getirdi, kuluna yardım etti, toplanan düşman gruplarını bozguna uğrattı...”

Hız. Peygamber konuşmanın sonunda Kureyş'e şu soruyu yöneltti:

“Ey Kureyş topluluğu! Şimdi hakkınızda benim ne yapacağımı sanırsınız?”

Kureyş bu soruya şöyle cevap verdi:

“Sen hayır ve iyilik yaparsın, çünkü sen hem kerem ve iyilik sahibi bir kardeşsin hem de kerem ve iyilik sahibi bir kardeşin oğlusun.”

Bunun üzerine Hız. Peygamber:

“Gidiniz, hepiniz serbestsiniz.”²⁷ dedi.

Bu açıklamalar Mekke'nin havasını değiştirdi ve akşama doğru hemen bütün halk İslam'ı kabul etti. Çünkü onlar yenilmiş ve işgal edilmiş bir memleketin halkı gibi değiller, haklar ve görevler hususunda, zaferi kazananlarla tamamen eşit konumda olduklarını gördüler.

Hız. Peygamber'in bu rahmet ve şefkat üslubu ile yürüttüğü siyasetine ışık tutacak bir rivayete göre Hız. Peygamber, henüz yukarıda zikrettiğimiz konuşmasına başlamıştı. Müezzin Bilal-i Habeşi, Kabe'nin damına çıkmış namaz için ezan okuyordu: “Allahu Ekber, Allahu Ekber. Allah en büyüktür ...” Mekkeliler bir putperest olan Attab b. Esîd arkadaşlarından birinin kulağına eğildi ve dedi ki: ***“Allaha şükür ki babam şimdi hayatta değil; şayet o, şu siyahînin mukaddes Kabe'nin damına çıkıp bağıracağını***

26 İbn Hişam, age., IV, 51-53.

27 İbn Hişam, age., IV, 54-55.

işitseydi, buna asla tahammül edemezdi.” Biraz sonra, genel af ilân edildiğini işiten aynı Attab, heyecanlanarak ileri fırladı. Hz. Peygamber’e yaklaşarak şöyle dedi: *“Ben Esîd’in oğluyum, Allah’tan başka ilah olmadığımı ve senin de onun elçisi olduğunu tasdik ederim.”*

Bütün bunlar, insan kalbinin nasıl kazanılacağını gösteren apaçık olaylardır.²⁸

Hz. Peygamber, genel af ilân ettikten sonra, Safa Tepesine çıkıp orada Kureyşliler’in bey’atını kabul etti. Seneler önce aynı tepede peygamberliğini açıktan ilân edip muhalefetle karşılaşırken, şimdi aynı tepe üzerinde aynı kimselerden İslamiyet üzere bey’at alıyordu.

Bey’at etmeye gelen kadınlar arasında Uhud meydanında şehid olarak yatan Hz. Peygamber’in amcası Hz. Hamza’nın ciğerlerini söken Ebû Süfyan’ın eşi Hind de vardı. Tanınmamak için kıyafet değiştirerek kadınlar arasına katılmıştı. Geçmişte, Peygamberimize ve Müslümanlara karşı giriştiği hakaretlerden ve saldırılardan pişmanlık duymuştu. Yaptığı her şeye rağmen, Rahmet Peygamberi, İslamiyet’le şereflediğini duyduğu Hind’i affetti ve onun da bey’atını kabul etti.

Rahmet Peygamberi insanlığa seslendiği veda hutbesinde şöyle demişti:

“Ey insanlar! Rabbiniz birdir. Babanız da birdir. Bakınız ne Arabın, Arap olmayana, Ne Arap olmayanın Araba, ne kırmızının siyaha ve ne de siyahın kırmızıya bir üstünlüğü vardır. İnsan üstünlüğü ancak ölçülü davranmakla, takva ile elde eder.”²⁹

“Allah, kan dökmeyi, mala, namusa ve şerefe saldırmayı haram kılmıştır... Ey insanlar kadınların sizin üzerinizde hakkı, sizin de onlar üzerinde hakkınız vardır. Kadınlar konusunda Allah’tan çekinin, onlara iyi davranın... Müslüman Müslüman’ın kardeşidir. Benden sonra birbirinizin boyunlarını vuran kâfirler olarak geriye dönmeyiniz.”³⁰

28 M. Asım Köksal, *İslam Tarihi*, VIII, 292-296.

29 Ahmed b. Hanbel, 22391.

30 Vakıdî, *Meğazi*, Veda haccı.

OTURUM BAŞKANI: Rıza Bey'e yaptığı sunumdan dolayı teşekkür ediyoruz. Şimdi sözü diğer tebliğci arkadaşımıza Ömer ÖZPINAR'a veriyorum, buyurun hocam.

3- RAHMET PEYGAMBERİ'NİN DİLİNDE MERHAMET

Yrd. Doç. Dr. Ömer ÖZPINAR

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Merhamet, anlamını, kapsamını ve gücünü Allah'ın *rahman* ve *rahim* isimlerinden alan bir kavramdır. Kur'an'ın en başında hem besmelede¹ hem de Fatiha suresinin ikinci ayetinde, zatını varlıkların sahibi olarak tanıttıktan sonra Yüce Allah, çeşitli boyutlarıyla rahmet ve merhametini ifade eden bu iki ismini ön plana çıkarmaktadır.² Ayrıca 9. Tevbe suresi hariç Kur'an'daki 113 surenin başında bulunan besmelelerin yanı sıra, diğer 260 kadar ayette de yüce Allah'ın Rahman ve Rahim olduğuna işaret eden ve O'nun merhametinden bahseden ifadeler kullanılmaktadır. Bütün bunların anlamının, Allah'ın merhamet ve bağışlamayı esas alan bir kudret olduğuna vurgu yapmak ve yaratılmışların da bu hususta dikkatlerini çekmek olduğu aşikardır. Allah, yarattıklarına karşı daima sevgi, şefkat ve merhametle yöneleceğini beyan ederek, rahmetle ilgili isimlerinin Zat-ı Bari'sinin en öne çıkan sıfatları olduğunu ortaya koymuş olmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ, merhamet etmeyi zatına zorunlu kıldığını Kur'an'daki şu ayetle açıklamaktadır: "*Selam olsun sizlere! Rabbiniz kullarına rahmet etmeyi kendisine yazmıştır.*"³

1 Bismelenin Kur'an'ın ilk ayeti olup olmadığı ya da Fatiha veya her surenin ilk ayeti olup olmadığı hususıyla ilgili âlimler arasında görüş ayrılığı olduğu malumdur. Bu husustaki rivayet ve görüşlerin değerlendirmesi için bkz. İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâmuddîn İsmâîl (v. 774/1372), *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk. M. İbrâhim el-Bennâ, M. Ahmed Âşûr, Abdulazîz Çuneym, Kahraman yay, İstanbul 1984, I, 31-34.

2 Fatiha, 1/2.

3 En'am, 6/54.

Merhamet ya da Kur'an ve hadislerdeki daha çok kullanılış biçimiyle rahmet, acıma duygusu ve bu duygu ile yapılan iyilik ve ikram anlamına gelmektedir. Bazen yalnız acıma duygusu ve kalp inceliği, bazen de yalnız iyilik (ihسان) ve ikram anlamında kullanılmaktadır. Ancak Allah'a nispetle kullanıldığında, sadece iyilik ve ikram anlamı kastedilmektedir. *Rahman*, bir anlamına göre merhameti her şeyi kuşatan; *Rahim* ise merhameti bol olan demektir. Rahmet ve merhameti sonsuz olan sadece Allah Teâlâ olduğundan *Rahman* ismi, zat-ı bari için bir alemdir.⁴ Binaenaleyh İslami kaynaklarda da merhamet, genellikle rahmet kavramıyla birlikte ve eş anlamda kullanılır. Türkçemizde ise rahmet Allah için, merhamet ise hem Allah hem de insanlara nispetle kullanılabilir. Bu şekil kullanımda Allah ile kulların fiillerinde yönelik ince ve saygılı bir ayırım yapıldığı ifade edilebilir. Merhametin zıddı, kalp katılığı (kasvetü'l-kalb) demektir.

Kur'an'ın en başındaki *rahman* ve *rahim* isimlerini içeren ayetlerle sunulan anlam, bir yandan Allah'ın varlıklara bakışını yansıtırken, aslında diğer yandan vahyin muhatabı olan insanın ve özelde de müminin varlığa bakış açısının olması gerektiğini öğretmektedir. Kur'an'da tanıtılan Allah, insan, evren ve hayat anlayışının merhamet, hoşgörü, sevgi ve bağışlama eksenli olduğunu ortaya koymaktadır.

Velhasıl, esirgemek, acımak, ince kalplilik, karşılıksız yardım etmek gibi hasletler, hep birlikte rahmet ve merhamet kavramlarının muhtevasını oluşturan akraba kavramlarıdır. Merhametin kaynağı, sevgidir. Bu bakımdan sevginin en önemli tezahürü, sevilene gösterilen merhamet ve şefkattir. Öte yandan sevgiyi besleyen en önemli hususlar ise şefkat ve merhamettir. Türkçemizde "acıyarak esirgemek" anlamına gelen *şefkat* kelimesinin "merhametli davranmak"⁵ ve "sevecenlik, sevgi duygusu"⁶ şeklinde manalandırılması da bunu göstermektedir. Bu bakımdan sevgi ve merhamet, Kur'an-ı Kerim'in de işaret ettiği üzere, birbirlerini besleyen ve birbiriyle ayrılmaz bağı olan iki kavramdır.⁷

Rahman Allah'ın rahmet lütuflarından birisi de katındaki bilgileri insanlara ulaştıracak kutlu elçiler göndermesidir. İşte bu tebliğimizin konusunu, Yüce Allah'ın âlemlere rahmet olarak gönderdiğini beyan ettiği⁸ Hz. Muhammed (s.a.s.)'in merhamet kavramına yaklaşımı ve bu konudaki anlatımları oluşturmaktadır.

4 Râğib el-İsfahâni, Hüseyin b. Muhammed (v. 502/1108), *el-Müfredât fi Garibu'l-Kur'an*, İstanbul 1986, 279.

5 Karahisari Ahteri, Muslihiddin Mustafa b. Şemseddin (v. 968/1560), *Ahteri-i Kebir*, Dersaadet, İstanbul 1322, 555 (şefkat md.).

6 Tdk, *Büyük Türkçe Sözlük* (şefkat) "http://tdkterim.gov.tr/bts/".

7 Rum, 30/21.

8 Enbiya, 21/107.

RAHMET PEYGAMBERİ'NİN MERHAMET ÖRNEKLİĞİ

İslam idealini, Hz. Peygamber'in zâtı, ahlakı, sireti ve ameli temsil etmektedir. Sünnet kavramıyla ifade edilen bu durum, Allah'ın razı olduğu insan tipini ve davranışlarını ortaya koymaktadır. Bu sebeple Yüce Allah: "Doğrusu sizin için Allah'ın Rasûlün'de güzel bir örneklik vardır."⁹ buyurmaktadır. Böylece İslam'ın ön gördüğü insan tipi, Hz. Peygamber'le somutlaşmış, yaşayan bir Kur'an olarak en güzel örnek olarak beşeriyetin gözü önüne konulmuştur." Ve muhakkak ki sen çok büyük bir ahlak üzerindesin."¹⁰ ayetinde ifade edilen ve övülen de işte bu Muhammedî yol ve modeldir. Bu sebeple inananların her konuda olduğu gibi merhametli olma örnekliliğini de Rasûl-i Ekrem'de araması ve ona uyması bir iman vazifesidir. Nitekim Allah Teâlâ'nın "Allah ve Peygamber'e itaat edin ki, size de merhamet edilsin"¹¹ buyruğunda da itaat ve merhamet ilişkisinin şekli ortaya konmaktadır.

Allah Teâlâ, son kitap Kur'an'ı, merhametinin gereği rahmet kaynağı olarak indirmiş¹² ve yine son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)'i de merhametinin bir eseri olarak hidayet örneği ve rehberi olarak göndermiştir.¹³ Bu sebeple Kur'an, O'nun merhametinin kelama dökülmüş halini; Hz. Muhammed (s.a.s.) de onun merhametinin elçiliğini temsil etmektedir.

Buna göre Kutlu Elçi Hz. Muhammed (s.a.s.), bizzat Rabbulâlemin'in merhametinin en müşahhas tezahürüdür. Nitekim Allah Teâlâ zâtını, merhamet ifade eden isimlerini öne çıkararak varlıklara tanıttığı gibi, son kutlu elçisi olarak gönderdiği Rasûl-i Ekrem (s.a.s.)'i de yine merhametli olma vasfını öne çıkararak şöyle takdim etmektedir: "O, Müminlere gayet şefkatli ve merhametlidir."¹⁴

Hz. Peygamber'in merhametinin kaynağının Yüce Allah olduğunu söylemek mümkündür. Zira Allah tarafından terbiye edilen Ümmi Peygamber'in merhamet eğitiminin de Allah tarafından verilmiş olduğunu söylemek aslında zaittir. Nitekim Kur'an, Allah'ın rahmetiyle Hz. Peygamber'in insanlara yumuşak davrandığını bildirerek, Hz. Muhammed'in merhamet eğitiminin bizzat Allah Teâlâ tarafından verildiğine işaret etmektedir.¹⁵ İnsanlığa kulluk numunesi olarak takdim edilen Rasûl-i Ekrem, elbette ki merhamet konusunda da örnekliliğini mükemmelen yerine getirecektir.

9 Ahzab, 33/21.

10 Kalem, 68/4.

11 Âl-i İmran, 3/132

12 İsrâ, 17/82; Yunus, 10/57.

13 Enbiya, 21/107.

14 Tevbe, 9/128.

15 Âl-i İmrân, 3/ 159.

Hız. Peygamber (s.a.s.), kendi karakterini tanımlarken ve tanıtırken, Merhamet Peygamberi olduğuna ve insanlara merhamet eğitimi vermek üzere görevlendirildiğine pek çok hadisinde vurgu yapmaktadır.¹⁶ Bu bağlamda o bir hadisinde kendisini ashâbı nezdinde varlık âlemine takdim ederken mübarek isimlerini sıraladıktan sonra sözlerini şöyle tamamlamaktadır: “Ve ben tevbe (hoşgörü) peygamberiyim ve ben merhamet peygamberiyim (وَنَبِيُّ التَّوْبَةِ وَنَبِيُّ الرَّحْمَةِ).”¹⁷

Yine bir başka hadisinde de Allah Rasûlü (s.a.s.) kendisinin merhamet peygamberi olduğunu farklı bir ifadeyle şöyle dile getirmektedir: “Ben merhamet peygamberiyim ve ben savaş peygamberiyim.”¹⁸ Burada Kutlu Nebi'nin, merhamet ve savaş gibi görünürde zıt mana ihtiva eden iki kavramla kendisini tanıtmaması dikkat çekmektedir. Elbette ki bu ifadesinde de bizlere öğretmek istediği bir husus bulunmaktadır. Buradaki “*ene nebiyyu'r-rahme ve ene nebiyyü'l-melhame*” ifadesinde merhamet ile savaş kelimelerini bir arada kullanarak Rasûl-i Ekrem (s.a.s.), savaşın bile merhametlice olmasına ve merhamet için yapılmasına vurgu yapmaktadır diye anlamak ve yorumlamak mümkündür. Ayrıca buradaki *melhame* kelimesinin ‘her türlü zorlukla mücadele etmek’ gibi diğer anlamlarından da yola çıkarak, insanların rahmet kaynağına ulaşmasındaki engelleri kaldırmak için savaşmak dahil her türlü zorluğa ve meşakkate katlanmanın, bizzatîhi onlara merhametin bir gereği olduğuna işaret bulunmaktadır. Nitekim Mekke'nin fethi gününde “Bugün, büyük savaş günüdür (الْيَوْمَ يَوْمَ الْمَلْحَمَةِ)” diye bağırarak Sa'd b. Ubâde'nin sözünü, “Bugün merhamet günüdür (الْيَوْمَ يَوْمَ الْمَرْحَمَةِ)” şeklinde düzeltmekle kalmamış, onu komutanlıktan da azletmiştir.¹⁹ Daha sonra fetih zaferinin sonucunda teslim olan ve dün kendisine türlü türlü zulümler yapan Mekkeli müşriklere şöyle seslenmiştir: “gidiniz, serbestsiniz.”²⁰ Böylece, Rahmet Peygamberi (s.a.s.), hem savaşın ve fethin bir merhamet unsuru olduğunu insanlara öğretmiş, hem de İslam'ın ne muazzam bir merhamet dini olduğunu muşahhas olarak bütün âleme göstermiştir. Bir sömürü aracı haline getirilen günümüz savaş anlayışından çok uzakta, ama dünden daha fazla bugünün insanlarına lazım olan bir merhamet örneği bu.

Binaenaleyh Rasûl-i Ekrem, savaşları bir kahramanlık gösterisi veya sömürü vasıtası olmaktan çıkarmış, insanların hakkı görebilmeleri ve kabullenmelerine engel olan hususların kaldırılması için son çare olarak uygulamıştır. Rahmet dininin Peygamberi savaşa bile merhamet eksenli bir düzen getirerek, yersiz, haksız, merhametsiz imha ve

16 bk. Müslim, Fedail, 126, Birr, 87; Darimi, Mukaddime, 3;

17 Müslim, Fedail, 126, Tirmizi, Deavat, 118. krş. Tirmizi, Şemail, 167.

18 İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 395.

19 İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askalâni (v. 852/1448), *Fethu'l-Bârî*, thk. M. Fuâd Abdulbâki-Muhibbuddin el-Hatib, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1379, VIII, 9.

20 İbn Hacer, age., VIII, 18.

ölümlere asla izin vermemiştir. Bu bağlamda kadınlara, çocuklara, savaşmayan sivil halka, mabetlere, din adamlarına, ağaçlara dokunmamayı, çevreyi tahrip etmemeyi emretmesinde.²¹ onun merhametinin izleri bulunmaktadır.

Hz. Peygamber’i yeni tanıyanların ondan edindikleri ilk intiba, onun merhametli ve şefkatli bir kimse olduğudur. Nitekim, Malik b. Huveyris İslam’ı öğrenmek üzere Medine’ye bir grup genç arkadaşı ile gelerek Rasûl-i Ekrem’in yanında 20 gün kadar kalmışlardı. Diyor ki Malik: “Efendimiz çok merhametli ve şefkatli idi. Hatta bizim ailemize olan özlemimizi görünce: “Memleketinize dönünüz ve onlarla beraber olunuz.” diye bizi tavsiyeleriyle göndermişti.”²²

Bütün bunlar göstermektedir ki, Rasûlullah (s.a.s.)’in her türlü insanî ilişkilerinin zeminini, merhamet ve şefkat oluşturmaktadır. Sosyal ilişkileri incelendiğinde de şefkat ve merhametin en güzel örnekleri görülmektedir. Zaten onun bütün öğretilerinin ve öğrettiklerinin ekseninde ve hedefinde merhamete dönük gayeler vardır. Zira yine kendi ifadesiyle o, lanetçi olarak değil, rahmet ve Merhamet Peygamberi olarak gönderilmiştir.²³ Bu sebeple Hz. Peygamber’in insanlara yönelik nebevî eğitiminin gayelerinden birisinin, merhametli insanlar yetiştirmek olduğunu söylemek mümkündür.

HZ. PEYGAMBER’İN DİLİNDEN MERHAMET ANLATIMLARI

1-ALLAH’IN MERHAMETLİ OLDUĞUNU DİLE GETİRMESİ

Rasûl-i Ekrem (s.a.s.), getirdiği Kur’an vahyi ile insanlara Yaratıcı’larının ne kadar merhametli ve affedicisi olduğunu tebliğ etmekle kalmamış, ayrıca kendi öğretileriyle de Allah Teâlâ’nın merhametini hayatın içinden örneklerle tanıtmıştır. Mesela yanında çocuğuyla Hz. Peygamber’in huzuruna gelen bir adamın onu ne kadar merhametle sevip bağrına bastığını görünce şöyle buyurmuştu: “Allah sana, senin ona olan merhametinden daha merhametlidir. Çünkü O, merhamet edenlerin en merhametlisidir.”²⁴

Yine, vefat etmiş babasının yerine hacc yapıp yapamayacağını soran kimseye: “Babanın bir kimseye borcu olsa, onu onun adına ödeseysin kabul edilir miydi?” diye sormuş, “Evet” cevabını alınca: “Allah daha merhametlidir. Babanın yerine hacc yap.” buyurdu.²⁵

Hz. Peygamber, kulların iyi amellerini değerlendirirken yüce Allah’ın sevapta cömert davranmasının ve kötülöklere sadece bir günah yazmasını O’nun “çok merhametli

21 bk. Buhâri, Cihad, 145, 146; Ebû Dâvûd, Cihad, 82, 90; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 300; III, 413.

22 Buhâri, Ezan, 17, edeb, 27; Müslim, Mesacid, 292; İbn Hanbel, *Müsned*, III, 36.

23 Müslim, Birr, 87; Ebû Dâvûd, Sünnet, 10.

24 Buhâri, el-Edebu’l-Müfred, 137.

25 Darimi, Menasik, 24.

olması”yla izah etmiştir.²⁶ Yüce Allah’ın daha varlıkları yaratmadan önce zatına merhametinin gazabının önünde olacağını yazdığını yani zorunlu tuttuğunu ifade etmiştir.²⁷

Hız. Ömer (r.a.)’in naklettiği şu rivayette de Allah Rasûlü, Allah’ın kullarına olan merhametini şu müşahhas olayla tasvir etmiştir: Hız. Ömer diyor ki: (Bir keresinde) Rasûlullah (s.a.s.)’e esirler getirildi. Bir de baktık ki esirlerden bir kadın (ayrı kaldığı çocuğunu) araştırıyor da, esirler arasında bir çocuk bulduğu vakit, onu alıyor göğsüne bastırıyor ve emziriyordu. Rasûlullah (s.a.s.) bize:

“-Bu kadının çocuğunu ateşe atacağıma ihtimal verir misiniz?” diye sordu.

-Hayır, vallahi asla atamaz! dedik. Bunun üzerine Kutlu Nebi (s.a.s.):

“-İşte Allah Teâlâ kullarına, bu kadının yavrusuna olan merhametinden daha merhametlidir.” buyurdu.²⁸

Rasûl-i Ekrem (s.a.s.), Yüce Allah’ın merhametinin büyüklüğünü bir başka hadisinde, bunu şöyle bir temsille izah etmektedir: “Allah, yer ve gökleri yarattığı gün, yüz rahmet yarattı. Her bir rahmet göklerle yer arasını dolduracak kadardır. Ondan yeryüzüne tek bir rahmet indirmiştir. İşte anne, yavrusuna bununla şefkat eder. Vahşi hayvanlar ve kuşlar birbirlerine bununla merhamet ederler. Kıyamet günü geldiği vakit Allah, rahmetine bunu da ilâve ederek (tekrar yüze) tamamlayacaktır.”²⁹ Hadisin Buhârî’deki rivayetinde ise “Anne atın, basar da zarar verir korkusuyla yavrusunu emzirirken ayağını kaldırması”nın da, bir parça rahmetin eseri olduğunu ifade buyurmaktadır.³⁰

Rasûl-i Ekrem bir hadislerinde de yanındaki yiyeceğini kızları arasında bölüşürüp kendisine bir şey bırakmayan bir annenin, bu merhametli davranışı sebebiyle cennete gideceğini söylemiştir.³¹ Yine bir başka hadislerinde anne merhametini ve bu merhametin cennete götüren bir unsur olduğunu şöyle dile getirmiştir: “Bir kadın, iki çocuğu ile beraber Peygamber (s.a.s.)’in yanına geldi. Kadın bir çocuğunu taşımış, diğer çocuğunun da elinden tutup çeker vaziyette idi. Peygamber (s.a.s.) (kadının çocuklarına olan bu şefkat ve düşkünlüğünü görünce) şöyle buyurdu: “(Kadınlar çocuklarını) karınlarında taşırlar, doğururlar, çok merhametlilerdir. Kocalarına ettikleri eziyetler olmazsa, namaz kılanları Cennet’e girer.”³²

26 Darimi, Rikak, 70.

27 İbn Mâce, Mukaddime, 13.

28 Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Tevbe, 22.

29 Müslim, Tevbe 21.

30 Buhârî, Edeb, 19.

31 Müslim, Birr ve Sıla, 148.

32 İbn Mâce, Nikah, 62.

Böylece, insandaki merhametli davranışların, onlardan kat ve kat daha merhametli olan Allah Teâlâ'yı nasıl memnun ve razı ettiğini dile getirmiştir. Merhametli olan Allah'ın, merhametli davranışları karşılıksız bırakmayacağını ifade buyurmuştur.

Hız. Peygamber'in, Yüce Allah'ın merhametini anlatırken burada ancak az bir örneği zikredilebilen hadislerinde anne sembolüne vurgu yapmasına dikkat edilmelidir. Bilindiği üzere "Anne", hayatın içinde merhamet konusunda verilebilecek en iyi örnektir. Annelik, acımanın, karşılıksız verebilmenin, sevginin, vefanın, şefkatin, ince kalpliliğin ve yufka yürekliliğin yeryüzündeki ete kemiğe bürünmüş adıdır aslında. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ, anneyi sevgi, şefkat ve merhamet kaynağı olarak tanımlamaktadır.³³ Çocuğun anne bedeninde oluştuğu, geliştiği ve korunduğu yerin adının "*rahm*" olarak adlandırılması da zaten Rasûl-i Ekrem'in belirttiği üzere Yüce Rabbimizin Rahman ve Rahîm isimlerinden türetilmesinden dolayıdır.³⁴ Binaenaleyh, Hız. Peygamber'in merhamet eğitiminde Allah'ın merhametine örnek gösterdiği varlığın anne ve annelik olmasından daha tabii bir durum olamaz. Bu sebeple merhameti anlatırken, tanıtırken ve izah ederken Hız. Peygamber, Allah'ın sonsuz şefkat ve merhametini sembolize etmek üzere "anneliği" müşahhas örnek olarak kullanmıştır.

Velhasıl Hız. Peygamber, ashabına ve onların nezdinde bütün insanlara merhamet eğitimi verirken, Rablerinin ne kadar merhametli olduğunu vurgulamaya ayrı bir önem vermektedir. Burada çok azına yer verebildiğimiz örnekleriyle Allah Teâlâ'nın rahmet ve merhamet sıfatlarına vurgu yapması, O'nu merhametli bir Allah olarak tanıtmayı, aslında bir yönüyle ümmetine ve insanlara Yüce Yaratıcı'nın böyle davrananlardan razı olacağına dönük bir uyarı olmaktadır. İnsanlara Allah'ın merhametli olduğunu anlatarak, onun hoşnut olacağı ahlaki davranış biçiminin temelini de göstermiş olmaktadır.

Binaenaleyh merhamet eğitimi verilirken ve merhamet anlatılırken, Yüce Yaratıcı'nın ne kadar merhametli olduğunu ve var ettiklerine ne kadar merhametli davrandığını anlatmak, bu hususta peygamberi bir eğitim metodu olmaktadır. Hız. Peygamber'in Allah'ın merhametinin enginliğini somut ve hayattan örneklerle anlatmış olması, belki de insanlara merhamet eğitimi verilmesindeki başlangıç noktasını da işaret etmektedir.

2-KİŞİNİN KENDİSİNE KARŞI MERHAMETLİ OLMASI GEREKTİĞİNİ ÖĞRETMESİ

Bir kişinin merhamet eğitimine ve bir ahlak olarak yer etmesine ilk önce kendi nefesine karşı merhametli, şefkatli ve nezaketli olmasıyla başlamak gerek. Kendisine merhameti olmayanın, başkasına rahmet etmesi, şefkat göstermesi en azından bir dav-

33 bk. Lokman, 31/14.

34 bk. Ebû Dâvûd, Zekat, 45; İbn Hanbel, Müsned, I, 195.

ranış sürekliliği kazanamaz. Kişinin nefesine karşı merhametinin en güzel tezahürü, onu şirk, küfür, isyan, günah, zulüm gibi helak edici tehlikelerden uzak tutması; iman, İslam, güzel ahlak, amel, başkalarına yardım gibi güzel vasıflarla mücehhez kılmasıdır. Yüce Allah'ın merhamet edip "gücünün yetmeyeceğini yüklediği"³⁵ nefislerini imandan ve amelden uzak tutanlar için yer yer "nefislerine zulmedenler"³⁶ "nefislerine kıyanlar"³⁷ veya "kendilerini zarara sokanlar"³⁸ şeklindeki tanımlaması bunu göstermektedir. Yine merhametin ya da merhametli olmanın Allah'a iman ve onun emirlerine saygılı olmakla yakından ilgisi olduğunu Kur'an-ı Kerim, insanlık tarihinin ilk cinayeti ile de ortaya koymaktadır. Merhametsizliğin belki de en uç noktasını oluşturan haksız yere cana kastetmenin ilk örneği olayda Habil, "nefsinin kendisini, kardeşini öldürmeye teşvik ettiği"³⁹ bildirilen Kabil'e şöyle demiştir: "Allah'a yemin ederim ki, sen beni öldürmek için bana el uzatsan da, ben seni öldürmek için sana el uzatacak değilim, ben âlemlerin Rabb'i olan Allah'tan korkarım."⁴⁰

Binaenaleyh Allah'a imanın kişide geliştirdiği en önemli davranış değişikliği, o kişinin daha merhametli hale gelmesi olmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber'in İslam'a girmek isteyenleri ilk davet ettiği ilkelere bakıldığında, onlardan "şirk koşmamalarını, hırsızlık etmemelerini, zina etmemeleri, çocuklarını öldürmemeleri ve iftira uydurmamalarını"⁴¹ istediği görülmektedir. Bu hususların hepsinin insanlar arasındaki merhametli davranışları içerdiği ve insanların birbirlerine karşı merhametle muamelesinin ilk şartları olduğu aşikardır.

Öte yandan sadece günaha karşı nefsi korumakla merhamet edilmesini değil, ibadet ederken bile nefse merhametli davranılmasını tavsiye eden Rahmet Peygamberi: "Nefislerinizin sizin üzerinde hakkı vardır."⁴² uyarısında bulunmaktadır. O, "Siz yorulmadıkça ve usanmadıkça Allah zaten usanmaz. İbadette önemli olan az da olsa devamlı olanıdır."⁴³ ilkesini getirerek, ibadetlerde dengeyi gözetmeyi ve nefse merhametli davranmayı öğretmiştir. Bu bağlamda Kutlu Elçi, bir defasında Abdullah b. Amr'a şöyle nasihat etmişti: "*Ey Abdullah b. Amr! Duydum ki sen gündüzleri oruç tutar, geceleri namaz kılarmışsın. Bunu yapma, çünkü vücudunun senin üzerinde hakkı*

35 Bakara, 2/286.

36 bk. Bakara, 2/54, 57; Âl-i İmran, 3/117, 135; Nisa, 4/64, 110.

37 Bakara, 2/130.

38 En'am, 6/12.

39 Bakara, 2/30.

40 Bakara, 2/28.

41 Bunlar, Akabe gecesinde, Medine'li Müslümanları davet ettiği hususlardır. bk. Buhârî, İman, 11.

42 bk. Müslim, Sıyam, 182; Ebû Dâvûd, Tatavvu', 27.

43 Müslim, Salât'ül Müsâfirin ve Kasruhâ, 215.

*vardır, gözünün de senin üzerinde hakkı vardır. Zevcenin dahî senin üzerinde hakkı vardır. Bazen oruç tut, bazen tutma. Her aydan üç gün oruç tut. Bu bütün sene oruç tutmak demektir.*⁴⁴

Hız. Peygamber, ibadetler konusunda bile kişinin kendisine merhametli davranmasını istemiş, asla bu hususta bir zorlamaya gidilmemesini emretmiştir. Bu hususla ilgili olarak şu hadis-i şerifi de dikkate sunmak yararlı olacaktır: Hız. Peygamber (s.a.s.), kadınlardan biat alırken Allah'a itaat ve ibadetler konusunda kendisine söz verdiklerinde, "Gücünüz yettiği ve yapabildiklerinizde" diye onları uyarmıştı. Bunu duyan kadınlar ise: "Allah ve Rasûlü bize bizden daha merhametli (davrandı)" demişlerdir.⁴⁵

Hız. Peygamber, kolay olanı sever ve kolay olanı tavsiye eder.⁴⁶ hayatında da bunun örneklerini gösterirdi. Nitekim Rasûl-i Ekrem, bir çok hususu, ümmetine ibadet olarak yaptırmak istemesine rağmen, sırf onların zoruna gider de meşakkate düşerler endişesiyle vazgeçmiştir.⁴⁷ Bu hususu da, kişilerin nefislerine ibadet hususunda bile merhametli davranmaları gerektiğinin nebevî bir eğitimi şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Hız. Peygamber, kişilerin her şeyden önce kendilerine karşı merhametli olmasını ve kalplerini merhametle eğitmelerini arzu etmektedir. Zira, kendine merhameti olmayanın bir başkasına merhametli davranması beklenemez. Kendisine acımayan ve kalbinde merhamet duygusu bulunmayan bir kimseyle sağlıklı bir sosyal ilişkinin kurulamayacağı da izahtan varestedir. Gerçek Müslüman bireylerin oluşturduğu toplumlarda hakim renk, farklı tonlarıyla merhamettir; merhamet olmalıdır. İşte insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde merhameti önceledikleri ve merhamete dayalı olarak şekillendirilen bir toplumda, mahkemeler işsiz, hapishaneler ıssız olacaktır. Aksi takdirde adına şiddet denilen bugün yaşadıklarımızın daha beteri durumların bütün çeşitleriyle daha ağır yaşanacağını söylemek bir kahinlik değildir.

Hız. Peygamber'in, kalp inceliği ve yufka yürekliliği ile bilenen Hız. Ebû Bekir'i "Ümmetimin en merhametlisidir"⁴⁸ diye vasıflandırması da, kişilerin merhameti önce kendi içlerinde yaşaması ve yerleştirmesi gerektiğinin bir işareti gibidir. İnsan, dışındaki merhametsizliğe dur diyebilmek için, içindeki merhametsizliği yok etmelidir. Nitekim

44 Müslim, Sıyâm, 193.

45 Tirmizi, Sıyer, 36, 37.

46 Buhârî, İlim, 11; Edeb, 80; Müslim, Eşribe, 71.

47 bk. Mesela bkz. Namazları kısa tutması (Buhârî, Ezan, 163), her namaz için misvak kullanılmasını emretmekten vazgeçmesi (Buhârî, Cuma, 8), yolculukta namazları cem etmesi (Müslim, Salât'ül Mûsâfirîn ve Kasruhâ, 51), yatsıyı erken vaktinde kılmasını ve ümmetinin visal orucu tutmalarına engel olması (Buhârî, Savm, 48; Müslim, Sıyâm, 61, Mesacid, 225).

48 Tirmizi, Menakıb, 32.

Kutlu Elçi'nin, "Merhamet ancak şakilerin (kalbi katılmış haydutların) kalbinden kaldırılır."⁴⁹ buyurması da, merhamet eğitiminde fertlerin önemine dikkat çektiği bir başka öğretisini oluşturmaktadır. Zira merhametli fertlerin oluşturduğu bir toplumda huzur ve sağlıklı sosyal ilişkiler kurulabilecektir. İslam medeniyetinin, bir vakıf medeniyeti olmasının temelinde yatan da yürekleri merhamet dolu insanların bol olmasındandır.

Allah Teâlâ'nın "Allah'ın rahmeti sâyesinde ey Muhammed sen insanlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz insanlar etrafından dağılır giderlerdi."⁵⁰ ifadesinden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber (s.a.s.)'in insan ilişkilerinin temelini, kişinin kendisinden başlayarak genişlettiği şefkat ve merhamet halkası oluşturmaktadır. Onun medeniyet ve kültürel başarısının temelinde de, bu merhametli tutumunun yeri çok önemlidir. "Allah, kullarından merhametli olanlara merhamet eder." buyuran Sevgili Peygamberimiz, yine "Kalpleri kuş kalbi gibi ince olanların cennete gireceklerini" müjdelemektedir.⁵¹ Bir başka hadislerinde ise: "Bir kimse yumuşak davranmaktan mahrum ise, hayırdan mahrum olur."⁵² buyurmaktadır. Böylece o, bir Müslüman kalbi merhamet bulutlarıyla yüklü, her an ve her işte rahmet insanı timsali olan bir ümmeti olmasını arzu etmektedir.

Gönülleri imarla memur Müslüman fert, önce kendi gönlünü merhamet ve şefkat tuğlaları ile imar edecektir. Gönlünde merhamet bulunmayan kimsenin başka gönülleri imar etmesi mümkün değildir. Ancak merhametten ağlayabilecek incelikte olanlar başkalarının durumunu anlayabilirler. Bu bakımdan kişinin kendisine zulmetmesi ve hele din adına zoru seçerek eziyet etmesi, sünnete uygun bir davranış değildir.

3-AİLE EFRADINA KARŞI MERHAMETLİ OLUNMASINI ÖĞRETMESİ

Varlık ve kainat, sevgi üzerine kurulmuştur. Bütün varlıklar bir birleriyle bu esasa göre ilişki kurar ve hayatlarını sürdürürler. Sevginin temeli ve kaynağı ise, şefkat ve merhamettir. Esirgemek, acımak, ince kalplilik, karşılıksız yardım etmek gibi hasletler, hep birlikte bu kavramların muhtevasını oluştururlar. Bu bakımdan aslında sevgi ve merhamet, birbirlerini besleyen ve birbirinin hem sebebi hem de sonucu olan bir ilişki içindedir. Bu ilişkinin ilk halkasını, kişinin en yakınında bulunan ailesi oluşturur.

Kur'an-ı Kerim, kişinin merhametini esirgemeyeceği ilk ve öncelikli kimselerin, ailenin kaynağı olan ana ve babası olması gerektiğini ifade etmektedir. Yüce Yaratıcı,

49 Tirmizi, Birr ve Sıla, 16.

50 Âl-i İmran, 3/159.

51 Müslim, Cennet ve Sıfatu Naimihâ ve Ehlihâ, 27.

52 Müslim, Birr ve Sıla, 75.

özellikle yaşlandıklarında anne ve babaya merhametle, tevazuyla, güzel sözle ve iyilikle davranılmasını emretmektedir.⁵³ Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, yetim olarak dünyaya gelmesine ve çok küçük yaşta annesini kaybetmesine rağmen, ümmetine anne ve babaya gösterilmesi gereken merhamet eğitimini en güzel şekilde vermiş ve göstermiştir.

Hz. Peygamber, vefatından yıllar sonra annesinin Ebvâ köyündeki kabrine uğramış, toprağını elleriyle düzeltmiş ve ağlamıştı. Niçin ağladığını soran sahabeye de şöyle cevap vermişti: “Annemin merhameti beni duygulandırdı da onun için ağladım.”⁵⁴

Kutlu Nebi (s.a.s.), ashabına merhamet eğitimi verirken sıkça ana-babaya karşı gösterilmesi gereken şefkat, sevgi ve merhametten bahsedirdi.⁵⁵ En faziletli ameller sorulduğunda verdiği cevaplarda, her şeyden önce “Ana babaya iyilik etmeyi” zikretmiştir.⁵⁶ Mağarada kalan kimselerin oradan çıkabilmek için iyi amellerini Allah’a vasıta kıldıklarını anlattığı bir hadisinde de yine ilk önce zikrettiği şey, yaşlı ana-babasına merhametle iyilikte bulunan kimsenin merhametli ameli olmuştu.⁵⁷ Hz. Peygamber, anne ve babası veya biri yanında ihtiyarlayıp da cennete girmeyi hak edemeyen kimsenin halinin perişan olduğunu ısrarla belirtmiştir.⁵⁸ Bu hadis bile günümüzde yaşlandığında durumunun ne olacağını düşünen kimi ana-babanın çaresi olacak hakikati ortaya koymaktadır. Burada Rasûl-i Ekrem, bir kimsenin ilk önce merhametini anne ve babasına göstermesini de zımnen emretmektedir.

Aileye merhamet konusunda Hz. Peygamber’in dile getirdiği hususlardan birisi de hiç şüphesiz eşlerin birbirine karşı merhamet ve şefkatle davranmaları gerektiğidir. O, her iki eşin de birbirleri üzerinde hakları olduğunu söyleyerek,⁵⁹ zaten o dönemde ve hatta günümüzde bile kadınların “eş” olmalarının ne anlama geldiğini ortaya koymuştur. Yine onun hanımlardan bahsederken “Allah’ın emaneti”⁶⁰ olduklarını ifade etmesi, onlara muamelede olması gereken şefkat ve merhametin titizlik boyutunu ifade etmektedir.

Kendisine gelerek eşlerine nasıl davranmaları gerektiğini soranlara Hz. Peygamber: “Yediklerinizden onlara da yediriniz, giydiklerinizden onlara da giydiriniz, onları

53 İsra, 23-24.

54 İbn Sa’d, Tabakât, thk. İhsan Abbas, Beyrut 1968, I, 116-117.

55 Tirmizi, Birr ve Sıla, I.

56 Tirmizi, Salat, 13. krş. Nesai, Cihâd, 5.

57 Müslim, Rikak, 100

58 Müslim, Birr ve Sıla, 10.

59 Tirmizi, Radâ, 11.

60 Müslim, Hac, 147; Ebû Dâvûd, Menâsik, 56.

dövmeyiniz ve kötölemeyiniz”⁶¹ diye yol göstermiştir. Nitekim Rasûl-i Ekrem’in, hanımlarına merhameti ve şefkati, bu konudaki örnekliliğinin mükemmelliğini gösterecek zirvededir. Öyle ki, vefatından sonra bile Hz. Hatice’ye olan şefkat ve sevgisinden, onun arkadaşlarına ikramlarda bulunurdu.⁶² Hanımları adetli iken o günün anlayışının aksine yalnız bırakmaması.⁶³ üzüldüklerinde teselli etmesi.⁶⁴ onlara danışarak değer verdiğini göstermesi⁶⁵ gibi davranışları, hep hanımlara olan merhamet ve şefkat örnekliliklerindedir. “Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en iyi şekilde davrananlardır. Ben aranızda ailesine en iyi davranan kişiyim.”⁶⁶ buyurarak, aileye karşı merhamet kaynaklı iyi davranışın ne demek olduğunu kendi örnekliliğinde göstermiştir.

Hz. Peygamber’i hanımları zaman zaman üzmesine rağmen asla onlara şiddet uygulamamıştır. Tarih, onun hanımlarına merhamet ve sevgi ile davranmasının hilafına bir olay kaydetmemektedir. Bu durum bile, Hz. Peygamber’in merhametinin büyüklüğünü ve onun merhamet konusundaki engin örnekliliğini ortaya koymaya yetecek bir gerçekliktir aslında.

Öte yandan Rasûl-i Ekrem, sadece eşe veya akraba hanımlar için değil, genel olarak kadınlar konusunda yaratılışlarını dikkate alan bir anlayışla onlara merhamet ve şefkatle yaklaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Kadınları kaburga kemiğine benzeterek, onlara karşı her türlü muamelede psikolojik yapılarının dikkate alınmasını ve onlara incelik ve şefkatle muamele edilmesini emretmiştir.⁶⁷ Bir yolculuk esnasında hanımların yanına giderek onların hallerini sorduktan sonra develeri sevk eden Enceşe isimli görevliye: “Ey Enceşe! Yavaş ol, aman kristalleri kırma!”⁶⁸ diyerek, kadınların itina, nezaket ve merhamet ile davranılması gereken varlıklar olduğunu eşsiz bir lisan ile dile getirmiştir. Nitekim Rasulullah (s.a.s.)’ın bu dünyada en değer verdiği üç şeylerden birisi olarak güzel koku ve namazla birlikte kadınları zikretmesi⁶⁹ bile, onların hak ve hukuklarının merhamet ve anlayış ekseninde korunması gereken değerler olduğunun peygamberi ifadesi olmaktadır.

61 Ebû Dâvûd, Nikâh, 40, 41

62 Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe, 75-78; Tirmizi, Birr ve Sıla, 70.

63 Buhârî, Hayız, 3; Müslim, Hayız, 5.

64 Müslim, Hac, 119.

65 Buhârî, Şurût, 15.

66 İbn Mâce, Nikah, 50; Darimi, Nikah, 55.

67 Buhârî, Nikah, 81; Müslim, Radâ’, 60; Tirmizi, Talak ve Lian, 12.

68 Buhârî, Edeb, 111; 116; Müslim, Fadâil, 72, 73.

69 Nesai, İşrâtü’n-Nisa’, 1; İbn Hanbel, III, 128.

Kadına şiddetin insan hakları gündeminin ilk sırasında yer aldığı günümüzde insanlığın Hz. Peygamber'in kadına karşı merhamet örneğine ne kadar da çok ihtiyaç vardır. Fiziksel, sözlü, psikolojik ya da işaretler yardımı ile uygulanan yaşam, özgürlük, irade, istek, hak ve sağlıklarına zarar verici, bu hakları ortadan kaldıran ya da geçici süre ile bunların ortadan kaldırılmasını sağlayan hal ve hareketlerin tümünü içine alan şiddet tanımının, günümüzde çoğunlukla mağdurları kadınlardır. Bu sayılan hususlara bakıldığında temellerinde merhametsizliğin yattığı açıkça görülmektedir. Denebilir ki, Müslüman toplumlarda kadına şiddet aslında diğer toplumlara göre daha azdır. Bunda da dini ve özeld de Hz. Peygamber'in öğretilerinin etkisi söz konusudur. Bu sebeple günümüz şiddet olaylarının önüne geçilmesinde, insanlara merhamet eğitiminin verilmesiyle geçilebilecektir. Başka türlü tedbirlerin sürekliliği yoktur. Çare, Rahmet Peygamberi'ni topluma tanıtmak ve onun öğretilerinin günümüze uygun bir şekilde açıklamasının yapılmasıdır.

4- ÇOCUKLARA KARŞI MERHAMETİ ÖĞRETMESİ

Eşsiz ahlak ve merhamet sahibi Hz. Peygamber'in çocuklara olan merhameti ve bu konudaki eğitimi, üzerinde durulması gereken bu konuda uyulması gereken bir başka örneklilik sahasını oluşturur. Çocuklar ağladığında susturmaya çalışmış, çocukların seviyesine inerek onlarla sakalaşmış, oyunlar oynamış, omzuna almış, devesiyle gezdirmiş, başlarını okşamış, karşılaştığında selam vermiş, onlara hoş isimler takmış, hastalandıklarında ziyaretlerine gitmiştir. Hatta gayrimüslim çocuklara bile o kadar merhametle ve şefkatle davranmıştır ki, böyle bir çocuğu göremeyince sormuş, hasta olduğunu öğrenince onu ziyarete giderek teselli etmiş, başını okşamış ve Müslüman olmasını sağladıktan sonra ateşten kurtardığı için mutlu bir şekilde şükrederek oradan ayrılmıştır.⁷⁰ Bu bile onun çocuklara yaklaşımındaki merhametin büyüklüğünü ortaya koyabilecek bir örneklilik arz etmektedir.

Yaşadığı toplum, çocukların öpülmesi gerektiğini Rahmet Peygamberi'nden öğrenmişti. Zaten cahiliye toplumunun iki önemli vasfını saymaya kalksak, ikincisi merhamet eksikliği olurdu herhalde. Dolayısıyla Hz. Peygamber, böyle bir toplumda çocukları sevmeyi, onlara şefkat göstermeyi ve onlara merhametle muamele etmeyi öğretti. Böyle davranmayanların kalplerinde merhamet bulunmadığını söyledi.⁷¹ Ona göre bir insanın dindarlığının bir ölçüsü de, çocuklara gösterdiği sevgi ve merhamet idi. Bu sebeple çocuklara merhamet göstermeyenlerin içinde buldukları tehlikeyi

70 Buhârî, Cenaiz, 79; Ebû Dâvûd, Cenaiz, 2.

71 Tirmizi, Birr ve Sıla, 12.

şöyle dile getirmiştir: “Büyüklerimize saygı; küçüklerimize de merhamet göstermeyen bizden değildir.”⁷²

Karşılaştığı çocukların yanaklarını okşar, onların gönüllerini almayı ihmal etmezdi.⁷³ Onun merhametinin en yakınında olanlar da çocukları ve torunlarıydı. Onlara karşı merhametini ve sevgisini “cennet kokusu”⁷⁴ ve “cennet çiçeklerim”⁷⁵ gibi ifadelerle dile getirirdi. Rasûl-i Ekrem’in toplumu özellikle kız çocuklarına karşı sevgi ve merhamet göstermekten çeşitli derecelerde uzaktı. Hatta Hz. Peygamber’i bile yaşayan erkek çocuğu olmadığı için “ebter” olmakla itham edip üzmeye çalışırlardı.⁷⁶ Buna rağmen o Kutlu Nebi, gerek kendi kızlarına ve gerekse genelde kız çocuklarına ayrı bir ilgi ve merhamet göstermiştir. Kız evladı yetiştirmenin, cennete götüren yollardan birisi olduğunu ifade eder ve onların “cehenneme perde” olduklarını söylerdi.⁷⁷ Medine çarşısında elini tutan bir kız çocuğunun elini bırakmaz, gitmek istediği yere kadar ona eşlik edecek bir merhameti ondan esirgemezdi.⁷⁸ Namaz esnasında safların arasına dalar kız çocukları ya da namazda önünde oynayan çocuklar da bu nebevî merhametten nasibini alırdı.⁷⁹ Kız torunu Ümame’yi namaz kıldırırken omzuna alır ve kız evlatlarına karşı merhametin ve sevginin en zirve örneklerini yaşatırdı.⁸⁰

Bir gün hutbede iken Allah Rasulü, konuşmasını kesti, aşağıya indi. Herkes ne oluyor diye bakarken, o torunları Hasan ve Hüseyin’i alıp yukarıya çıkarttı ve yanına oturttu. Ve bütün ashabına şu engin merhametinin örnekliğini sunarak dedi ki: “Şu iki çocuğun durumlarına baktım yürüyorlar tökezleyip düşüyorlar dayanamadım konuşmamı keserek onları kaldırdım.”⁸¹

Rasûl-i Ekrem, Kureyş kadınlarını sırf çocuklarına şefkat ve merhametli davrandıkları için övmüştür.⁸² Annelerin, bir merhamet tecelligahı olarak çocuklarına merhamet

72 Tirmizi, *Birr ve Sıla*, 15; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 58

73 Müslim, *Fadâil*, 80; Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 257; Taberani, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, II, 221.

74 Münavi, *age.*, IV, 55.

75 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, 43.

76 Kevser, 108/3.

77 Müslim, *Birr ve Sıla*, 147.

78 İbn Hanbel, *Müsned*, III, 174.

79 Ebû Dâvûd, *Salat*, 112.

80 Ebû Dâvûd, *Salat*, 164, 165; *Muvatta*, Kasru's-Salât, 24.

81 Tirmizi, *Menâkıb*, 30.

82 Buhârî, *Nafakat*, 10; Müslim, *Fadâilu's-Sahabe*, 201, 202.

göstermelerini teşvik etmiş ve onların bu merhametleri ve şefkatleri sebebiyle cennete girebileceklerini söylemiştir.⁸³

Hele Kutlu Elçi (s.a.s.)'nin yetim çocuklara karşı merhameti ve şefkati bir başkadır. Hep onların korunması ve kollanmasını tavsiye eder, yetime bakan kimsenin kendisiyle cennette yan yana olacağını söylemiştir.⁸⁴ Yetimlerin şartsız velisi ve sahibiydi.⁸⁵ Onların başını okşamadan geçmezdi. Merhamete en çok ihtiyacı olan çocuk, yetim çocuk olduğunu hatırlatır, onun başını okşayanın elinin değdiği kıllar kadar sevap alacağını söyleyerek buna teşvik ederdi.⁸⁶ Bu konudaki nebevî öğretileri kısaca ifade etmek gerekirse, Rasûl-i Ekrem'in merhamet eğitiminde, yetim başı okşamanın özel bir yeri olduğunu vurgulamak lazımdır. Yetim, onun nazarında topluma bir emanettir ve toplumun merhametinin tecelli edeceği en önde gelen varlıktır. Onu haksızlıklardan koruyacak önemli bir unsur, ona gösterilecek merhamettir. Nitekim kalbinin katlığın-dan şikayetle çare soran birisine "Eğer kalbinin yumuşamasını istiyorsan fakiri doyur, yetimin başını okşa!" tavsiyesinde bulundu.⁸⁷ Yine Hz. Peygamber, yetimin ihtiyaçları için koşuşturmanın, cihad etmekle eşdeğerde olduğunu bildirmiştir.⁸⁸ Yani demektedir ki Allah Rasûlü, yetime ne kadar ilgi gösterip merhametli davranırsanız, Allah katında değeriniz ve sevabınız da o oranda artmakla kalmaz, aynı zamanda merhametli olmayı da öğrenmiş olursunuz.

5- İNSANLARA KARŞI MERHAMETLİ OLUNMASINI ÖĞRETMESİ

Hz. Peygamber, kendisine kötülük edenlere bile merhamet ederdi. Bu durum, merhamet etmenin zor olmasına rağmen onun gönlündeki merhametin büyüklüğü sebebiyle düşmanlarına bile merhametle muamele etmekte asla tereddüt göstermezdi. Nitekim istirahat ettiği bir esnada kılıcını alıp kasteden bir müşriki bile etkisiz hale getirdikten sonra affetmiş, ashabın da ona zarar vermesine mani olmuştu. Adam kavmine döndüğünde "İnsanların en hayırlısının yanından geliyorum" diyerek, gördüğü muameledeki merhameti methedecekti.⁸⁹ Bu engin nebevî merhamet, nice kendisini öldürmeye gelenleri dirilterek ağlamaktan yanaklarında iz oluşacak merhamet insan-

83 İbn Mâce, Nikah, 62.

84 Buhârî, Edeb, 24; Müslim, Zühd ve Rekâik, 42.

85 Müslim, Cuma, 43; İbn Mâce, Mukaddime, 7.

86 İbn Hanbel, Müsned, V, 250.

87 İbn Hanbel, Müsned, II, 263, 387

88 Tirmizi, Birr ve Sila, 44.

89 bk. Buhârî, Cihad, 84, Meğazi, 31; Müslim, Fadâil, 13, 14.

larına dönüştürmüştür. Nebevi davetin başarıya ulaşmasında bu yufka yürekliliğinin ve engin merhametin önemli bir yeri olduğunu zaten Kur'an-ı Kerim teyit etmektedir.⁹⁰

Rahmet Peygamberi (s.a.s.), insanlara kendilerinden ve en yakınlarından başlamak üzere merhametli olunmasını emretmiştir. İnsanlara merhametli olunmanın, rahmet kapılarının ardına kadar aralanmasının en önemli vesilesi olacağını bildirmiştir. Mesela bir hadislerinde cennete girecek üç grup insandan bahsederken ikinci sırada “akrabasına ve her Müslümana merhametli ve yufka yüreklilikle davranan kimse”yi zikrederek.⁹¹ cennete gidecek yolun merhametli olmaktan geçtiğini öğretmiştir. Bu bağlamda bir başka nebevi nasihat, Rasûl-i Ekrem'in dilinde şöyle ifadesini bulmuştur: “Merhametli olun, merhamet olunursunuz, bağışlayın bağışlanırsınız.”⁹²

Binaenaleyh birinin ölümü üzerine akan gözyaşını kişinin merhametli oluşuna bağlayan⁹³ Kutlu Elçi, merhametli olmanın en önemli tezahürünün bir başkasına gösterilecek acıma duygusu olduğunu da öğretmiş oluyordu. Ancak, insanlara merhametle davranmayan ve merhametli olmayanın durumunu ise şu veciz hadislerinde şöyle dile getirmiştir: “Merhamet etmeyen kimseye merhamet olunmaz.”⁹⁴

Hız. Peygamber, insanların birbirlerini sevmelerini ve birbirlerine merhamet etmelerine ısrarla vurgu yapmıştır. Toplumu sevgi ve merhametin ekseninde yoğurmak istemiştir. Bu durumu da cennete girmenin ve hakiki mümin olmanın ön şartı haline getirerek şöyle buyurmuştur: “İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe gerçekten iman etmiş olmazsınız.”⁹⁵

Rasûl-i Ekrem, bir Müslüman hapşırıldığı zaman Allaha hamd ettiğinde çevresinde bulunanların onun için Allah'tan merhamet dilemelerinin bir hakkı olduğunu bildirmiştir.⁹⁶ Buradan anlaşıldığı üzere Hız. Peygamber, hapşırma gibi en küçük bir fırsatı bile merhamet eğitimi vasıtası haline dönüştürmüştür. Her vesileyi, birbirlerine merhametle davranan fertlerin oluşturduğu bir topluma dönüştürmek ve merhamet şuurunu canlı tutmak istemiştir denilebilir. bu sebeple Müslümanlara şu duayı öğretmesi de bu kabil eğitim faaliyetinin bir tezahürü olarak görülebilir: “Ya Rabb! bize merhamet etmeyecek kimseyi başımıza, musallat etme.”⁹⁷

90 Âl-i İmran, 3/159.

91 Müslim, Cennet, 63.

92 İbn Hanbel, Müsned, II, 165, 219.

93 Buhârî, Cenâiz, 32, 43.

94 Buhârî, Edeb, 27.

95 Müslim, İman, 93-94.

96 Buhârî, Edeb, 126, 128; Ebû Dâvûd, Edeb, 92, 93; Tirmizi, edeb, 7.

97 Tirmizi, Deavat, 79.

“Bizi aldatan bizden değildir”⁹⁸ buyuran Hz. Peygamber’in: Elinizle ve dilinizle başkasına zarar vermeyin⁹⁹ derken, kolaylaştırın zorlaştırmayın¹⁰⁰ derken, haset etmeyin, kin tutmayın, lanetleşmeyin, ayıplarınızı araştırmayın, teccüss etmeyin, zulmetmeyin, küsmeyin, kibirli olmayın¹⁰¹ derken ve birbirinizin sıkıntılarını giderin, dertleriyle ilgilenin.¹⁰² hediyeleşin.¹⁰³ selamlaşın, yemek yedin.¹⁰⁴ hastaları ziyaret edin¹⁰⁵ ve ey Allah’ın kulları kardeş olun¹⁰⁶ derken de ifade etmiş olduğu evrensel insani değerler, yine bir Rahmet Peygamberi’nin dilinde ifadesini bulan merhamet tezahürlerinden başkası değildir. Burada zikredilenler, aslında birbirlerine merhametle muamele eden insanların ortak değerleridir.

Rahmet timsali Kutlu Peygamber’in “Komşusu açken karnı tok olan bizden değildir.”¹⁰⁷ ya da “Çorbanın suyunu biraz fazla koy, komşularını da gözet.”¹⁰⁸ şeklindeki nebevî öğretilerinde dile getirilen ve merhamet ve şefkatin toplumsal boyuttaki ifadesi olan vurguyu, başka hangi kelimeler daha veciz ortaya koyabilir. Zira merhametli olmak, bencil yanımızı paylaşımcı olmaya çevirecek ve diğer insanlarla ilişkilerimizi iyileştirecek en önemli etkidir. Yine “insanların en güleç yüzüsü”¹⁰⁹ olan Fahr-i Kainat Efendimizin, merhamet kaynaklı “her iyiliğin sadaka”¹¹⁰ olduğunu ve hatta “güzel bir sözün” ya da “tebessüm etmenin” bile sadaka olduğunu buyururken¹¹¹ vermiş olduğu mesajların toplumsal merhamete katkısını bir düşününüz. Dile getirdiği merhamet boyutlu bu öğretilerle Kutlu Elçi, karşımızdakine olan merhametimizi en küçük haliyle bile görünür hale getirmemizi istemiş olmaktadır. Bütün bunlar, insanları birbirini seven ve merhamet eden rahmet toplumunun en önemli özellikleri değil midir? Böyle bir toplum, her asır ve coğrafyada saadet toplumunun bir şubesi olmayacak mıdır?

98 Müslim, İman, 164; Darimi, Buy'u, 10.

99 Müslim, İman, 64; Tirmizi, İman, 12.

100 Buhâri, İlim, 11, Edeb, 80; Müslim, Eşribe, 70.

101 bk. Buhâri, Edeb, 57; Müslim, Birr ve Sıla, 32, /55; Ebû Dâvûd, Edeb, 47.

102 Müslim, Birr ve Sıla, 58.

103 Buhâri, Edebü'l-Müfred, 208; Tirmizi, Vela ve Hibe, 6.

104 Buhâri, Edebü'l-Müfred, 350.

105 Tirmizi, Edeb, 1.

106 Buhâri, Feraiz, 2.

107 Buhâri, Edebü'l-Müfred, 52.

108 Buhâri, el-Edebü'l-Müfred, 53; İbn Mâce, Et'ime, 58.

109 Tirmizi, Şemail, 99.

110 Müslim, Zekat, 52.

111 Müslim, Zekat, 56.

İşte saadet toplumunun kurucusu ve önderi Rasûl-i Ekrem (s.a.s.), insanlara karşı merhametli davranmanın evrensel boyuttaki en güzel örneklerini vermiştir. Örnek olmak, hal diliyle insanları eğitmenin bir başka ve belki de en etkili yollarından birisidir. Bu bağlamda Kutlu Nebi, özellikle yaşlı, kimsesiz, köle ve muhtaç insanlara karşı merhamet gösterirdi. Toplumun ezik ve dışlanmış kesimleri, hep o nebevî merhametin kanatları altında kendilerine yer bulurdu. Onlara yardım eder, yardım edilmesini teşvik eder ve buna vesile olurdu. Kendisine ilk inanan insanların, toplumun merhamete muhtaç kesimlerden oluşunun bir izahı da budur. Nebevî merhamete ve şefkate yakından tanık olan hemen herkes, bu iklimin etkisinde kalıyordu. Suffe ashabının çoğu fakir kimselerden oluşmaktaydı. Geçimlerini sağlamak için bizzat Allah Rasulü gayret gösterirdi. Suffe, aynı zamanda toplumdaki muhtaç insanlara gösterilen peygamber şefkatinin kurumsallaşmış halini temsil etmekteydi. O, ashabını, toplumun zayıflarına ve kimsesizlerine merhamet duymaları konusundaki eğitimlerine büyük bir önem verirdi. Onlara şöyle söylerdi: “Bana zayıf ve fakirlerinizi getirin de onlara yardım edip iyi muamele edeyim. Çünkü sizler zayıflarınız vasıtası ile rızıklanır ve yardım görürsünüz.”¹¹²

Diğer bir nebevî öğretisi de, insanları idare edenlerin merhametli olmalarını şöyle salık vererek adeta çağları aşır bugüne taze bir ilke sunmaktadır: “Herhangi bir idareci kapısını muhtaç, yoksul ve düşkünlerin yüzüne kaparsa, Allah da göklerin kapısını onun her türlü ihtiyaçlarına karşı kapatır.”¹¹³

Hz. Peygamber’in merhametle davranılmasını emir buyurduğu bir diğer sosyal grup da topluma hizmet eden ve üreten insanlardır. Dönemin gereği köle olarak tanımlanan işçi statüsündeki insanlar için Hz. Peygamber, affedici ve merhametli davranılması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Bu insanlara eziyet edilmemesi, hakaret edilmemesini, zaruri ihtiyaçlarının ihmal edilmemesini öğretmiştir. Onların emeklerini, bedenlerini ve hayatlarını garanti altına almıştır.¹¹⁴ Bu bağlamda bir taraftan işçinin ücretinin alın teri kurumadan verilmesini emrederken.¹¹⁵ diğer yandan şu hadisi bile, bugün dahi işçi haklarının merhametle yerine getirilmesini idealize etmektedir: “Onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah onları sizin hizmetinize vermiştir. Kimin böyle çalıştırdığı bir kardeşi varsa, ona kendi yediğinden yedirsın, kendi giydiğinden giydirsın. Gücünün yetmeyeceği bir şeyi ona yüklemesin. Eğer yüklerse ona yardımcı olsun.”¹¹⁶ Nitekim, bu hususları hayata geçirerek Hz. Peygamber, insanlara en güzel örnekliliği yapmıştır. Bu sebeple Zeyd bin Harise, Peygamberimizi, babasına ve amcasına tercih ederek onun-

112 Nesai, Cihâd, 43.

113 Tirmizi, Ahkam, 6.

114 Tirmizi, Diyât, 17; Nesai, Kasâme, 10-11.

115 İbn Mace, Rühûn, 4.

116 Buhârî, Edebü'l-Müfred, 76; Tirmizi, Birr ve Sıla, 29; Ebû Dâvûd, Edeb, 123, 124

la kalmıştır. Ayrıca tarih kitaplarımız onun merhametiyle kölelikten kurtulan bir çok insandan bahsetmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse Hz. Peygamber'in her türlü insani ilişkilerinde temel nokta, şefkat ve merhamettir. Kendi ifadesiyle tanımlarsak o: "Ben Muhammed'im. Ben Ahmed'im. Ben Rahmet Peygamberiyim. Ben Tevbe Peygamberiyim" buyurmuştur.¹¹⁷ Onun bu engin merhameti, dünyanın en medeni toplumunu inşa etmiş ve bir gönül ve şefkat toplumu oluşturmuştur.

6-ÇEVREYE VE CANLILARA KARŞI MERHAMETLİ OLUNMASINI ÖĞRETMESİ

İnsan, yeryüzünde yalnız değildir. Onu çevreleyen ve adına genel olarak dış dünya denilen varlıklarla birlikte yaşamaktadır. Kısaca çevre kavramıyla nitelendirilen bu olgu, hayvanlardan bitkilere, tabiat örtüsünden dağlara, aya güneşe kadar her şeyi içine almaktadır. Aslında bütün bunlar Yüce Yaratıcı tarafından insanın hizmetine verilmiş ve onun yaşamasına yardımcı olarak yaratılmışlar ve onun emrine verilmişlerdir.¹¹⁸ Bunlardan bir anlamda insan sorumludur ve ona iyi davranmakla memurdur.¹¹⁹ Aksi takdirde karada ve denizlerde fesat ortaya çıkacak, ekolojik denge bozulacak ve dünya yaşanmaz hale gelecektir.¹²⁰ Bu bakımdan fesadın anlam dünyasında, eşyaya merhametsizce muamelede bulunmak ve sorumluluğu altındaki varlıklara kötü davranmak gibi manalar bulunmaktadır.¹²¹

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) örnek yaşantısına baktığımızda, korunması, geliştirilmesi, iyileştirilmesi başta olmak üzere, onun çevreyle ilişkisinin hep merhamet ekseni olduğunu görmekteyiz. Âlemlere rahmet olarak gönderildiği bildirilen Rasûl-i Ekrem'in merhameti ve onun dilinde öğretilen merhamet, sadece insanları değil, canlı cansız bütün varlıkları kapsamaktadır. Onun öğretisinde bütün varlıklara karşı ince, duyarlı, hassas, yufka yürekli ve kısaca merhametli davranmak esastır.

Her can sahibi varlığın sulanmasından sevap alınacağını buyuran Hz. Peygamber,¹²² ağaç dikmeyi teşvik etmiş ve ondan istifade edecek her türlü canlıyı dikkate alarak bunun onu dikene sadaka olacağını söylemiştir.¹²³ Ona göre hayat taşıyan ve hayatın devamı için gerekli olan her şey merhametle korunmalıdır. Bu sebeple hayvanlara eziyet

117 Tirmizi, Şemail, 167.

118 Mesela bkz. İbrahim, 32-33; Nahl, 12, 14; Hacc, 36-37, 65.

119 bk. Kasas, 28/77.

120 bk. Rum, 30/41.

121 bk. İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, (f-s-d).

122 Buhârî, Mezâlim, 23; İbn Mâce, Edeb, 8.

123 Müslim, Müsakat, 7.

eden, zarar veren, lüzumsuz yere öldüren ve onların tabii durumlarını değiştirenleri uyararak merhametli olmalarını emretmiştir. Mesela her türlü canlıyı hedef yaparak eğlence amacıyla öldürenleri lanetlemiştir.¹²⁴ Yavrularının alınmasından dolayı çırpınan bir kuş için “Bunu üzen kimdir, derhal yavrularını ona veriniz” buyurarak, bir kuşun bile yavrularından ayırılmasına dayanamamış ve merhametini bu şekilde göstermiştir.¹²⁵ Meşru sebeple hayvanları öldürürken bile merhametli davranmanın esas olduğunu ve Allah’ın rahmetine vesile olacağını buyurmuştur.¹²⁶ Bir kediyi aç ve susuz bırakanın cehenneme girdiğini söylerken.¹²⁷ diğer yandan susuz bir köpeğe su veren bir günahkarın da bu merhameti sebebiyle affedildiğini bildirmiştir.¹²⁸ İniltisinden aç ve yorgun olduğunu anladığı bir deveyi görünce sahibini: “Bu dilsiz hayvanlar hakkında Allah’dan korkunuz.”¹²⁹ diye uyarmıştır. Böylece, onun geniş merhamet eğitiminden geçen Müslümanlar, bitkiden hayvana kadar insanın hizmetine sunulan canlıların korunmasına, onlardan istifade ederken şefkat ve merhametli davranılmasına azami titizliği göstermişlerdir. Öyle ki böyle davranmayı bir ibadet, güzel ahlakın bir tezahürü ve rahmet-i Rahman’ı celbeden bir amel olarak bilmişlerdir.¹³⁰ Bütün varlıkları Rahman’ın eseri olarak göyerek, onlara merhamet nazarıyla bakmanın gereğini Yunus Emre’nin diliyle insanlara şöyle ifade etmişlerdir: “Yaratılmışı hoş gör/Yaratandan ötürü.”

Rasûl-i Ekrem, hayvanlara taşıyamayacakları yük vurulmamasını, boş yere üzerlerinde oturulmamasını.¹³¹ onlara işkence yapılmamasını.¹³² ateşte yakılmamasını.¹³³ eziyet edilmemesini, aç-susuz bırakılmamasını.¹³⁴ ve birbirleriyle dövüştürülerek zarar gördürülmemesini¹³⁵ emretmiştir. Hayvanların damgalanmak üzere dağlanmasını ve yüzlerine vurulmasını da onlara merhametsizlik olduğu için yasaklamıştır.¹³⁶ Yine onun canlılara olan merhametini gösteren bir öğretisi de şöyledir: Hz. Peygamber, koyun

124 Müslim, Sayd ve Zebaih, 59.

125 Ebû Dâvûd, Cihad, 112; Cenaiz, 1.

126 İbn Mâce, Diyât, 30.

127 Buhârî, Musakât, 9.

128 Buhârî, Mezâlim, 23.

129 Ebû Dâvûd, Cihad, 44.

130 bk. El-Münavi, Abdurra’ûf (v. 1031/1622), *Feydu'l-Kadîr Şerhu el-Cami'u'-Sağîr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût ty., VI, 175.

131 Münavi, age., III, 173.

132 Buhârî, Zebaih ve's-Sayd, 25; İbn Mâce, Zebâih, 10.

133 Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, 139.

134 Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, 138.

135 Ebû Dâvûd, cihad, 51.

136 Münavi, age., II, 207.

sağan bir adama rast geldi ve bir kuzunun bile hakkını gözetecek engin merhametinin eseri olarak şöyle buyurdu: “Ey Falanca, sağdığın zaman (bütün sütünü sağma) yavrusu için de biraz bırak.”¹³⁷

Yine adamın biri kaya kuşunun yumurtasını yuvasından almıştı. Kuşçağız yumurtasının peşinden çarpıp duruyordu. Rahmet Peygamberi (s.a.s.), durumu araştırarak bu kuşu kimin rahatsızlık verdiği sordu. Öğrenince de o adamda gördüğü merhamet eksikliğinin gidermek için şöyle buyurdu: “ Kuşa merhamet için, o yumurtayı yerine bırak.”¹³⁸

Hız. Peygamber’in çevreye olan duyarlılığı ve merhameti sadece canlılarla da sınırlı değildir. Hız. Peygamber, sık sık kır gezilerine çıkar, dere yataklarında dolaşır. ¹³⁹ Savaş anında dahi ağaçlara zarar verilmemesini durgun suların ¹⁴⁰ ve ağaç atlarının kirletilmesini emrederdi. İhramlı insanın ot bile koparamayacağını bildirerek, çevreye saygının ve onu korumanın yerine göre bir ibadet olduğunu öğretmiştir.

Rasûl-i Ekrem’in merhametinden sadece canlılar değil, cansız varlıklar bile nasibini almıştır. Bu konudaki en çarpıcı olaylardan birisini, Hız. Peygamber’in kuru bir hurma kütüğüne gösterdiği merhamet gelmektedir. Basamaklı minber edinmezden önceki hutbelerini üzerinde okuduğu hurma kütüğünün onun ayrılığında üzüldüğü için iniltisini herkes bizzat duymuştu da, ancak Kutlu Elçi yanına gelip merhametli elleriyle okşayınca susmuştu. Bu olayı anlatan sahâbiler şöyle diyor: “Eğer Rasûlullah (s.a.s.) o kütüğün yanına gelip teselli etmeseydi Kıyamet’e kadar ağlayacaktı.”¹⁴¹

Hız. Peygamber (s.a.s.)’in çevreye ve cansız varlıklara karşı bile merhametinin enginliğini, onun Uhud dağına karşı söylediği şu sözlerinde de görebiliriz: “Uhud bizi seven bir dağdır ve biz de onu severiz.”¹⁴² Bir dağ ile bile sevgi bağı kuran bir peygamberin çevresine ne kadar merhametli olabileceğini düşününüz. Bunu ashabına söylerken, onların aslında yaşadıkları çevreye bir başka gözle; sevgi, merhamet ve şefkat gözüyle bakmalarını arzu etmiş oluyordu. Sadece onlara mı? Bütün bir beşeriyete ve bu çağa bile o nebevî sesin yankıları gelmekte ve merhametin bütün varlıklara gösterilmesinin gereğini anlatmaktadır. İnsanın çevreye duyarlı olması, şefkat ve merhametle muamele

137 Taberânî, Süleyman b. Ahmed (360/970), *el-Mu’cemu’l-Evsat*, thk. Tânk b. İvadullah-Abdulmuhsin b. İbrahim, Kahira, 1415/1995, I, 271 (hadis no:885).

138 Buhârî, Edebü’l-Müfred, 139.

139 Ebû Dâvûd, Cihad, 1.

140 Buhârî, Vudu, 68.

141 İbn Mâce İkâmetü’s-Salavât, 199; Tirmizi, Menâkıb, 6.

142 Müslim, Fadâil, 11; Hac, 504.

etmesini, onun kalp inceliğinin bir tezahürü ve insan olmasının bir gereği olduğunu öğretmektedir.

SONUÇ

Merhametten yoksun zâlimlerin hüküm sürdüğü bir toplumda, zayıf ve güçsüz olanlar ezilir. Güçlü olan her zaman haklı olur. Şiddeti azaltacak, zulmü sonlandıracak şey sevgidir. Sevginin en önemli tezahürü ise merhamettir. Allah'ı seven, bütün yaratıklarını da ondan ötürü sever ve O'nun merhametinden yansımalara sahip olur. Böyle bir insan şiddetten ve zulümden uzak durur. Hiçbir varlığı ötekisi olarak değil, merhametle muamele edilesi bir Rahman tecellisi olarak görür. Nitekim Hz. Peygamber, hiçbir varlığı ayırmaksızın merhametli olmayı öğretmiş ve şu tavsiyede bulunmuştur: "Merhamet edenlere, Allah da merhamet eder. Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki, göktekiler de size merhamet etsin."¹⁴³

Hız. Peygamber ve onun eğittiği sahabe neslinin yaşadığı döneme "Saadet Asrı" denilmesinin sebeplerinden birisi, topluma hakim olan engin merhamet ve şefkat anlayışının oluşturduğu sevgi iklimidir. Kaynağını rahman olan Allah'a imandan alan bu merhamet, Hz. Peygamber'in örneğinde somutlaşmış ve onun önderliğinde bir eğitim yöntemi haline gelmiştir. Neticede oluşan merhamet ve şefkat ortamı, beraberinde saygı ve fedakarlığı getirmiş, affedici ve yufka yürekli insanlardan oluşan bir saadet devrini oluşturmuştur. Toplumda huzur ve güven ortamı tesis edilerek, şiddet her türüyle bertaraf edilmiştir. Böylece "Rahmet Peygamberi" örneğinde bir "Rahmet ümmeti" inşa edilmiştir.

Binaenaleyh Hz. Peygamber'in dilinde ifadesini bulduğu şekliyle insanı insan yapan en önemli değerlerden birisi olduğu görülen merhamet, onu hemcinsleri ve diğer canlılar karşısında duyarlı olmaya, anlayışlı davranmaya ve yardım etmeye sevk eden yufka yüreklilik ve gönül zenginliğinin adı olmaktadır. Yine hadislerden anladığımız kadarıyla merhamet duygusu, Allah Teâlâ'nın rahman ve rahim isimlerinin bir tecellisi ve insanlığa Rahman'ın bir lütfü olduğu kadar.¹⁴⁴ aynı zamanda eğitimi yapılan ve öğrenilebilen bir duygudur. Yukarıda örneklerinden bazılarını sunabildiklerimizden de anlaşıldığı üzere, merhamet eğitiminin en güzel muallimi de Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.) olmuştur.

Günümüz insanı ve toplumları bu nebevî merhamet örneğine ve ortamına ne kadar da muhtaçtır. Her türlü şiddet ve haksızlığın önüne geçilmede polisiye tedbirlerden daha etkili olduğu tarihin şahitliğiyle sabit olan merhamet-i Muhammediyye'ye olan ihtiyacımız, her geçen gün artarak devam etmektedir. Toplu bir seferberlik halinde

143 Tirmizi, *Birr ve Sıla*, 16; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 58.

144 Buhârî, *Merda*, 9; Müslim, *Cenaiz*, 11

Rahmet Peygamber'in dile getirdiği merhamet anlayışını öğrenmek, anlamak ve fertten topluma, canlıdan cansıza, maddi çevreden manevi çevreye kadar her alanda bugüne uyarlamak bütün Müslümanların bir görevidir. Zira Muhammedî merhamet, iletişim araçlarının da katkısıyla modern kültürün her türlü duygusal ve düşünsel atıklarıyla manevi bir çevre felaketi yaşayan kalpleri diriltecek ve varlık arasındaki uyumu yeniden ıslah edecek yegane çaredir. Bu çareyi insanlara ulaştırmak, bugün en önemli vazife olmalıdır. Sünnete uymak demek, geçmişi yaşamak ya da taklit ederek benzemek değil, Hz. Peygamber'in yaşam felsefesi kavramak ve ondan ilkeler elde ederek onun örnekliliğini bugüne taşımak demektir. O, insanlara merhametin ve şefkatin bir duygu olmaktan öte yaşanan bir şey olduğunu öğretmiş ve göstermiştir.

Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.), Rahman olan Allah tarafından âlemlere rahmet olarak gönderilmiş, hidayet rehberi ve insanlığın en güzel örnekliliğidir. Hz. Peygamber'in örnekliliğini izlemek, Müslümanlar için ideal dini yaşamak için gerekli olmasının yanında en başta gelen dini bir görevdir.

OTURUM BAŞKANI- Tüm konuşmacı arkadaşlarımıza teşekkür ediyorum.

Birkaç noktaya değinmem gerekiyor.

Buradaki konuşmaların tamamından da anladığımız gibi biz aslında Peygamber Efendimiz'in hayatındaki merhametle ilgili örneklikleri hatırlamış olduk. Değişik açılardan bakmaya ve bir şekilde değerlendirmeye çalıştık.

Peygamber Efendimiz için burada söylenenlerden çıkarılacak tek sonuç onun bütünüyle bir merhamet olduğu. Ondan başka bir şeyle de sanki tanımlamak pek fazla uygun gözüküyor, öyle anlaşılıyor.

Ancak burada bu oturumun bağlamına çok fazla uymamakla beraber merhamet üzerine niye fazla durduğumuz, bu farkındalığı niye aşırı derecede derinleştirdiğimiz konusuna da vurgu yapmak gerekebilir. Çünkü merhamet kavramının bir reel politik tarafı da var. Böyle dünyada her tarafta Müslümanların çok ciddi anlamlarda kayıplara uğradığı bir yerde ne yapacağız? Sövene dilsiz gerek, dövene elsiz gerek, bunun cevabını nasıl bir dille, nasıl bir stratejiyle vereceğimiz konusunda şahsen benim kafam çok karışık onu özellikle belirtmek istiyorum.

Burada birkaç nokta var. Hepimiz çok iyi biliyoruz ki, merhametle ilgili bir kaybımız, bir eksikliğimiz varsa bu bizim kalbimizdeki pasla alakalı bir şeydir ve Kur'an-ı Kerim de bunu bize değişik vesilelerle ifade eder. Pastan söz eder, kalbin kilitlenmesinden söz eder, duyarsızlığından söz eder ve tabii ki mühürlenmesinden –Allah korusun- söz eder. Böyle kayıplara uğramış bir kalbin sonuçta insan ilişkilerinde, doğayla ilişkilerde, çevreyle ilişkilerde bir merhamet sendromu içerisinde merhametsizle baş başa kalması beklenebilir bir şey. Bu nasıl aşılacak bu konuda tırnak içinde söylemek istiyorum Allah'la aramızdaki ilişkiyi nasıl düzeltereğiz, O'nunla olan kopukluğu nasıl telafi edeceğiz bunlar ciddi anlamda emek verilmesi, kafa yorulması gereken konular.

Ancak bir başka şey daha var, çocuklarımızdan başlamak üzere bu yaşam alanında, hayata kattığımız çocukları nasıl bir müfredat bekliyor, nereden besleniyorlar? Onların etkilendikleri alanlar yani bir tür küresel müdahaleyle karşı karşıyayız. Bu nasıl düzeltilecek, müfredat nasıl gözden geçirilecek, insan yetiştirme düzenimizde bir sakatlık

var mı? Yani bıraktığımız çocuk nasıl bize dönüyor, kendimiz bu hayat içerisinde nasıl allak bullak oluyoruz bu konularda da herhalde bundan sonraki tebliğlerde mutlaka durulacaktır.

Merhameti böyle aşırı derecede kenara çekilmiş mistik bir yapı olarak doğrusu anlamıyoruz. Hz. Peygamber Efendimiz'in sağlam bir duruşu olduğuna inanıyorum. Gücün kendi elinde olduğu anda bu gücü kötüye kullanmamak olarak anlıyorum.

Sanırım salondan sorular olacak, müzakere edecek arkadaşlarımız mutlaka var. Şimdi salon mikrofonları aracılığıyla değerli arkadaşlarımızın sorularını alalım.

Bu değerlendirmede de 11'e kadar vaktimizin olduğunu düşünüyorum ama daha erken bitirirsek çay içme fırsatı da yakalayabileceğiz diye düşünebiliriz.

Evet, mikrofon. . . Buyurun.

Kime yönelttiğinizi, arkadaşlarımızdan hangisine yönelttiğinizi de söylerseniz doğrudan arkadaşlarımız cevaplayacaklar. Başlı başına bir katkı da olabilir.

BİR KATILIMCI- Başlı başına bir soru olarak soruyorum.

Birincisi, 've ma erselnake illa rahmeten lil âlemin, ayetindeki rahmet kelimesinin ne manaya geldiği, ikincisi, merhamette Allah merhametiyle Peygamber Efendimiz'in merhametinin ölçü noktasında sanki Peygamber'in merhametinin Allah'ın merhametinin önüne geçmesi tarzında merhamet açıklamaları yapılıyor. Bu konuda biz imamlar olarak nasıl bir anlatım sunabiliriz veya Peygamber'in merhametini Allah'ın merhametinden öne geçirmeden nasıl anlatabiliriz?

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Hocam herhalde size gelmiş diye düşünüyorum.

Doç. Dr. ÖMER ÖZPINAR- Ben üzerime alınmadım ama yine de söz verdiğiniz için teşekkür ederim. Tabii, bu fırsatı değerlendirmek isterim. Allah'ın merhametini Peygamber'in merhametinin önüne geçirmek için Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin merhamet olduğunu anlatmanız yeterlidir. Allah'ın merhametinin tezahürü olarak Hz. Peygamber'in gönderildiğini, Kur'an'ın bunun sözlü ifadesi olduğunu, Hz. Peygamber'in de bunun görünen ifadesi olduğunu söylemeniz zaten Allah'ın merhametini anlatmanız demek olacaktır.

Böyle bir ifade olmuş olabilir.

Allah'ın merhametli olmasını anlatırken yine Hz. Peygamber'in hadislerini kullanırsanız, biraz önce ben de örneklerimi onun için vermiştim, Hz. Peygamber sık sık en ufak bir olayı değerlendirirken "Allah bundan size karşı daha merhametlidir" diye örnek veriyor. Şu anda elimde aşağı yukarı 17 sayfalık bir tebliğ var, size arz ederken

de o yüzden biraz aceleci davranmak zorunda kaldım. Bütün bir hadis külliyatı bir merhamet örneği ve bu merhamet de Allah Teâlâ'yı anlatan bir örnektir. Dolayısıyla Hz. Peygamber hadislerinde hep Allah'ın çok merhametli olduğunu öğretiyor zaten.

Siz eğer Hz. Peygamber'den yola çıkarsanız gideceğiniz yer Allah'ın rahmeti ve merhameti olacaktır; o yüzden bir sakınca bir beis yok yani.

OTURUM BAŞKANI- Ben de önce korktum soruyu Ömer Bey'e gönderdim ama birkaç şey söylememe izin verin.

Allah'la Peygamber arasında böyle bir ayırım, bu kadar dikkat çok problemlidir dikkat diye düşünüyorum. Peygamber Efendimiz zaten yürüyen Kur'an'dır ve onda gördüğümüz her şey zaten Kur'an'ın tecellisi değil mi? Bu dikkat biraz sorunlu gibi geliyor sayın hocam.

Başka bir arkadaşımıza söz vereceğim sonra sizinle salonda konuşacağım.

Buyurun.

BİR KATILIMCI- Yine Ömer hocama yükleneceğiz.

Şimdi, demin gözümü hafif bir kırptım uyuyordum herhalde. Bir hadisi şerif söyledi hocamız, bir annenin evladına şefkatinden Peygamber Efendimiz'in ümmetine şefkati daha üstündür derken, şurada bir şeye kafam takıldı: "Kocalarına yaptıkları eziyetleri olmasa kadınların namaz kılanları çocuklarına yaptıkları iyilikten dolayı cennete girer." Bu kocalarına yaptıkları eziyet konusunu anlayamadım. Birkaç arkadaşın daha kafasına takıldı. Burada bizim lehimize bir şey var mı onu merak ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Hocam, bu bir provokasyon değil, değil mi? (Gülüşmeler)

Doç. Dr. ÖMER ÖZPINAR- Bu hadisten size ekmek çıkmaz. (Gülüşmeler)

Bu yüzden başka yerden kendinize bir şey arayın.

Burada Hz. Peygamber Efendimiz şunu vurguluyor: Kadınları çocukları karınlarında taşır, onlara karşı en fedakâr ve en cefakâr, en merhametli şekilde muamelede bulunurlar. Sırf bu merhametleri yüzünden Allah onları cennetlerine koyar. Diyor ki, eğer ellerinden başka eziyet çıkmazsa.

Şöyle yanlış anladığınızdan dolayı herhalde siz bunu yaptınız: Bunlar kocalarına çok eziyet ederler. Bu istisnasız gibi bir durum olmasın. Diyor ki Peygamber Efendimiz, kadınlar merhamet abideleridir, eğer başkaları yani kocalarına da eziyet etmiyorlarsa direkt cennetliklerdir. O yüzden bize buradan bir şey çıkmaz. (Alkışlar)

BİR KATILIMCI- Çocuklarımızda merhamet eğitimi nasıl olmalı? Çocuklarımıza nasıl vermeliyiz?

İkinci bir sorum da merhamette ifrat ve tefrit var mıdır?

OTURUM BAŞKANI- Hocama veriyorum ben bu sorunuzu.

Buyurun hocam.

BİR KATILIMCI- Bu meselenin bahisleri tabii eksik kalıyor. Biz burada tebliğleri oluştururken doğrusu ben daha önceki taslak metindeki konu başlıklarını da dikkate aldım. Hatta girişte Sayın Başkanın da arz ettiği gibi peygamberler geleneği ismi zikrediliyordu yani benim kafamda yok değil o şey, peygamber geleneği belki ama bunun için Kitab-ı Mukaddes'i taramak gerekecek.

Son iki haftadır üzerinize afiyet bu senenin gripleri çok kötü, ben doğrusu çok zorlandım. Bayağı okumalar oldu ama oradaki malzemeyi tam derleyemediğim için baş tarafa ekleyeceğim hocam onu.

Burada tabii Hz. Peygamber'in ve Cenâb-ı Hak'ın rahmet boyutunu anlatırken belki burada savaş örneklerini biz o yüzden vermeye çalıştık, gayret ettik. Her şeyde bir ölçü olmalı, her şeyde bir itidal olmalı. Zaten İslam'ın temel vasfı bu, orta ümmet olmanın da temel vasfı bu. Rahmeti sonsuz bir şekilde açıp da cezalandırılması gereken insanlar, tecziye edilmesi gereken noktalarda tamamen boş bırakırsanız bu alanı o zaman hayatta bir kaos meydana getirirsiniz.

Yaşanan örnekler var şu anda, Türkiye'mizde yaşanan örnekler var. Son bir yıl içerisindeki çocuk öldürmeleri, kadınlara yönelik şiddet, pek çok kadınlar öldürüldü vs. Şimdi halka tekrar soruluyor idam cezası gelsin mi gelmesin mi?

Cenab-ı Hak, bu zikredilmedi belki, hadisi şerife temas etmek lazım, 100 rahmetten 99'unu kendisine ayırmış. Tabii, bu bir rakam olarak 99, 100 demek değil de Cenab-ı Hakk'ın rahmetini anlatma, rahmetinin büyüklüğünün boyutunu gösterme noktasında bir şey. 99'u Cenab-ı Hakk'ın kendi uhdesinde rahmet bir tanesini bütün mahlûkata, bütün kâinata dağıtmış Cenab-ı Hak. O bir rahmetle ne kadar mahluk varsa Hz. Peygamber de dâhil, ne kadar yaratılmış insan ve diğer canlılar varsa hepsi bu rahmetten istifade ediyorlar.

Bu durumda Cenab-ı Hak cehennemi niye yaratmış? Bu rahmetin getirisi olarak cehennem olmamalıydı. Burada bu ölçüyü tutturmak lazım. Hz. Peygamber'deki itidal, ifrat ve tefrit çizgisi de diğer duygular için de öyle.

Kahramanlık dediğimiz şey aşırı gözü peklik, kendisini tamamen hatanın içerisine ya da ölümüne atmak değildir. Şecaat ve kahramanlık tedbirleri olarak bir yol ortaya

koyabilmektir. Rahmette de gerektiğinde ceza söz konusu olduğunda Peygamber (s.a.s.) bunu vermekten de çekinmemiştir. Nitekim Cenab-ı Hak da kısasta sizin için hayat vardır buyurmuyor mu? Çok önemli bir şey aslında bakın. Kısas, birisini öldürüyorsunuz ama bir hayat buluyor. Nasıl oluyor? Eğer cezalandırmaları yapmazsanız, belli yerde bunu uygulamazsanız toplum içerisinde herkes önüne geleni öldürecek. İşte çocuk öldürmeleri. Müthiş bir şey var, Türkiye’de yaşanan son dönemlerde müthiş bir artış söz konusu medyayla birlikte. Başka birtakım sapkın davranışlar söz konusu.

Burada merhameti boyutuyla, ölçüsüyle tutmak ve ceza verilmesi gereken yerde de cezanın verilmesi gerektiğini bilmek lazım. Çocuk eğitimine dair bir hadis olarak kabul ediliyor, “yedi yaşına geldiğinde namazı emredin, on yaşına geldiğinde olmazsa dövün hadisini. . .” Hatta makaleler de yazdı bazı arkadaşlarımız yani bu zaten zayıftır şöyledir böyledir diye. Batı’nın baskın hâkim anlayışı neydi? Eğitimde dayak yoktur, sıfır dayak. Sonra ona cevaplar da verildi. Şimdi bakıyorsunuz Batı bugün tamamen dayaksız bir eğitimin de olmayacağı noktasına geldi.

Şimdi, bazı şeyleri yanlış anlıyoruz. Çocuğa dayak deyince. . . Bunun sınırını Peygamber koyuyor zaten. Kafasını, başını yarıp, akıl sağlığını bozup, bedenine kalıcı bir zarar veren bir dayak değildir ki. Zaten böyle bir dayağın da sonucu olmaz. Her gün çocuğa siz dayak attığınız zaman onu kanıksar öyle değil mi? Sokak çocuklarıyla konuşun, dayak yiye yiye, umurunda bile olmaz olmuş. Caydırıcı bir etki olacaksa ona zarar vermeyecek tarzda dayak toplumda olabilir mi? Olabilir.

İdeal şeylerle yani Hz. Peygamber’in yaptığı ideal şeylerle izin verilen bazı hususları da karıştırmamak lazım. Hz. Peygamber kusura bakmayın yani kadına bir fiske dahi vurmamış ama her ne kadar “vadrıbihunne” ayetini saçma sapan açıklamalar yapanlar olur ama darabe de dayak atmaktır. Darp kelimesi kullanılmış. Demek ki Kur’an’da da buna benzer bir kullanım söz konusu. Bunun ölçüsü nedir, boyutu nedir, sınırı nedir bunlar tartışılmalı.

Bu anlamda çocuğa sıfır dayaksız bir eğitim gerçekleştiriyorsunuz Batı’nın karşı karşıya kaldığı sıkıntı buradan kaynaklanıyor. Ceza, demin temas etmeye çalıştık aslında o rahmeti gerçekleştirmeye çalışan bir unsur. Gerçek rahmet ve merhametin içerisinde ceza da olmalıdır. Tamamen bu duyguyu kaldırdığınız zaman insan ahlakındaki, insan davranışlarındaki ölçülü anlayışı kaybetmiş oluruz kanaatimce.

OTURUM BAŞKANI- Peki, hocam.

Doğrusu ben de ceza ve yaptırım dediğinizde rahat anlayabiliyoruz da dayak dediğinizde tuhaf oluyorum. Biraz zor bir konu herhalde. Kafamız iyice karışmadan. . .

Önde akademik bir kritik yapacak arkadaşlarımız varsa. . . Hocam buyurun.

Tebliğlerin akademik kritiğine de ihtiyaç var.

BİR KATILIMCI- Çok teşekkür ediyorum.

Tebliğler oldukça güzeldi. Bilhassa konu başlıkları olarak da.

Tabii, merhamet eğitimi Peygamberimiz'in merhamet eğitimi özellikle belirtildi ama daha ziyade savaş örnekleriyle anlatıldı. Sonunda bazı örnekler, Peygamberimiz'in doğrudan doğruya çocuklara dönük örneklerinden de bahsedildi. Bunun çok önemli olduğunu ifade etmek istiyorum.

Çocuklarımızı nasıl eğitmeliyiz diye soru da geldi. Hem insanların zihinlerini değiştirme bağlamında hem de kendisi örneklik ederek nasıl hareket etmeleri gerektiği bağlamında tutum ve davranışlar sergilemiş.

Hepimizin bildiğidir, malumlarıdır bir kere çocukların sevgiyle büyütülmesini ifade ediyor. Kendisi de ne çocuklarını ne de eşlerini dövmüş, dayak atmamış. Sevgi gösterilerek hareket edilmesi gerektiğini belirtmiş.

İlginç örnektir, biliyorsunuz torunlarını Hz. Hasan ve Hüseyin'i camiye götürüyor, alıyor minbere çıkartıyor hutbe okuyor. Çocuklara ne kadar değer verdiğini bizzat göstermiş oluyor. Şu anda o anlayışa gelmediğimizi belirtebilirim.

Düşünün bir camide bir imamımız kendi çocuğunu ya da torununu alsa minbere çıkartsa hutbe okusa cemaat onu hoşgörüle karşılamaz sanıyorum. Aleyhinde birçok şeyler söylenilebilir.

Bunun yanında o dönemde biliyorsunuz kız çocuklarına dönük negatif uygulama vardı. O uygulamayı ortadan kaldırmak için özellikle anne babanın kız çocuklarını eğittikleri takdirde, iyi davrandıkları takdirde kız çocuklarının kendilerine şefaatçi olacaklarını belirterek böyle bir zihinsel değişim oluşturmaya çalışmış.

Bir de çok ilginçtir Hz. Zeyneb'ten olma torunu Ümame sanıyorum, Ümame'yi omzuna alıyor Peygamberimiz mescide götürüyor, orada mescitte öne geçiyor namaz kıldırıyor. Belki kenara koyarak namaz kıldırıyor ama bu şekilde rivayetler var.

Bunun yanında tabii şiddet unsuru gündeme geldi. Dayak bizim toplumumuzda geleneksel eğitim anlayışımızda çok yaygın olarak kullanılıyor ama şu var. Tabii şiddetten yakınıyoruz bir taraftan da şiddet –dayak bir tür şiddet aracı- uygulamış oluyoruz. Kendilerine şiddet uygulanan çocuklar o şiddeti, dayığı kendileri de algılayarak, bir yöntem olarak benimseyerek daha sonra kendileri de başkalarına dayak atabiliyorlar, şiddet uygulayabiliyorlar. O nedenle dayaktan kesinlikle kaçınılması. . .

Tabii, disiplin şart. Pozitif disiplin dediğimiz son zamanlarda gündeme gelen eğitimde bu şekilde hareket edilmesi gerektiği ifade ediliyor. Çocuklar eğitilirken neyin doğru neyin yanlış olduğu çocuklara gösterilmeli.

Orada ifrat ve tefrit bakın dün de söz konusu oldu. Gerek sevgide gerekse merhamette. Merhametten maraz doğar ifadesi.

Şöyle bir açıklamada bulunmanın yararlı olacağını düşünüyorum: Aşırı merhamet gerekiyor, sevgi aşırı şekilde gerekiyor ama merhamet ve sevgi kişilerin yanlış, haksız davranışlarını görmemezlikten gelmemeli. Eğer merhametimiz bizim çocuğun olumsuz davranışını engellememize bizi götürüyorsa o zaman yanlış sonuçlar ortaya çıkartıyor diyebiliriz. Dolayısıyla şiddetin önlenmesi açısından bunlar dayak vs. konusu oldukça önemli.

Kur'an-ı Kerim'deki bu "darabe" kelimesi de tabii çok ilginç. Hocamız belirttiği için ifade etmek istiyorum. Benim araştırmalarıma göre, tespitlerim Kur'an-ı Kerim'de 6 farklı anlamda "darabe" kelimesi kullanılıyor. Öteki "vedribühunne" kelimesi de değerlendirilebilir. Başörtüsü anlamında, başörtülerinizi bağlayın fiili de "darabe" kelimesiyle ifade ediliyor. Darbimesel zaten çok yaygın anlamda kullanılıyor.

Peki, teşekkür ediyorum. Biraz uzun oldu belki.

OTURUM BAŞKANI- Kişisel olarak ben ne babaların ne ağabeylerin ne de devletin bizi dövmesini istemiyorum. Bir rahatlık istiyorum. O rahatlığı da inşallah Peygamberimiz'e daha fazla bağlı olarak sağlayabiliriz.

Buyurun.

BİR KATILIMCI- Kritik yapan değerli hocam bazı hususlara değindi ama çok üst düzey değindi. Evet, Peygamberimiz çocukları hutbede sırtında vs. ama bir saf düzenini de koyan aynı Peygamber (s.a.s.) bütün sistemimizi alt üst ederek yerine de bir şey koyamazsak tamamen her şeyimiz alt üst olabilir.

Saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

OTURUM BAŞKANI- Bu alkış çocukları getirmeyelime mi? Ben öyle anladım şahsen.

BİR KATILIMCI- Tebliğlerde Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin Allah'ın peygamberler ve kutsal kitaplar gönderilmesi rahmetinin vesilesi olarak geçtiği vurgulandı. Dün de bir hocamız tebliğinde İbn Haldun'un insani ilişkilerin kaynağının, sosyal düzenin kaynağının iradi olduğundan bahsedildi.

Şu beni düşündürüyor açıkçası: Bizler neden rahmeti ve merhameti seçemiyoruz hayatımızda; eğer bu iradiye Allah'ın rahmeti ve merhameti bütün varlıkları kapsıyorsa bizler insanlar olarak neden ilişkilerimizde rahmeti ve merhameti koyamıyoruz?

Sorum da Erdiñç Bey'e. Beddua geleneğinden bahsetti ve Efendimiz (s.a.s.)'in hayatında bedduaya çok sık rastlanmadığı, Bi'r-i Maüne gibi feci bir olayda sadece beddua ettiğini fakat günümüzde insani ilişkilerimize baktığımız zaman inanan insanlar anlamında Türkiye'deki ilişkilere baktığımız zaman biz bedduanın gelenekselleştiğini görüyoruz. Ben bir insana karşı kötü bir şey hissediyorum inanan kardeşime, iş arkadaşıma, akrabama karşı ve Allah'ın yardımıyla kötü olayların onun başına gelmesini istiyorum ve bundan da rahatlık duyuyorum.

Rahmet Peygamberi olan Efendimiz (s.a.s.) hayatında bedduaya yer vermemişse özellikle inananlar için bunu kesinlikle tavsiye etmemişse ve yaşamamışsa bizler ilahiyatçılar olarak, inananlar, Müslümanlar olarak bu bedduayı neden bu kadar çok eylemlerimize, söylemlerimize yerleştirmişiz? Bu geleneğe sebep olan amiller nelerdir ben bunu merak ediyorum doğrusu.

Teşekkür ederim.

BİR KATILIMCI- Bir iki şey söylemiş olayım.

Tabii, cumhuriyet Türkiye'sindeki klasik şeyde galiba sünnetten koştuk biz belli noktalarda ve geleneğin hayata dayattığı bazı şeyler söz konusu. Bu tabii mahalledeki yetişme tarzından başlıyor. Ben çocukluğumdan hatırlarım hakikaten dil terbiyesi çok ihmal edildi. Belki ayrı bir konudur. Burada Hz. Peygamber'in dil terbiyesi o kadar çok derin bir mevzu ki saatlerce konuşulabilir. Bu konuda çalışmalar da yapılıyor. İş biraz eğitime kaydı. Burada genel olmaya başladı konu. Bu konuda başka tebliğler de çıkacağı için biz kendi sınırimızı pek aşmamaya çalıştık ama özetle söylemek gerekirse evdeki dil eğitiminden başlamak lazım. Bu bir sıkıntı.

Şimdi, biz mesela kendi çocuklarımıza küfür kullanmıyoruz, kesinlikle böyle bir şey kullanmıyoruz ama çocuk okula gidiyor, okulda mesela benim ellerinizden öper 3 numara şimdi ilkokul üçüncü sınıfta. Bir çocukcağız gelmiş, yetimhaneden getirmişler. Çok küfürlü konuşuyor. Kız çocuğu. Şöyle diyor, böyle diyor. Aman yavrum sen yapma, bak annesi babası yok, eğitim almamış, yetişmemiş, iyi davranın şöyle yapın bunu yapın söylüyoruz. Başka ne yapabiliriz bilmiyorum.

Yaşadığımız toplum içerisinde önemli bir problem var. Öyle bir hâle gelmiş ki bazı toplumlarda bazı bölgelerde bu çok daha fazla, bir nevi iltifat gibi olmuş. Söze başlarken insanlar küfürle başlıyor. Karşı tarafa sevgisinin izharı gibi olmuş.

Bu tabii Hz. Peygamber'deki dil terbiyesinden çok fazla uzaklaştığımızın bir sebebi olsa gerek. Buradan başlamak gerekir herhalde.

Başka ne yapabiliriz bilmiyorum. Bedduadan olabildiğince uzak durun, ana babalara bunu söylemek lazım.

Ben doğrusu kendi anama sık sık hatırlatırdım bak aman böyle bir şey yapma, bazen icabet saatine denk gelir. Ağzımızı bundan çok uzak tutmamız gerekiyor. Bedduadan çok uzak tutmamız gerekiyor. Ancak böyle yaygınlaşır. Başka çözümü var mı bilmiyorum.

OTURUM BAŞKANI- Hocam, buyurun.

BİR KATILIMCI- Teşekkür ederim bütün arkadaşlarımıza.

Önce İbn Kayyim el-Cevziye'nin bir sözüyle cevap vermek isterim o konuya. İbn Kayyim el-Cevziye diyor ki, "Adalet merhametin halifesidir." Merhametin görmediği işi adalet halleder. Adaletle merhameti birbirinden ayırmak asla mümkün değildir. Bu bir.

İkincisi, Allah Teâlâ'nın hudutlarını çizdiği cezalarla merhameti de birbirinden ayırmak mümkün değildir. Ceza da merhametin gereğidir. Çünkü ceza vererek o suçu başkalarının yapmasını önlemiş, cezalandırdığımız kimseyi de ebedi azaptan kurtarmış oluyoruz. Dolayısıyla merhameti, cezayı, sevgiyi, adaleti birbirinden ayırmamak gerektiğini ifade etmek isterim.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Çok teşekkürler hocam. Çok bağlayıcı bir konuşma oldu. Sağ olun.

Şimdi oturumumuza son veriyoruz. Bir sonraki oturum saat 11'de başlayacak.

Saim Yeprem hocam yönetecek oturumu.

Hepinize iyi günler diliyorum efendim. Saygılar sunuyorum.

2011
KUTLUDOĞUM

4 DİĞER DİN VE GELENEKLERDE MERHAMET EĞİTİMİ

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. M. Saim YEPREM
Türkiye Diyanet Vakfı
İlksay Kurulu Başkanı

16. 04. 2011
CUMARTESİ

OTURUM BAŞKANI- Muhterem hazirun, hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Tabii, bu sevginin içinde merhamet de var.

Bugün sempozyumun ikinci günü ve dördüncü oturumu, Allah'ın adıyla başlatıyorum.

Tebliğlere geçmeden önce dinlenme molası vermiş olan katılımcılarımıza da merhamet etmek gerekiyor. Onun için bazı uyarıcı konuşmalarla birkaç dakika kazanayım.

Tabii bu arada muhterem tebliğcilerimiz de yavaş yavaş yerlerini alsınlar. Prof. Dr. Ziya Kazıcı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi arkadaşımız. Doç. Dr. Necdet Tosun yine Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi arkadaşımız. Prof. Dr. Mehmet Akkuş Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi arkadaşımız.

Bir arkadaşımız daha vardı Prof. Dr. Ömer Faruk Harman o da Marmara Üniversitesinden ancak kendileri daha önceki görevi olan Paris Din Hizmetleri Müşavirliğini yeni Paris Din Hizmetleri Müşavirimiz Prof. Dr. İzzet Er'e devretmek üzere şu anda Paris'te bulunmak zorunda onun için oturumumuza katılamadı.

Bendeniz organizasyonda bulunduğum halde tamamen Marmaralılardan Mehmet Akkuş hariç müteşekkil bir heyete oturum başkanlığı yapacağımı burada öğrendim ama bu benim için ayrı bir mutluluk onu da ifade edeyim.

İzin verirseniz dün bana göre yarım kalan bir konuyu ikmal ederek şu andaki programa başlamak istiyorum.

Yıllardan beri yaklaşık 1989'dan itibaren Kutlu Doğum haftalarını düzenleyen bir heyetin şu anda başında bulunan bir arkadaşınızm. Kutlu Doğum etkinliklerinde geleksel mevlit kandili kutlamalarından farklı Hz. Peygamber'in miladi doğum tarihi esas alınarak daha doğrusu vesile kılınarak Hz. Peygamber'in İslam Dini'ni tebliği, bizzat hayatıyla öğretisi derinlemesine incelenir, onun mesajı anlaşılır, anlamadan öteye gitir, idrak edilsin ve yaşansın. Bu konuda ilmî manada romantik, lirik ifadeler mevlit

kandillerinde kullanılıyor bol miktarda ama eksik kalan ilmî manada yeni açıklamalar yapılsın incelemeler yapılsın günümüzün insanına, günümüzün diliyle ve kültürüyle Peygamber anlatılsın diye düşünülüyor.

Kutlu Doğum haftalarının mevlit kandilinin yanında ihdas edilmesinin temel sebebi bu. Bu şekilde bilimsel etkinliklerin çeşitleri ve kademeleri vardı. Bir doğrudan doğruya halka hitap eden etkinlikler. Bu halka hitap eden etkinlikler konferanslar olacak, kutlama toplantıları, törenleri olacak, paneller olacak. Bu popüler mahiyette halkımızın Hz. Peygamber'le ilgili bilgilerinin tazelenmesi yeni bakış açılarıyla günümüzün diliyle üzerinde durulması amacını güden toplantılar.

Bir toplantı tipi daha var ki onun adına işte içinde bulunduğumuz toplantı sempozyum deniyor. Bu sempozyumun özelliği bu alanda ihtisas sahibi olmuş ilim adamlarının yeni araştırmaları, yeni yorumları, bu konuda tarih boyunca yapılmış tartışmaları ele almaları ve günümüz ilim âlemine bu verileri sunmaları, ilmî metotları çerçevesinde ilim adamları arasında. Böyle toplantılarda iki hatta üç kategori insan bulunuyor. Bir, tebliğ hazırlayanlar, iki, o tebliğleri müzakere edenler ilmî anlamda, üç, genel anlamda katılımcılar diyoruz. Biz bu yıla mahsus olmak üzere her tebliği teker teker müzakere eden müzakereci grubunu kaldırdık genel müzakere açtık. Zaten katılımcılarla sınırlı olacağı için genel müzakere açtık.

Şimdi, sempozyumlarda o ilim alanında yapılan bütün tartışmalar gündeme gelir, tarihteki tartışmalar da yenilenir, günümüzdeki yeni çalışmalar da ortaya konur ve tartışılır. Ancak bu tartışmalar popüler nitelikte değildir, halka arz edilecek şekilde tartışmalar değildir. Bir vaaz değildir yani bir sempozyum, bir konferans da değildir, bir panel de değildir. Panelde panelistler sıralanırlar herkes kendi söyleyeceğini söyler gerekirse dinleyicilerden sorular da alınır. Sempozyum tartışmalı bilimsel bir toplantıdır. Hatta birçok uygulamalarda sempozyuma katılımcılar dışında kişi alınmaz. Çünkü konuşma dili, konuların tartışılması popüler nitelikte olmayacağı için diğer ilim alanlarında böyle yapılır. Ancak Kutlu Doğum haftalarındaki sempozyumlara biz biraz sempozyum dilini düşürmek biraz da bu konuya ilgi duyan, meraklı olan kişileri de gelip dinlemelerini sağlamak suretiyle hizmet ettiğimizi sanıyoruz.

Ancak dün bir örneğini gördük ki geçen yıllarda gördük, tamamen ilmî nitelikte yapılacak münakaşalar sanki buradan doğrudan doğruya cami cemaatine veya halka intikal edecekmiş gibi tartışmaya açıldı.

Olay böyle değil. Bunun bilimsel boyutta olduğunu ifade etmek istiyorum.

Bir iki cümle daha söyleyeyim.

Bakınız, dün bahsedilen İmam Gazali başta olmak üzere İmam-ı Azam büyük bilim adamları kendi dönemlerinde İmam Gazali tekfir edilmiştir yani halka sen neleri

söylüyorsun, halkın kafasını bulandırıyorsun gerekçesiyle tekfir edilmiştir o dönemdeki ulema tarafından. Bugün o ulemanın adı okunmuyor da Gazali'nin adı okunuyor bakınız.

İmam-ı Azam hapiste vefat etmiştir biliyorsunuz. Onun hapse atılmasına fetva veren ulemanın adı okunmuyor, bugün İmam-ı Azam'ın adı okunuyor.

İşte, ilmî tartışmaların popüler nitelikteki arızaları herkes tarafından yaygın hâle getirilirse ilimde bir gelişme olmaz. Bunu ben dikkatinize arz etmek istiyorum.

Toplantımızın adı sempozyumdur ve bu sempozyumun gerektirdiği ağırlıkta her yönden tartışma yapılabilir. O tartışmaya katılmayan aksi görüşünü orada yazar, o da gelir tartışır. Tartışmadan ancak Barika-i hakikat doğar.

Şimdi, oturumumuzda Ömer Faruk Harman hocadan boşalan vakti biz kullanmış olduk. Onun için konuşmacılarımız normal olarak kendilerine ayrılan saat içinde lütfedecekler bize.

1- DİĞER DİN VE KÜLTÜRLERDE ORTAK BİR AHLAKİ KAVRAM OLARAK MERHAMET

Prof. Dr. Ömer Faruk HARMAN

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

“Acımak, şefkat göstermek, acıma duygusu, bu duygunun etkisiyle yapılan iyilik, lütuf” anlamındaki merhamet ve rahmet kelimeleri öncelikle Allah’ın bütün yaratılmışlara yönelik lütuf ve ihsanlarını ifade etmekte, bunun yanında insanlarda bulunan, onları hemcinslerinin ve diğer canlıların sıkıntıları karşısında duyarlı olmaya ve yardım etmeye sevk eden acıma duygusunu belirtmektedir. Şu halde merhametin iki yönü vardır: Allah için merhamet O’nun bütün yaratılmışlara yönelik sevgi, lütuf ve ihsanını; insanlar için ise hemcinslerine ve diğer canlılara karşı sevgi, şefkat ve yardımseverliğini ifade etmektedir.¹

Rahmet, merhamet ve ruhum/ruhm kelimeleri aynı anlamda olup bir kimseyi esirgemek, rikkat/acımak ve şefkat anlamındadır. Rahmet, merhamet olunana iyiliği gerektiren bir kalp inceliği ve zarafettir. Rahmet kelimesi Allah için kullanıldığında bununla sadece onun ihsanı, kullarına olan her türlü iyilik ve lütfu kastedilir, rikkat kastedilmez. Zira rikkat, kalbin bir keyfiyeti/niteliği olup sadece kullar için geçerlidir. Rahmetin türevlerinden olan Rahman ismi de sadece Allah’a hastır, kullara verilmez. Rahîm ise yaratılmışların da vasfıdır; bu sebeple kullara da verilir. Rahmetin anlamlarından biri de mağfiredir, bağışlanmadır.²

İnsanlardaki merhamet duygusu Allah’ın insanlığa bir lütfudur. Hemen bütün tariflerinde acıma, yufka yüreklilik, ilgi ve şefkat, elem duyma gibi kavramlarla psikolojik yönüne vurgu yapılan merhamet, insanlar arasındaki duygu birliğinin, dayanışma ve

1 M. Çağrı, “Merhamet”, *TDVİA*, Ankara 2004, XXIX, 184.

2 Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, IV, 300-301.

paylaşmanın başta gelen amillerinden sayılmaktadır. Evlat sevgisi, ana babaya saygı ve itaat, sıla-i rahim, yaşlılara, yoksullara, hastalara, sakatlara, yetimlere, kimsesizlere yardım etme gibi erdemlerin merhamet duygusunun yansımaları olduğu kabul edilmektedir. Esasen şefkat ve merhamet gibi duygular, Allah'ın insanların içine koyduğu birer iyilik aracı olup asıl amaç muhtaç ve çaresizlere yardım edip sıkıntılarını gidermektir.³

Merhamet temel bir ahlaki kavram olarak diğer din ve kültürlerde de vardır ve insanın temel niteliklerinden biridir. İnsan sosyal bir varlıktır ve hayatını idame ettirebilmesi için başkalarına muhtaçtır. Bir arada yaşamının esaslarından biri de kendin için istemediğini öteki için de istememek, Yaratıcı'dan ötürü yaratılanı hoş görmektir. Bedenini, Allah'ın bir emaneti olarak kabul eden insanın ona karşı merhametli olması, onu hoş tutması ve şefkat göstermesi nasıl gerekliyse, eşlerin birbirlerine ve çocuklarına karşı da merhametli olmaları, sevgi ve şefkatle onları kucaklamaları gerekir. İnsanlık da bir aile olduğuna ve Allah, bütün mahlukatı insanın emrine verip kendi adına onları sevk ve idare etmesini istediğine göre insanın, bütün varlıklara karşı merhametli olması gerekmektedir. Dolayısıyla insanın bulunduğu her yerde merhamet de olmalıdır. Çünkü insanın Yaratıcı'sı merhametlidir ve insandan da öyle olmasını istemektedir. Bu husus sadece İslam dininde değil, bütün dinlerde de aynı şekildedir.

HİNDUİZM'DE MERHAMET:

Hinduizm'de kainata hakim olan ebedi nizama "Karma" adı verilmektedir. Karma, ahlaki bir kâinat nizamıdır. Buna göre bu hayatta işlenen ameller, canlının kaderine tesir eder ve tekrar vücut bulmasında rol oynar. Dolayısıyla bütün canlılar kendi durumlarını kendi amelleriyle kazanırlar. Karma, otomatik ve merhametsizce işleyen, daha önceki varlık şeklinin mükafatı ve mücazâtı olarak tesir eden bir karşılık nizamıdır. İnsan bu hayatında iyi işler yapar, diğer varlıklara sevgi ve merhametle yaklaşırsa, bir sonraki gelişinde daha iyi bir statüde vücut bulur. Bu ise çok önemlidir zira Hinduizm'de dünyanın ve mevcudun sonu yoktur, her şey ebedi bir döngü içindedir ki buna Samsara çarkı denilmektedir. Sonsuz kere yeniden doğuş olduğu için insan iyi davranışlarda bulunmalıdır ki tekrar gelişinde daha üstün bir statüde olabilsin.

CAYNİZM'DE MERHAMET:

Caynizm'de öldürmemek, çalmamak, yalan söylememek, iffetsiz yaşamamak, hırsla fazla mal sahibi olmaya çalışmamak temel prensiplerdir. Caynizm'de hiçbir canlı varlığı incitmek esastır. Dolayısıyla bu inanca mensup olanlar bitkisel gıdalarla beslenirler. Caynizm'de ahlaki prensiplere bağlılık, kurtuluş için esastır ve ancak bu yolla samsaradan kurtulunabilir.

3 M. ÇAĞRICI, a. g. m., *TDVİA*, XXIX, 184.

BUDİZM'DE MERHAMET:

Budizm'in temel öğretisi dört hakikat ve ıstıraptan kurtulmanın sekiz dilimli yoludur. Dört hakikat şunlardır:

1- Dünya hayatında ıstırapların varlığı gerçeği: Buda'ya göre doğum, hastalık, yaşlılık ve ölüm kısaca dünyaya sarılmak, nefret edilenle beraber olmak; arzu edilenden, sevilenden uzak olmak, kısacası dünyaya sarılmak ıstıraptır.

2- ıstırapların kaynağı zevkleri tatmin etme arzusudur.

3- ıstırapların kaldırılması gerekmektedir.

4- ıstırapları kaldırmaya götüren yol, sekiz dilimli yoldur: Doğru inanç, doğru istemek, doğru konuşmak, doğru hareket, doğru yaşamak, doğru karar, doğru düşünmek ve doğru tefekkürde bulunmak.

Budizm'de ahlaki yasakların başında canlı varlıkları öldürmek gelmektedir. Budizm de tıpkı Caynizm gibi hiçbir canlıyı incitmemeyi esas almaktadır.

YAHUDİLİK'TE MERHAMET:

İbranice'de merhamet karşılığı "rahamim" kelimesi vardır ki, rahim anlamındaki "reham" kelimesinden gelmektedir. Annenin evladına olan hisleriyle aynı kategoride olan merhamet birinin, içgüdüsel olarak diğerine bağlılığını ifade etmektedir. Sami kavimlere göre bu duygunun yeri anne (I. Krallar 3/26), baba (Yeremya, 31/20) veya kardeş (Tekvin, 43/30) yüreğidir.

Merhameti ifade eden İbranice diğer terim hesed kelimesidir ki, Yunanca'ya eleos diye çevrilmiştir ve sevgi, saygı, iki varlığı birleştiren ve dostluk gerektiren bağ anlamındadır.⁴

Merhametli (rahum) sıfatı İbranice Kitabı Mukaddes'te 13 defa geçmekte ve iki yer hariç (Mezmun, 112/4; Mersiyeler, 4/10) hep Tanrı için kullanılmaktadır,⁵ dolayısıyla Yahudi kutsal kitabına göre Tanrı merhametlidir ve Tanrı kendini "Ben Rabbim. Rab acıyan, lutfeden, tez öfkelenmeyen, sevgisi engin ve sadık Tanrı. Binlercesine sevgi gösterir, suçlarını, isyanlarını, günahlarını bağışlarım. Hiçbir suçu cezasız bırakmam. Babaların işlediği suçun hesabını oğullarından, torunlarından, üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım." diye tanımlamaktadır. (Çıkış, 34/6-7; Sayılar, 14/18; Yoel, 2/13) Tevrat'a göre Tanrı dilediğine merhamet eder: "Merhamet ettiğime merhamet edeceğim, acıdığımı acıyacağım." (Çıkış, 33/19)

4 J. Cambier-X. Leon Dufour, "Misericorde", Vocabulaire de Theologie Biblique, Paris 1962, s. 626.

5 Ch. Augrain, "Misericorde", Catholicisme, Paris 1982, IX, 284.

Tanrı İsrailoğullarını sevmiş ve seçmiş ve onlarla ahit yapmıştır (Tesniye, 4/37; 7/8; 10/15) fakat İsrailoğulları bu ahde bağlı kalmamışlar, bu sevgiye karşılık vermemişler ve Tanrı'ya isyan etmişlerdir. Fakat Tanrı o kadar merhametlidir ki, her defasında onları affetmiştir. Dolayısıyla İsrailoğulları tarihi bir bakıma günah ve merhametin diyalogu tarihi olmuştur. Hz. Davud "İnsan eline düşmektense Rabb'in eline düşelim çünkü O'nun merhameti büyüktür" demektedir. (II. Samuel, 24/14) İsrail'in günahı sebebiyle Tanrı "Çünkü artık İsrail soyuna acımayacağım, onları bağışlamayacağım." demekte (Hoşea, 1/4) fakat daha sonra onları affetmekte, "Ama Rab, kadın emzikteki çocuğunu unutabilir mi? diyor. Rahminden çıkan çocuktan sevecenliği esirger mi? Kadının unutabilir ama ben seni asla unutmam." (İşaya, 49/14) ve "Sıkıntıya düştüğünüzde ve bütün bu olaylar başınıza geldiğinde, sonunda Tanrınız Rabb'e dönecek, O'nun sözüne kulak vereceksiniz. Çünkü Tanrınız Rab, acıyan bir Tanrıdır. Sizi bırakmaz, yok etmez ve atalarınıza ant içerek yaptığı antlaşmayı unutmaz." demektedir. (Tesniye, 4/30-31) Tanrının İsrail'e merhameti çok kez tekrarlanmaktadır. (Yeremya, 31/20; İşaya, 49/13-14)

Mezmurlarda şöyle yakarılır: "Ey Tanrı, lutfet bana, sevgin uğruna sil isyanlarımı, sınırsız merhametin uğruna, tümüyle yıka beni suçumdan, arıt beni günahımdan." (Mezmur, 51/1-2)

Talmud'a göre Yahudi milletin ideal üç temel karakteristiği merhamet, tevazu ve iyi işler yapmaktır. (Yevamot, 79a) Mezmur, 145/9'da "Rab herkese iyidir, merhametleri de bütün işleri üzerindedir." denilerek Rabb'in merhametli olduğu belirtilmektedir. Rab merhametli olunca insan da merhametli olmalıdır."Herşey Tanrı gibi merhametlidir, siz de merhametli olmalısınız." (Sifre, Ekev, 89)

İnsanın, Tanrı'ya ait ahlaki nitelikleri taklit etmesi Yahudi düşüncesinde esastır çünkü insan, tanrı suretinde yaratılmıştır. (Tekvin, 1/26-27) Tanrı'yı taklide çalışmak, Tevrat'taki Hz. İbrahim'in kıssasında da görülmektedir."Doğru ve adil olanı yaparak yolunda yürümeyi oğullarına ve soyuna buyursun diye İbrahim'i seçtim. Öyle ki, ona verdiğim sözü yerine getireyim." (Tekvin, 18/19)

Diğer taraftan Tevrat'ta "Kutsal olun çünkü ben Tanrınız kutsalım." (Levililer, 19/2) "Uymanız için size bildirdiğim bu buyrukları eksiksiz yerine getirir, Tanrınız Rabbi sever, yollarında yürür, O'na bağlı kalırsanız." (Tesniye, 11/22) "Tanrınız Rabb'in buyruklarına uyar, O'nun yollarında yürürseniz, Rab size içtiği ant uyarınca sizi kendisi için kutsal bir halk olarak koruyacaktır." (Tesniye, 28/9) denilmek suretiyle Rabb'in yolunda yürümek gerektiği vurgulanmaktadır.

Orta Çağ hukukçuları bu metinlerden hareketle insanın, Tanrı'yı ve O'nun iyi, doğru yollarını imkan ölçüsünde taklit ve takip etmesi gerektiğini belirtmişler ve bunu

Tevrat'taki 613 emir arasında saymışlardır. Yahudilikte Tanrı'nın isimlerinden biri de Rahman'dır. (ha-Rahaman) Herşeyi bağışlayıcı olan Tanrı'nın, suçluları cezalandırması, herkese, layık olduğu şekilde muamele etmesi yani adil olması da gerekmektedir dolayısıyla Tanrı'nın Rahman sıfatı, Adil sıfatıyla dengelenmektedir.⁶

Tevrat'taki pek çok kural, merhametle alakalıdır."Halkıma, aranızda yaşayan bir yoksula ödünç para vererseniz, ona tefeci gibi davranmayacaksınız. Üzerine faiz eklemeyeceksiniz. Komşunuzun abasını rehin alırsanız, gün batmadan geri vereceksiniz. Çünkü tek örtüsü abasıdır, ancak onunla örtünebilir. Onsuz nasıl yatar? Bana feryat ederse işiteceğim çünkü ben iyilik severim." (Çıkış, 22/25-27)

Merhamet sadece insanlara değil diğer varlıklara da yöneliktir. Mesela hayvanlara merhametli davranmak yine kutsal kitabın emirlerindedir. Rabbi Gamaliel Tevrat'taki "Rab size acıyacak, sevecenlik gösterecek." (Tesniye, 13/17) ifadesini açıklarken şöyle demektedir: "Başkalarına karşı merhametli olana Tanrı da merhametle muamele edecektir, hemcinslerine karşı merhametli olmayan, Tanrı'nın merhametini hak edemez."⁷

Ahde bağlı kalmak sadece merhameti ummak değil, aynı zamanda merhamet etmektir. Dolayısıyla dula, yetime, fakire, yabancıya karşı merhametli olunacaktır. (Çıkış, 22/20-26) Peygamberler de hep merhametli olmayı öğütlemişler, merhametin en pahalı kurbanlardan daha değerli olduğunu vurgulamışlardır.

Tanrı'nın merhameti sadece İsrailoğullarına değil, bütün canlılardır. Siracide kitabında "İnsan yakınına acır ama Rab bütün yaratıklara merhamet eder." denilmektedir. (Siracide, 18/13; Mezmur, 145/9)

Kutsal metinlerde Tanrı'nın merhametli olduğu ve insanlardan da merhametli olmalarını istediği bildirilmesine rağmen Yahudiler kendilerini Tanrı'nın ayrıcalıklı kavmi olarak gördüklerinden, Yahudi olmayanlara karşı bakış ve davranışları farklıdır. Bunu bizzat Tanrı da böyle istemektedir. Mesela bir Yahudi, Yahudi olandan faiz alamaz fakat yabancıdan alır. (Levililer, 25/36; Tesniye, 23/19-20) Özellikle Mişna ve Talmud'da Yahudi olmayanlar aleyhine pekçok yasa vardır. Tevrat'ta "Amaleke ait yeryüzündeki her şeyi yok edeceksin." denilmekte, (Tesniye, 25/19) ayrıca Ahd-i Atik'te Tanrı, kral Saul'e " Şimdi git, Amaleki vur, onların her şeylerini tamamen yok et, onları esirgeme, erkekten kadına, çocuktan emzikte olana, öküzden koyuna, deveden eşeğe kadar hepsini öldür." demektedir. (I. Samuel, 15/3) Yahudi şeriatına göre hayat kurtarmak en büyük görevdir ancak yabancıya gelince iş değişmektedir. Şabat'ta bir yabancıнын hayatını kurtarmak caiz değildir.⁸

6 Dictionnaire Encyclopedique du Judaisme, s. 758.

7 Dictionnaire Encyclopedique du Judaisme, Paris 1993, 758.

8 İsrail Shahak, , Yahudi Tarihi, Yahudi Dini, İstanbul 2002, 145-146.

HRİSTİYANLIK VE MERHAMET:

Hristiyanlık sevgi ve merhamet dini olarak takdim edilmektedir. İncillere bakıldığında Hz. İsa'nın sevgi ve merhamete teşvik ettiği görülmektedir.

Hz. İsa tavrı ve davranışlarıyla merhametin evrenselliğini göstermiştir. Günahkarları iyi karşılamış, onlarla yemek yemiş, zina eden bir kadını yargılamayı reddetmiştir. Bir bakıma İsa vasıtasıyla merhamet, gökyüzünden yere inmiştir.⁹ Hz. İsa'nın hastaları iyileştirme, cinleri kovma gibi mucizeleri bedenlerinde ve ruhlarında ıstırap çekenlere yönelik merhamet duygusunun tezahürleridir. İncillerde bunun örnekleri zikredilmektedir: Cüzzamlının durumu, (Markos, 1/41) Naimli genç adamın annesi, (Luka, 7/13) Eriha'lı iki âmanın durumu (Matta, 20/34) gibi. Luka inciline göre İsa Mesih, çarımha gerildiğinde bile Pierre ve diğerlerini affetmiş ve bağışlanmalarını dilemiştir. (Luka, 23/34)

Hz. İsa, meşhur dağ vazında “Ne mutlu merhametli olanlara; çünkü onlara merhamet edilecek.” demektedir. (Matta, 5/7) İncildeki borçlu adam meseli merhamet için güzel bir örnektir. (Matta, 18/23-35) İsa bir konuşmasında “Babanız nasıl merhametli ise siz de merhametli olun” diye nasihatte bulunmaktadır. (Luka, 6/36)

Pavlus da şöyle demektedir: “Birbirinize karşı sabrederek ve eğer birinin başkasına karşı şikayeti varsa, Rabbin sizi bağışladığı gibi böylece siz de biri öbürünü bağışlayarak, Allah'ın mukaddes ve sevgili seçilmiş olanları gibi merhamet yüreğini, iyiliği, alçak gönüllülüğü, hilmî, tahammülü ve bunların hepsinin üzerine, kemalin bağı olan sevgiyi giyinin.” (Koloselilere, 3/12-14) Aziz Yakup ise şöyle demektedir: “Merhamet etmemiş olana hüküm merhametsizdir.” (Yakubun Mektubu, 2/13)

İncil yazarı Yuhanna şöyle demektedir: “Ey sevgililer, birbirimizi sevelim çünkü sevgi Allah'tandır ve her seven adam Allah'tan doğmuştur ve Allah'ı bilir. Sevmeyen adam Allah'ı bilmez çünkü Allah sevgidir. .. Ey sevgililer, eğer Allah bizi böylece sevdi ise bizim de birbirimizi sevmemiz gerektir.” (Yuhannanın I. Mektubu, 4/7-11) Burada da ifade edildiğine göre Tanrı sevgidir. “Tanrı dünyayı öyle sevdi ki biricik oğlunu verdi ta ki, ona iman eden her adam helak olmasın, ancak ebedi hayatı olsun. Çünkü Allah dünyaya hükümsin diye değil ancak dünya onunla kurtulsun diye oğlunu dünyaya gönderdi. Ona iman edene hüküm yoktur, iman etmeyene zaten hükümlenmiştir.” (Yuhanna İncili, 3/16-18)

Hristiyan inancına göre Tanrı'nın kendini sevgi olarak takdim edişi Ahd-i Atik'ten farklıdır zira Ahd-i Atik'te Tanrı kendini efendi- köle ilişkisi içinde takdim etmektedir.¹⁰ Hristiyanlıkta ise Tanrı-insan ilişkisi baba-oğul ilişkisi olarak takdim edilmektedir.

9 Ch. Augrain, “Misericorde”, Catholicisme, Paris 1982, IX, 285.

10 G. Rotureau, “Charite”, Catholicisme, Paris 1954, II, 962.

Allah insanları sevmektedir ve buna karşılık olarak insanlar da Allah'ı sevmelidirler. Diğer taraftan insanların birbirleriyle ilişkilerinde de sevgi esas olmalıdır. İncil'de bildirildiğine göre bir Yahudi fakih Hz. İsa'ya: "Ey muallim, şeriatte büyük emir hangisidir? Diye sordu. İsa ona şöyle dedi: Allah'ın Rabbi bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün fikrinle seveceksin. Büyük ve birinci emir budur, Buna benzeyen ikincisi şudur: Komşunu kendin gibi seveceksin". Bütün şeriat ve peygamberler bu iki emre bağlıdır." (Matta, 22/35-40)

Merhametin simgesi, Hz. İbrahim'in duası, Hz. Musa ve İsa'nın müjdesi olan ve âlemlerin Rabbi tarafında âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed'dir ki, kendisinden önceki peygamberlerce müjdelenmiş ve kendisinden önceki peygamberleri tasdik etmiştir. Artık kurtuluş onu örnek almakla, onun merhametine layık olmakla mümkün olacaktır.

1- VAKFİYELERİN DİLİNDEN MERHAMET EĞİTİMİ

Prof. Dr. Ziya KAZICI

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Bilindiği gibi dinler, toplumların düşünce, anlayış ve bunlara bağlı olarak şekillenilen hareket ve davranışları üzerinde büyük etki yaparlar. Bu etki, zamanla gelişerek nesillerce uygulanan bir kültür haline gelir. Nitekim İslam'ı kabul etmeleriyle birlikte yepyeni bir hayat anlayışına intibak ettiğini gördüğümüz İslam dünyası, bağlandığı bu yeni dinin emirlerine uygun olarak toplumun bütün organları ile birlikte sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını değiştirmişti. Bu değişim, daha önceki hayat tarzı ile mukayese edilemeyecek derecede farklılıklar gösterdi. Böylece Müslüman toplum hayatı yepyeni bir şekillenme vetiresine (sürecine) girdi. Bunun sonucu olarak insanların birbirlerine, hayvanlara ve hatta çevreye karşı gösterdikleri davranışlar, eski ile mukayese edilemeyecek bir şekil aldı. Çünkü iman edip emirlerine uydukları Peygamber “âlemlere rahmet olarak gönderilmişti.”¹ O, rahmet, acıma, yardımda bulunma ve şefkat ile muamele etme gibi vasıfları yanında bu konuda ümmetine de tavsiyede bulunuyordu. Onun, emir olarak kabul edilen tavsiyeleri, İslam dünyasında sözünü ettiğimiz insanî hasletlerin bir kültür olarak nesilden nesile intikal etmesine sebep olmuştur. Bu ve benzer kültürlerin meydana getirdiği İslam Medeniyetini bir “*Merhamet Medeniyeti*” şeklinde isimlendirebiliriz.

“*Vakfiyeler Dilinden Merhamet Eğitimi*” başlığı ile takdim etmeye çalışacağımız bu tebliğ, aslında üç unsuru ihtiva eden bir özelliğe sahip görünmektedir. Bunlar: “*Eğitim*”, “*Vakıf*” ve “*Merhamet*” gibi İslam'ın önem verdiği ve uygulanıp yaygınlaştırmasını istediği insanî prensiplerdir. Bu sebeple biz de, her medenî faaliyet ve gelişmenin kendisine bağlı olmasından dolayı eğitim ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan merhamet

1 el-Enbiya, 21/107.

ile vakıf ve hizmetlerinden kısaca bahsetmek istiyoruz. Bundan sonra da vakıfların ve onların senedi durumundaki vakfiyelerin merhamete nasıl baktıklarını ve bu konuda nelerin yapılmak istendiğine temas edeceğiz.

Günümüzde eğitim ve öğretim, yetişkin neslin bir plan çerçevesinde ve belli bir gaye hedeflenerek yetişmekte olan nesillerin gelişmesini sağlamak için yaptığı bir çalışma olarak tarif edilmektedir. Bu bakımdan eğitim ve öğretim faaliyetleri, yeni kuşakların yetişmesi için bir plan dâhilinde yapılan bütün faaliyetleri içine alır. Bunun içindir ki, eğitim ve öğretim, sadece bir kültürün nesilden nesile intikalini değil, aynı zamanda bunun sonucu olarak toplumun devamlılığını (bekasını) da sağlayan bir faktör olmaktadır. İyi tasarlanmış bir plan ve projeye göre gerçekleştirilen eğitim ve öğretim, toplumun belli bir seviyeye yükselmesine hizmet eder.

Toplumunu islâh edip geliştirmek ve onun fertleri arasında ahenkli bir düzen sağlamak için, eğitim – öğretim faaliyetleri ile ilgili programların yapılmasına ve zamanla bu programların sistemli bir şekilde geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Buna göre İslamî eğitim ve öğretimin gayesi, iyi ve dengeli insan (insan-ı kâmil) yetiştirmektir. Bu anlayış, ırk, renk, dil, zaman, sınır ve coğrafi bölge gibi kayıtlarla sınırlandırılmış değildir. Bu sebeple Hz. Peygamber’den, zaman ve mekân belirtilmeden eğitim ve öğretim faaliyetleri ile ilgili pek çok hadis rivayet edilmiştir. Bu arada bizzat kendisinin bir öğretici olduğuna işaretlerle: “Allah, beni bir muallim (öğretici – öğretmen) olarak gönderdi.”² şeklinde bir hadis rivayet edilmektedir. Kur’an’da da bu konuya temasla Peygamber’in vazifesinin öğreticilik olduğu belirtilir.³ İşte bu öğreticilikte merhamet faktörünün her zaman önemli bir yer aldığını, başkalarına bir şey öğretirken bile bu prensibe riayet edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Çünkü o, bir Rahmet Peygamberi idi. Elbette öğretisi de bu şekilde makes (karşılık) bulacaktı. Onun, hayatın bütün safhalarını kapsayan bu öğretisi, vakfiyelerde de kendisini gösterecekti. Nitekim öyle de oldu. Zira dünyanın her zaman ve her yerinde insanlar birbirlerine iyilik yapmayı, fakirleri gözetmeyi ve sadaka vermeyi itiyad haline getirdiklerinde, kendilerinden sonra gelen nesiller de benzer şeyleri yaparlar. Söz gelimi, bir çocuk, babasının fakirlere sadaka verdiğini göre göre, sadaka vermenin iyi bir hareket olduğuna inanır ve fırsat buldukça o da fakirlere yardım etmeye başlar. Böyle bir gelişme, çocuk farkına varmasa da babasından aldığı bir telkinin kendisinde meydana getirdiği bir alışkanlık halini alır. Bunun içindir ki, vakfiyelerde garip, fakir, kimsesiz gibi tabirlere rastlanmakta ve bu durumda olanlara karşı merhametli olma ile onlara yardım etmenin faziletleri üzerinde durulmaktadır. Böylece başkalarına karşı merhametli olma eğitimi de dolaylı ve örnekleme metodu ile öne çıkarılmış olmaktadır.

2 İbn Mâce, Sünen, Mukaddime, nr. 229

3 el-Bakara, 2/129; Ayrıca bk. Ziya Kazıcı, *Osmanlıda Eğitim – Öğretim*, İstanbul 2004, s. 9 – 11.

Yardımlaşma temeline dayanan dinî ve medenî bir müessesese olan vakıf, sosyal dayanışmanın en eski hukukî müesseselerinden biridir. Sosyal müesseselerin kurulup gelişmesinde büyük rol oynayan ve sadece geniş halk kitleleri değil, çevre ve hayvanlara da hizmet götüren vakıf teşkilâtı, Müslüman milletlerin sahip olduğu manevî güç ve değerlerin tanınlanmasına yardımcı başlıca eserlerden biridir. Müslüman toplumlar, dinin öngördüğü kurallar çerçevesinde, hayatın sağlıklı bir şekilde devam etmesi, sadece devlete yüklenmiş bir görev değildir. Devlet, siyasetin kararsızlığı ve geçici karakteri sebebiyle İslam toplumu için gerekli olan sosyal hizmetlerin yürütülmesini zaman zaman bir hayır işi olarak vakıflara bırakmıştır denebilir.

Maddî bir karşılık beklemeden başkalarına yardım etmek gibi yüksek ve fevkalade güzel bir düşüncenin mahsülü olan vakıf kurumu, yüzyıllarca İslam ülkelerinde büyük bir ehemmiyet kazanmış, sosyal ve ekonomik hayat üzerinde derin izler bırakmış dinî ve hukukî bir müessesedir. İnsan fitratında bulunan yardımlaşma hissi, şüphesiz ki insanlık tarihi kadar eskidir. Bu his, dinî emir ve hükümlerle birleşince daha bir kuvvet kazanır. İslam ülkelerinde vakıfların, asırlarca büyük bir fonksiyon icra etmelerinin sebebini burada (dinî his) aramak gerekir. Zira “İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olan, malın en hayırlısı, Allah yolunda harcanan (başka bir ifade ile vakfedilen), vakfın en hayırlısı da insanların en çok duydukları ihtiyacı karşılayandır.” ifadelerinin anlamını çok iyi anlayıp kavrayan Müslümanlar, bu prensiplere uygun olarak vakıf kurma hususunda birbirleriyle yarışarcasına harekete geçmişlerdir.

Bilindiği gibi İslamiyet, kuruluşundan itibaren ulvî ve insanî gayeleri hedef alan her müesseseyi geliştirme ve daha ileriye götürmeye çalışan bir dindir. Bu bakımdan vakıfları da toplum hayatı için faydalı görerek onları teşriî sahasına almıştır. Sadaka, Zekât ve Kurban gibi insanlar arasında paylaşmayı sağlayan sosyal aktivitelerin gayesi de fakir, yoksul ve ihtiyaç içinde bulunanları bu sıkıntılarından kurtarmaktır. Gerek dinî, gerek ekonomik ve gerekse sosyal açıdan meseleye bakıldığı zaman, bunların ne kadar önemli oldukları görülür. Zaten vakıfların vaz’ edilmiş sebebi de bu gayeyi gerçekleştirmek ve bu yolda gereken mesafeyi kat etmek olmuştur. Kur’an-ı Kerim’de, müesseseleşmiş şekli ile “vakıf” kelimesi geçmemekle birlikte, bu anlama gelebilecek sadaka, ve teberra gibi, vakıfla eş anlamlı pek çok kelime bulunmaktadır. Şu kadar var ki vakıf, devamlı bir sadaka özelliğini taşımaktadır. Bu bakımdan sadakalarla ilgili emirlerin içinde devamlı sadaka (sadaka-i câriye) denilen vakıf da bulunmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de iyilik yapmak, sadaka vermek, infak etmek ve ihsanda bulunmak gibi, başkalarına yardımı teşvik eden pek çok ayet bulunmaktadır. Biz, tafsilatına girmeden sadece bu ayetlerden birkaçına dipnotlarda işaret etmekle yetindik.⁴ Burada şunu da belirtelim ki, vakıfları özendiren ve onların gelişmesine yardımcı olan sadece

4 Âl-i İmran 3/92; el-Hacc 22/77; el-Mâide 5/2.

Allah'ın kitabı değil, bu konu ile ilgili pek çok hadis de bulunmaktadır. Özellikle Sahih-i Buhârî'deki "Vasâyâ" babı (bölümü) tamamen bu konuya tahsis edilmiştir.

Biraz önce belirttiğimiz gibi İslam'ın, yardımlaşma ile ilgili emir ve prensiplerinden doğan vakıf sistemi, Kur'an ve Sünnet'e dayanmaktadır. Tafsilatına girmeden konu ile ilgili ve hemen hemen herkes tarafından bilinen bir hadisi burada zikretmek, öyle zannediyorum ki, maksadımızı anlatmaya yetecektir. Ebû Hüreyre (r. a.)'den nakledilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber: "**İnsanoğlu öldüğü zaman bütün amelleri kesilir. Ancak devam eden sadaka (sadaka-i câriye) sahibi, faydalanılan ilim ve kendisine dua eden evlat bırakanların amel defterlerinin hayır hanesi açık kalıp kapanmaz.**" diye buyurmaktadır.⁵ Hadisçiler, burada geçen "sadaka-i câriye" ifadesini vakıf olarak tefsir etmiş (yorumlamış) ve sadaka devam ettiği müddetçe sevabının da devam edeceğine kani olmuşlardır. Bu ve benzer başka hadisler içindir ki, İslam dünyasında ilkinin Medine'de kurulmasından kısa bir müddet sonra, başta hükümdar ve aileleri olmak üzere malî güç ve kudrete sahip pek çok Müslümanın, hadiste belirtilen müjdeye nail olabilmek için bütün imkânlarını kullanma gayretine düştüğü görülür.

Sadaka-i câriye denilen hayır çeşitlerinden olan vakıflar, İslam ve özellikle Osmanlı dünyasında insanların yararına olan ve aklımıza gelebilecek hemen her sahaya el atmışlardır. Dini hayat, sosyal hayat, iktisadî hayat, eğitim ve öğretim, sağlık, su, spor ve çevre gibi alanlarda vakıflar, günümüz sosyal sigorta sisteminden daha güçlü bir rol oynuyorlardı. Belirttiğimiz bu tasniflere girmeyen daha nice vakıf eseri olduğuna da burada işaret etmemiz gerekir. Nitekim Müslüman ölümlerinin defnedilmeleri için vakfedilen makbereler, zayıf ve sahipsiz hayvanların otlaması için vakfedilen çayır ile mer'alar; hasta ve uçamayan göçmen kuşlara kışın bakmak için kurulan vakıflar, yaşlı ve çalışamaz durumdaki hamal ve kayıkçılara yardım için tesis edilen vakıflar, köle ve câriyelerin azad edilip kurtulmalarını sağlamak için kurulan vakıflar, bayramlarda fakirlere elbise almak için kurulan vakıflar, bütün kitapların el ile yazıldığı bir dönemde divitine mürekkep bulamayanların istifadesine sunulan "Mürekkep Vakıfları", oyuncak bulunmadığı için arkadaşlarıyla oynayamayan çocukların yararlanması için kurulan "Oyuncak Vakıfları" gibi daha ismini sayamadığımız pek çok vakfın temeli şefkat, merhamet ve yardımlaşmaya dayanıyordu. Vakıfların hedefledikleri bu yardımlaşma ve şefkat örnekleri, yazılı metinler halinde daha sonra gelen Müslümanların ellerine geçtikçe, onlar da zaman ve imkânlarına göre bunları örnek alarak yeni benzerlerini kurma gayretine düştüler.

Toplumun sağlıklı ve huzurlu bir şekilde yaşamasını sağlamak gayesiyle başkalarına yardım prensibini kanun haline getiren İslamiyet, malî imkan sahibi herkesin bu prensibe riayet etmesini istemektedir. Bu anlayıştan hareketle pek çok kimse, insan ve

5 Müslim Vasiyye, 14; Ebû Davud, Vesâyâ 14; Tirmizi, Ahkâm, 36.

hatta hayvanlar için faydalı olabilecek tesisler meydana getirmeye başladı. Başkalarına yardım ve hizmetin bir ibadet gibi telakki edildiği Müslüman toplumlarda hemen her sahada vakıf eserlerin meydana getirildiği görülür. Bununla beraber bu eserler, sadece yapılmakla kalmamış, müesseseyi devamlı olarak ayakta tutup yaşatacak, bakım ve onarımı için gerekli kaynak da sağlanmıştır.

Vakıflar sayesinde, Müslüman ve özellikle Müslüman Türk dünyasının her yöresinde binlerce şahsiyet, çaba ve gayretleriyle kazandıkları kendi öz mallarını toplumun diğer fertlerinin yararına hizmet sunacak, hayrat kurmak suretiyle şefkat ve merhamet prensibini müşahhas bir hale getirmişlerdir. Bu şahsiyetler, meşrû yollarla kazandıklarının fazlasını, amme hizmetlerine aktararak sosyal adaleti de gerçekleştiriyorlardı. Toplumun, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarındaki gelişmelerinde etkili olduğunu gördüğümüz vakıf müessesesi sayesinde şahsî servetler, sayısız köy ve şehirde Müslümanların hizmetine girmişlerdir. Bu servetler bazı camilerin çevresinde medrese, imaret, çeşme, sebil, hamam, kütüphane ve hastane gibi diğer kuruluşlara dönüşerek imaret külliyelerini meydana getiriyorlardı. Bütün vakıf ve hayratın içinde en dikkate değer olanı şüphesiz ki külliyelerdir denebilir. Bu manzumelerde merkezi ağırlık, ibadethâne olan camiye verilmekle birlikte, bu ana unsurun etrafında ruh ve beden ihtiyaçlarının her çeşidine cevap veren bir site kuruluyordu. Camii ortasına alan külliyyede, medrese, kütüphâne, misafirhâne, aşhâne, şifahâne, han veya kervansaray gibi kuruluşlarla sosyal hayat canlı bir hale getiriliyordu.

Bütün bunlardan başka, vakıflar tarafından kurulan müesseselerde görev alan ve dolayısıyla vakıfta ücretle çalışanlara da gördükleri hizmetlerin karşılığı olarak büyük rakamlara ulaşan meblağlar veriliyordu. Bu sayede memlekette birçok kimseye de iş sahası açılmış oluyordu.⁶ Nitekim “Vakıflar Genel Müdürlüğü” arşivinde ihtimali sondaj metodu ile elde edilen 330 vakfiyenin tahlilinin yapıldığı bir araştırmada XVIII. asırda vakıf müessesesinin yıllık gelirinin hemen hemen devlet gelirlerinin yarısına eşit olduğu görülmektedir. Bununla beraber vakıf olarak kurulan binalara harcanmış olan paralar, bu hesaplamada nazarı dikkate alınmamıştır. Vakıf bütçelerinden bu bina ve kuruluşların bütün giderleri karşılandığı gibi, oralarda çalışanların ücretleri de ödeniyordu. Yapılan tahlillerin sonuçlarına göre XVIII. asırda kurulmuş bulunan 330 vakfın gelirleri üzerinden 4947 kişiye ücret ödendiği görülmektedir. Bu asırda Anadolu ile Rumeli’de 6000 yeni vakfın kurulmuş olduğu tahmin edilmektedir. O halde buradan XVIII. yüzyılda kurulmuş vakıflar tarafından ücretleri ödenen kişilerin sayısının muhtemelen 86915 rakamına ulaştığı sonucu çıkarılabilir. Şayet daha önceki dönemlerde kurulmuş olmalarına rağmen XVIII. yüzyılda hala işlemekte olan vakıflar tarafından

6 Bütün bu konularda daha geniş bilgi için bk. Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, İstanbul 2003, s. 152-157

ücretleri ödenen kişileri de yukarıda verilen rakama ilave edecek olursak bu sayı daha da yükselecektir. Ülkenin o dönemdeki toplam nüfusuna göre bu rakamın nisbetini göstermek için XVIII. asrın sonlarına doğru bütün Osmanlı topraklarında 25 milyon civarında nüfusun yaşadığını söylemek yetecektir.⁷

“Vakfiyeler Dilinden Merhamet Eğitimi” başlığını taşıyan bu tebliğimiz, Müslüman dünyada merhamet ve yardımlaşma boyutunun nasıl bir dereceye yükseldiğini göstermesi bakımından ister istemez bizi Osmanlı dönemindeki bir uygulamayı anlatmaya sevk etmektedir. Osmanlı toplumunda vakıf, o kadar önemli ve itibarlı bir müessesedir ki, malî imkân bakımından toplumun en alt seviyesinde bulunanlar ile en üst seviyesinde bulunanlar arasında anlayış bakımından bir farklılık göze çarpmaz. Bu bakımdan iki veya üç göz (oda) evi bulunan yaşlı ve kimsesiz bir kadın bile evinin bir veya iki odasını vakfetmek suretiyle bu anlayışa iştirak ederdi. Nitekim Ortaköy’de üç bab (oda) evi bulunan Hakime Hanım’ın vakfi⁸ bu konuda ne kadar ileriye gidildiğini ve nasıl bir mesafenin kat edildiğini bize göstermektedir. Osmanlı dünyasında büyük tesisleri yaptırmaya güçleri yetmeyenler, bütün bir toplum tarafından benimsenmiş olan hayır müesseselerine iştirak etmekten geri kalmıyorlardı. Yüzlerce kadın, geliri azalmış bir vakıf tesisine ufak da olsa bir gelir kaynağı sağlamak için evlerini, meyveli bahçelerini, tarla ve ziynet eşyası gibi mal varlıklarını bağışlıyorlardı. Böyle bir imkâna sahip bulunmayanlar da hiç olmazsa bir ilim ve din müessesesini aydınlatacak kandil masraflarını karşılayacak bir gelir vakfı kuruyorlardı.⁹ Bütün bunlar, Müslüman toplumlardaki “*Veren el alandan üstündür*” hadisinin¹⁰ kapsam alanına girme anlayışından kaynaklanıyordu. Bu bakımdan herkes veren el olmayı tercih ediyordu. Hükümdar, hükümdar aileleri, vezir ve diğer zengin insanlar da malî güçlerine göre çeşitli alanlarda vakıf kuruyorlardı. Bununla beraber biz burada Valide-i Atik, Mihrimah, Mihrişah ve Bezm-i Alem Haseki gibi herkes tarafından bilinen ve genellikle Valide sultanlar tarafından gerek günümüz Türkiye’sinin dahilinde, gerekse sınırlarımızın dışında kalmış olan vakıf tesislerinden söz etmeyeceğiz. Ancak bir anlayışı ortaya koyması ve konumuz olan merhametle ilgisinden dolayı 1843 tarihinde Bezm-i Âlem Vâlide Sultan tarafından “Garip Müslümanlar” için kurulmuş bulunan Vakıf Guraba Hastahânesi’nin kuruluş sebep ve felsefesini kısaca ortaya koymaya çalışacağız. Bu hastane için vakıf, hiçbir fedakarlıktan kaçınmadığı gibi, hastaların iyileştirilmesi için her türlü çareye başvurulmasını da şart koşmuştur. O, tam bir ana gibi milletin üzerine titremiştir. İyileşen hastalara

7 Bahaeddin Yediylidiz, “Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü” *Vakıflar Dergisi* (1982), XIV.

8 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), C. Evkaf, nr. 28339.

9 Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Müjgan Cunbur, “Ümmü Gülsüm Hatun Vakfiyesi” *Vakıflar Dergisi*, V. 207–212.

10 Buhârî, Zekât, 18; Müslim, Zekât, 32.

yol parasının verilmesini de şart koşan vakıf, hastalar için en iyi cins yemek ve ilaçların alınmasına varıncaya kadar her şeyin temin edilmesi için çalışılmasını şart koşmuştu. Yaptıkları bütün bu hizmet ve hayırların sebebini de Valide Sultan'ın mühründeki şu ifadelerden anlamak mümkündür:

“Muhabbetten Muhammed oldu hâsıl
Muhammedsiz muhabbetten ne hâsıl,
Zuhuruyla Bez-i âlem oldu vâsıl”¹¹

İyileşen hastalara yol parasının verilmesi ve hemen çalışmasını diye kendilerine bir miktar harçlık verilmesi geleneğinin Osmanlılardan önce de var olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Endülüs'teki hastanelerden bahseden Sigrid Hunke, buradaki Müslüman hastanesinde tedavi gören Hristiyan bir çocuğun, babasına yazdığı mektubu şu ifadelerle günümüze aktarır: “*Sevgili babacığım!. Benden para getirmenin lazım olup olmadığını soruyorsun. Taburcu edilsem hastaneden bana bir kat yeni elbise ve hemen çalışmaya başlamak zorunda kalmayayım diye 5 altın verecekler. Onun için süründen davar satmana gerek yok. Ama beni burada görmek istiyorsan hemen gelmelisin...*” Yazar, çok az kısmını verdiğimiz bu mektuptan sonra o dönemin İslam dünyasındaki hastaneleri ile Batıdaki hastaneleri mukayese ederek hayıflanır. Daha sonra da şöyle der: “Bu mektupta anlatılan şartları hiç tereddütsüz o kadar övündüğümüz XX. Yüzyılımıza koyabiliriz. Gerçekten bu, bundan bin yıl önce Himalayalarla Pireneler arasındaki her büyücek Arap şehrinde mutlaka bulunan hastanelerden birini anlatmaktadır. X. yüzyılın ortasında yalnız Kordoba'da 50 hastane vardı. Bununla bir zamanki örneğini, daha Harun Reşid zamanında ünlü hastaneleri bulunan Bağdad'ı bile geçmiş bulunuyordu.”¹²

Biraz önce, tebliğimizin başlığından bahsederken bunun, üç unsuru kapsadığına temas etmiştik. Onun için şimdi merhametin ne olduğu ve bunun eğitiminin Müslüman topluma nasıl verildiğini ve toplumda nasıl bir yansımaya bulduğunu görebiliriz.

Sözlük anlamıyla merhamet kelimesi, “acımak, şefkat göstermek” anlamında mastar, acıma duygusu ve bu duygunun etkisiyle yapılan iyilik ile lütuf anlamında isim olarak kullanılmaktadır. Aynı anlamdaki rahmet kelimesi de Allah'ın, bütün mahlukata (yaratılmışlara) yönelik lütuf ve ihsanlarını ifade ettiği gibi, insanlarda bulunan, onları hemcinslerinin ve diğer canlıların sıkıntıları karşısında duyarlı olmaya ve yardım etmeye sevk eden acıma duygusunu da ifade etmektedir. İslamî kaynaklarda merha-

11 Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ziya Kazıcı, “Osmanlı Kadınlarının Kurduğu Bazı Vakıflar” *Kadın ve Aile Dergisi* (1990), sayı 59, s. 9–11.

12 Sigrid Hunke, *Allah'ın Güneşi Avrupa Üzerinde*, trc. Hayrullah Örs, İstanbul (tarihsiz), s. 124–125. Ayrıca bk. Ziya Kazıcı, *İslam Kültürü ve Medeniyeti*, İstanbul 2010, s. 169–170.

met kavramı, genellikle rahmet kelimesiyle ifade edilirken, Türkçe’de merhamet, hem Allah’a, hem de insanlara, rahmet ise özellikle Allah’a nisbet edilerek kullanılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de merhamet kelimesi bir ayette geçerken (el-Beled, 17), rahmet 114 defa tekrarlanmaktadır.¹³

Bütün yönleriyle insanlığa örnek olan Hz. Peygamber, rahmet, acıma ve başkalarına yardımda bulunma gibi konularda da ümmetine, daha doğru bir ifade ile bütün bir insanlığa iyi bir örnek olmuştur. Çünkü o, bir Rahmet Peygamberi idi.¹⁴ Bu bakımdan ona iman eden ve onun Sünnet’ine uymak isteyen Müslümanlar, bu konuda ellerinden geleni yapma gayreti içine girmişlerdir. Öğreticisi Allah’ın Resûlü olan Müslümanlar, onu örnek alarak kurdukları vakıfların vakfiyeleri ile merhamet ve şefkatin nesilden nesile gelişerek intikalini sağlamaya çalışıyorlardı. Onun Sünnet’i, İslam âleminde, merhamet ve şefkat eğitiminin her alanda yaygınlaşmasına vesile olan en büyük etkenlerden biri olmuştur. Bu bakımdan İslam dünyasında sadece insanlara değil, hayvanlara karşı şefkatli ve merhametli davranmak, dinin emri olarak telakki edilir. İslam’ın gerek insan, gerekse hayvanlara karşı takındığı şefkat ve merhamet anlayışına bakıldığı zaman bu dinin, hayvanlara karşı nasıl bir davranış örneği sergilediği görülür. Biz, konuyu fazla uzatmadan Müslümanlar üzerindeki etkisini göstermesi bakımından sadece hadislerden bir iki örnek vermekle yetinmek istiyoruz. Allah’ın Elçisi bu konuda şöyle buyurmaktadır: “Bir kadın, bir kediyi hapsedip onu yedirmedeği, içirmedeği ve yeryüzünün haşeratından yemesine de müsaade etmeyip ölümüne sebep olduğu için cehenneme girmiştir.”¹⁵ Bir kadının, hayvanı aç bırakmak ve hapsedmek suretiyle bir nevi işkence ile ölümüne sebep olmasından, başka bir ifadeyle merhametsizliğinden dolayı cehenneme girdiğini belirten Allah Elçisi, merhamet ve şefkatinden dolayı da başka bir kadının nasıl cennete girdiğini şöyle anlatır: “Susuzluktan ölmek üzere olan ve kuyunun etrafında dolaşan bir köpeği görerek ayakkabısı ile (kuyudan su çıkarıp) ona su içiren Benî İsrail’in günahkârlarından bir kadın, bu yüzden mağfiret olunup (cennete) girdi.”¹⁶ Bu ve benzeri bilgilerden dolayı Müslüman toplumlarda hayvanlara karşı merhametli olmak, onlara eziyet etmemek, onları doyurmak ve hatta sadece onlar için vakıflar kurmak bir gelenek halinde devam edip gitmektedir. Yaralı hayvanların tedavisi, kışın göç edemeyen göçmen kuşların bakımı, yaşlanmış bulunan ve dolayısıyla iş göremez hale gelen hayvanların otlatılması için vakfedilen meralar vs. gibi vakıflar, hemen hemen herkes tarafından bilindikleri için bunlardan fazla bahsetmek istemiyoruz. Ancak, örnek

13 Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Mustafa Çağrıncı, “Merhamet” TDV. *İslam Ansiklopedisi*, XXIX, 184–185.

14 Müslim, Fedail, 126; Tirmizî, Daavat, 118.

15 Buhârî, Enbiya, 54; Müslim, Birr 135; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 317.

16 Buhârî, Enbiya, 54.

olması bakımından burada birkaç müesseseden bahsetmek gerekmektedir. Söz gelimi Ödemiş'te Mürselli İbrahim Ağa tarafından tesis edilen vakfın vakfiyesinde, leyleklerin beslenmesi için senelik 100 kuruş para ayrılmasını şart koştuğu görülmektedir. Keza, bizim dünyamızda, hastalanan kuşların, dağda aç kalan kurtların ve yaralanan atların da hizmetlerine koşulmuştur. Hayvanların tedavisi, beslenmesi ve nesillerinin devamı için çeşitli vakıflar kuruldu. Cami, medrese, mektep, ve saray gibi her türlü yapının bol güneş alan ve rüzgar almayan cephelerinin, ulaşılamayacak yüksekliklerine “*Kuş Köşkü*” veya “*Kuş Sarayı*” denilen kuş evleri yerleştirilmiştir. Mezarlıklardaki mermer sandukaların yanına yağmur suyu birikip kuşların içmesi için küçük teknelerin yapılması ayrı bir şefkat örneği olarak görülmektedir. Keza, bizim dünyamızda hayrat olarak yaptırılan çeşmeler, şehir, kasaba ve diğer yerleşim yerlerinde olduğu gibi, ana yolların kenarlarında, açıklık ve kırık yerlerde de inşa edilmişlerdi. Yerleşim yerleri arasındaki yollarda bulunan çeşmeler, “*Menzil Çeşmeleri*” olarak adlandırılırlar. Bunların, insanların ihtiyaçlarını giderecek lüle veya musluklarından başka, hayvanların sulanmaları için lüleleri ve önlerinde yalakları bulunuyordu. Açık arazideki çeşmelere de genellikle “*Çoban Çeşmeleri*” adı verilir. Ağıllarına dönmekte olan hayvanların su içmeleri için çok sayıda yalak bulunan bu çeşmelerden tabiatta bulunan çevredeki diğer bütün hayvanlar da susuzluklarını gideriyorlardı.¹⁷ Osmanlı insanının hayvanlara karşı olan bu şefkat ve merhameti, yabancıların da gözünden kaçmamış olacak ki, 1874 senesinde İstanbul’u ziyaret eden bir İtalyan seyyah, şunları söylüyor: “Sultanların veya şahısların hayratıyla beslenen sayılamayacak kadar çok güvercin sürüsü var. Türkler, kuşları himaye edip beslerler. Kuşlar da onların evlerinin etrafında, denizin üstünde ve mezarların arasında şenlik eder. İstanbul’da her yerde, insanın başı üzerinde dört bir tarafında kuşlar vardır. Şehre köy neşesi dağıtan ve ruhumuzdaki tabiat duygusunu durmadan yenileyerek içinizi serinleten cıvı cıvı sürüler, size şöyle dokunup geçer.”¹⁸

Osmanlı dönemi Müslüman Türk toplumunda çevrenin aslı özelliğini bozmadan korunması, temiz tutulması veya güzelleştirilmesi için başvuru olan çeşitli yöntemler vardı. Bu yöntemlerden biri de çevre ile ilgili kurulan vakıflardı. Söz gelimi vakfiye veya arşiv belgelerinde çevre temizliği bakımından günümüz insanının düşünemeyeceği kadar ince ve enteresan örnekler vardır. Sokaklara atılan ve hem sağlık, hem de görüntü olarak insanları rahatsız eden tükürük ve balgamların üzerlerine kül dök-türülmek suretiyle bunların çirkin manzaraları ile zararlarını ortadan kaldırmak için vakıflar kurulmuştu. Bu konuda hükümdarlar tarafından yapılan vakıflara değinmek istemiyoruz. Ancak çok daha küçük bir yerde ve çok daha mütevazı insanlar tarafından yapılan bir vakıf örneğine burada işaret etmek istiyoruz. Serez bölgesi Şer’i mahkeme

17 Daha geniş bilgi için bk. Ziya Kazıcı, “Çevre ve Mes’ûliyet” *Muradiye* (2008), sayı 15, s. 26.

18 Edmondo de Amicis, İstanbul 1874, trc. Beynun Akyavaş, Ankara 1981, s. 133.

sicilinde kayıtlı olan bilgiye göre her gün iki adam, bir kaba kül koyarak her gün çarşı ve pazar geziyor, nerede bir tükürük veya balgam görürlerse üzerine onu örtecek kadar bir miktar kül koyup geçiyorlarmış. Külün, antiseptik bir madde olduğu düşünülürse bu dönemde çevre ile ilgili sahip olunan sorumluluk ve buna bağlı olarak uygulanan sistemin ne kadar yerinde olduğu anlaşılır. Bütün bu anlattıklarımız yanında Bursa'daki “*Gurabahâne-i Laklakan*” denilen ve yeryüzü tarihinin eşsiz bir hastanesi olan ve leyleklerin tedavisi için kurulan hastanenin ismini burada zikretmek öyle zannediyorum ki, Osmanlı dünyasında bu konuda nasıl bir anlayışın hakim olduğunu göstermeye yetecektir. Bütün bunlar, merhamet ve şefkat anlayışından yola çıkılarak hayvanlara karşı nasıl davranılması gerektiğini ortaya koymaktadırlar. Burada bir noktaya daha temas etmek istiyoruz ki, o da hayvanlara karşı iyi muamelede bulunmayı resmî bir anlayış haline getiren ve aksine hareket edenlere nasıl bir cezanın uygulandığını ortaya koyması bakımından Osmanlı dönemindeki resmî bir müessesenin mevcut olma hâdisesidir. Bu müessese, temeli Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in uygulamasına dayanan “İhtisâb Teşkilâtı”dır.¹⁹ Hz. Peygamber'in yukarıda işaret edilen hadislerinden dolayı Müslüman toplumlarda değil sadece yük taşıyan hayvanlara, bütün hayvanlara karşı merhametli olmak, onlara eziyet etmemek, onları doyurmak ve hatta sadece onlar için vakıf kurmak bir gelenek haline gelmiştir. Osmanlılarda da bu geleneğe riayet, sadece vicdanî bir emir olarak değil, “İhtisâb Kanunnâmeleri”nde belirtildiğine göre uyulması mecburî bir kanun olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece bu konu, dinî geleneğin dışında, uyulmadığı takdirde, müeyyide ve cezaî sorumluluğu gerektiren bir kanun maddesi haline gelmiştir. Nitekim yük taşıyan hayvanlarla ilgili kanunda şöyle denilmektedir: “Ve ayağı yaramaz bargiri işletmeyeler. Ve at ve katır ve eşek ayağını gözedeler ve semerin göreler. Ve ağır yük vurmuyalar. Zira dilsüz canavardır. Her kangısında eksik bulunur ise sahibine tamam itdüre. Eslemeyanı tamam gereği gibi hakkından geline ...”²⁰ Görüldüğü gibi dertlerini anlatamayacaklarından “Dilsiz Canavar” diye isimlendirilen hayvanların sakat olmamaları, sakatlıklarına sebep olabilecek eksikliklerin giderilip tamamlanması gerekmektedir. Keza hayvanlara taşıyamayacakları ağırlıkta yük vurmamak da kanunla yasaklanmıştır. Konu, başka bir kanun maddesinde de şöyle dile getirilmektedir: “Ve at ve katır ve himarı (merkep) nalsız yürütmeyeler, gözedeler. Ve miktarından ziyade yük urmayalar. Eslemeyanı kadı marifetiyle hakkından gele.”²¹

Vakıfların, toplum için yerine getirdikleri hizmetler o kadar çoktur ki, bunların tamamını burada saymak ve yeterince anlatmak mümkün değildir. Hatta bu anlamda

19 Bu konuda geniş bilgi için bk. Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisâb Müessesesi)*, İstanbul 2006.

20 Ömer Lütfi Barkan, “İhtisâb Kanunları” *Türk Tarih Vesikaları* (1942), I /5, 339.

21 Kanunnâme, Süleymaniye Ktb. Âşir Efendi, nr. 1004, vr. 77a.

sadece “Avâriz Vakıfları” na²² bakmanın mümkün olmadığını belirtmemiz, konunun ne kadar geniş olduğunu gösterir. Zira böyle bir teşebbüs bizi, ciltler dolusu kitap yazma zorunda bırakacaktır. Bu sebeple çeşitli alanlarda ve özellikle sıkıntı içinde bulunanlara hizmeti görev haline getiren bazı vakıfların isimlerini burada zikretmekle yetinmek istiyoruz. Başkalarına karşılıksız yardım gibi bir prensipten doğan vakıflar, kesintisiz ve devam eden bir hizmetin verilmesini sağlıyorlardı. Nitekim fakirlere, dullara, öksüzlere yardımın yanında, borçlulara para yardımı yapmak; öğrencilerin eğitim ve öğretimlerini sağlamanın yanında onlara elbise ve yemek vermek; evlenecek ve fakat imkanı bulunmayan genç kızlara çeyiz hazırlamak; dinlenme için bahçe vakıfları, yollarda hem dinlenme, hem de namaz için “*Namazgâh Vakıfları*” yanında, hergünün ihtiyaçları yanı sıra efendileri tarafından azarlanmasın diye kase ve bardak gibi kap kacak kıran hizmetçilere verilmek üzere para vakfı yapan hayırsever ve insanlık duygusu yüksek kimseler, toplumda şefkat ve merhametin yayılmasına hizmet ediyorlardı. Abdullah oğlu Hacı İbrahim, Yeni Cami’de duran leylekler için yılda 100 kuruş yem parası vakfetmişti. Vakıflar, sadece insan ve hayvanlar için değil, aynı zamanda çevreyi koruma bakımından da önemli bir yere sahip idiler. Nitekim Selçuk Hatun, bıraktığı vakıf bahçe ve tarlaya her yıl muhtelif cinsten 100 meyve ağacının dikilmesini şart kılmişti.

Fakir, kimsesiz, zayıf ve kölelere karşı son derece şefkat ve merhamet sahibi olan ve ümmetine de bu yolda tavsiyelerde bulunan Hz. Peygamber’in bu neviden emirleri, sırf köle azad etmek için kurulan vakıfların ortaya çıkmalarına sebep olmuşlardı. Nitekim Yorgancı İsmail Çelebi, Beykoz’daki tekkeye vakfettiği mandırada çalışan kölelerin münasipleri ile evlendirilmesini şart koşar ve “Gence karı, karıya genç tezvic olunmaya ve evlatları dahi uslub-ı mezkûr üzre tezvic oluna.” diyerek yaşları denk olmayan gençlerle yaşlıların birbirleri ile evlendirilmemesini ister. Buna göre o, birbirleriyle evlendirilecek olan köle ve câriyelerin yaşlarının birbirlerine yakın olmasını talep etmektedir. Vakıf, bununla da yetinmeyerek 10 yıl vakıfta çalışıp hizmet edenlerin de âzâd edilmesini isteyerek bunu vakfın şartları arasında zikreder.²³ Öyle anlaşılıyor ki, Yorgancı İsmail Çelebi, böyle bir vakıf kurmakla Hz. Peygamber’in köleler hakkındaki, “Onlar sizin kardeşlerinizdir, yediğinizden yedin, giydiğinizden giydin, yapamayacakları iş buyurmayın.” emrine uymanın huzurunu yaşıyordu.

Vakıfların, insanımız için ifa ettikleri hizmetin önemini belirten canlı şahitler, kendi vakfiyeleridir. Vakfiyelerdeki bilgi ve şartlar, onların bütün bu faaliyetlerini gözlerimiz önüne sermektedir. Bugün Vakıflar Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Şer’iyye Sicilleri denilen mahkeme kayıtları ile değişik müessese ve şahısların elle-

22 Avâriz vakıfları ile ilgili geniş bilgi için bk. Kazıcı, *Vakıf Medeniyeti*, s. 136–138.

23 Daha geniş bilgi için bk. Osman Keskiöglü, “Bazı Yönleri ile Vakıflar” *Vakıflar Dergisi* (1973), X, 109.

rinde bulunan vakfiyeler yayınlanabilselerdi, sadece günümüz Türkiye'sinin sınırları içinde değil, ülkemizin sınırları dışında da vakıfların ne denli hizmet verdiklerini görebilecektik. Gerçekten vakıf kurma şuur ve anlayışı olmasaydı, hâla bugün bile sadece yurdumuzdakiler değil, Ortadoğu ile Avrupa ve Afrika gibi kıtalarda bulunan birçok ülkede propagandamızı yapan binlerce eser; bunlara şekil ve ruh veren ilim, irfan ve sanat erbabı da olmayacaktı.

Vakıfların, ülke ve toplum için ifa ettikleri hizmetin önemini belirten canlı şahitlerin bizzat kendi vakfiyeleri olduğunu söylemiştik. Örnek olması ve eğitim öğretimi ilgilendirmesi bakımından fazla büyük olmayan ve Pâdişahlar ile hanedan ailesi mensuplarının vakıfları ile mukayese edilmeyecek derecede küçük olan Kara Ahmed Paşa Vakfiyesi'nden küçük bir pasajı buraya almak istiyoruz. Böylece vakıfların hem eğitim – öğretim, hem de fakir ve kimsesizler için nasıl bir hizmet ifa ettiklerini görmüş olacağız.

“Ve her kim olursa olsun fakirlerin çocuklarına Kur'an-ı Azîm ta'lim olunmak ve Furkan-ı Kerim telkin edilmek üzere bir de mektep bina edilmesi,

“Ve ilim ve marifetin şanına ve âlimlere ve ilme hürmet kastıyla on altı oda ve bir dershâneyi hâvi bir medrese bina olunmasını ve yine on altı odalı İstanbul'da bir zâviye bina olunmasını tayin eylemiştir.

“Yine İstanbul'da Hz. İbrahim'in yolunda bulunmak üzere bir de imâret yapılacaktır ki, bu imâret, bir mutfak, bir taamhâne, misafirlerin ikametleri için birkaç oda, kiler, fırın, ahır, odunluk vesaireyi ihtiva edecektir.

“ Camiyi süpürmek, yaygı ve hasırlarını yaymak, kapılarını açmak ve kapamak üzere iki kayyum bulunacak ve bunlara günde dörder dirhem verilecektir.

“Âlişan olan vakıf hazretleri, mezkûr mektebe muallim olacak zatın kıraat ve Tecvitte mahir, iyi ahlaklı bir zat olup Müslümanların çocuklarına Kur'an-ı Kerim ta'lim ve telkin etmesini ve kudreti müsait olduğu takdirde onlara Sarf ve Nahiv (Arap dili grameri) ve lugat okutmasını ve bu çocukları kendi evladından farksız tutup onlara şefkatle muamele eylemesini, ta'lim ve te'dip kaidelerine riayet etmesini ve onların ahlaklarını tehzib (düzeltip iyileştirmek) ile kendilerine icab eden ihtimamı sarf kılmasını ve şefkatli bir ata olmasını.

“Çocuklardan yetim olanlar için Ramazan ve Kurban bayramlarında elbise parası olmak üzere her gün için üçer dirhem verilecektir. Medresenin odalarında mezkûr müderristen okuyacak on beş talebe bulunacaktır ki, bunlara gündelik ikişer dirhem verilecektir.

“Vâkıf (Allah, hayratını kabul eylesin), imâret için emanet ve diyanet ve ahlak-ı hamide (güzel ahlak) sahibi bir de şeyh²⁴ tayin etmiştir ki, bu zat, yemeklerin iyisini kötüsünü bilecektir.

Bu şeyh, ulemâ ve sülehâdan (Salih, iyi kimse) ve fukara ve zuafadan (zayıf ve güçsüz kimse) gelen misafirlere taam tevzi edecek (yemek dağıtacak) ve her kim olursa olsun bunları üç gün ve üç gece ağırlayacaktır.

“Binaların, mütemadi (devamlı olarak) tamiratını yapacak bir kimse de bulunacak ve kendisine günde dört dirhem verilecektir.”²⁵

Pek büyük olmayan ve geliri de pek fazla olmayan bir vakfın vakfiyesinden aldığımız bu pasajlar, vakıfların memleketin ilmî, dinî, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında nasıl bir rol oynadıklarını gözlerimizin önüne sermiş bulunmaktadır. Maddî imkânı kısıtlı olan ve vakfiyenin ifadesiyle fakir kimselerin küçük yaşta çocuklarının eğitim ve öğretimi için bir mektebin (ilkokul) yapılmasını şart koşan vâkıf (vakfı kuran kimse), daha yüksek seviyede eğitim – öğretim görevini yerine getirecek başka bir kurumun inşasını da şart koşturmaktadır. O, böyle hayırlı bir istekte bulunurken, yapılacak medresenin 16 oda (hücre) ile bir dershânenin meydana gelmesini arzu etmektedir. Öğrencilerin barınmaları ve mütalaada bulunmaları için inşa edilen bu 16 odada 15 öğrenci kalacaktır. Ayrıca bu öğrencilere günde iki dirhem de harçlık verilecektir. Böyle bir uygulama, müesseseye bir yatılı okul veya yurt havası vermektedir.

Vâkıf, mektepte hocalık yapacak olan kimsenin bilgi ve yetişme tarzına da dikkat çekmektedir. Öyle anlaşılıyor ki vâkıf, kurduğu eğitim kurumunda görevlendirilecek olan öğretmenin, kendi alanındaki bilgiden başka pedagojik formasyona da sahip olmasını şart ve talep etmektedir. Nitekim onun, hocalık yapacak olan kimsede aradığı şartlardan birinin de bu çocukları kendi çocukları gibi görüp ona göre muamele etmesini istemesidir. Vakfiyede geçen ifadesiyle o, çocuklar için şöyle diyordu: “... *bu çocukları kendi evladından farksız tutup onlara şefkatle muamele eylemesini, tâlim ve te'dip (eğitim–öğretim) kaidelerine riayet etmesini ve onların ahlaklarını tehzib ile kendilerine icab eden ihtimamı sarf kılmasını (göstermesini) ve şefkatli bir ata olması*” ifadeleri bunu göstermektedir.

Bir de imâret tesis eden Kara Ahmed Paşa, bu tesisi kurarken kendisine örnek aldığı kişi, cömertliği ve misafirlerine yaptığı ikramlarla tanınmış olan Hz. İbrahim'dir. Bu örnek olma şefkat ve merhamet eğitiminin nereye kadar uzandığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Belirtilen imarette misafirlerin rahat etmeleri ve konforlarının sağlanması için o günün şartlarına göre bütün imkânların seferber olun-

24 Yemekler hakkında bilgi sahibi olan yönetici.

25 “Kara Ahmed Paşa Vakfiyesi” nşr. Şerafettin Yaltkaya, *Vakıflar Dergisi* (1942), II, 97.

masını da şart kılmıştır. Yemeklerin kaliteli bir şekilde insanlara sunulması, eskiden beri üzerinde önemle durulan bir konudur. Bu bakımdan imârette insanlara verilen yemeklerin kaliteli olması gerekiyordu. Bu kaliteyi yakalayıp devam ettirecek ve aşçıları devamlı kontrol edecek bir görevliye ihtiyaç vardır. Adına “Şeyh” denen bu yönetici, hem dindar, hem de güzel ahlak (ahlak-ı hamide) sahibi olacaktır. Bu hasletleri ile o, gerek aşçılardan, gerekse diğer görevlilerden gelebilecek her türlü kötü niyet ve suistimale engel olabilecektir. Bu yönetici, imârete gelen misafirleri güler yüzle karşılayacak, yemeklerin zamanında onlara verilmesini sağlayacaktır. Bu arada imârete gelenlerin kimliklerine bakmadan onları üç gün misafir edecektir. Vakfiyenin diliyle bu şeyh, ulemâ ve sülehâdan ve fukara ve zuafadan gelen misafirlere taam tevzi edecek ve her kim olursa olsun bunları üç gün ve üç gece ağırlayacaktır.

Vakıflarda çalışmak suretiyle hizmet görenlerin, bu müesseselerden istifade edenlere karşı nasıl bir tavrın içinde olması gerektiğine temas ettiğimiz bu konuda yeni bir örnekle sözlerimizi bitirmek istiyoruz. Bilindiği gibi asırlar boyunca vakıfların medeniyet tarihimize kazandırmış oldukları müesseselerden biri de kervansaraylardır. Burada hizmet gören kimselerin, yolculara karşı olan tavırlarını da vakfiyelerden öğreniyoruz. Buna göre hizmetliler, tatlı sözlü ve güler yüzlü olacaklardır. Gelenlere yorgunluklarını unutturacak derecede nazik ve kibar davranacaklardır. Onlara karşı öyle hareket edecekler ki, yolcular, kendilerini evlerinde hissetmeliler.²⁶

26 Daha geniş bilgi için bk. Ziya Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 2006, s. 303.

OTURUM BAŞKANI- Ziya Bey hocamıza teşekkür ediyoruz.

Ben şahsen sabretmedim, büyük bir zevkle dinledim.

Bahsettiği örnekler çok güzel. Kuş sarayları. Bu vurgulanması gerekiyor. Kuş yuvası denmiyor dikkat ederseniz kuş sarayı diyor ve yollarda yapılan çeşmelere vuhuş ve tuyuğ için diyor. Vuhuş, vahşi hayvanlar demek malumaliniz yani vahşi hayvanlar ne yaparlarsa yapsınlar yahut köydeki nineyi yesinler demiyor da onlara hem yem hem su bırakacak yerler bırakıyorlar.

Hocam çok teşekkür ederim güzel şeyler söylediniz.

Efendim, “et-ta’zim li emrillah veş şefakatü âlâ halkillah bakış açısıyla merhamet.” Bize Doç. Dr. Necdet Tosun kardeşimiz ne diyecek bakalım.

Buyurun.

3- ALLAH'IN EMİRLERİNE SAYGI VE MAHLÛKÂTINA ŞEFKAT BAKIŞ AÇISIYLA MERHAMET

Doç. Dr. Necdet TOSUN

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Beşeriyete saâdet reçetesi olarak gelen İslam dininin özü, et-ta'zîm li-emrillâh ve'-ş-şefaka alâ halkillâh'tır. Yani: Allah Teâlâ'nın bütün emirlerine saygı ve O'nun mahlukâtına karşı şefkattir. Cenâb-ı Hakk'ı sevmenin alâmeti, O'nun mahlukâtına muhabbet, merhamet ve fedâkârlıkla yönelmektir. Zirâ seven, sevdiği uğruna sevgisi ölçüsünde fedâkârlık yapar ve bunu zevkle bir vazîfe olarak telakkî eder. Allah'ın mahlukâtına yapılan fedâkârlıklar, Allah ve Rasûlü'ne duyulan muhabbetin en bâriz göstergesidir.

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in, sahâbîlerin, İslam âlimlerinin ve mutasavvıfların merhamet konusunda birçok söz ve uygulamaları nakledilmiştir. İdeal Müslümanın örnek davranışlarını yansıtan bu misallere geçmeden önce, Cenâb-ı Hakk'ın kullarına karşı şefkat ve merhametine kısaca temas etmek gerekir.

Ömer İbnü'l-Hattâb radiyallahu anh şöyle demiştir:

(Bir keresinde) Resûlullah (s.a.s.) bir grup esir getirdiler. İçlerinde (ayrı düştüğü) çocuğuna duyduğu özlemden dolayı rastladığı her çocuğu kucaklayan, göğsüne bastırıp emziren bir kadın da vardı. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem çevresindekilere (o kadını işaretle):

- "Bu kadının çocuğunu ateşe atacağına ihtimal verir misiniz?" diye sordu.
- Asla, atmaz! dedik.

Bunun üzerine Hz. Peygamber: “İşte Allah Teâlâ kullarına, bu kadının yavrusuna olan şefkatinden daha merhametlidir.” buyurdu. (Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Tevbe, 22. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Cenâiz, 1; İbn Mâce, Zühd, 35)

Yüce Rabbimiz Kur’an-ı Kerim’de sık sık affedici ve merhametli olduğunu, hatta **“Merhamet edenlerin en merhametlisi”**¹ bulunduğunu ve merhametinin her şeyi ihâta ettiğini² haber verir. Mahlûkâtta bütün merhamet tezâhürleri de Cenâb-ı Hak’ın bu nihayetsiz rahmetinin bir tecellisidir. Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurur:

“Cenâb-ı Hak rahmetini yüz parçaya ayırdı; bunun doksan dokuzunu kendi katında tuttu, bir cüz’ünü de yeryüzüne indirdi. İşte bu bir cüz rahmet sebebiyle yaratıklar birbirine merhamet ederler. Hatta ana atın, (süt emzirirken) yavrusuna zarar vermemek için ayağını yukarı kaldırması bile, bu yüzde birlik rahmetin eseridir.” (Buhârî, Edeb, 19, Müslim, Tevbe, 17)

Bu hadîs-i şerîften anlaşılacağı üzere, Cenâb-ı Hak kullarına karşı şefkat ve merhametinin yüzde 99’unu, ahirette onları bağışlamak için kullanacaktır.

Allah Teâlâ’nın ahlakıyla ahlaklanmış olan Peygamber Efendimiz de şefkat ve merhamet konusunda insanlığa örnek bir şahsiyetti. İnsanları hidayete çağıran ve onları dalâletten kurtarmak için var gücüyle çalışan Efendimiz (s.a.s.), bu durumunu bir hadîs-i şerîfnde şöyle ifade etmiştir:

“Benimle sizin durumunuz şuna benzer: Bir adam ateş yakar. Ateş etrafı aydınlatınca pervaneler (gece kelebekleri) ve aydınlığı seven bir kısım hayvanlar bu ateşe kendilerini atmaya başlarlar. Adamcağız onlara mâni olmaya çalışır. Ancak hayvanlar gâlip gelip pek çoğu ateşe düşer. Ben, ateşe düşmemeniz için sizi belinizden yakalıyorum, ancak siz ateşe atılmak için koşuyorsunuz.” (Buhârî, Rikâk, 26)

Peygamber Efendimiz’in şefkat ve merhametini Kur’an-ı Kerim de dile getirmektedir:

“Andolsun ki size kendi içinizden öyle izzetli bir peygamber geldi ki, sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. Size çok düşkündür. Müminlere karşı Raûf (ciddan şefkatli) ve Rahîm (son derece merhametli)’dir.” (et-Tevbe, 128)

Hz. Peygamber’in şefkati toplumdaki bir kesimle sınırlı değildi. Onun şefkat ve merhameti bütün mahlûkâtı kuşatıyordu. **“Yeryüzündekilere şefkat ve merhamet gösteriniz ki, gökyüzündekiler de size merhamet etsin.”** (Tirmizî, Birr, 16/1924) sözüyle yeryüzündeki bütün yaratılmışlara merhamet etmeyi tavsiye etmiştir.

1 el-Arâf, 7/151.

2 el-Arâf, 7/156.

Hâlık'tan ötürü mahlûkâta gösterilecek şefkat ve müsâmaha, müminleri kemâle ve fazilete erdiren en kuvvetli bir müessirdir. Bir gün Hz. Peygamber (s.a.s.):

“–Nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, birbirinize merhamet etmediğiniz müddetçe cennete giremezsiniz.” buyurmuşlardı. Ashâb-ı kirâm:

“–Yâ Rasûlallâh! Hepimiz merhametliyiz.” dediler. Allah Rasûlü (s.a.s.) ise şu izâhı yaptı:

“–Benim kastettiğim merhamet, sizin anladığımız şekilde yalnızca birbirinize olan merhamet değildir. Bilakis bütün mahlûkâta şâmil olan merhamettir, evet bütün mahlûkâtı kapsayan merhamet!..” (Hâkim, IV, 185/7310)

Bununla birlikte, Hz. Peygamber özellikle çocuk, yetim, fakir, esir gibi zayıf durumdaki insanlar ile hayvanlara karşı şefkat ve merhamet göstermek konusuna daha fazla vurgu yapmıştır. Bu konuları gruplandırarak örnekleriyle ele almak, İslam kültüründe merhametin yerini ve önemini daha iyi ortaya koyacaktır.

ÇOCUKLARA KARŞI ŞEFKAT VE MERHAMET:

Peygamberimiz (s.a.s) bir çocuk gördüğünde, yüzünü neşe ve muhabbet kaplar, ashâbın çocuklarına rastladıkça selam verirdi. Onları çok sever, zaman zaman şaka-laşırdı. Hattâ bir defasında yarış yapan bir çocuk grubu görmüş, onlarla beraber o da koşmuştu. O rahmeten li'l-âlemîn, devesinde iken çocuklarla karşılaştığında onları hoşnûd etmek için devesine bindirir, alâka gösterirdi. Çocuğu ağladığında annenin zor duruma düşmemesi ve bir an önce ona bakması için cemaatle namazın kısaltılmasına müsâade etmişti.

Ebû Abdurrahman Cebeli şöyle anlatıyor:

Rumlara karşı vukû bulan bir sefer esnâsında Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.) ile bir gemide idik. Başımızda Abdullâh bin Kays bulunuyordu. Hz. Ebû Eyyûb el-Ensârî, ganîmetleri taksîme memur olan zâtın yanına geldi ve orada bir kadının ağladığını gördü. Bu kadın, gazâ esnâsında esir düşenlerdendi. Hz. Ebû Eyyûb, bu kadının niçin ağladığını sorunca ona:

“–Bu kadının bir çocuğu var, çocuğu anasından ayırdılar, bu yüzden ağlıyor.” cevâbı verildi.

Ebû Eyyûb (r.a.), hemen çocuğu buldu ve onu anasına teslim ederek kadının gözyaşlarını dindirdi.

Fakat ganîmetleri taksîm eden memur, Abdullâh bin Kays'a giderek Hz. Ebû Eyyûb'un yaptıklarını anlattı. Abdullâh bin Kays, Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye bu davranışının sebebini sorunca, o da şu cevâbı verdi:

“–Ben, Rasûlullâh (s.a.s.)’den şu hadîsi dinledim:

“Ana ile çocuğunu birbirinden ayıranları Cenâb-ı Hak kıyâmet gününde bütün sevdiklerinden ayırır.” (Ahmed, V, 422; Tirmizî, Buyû, 52/1283)

Ebû Hureyre hazretleri şöyle anlatır:

“Resûlullah (s.a.s.) ile birlikte yatsı namazı kılıyorduk. Efendimiz secdeye varınca Hasan ile Hüseyin sıçrayıp sırtına bindiler. Başını kaldırdığında onları arkasından yumuşak bir şekilde, rıfla aldı ve yere koydu. Secdeye vardığında tekrar bindiler. Namaz bitinceye kadar böyle devam etti. Namazdan sonra onları dizine oturttu. Yanına vardım ve: “Yâ Resûlallah! İstersen onları evlerine götürüyüm.” dedim. O arada bir ışık parladı. Efendimiz onlara: **“Haydi annenize gidin!”** dedi. Çocuklar eve girinceye kadar ışığın aydınlığı parladı durdu.” (İbn-i Hanbel, II, 513)

İbn-i Abbas (r.a.) şu muhabbet dolu hâdiseyi nakleder: Resûlullah (s.a.s.) torunu Hüseyin’i omzuna almış taşıyordu. Bir adam:

– Ne güzel bir bineğe binmişsin ey yavrucuğum! dedi. Nebî (s.a.s.) de şöyle buyurdu:

“– O da ne güzel bir süvâridir!” (Tirmizî, Menâkıb, 30/3784)

YETİMLERE ŞEFKAT:

Peygamber Efendimiz, yetimlere şefkatle yaklaşan müminleri en büyük mükâfâtle müjdelemiştir. Bir gün:

“Yetimi koruyup kollayan kişi ile ben cennette şu ikisi gibiyiz.” buyurmuş, aralarını biraz açarak işaret ve orta parmağını göstermiştir. (Buhârî, Edeb, 24; Talak, 14)

Kalbinin kasvetinden şikayet eden bir sahâbîye Peygamber Efendimiz (s.a.s.):

“Eğer kalbinin yumuşamasını istiyorsan, fakire yedir, yetimin başını okşa!” buyurmuştur. (Ahmed, II, 263, 387)

Rasûl-i Ekrem (s.a.s.) Efendimiz, ümmetini toplumdaki kanadı kırıklarla meşgul olmaya teşvik ederek şöyle buyurmuştur:

“Müslümanlar içinde en hayırlı ev; içinde yetime iyi muâmele edilen evdir. Müslümanlar içinde en kötü ev de yetime kötü muâmele edilen evdir.” (İbn-i Mâce, Edeb, 6)

“Bir kimse, Müslümanların arasında bulunan bir yetimi alarak yedirip içirmek üzere evine götürürse, affedilmeyecek bir suç işlemediği takdirde, Allah Teâlâ onu mutlaka cennete koyar.” (Tirmizî, Birr, 14/1917)

“Bir kimse sırf Allah rızası için bir yetimin başını okşarsa, elinin dokunduğu her saç teline karşılık ona sevap yazılır..” (Ahmed, V, 250)

Pek ulvî bir rûha sahip olan Fahr-i Kâinât Efendimiz, ümmetinin yetimleriyle bizzat meşgul olmuşlardır. *Üsve-i hasene olmalarının bir tezâhürü olarak da şu güzel misâli insanlık âlemine hediye etmişlerdir:*

“Ben her mümine kendi nefsinden daha ileriyim, daha yakınım. Bir kimse ölürlen mal bırakırsa o mal kendi yakınlarına âittir. Fakat borç veya yetimler bırakırsa, o borç bana âittir; yetimlere bakmak da benim vazîfemdir.” (Müslim, Cuma, 43; İbn-i Mâce, Mukaddime, 7)

Allah Rasûlü (s.a.s.) Efendimiz’in bu ifâdeleri, bir müminin diğergam olup kendini toplumdan mes’ûl hissetmesinin ne güzel bir misâlidir.

FAKİRLERE MERHAMET:

İbn-i Abbâs (r.a.)’dan şöyle nakledilir:

“Hz. Ali (r.a.) bir gece bir miktar arpa karşılığında bir hurmalığı suladı. Sabah olunca ücreti olan arpayı alarak evine geldi. Getirdiği arpanın üçte birini öğütüp “Hazîra” denilen bir yemek yaptılar. Yemek pişince bir yoksul geldi ve yemek istedi. Onlar da pişen yemeği olduğu gibi yoksula verdiler. Sonra ikinci üçte biri öğütüp yemek yaptılar. Yemek pişince bu sefer bir yetim gelip bir şeyler istedi. Bu yemeği de o yetime verdiler ve kalan son üçte biri öğütüp ondan tekrar yemek yaptılar. Yemek piştiğinde müşriklerden bir esir geldi ve bir şeyler istedi. Son yemeklerini de ona verdiler ve o günü aç olarak geçirdiler.”

Diğer bir rivayete göre, üç gün üst üste iftarlıklarını fakire, yetime ve esire vererek su ile iftar ettiler. İşte bunun üzerine şu ayet-i kerimeler nâzil oldu:

“Kendileri de muhtâc oldukları hâlde yiyeceklerini, sırf Allah’ın rızasına nâil olabilmek için fakire, yetime ve esire ikrâm ederler ve: “Biz size bunu sırf Allah rızası için ikrâm ediyoruz. Sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz, çetin ve belâlî bir günde Rabbimizden (O’nun azâbına uğramaktan) korkuyoruz.” (derler). Allah da onları o günün felâketinden muhâfaza eder, yüzlerine nûr, gönüllerine sürûr bahşeder.” (el-İnsân, 8-11) (Vâhidî, s. 470; Zemahşeri, VI, 191-192; Râzî, XXX, 244)

Harp Esirlerine Şefkat:

Hz. Peygamber (s.a.s) bilhassa kölelere (harp esirlerine) çok şefkatli idi. Ashâbına:

“Onlar sizin kardeşlerinizdir; yediğinizden yedinin, içtiğinizden içirin!” (Müslim, Eymân, 36-38) buyururlardı.

Müslümanlar, düşmanları bile olsa Allah'ın kullarına şefkat ve merhametle muâmele ederler. Mus'ab bin Umeyr'in kardeşi Ebû Azîz, Bedir'de müşriklerin bayraktarlığını yapmıştı. Savaşın sonunda esir düştü. Ebû Azîz, bu esnâda gördüğü şefkat ve merhameti şöyle nakleder:

“Bedir Savaşı'nda ben de esir düşmüş, Ensâr'dan bir topluluğa teslim edilmiştim. Bedir'den dönerken, sabah ve akşam yemekleri geldiğinde ekmeği bana tahsis ederler, kendileri de kuru hurma ile geçiştirirlerdi. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.s.), bize güzel muâmelede bulunmalarını tavsiye etmişti. Onlardan birinin eline bir ekmeğin parçası geçse hemen onu getirir ve bana verirdi. Ben hayâ eder o ekmeğin parçasını onlardan birine iade ederdim, ancak o ekmeği tekrar bana verir, kesinlikle el sürmezdi. (İbn-i Hişâm, II, 288; Heysemî, VI, 86)

HAYVANLARA KARŞI ŞEFKAT:

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şefkat ve merhametinden hayvanlar da nasibini alıyordu. O, ashâbına: “Hayvanlarınızdan süt sağmadan önce tırnaklarınızı kesin de hayvanlara eziyet vermeyin.” buyururdu.

Sevâde bin Rebî't şu muhteşem incelik ve merhamet misâlini nakleder: “Peygamber Efendimiz'in huzûr-i âlilerine çıkıp birşeyler istedim. Bana birkaç tane (3 ile 10 arasında) deve verilmesini söyledi. Sonra da şu tavsiyede bulundu:

“–Evine döndüğün zaman hâne halkına söyle, hayvanlara iyi baksınlar, yemlerini güzelce versinler! Yine onlara tırnaklarını kesmelerini emret ki hayvanları sağarken memelerini incitip yaralamasınlar!” (Ahmed, III, 484; Heysemî, V, 168, 259, VIII, 196)

Ebû Vâkîd (r.a.) anlatıyor:

“Rasûlullâh (s.a.s.) Medine'ye geldiği zaman, Medineliler, diri olan devenin hörgücünü kesiyor, koyunların da butlarından koparıp yiyorlardı. Bu durum üzerine Rasûlullâh (s.a.s.):

“–Hayvan diri iken ondan kesilen bir şey meyte (lâşe, ölü) hükmündedir, yenilmez.” buyurdu. (Tirmizî, Sayd, 12/1480)

Rasûlullâh (s.a.s.) Efendimiz'in Rahmet Peygamberi olarak teşrif etmesi ile hayvanlar bile zulümden kurtulup huzûr buldular.

Rasûlullâh (s.a.s.), koyunu kulağından çekerek boğazlamaya götüren bir kimseye rastlamıştı. Hemen müdâhâle ederek:

“–Hayvanın kulağını bırak da boynunun kenarından tut!” buyurdu. (İbn-i Mâce, Zebâih, 3)

Sahâbeden Abdullâh bin Câfer (r.a.) bir seyahat esnâsında, bir hurma bahçesine uğradı. Bahçenin hizmetçisi siyahî bir köle idi. Köleye üç adet ekmek getirmişlerdi. Bu sırada bir köpek geldi. Köle, ekmeklerden birini ona attı. Köpek ekmeği yedi. Öbürünü attı. Onu da yedi. Üçüncüyü de attı. Onu da yedi.

Bunun üzerine Abdullâh bin Câfer (r.a.) ile köle arasında şöyle bir konuşma geçti:

“–Senin ücretin nedir?”

“–İşte gördüğünüz üç ekmek.”

“–Niçin hepsini köpeğe verdin?”

“–Buralarda hiç köpek yoktu. Bu köpek uzaklardan gelmiş olmalı. Aç kalmasına gönlüm râzî olmadı.”

“–Peki bugün sen ne yiyeceksin?”

“–Sabredeceğim, günlük hakkımı Rabbimin bu aç mahlûkuna devrettim.”

Bu güzel ahlak karşısında hayrân kalan Abdullâh (r.a.):

“Sübhânallâh! Benim çok cömert olduğumu söylerler. Bu köle benden daha cömertmiş!” buyurdu. Ardından da o köleyi ve hurma bahçesini satın aldı ve köleyi âzâd edip, hurmalığı ona bağışladı. (Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, s. 440)

Abdullâh bin Mesûd (r.a.) der ki:

Biz bir yolculukta Rasûlullâh (s.a.s.) ile beraber idik. Efendimiz bir ihtiyacı için yanımızdan ayrıldı. O sırada bir kuş gördük, iki tane de yavrusu vardı. Biz yavrularını aldık, kuş ise aşağı yukarı çıkıp inerek çırpınmaya başladı. Rasûl-i Ekrem Efendimiz geldiğinde bu hâli gördü ve şöyle buyurdu:

“–Kim bu zavallının yavrusunu alarak ona eziyet etti, çabuk yavrusunu geri verin!” (Ebû Dâvûd, Cihâd, 112/2675, Edeb, 163-164)

Rasûlullâh (s.a.s.) bir gün ashâbıyla birlikte otururken elinde üzeri sarılı bir şey bulunan bir adam gelerek Efendimiz'e şöyle dedi:

“–Ey Allah'ın Rasûlü, seni görünce buraya geldim. Gelirken bir ağaç kümesinin yanına uğradım. Orada bir kuşun yavrularının seslerini işittim de hemen onları alıp elbisemin arasına sardım. Derken anneleri gelip başımın üzerinde dönmeye başladı. Neticede ben yavrularının üzerini açtım, anne kuş gelip onların üzerine kondu. Ben tekrar üzerlerini örttüm. Şimdi onlar işte buradadır.”

Fahr-i Kâinât Efendimiz:

“–**Onları hemen bırak!**” diye emretti. Adam da bıraktı. Ana kuş, kaçıp uzaklaşmak yerine yavrularının başında durdu, onları terk etmedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü ashâbına sordu:

“–**Şu annenin yavrularına şefkatine hayret ediyorsunuz değil mi?**”

“–**Evet yâ Rasûlallah!**” dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz:

“–**Beni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl’e yemin olsun ki, Allah’ın kullarına karşı rahmeti, şu anne kuşun yavrularına karşı taşıdığı şefkatten daha fazladır. Onları götür, aldığı yere koy, anneleri de beraber olsun!**” buyurdu. Sahâbî de onları derhâl yerlerine götürdü. (Ebû Dâvûd, Cenâiz, 1/3089)

Rasûlullâh (s.a.s), Cenâb-ı Hakk’ın rızâsının bâzen çok küçük bir şeyde olabileceğini şu misalle ne güzel anlatmaktadır:

“**Vaktiyle bir adam yolda giderken çok susadı. Bir kuyu buldu, içine indi su içti ve dışarı çıktı. Bir de ne görsün; bir köpek, dili bir karış dışarıda soluyor ve susuzluktan nemli toprağı yalayıp duruyordu. Adam kendi kendine:**

“Bu köpek de tıpkı benim gibi pek susamış!” deyip kendi içinde bir vicdan muhâsbesi yaptı. Hemen kuyuya indi, ayakkabısını su ile doldurdu, onu ağzına alarak yukarıya çıktı ve köpeğı suladı. Adamın bu hareketinden Allah Teâlâ hoşnud oldu ve onu bağışladı.”

Sahâbiler:

“–**Ey Allah’ın Rasûlü! Bizim için hayvanlardan dolayı da sevap var mı?**” dediler. Rasûl-i Ekrem Efendimiz:

“–**Her canlı sebebiyle sevap vardır.**” buyurdu. (Buhârî, Şûrb, 9; Müslim, Selâm, 153)

Allah Rasûlü (s.a.s.) Ensâr’dan bir kimsenin bahçesine uğramış, orada bir deve görmüştü. Deve, Peygamber Efendimiz’i görünce inledi ve gözlerinden yaşlar aktı. Efendimiz, devenin yanına gitti, kulaklarının arkasını şefkatle okşadı. Deve sâkinleşti. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

“–**Bu deve kimindir?**” diye sordu. Medîneli bir delikanlı yaklaştı ve:

“–**Bu deve benimdir ey Allah’ın Rasûlü!**” dedi. Fahr-i Kâinât Efendimiz:

“–**Sana lutfettiğı şu hayvan hakkında Allah’tan korkmuyor musun? O senin, kendisini aç bıraktığını ve çok yorduğunu bana şikayet ediyor.**” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 44/2549)

Nebî (s.a.s.), dağlanarak yüzüne damga vurulmuş bir merkebin yanından geçti. Bunun üzerine:

“*Bu hayvanın yüzünü dağlayanı Allah lânet etsin!*” buyurdu. (Müslim, Libâs, 107)

Bir defasında Rasûlullâh (s.a.s.) Mekke’ye gitmek üzere ihramlı olarak Medine’den çıkmıştı. Üşâye mevkiine geldi. Burası Ruveyse ile Arc arasında bir yer idi. Burada, gölgede kıvrılıp uyumakta olan bir ceylan gördü. Âlemlerin Efendisi, ashâbından bir şahsa, herkes geçinceye kadar ceylanın yanında bekleyip kimseye hayvanı tedirgin ve rahatsız ettirmemesini emretti. (*Muvatta*, Hacc, 79; Nesâî, Hacc, 78)

TASAVVUF TARİHİNDEN ŞEFKAT VE MERHAMET ÖRNEKLERİ:

Hoca Ahmed-i Yesevî Hazretleri ne güzel buyurur:

Nerde görsen gönlü kırık, merhem ol

Öyle mazlum yolda kalsa, yoldaş ol.

Yunus Emre de:

Yaratılanı hoş gör, Yaratandan ötürü, buyurmuştur.

Bâyezîd-i Bistâmî Hazretleri yolculuk esnasında bir ağacın altında biraz istirahat ettikten sonra yolculuğa devâm etmişti. Yolda torbaların üzerinde, dinlendiği yerde gördüğü birkaç karıncanın gezindiğini fark etti. Onları yurtlarından ayrı düşürmemek ve onlara gurbet hayâtı yaşatmamak için o kadar yolu geri döndü. Dinlendikleri yere geldi ve karıncaları eski yerlerine bıraktı.

Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) anlatıyor:

“Zamanımızda binlerce velî vardı. Fakat asrın kutubluğu vazîfesi Ebû Hafs adında bir demirciye verilmişti. Bunun hikmetine muttalî olmak için dükkanına gittim. Kendisini çok dertli gördüm ve sebebini sordum. Büyük bir hüznle şöyle dedi:

–Acaba benim derdimden daha büyük bir dert, benden daha dertli bir insan var mı? Derdim şudur ki; acaba kıyamet gününde bu kadar kulun hâli nice olur?

Ardından ağlamaya başladı ve beni de ağlattı. Merak edip sordum:

–Halkın azap görmesinden niçin bu kadar kederleniyorsun?

Ebû Hafs Hazretleri cevaben:

“Benim fitratım merhamet ve şefkat mayasıyla yoğrulmuştur. Şayet ehl-i cehen-nemin bütün azâbı bana yükletilip onlar affedilse, ben bundan ziyâdesiyle memnûn ve derdimden de halâs olurum. . .” dedi.

Bunun üzerine anladım ki, Ebû Hafs Hazretleri “nefsî nefsi” (kendim, kendim) diyenlerden değil, Peygamber meşrebinde olup “ümme’ti ümme’ti” diyenlerdendir. Onun yanında bir müddet kaldım. Bu arada kendisine bazı Kur’an sûrelerini öğrettim. Ancak kırk senedir tahsil ve idrâk edemediğim dereceye onun vesilesiyle ulaşmamla, asıl tâlimi o bana yapmaktaydı.

Ebü’l-Hasan Harakâni Hazretleri, İslam kardeşliği hakkındaki duygularını ifâde ederken tahdis-i nîmet kabilinden şöyle buyurur:

“Türkistan’dan Şam’a kadar olan sahada birinin parmağına diken batsa, o benim parmağıma batmıştır. Birinin ayağına taş çarpsa o benim ayağıma çarpmıştır. Onun acısını ben hissederim. Bir kalbde hüznün varsa o kalb benim kalbidir.”

Mevlânâ Celâleddin Rûmî hazretleri dergâhtaki sohbet ederken bir sarhoş çıkar gelir. Dervişler onu inciterek dışarı çıkarmak isterler. Mevlânâ Hazretleri, o sarhoşun hakikati aramak için dergâha sığınan bir insan olduğunu düşünerek onu incitenlere hitâben:

“–Şarabı o içmiş, âdeta siz sarhoş olmuşsunuz!” buyurur.

Bu hikâye, günâha karşı tabii olan muhâlefeti, günahkâra şümûllendirmemenin, bilâkis günahkârı yaralı bir kuş gibi şefkate muhtaç kabûl etmenin ve onu merhametle can sarayına alıp irşâd edebilmenin müşahhas bir misâlidir.

Büyük Allah dostu Bahâeddin Nakşibend Hazretleri, hayvanlara muâmelenin zirvesi sayılabilecek benzersiz bir hâlini şu şekilde anlatır:

Arayış içinde olduğum ilk günlerde Allah Teâlâ’nın sevgili kullarından olan Emir Külâl Hazretleri ile karşılaştım. O zaman cezbe hâlim ileri idi. Bana şöyle dedi:

“–Gönül almaya bak; güçsüzlere hizmet et! Zayıfları, gönlü kırıkları koru! Onlar öyle kimselerdir ki, halktan hiçbir gelirleri yoktur. Bununla beraber tam bir kalb huzûru, tevâzû, kırıklık içinde kalıp giderler. Onları ara bul!”

Bu kadri yüce zâtın emrini tuttum. Söylediği yolda uzun süre çalıştım. Bundan sonra o Allah dostu, bana hayvanlara bakmayı emretti. Onların hastalıklarını tedâvî etmemi söyledi. Tek başıma onların yaralarını sarmayı, temizlemeyi ve bu işleri de iyi niyetle, ihlâsla yapmamı tavsiye buyurdu. Bu hizmeti de yerine getirdim.

Ubeydullâh Ahrar Hazretleri’nin tanıdıklarına ve tanımadıklarına yardım ve şefkati, sınır kabul etmez derecede büyüktü. Kendisi bu hizmetlerinden birini şöyle anlatır:

“Semerkant’ta Mevlânâ Kutbuddîn Medresesi’ndeki dört hastanın hizmetini üzerime almıştım. Hastalıkları arttığından, yataklarını kirletirlerdi. Ben onları elimle yıkayıp, çamaşırlarını giydirirdim. Devamlı hizmet ettiğim için hastalıkları bana da

sirayet etti ve yatağa düştüm. Fakat o hâlimle bile, testilerle su getirip hastaların bakımına ve elbiselerini yıkamaya devâm ettim.”

TARİHİMİZDEN ŞEFKAT VE MERHAMET ÖRNEKLERİ:

Ecdâdımızın ne muazzam bir fedâkârlık ve merhamet ufkuna sâhip olduğunu göstermesi bakımından Corneille Le Bruyn isimli Batılının şu müşâhedesini ne kadar mühimdir:

“Türklerin iyiliği sâdece insanlara münhasır kalmayıp kuşlara bile şâmidir. İçlerinden bazıları pazar kurulan yerlere muntazaman devâm ederek kafeslerde satılan kuşları satın alıp hemen âzâd ederler. Bunu yapmalarının sebebi, Rûz-ı Mahşer’de o kuşların huzûr-i ilahîye gelip insanlardan görmüş oldukları iyiliğe şehâdet edeceğine inanmalarıdır.”

İstanbul Aksaray’daki Vâlide Camii’ni yaptırmış olan Pertevniyâl Vâlide Sultan vefât ettiğinde, sâlih bir kimse onu rüyâsında güzel bir makamda gördü ve sordu:

“Yaptırдыңın mâbed dolayısıyla mı Allah seni bu makâma yükseltti?”

Pertevniyâl Vâlide Sultan:

“–Hayır.” dedi.

O sâlih zât şaşırarak:

“–O hâlde hangi amelikle bu mertebeye nâil oldun?” diye sordu.

Vâlide Sultan şu ibretli cevâbı verdi:

“–Çok yağmurlu bir gündü. Eyüb Sultan Camii’ne ziyârete gidiyorduk. Kaldırımın kenarında oluşan su birikintisi içinde cılız bir kedi yavrusunun çırpındığını gördüm. Faytonu durdurdum; yanımdaki bacıya:

“–Git de, şu kediciği aliver; yoksa zavallı yavru boğulacak!..” dedim.

Bacı ise:

“–Aman Sultânım! Senin de benim de üstümüz kirlenir.” deyip yavruyu getirmek istemedi.

Ben de onu kırmamak için arabadan kendim inip çamurun içine girdim ve o kedi yavrusunu kurtardım. Kediciği titriyordu. Acıdım ve onu kucağıma alıp, iyice ısıttım. Çok geçmeden zavalcılık canlanıverdi.

Allah Teâlâ, o kediyen olan küçük hizmet ve merhametimden dolayı bana bu yüce makâmı ihsân eyledi.”

İşte bâzen, çok basit ve önemsiz gibi görünen küçük bir iyilik, Cenâb-ı Hakk'ın merhametini o kadar celbedebilir ki, büyük ikram ve lutuflara vesile olur. Bu yüzden insan, çoğu zaman önemsiz zannedilen küçük hayırlardan bile kendini müstağni görmemelidir. Zîrâ insanın dünyâda da ukbâda da büyük-küçük her hayrın mânevî yardımına ihtiyâcı vardır.

Çanakkale muhârebelerinde, îmânlı askerimizin merhamet hissi, sadece mümin kardeşlerine değil, kendilerini öldürmeye gelen düşman askerlerine dahi ulaşmaktaydı. Bu hakikati, 1930'da kendilerine ait bir anıt mezarın açılışına gelen Fransız Generali Guro, şehîd Türk askerlerinin kabirlerini de ziyâret etmek isteyerek, etrafındaki çoğu Fransız olan topluluğa karşı yaptığı bir konuşmada şöyle itiraf etmiştir:

“–Efendiler! Müslüman Türk askeri, ender bulunan bir askerdir. Bu hususta size dimağimde hâlâ taptaze kalan canlı bir hâtırâ nakletmek istiyorum:

Bir sabah günün ilk ışıkları ile birlikte Türkler’le süngü harbine başlamıştık. Onlar, çok ama çok mâhir dövüşüyorlardı. Kendileriyle başa çıkmak mümkün değildi. Akşam geç vakte kadar süren bir çarpışmadan sonra yaralılarımızı toplamak üzere karşılıklı bir anlaşma yaptık. Her iki taraf da yaralılarını almaya başladıklarında, ben de harp sahasına çıktım. O karışık hengâmda gördüğüm bir manzara, değme ressamların fırçalarından bile çıkmayacak bir tablo oluşturmaktaydı. Her şeyi bir kenara bırakıp büyük bir şaşkınlık ve hayranlıkla seyre koyuldum.

Bir Türk askeri, kendi yaralarına yerden avuçla aldığı toprakları bastırıyor, kucağında taşıdığı yaralı için ise, gömleğini yırtıp onun yarasını sarmaya çalışıyordu.

Efendiler! Kendi yarasına toprak bastırıldığı hâlde kucağındaki yaralı için gömleğinden parçalar koparan bu fedâkâr, kahraman ve asil askerın kucağındaki yaralı kimdi biliyor musunuz?..”

Sözlerinin burasında hıçkırmaya başlayan General, gözyaşlarını mendiliyle silmeye çalışarak derin bir iç çekti ve boğuklaşan sesiyle:

“–Efendiler! O Türk yiğidinin kucağındaki yaralı, bir Fransız askeriydi, bir Fransız askeri!” dedi. Ardından yere çöktü; elini yüzüne kapatıp ağladı.

Bu hâl, bir müminin rûhundaki ufku göstermeye kâfidir: Yaratan’dan ötürü yaratılanlara şefkat ve merhamet, Allah Rasûlü (s.a.s.)’in ahlakı ile ahlaklanmak.

OTURUM BAŞKANI- Necdet Tosun hocaya biz de teşekkür ediyoruz. Gerçekten de kendisine ayrılan konu et-ta'zim li emrillah veş şefakatü âlâ halkillah bakış açısıydı. Verdiği örnek çok güzel. Ama Ziya hocanın verdiği örnek aynı başlığın örneği. Böylece iki tebliğ birleşti.

Dün İsmail Hakkı hocayla beraber oturuyorduk. Benzer başlığı görünce hocam dedim tarlada yılanı görerseniz nasıl şefkat göstereceksiniz, yılanı nasıl merhamet edeceksiniz? Hocanın verdiği cevap çok hoş. Bugün kendisi yok galiba burada. Tabanları kaldırıp kaçarız dedi. Ama ecdat bunu halletmiş bakınız. Vuhuş. Vuhuş içinde yılan da var yani susamışsa gelsin su içsin diye çeşme yapmış, havuz, yalak yapmış.

Kartal -bütün mahlûkatta merhametten bahsetti ya dün bir tebliğci hocamız-yılanla besleniyor, bir kilometre yukarıdan yılanı gördüğü zaman yıldırım gibi iniyor, gagasıyla yakalıyor yılanı, bin metre yukarıya çıkarıyor kayaya atıyor oradan. Onun da merhameti böyle.

Ve şefakatü âlâ halkillah kavramı üzerinde galiba Necdet hocanın yanında psikologların da uğraşması lazım. Mahlûkata nasıl şefkat gösterilecek? Sırtından saplama yerine göğsünden saplama ona gösterilen şefkat ve merhamet örneği oluyor değil mi hocam?

Şimdi İslam Kültür ve Edebiyatında Rahmet ve Merhamet konulu tebliğiyle Prof. Dr. Mehmet Akkuş hocamızda söz.

Buyurun hocam.

4- İSLAM KÜLTÜRVE EDEBİYATINDA RAHMET VE MERHAMET

Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Milâdî 10. asırdan itibaren İslamla şereflenen ecdâdımız tarih boyunca âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)'in hayâtını kendilerine örnek almışlar onun sünnetine uymuşlardır. Çeşitli coğrafyalarda meydana getirdikleri sözlü ve yazılı eserlerini, sanat ve kültürlerini bu kutlu davetin tesirinde geliştirmişlerdir. Dolayısıyla İslam Kültür ve edebiyatı başta Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerle yoğrulmuş, Ortaasyadan beri Türkler bu manevî iklimde neşv ü nemâ bulmuşlardır. Daha ilk yazılı örneklerden itibaren bütün eserlerde bu ana fikrin yer ettiğini, nazımda ve nesirde bu mana ile donanmış nice edebî eserler meydana getirildiğini müşahede ederiz.

Bu eserlerde kullanılan Türkçe'de Arapça ve Farsça kelimelere fazla yer verilmiştir. Birçok İslamî kelime ve kavramlara Türkçe karşılık verilmiştir. İlk ürünlerini Kutadgu Bilig adlı ahlak kitabıyla veren edebiyatımız, Kur'an-ı Kerim tercümelerini de daha ilk asırlarda ortaya koymuşlardır. Satırlar arası tercüme şekline görülen ilk meâl çalışmalarında bugün Arapça'sını kullandığımız birçok kelimenin Türkçe ifade edildiğini görmekteyiz. Bugün pek az kullanılan bazı kelimelerin o tarihlerde öztürkçe kullanıldığını görürüz. Meselâ: *Çalab*=Allah, *Yalvaç*=peygamber, *sin*=mezâr, *kıyamet*=yanut günü, *Cennet*=uçmak, *cehennem*=tamu, *mâlik*=ıs v. s.

Bu örneklerde görüldüğü gibi şimdi Arapça'sını kullandığımız birçok kelimenin o zaman öztürkçeleri kullanılmaktaydı. Ancak rahmet kelimesi daha ilk zaman eserlerinde meselâ satırlararası Kur'an tercümelerinde aynen kullanılmaktadır. Nitekim bu tercümelerden birinde Fâtiha Süresi'nin ilk iki ayeti şöyle ifade edilmiştir:

“Öğmek Tanrınundur, âlemler ıssı, key rahmet kılıcı, rahmet kılıcı.”

Görüldüğü gibi ayetteki Rahman ve Rahim kelimeleri “key rahmet kılıcı” yani çok rahmet edici şeklinde ifade edilmiştir. Ayetteki Hamd=öğmek, Allah=Tanrı, mâlik=ıssı kelimeleriyle Türkçe ifade edildiği halde, Rahman ve Rahim kelimeleri rahmet şeklinde karşılanmıştır.

Buna başka misâller de verebiliriz:

Âl-i İmrân Sûresi 132. ayet: “*Dakı boyn virün Tanrıya dakı Yalavacına, anın için kim siz rahmat kılınasınız.*”

Arâf Sûresi 151. ayet: “*İy Çalabum’ Yarlığa beni dakı karındaşımı. Dakı givür bizi rahmatun içine. Dakı Sen rahmat eyleyicilerün rahmat eyleyicireğisen.*”

Nûr Sûresi 20. ayet: “*Dakı eğer değılmisse Tanrı fazlı sizün üzere, dakı rahmatı, dakı Tanrı şafakatlığı, rahmat eyleyiciliği.*”

Mümin Sûresi 7. ayet: “*İy Çalabımız! İrdin her nesneye rahmatdın yana, dakı bilmekdın yana.*”¹

Dikkat edilirse bu ayet-i kerimelerin meallerinde rahmet kökünden gelen kelimeler Türkçe bir başka kelime ile karşılanmadan aynen muhâfaza edilmiştir. Buradan şunu ifade etmek istiyoruz ki, Türk dili ve kültüründe rahmet ve merhamet kelimeleri daha çok benimsenmiştir.

İlk dönem eserlerine genel olarak baktığımızda yazılı metinlerde ve konuşma lisanında rahmet ve merhametle ilgili kavramlara sıklıkla rastlarız: Meselâ: Rahmet, merhamet, rahmet-i Rahman, rahmet-i Yezdân, rahmet melekleri, rahmet deryâsı. Vefat edenlere rahmetli, merhûm denildiği gibi, “rahmetu’llâhi aleyh” Allah’ın rahmeti onun üzerine olsun, “vedâ-i rahmet-i Rahman kılındı” yani Allah’ın rahmetine emânet edildi denilirdi. Sağ olanlara da rahmet olası, rahmet bulası denilmektedir.

Birine, “*Allah’ın rahmeti, merhameti bereketi üzerine olsun.*” diye hayırlı duâlar edildiği gibi, “*Allahın rahmetinden mahrûm kalasın.*” şeklinde de bedduâ edilmesi, rahmetin ne kadar çok kullanıldığını ve ne kadar önem verildiğini göstermektedir.

Diğer taraftan Başkırt, Kazak, Kırgız ve Tatar gibi Türk lehcelerinde teşekkür yerine, rahmat, irahmat, kop rahmat tabirleri kullanılması da bir başka zenginliktir.

Rahman Rabbim rahmetini câri eyle seherde

1 Ayet mealleri için bkz. Muhammed b. Hamza Kur’an Tercümesi, (Hazırlayan Dr. Ahmet Topaloğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1978, c. II, s. 486-487.

İsyan batağına battım yardım et seherde

Tevbe eyledim dilimde gönlüm korkmaz Hüdâ'dan

Hem rahmet ve cemali armağan eyle seherde

Garibim ve kimsesizim biçâreyim Sen nâzırsın

Senden başka kimim var rahmet eyle seherde

Fâsık fâcir rahmetinden ümitsiz değil

Sen'den başka hiç kimse beni yola koymaz

Lutf etmesen müşküllerim kolay olmaz

Elimi tutup yola koy "Ente'l-Hâdi"

Kul olsan zikrini de elini tutsun

Yoldan sapsan rehber olup yola koysun

Seherlerde ağla rahmeti gelsin

Elimi tutup yola koy "Ente'l-Hâdi"

Kul Hoca Ahmed rahmetinden ümid tutayım

Hacem "benim kulum" dese şükrünü edeyim

Kulum demeyip yüz çevirse nasıl diyeyim

Elimi tutup yola koy "Ente'l-Hâdi"

Mevlânâ Celâleddi-i Rûmî ise Allah'ın rahmet ve merhametini gözyaşı dökmeye bağlamaktadır:

"Cenâb-ı Hak bize inayet etmek isterse meylimizi tazarru ve niyâz tarafına kılar. Her nerede akan su olursa orada yeşillik olur. Her nerede gözyaşı olursa orada rahmet olur. Eğer gözyaşı istersen, gözyaşı dökenele rahmet et. Merhamet istersen zayıflara merhamet et."

“Mâdem ki merhametin şâhidi gözyaşındır, niçin senin gözün yaşsız ve ağlamaksızdır.” “Eğer sana rahmet suyu lazımsa git mütevâzî ol, ondan sonra rahmet şarabını iç, sarhoş ol.”

“Ben şâhın rahmetinden başka rahmet istemem. Ben o şâhtan başka sığınak istemem. Bana Allah’tan başkası acımasın.”

Yunus Emre’nin dilinde ise rahmet deryâ olup taşmakta, yağmur olup yağmaktadır.

Taştı rahmet deryâsı

Gark oldu cümle âsî

Dört kitabın manası

Lâ ilâhe illa’llâh

Gönül burcundan doğar

Âleme rahmet yağar

Hakk’ın birliğin öğer

Lâ ilâhe illa’llâh

Halk arasında yağmura rahmet denilmesi, “O, (insanların) umutlarını kestikten sonra yağmuru indiren, rahmetini her tarafa yayandır.” meâlindeki Şûrâ Sûresi 28. ayetinden iktibâs edilmiş olmalıdır.

Toprağa atılan tohum da Allah’ın rahmetine muhtaçtır. Tohum yere düşmekle zarar görmez. Bilakis onun filizlenip, yeşerip büyümesi için toprağa ihtiyacı vardır. Bunun gibi insan da mütevâzî olursa Allah’ın rahmeti ve bereketiyle yücelir, yüksek derecelere ulaşır. Hattâtlarımızın hüsn-i hat olarak levha hâlinde yazdıkları şu beyit de bunu anlatmaktadır ki burada rahmet kelimesi çok güzel ifadesini bulmuştur.

Mazhar-ı feyz olamaz düşmeyicek hâke nebât

Mütevâzî olanı rahmet-i Rahman büyütür

Kültürümüzde rahmet ve merhamet talebi hemen her kesimin dilindedir. Yüce Allah’ın rahmetine nâil olmak isteyenlerin veya ondan mahrûm olma endişesi taşıyanların dillerinde hep o duâ vardır. Bu dünyada yaptıkları her işin başında ve sonunda rahmet ve bereket taleb edildiği gibi öldükten sonra da rahmetiyle bağışlanması için duâ edilmektedir.

Kütüphanelerimizde bulunan nice elyazma kitapların sonunda, müstensihlerin arzu ettikleri tek şey Allah'ın rahmetine nâil olmaktır. Yazmış oldukları nüshaların sonlarındaki manzûm duâ cümlelerinde genelde hep rahmet istenmektedir. Bunlara birkaç misâl verelim:

Okuyanı dinleyeni yazanı

Rahmetinle yarlığa-gıl yâ Ganî

Her ki diler rahmet-i Hak kazana

Fâtihâ okuya bunu yazana

Bir başka müstensih de kitabını tamamlayınca, kendisine, onu yazdırana, okuyana, dinleyene dua talep ederken şöyle demektedir:

Bunu yazdım yâdigâr olmak için

Yazana okuyana hem duâ kılmak için

Tanrı teâlâ rahmet eylesün o kişiye

Duâ kıla bunu yazan kişiye

Ol Hudâ rahmet eylesin ona

Yazduranı Fâtiha ile ana

Ol kişi dünyadan iman ile göçe

Bunu yazan için duâya el açsın

Eğerçi bunu yazmaktan emekdir

Murâdım bir duâ kılun demekdir

Rahmetle ilgili bir başka güzel nükte de şöyledir. Yapılan bir iyiliğe karşılık, “Efendim zahmet ettiniz.” denilince, “Estağfirullâh ne zahmeti efendim! Noktayı kaldırırsınız rahmet olur.” diye mukâbelede bulunulurdu. Tabii ki burada kelimenin Osmanlı imlâsıyla yazılırken (زحمت) kelimesindeki noktanın kaldırılarak (رحمت) şeklinde okunması kastedilmektedir. Bu mana bir başka şekilde, “Zahmet çeken rahmet bulur.” tarzında da ifade edilmiştir.

Yukarıdaki misallerde de görüldüğü gibi daha ilk zamanlardan beri dilimizde ve edebî eserlerimizde rahmet ve merhamet talebi en başta gelen duâlardandır. Kul her ne kadar âsî ve günahkâr olsa da Allah'ın rahmet ve bereketinden ümit kesilmeyeceği, bunun için de yapılması gerekenin O'na yönelmek olduğu ifade edilmiştir. Bu rahmet ve bereket o kadar geniştir ki gökten yağmur olup yağmakta, yerde biten bitkileri bitirip büyütmektedir. Birçok şair de cenâb-ı Hak'ın rahmet denizinin taşıp kalplere gönüllere dolup, insanları ferahlattığını terennüm etmişlerdir.

Allah'ın rahmetinden ümit kesilmez. Yeter ki eller O'na açılsın, gözler yaş akıtsın, diller O'na yalvarsın. O'nun rahmeti sonsuz, merhameti, bağışlaması, keremi ve lutfu sınırsızdır. Çünkü O'nun rahmeti, merhameti, gazabından daha geniştir. Bunun için bütün varlıklar O'nun rahmetine muhtâctır.

Cenâb-ı Hak rahmetiyle muâmele buyursun; rahmetini, bereketini eksik etmesin üzerimizden. Amin!!!

OTURUM BAŞKANI- Evet, Akkuş hocamıza çok teşekkür ediyoruz.

Ancak benim zihnimde bir soru teşekkür etti. Allah kelimesi yerine Tanrı, Çal-
lap, cennet yerine uçmak bizim kültürümüzde bu kelimeler var dedi. Yalnız ilk satır
arası tercümelere itibaren hep rahmet kelimesi kullanıldığını söyledi. Diyorum ki
acaba bizim kültürümüzde rahmet yok muydu da sadece İslam'la girdi, onun yerine
bir Türkçesi yok böyle bir şey ancak İslam ile bu rahmet kavramıyla tanıştık tarihte, o
manaya geliyor mu hocam? Yoksa daha önce rahmet kelimesini Türkçeleri vardı da
bilerek mi kullanılmadı?

Prof. Dr. MEHMET AKKUŞ- Hocam o konuda kesin bir cevap veremeyeceğim
ama enteresan bir olay var. Türkçede 'r' harfi ile başlayan kelimelerin tamamı Arapçadır
dolayısıyla 'r' harfiyle kelime fazla bizde ilk zamanlarda kullanılmaz ama buna rağmen
rahmet kelimesi var.

OTURUM BAŞKANI- Ben de onu soruyorum eğer 'r' kelimesi yoksa kavram
olarak bu kelime yok mu? Rahmet kavramı eski Türk dilinde yok mu?

Prof. Dr. MEHMET AKKUŞ- Var tabii, mutlaka var ama bu rahmet kelimesi
belki hadisi şeriflerden hareketle... Esirgemek de var ama bu kelime meallerde böyle.
Mutlaka bu vardır diye söyleyemiyorum bunun çünkü geniş bir araştırmaya konu olması
lazım. Böyle bir tespit var.

OTURUM BAŞKANI- Evet, bu konuda Ziya Bey hocamız müdahil olmak isti-
yor. Buyurun. Ama hocam dinleyicilerin soru hakkını da gasp etmeyelim.

Prof. Dr. ZİYA KAZICI- İslam öncesi Türk dünyasında rahmet belki kelime
olarak yoksa bile uygulama olarak vardır. Özellikle hükümdarlar, kağan, hakan diye
isimlendirdiğimiz kimselerin kendi yasalarında, kendi hayatlarında bunun pek çok
örnekleri var ama şu anda Sayın Başkan bize fazla bir süre ayırmadığı için ona temas
edemiyoruz. Yoksa Türk dünyasında bu var. Rahmet, başkalarına acıma, başkalarına
yardım etme uygulaması bulunmaktadır. Teşekkür ediyorum.

BİR KATILIMCI- Hocam bir cümle de ben ekleyebilir miyim?

OTURUM BAŞKANI- Tabii, buyurun.

BİR KATILIMCI- Kırgız Türkçesinde şefkat ve rahmet kelimesinin karşılığı meerim'dir. Meerim kelimesi Kırgızcada İslam öncesinden gelen kelimedir yani çok eski bir kelime şefkat ve rahmet demektir.

OTURUM BAŞKANI- Efendim, şu andan itibaren salondan katılımcılardan kime tevcih edileceği de belli edilen sorular alacağız. Ben bir soruya bir cevap şeklinde almak istiyorum daha net anlaşılсын diye.

BİR KATILIMCI- Mehmet Günay.

Ben oturum başkanına ve tebliğ sahibine teşekkür ediyorum. Ben sorudan ziyade birkaç katkıda bulunmak istiyorum. Belki oradan gelen sorular da çıkacaktır.

Bir önceki oturumda daha çok teorik şeyler gördük. Hz. Peygamber'in özelinde merhamet örneklerini gördük. Bu oturumda ise vakıf gibi edebiyatımıza yansımaları daha somut örnekleri görmüş oluyoruz o açıdan çok daha faydalı olduğunu düşünüyorum. Özellikle vakfın İslam'ın, Müslüman toplumlarının sosyal boyutunu ve merhamet boyutunu en somut şekilde yansıtan, dünyaya sunacağımız en iyi örneklerden birisi olduğunu düşünüyorum. O yüzden de yerinde bir örnek olduğunu düşünüyorum. Ama şimdi bunlar çok güzel, bir önceki oturumda da çok güzel örnekler sunuldu. Hz. Peygamber'in ne kadar merhametli olduğu, Kur'an'da ve sünnette ne kadar merhamete önem verildiği anlatıldı ama herkesin zihninde, buradakilerin çoğunun da zihninde ve bizim de zihnimizde peki madem bu kadar çok merhametli Peygamberimiz var, bu kadar merhametli bir değerler sistemimiz var. . . Zaman zaman da karşılaştırmalar yapıldı bir önceki oturumda, İslam dünyasında kadın daha az dövülüyor, çocuklar daha az dövülüyor, bugün de denildi ki işte oyunlardan daha fazla Batılılar etkileniyor. Acaba bunlar ne kadar doğrudur?

Sadece günümüzde değil tarih boyunca bizim değer sistemimizde yer alan merhamet gibi başka değerler bizim hayatımıza ne kadar yansımıştır? Günümüzde İslam deyince merhamet ne kadar akla gelmektedir? Özellikle Batı'da bir İslam imajı var. Suni olduğunu kabul edelim ama bunda İslam toplumlarının geleneksel hayatlarının da bir etkisi olduğunu bu imajın oluşmasında kabul etmek durumunda değil miyiz? Niçin Batılılar ya da Müslüman toplumların dışındakiler İslam deyince daha çok savışı anlıyorlar, terörü anlıyorlar? İslam deyince kadınları dövmek anlaşılıyor, çocukları dövmek, hayvanlara eziyet etmek anlaşılıyor?

Bu konularda bu sempozyumda bu değerleri tabii ki öne çıkarmalıyız hem bağlama uygun bir farkındalık yaratmak için de önemli ama birtakım sosyolojik araştırmaları da burada tartışsaydık bu sempozyumda çok yararlı olacaktı diye düşünüyorum.

İslam toplumlarında mesela kadınlara ne kadar şiddet uygulanıyor veya dindar olmak, Müslüman olmak ne kadar bunu azaltıyor, çocuklara ne kadar azaltıyor; çevreye Müslüman olmak, bu değerlere sahip olmak ne kadar fayda sağlayabiliyor?

Ben fıkıhçıyım, fıkıhçılar olarak hayvanların sersemletilmesinin kurbanlarda ya da elektroşokla uyutulmasının caiz olup olmadığını tartışıyoruz. Kimimiz de caiz değildir diyoruz. Peki, bunu biz kendimiz ortaya koysaydık da başkaları bizi tartışsaydı yani bu bizim niye aklımıza gelmiyor?

Ya da dindarlık oranının çok yüksek olduğu bazı bölgelerimizde töre cinayetleri niye bu kadar fazla olabiliyor? Bunların sosyolojik olarak tekrar araştırılmalarının yapılıp bu araştırmaların burada sonuçlarını tartışsak iyi olur diye düşünüyorum. Bunu da muhterem haziruna bir katkı olarak ileriki toplantılarda belki dikkate alınır diye söylüyorum.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, ben kendimi muhatap alayım bu soruda. Oturumun başında arz ettiğim bir hususun tamamlayıcısı oluyor bu cevap. Bu bir sempozyum. Üç günlük bir sempozyum. Bir sempozyum planında belirli bir mantık içinde oturumlar var, o oturumların içinde de tebliğler var. Konunun değerlendirilmesi için sempozyumun bütününe bakmak gerekiyor. Tamamına baktığınız takdirde göreceksiniz.

Bakin, ben hemen sondan başa doğru gelivereyim:

“Post-seküler çağda merhametin dili.”

“Şiddet sarmalından merhamet toplumuna.”

“Merhametsizliğin ulaştığı boyutlar.”

“Modern hayatta ahlaki bir değer ve proje olarak merhamet eğitimi.”

“Günümüzde aile içi ilişkilerde merhamet eğitimi.”

“Rekabete endeksli modern birey ve merhametin iflası.”

Bu başlıklar altında bu toplantılar yapılacak. Bahsettiğiniz konularda uzmanlar var. Tebliğlerde istatistiklerden, indekslerden bahsedecekler. İki tane psikiyatr hocamız var.

Bugün öğleden sonra var. Mesela, “Sevgi eğitiminde merhametin yeri ve önemi”, Merhamet ibadet ilişkisi namaz, oruç, zekât, kurban”, “Marazı tedavi eden merhametten maraz doğuran merhamete.” İstanbul Nöropsikiyatri Hastanesi Başkanı Prof. Dr. Nevzat Tarhan. Psikiyatr hocamız.

Bu sempozyumda üç psikiyatr vardı. Birincisi Kemal sayar, diğerini dün dinlediniz Müfit Uğur, bir de bugün Nevzat Tarhan hoca var.

“Eğitimde bir motivasyon aracı olarak merhamet” Şevki Aydın hocamız bunu anlatacak. Programın tamamına baktığımız zaman hemen bir oturumunu değerlendirilmesinin erken olduğunu ben ifade etmek istiyorum.

Bir de yarısını şaka olarak kabul edin, bu fıkıhçılar her şeyi kendilerini her konuda yeterli saymaktan vazgeçerlerse daha da düzgün olur diye de düşünüyorum konular.

Buyurun hanımefendi.

BİR KATILIMCI- Benim Ziya hocama bir sorum olacak. Geçmişteki vakıf kültürümüzden bahsetti. Geçmişteki vakıf kültürümüzün günümüzdeki yansımalarında bazı problemler olduğunu düşünüyorum. Bununla ilgili bir sorum olacak.

Eskiden insanlara iyilik yapmak adına İstanbul'da bile odalar kiralanırken, kuşlara evler yapılırken günümüzde bu hizmetler devlet ve özel vakıflar tarafından yerine getirilmekte. Devlete bağlı valilikler bünyesinde sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarımız var fakat buradan yardım alan insanlara baktığımızda, kömür yardımı olsun, eğitim yardımı olsun herkes yardım almak istiyor. Bazen gerçek ihtiyaç sahiplerine de ulaşılmadığı görülüyor; çünkü herkes kendini mağdur ve merhamete muhtaç olarak yansıtıyor. Bununla birlikte otellerde, kampuslarda yenilmeyen yemekler, hiç doku-nulmamış yemekler ya da artanlar çöplere gidiyor. Hâlbuki sokak hayvanlarına ya da fakir insanlara bunlar dağıtılabilir.

Geçmişte değerli hocam bu kadar güzel vakıf uygulamaları varken günümüzde hukuk mahkemesi vakıfların içi olsun hem yapmış oldukları hizmetler olsun neden bu kadar günümüzdeki durumuna gelmiş ben bunu sorgulamak istedim.

Teşekkürler.

OTURUM BAŞKANI- Buyurun hocam.

BİR TEBLİĞCİ- Türkiye Cumhuriyetinde Osmanlı dönemindeki vakıfların sistemi tamamen değiştirildi kanunla. Önce 1935 senesinde daha sonra 1936'da, arkasından da yanılmıyorsam 1960'lı yıllarda yeni bir değişiklik yapıldı.

Tabii, Osmanlı dönemindeki vakıflara baktığımız zaman gerçekten onların farklı bir özellik taşıdığını insanlara, hayvanlara hizmet etmek üzere. . . Biraz önce sizin verdiğiniz bir örnek var hastanelerin artık yemekleri, okulların artık yemekleri. Bir Sultanahmet imaretine, vakfiyesine baktığımızda bu imarete pişirilen yemeklerin ve sonra artık hâle gelen yemeklerin nasıl kullanılacağına dair çok enteresan bir bilgi var. Sultanahmet'in imaretinin hemen yanı başında büyükçe bir kule yapılmıştır ve bu kulenin içi hafif oyuktur. Bütün artık yemekler oraya bırakılır ve kuşlar gelir o yemeklerden, o artıklardan yer. Böylece hem çevre kirlenmesi önlenmiş olur hem de o hayvanlar bunlardan istifade etmiş olurlar.

Günümüzde birtakım anlayışlar değişti, anlayışlar farklı oldu.

Benim yaşadığım bir hadise var. Bundan senelerce önce bize yeni asistan arkadaşlar geldikleri zaman. . . Bir kitapçı arkadaşımız vardı Allah rahmet eylesin bundan birkaç ay önce vefat etti. Bir gün ona gittim, dedim ki, “Yahu siz bizim sırtımızdan geçiniyorsunuz, kitabı biz yazıyoruz, kitabınızı biz satmaya vesile oluyoruz, siz para kazanıyorsunuz hiç olmazsa bize şu kadar asistan geldi, biz çocuklardan şunları şunları istiyoruz ama çocukların imkânları yok, devletin verdiği maaş yetmiyor. Hem şunları şunları yapacaksınız diyoruz hem de para yetmiyor ne yapalım? Bize yardım edin.” “Hay hay, yardım edeyim.” dedi. “Peki, nasıl olacak? Ben, “bir defter getirelim imza karşılığı verelim.” dedim. “Olmaz, ben imza istemiyorum.” dedi. “On kişi, ne onlar beni bilecekler bu bursun nereden geldiğini ne ben onların kim olduğunu bileceğim. Yarın bir gün onlar hoca olur kitap yazarlar ve ben de kitapçuyum bana getireceklerdir, eğer daha önce benden burs aldıklarını bilirlerse o zaman benimle oturup –onun ifadesi- çatır çatır pazarlık yapamazlar. Onun için ne ben onları bileceğim ne onlar beni bilecekler.”

Gerçekten de toplumumuzda hâlâ buna benzer insanlar ve bu şekilde yardım eden insanlar mevcut. Bu bakımdan sevinçliyiz.

Her şeyde bir istismar olabilir o normaldir, bunu önlemek de mümkün değil ama bu şekildeki insanların olduğunu da söylemekle yetinelim.

Arkadaşım da birkaç ay önce Allah'ın rahmetine kavuştu. Allah gani gani rahmet eylesin. Şamil Yayınlarının sahibi Duran Kömürçü. Şöyle diyordu bana, “Her aybaşında geleceksin diyeceksin ki arkadaş bana 10 bin lira borcun var. Benden alacaksın gideceksin.” Bir sene boyunca her aybaşında ben gidiyordum on bin lira alıp getirip. . . Bizim asistan arkadaşlarımız da bilmez, şimdi hepsi hoca oldu o ayrı, onlar da bilmezler ama böyle bir olayı ben bir sene boyunca yaşadım.

OTURUM BAŞKANI- Evet, tahdis-i nimet kabilinden ben de takviye edeyim: Benim 52 yıllık meslek hayatımın dörtte üç buçuğu, hatta dörtte üç yetmiş beşi yöneticilikle geçmiştir. Bu süre zarfında benzeri onlarca diyebilirim kişinin burslarını alanların ve verenin haberi olmadan dağıtmışımıdır. Bizzat onun şahidi benim.

Başka soru alalım.

Evet, buyurun.

BİR KATILIMCI- Hocam, benim söylemek istediğim şu: Biz hâlâ merhamet deyince insanların karnını doyurmaktan, sırtlarını giydirmekten vs. anlıyoruz bazılarımız en azından. Merhamet sadece ondan ibaret değil.

Mesela, çocuk esirgeme kurumlarında görev yapan arkadaşlarımız bilirler, vaizlerin oralarda görevleri vardır, biz ilk gittiğimiz günlerde, ilk göreve başladığımız yerlerde bu

kurumlarda sorarız maddi bir ihtiyacınız var mı yardıma desteğe. Kurum müdürleri derler ki buradaki çocuklara devletin aylık yaptığı yardım bir buçuk, iki milyarı masraf olarak bulmakta, maddi yönden herhangi bir sıkıntıları, ihtiyacı yok ama bu çocukların, burada yaşayanların sevgiye, ilgiye, merhamete, şefkate ihtiyacı var.

Bu eksik nasıl gideriliyor uygulamayı ben anlatayım. İlgilenenler belki oradaki çocuklarla birebir ilişki kurmak isteyenler olabilir.

Sosyal Hizmetlere müracaat ediyorsunuz, bir veya iki çocuğun eğitimine yardımcı olmayı üstleniyorsunuz. Tarih öğretmeniyse tarih, edebiyat öğretmeniyse edebiyat, matematikten anlıyorsanız matematik çalıştırıyorsunuz birebir. Hatta yabancı bir hanımı örnek vermişlerdi. Hristiyan olmasına rağmen bir buçuk yaşındaki bir çocuğun bütün ihtiyaçlarını karşılıyor, sabah geliyor onun bakımını yapıyor, altını değiştiriyor mamasını yediyor akşam olunca da evine gidiyor şeklinde.

Bugün mukayese yaptığımız zaman bir Hristiyan hanımın gösterdiği şefkati, merhameti göstermek belki biz Müslüman annelerin hatırına gelmiyor. Biz hanımlar olarak bu tür ihtiyaçları da araştırıp en azından çocuk esirgeme kurumlarında böyle faaliyetler içerisine de girebiliriz. Bu da nihayetinde sevgidir, şefkattir, merhamettir.

Merhametin pek çok boyutu var ve toplum olarak buna çok ihtiyacımız var.

Soru olarak değil katkıda bulunmak istedim.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Evet, biz de teşekkür ederiz.

Soru yöneltmek isteyen . . .

BİR KATILIMCI- Peygamber Efendimiz'in hayatına baktığımız zaman 23 yıllık peygamberlik döneminin özellikle çile dolu bir hayat olduğunu görüyoruz. İslam'ın ilk yılları, arkasından Habeşistan'a hicret, arkasından boykot dönemi, işkenceler, sürgün demeyelim hicret ve hicretten sonra da yine baktığımızda 23 yılın tamamı çileyle dolu, hatta sefaletle, yoksullukla, sürekli mücadele ve çetin bir yaşantıyla dolu bir hayat olduğunu görüyoruz.

Peygamber Efendimiz'in en zor zamanlarında da Cenab-ı Hak'ın onun ruhunu okşadığını, örneğin hüznün yıllarının ardından hemen miraçla taltif edildiğini de görüyoruz.

Şimdi, ben şu soruyu sormak istiyorum: Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de peygamberleri insanlara bir lütuf olarak gönderdiğini beyan ediyor dolayısıyla Cenab-ı Hak merhametinden dolayı insanlığa peygamber göndermiştir. Gönderdiği peygamber de Cenab-ı Hak'ın merhametini insanlara yansıtmıştır.

Sorum şu: Böylesine merhamet dolu Cenab-ı Hak bir peygamberine böylesine çile dolu bir hayatı takdir ediyor. Burada Peygamber Efendimiz'in ruhunu okşayan cevapları da düşündüğümüz zaman miraç gibi örneğin, burada çok ince bir husus var gibi geliyor. Bunu sizden açıklamanızı istiyorum.

İkinci sorum da şu olacak: Peygamber Efendimiz çocuklara ayrımcılık yapar mıydı? Çünkü son zamanlarda pozitif ayrımcılık tabiri moda oldu. Özellikle kadınlar hakkında pozitif ayrımcılık tabiri çok kullanılıyor. Pozitif ayrımcılık yapar mıydı Peygamber Efendimiz? Belki de pozitif ayrımcılığın kavram olarak tanımı mı yanlış verilmiştir bu konuyla ilgili de cevap bekliyorum efendim.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, bu soruyu kime tevcih ettiğinizi söylemediniz. Ben oturum başkanayım. Tebliğcilere soracaksınız.

Evet, buyurun.

BİR KATILIMCI- ... hanımlara karşı daha fitratına uygun şekilde nazik ve naif davranılması adına bu güzel bir örnek olur diyorum. Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Birinci arkadaşımızın pozitif ayrımcılık kavramı yeni çıkan bir kavram. Daha doğrusu bu söylem yeni. Muhtelif davranışlar için de bir davranış şekline pozitif ayrımcılık denmiş. Bugün yeni bir ıstılah bu.

İmam Gazali'den dün bahsedildi, ben de bahsedeyim. İmam Gazali çok enteresan bir zat, hayatında maalesef o da çok büyük zorluklar çekmiş tekfir de edilmiş ama diyor ki el-Mustasfa isimli son eserinde siz bu kelimeler üzerinde durmayın mahiyetine bakın meselenin. Hemen her konuda belirli ıstılahlar var, yerleşmiş ıstılahlar onları söylüyor bu isim de verilebilir, bu da denebilir, şöyle de denebilir, sen bunlara aldırma diyor işin mahiyetine bak. Önemli olan Peygamber Efendimiz'in kadınlara nasıl davrandığıdır. O davranma şekline pozitif ayrımcılık deyin, negatif ayrımcılık deyin ne dersiniz deyin Peygamber Efendimiz'in kadınlara karşı davranışydı.

O işte hadislerde ortaya çıkan kavram. Yumuşak, ürkütücü değil, aşağılayıcı değil, zaman zaman iltifat edici."Ni' men-nisâu nisâu'l-ensari lâ yemne'hünne'l-hayâu en-yetefekkahne fi'd-din." dediği zaman, bizim erkeklerin arasında bize niye bu soruları soruyorsun diyenlere karşı topluma hitaben diyor ki, "Ensar kadınları en güzel kadınlardır ki utanma duyguları dinî konuları öğrenmelerine engel teşkil etmiyor." İşte taltif.

Üstelik, bugün biz hanımefendilere böyle bir iltifat etsek -demin bir hocamız henüz o noktaya gelmedik demişti- bizi döven bile çıkar hanımlara niye böyle iltifat ediyorsunuz diye. Kadınlara karşı davranış şekli bu tarzda. İster pozitif ayrımcılık deyin,

ister iltifat deyin, ister şefkat merhamet deyin adı ne olursa olsun önemli değil böyle bir davranış vardı.

Öbür sorunuz, bir kelam sempozyumu olaydı emin olun epey tartışılır bir konudur o. Şimdi şu anda bu sempozyum müsait değil o konuyu tartışmaya. Biz şimdi merhamet sınırlarını aşmayalım, bu merhamet kavramı içinde kalalım.

Buyurun.

BİR KATILIMCI- Mustafa Asmacı, Pursaklar din görevlisi.

Modern toplumlarda rekabet, başarı. . . Özellikle ülkemiz modern bir toplum olmaya başladı. Rakiplerini elemeye yönelik sınavlar. Bunu merhametsizlik olarak değerlendirmek mümkün müdür? Çünkü rekabet başarı ve rakiplerini elemeye yönelik şiddetli bir merhametsizliğin de söz konusu olduğu söyleniyor. Buna katılıyor musunuz? Bu konu hakkında bilgi edinmek istiyorum. Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Sorunun muhatabını da söyleyin. Ben tebliğ sunmadım bakın üç tane hoca tebliğ sundu. Onlardan birine sevk edin.

BİR KATILIMCI- Dört değerli hocamızdan muhatap kabul eden hocamız bizi bu konuda aydınlatırsa sevinirim.

OTURUM BAŞKANI- Bunu ben tasavvufçu hocamız cevaplandırsın desem acaba nasıl olur?

BİR TEBLİĞCİ- Hocam, tabii ki sınav sistemi var ülkemizde ve dünyada o kaçınılmaz bir şey. Sınav olan yerde rekabet de olacaktır. Kontenjan sınırlı olduğu zaman birileri bilgisi ve çalışması neticesinde diğerlerini eleyeceklerdir. Bu tabii bir şeydir ama ben kazandım diye iftiharla, kibirle gururlanırsa bir insan o İslami ahlak açısından güzel bir şey değil. Veya ben birilerini geçtim diyerek diğerlerine farklı gözle bakarsa bu güzel bir şey değil, İslami ahlaka uymaz. Bu sınav sistemi, rekabet sistemi toplumun gerçeğidir, kaçınılmaz bir şeydir. Merhametsizlik olarak düşünmüyorum ben bunu şahsen. Birey olarak o öğrenciye o ahlak da aşılmalı.

OTURUM BAŞKANI- Müsabaka değil mi? O da Allah'ın emri yani. . . Cenab-ı Hak müsabakayı emrediyor.

BİR TEBLİĞCİ- Evet ama o çocuklara testler arasında, o dersane vs. o hengâme içerisinde bu İslam ahlakı da aşılmalı. Oğlum sen oku başarı ol ama başarılı olmayanları da küçük görme, hakir görme, ben onları geçtim diye kendini üstün görme. O ahlakı, o tevezuu biz bir şekilde Peygamber ahlakından örneklerle, sahabeden örneklerle aşılamanız gerekir. Yoksa kuru bilgiye dayalı sadece testlerle yörgülen bir beyinden arızalar çıkabilir.

OTURUM BAŞKANI- Evet, hocam teşekkürler.

Gıpta ile haset arasındaki fark da bu yani. Biri muhatabın elindeki nimetin izale edilerek kendisine gelmesini istemek diğeri arkadaşın da olduğu gibi bende de olsun demek. Hatta bu arada bende biraz daha fazla olsun demenin ne mahsuru var yani? Ötekini çelmelememek, engellemek, kösteklememek kayıt ve şartıyla faziletin uygulama şekillerinden biri.

Hocam buyurun.

BİR TEBLİĞCİ- Teşekkür ediyorum.

Daha önce soru soran arkadaşımıza belki bir cevap olur diye ifade etmek istiyorum. Bir defa peygamberler tarihine baktığımızda bütün peygamberlerin hayatının önemli bir çile dönemi vardır. Bütün peygamberlerin hayatında az veya çok bir uzlet vardır. Bütün peygamberler Cenâb-ı Hak'ın imtihanından geçmişlerdir ve bu insanlığa örneklik teşkil edecek insanlar için kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü hayatın en mükemmeli de onlarda görülüyor en çileli anları da onlarda görülüyor. Hiçbir peygamber evinde oturup da bana peygamberlik geldi isteyen gelsin onu irşat edeyim inansın dememiştir. Her peygamber insanların ayağına gitmiştir. Her peygamberin hicreti vardır. Her birimizin bir sancısı vardır. Doğum sancısı olmadan hiçbir çocuk doğmaz.

OTURUM BAŞKANI- Doğuyor şimdi hocam.

BİR TEBLİĞCİ- Hayır, o sancısız olan çok daha da problemlidir. Onu ayrıca tartışmak lazım.

Hiç birimiz çok büyük sıkıntılara katlanmadan hakikaten kafamız çatlarcasına emekler sarf etmeden doktora vermiş veya diğer kademeleri geçmiş arkadaşlar değiliz. Hiçbir görevli arkadaşımız bir imtihana girmeden peşinen bir görevi almış değildir.

Bugün de hayat böyledir dolayısıyla hayatı her yönüyle yaşayan peygamberler bunun için yegâne örnektir. Sıkıntıda da örnektir, refahta da örnektir, fakirlikte de örnektir, zenginlikte de örnektir, halk insanı olarak örnektir, komutan olarak örnektir, devlet başkanı olarak örnektir dolayısıyla bunların hepsini birlikte düşünmek gerektiği kanaatindeyim onu ifade edeyim istedim.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, hocam teşekkürler.

Arkadaşımızın sorduğu sorunun zaten püf noktası orası. Siz vakayı söylüyorsunuz böyle olduğu zaman niye böyle diyor yani. . .

Peker hocamız bakalım nasıl açıklayacak. . .

BİR KATILIMCI- Teşekkür ediyorum.

Hayat tabii tekdüze değil iniş ve çıkışlarla dolu. İnsanın yapısı açısından şu bir gerçek. Acılar, sıkıntılar insanı olgunlaştırıyor. Olgunlaşması için ahlaken, ruhen olgunlaşması için kişinin acı çekmesine ihtiyaç var.

OTURUM BAŞKANI- Güzel de hocam o senin benim için geçerli.

BİR KATILIMCI- Hayır, peygamber açısından da. O da bir insan. İnsan olarak da acı çekiyor, örnek oluyor.

Şunu görüyoruz: Bilirsiniz Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerle ilgili olarak sunulan örnekler bütün hayatın içerisinde seçilmiş oluyor. Peygamberin bakıyorsunuz oğlu kendisine inanmamış oluyor, peygamberin eşi inanmamış oluyor veya firavunun hanımı olumlu şekilde sunuluyor yani hem erkekler açısından hem kadınlar hem çocuklar açısından birçok örnek sunuluyor. Bu örnekleri günlük hayatta biz de yaşıyoruz dolayısıyla onları örnek almamız gerekiyor. Peygamber olduğu hâlde bu tür olaylarla karşılaşmış, ben de karşılaşabilirim karşılaştığım zaman da ona göre hareket etmem gerekiyor. Dolayısıyla acı ve sıkıntılar olgunlaşma açısından özellikle önemli diye düşünüyorum. Dert çekmeyen dert çekenin hâlinde anlamaz diye bir söz var bilirsiniz.

OTURUM BAŞKANI- Evet, teşekkür ediyoruz Peker hocamıza.

5 dakika daha zamanımız var.

Evet, buyurun Sayın Savaş hoca.

BİR KATILIMCI- Ben diğer peygamberlerle ilgili, Hz. Peygamber'le ilgili bir hususa dikkat çekmek istiyorum.

Peygamber'in Medine dönemi anlatılırken böyle hep ıstırap, hep sıkıntı, hep çile şeklinde anlatılması yanlış bir yaklaşımdır kanaatimce.

OTURUM BAŞKANI- Mistik bir eğilim hocam o.

BİR KATILIMCI- Evet. Çünkü Peygamberimiz hicretten sonra, buradaki hocalarımızdan hayâ ederek konuşuyorum, toplumu hakikaten sağlam temeller üzerinde oturttu ve toplum artık kendi yağıyla kavrulacak noktaya geldi. Hatta belki Yahudilerle rekabet edebilecek ekonomik düzey yakaladı. Sanki Peygamberimiz hep böyle bir hırka, bir lokma imiş gibi bu şekilde anlatılıyor, bu doğru değil.

Mesela, Musannaf'a bakılsa Abdürrezzak'ın Musannaf'ına çok güzel örnekler vardır. Siyer kaynaklarından ilk kaynaklarımızda da bunun çok güzel örnekleri vardır. Onun için bu edebiyat türü, bu yaklaşım türü çok doğru değil diye düşünüyorum.

Hız. Peygamber hakikaten Medine'de birçok nimetle karşılaşmıştır. Bu zaten hayatın içinde vardır. Çok rahat, merhamet edilmiş insanlar diye gördüğümüz insanlar da zaman zaman acı çekeceklerdir. Bu normal bir şeydir. Bu açıdan Hız. Peygamber'in Medine dönemi daha farklı bir gözle değerlendirilmesi gerekir diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Bana da öyle geliyor ki Hız. Peygamber'le ve diğer peygamberlerle ilgili Kur'an-ı Kerim'in anlattıklarının dışında olmak kaydıyla söylüyorum, olgunlaşmanın çile çekmek, sıkıntı çekmek, azap çekmek şeklindeki anlaşılması Uzakdoğu dinlerinin etkisi. Din felsefesinden gelen bir yaklaşım tarzı.

Ben öyle düşünüyorum ama arkadaşımızın sorusu ezeli bir sorudur. Gerçekten ciddi anlamda tartışılan bir konudur. Vaka böyledir ama niçin böyle, Cenab-ı Hak en mükemmel bir varlık olarak gönderemez miydi peygamberi, kendisi doğrudan doğruya destek veremez miydi buna cevap veremezsiniz. Uzun tartışma. Ne söylerseniz söyleyin bir tarafta yaptığınız yorumdan ibaret kalır. Bunun cevabı yoktur.

Tartışma yapılmış yani bu konuda ciddi tartışma yapılmış.

Sadece bizim kelim sistemimizde değil Hristiyan kelamında da bu tartışma yapılmış. Mesela, Spinoza'nın teoloji tenkitleriyle ilgili bir kitabı var, orada peygamberlerle ilgili bu konu tartışılıyor. Eğer başarabilirsek yakında onun neşrini de yapacağız biz tercüme ettirdik Türkçeye.

İçinden çıkılmaz bir konudur arkadaşımızın sorduğu soru.

Ben vaat ettim Ziya hocamıza birkaç dakika ikmal konuşması yapacak. Kendisini zamanından önce kestiğimi farz ediyor.

Buyurun hocam. Üç dakika var.

Prof. Dr. ZİYA KAZICI- Benim bu ikmal konuşmam özellikle Necdet Bey'in konuşmasıyla ilgili olacaktır.

Bir zamanlar bizim fakültede dolaşan bir söz vardı, İslam tarihinde filan savaşta kaç at öldü, kaç insan öldü gibi şeyler.

Biz şu anda kendi tarih derslerimizde bu tip şeylerden bahsetmediğimiz gibi özellikle kendi öğrencilerimize de İslam tarihinde mesela Hız. Peygamber'in siretini anlatırken şunu söyleriz: Hız. Peygamber'in Mekke dönemini biliyoruz, onun üzerinde durmuyoruz. Devlet olmadan, biraz önce anlatılan o sıkıntılar vs. onlar yaşanırken Medine'ye Resulullah geldikten sonra tarihçiler olarak şimdiye kadar ne söyleniyordu? Efendim işte Medine'ye hicret etti, Bedir Savaşı, Uhud Savaşı, Hendek Savaşı, Hudey-

biye, Mekke savaşı falan Hz. Peygamber'in on senelik Medine dönemi böylece bitti. Biz şimdi bunlardan bahsetmiyoruz.

Hamidullah'ın, rahmetlinin işaret ettiği gibi Hz. Peygamber'in fiilen savaşa katıldığı günleri toplasak acaba kaç gün eder? Bir ay diyelim, iki ay diyelim, bir sene diyelim. Peki, Hz. Peygamber bir toplunun içerisinde yaşıyordu, bir vatandaştı, bir komutandı, bir reisti, bir babaydı, bir aile reisiydi, bir insandı bu dokuz sene nereye gitti? Biz niye bunlardan bahsetmiyoruz?

İşte, şimdi biz kendi derslerimizde Hz. Peygamber'in bu insani yönüne temas ediyoruz.

Elbette Bedir'den de, Uhud'dan da, Hendek'ten de söz ediyoruz ama bunun yanında bu gibi konulara daha bir ağırlık veriyoruz.

Böylece tarihin sadece anlatılan tarihte ne oldu, anlatılan bilmem olayın tarihini veya filan anlaşmanın maddelerini yazınız, biz şimdi öğrencilerimizden bunları istemiyoruz. Bunu diyoruz ki bir ansiklopedi maddesinde açar bakar öğrenirsiniz. Benim de aklımda kalmayabilir bu tip şeyler ama bir baba olarak Hz. Peygamber'in yaptıkları, bir aile reisi olarak yaptıkları, sosyalite içerisinde yaşayan bir insan olarak yaptıkları. Ben bazen neye üzülyorsam, neye seviniyorsam, bir insan olarak bakıyoruz ki Hz. Peygamber'de de benzer şeyler var. İşte biz bunları öğretmeye çalışıyoruz. Bu yönüyle Hz. Peygamber bize bir örnek olmaktadır. Onun bu örnekliğini ortaya çıkarmaya çalışıyoruz.

Şunu da söylüyoruz kendi öğrencilerimize: Tarihi bir olayı değerlendirirken meseleye o günün şartları içerisinde bakmak zorundayız. Günümüzün teknik imkânlarıyla, günümüzün diğer imkânlarıyla meseleye baktığımızda yanlış bir değerlendirme yapmış olabiliriz.

Bir örnek veriyorum, çok şey bir örnek. Mesela, Yavuz Sultan Selim diyoruz buradan Mısır'a altı ayda gitti. Birisi çıkıp dese ki yahu amma kafasızmış, İstanbul Atatürk Havaalanı'ndan atla uçağa üç saat sonra Kahire havaalanına in. Bu düşünce ne kadar saçma ise tarihî olayların geçtiği dönemi düşünmeden o günün teknik imkânlarını teknolojisini, diğer imkânlarını düşünmeden bir olayı günümüzün kafasıyla değerlendirmek de bizi bu şekilde bir sonuca götürür diye hep söyleriz.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, muhterem hazırım biz ikinci günün ikinci oturumu olarak Ziya Bey hocamıza, Mehmet Akkuş hocamıza, Necdet Bey hocamıza teşekkür ediyoruz. Kendileri hazırlanmışlar, lütfettiler, çok güzel şeyler söylediler.

Gerek tebliğler gerek tebliğlere katkıda bulunan kişiler, gerek soru soran kişiler güzel bir iki saatlik zaman yaşattılar.

Bu faydalı konuşmalara zaman ayırıp dinlediğiniz için tebrik ediyorum sizi.

Teşekkür ediyorum.

Öğleden sonraki oturum saat 15'te başlayacak.

2011
KUTLU DOĞUM

5 EĞİTİMDE MERHAMETİN ROLÜ

OTURUM BAŞKANI

Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ
Diyanet İşleri Başkanlığı
Rehberlik ve Teftiş Başkanı

16. 04. 2011
CUMARTESİ

OTURUM BAŞKANI- Eûzü billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm bismillâhirrahmanirrahîm.

Elhamdülillâhi rabbi'l-âlemin vesselâtü vesselâmu âlâ resulinâ Muhammedin ve âlâ âlihi ve ashabihî ecmain.

Muhterem hocalarım, değerli meslektaşlarım, hanımefendiler, beyefendiler hoş geldiniz.

Sempozyumun beşinci oturumunu açıyorum. Cenab-ı Hak hayırla inşallah neticelendirsın.

Bu oturumda dört muhterem hocamız merhametle alakalı dört farklı konuda tebliğ sunacaklar.

Ben hocalarımı buraya davet etmek istiyorum.

Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi Prof. Dr. M. Şevki Aydın hocam. Sayın hocam buyurun.

İstanbul Nöropsikiyatri Hastanesi Yönetim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Nevzat Tarhan hocam. Buyurun.

19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hüseyin Peker hoca.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Raşit Küçük hocam.

Merhamet insanın doğuştan getirdiği bir duygudur. Kur'an-ı Kerim ve Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in hadisi şeriflerinde bu duygunun eyleme dönüşmesi gerekiyor. Bir duyguda kalırsa hayata yansımamış oluyor.

İlk tebliğde Prof. Dr. Muhammet Şevki Aydın hocam bu merhametin hayata geçiş konusuyla ilgili olmak üzere "Eğitimde Bir Motivasyon Aracı Olarak Merhamet" konusunu bize anlatacak.

Süre 15 dakika hocam.

Buyurun.

1- EĞİTİMDE BİR MOTİVASYON ARACI OLARAK MERHAMET

Prof. Dr. Muhammet Şevki AYDIN

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

GİRİŞ

Bu tebliğin başlığındaki eğitim kavramı ile genel anlamı kastedilmektedir; sadece örgün eğitim, hatta sadece belli bir plan ve programa göre sistemli yürütülen formal eğitim ile de sınırlandırma söz konusu değildir.

Burada merhamet kavramı, eğitimde güdüleyici güç olması bakımından ele alınacaktır. Ancak konuyu temellendirme çerçevesinde merhamet kavramının neliğine, eğitimin nesnesi olması, öğretime konu edilmesi itibarıyla merhametin eğitimle ilişkisine de temas edilecektir.

MERHAMET

Merhamet, sözlükte şu anlamlara sahip: “Acıma, şefkat gösterme, birini esirgeme, kötü hale düşenlere karşı duyulan üzüntü, rahm. . .

Merhamete gelmek: gönlü yumuşamak, şefkatli davranmak.” (Fidan: 2000)

Esasen merhamet kavramı, bir çok kavramı içeren kavram ailesini çağrıştırmakta, onlarla birlikte düşünülmektedir. Bunlardan bir kısmı olumlu iken bir kısmı da olumsuz anlam içermektedir.

Merhametin çağrıştırdığı olumlu kavramlar arasında şunlar zikredilebilir: Sevgi/ muhabbet, acıma, affetme, hoş görme, müsamaha, dostluk, şefkat, karşılık beklemeden verme, koruma, kurtarma, yardım etme, başışta bulunma, hilm ...

Bu kavramlardan sevginin, rahmete kaynaklık ettiği, rahmetin ise değerlerini ürettiği söylenebilir. Bu kavramların dile getirdiği niteliklerin bireyde bulunması, onun merhametli olduğunu gösterir.

Şunlar da, merhamet kavramının çağrıştırdığı olumsuz kavramlardır: Azarlamak, kızmak, kinlenmek, nefret etmek, düşmanlık, intikam, şefkatsizlik, ağzının payını vermek, zorlamak, baskı yapmak, kınamak, ayıbını yüzüne vurmak, hor görmek, kibir, öfke, zulüm, şiddet, korku, tehdit, kin, nefret, oç alma, incitme. Merhametin olmadığı yerde bunlar, ayırık otu gibi boy atarlar. Merhametten uzaklaşan insan, insan olmaktan da uzaklaşır.

İnsani değerlerin özünü oluşturan merhamet, sıradan bir acıma hissi ve basit bir iyilik isteğinin ötesinde bir davranış dinamiği, büyümlü bir güç, bitmez bir enerjidir. Birinde merhametin bulunması, onu sürekli iyiliğe, güzelliğe ve doğruluğa yöneltmekte, her alanda olumlu tutum ve davranışların onda boy atmasına yol açmaktadır. Kur'an'a göre, Allah, rahman ve rahim olduğu, rahmeti bütün yaratılmışları kapsadığı (7/A'raf, 156) içindir ki, bütün yaratıklarına sayısız nimetler vermiştir. Allah, rahmeti/merhameti gazabının önüne geçtiği (Muslim, Tenvbe, 4) içindir ki, kendisine nankörlük edip karşı gelenleri bile, koruyup kollamaya devam etmektedir. Allah, sonsuz merhamet sahibi olduğu (7/A'raf, 151, 156) içindir ki, Rabb ismiyle tecelli edip bütün yaratıkları besleyip büyütür, terbiye eder. Bütün isimleriyle tecelli ederek insanlara özellikle lütuflarda bulunur. Bütün evreni insanın hizmetine vermesinden tutun, peygamberler göndermesine kadar her türlü lütfu, ödüllendirmesi, suçları affetmesi (39/Zümer, 53) ... gibi sayısız nimetlerini vermesi, hep merhametinin eseridir.

Merhamet potansiyel olarak her bireyin yaratılıştan sahip olduğu bir yetidir: Bu fitrî yetinin eğitimle açılıp gelişmesini sağlamak gerekmektedir. Bu genel eğitim içinde hayatın ilk yıllarındaki deneyimler, özellikle aile içindeki iletişim/ eğitim, merhametin hayata ve davranışlara damgasını vurma düzeyini belirleyici etkiye sahiptir. Her hâlükârda, merhameti bireye öğretmeye ihtiyaç var. İyi bir eğitimle kişi, nefsinin merhamet gibi güzel niteliklerle donatıp kötülerinden arınma imkanına kavuşabilir. (91/Şems, 9)

Dolayısıyla eğitimle bu merhamet yeteneği bireyde ne kadar geliştiril(ebil)miş ise merhametin eseri olan tutum ve davranışlar onda o kadar görülür. Sağlam bilgiyle, hayatın içinden anlamlı öğrenmelerle beslenip geliştirilmemiş olan bir merhamet, gerçek anlamda merhamet değildir. İdrak düzeyi yükselmeden, düşünme yeteneği yeterince gelişmeden, buna bağlı olarak duyguları incelmeden insanın merhamet eğilimi yeterince gelişemez.

Merhamet, bilişsel ve buna bağlı olarak ve daha baskın halde duyuşsal özellikler ihtiva eder. Birey, merhametin mahiyetine vakıf olmak zorunda olduğu kadar, onu nerede, kime/neye karşı nasıl uygulayacağını da bilmeye muhtaçtır. Zira kişi, merhamet edilecek olanı bilmeden, tanımadan, anlam(landırım)adan ona gerçek merhameti gösteremez. Varlık dünyasına ilişkin bilgilenme ve o bilgileri kullanarak varlıkları doğru anlamlandırma düzeyi yükseldikçe bireyin onlara karşı olumlu ilgisi, merhameti artar ve bu merhamet giderek sağlam temellere dayanır.

Merhametli bir yaşantıyı inşa edebilmek için ayrıca merhametin hangi tutum ve davranışlarla ortaya konacağına dair de bilgi ve beceri sahibi olmak gerekmektedir. Varlık dünyasını anlam(landırım)a düzeyi yükselen birey, kimlere/nelere, niçin, nasıl ... merhamet edeceğini daha isabetli biçimde belirleyebilme imkanına kavuşur. Bu bağlamda, odağa Allah'ın rızasını en büyük değer olarak yerleştiren İslam'ın tevhidî yaklaşımı, temel yol gösterici konumundadır.

Böyle bir donanım olmadığı takdirde merhamet, adalet gibi öteki temel insanî değerlerle bütünleştirilemeyeceğinden dolayı, insiyakî bir şefkat hissinden öteye geçemez ve bu durumda merhamet adına merhametsizlik yapılabilir ki, "Merhametten maraz doğar" özdeyişimizle buna işaret edilmektedir. Merhamet, hep güzel/iyi/doğru olanı doğuracağından dolayı, bunların aksi sonuçlar ortaya çıkıyorsa artık merhametten söz edilemez. O durumda, merhametten sapma söz konusudur. Söz gelimi, merhamet adına çocuklarına karşı aşırı himayeci tutum takınan anne babalar, gerçekte çocuklarına nasıl merhametsizlik ettiklerinin farkında değillerdir. İşte merhameti doğru anlamak ve uygulamak, ancak iyi bir eğitimle mümkün olacaktır. Bu açıdan merhamet, öğretime konu edilmesi, onun nesnesi olması itibariyle eğitim-öğretimle doğrudan ilişkilidir.

EĞİTİMDE MERHAMETİN GÜDÜLEYİCİ ETKİSİ/GÜCÜ.

Merhametin eğitimle ilişkisi, sadece onun nesnesi olması itibariyle değildir. Eğitim sürecinde birey(ler)i güdülemesiyle, eğitim sürecini yönlendiren temel etmen olması bakımından da eğitimle doğrudan ilişkilidir. Merhametin eğitim sürecinde bireyi güdüleyici etkisi, hem eğitici hem de eğitilen üzerinde söz konusudur.

"Güdü, organizmanın hareketini başlatan, yönlendiren ve sürdüren güçtür." Güdülenme ise, bir amaca ulaşmak için bir varlığı, bir hazzı elde etmek için eylemde bulunma eğilimi ya da isteğidir. (Ulusoy, 2009, 308) "Güdülenme, bireyin ihtiyaçlarını karşılamak için belli bir hedef doğrultusunda davranışlar üretmesine, hedefe ulaşmak için çaba harcamasına işaret eder. ... Güdüler, hedeflerin ve davranışların yönünün belirleyicileridir." (Ülgen, 1997, 62. İçsel ve dışsal kaynaklı güdülenme için bkz. Ülgen, 1997, 72)

2. 1. MERHAMETİN EĞİTİ(M)CİNİN TUTUM VE DAVRANIŞLARINI GÜDÜLEYİCİ/YÖNLENDİRİCİ ROLÜ:

Eğitim süreci, çok karmaşık bir süreçtir. Bu süreçte hangi etmenin devreye girip eğitimin seyrini baltalayacağını tahmin edip önceden önlemler almak pek kolay değildir. Hiç umulmadık noktada, hiç beklenmedik olumsuzluklar boy gösterip öğrenme-öğretme sürecine zarar verebilir. Böylesi durumlarda eğiticinin, ümidini yitirmeden canla başla ve aşkla işine devam etmesi pek kolay değildir. Bütün olumsuzluklar karşısında ayakta kalabilecek ve aşkla hizmetini sürdürebilecek güçte olmak, eğiticinin başarılı olması için vazgeçilmez bir şarttır.

Eğiticinin eğitim işine güdülenmesini sağlayan en önemli etmenlerden biri onun merhametli olmasıdır. Varlık dünyasına, özellikle de insana karşı kalbi merhametle, şefkatle dolup taşmayan bir eğitimci, yürüttüğü eğitim işine kendini adayamaz, bundan zevk alamaz, bu yolda karşılaşacağı engelleri aşmak için fedakarlıkta bulunamaz, kendini yenileyerek etkinlik ve verimliliğini artırmak, başarı düzeyini yükseltmek için coşkuyla çalışmalarını sürdüremez. Karşılaştığı en küçük bir olumsuz tutum, yanlış bir öğrenci davranışı ... , onun bütün iyi duygu ve düşüncelerinin yok olmasına neden olabilir. Sonuçta başarılı olamaz. (Erden, 2009, 149)

Bireyin bakış açısı, dünya görüşü, hayatı ve varlığı anlamlandırma düzeyi, onun tutum ve davranışlarını belirleyicidir. Varlık dünyasına hasbî ve güçlü bir merhametle yaklaşabilmek de, o varlık dünyasına bakış açısıyla doğrudan ilişkilidir. Nasıl görüyorsanız, öyle değerlendirir ve ona göre tutum ve davranışlarınızı belirlersiniz. Birey birisini kötü, muzır, düşman vb. olarak görüyorsa ona karşı kin, intikam, öfke gibi olumsuz duygu ve düşünceleri öne çıkar ve onu yok etmek ister. Ama onu, böyle olumsuzluklarla nitelemeyip tam aksine saygıya, ilgiye, yardıma, korumaya ... layık/ muhtaç biri olarak görürse o zaman nezaket gösterme, acıma, affetme, hoş görme, koruma, kurtarma, yardım etme, bağışta bulunma gibi olumlu duygu ve düşünceler öne çıkar ve ona göre davranır.

Bu nedenle, eğitici konumunda olan kişinin, her şeyden önce çok engin bir merhamete sahip olması olmazsa olmaz şarttır. Zira, eğiticinin merhamet yeteneği gelişmiş olduğu ölçüde, başkaları ve özellikle de eğitmek istedikleri hakkında güzel duygu ve düşünceler besler. Bu güzel duygu ve düşünceler ise, onlara iyilik yapmak, yardımcı olmak için can atma ve bu yolda her türlü zorluğa içtenlikle katlanma imkanı sağlar. Böylece merhamet duygusu, gelişmişlik düzeyi oranında bireyi motive edici rolünü icra eder.

Bu çerçevede eğiticinin, öncelikle sağlıklı bir varlık ve insan algısına sahip olması beklenir. Bu algı, onu genelde varlık ve özelde insan hakkında iyi, güzel ve doğru duygu ve düşüncelere yönlendirir. Sevgiden kaynaklanan merhametin besleyeceği bu duygu

ve düşünceler ise, onun başkalarını eğitmek, eğiterek onlara iyilikte bulunmak için tam bir adanmışlıkla çalışmasına, bu uğurda son derece hasbi davranıp her türlü zorluğu göze alma fedakarlığını göstermesine katkı sağlayacaktır.

Bu konuda Kur'an, bize oldukça önemli mesajlar vermektedir: Öncelikle Kur'an'da her surenin Allah'ın sonsuz rahmetini, merhametini, şefkatini dile getiren besmele ile başlaması, bu bağlamda son derece dikkat çekicidir. Başlı başına bu, bize şu mesajı vermektedir: Siz de, beşerî ölçekte olabildiğince her işe ve herkese/her şeye rahmetle/merhametle yaklaşmaya çalışınız. İslam dünyasında oldukça yaygın kullanıma sahip veciz bir söz var: "Allah'ın ahlakıyla ahlaklanınız." Eğitim-öğretim işiyle uğraşanların öncelikle bu söze kulak verip gereğini yerine getirme çabası içinde olmaları gerekir.

Nitekim, beşerî planda en büyük ve en etkili eğitimci/muallim olan Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bu konuda da insanlara en güzel örnektir. O da (s.a.s.), merhametiyle dikkatleri çekmektedir. Öyle ki, Kur'an'ın tanıtımıyla o, rahmetin/merhametin ta kendisidir: "**Seni, ancak aemlere rahmet olarak gönderdik.**" (21/Enbiya,107) "**Ey insanlar! And olsun size içinizden öyle bir peygamber geldi ki, gayet izzetli ve şereflidir. Sıkıntıya düşmeniz/sürçmeniz, ona çok ağır gelir, üstünüze titrer, müminlere ise son derece merhametli ve şefkatlidir.**" (9/Tevbe, 128) "**Peygamber, müminlere canlarından daha yakındır/dostlarıdır/velileridir.**" (33/Ahzab, 6)

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) kendisini şöyle tanımlamaktadır: "**Ben sizin aranızda tıpkı kırdan ateşin başında oturup da hayvanların, kelebeklerin, kuşların, cümle mahlukatın, o ateşe düşmesini önlemeye çalışan adamın misaline benzerim. Ben o ışığın cazibesine kapılan, fakat yanacağımı bilmeyen o hayvanları ve yaratıkları ateşten korumak için çalışıyorum.**" (Buhârî, Rikak, 26)

Hatta merhameti o kadar ileri boyutlarda idi ki, bundan sadece insanlar değil, canlı cansız bütün varlıklar da yararlanıyordu. Yukarıdaki ayette de belirtildiği gibi o, bütün yaratıklara karşı merhametliydi, şefkatle muamele ediyordu. Allah'a olan sonsuz sevgisi, O'nun yaratıklarını da sevmesini sağlıyordu. Bu nedenle onun yaratılmışlara yönelik merhameti, son derece hasbi, arı duru, garazsız, ivazsız idi. Rahmet vasfı, onun hayatında ideal ölçülerde somutlaşmıştı.

O, hem şahsı hem de davası açısından "azılı düşman" olarak nitelendirebileceğimiz insanlara bile, düşman gözüyle bakmayacak kadar merhametliydi. Kendi şahsı için asla öfkelenmez ve öç almazdı. Affediciliği tabii idi. İntikam almazdı. Onun gözünde âdeta "düşman" yoktu. Bu yüzdendir ki, kendisine ve davasına karşı düşmanca tavır takınanları kahretmeyi, onları ezmeyi, yok etmeyi düşünmedi. Tam aksine onlarla ilgilenmesi, imdatlarına yetişmesi, karanlıklardan aydınlığa çıkarması gereken insanlar olarak gördü. Onların yardımına koşmayı görev edindi. Söz gelimi Hz. Peygamber

Efendimiz, Vahşi'yi katil, zâlim, hain, düşman vb. olarak değil de, ilahî lütuftan mahrum kalmış bir kul olarak gördüğü için onun imdadına koşmayı, kurtarmayı kendine görev edindi, defaatla tebliğde bulunarak onun da Müslüman olup cennete gitmesi için çalıştı. M. Akif Ersoy'un şu dizelerinde de bu anlayış dile getirilmektedir:

“Müminlere imdâda yetiş merhametinle,
Mülhidlere lakin daha çok merhamet eyle.”

Hız. Peygamber'in varlıklara yönelik merhameti Yaratıcı'ya olan muhabbetinden kaynaklandığından dolayı, varlıklardan hiçbir karşılık beklemediği saf bir merhametti. Onun merhameti öylesine rafine ve hasbi idi ki, kendisine işkence edip mecsiz bıraktıkları anda Cebrail'in Taifli müşrikleri yok etme teklifi karşısında cevabı şu olmuştu: **“Hayır, ben onu istemem. Ben isterim ki Allah, bu müşriklerin soyundan yalnız Allah'a kulluk eden ve Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayan insanlar yetiştirsin.”** (Buhârî, Bed'u'l-Halk, 7) Mekke'yi fethettiği gün, halkın korkup telaşlandığı noktada, “Sizler özgürsünüz” diyerek onların bütün kaygılarını gidermişti. Yanına gelen bir gencin korkudan titrediğini görünce, **“Korkma! Rahat ol. Ben kral değilim. Ben, Kureyşli kuru et yiyen bir kadının oğluyum.”** (İbn Mace, Et'ime, 30) diyerek onu rahatlatmaya çalışmıştı.

Herkesin inanıp iyi insan olmasını, cennete girmesini kendine dert edinmesi, bu uğurda her türlü kabalıklara, işkencelere seve seve katlanması, bu amaçla gece gündüz demeden durup dinlenmeden koşuşturması, Vahşi gibi insanların bile Müslüman olmalarıyla mutlu olması, sevinçten uçacak hale gelmesi (bk Ahmed b. Hanbel, IV, 378), işte onun çok ileri düzeyde merhametinin eseri idi. Efendimiz (s.a.s.) öylesine merhametli idi ki ve merhamet etmenin nasıl olacağını öylesine iyi biliyordu ki, insanları eğiterek varoluş düzeylerini yükseltmek, dünya ve ahirette mutlu olmalarına katkı sağlamak için aşkından, heyecanından hiçbir şey kaybetmeksizin sürekli çalışıyor, daha etkili olmak için yeni yeni yollar/yöntemler deniyordu. Kendi ifadesiyle, bir “muallim” olarak eğitim-öğretime ilgisi, merhameti sayesinde hep canlıydı, hatta artarak devam ediyordu. Kullardan karşılık bekleyen, “kaz gelecek yerden tavuk esirgemeyen” anlayışıyla hareket eden biri, böyle bir tutum ve davranış sergileyebilir mi? **“(Ey Muhammed!) Bu Kur'an'a inanmadılar diye üzülerek, onların ardından kendini neredeyse helak edeceksin!”** (18/Kehf, 6) **“Resülüm! Onlar inanmıyorlar diye neredeyse kendine kıyacaksın!”** (26/Şuara, 3)

Bilimsel veriler, eğitim-öğretim işiyle ilgilenen herkesin, eğitimci olarak kendinden beklenen performansı gösterebilmesi için öncelikle eğittiği kişilere karşı son derece merhametli olmasının, eğitsel bir zaruret olduğunu ortaya koymaktadır. (Erden, 2009, 149-150) Kalbi merhametle, şefkatle dolup taşmayan bir eğitimci, yürüttüğü eğitim

işine kendini veremez, bundan zevk alamaz, bu yolda karşılaşacağı engelleri aşmak için fedakarlıkta bulunamaz, kendini yenileyerek başarı düzeyini yükseltmek için coşkuya çalışmalarını sürdüremez. Karşılaştığı en küçük bir olumsuzluk, yanlış bir öğrenci davranışı, uğradığı başarısızlık, onun bütün iyi duygu ve düşüncelerinin yok olmasına neden olabilir. Sonuçta gerekli performansı gösteremeyip başarısızlığa mahkum olabilir.

Merhametli eğitici, merhameti sayesinde kötü tutum ve davranışlardan uzaklaştıkça olumlu niteliklerle donanır. Her türlü iyilik, yardımlaşma, hoşgörülü olma gibi bütün yapıcı nitelikler, güzellikler, merhamet yeteneğinin gelişmesine bağlı ve ona paralel olarak gelişir. Özünde karşılıksız verme, özverili olma, kötülüğe bile iyilikle karşılık verebilme, empati yapma gibi soylu duygu ve düşünceler bulunan merhamet, eğiticiyi güçlü kılar. Bu güç sayesinde o, sorunlarını rahatlıkla çözebilir, başkalarıyla ilişkide üst düzeyde etkili konuma geçebilir. Bu konumuyla o, başkaları tarafından sempatiyle karşılanabilir, onlarla kolayca sıcak ilişki kurup etkin iletişime girebilir. Onun için anne babalardan öğretmenlere kadar eğitim işiyle uğraşan herkesin, çok iyi bir merhamet eğitiminden geçmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

2. 2. MERHAMETİN EĞİTİLENİ/ÖĞRENCİYİ GÜDÜLEYİCİ ROLÜ.

Eğitilenin/öğrenenin, eğitim-öğretim sürecine gönüllü katılımı, başarı için vazgeçilmez şarttır. Yeni davranışlar kazanma eyleminin, yani öğrenmenin öznesi, öğrenen/ eğitilen kişidir. Bu, onun eğitim sürecine aktif katılımını zorunlu kılmaktadır. Onun aktif katılımı ise, ancak bizzat kendisinin gönülden istemesiyle mümkündür. Bu durum, eğitim-öğretimin doğal gerçeğidir. Onun için eğitimcinin ilk yapması gereken iş, eğitmek istediği kişinin, öğrenme-öğretme sürecine içtenlikle katılımını sağlamaktır. Bunu sağlamadığı takdirde, eğitim-öğretim faaliyetinde başarılı olması mümkün değildir. İşte, eğiticinin bunu başarması için sahip olması gereken donanım içinde merhamet yeteneğinin gelişmiş olması, son derece önem arz etmektedir.

Bilimsel verilere göre, eğiticinin merhametten kaynaklanan olumlu tutum ve davranışları, her şeyden önce kendisini öğrencinin sevmesine, sempati duyup ilgilenmesine yol açar. Eğitimcinin şahsına yönelik bu ilgi ve sempati, ister istemez onun dersine de transfer edilir. Ders karşı bu sempati ve ilgi ise, öğrencinin öğrenme sürecine aktif katılımını sağlar. Bu aktif katılım, başarıyı doğurur. Başarı, öğrencide öğrenme arzusu, dolayısıyla çalışma zevkini kamçılar. Çalıştıkça başarı, başardıkça çalışır; bunlar birbirini besleyerek varlıklarını sürdürürler.

Eğiticie yönelik sevgi ve ilgi sadece dersine değil, ona ait her şeye taşınır. Ona ait olanlar arasında öncelik, elbette onun fikirlerine, dünya görüşüne, yaptığı işe, tutum ve davranışlarına aittir. Bu yüzden, hocasının merhametiyle muhatap olan bir öğrenci, hocasının şahsıyla birlikte dersini sevdiği gibi onun dünya görüşünü, hayata bakışını,

düşüncelerini de sempatiyle karşılamaya başlar. Çünkü, onun sergilediği güzel tutum ve davranışlarının arkasında onun benimsediği görüşlerin ve öğretisinin yattığını fark etmektedir. Başta çocuk olmak üzere her birey, korktuğu, çekindiği kişileri değil, sevip saydığı kişileri daima kendine örnek alır. Korktuklarından değil sevdiklerinden huy kapar. Böylece merhamet, eğitimde güdüleyici rolünü icra etmiş olur.

Kur'an'ın üslubu, bu anlamda ilginçtir. Mesela, Kur'an'da Allah'ın merhametinin ve ona bağlı olan diğer sıfatlarının öne çıkarılarak bize anlatılması, asıl eğitici olan Allah'a insanların sevgiyle, sempatiyle ve saygıyla, minnettarlıkla yönelmelerinin önünü açacak bir yaklaşımdır. İnsanların bu yönelişi, ister istemez Allah'la daha yakından ilgilenme, O'nu daha iyi tanıma, O'ndan daha fazla yararlanma ve O'nun tavsiyelerine daha bir içten ilgiyle yaklaşma imkanını onlara kazandıracaktır. Böylesine engin bir merhametle varlık dünyasına yaklaştığı, bunun uzantısı olarak bütün varlıklara ve özellikle de insanlara sayısız lütuflarda bulunduğu fark edildiği zaman Allah'ı sevmemek, O'nunla ve söyledikleriyle ilgilenmemek, O'na yönelmemek, O'nu hoşnut etmek için can atmamak mümkün mü?

Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in tamamen bir eğitim-öğretim faaliyeti olarak yürüttüğü tebliğ görevini yerine getirirken insanların ilgi odağı haline gelmesinin, başarısının (bk. Aydın, 1996, 60) altında yatan en önemli faktörlerden biri, onun merhametli yaklaşımıdır. Onun merhametle insanlara yönelmesi ve onları şefkatle eğitmesi, onların ilgisini çekmesine, kendisine sevgiyle yönelmelerine neden oluyordu. Onu hoşnut etmek için can atıyor ne gerekiyorsa seve seve yapıyorlardı. Efendimiz (s.a.s.)'e insanların böylesine içten yönelmeleri, doğal olarak onun dünya görüşüyle, iletmek istediği değerlerle, öğretmeye çalıştığı öğretiyle de içten ilgilenmelerine yol açıyordu. Daha önce karşı durup savaştıkları inanç manzumesini gönülden benimseyip içselleştirme çabası içine giriyorlardı. Onunla (s.a.s.) savaşmak yerine, yanında olmayı tercih etmeye başlıyorlardı. **"Allah'tan bir rahmet olarak sen onlara yumuşak davrandın. Şayet katı kalpli ve sert tavırlı olsaydın onların hepsi senin yanından dağılıp giderlerdi."** (3/ Âl-i İmran, 159) Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, eğitimci olarak ortaya koyduğu tutum ve davranışların, insan ve eğitim gerçeği ile nasıl örtüştüğünü, günümüz bilimsel verileri ortaya koymaktadır.

Eğitim sırasında şefkatle, yumuşak bir tutumla, sevgi ve güvenle muhabata yaklaşım, eğiticiye de öğrenciye de rahatlık kazandırır. Bu rahatlık, tarafların öğrenme-öğretme sürecine keyifle katılımını sağlar. Tam tersi bir durum, yani baskı, dayak, şiddet, korkutma gibi cezalandırıcı davranışlar ise, sevgi ve güven ortamını zedeler veya yok edebilir. Özellikle çocuğa böyle olumsuz tutum takınma, o çocuğun eğitimcisine (anne baba yahut öğretmenine vs ...) zamanla kin duymasına, öfke beslemesine bile sebep olabilir. Çocuğun bu yaklaşımı, karşısındaki insanın kendi hakkında iyi şeyler

düşünmediği, iyi duygular beslemediği düşüncesine sürüklenmesinin sonucudur. Aynı durum büyükler için de söz konusudur.

Gerçekten insanlara karşı kalbi merhametle dolu bir eğiti(m)ci, çocuk/öğrenci/ eğitilen kişi olumsuz tutum ve davranışlar sergilese bile, merhametinden hiçbir eksilme olmayacak şekilde davranabilmeyi becerir. Böylece, öğrencide sempati ve ilgi uyandırarak onu olumsuz tutum ve davranışlardan hızla uzaklaştırıp olumlularına yöneltebilir; olumsuzluklarla daha rahat baş eder, olumlu sonuçlar alabilir. **“İyilikle kötülük bir olmaz. O halde sen kötülüğü en güzel tarzda uzaklaştırmaya bak. Bir de bakarsın ki seninle kendisi arasında düşmanlık olan kişi candan, sıcak bir dost oluvermiş!”** (41/Fussilet, 34)

Esasen **merhamet, merhameti doğurur.”İnsanlara merhamet etmeyen kimseye, Allah ‘da merhamet etmez.**” (Müslim, Fezail, 66) **“Siz, yerdekilere merhamet edin ki, göktekiler, (Allah ve melekler) de size merhamet etsin.”** (Ebû Dâvûd, Edeb, 58, Tirmizi, Birr, s. 16) **“Merhamet etmeyen merhamet göremez”** (Buhârî, Edeb, 18) Merhamet ve şefkat sahibi eğitici/ anne baba, öğrenciye/çocuğa merhameti yaşayarak öğrettiği için, ondan merhametten kaynaklanan güzel tutum ve davranışlar görür. Öğrenci/çocuk için bu eğitimi/anne-baba, sevgi ve merhamet objesi haline gelmekte ve öğrenci/çocuk, onları üzecek tutum ve davranışlardan uzaklaşmakta, memnun etmek için çabalamaktadır. Bu olumlu yaklaşımı, onda karaktere dönüşeceğinden dolayı, zamanla sadece onlara değil, kendi çevresine karşı da sergilemektedir. Bu da eğitimcinin/anne-babanın yürüttüğü eğitim işini daha da kolaylaştırmakta ve daha verimli hale getirmektedir.

Eğitimde herkesi rahatlatıcı disiplini sağlama açısından da merhametli yaklaşım, son derece etkindir. Esasen eğitimde hem ödül hem de ceza vardır. Ancak, bu ceza, şiddet içermemelidir. Ne tür olursa olsun şiddet içeren cezanın olumlu bir etkisi yoktur; aksine olumsuz, yıkıcı, tahrip edici etkisi söz konusudur. Kaldı ki, şiddet içermeyen ceza bile, ödül kadar eğitsel etkiye sahip değildir. (Bk. Erden ve Akman, 2001, 143; Hesapçoğlu, 1988, 303-7) Korku, baskı ve tahakkümün hakim olduğu eğitim sistemi etkili ve kalıcı olamaz. Çağlar boyunca kimilerince merhamet güçsüzlük olarak görülürken acımasız, duygusuz, hileci, otoriter olmak, güçlülük olarak algılanmıştır. Oysa gerçek, bunun tam aksidir. Şiddet, bir sözde çözüm biçimi olarak ortaya çıksa da çoğu zaman çözümsüzlük olarak sorunların büyümesine ve çoğalmasına sebep olmuştur. Baskı, korku, dayak, yani ceza, sevgi ve saygı oluşturmuyor, insanları olumlu yönde güdülemiyor. (Sönmez, 1996, 74) Baskı yapmadan, hiddet ve şiddet göstermeden, terör estirmeden yumuşaklıkla disiplin kurup inandırarak bireyi (özellikle çocuğu) eğitmek bir maharettir ve bu maharet, merhametsiz gerçekleştirilemez.

Doğru ve tutarlı bir anlamlandırmaya dayanan merhamet, insanı esir eden bir çok zincirden sahibini kurtarır. Merhamet yeteneği geliştikçe birey özgürleşir; çünkü iyi tanıma ve anlam(landırma)aya dayalı rafine merhamete sahip kişi, merhamet ile bağdaşmayacak bütün kötü tutkularından ve yanlış tutum ve davranışlardan arınmaktadır. Böyle bir kişide yalan, kandırma, dolandırma, sömürme, oç alma, kin duyma, varlıkları araç olarak görme ve kullanma, küçük görme, aşağılama, ezme, öldürme, cezalandırma, hoşgörüsüzlük, bencillik vb duygu ve düşünceler kolay kolay onu yönlendiremez. Haliyle o, bu tür prangalardan kurtulup ahlakça özgürleşmiş olur.

Özgür birey, aynı zamanda sorumluluk bilinci gelişmiş bireydir. Merhametle oluşturulan sorumluluk bilinci, bireyde özdenetim yeteneğini geliştirir. Özdenetim (İç kontrollü disiplin) yeteneği, kişinin kuralları bilinçle benimsemesini ve dış uyarılara gerek kalmadan bu kurallara kendi kendine ve içtenlikle uymasını, onları uygulamasını sağlar. Bu ise, birey(ler)i mutlu eden disiplinin gerçekleştirilmesi demektir.

Böylesine merhametle yapılan eğitim, bireye merhametin öğretilmesi açısından da kaçınılmaz öneme sahiptir: Merhametle yürütülen eğitim, kişilerin merhameti hayatın içinden öğrenip içselleştirmelerini sağlar. **Merhamet, ancak merhametli eğitimcinin merhametli eğitimiyle bireylere öğretilir.** Birey, böyle bir eğitim sürecinde adeta yaşayarak merhameti öğrenme ve onu gönülden benimseyip sahiplenme imkanını elde etmektedir. Adeta, somut sorunlardan hareketle hayatı bilgiye ve bilgiyi hayata dönüştürme durumu söz konusu olmaktadır.

Merhametsizliğin bugün yol açtığı bireysel ve toplumsal sorunlarla baş edebilmek için rahmet/merhamet Peygamberi (s.a.s.)'ni yeniden anlamak, keşfetmek ve onun eğitim anlayış ve uygulamalarını güncelleştirmek zorundayız. **Doğrusu, Allah'ın rahmeti, muhsinlere (işini/görevini güzel ve sağlam yapanlara) çok yakındır.**"(7/A'raf, 56)

KAYNAK

Aydın, M. Şevki, Muallim Peygamber, E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 9, Kayseri 1996.

Ulusoy, Ayten, *Gelişim ve Öğrenme*, Anı yay., Ankara 2009, s. 308.

Erden, Münire, *Eğitim Bilimlerine Giriş*, Arkadaş Yay., Ankara 2009.

Erden, Münire ve Akman, Yasemin, *Gelişim ve Öğrenme*, 10. bs. Ankara 2001.

Fidan, Ahmet ve Arkadaşları, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, M. E. B. Yay. İstanbul, 2000.

Ülgen, Gülten, *Eğitim Psikolojisi*, Alkım Yay., Ankara 1997, s. 62.

Hesapçioğlu, Muhsin, *Öğretim İlke ve Yöntemleri Eğitim Programları ve Öğretim*, İstanbul 1988.

Sönmez, Veysel, *Sevgi Eğitimi*, 4. baskı, Ankara 1996.

OTURUM BAŞKANI- Muhterem hocamıza teşekkür ediyoruz. Süresini de çok iyi kullandı.

Ben birkaç not aldım hocam anlatırken. Merhametin sözde kalan bir husus değil eyleme dönüşmesi gereken bir husus olduğunu dile getirdiler. Merhametin bütün güzel davranışların kaynağı olduğunu, bütün güzel davranışlara kaynaklık ettiğini dile getirdiler. Doğuştan var olan merhameti geliştirme ihtiyacı olduğunu söylediler.

Gerçekten merhametli insan merhametsiz hâle gelebiliyor eğer iyi bir eğitim verilmezse.

Merhametin hem eğiticiyi hem eğitilene motive ettiğini, eğitime pozitif yönde katkı sağladığını dile getirdi muhterem hocamız. Merhametin eğitimde önemli bir güç aracı olduğunu söylediler. Dolayısıyla öğretmenlerimize, burada Kur'an kursu hocalarımız var onlara da bir mesaj vermiş oldular.

Şu anda bizim Kur'an kurslarındaki öğrencilerimiz hep artık yaşlı olan, eğitim öğretim çağını geçmiş olan insanlarımızdır, burada merhametin çok önemli olduğunu hocamızın söylediklerinin bu anlamda hocalarımıza, Kur'an kursu hocalarımıza, imam hatiplerimize katkı sağlayacağını söyleyebiliriz.

Prof. Dr. M. ŞEVKİ AYDIN- Anne babalar başta.

OTURUM BAŞKANI- Anne babalar da öyle, herkes öyle. Burada Kur'an kursu hocalarımız, ben çoğunu tanıyorum, onları özellikle muhatap kitlemizi esas alarak dile getirdim.

Efendim Diyanet İşleri Başkanımız da dünkü konuşmasında merhametten maraz doğar mı doğmaz mı. . . Kimisi doğar kimisi doğmaz diyor. Atasözlerinin bir gerçeğe dayandığına ben inanıyorum. Merhametten maraz doğar mı doğmaz mı bu bağlamda İstanbul Nöropsikiyatr Hastanesi Yönetim Kurulu Başkanı belki hepinizin yakından tanıdığı Prof. Dr. Nevzat Tarhan hocamız bu konuşmalarında inşallah bize aktaracaklar.

“Marazı Tedavi Eden Merhametten Maraz Doğuran Merhamete.” başlıklı tebliğ.

Buyurun Sayın hocam.

2- ADİL MERHAMET

Prof. Dr. Nevzat TARHAN

Üsküdar Üniversitesi Rektörü

İnsanı insan yapan değerlerin yönetilmesi kaynak yönetimi gibidir. Merhamet de bu değerlerin en önemlilerindedir. Karar vermeden önce kime, neye, nereye, ne zaman, nasıl ve niçin değişkenlerinin anlaşılması ve uygulanması için bazı temel kurallar vardır.

BEŞ UYGUNLUK KURALI

”Uygun yer,
uygun zaman,
uygun nesne,
uygun miktar,
uygun yöntem”

Uygun olmayan merhameti anlamak için merhamet adalet dengesini kurmamız gerekir. Kuzuların arasına girmiş bir kurda veya terminatör gibi davranan seri katile yahut cinsel şiddet uygulayan caniyeye acımanın kötülüğü beslemek anlamına geldiği unutulmamalıdır. İnsanları sevmek, merhametli olmak, şefkatlilik kavramlarının sorumluluk sınırlarını bilmemizi gerektirmektedir. Anadolu’da “Merhametten maraz doğar” sözü herhalde böyle hakça olmayan bir merhamet algısına dikkati çekmek için kabul görmektedir.

ÇOCUK EĞİTİMİNDE RAHMET VE ADALET

Bu iki sıfat, bütün dinlerde önemle dile getirilmiş, özellikle Kur'an-ı Kerim'de ilahî değer olarak çok sık olarak vurgulanmaktadır. Bunun çocuk ruh sağlığındaki yansıması sevgi ve disiplindir. Rahmet; Yüce Rabbimizin bize olan sevgisi, merhametidir; adalet; adil yasalara itaat etmemiz için bize ısrarıdır.

İlk bakışta bu iki değer birbirine zıt gözükmemektedir ama uygun ölçülerde değerlendirildiği bir atmosfer olduğunda, insanı en mutlu edecek bir atmosferdir.

Aynı şekilde çocuğu en mutlu edecek atmosfer de sevgi ve disiplinin uygun ölçüde dengelendiği atmosferdir.

Sevgi atmosferi; sıcak ve kucaklayıcı bir sevgi, iyi davranışlara sevgi ile destek olmak, hatalara makul ölçüde göz yumma, sabır ve tahammüllü olma, mizah duygusunu geliştirme, hoşgörülü, bağışlayıcı olma, değer verme, zaman ayırma ve ilgilenme demektir.

Baskıcı sevgisiz ebeveynlik: Her şeye hayır demeye eğilimli, hükmetmeyi seven, esnekliği olmayan, emir verici, buyurgan, çocuk yerine karar verici, kuralları katı olan, eleştiriye kapalı, acımasız bir tutum sergileyen aileler.

Gevşek disiplinli ebeveynlik: Çocuğun yanlış davranışlarına bile göz yuman, kararları tamamen çocuğa bırakan, hiç ceza vermeyen, kabullenici, her şeye evet deme eğilimli, eleştiriye ciddiye almayan, kuralları gevşek olan, çocuğun sorumluluk almasını çocuğu yormak olarak gören bir tutum sergileyen ebeveynler.

Demokrat ebeveynlik: Çocuğu ile her şeyi tartışabilen, ikna ve inandırma yöntemini kullanan, gerekirse fikir değiştirebilen, eleştiriye açık, yönlendirici, karar alırken çocuğun da düşüncelerini alan, doğru yerde evet doğru yerde hayır diyen, ceza yöntemi olarak ödülden mahrum bırakmayı etkili bir biçimde kullanma bir anlayışa sahip, kuralları adil olan anne-babalardır. Sevgi, disiplin ve ilgi bu ailelerde denge halindedir.

BASKICI SEVECEN ANNE-BABALARIN ÇOCUKLARI NASIL OLUR?

Eğer sevgi, disiplin, ilgi hep beraber fazla ise, çocuk çekingen, fikrini ifade edemeyen, kendine güveni az, içe dönük, vesveseli, karamsar, konuşma becerisi gelişmemiş, özgür düşünemeyen insiyatif kullanamayan, bağımsız davranamayan bir kişilik olur. Toplumumuzda itaat kültürünün varlığı, her şeyi devlete, büyüklere havale etme eğilimi; "Hikmet-i hükümetten sual olmaz, söz büyüğün sus küçüğün" anlayışı tembellik ve havalecilik eğilimi bu tür aile tutumlarının sonucudur. Eğer sevgi ve ilgi az, disiplin çoksa; çocuk, anti sosyal, kavgacı, suça ve yalana eğilimli bir kişilik geliştirecektir.

GEVŞEK DİSİPLİNLİ SEVECEN ANNE-BABALARIN ÇOCUKLARI NASIL OLUR?

Düşüncesizce hareket eden (impulsif), saldırgan, pervasız, bencil, sadece kendini düşünen, acıma duygusu az, narsist (kendini özel ve önemli gören), huzursuz, içki ve uyuşturucuya eğilimli bireyler ortaya çıkar. Sevgi, ilgi, disiplin üç ana unsuru da bu aile tipinde az kullanılır.

DENGELİ DİSİPLİNLİ ANNE-BABALARIN ÇOCUKLARI NASIL OLUR?

Demokrat aile ortamında ilgi yoğundur, fakat bu ilgi mantıksız isteklere taviz şeklinde olmaz. Yetişen çocuklar kendine güvenen, farklı fikir üretebilen, eleştiriye açık, girişken, atak, doğru ve yanlış ayırt edebilen bireyler ortaya çıkarlar. Sevgi, ilgi, disiplin üçlüsü dengeli ve ölçülü verilmiştir.

Mutluluk atmosferinde adalet yani disiplin; yeri çocuğun olumsuz isteklerini kontrol altına almasını ona öğretmek, ters davranışlar için adil cezalar vermek, hayatın zorluk ve tehlikelerini tanınmasını sağlamak, iç disiplin, diğerkâmlık, alçak gönüllülük, iyilikseverlik, çalışkan olmak, başkalarının hakkına saygı, dürüst ve adil olmak gibi özellikleri kazanmasını sağlamaktır.

KORUYUCU RUH SAĞLIĞINDA ADALET VE MERHAMET DENGESİ

Koruyucu ruh sağlığında önemli iki ilke olan sevgi ve disiplinin Kur'an öğretisindeki karşılığının merhamet ve adalet olduğunu görüyoruz. Merhametli olan Yaratıcı yarattıklarını çok seviyor. Onlara özgür irade vermiş, yanlış yapma özgürlükleri var. Kendilerini geliştirmelerini ve kendisine layık bir muhatap olmalarını istiyor. Bunun içinde adil yasalarına uymaları konusunda sık sık onları uyarıyor. Eğer adil yasalarına uymazlarsa acı çekecekler. Tıpkı bir annenin çocuklarını çok severken onları tehlikeden korumak için tekrarlar uyarılarda bulunması gibi.

İlahi acımayı ifade eden iki sıfatın Kur'an'ın ilk temel vurgusu olduğunu görüyoruz. Rahman ve Rahim sıfatındaki acımaların farklı olduğunu bilmek gerekir. Rahman sıfatındaki acıma itaat ve isyana bakmaksızın bütün yaratıklarını kapsar. Yaratıcı zatındaki bir sıfattır. Kâinatı yaratmadan önce başlangıçtaki acıma sıfatıdır. Rahman zati sıfat iken Rahim eylem sıfatıdır. (Süleyman Ateş, Kur'an Ansiklopedisi)

Varlıkların hepsi zorunlu olarak Rahman sıfatından faydalanırken, Rahim sıfatından adaleti sonucu hak edenler faydalanmaktadırlar. Bu nedenle Rahim sıfatının daha çok ahirete baktığı konusunda din bilginleri ittifak içindedirler.

Her hayır ve güzel şeyin başlangıcının besmele olduğu bilinirse, besmelenin Rahman ve Rahim gibi iki temel merhamet kavramını ihtiva etmesi anlamlıdır.

“Onlar istiğfar ederlerken Allah onlara azap edecek değildi.” (Enfal, 93/33) ayetinden anladığımız Allah’ın merhametini harekete geçiren şeyin insanın hata yapmaması değil, hata yaptıktan sonra pişman olmasıdır. Pişmanlık duygusunun arkasından arınma isteğinin gelmesi ilahî merhameti celb eder ve o kişinin güçlenmesine, gelişmesine katkı sağlar.

Cildimize bir mikrop bulaştığı zaman onu bol su ile yıkarsak korunmuş oluruz. Eğer bunu yapmazsak mikrop apse haline gelir, acı vermeye başlar. Bunda merhametli davranış kişinin hijyene dikkat etmesini sık sık vurgulamaktır. Tıpkı bunun gibi günah mikrobunun ilacı istiğfardır. İstiğfar ne kadar erken yapılırsa hastalık oluşmaz. İstiğfar ile ruh mikroptan arınmış, yıkanmış olur.

Koruyucu ruh sağlığının temel ilkelerinden birisi kişinin “öz eleştiri yapabilme” becerisini geliştirmektir. Özeleştiri yapabilen insan kendisini tanır. Kendisini tanıyan insan yanlışlarını ve zayıf taraflarını iyi yönetir ve güçlü olur. Tarihte güçlü, başarılı ve mutlu olmayı başarmış insanları gördüğümüzde güç ve bilgeliği birleştirebilen insanlar olduklarını fark ederiz. Bilge olmayan liderler eleştiriye kapalıdırlar ve kendilerini sorgulamazlar. Geliştirdikleri iç disiplin onları mesleki olarak başarılı yapmış olabilir, ancak mutlu olabilmeleri eksik ve zayıf yönleri ile yüzleşebilmelerinde yatar. Bir insanı özeleştiri yapabileme, kendisi ile yüzleşebilmeye davet o insana karşı merhametli bir davranıştır. O kişinin kendisi ile barışık olmasını sağlamak için orta ve uzun vadeli mutluluğu yakalayabilmesi için ona yardım etmektir.

Özeleştiri yapabilen insan hatalı davranışı sebebiyle pişmanlık duyan ve aynı hatayı tekrar etmeme çabası içerisinde olan kişidir. Bu kişi ileride çekebileceği bir çok acıyı ve sıkıntıyı böylece önlemiş olur.

İşte Kur’an-ı Kerim’de merhamet vurgusuna baktığımızda peygamberlere bile istiğfar tavsiye edilmesi ilahî merhametin sonucu olduğunu görürüz. İlerde karşılaşılabilecek manevi acılardan korunmak için istiğfar ilacı ile ruhu yıkamak kulluk da yüceltilmiştir.

MERHAMET VE CEHENNEM KAVRAMLARI

Cehennem acı çekme ve cezanın karşılığını görme düşüncelerini çağrıştırır. Kur’an’da Rahman kelimesinin Allah kelimesinden sonra en çok kullanılan isim olduğu düşünülürse böyle merhamet vurgusu yapan bir Yaratıcı yarattıklarına neden cehennemde ateş acısını onlara çektiriyor? Bu sorunun bir çok insana ve hümanistik felsefecilere Kur’an’dan uzaklaştırıcı bir etki yaptığını görüyoruz. Bu sorunun cevabı ce-

hennemden ne anladığımıza bağlıdır. Maide Suresindeki (69) ” **İnananlar, Yahudiler, Sabiler ve Hristiyanlardan Allah’a ve ahiret gününe inanan ve iyi şeyler yapanlar için korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.**” buyruluyor.

Diğer taraftan ceza kelimesi lingustik olarak karşılık verme anlamına gelir. Bu karşılık ceza çekenin iyiliği için yaptığı yanlışın farkına varmasını sağlama amacı güder. Farkındalık inancı ruh sağlığında önemli bir beceridir. Ceza veya karşılık verme o insana önem verildiğinin ifadesidir. Onun uyarılması ilerde çekeceği acıları önlemek içindir.

Düşününüz kıymetli bir maden ocaktan çıkarıldı. Üzeri kirli ve kıymetsiz madenlerle kaplı. O madeni seven ve kalitesini ortaya çıkarmak isteyen ustanın madeni ateşe atmaktan başka çaresi yoktur. Aksi takdirde maden gerçek özelliklerini ortaya çıkarmayacaktır. İşte Kur’an da inananlara cehennemi ceza olarak sunarken inananların arınması ve saflaşması gibi bir amacın olduğunu görüyoruz.

Anlaşılabileceği üzere içinde sevgi olan bir disiplin, içinde merhamet olan bir cehennem aşaması olgunlaşmayan ruhları olgunlaştırmak için yapılan işlemlerdir.

MERHAMETİN NÖROBİYOLOJİSİ

İnsan beyninin sağ ön bölgesi hazza, zevke, lezzete yönelmeyle ilgiliyken sol ön bölgesinde acı, elem ve kederden kaçma ile alakalı alanlar vardır. İnsandaki önemli duygulardan biri olan merhametin biyolojik boyutu meditasyon esnasında yapılan araştırmalarda karşımıza çıkmıştır. Meditasyon sırasında hangi düşüncenin beyinde nasıl bir etki yaptığını incelemek maksadıyla FMRI (Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme) tekniğiyle gerçekleştirilen 256 elektroflu EEG çalışmalarında, beynin sol ön ve orta bölgesinde neşe, mutluluk gibi pozitif duyguların olduğu görülmüştür. Bu duygular beynimizde 30 beta dalgasından daha hızlı olan gama dalgaları üretir. Böylece beyinde mutlulukla ilgili kısımlar harekete geçer. Hatta meditasyon esnasında merhamet hisseden kimsede irkilme refleksinin kaybolduğu, negatif duyguların pasif hale geldiği görülmüştür. Acıma duygusu, bu yönüyle kaygıyı azaltan bir özelliğe sahiptir.

Budist rahipler üzerinde yapılan bir araştırma, farklı ruh hallerinde insanın ne gibi değişimler yaşadığını göstermesi bakımından kayda değerdir. Araştırmaya katılan bir grup Budist rahibe, vücudu yanan bir kişinin filmi izletildiğinde rahiplerde acıma hissi ve iyilik yapma arzusu uyandırdığı görülmüştür. Fakat aynı görüntüler, rahip olmayan sıradan kişilere seyrettirildiğinde onların beyinlerinde iğrenme duygusu harekete geçmiştir. Normalde insanın istenmeyen sahnelerle karşılaştığında en çok ve ilk verdiği tepki, o sahneden kaçmaktır. Meditasyondaki Budist rahibin felsefesine sahip kişi ise, pozitif duygularla dolu olduğu için, görüntülere iyilik yapmak isteğiyle tepki vermiştir. Beyinde meydana gelen bu değişim, Budist rahibin yaşam felsefesinin insanların çıkarına daha uygun olduğunu göstermektedir.

Merhamet duygusu, beynin mutluluk hormonu salgılamasını sağlaması yönüyle insanın lehine olan bir duygudur. İnsan sinirli, gergin birisiyle iletişim kurarken onun ruh halini alır. Kızgın olan kişiye sevecenlikle yaklaştığımızda, kendimizin değil ama karşı tarafın duygularında iyileşme gözlemleyebiliriz.

Merhamet, mutluluğu düzenleyen beyin alanlarının aktif hale geçmesini kolaylaştırır. Beyinde mutluluk duygusuna ev sahipliği yapan sol, ön ve orta kısım, depresyonun geliştiği alana komşudur. Yani depresyon tedavisinde aktif hale getirmeye çalıştığımız bölümdür. Merhamet duygusu ile ilgili bu bilgiler, Amerika'daki üniversitelerde kurulan 'Singulat Greus' kürsüsünün araştırmaları neticesinde bize ulaşmıştır. 'Singulat Greus', beyinde yedi sekiz cm uzunluğu, bir cm kalınlığı olan bir bölümdür.

Başkalarının iyiliğini isteme arzusu da diyebileceğimiz merhamet, empati gerektirir. Çünkü empatik davranış bir yönüyle, karşımızdaki kişiyi mutlu etme ve kendini iyi hissetmesini sağlama çabasıdır. Duygudaşlık, başkalarını anlamayı sağladığı gibi, yaptığı iyilikten ötürü kişinin kendisinin de mutlu olmasına yardım eder.

Özetle merhamet kavramı Kur'an-ı Kerim'de tekrarlar ve ısrarla hem ilahî sıfat olarak hem de insanların öğrenmesi için sıkça vurgulandığını görüyoruz. Merhametin doğuştan olmaması ve sosyal öğrenme ile geliştirilebilmesi insana bu beceriyi geliştirme sorumluluğu yüklemektedir. Bir çocuğun en mutlu anlarında birisinin bir şeyden korkup annesinin şefkatli, merhametli kucığına sığınması olduğu gibi bu durum annenin de en hoşlandığı durumlardan birisidir. Yavrusunun annesine sığınması ve ondan yardım istemesi annenin şefkat ve merhametini celbettiği gibi anneyi memnun da eder. İşte ilahî rıza ve memnuniyeti kazandıracak davranış insanın kendi kulluğunu fark etmesi ilahî merhamete teslim olmasıdır. Böylece ilahî yardımı celbeder.

Özgür irade verilmiş insanın iradeyi verenle yakınlaşması ve bu yakınlaşma yönünde iradesini kullanabilmesi merhameti hayatının bir parçası biçimine getirmesi ile yakından ilgilidir.

TOPLUM RUH SAĞLIĞINDA ADALET MERHAMET DENGESİ

Adaletin olmadığı yerde korku artar güven azalır, acımasızlık, öç alma isteği, düşmanlık duyguları yükselir barış ve dostluk duyguları zayıflar. Hangi yöntem kullanılırsa günümüzde adalet sağlanır? Ortaçağın despotizmi din adına bile olsa adaleti sağlayamıyor. İletişim çağında korkutarak insanları yönetmek mümkün değil. Özgürlüğü tatmış insanı her ne adına olursa olsun artık susturulamaz. Çağın yöntemi açıklık, özgürlük, ikna ve inandırmaya dayalı işbirliği sağlayabilir. Böylece kutuplaşma, çatışma, bağnazlık ortadan kalkar. Kendi fikrine güvenen insanın baskı, tehditle sonuç almasına ihtiyaç yoktur. Kendi değerlerine inanan insan tartışmadan korkmaz, fikrine güvenen insan zora başvurmaz. Diyalog kapısının açık olması özgürlük ve çoğulculukla

mümkündür. Farklı düşünenlere tolerans gösteremeyenler fikrini savunmaktan aciz olanlardır.

Adaletin sağlanmasında toplumun kültürel standartları ile birlikte insanın biyolojik eğilimlerinin belirleyici rolü bilinmektedir. Günümüzde dinî değerlerimiz ile demokrasi arasında doku uyumsuzluğu olup olmadığı yoğun bir şekilde tartışılıyor. Dinî kaynaklarımızın temel kitabı Kur'an-ı Kerim adalete çok vurgu yapmış ancak yöntemi insanlara bırakmıştır. Toplumun değerlerine saygı göstermeyen bir yöntem adaleti sağlayamaz. Çoğulculuk, katılımcılık, özgürlükçülük demek olan demokrasinin uygulamalarına baktığımızda faydacı adalete karşı bir çözüm sunamıyor. Diğer taraftan İslam tarihine baktığımızda din adına uygulanan istibdat örneklerini görüyoruz.

Çağımızda yeni sorulara eski cevaplar karşılık veremiyor. Yeni cevaplar üretmemiz gerekiyor. Amaç barış ise adaletsiz barış olmaz. İnsanların kendilerini güvende hissetmedikleri ortamda barış sağlanamaz. O halde adalet için mücadele edelim ki barış sağlanabilsin.

ADALET GENETİK MİDİR?

Adil olma eğilimi insanda biyolojik eğilim olarak vardır. Ancak nasıl adil olunacağına öğrenilmesi gerekir. Anaokulu çocukları için uygulanan çikolata testinde sınıf dolusu çocuğa dörder çikolata veriliyor. Bütün çocuklar neşeli bir şekilde paylaşım oynuyorlar. Başka bir gün 3-4-5'er adet olarak aynı çocuklara ayrı ayrı çikolata veriliyor. Bu defa çikolata alan çocuklar arasında kavga ve tartışmalar başlıyor. Çocuklarda bu davranış öğrenmeden çok biyolojik eğilim olarak değerlendirilebilir. Benzer durum erişkinler içinde geçerlidir. Adil paylaşımın olmaması insanda savunma duygusunu uyandırır. Savunma duygusu tehdit kaygısını artırır ve güveni azaltır. Güvenin azaldığı yerde düşmanlık duyguları uyanır. Böylece tartışma ve çatışmalar yaşanmaya başlar.

Hukuk kanunların koruduğu menfaatler demektir. Bununla adalet yapmaya çalışır. Ahlak ise vicdanın koruduğu menfaatlerle adalet yapmaya çalışır. Aslında ahlak için vicdani hukuk da denilebilir. Modernizm ahlaka ihtiyacımız yok, ahlaklı olmak rekabeti önler ve üretim maliyetini artırır diyerek ahlakın güncelliğini kaldırdı. Ahlaki normların bencil çıkarlar doğrultusunda değişmesi ile iç hukuk veya vicdan dediğimiz içimizdeki bekçinin zihinimizdeki jürinin ölçüsü bozuldu. Modernizm toplumu bencil çıkarlar peşinde koşan bireylerden oluşan bir topluluk olarak tanımlayarak adalet terazisini alt üst etmiş oldu.

Günümüzde şiddetin, intiharların, boşanmaların, uyuşturucu kullanımının, gay ve lezbiyen akımlarının Batı toplumlarında dalga dalga yayılmasının adalet ölçülerinin bozulması ile ilgili olduğu dikkatli tespitlerle anlaşılmaktadır. ABD'de çocuk ıslah

evlerinde suçlu çocuklara merhamet ve empati duygularını öğretmeden toplum içine bırakmama adli psikiyatri uygulaması olarak bilinmektedir.

ADALET DUYGUSUNA TESİR EDEN ETKENLER

Adalet duygusu zarar gördüğünde, insanların ilişkileri de zedelenir. O halde bu duyguyu güçlendirmemiz gerekmektedir. Peki, adalet duygusunu etkileyen faktörler nelerdir? En başta, kişinin ruhsal durumu, adil davranmasına olumlu ve olumsuz anlamda tesir etmektedir. İnsandaki üç temel eğilim, adalet duygusunda önem taşır. Bunlardan ilki, kişinin hoşlandığı şeyi sorgulamadan hemen inanma eğiliminde olmasıdır. Bu sebeple ilgi duyduğu nesne ya da özneye karşı tarafsız olamaz. Mesela, kendi ailesinden birisine ya da sevdiği bir yakınına karşı kolay kolay adil olamaz. Hâkimlerin yakınlarını yargılayamamalarının özünde de bu gerçek yatmaktadır. İkincisi, insanın kolayca kaçma eğilimidir. Her şeyi çabucak halletme isteği, adalet duygusuna zarar verir. Üçüncü eğilim ise, çatışmasız, acı vermeyen çözümlerden yana olmaktır. Bu eğilimler, kişinin karar verme süreçlerinde belirleyicidir. Mesela, eşini seven bir kadın onun hatalarını görse de masum olduğunu düşünmekten vazgeçemez. Bu noktada realite körlüğü yaşayabilir. Aynı şey, çocuğu uyuşturucu kullanan ebeveyn için de geçerlidir. Çocuğunun içe kapanıklığını, eve geç gelmesini, derslerinde başarısız olmasını basit gençlik sorunları gibi algılayan ebeveyn, acıyla yüzleşmeye hazır olmadığından sevdiği hakkında kötü ihtimalleri düşünmek istemez. Bu durum, kabul edildiğinde acı verecek gerçeği reddetmektir.

ZAAFLAR VE ADALET

Zaaf, adaleti etkiler ve düşünsel uyumsuzluk meydana getirir. Karar verme mekanizmasında adaletsizlik olduğunu gören insan, onu düzeltmek için ilkel bir sertlikle, otorite uygulayarak adaleti sağlamaya çalışır. Bu noktada fikirler ve özgürlükler bastırıldığı için insanlar yasa dışı bir zemine kayabilirler. Aynı şekilde ülke yönetiminde toplumun bir kesiminin hakkını görememek de realite körlüğüdür. Gerçeği göremeyen yöneticiler eğitilmemiş bir sertlik uyguladıklarında terörü artıran bir etki oluştururlar. Onun için terörü önlemenin orta ve uzun vadedeki çözümü, ayrımcılığı gidermektir. Tehditte bastırılan olaylar durulur gibi gözükse de, insanlar ikna olmadıklarından adaletsizliğe tepki duyarlar ve karşılıklı olarak şiddeti artıran tavırlar ortaya çıkar. Ama haksızlığa uğrayanlar akıllı kişilerse, iyi organize olur ve kendilerini haksızlık karşısında daha rahat savunurlar.

ADALETİ SAĞLAMA YÖNTEMİ NE OLMALIDIR?

İnsanlar arası ilişkilerde ve toplumda adaleti sağlamak güzeldir ama bunun nasıl sağlandığı da çok önemlidir. Mesela, tarihteki birçok haksızlık, 'eşitlik' adı altında yapılmıştır. Özgürlük kavramını yücelten sistemler, bütün özgürlükleri kısıtladıklarının

farkına bile varmazlar. Böyle olunca da adına ‘Barış Harekâtı’ denilen savaşlar yaşanır. Bunların hepsi insanın psikolojik savunma mekanizmalarıdır. Bu ruh halleri, yargı gücünü zayıflattığı gibi açık akılla düşünmeyi ve muhakemeyi engeller.

DİKTATÖRYA ADALETE ZARAR VERİR

Diktatörler, kuşatma duygusunu en çok yaşayan kişilerdir. İnsanları ezmekten hiçbir rahatsızlık duymazlar. Çünkü her türlü hareketi haksız saldırı olarak nitelendirirler. Bu tip kişiler, ellerine güç geçtiği zaman, karşı tarafı sorgulamaya çalışırlar. İnsanları ‘şüpheli’ kategorisinde tutmaktan zevk alırlar. Bir ülke yönetimi düşünün ki, yasalara uyan, askerliğini yapan, vergisini veren, hiçbir kuralı bozmayan bir insanı ‘şüpheli’ sınıfına sokar ve onu kimi haklardan mahrum eder. Bunu, özellikle korkak ve diktatör yöneticiler yapar. ‘Her şey benim kontrolümde olsun’ düşüncesinin hâkim olduğu püriten ahlaki benimseyen insanlar, karşılarındakinin ruhunu bile kontrol etmek isterler. Bu ahlak anlayışının en yaygın biçimine, Ortaçağ kiliselerinde rastlanmıştır. İnsanlara onların iyiliği için acı çektirilmiştir. Neticede bu ahlak anlayışı, demokrasinin doğmasına vesile olmuştur. Çünkü her ne için olursa olsun, baskı, özgürlük ve adalet duygularına ters düştüğü için hürriyet meraklılarını yeni arayışlara iter.

ÖNYARGI VE ADALET

İnsanın adil olmasını zorlaştıran bir diğer durum, önyargılı olmaktır. Peşin hükümler, insanı eksik ve hatalı bilgilerden hareket edip genelleme yapmaya, başkalarına karşı olumsuz tutum geliştirmeye ve düşmanca davranmaya götürür. Zihinsel şartlanma, bilgilerin beyninde rahatça dolaşmasını engellediği gibi, farklı verilere de kapalıdır. Bilgi edinme konusunda yetersiz olan bu insanların karar mekanizmaları yanlış çalışır. Mesela, bazı kimselerde kıl takıntısı vardır ve kıllı kişilere karşı antipatik davranırlar. Diyelim ki, kıllı insanlardan hoşlanmayan bir yönetici varsa, bu özellikteki bir çalışana karşı olumsuz tavır takınabilir. Bu, bir önyargıdır. Zihinsel şartlanmanın en güzel örneklerinden biri de, pek çok kişinin bildiği Nasrettin Hoca'nın ‘ye kürküm ye’ hikâyesidir. Günümüzde hâlâ geçerliliğini koruyan bu fıkraya göre, saygı insanî değerlere, fikre değil de, dış görünüme gösterilmektedir. Bu durum, insanların önyargılarına örnektir.

Diğer taraftan dogmatik bağlılık da önyargıları besler. İdeolojik takıntıları olan kimse, kendisi gibi düşünmeyenleri düşman kabul eder. Halbuki bir insanın bir başka kişiyi sevmemesi onun düşmanı olduğu anlamına gelmez. Herkes herkesi sevmek zorunda değildir. Dogmatik saplantıları olanlar, eleştirildiklerinde, oradaki niyeti görmediklerinden kendilerini inançlarına küfredilmiş gibi hissedebilirler. Saplantılı kişiler, zihinsel sorgulama yapamadıklarından kritik bilgiye ulaşmakta güçlük çekerler. İnsanın yargı gücünü zayıflatan, aklını kapatan, adalet duygusuna zarar veren hallerin en önemlisi olan önyargı, insanı yanlış hükme götüren etkidir.

RIZAYA DAYALI YÖNETİM

Demokrasinin temelini halkın kendi geleceğini kendi tayin etmesi oluşturur. Özgürlükçülük, çoğulculuk, katılımcılık genel ilkelere aittir. Cumhuriyet, egemenliğin halka ait olduğu bir hükümet biçimidir. Halkın sevgi ve güvenini kazanmayan hiçbir sistem seçimli dahi olsa ideal olamaz. Cumhuriyet seçkinlerden oluşan elitist aristokrat bir grubun elinde ise aristokratik cumhuriyet halkın egemenliğine dayalı ise demokratik bir cumhuriyet denilir. Katılımcılığın olduğu sistemlerde yönetenlere güven oluşması daha kolaydır. Sevginin yaygın olduğu, insanların birbirine merhametli ve empatik davrandığı yapılar daha sağlıklı işlemektedir.

Adalet, kanun devleti ile hukuk devletinde ayrı ayrı algılanır. Mesela, kanun devletinde belli yasalar vardır ve kamu bu yasalara itirazsız uyar. Diyelim ki, çıkarılan bir yasada “Elma yemek yasaktır” dersiniz, kanun devletinde kimse “Hayır! Ben elma yemek istiyorum” diyemez. Eğer bunu yaparsa, kamu düzenini bozduğu gerekçesiyle hapse atılabilir. Kanun devletinin kurallarının olması, böyle bir adaletsizliği haklı göstermeye yetmez. Hukuk devletinde ise, insanlara hukukî kurallar temel alınarak davranılır. Adalet, güçlü ile zayıf, iyi ile kötü, mazlum ile zalim arasındaki dengeyi sağlamak bakımından çok önemlidir. Toplumsal barış için yasalarla korunan adalet düzeni, insanın iç dünyasındaki sulh için ise, duyguların adaleti ehemmiyet taşır. Duyguları adil bir biçimde, yerinde ve zamanında kullanabilmek; toplumsal adaleti sağlayacak ve dolayısıyla hukuk devletinin oluşumuna ve yaşamasına zemin hazırlayacaktır.

MERHAMET VE EMPATİ

Merhamet kelimesi kavram olarak başkalarının duygularını dikkate almak ve onu anlamaya çalışmak, onun istek ve ihtiyaçlarını göz önüne almak ve sonuçta onu incitmemeye çalışmak gibi bir anlam ifade etmektedir. Bu tanımla merhamet ve empati eşanlamlı olmaktadır.

Empati tanımlaması ilk olarak Amerikalı psikolog Carl Rogers tarafından yapıldı. Bizim kültürümüzde ise yıllardır diğerkâmlık olarak geçmektedir. Kültürümüzde kullanılan diğer bir kelime de hemhal olmaktadır. Fakat bu kelime diğerkâmlıktan farklıdır. Hemhalde karşı tarafla aynı halde olmak, ona yandaş olmak, taraftar olmak, sempati duymak gibi manalar taşır.

Empati, psikolojide özellikle psikoterapide kullanılan temel kavramlardan birisidir. Bu kavram psikanalizde duygu aktarımı çerçevesinde kullanılmıştır. Empatinin farklı anlaşılma durumları vardır. Bilimsel tanımlamayla kabul edilen empati, toplumun anladığı empati, kültürel bakımdan tanımlanan empati bazı farklılıklar içerir. Psikoloji biliminde empati, bir kişinin kendisini duygu, düşünce, davranış olarak karşısındaki kişinin yerine koyarak hissetmesi, düşünmesi ve hareket etmesidir. Eşduyum diye de

tanımlanan empati, genel psikolojik tanımda sadece eşduyum değildir. Diğer bir ifade ile karşısındakinin hissettiğini hissetmenin ötesinde o kişinin bakış açısını da görebilmesi, onun bakış açısına saygı duyup kendi bakış açısından olaya bakarak ve ortak hareket edebilmesidir.

Halk arasındaki empati tanımı ise “beni anlamak” manasında kullanılmaktadır.”Anlayışlı ol, beni anla” vurgusunun yapıldığı bu kavram genellikle Türkçedeki anlayışlı olmak karşılığında toplum arasında kabul görmektedir.

Kültürel empati ise, toplumda başka bir kişinin ya da başka bir grubun özelliklerini kabullenerek onunla ilişki kurmak anlamını taşımaktadır. Sosyolojideki empati tanımı ise; toplumsal, kültürel, sosyal anlamda empati alt kültür grubunda bulunan insanların benzerliklerini kabul edip onunla iletişim kurmayı başarmasıdır.

RENK METAFORU İLE SEVGİ VE MERHAMET FARKI

İnsana özgü en temel his, sevgidir. Merhamet duygusu da sevginin bir türevidir. Sevginin nesnesi değişmiş diğer canlılara ve ben dışı yapılara yönelmiştir. Merhamet sevginin gelişmiş ve olgunlaşmış bir formu olarak ifade edilebilir. Duygular genel olarak sevgiden doğar ve onun ölçüsüne göre şekillenirler. Bu his diğer bütün renkleri içinde barındıran beyazla sembolize edilir. Beyazdan sonra ona en yakın olan kırmızı, güveni temsil eder. Kırmızı aynı zamanda insana dinamizm ve canlılık katar. Pembe, yani beyaza yakın kırmızı da, sevgiyi çağırıştırır. Denilebilir ki; sevinç, umut ve güven birleştiği zaman sevginin temelini oluştururlar. Sarı, öfkenin rengidir. İnsanın hiddetlendiği zaman sararması bu çağırışımı doğurur. Turuncu, güven ile sevgi karışımını ifade eder. Yeşil, korku ile sevginin bileşimini yani huşuyu anlatır. Mavi renk, sınırsızlık ve sorumsuzluğun sembolüdür. Bu sebeple mavi, merak ve hayret duygusuyla özdeşleşir. Fakat nefreti ve üzüntüyü en çok çağırıştıran renkler de mavinin tonlarıdır. Özellikle mavinin siyahla karışımından oluşan mor, üzüntüyü, hayal kırıklığını ve nefreti anlatır.

Duygularımızın farkına varabilmek doğuştan gelen bir özellikten çok geliştirilmesi gereken bir beceridir. Sizin duygusal varlığınızı kabul etmeyen çevreden uzak durmak da sizin en doğal hakkınızdır. İçinde merhametin olduğu bir sevgi hayatın renklerinin paylaşıldığı bir dünyayı güzel ifade ettiğini söyleyebiliriz.

SEMPATİ, ANTİPATİ VE EMPATİ ARASINDAKİ FARKLAR

Empatiyi tam olarak tanımlayabilmek için empati, sempati, antipati farkını bilmek gerekir. Sempati, bir insanın karşısındakinin duygularına aynı şekilde katılması anlamına gelir. Karşısındaki kişi üzüldüğü, ağladığı zaman, ona yandaş olması, onunla aynı şeyi hissetmesi, ağlayanla oturup ağlaması, sevinenle oturup sevinmesidir. Bu durum insana duygusal olarak çok yüklemeye yarar. Güçlü duygular oluşur, kişiyi ezer. Karşı-

sındakinin sorununu içselleştirmiş olur. Kendi duyguları ile karşısındakinin duyguları arasında sınır çizememiş olur. Sempatide ağlayan biriyle ağlamak, gülenle gülmek gibi onun duygularını yaşamanın dışında farklı bir şey yoktur. Çocuklarda empati değil, sempati vardır. Bir yaşındaki çocuk birisi ağladığı zaman o da aynı anda ağlamaya başlar. Çünkü beyni kendi duygusu ile karşısındakinin duygusunun ayrımını yapamaz. "Ben" ve "o" ayrımını yapamadığı için duygusal okuryazarlığı yoktur. Fakat öğrendiğinde çocuğun empati yeteneği varsa ağlayan çocuğun yanına gider, onu teselli eder. Düşüp yaralandıysa rahatlatmaya çalışır, onunla ilgilenir.

Antipatide ise karşı tarafın duygu, düşünce ve davranışlarına aksi tavır sergilenir. Onun hissettiğinin zıddını yapmak, itiraz etmek, muhalefet etmektir. Bir kişiye antipati hissetmekle bir sığata antipati hissetmenin ayırt edilmesi gerekir. Antipati genellikle bencil kişilerde olan özelliktir.

Empati ise kişinin kendi duygularını koruyarak, karşı tarafında da duygularını fark edip o şekilde davranmasıdır. Bencillik empatinin tersidir ama antipati değildir. Benmerkezci olan kişi sadece ben seviyesinde kaldığı için empati yapamaz karşı tarafın yerine geçip onun bakışıyla olaylara bakamaz, onun hisleriyle hislerini paylaşamaz. Empati, kişinin sorun alanı neyse onunla ilgili duygu, düşünce ve davranış farkındalığıdır ve ona göre davranılmasıdır.

EMPATİNİN BİYOLOJİK TEMELİ

1995'den sonra yapılan araştırmalarda sosyal beyin çalışmaları ilerledi. Duygusal beyin çalışmalarında ciddi yollar kat edildi. Bazı insanların empati yeteneğinin olduğu, sosyal olarak daha başarılı oldukları düşünüldü. Fakat bu gelişmelerle empatinin biyolojik temeli olan bir duygu olduğu ve aslında empatinin bir yetenek değil beceri olduğu anlaşıldı. Empatinin yetenek boyutu sadece eğilim tarzındadır.

Empatinin biyolojik temeli kadınla erkek arasında da farklılık göstermektedir. Karşı tarafın duygularını anlama açısından, kadınlar erkeklere oranla daha ileri durumdadır. Eğilim olarak empatinin kadınlarda daha yüksek olması biyolojik temel olarak vardır. Mesela kız çocuklarla erkek çocuklar birlikte koşarak oyun oynarlarken biri düşer, yaralandığında gruptaki kız çocukları onun yardımına giderler, fakat erkek çocukları oyunlarına devam ederler. Bu durum kız çocuklarının empati algılamasının biyolojik olarak daha önde olduğunu göstermektedir. Bunun da nedeni, anneliği yapabilmeleri, verici olabilmeleri, koruyucu olabilmeleri, karşı tarafın acısını, korkusunu anlayabilmeleridir. Bu sebeplerden dolayı empati, annelik duygusunun da bir parçasıdır.

Empati araştırmaları sırasında, sosyal beyin çalışmalarının kültürel farklılıkları da ortaya çıkarttığı şu örnekle gözler önüne serilir: Budist rahiplerle, ortalama bir Amerikalı arasında beyin görüntüleme ile empati çalışması yapılır. Vücudu yanmış bir insanın

resmi ortalama Amerikalıya gösterildiğinde beyinde öğrenme duygusu ile ilgili alanlar parlar ve aktif hale geçtiği görülür. Beynin o bölümde stres hormonları artar, kaygı yükselir. Aynı resim, kendisini eğitmiş bilge Budist rahibe gösterildiğinde ise acıma ve yardım duygusuyla ilgili alanlar aktif hale geçer. Şefkatle birlikte, yardım ihtiyacı ve mutlulukla ilgili alanlar da faal hale geçer. Bu nedenle empatinin biyolojik bir temeli olduğu ve sadece yardım edilecek kişiye değil yardım edene de katkı sağladığı; empati yapılına değil empati yapanı da rahatlattığı psikolojisine olumlu desteği olduğu söylenir. Bu örnek, empatinin geliştirilebilir bir beceri olduğunu gösterir. Mesela resim gibi yetenekler, insanın doğuşundan itibaren vardır ve ne kadar çalışılsa da belli bir sınıra kadar ilerleyebilir. Ama beceriler geliştirilebilir, eğitilebilir, öğrenilebilir. Biyolojik olarak var olan empatik eğilimi herkes öğrenebilir. Kişi empati kavramını beynine yazıp, beyinde empati ile ilgili bir dosya açıp, öğrenip geliştirebilirse herkes empatik olabilir. Ama bunu istemesi ve eğitimden geçmesi gerekir. Empati sadece insanlara yönelik bir kavram değil, aynı zamanda doğaya karşı da empati vardır. Kızılderililer “İlkbaharda doğaya basmayın hamile” derler. Japonlarda, doğaya tapanlarda Şamanizm’de, Kızılderililerde doğaya saygı kültürleri çok fazladır. Doğaya tapan Şamanistlerde tabiata zarar vermeme endişesi ile hayvanlarla empati kurma geleneği vardır.

EMPATİ, ANLAMA BECERİSİDİR

Empatinin önemli basamakları sevmek, değer vermek, paylaşmaktır. Değer vermeden empati kurulamaz. Empati eğitiminde, gençlere yaşam becerisi çalışılırken, “sev, değer ver, paylaş” basamakları öğretilir ve daha sonra empati çalışılır. Bu kavram bizim toplumumuzda daha çok dertleşme gibi de anlaşılıyor. Dertleşme, hemhal olma, empatinin sınırları içerisinde toplumda var olan kavramlardır. Bunun için empatiyi sadece bir duygu olarak değil, bir anlama biçimi olarak da düşünmek gerekir. Bir insan, karşısındakini anlarken kendi zihinsel gücü ve hayal gücüyle bunu başarır. Bu güçlerle anlama biçimini oluşturması gerekir. Bundan dolayı empatinin biyolojik, sosyolojik ve psikolojik bir kavram olarak 3 boyutu vardır.

KÜLTÜREL EMPATİ

Tarihsel olarak düşündüğümüzde, empati bizim kültürümüzde diğergamlık olarak gelişir. Hatta empatiyle ilgili bütün semavi öğretilerin meşhur bir öğüdü vardır: “Sana nasıl davranılmasını istiyorsan sen de başkalarına öyle davran.” Bu öğüt, empatiyi tam ifade etmez. Mesela kişiler aynı şeylerden zevk almayabilir. Elle şakalar yapmasından hoşlanmayan birine, el şakasını seven biri tarafından bu tür şaka yapılması o kişiyi rahatsız eder. Bu davranış empatik olmaz. Kültürel olarak baktığımızda önemli olan, kişinin kendisine yapılmasını istemediği davranışları başkalarına yapmamasıdır. Burada zarar vermemeye yönelik empati vardır. El şakası yapılmasını istemeyen başkasına

da yapmaz, küfredilmesini istemeyen başkasına küfretmez, alay edilmesini istemeyen başkasıyla alay etmez. Bu, empatiyi besleyen kültürel bir yaklaşımdır.

SİYASİ EMPATİ

Kültürümüzde mevcut olan davranış biçimlerinden biri de siyasi empatidir. Karşı taraf nasıl davranılmasını istiyorsa onlara karşı öyle davranmak modern bir yanılgıdır, empati değildir. Bu davranış empati rolü oynamaktır. Kişiye doğru olanı değil de duymak istediğini söylemek, o kişinin hoşlandığı şeyi yapmak, siyasi bir empatidir ve politik davranmaktır. Kendisine ters düştüğü halde karşı tarafın hoşuna gidecek iltifatlarda bulunmak, “Bugün çok güzelsin, ayakkabıların ne güzel” gibi sözler yalan olmayacak nitelikteyse olumlu taraftan görülüp söylenebilir. Yeni doğmuş bir bebek çok güzel değildir. Ama herkes ne kadar sevimli diye sever. Çocuğu sevimli diye sevmeleri diğer sevimli çocuklarla kıyaslayarak değil de, çocuğun sağlıklı olduğunu düşünerek, doğan çocuklar içinde iyi yönlerini düşünerek söylenirse bu empatik davranış sınıfına girer. Burada artık empatinin görünmeyen kısmı devreye girer. Kişinin niyeti, karşı tarafın hoşuna gidecek şekilde değil, kişinin kendi dürüstlüğü ile empati yapmaktır. Bu empati daha doğrudur daha etkileycidir. Gerçek empati, başkalarına ben, o ve biz diye düşünerek davranmaktır. Benim açımdan, onun açısından ve genel açısından düşünerek davranmalıdır. Empati becerisinin gelişmesi için bunun hızlı bir analizini yapmak gerekir. O beceri kazanıldıktan sonra, araba kullanmak gibi otomatik haline dönüşür.

SOSYOLOJİK EMPATİ

Empatinin sosyolojideki kullanımı, bizim kültürümüzde diğergamlık olarak geçer. Diğergamlık, kişinin başkaları hakkında da gam, kaygı hissetmesi, başkalarına zarar vermemek kaygısıyla, başkalarının da iyiliğini düşünerek hareket etmesi anlamına gelir. Bu kavramın zıttı olan hodgamlık ise kişinin kendisi hakkında gam, kaygı hissetmesidir. Diğergamlık bütün semavi öğretilerde var olan ve yüceltilen bir kavramdır. Empati kavramının tam karşılığı olmasa da diğergamlık, karşı tarafın iyiliğini düşünme, kişiliğine saygı duyma, duygularına saygı duyma, onu anlamaya çalışma manasını içermektedir. Sosyal alışverişte empati, sosyal bir duygu olarak geçer. Sevgi, aşk gibi hisler sosyalliği az olan duygulardır ama empati sosyal duygu olarak kabul edilir. Empati duygusu toplumda sosyal algıyı, toplumsallığı besleyen bir duygudur. Empatinin azaldığı yerde kişiler benmerkezci olur ve toplumsallık zayıflar, insanlar yalnızlaşır. Empati yoksunluğu, insanlığı yalnızlaşmaya götürür. Bu yoksunluk, duygusal sağırılık ya da duygusal körlük diye de ifade edilir. Gözleri görmeyen insan nasıl renkleri fark edemezse, kulağı duymayan sesleri fark edemezse empatiden yoksun kişi de duyguların renklerini, çeşitlerini fark edemez.

OTİSTİKLERDE EMPATİ YOKTUR

Duygusal sağırılık en şiddetli şekilde otistiklerde görülür. Otistiklerde empati yoksunluğu da yüksektir. Duygusal sağırılık ve körlük olarak tarif edilen otistik bir insanın yanında birine işkence yapılırsa ne acı çeker ne de umursar. Aynı şekilde ileri şizofren hastanın yanında birisi öldürülüp, yerde kanlar içersinde bırakılırsa voltasını atarak gezer, o sahneyi umursamaz. Çünkü onun çektiği acıyı, fark etmez, hissetmez. Otistikler annesini anne olarak görmez. Ona yiyecek veren veya vermeyen, onu koruyan veya korumayan olarak algılar. Korumadığı zaman onu öldürebilir. Çünkü otistik hasta, anneyi duyguları olan ve acı çeken biri olarak öğrenememiştir. O sadece yemek, içmek, üremeyi düşünür. Bir insan zaten yemek, içmek ve üremek sınırlarında hayatını sürdürüyorsa sosyal bir varlık olamamıştır ve hayvansal psikolojik dinamikle hareket ediyor demektir. Somut zevklerle ihtiyaçları hayvansal seviyede kalmıştır. Empati duygusu daha soyut ve insana özel bir duygudur. Sosyal olarak var olan bir duygudur. Bu nedenle empati sadece duygu değil, anlama, düşünme, hissetme ve iletme biçimi kabul edilir. Empati, insanlar arasındaki psikolojik köprüdür ve psikolojik bağ oluşturur.

EMPATİDE BİLGİ VE DUYGU AKTARIMI

İletişimin iki ayağı var: Bilgi aktarımı ve duygu aktarımı.

Bilgi Aktarım Ayağı

İletişimin birinci ayağı bilgi aktarımı ayağıdır. Bu aşamada, oturup konuşulur; bu konuşma sözcükleri, kavramları, anlamları aktararak oluşur.

Duygu Aktarımı Ayağı

İletişimin ikinci ayağı olan duygu aktarımında, kişi konuşurken karşı tarafa sevgisini, nefretini, öfkesini, hayretini, heyecanını aktarır, karşı taraf da ona aktarır. Aynı anda yapılan duygusal bir alışveriş vardır.

Bilgi aktarımının yanı sıra duygu aktarım ayağı da varsa iletişim kalıcı ve etkili olur. Sadece bilgi aktarımı olan iletişim, kuma yazılmış yazı gibidir, hemen dağılır. Karşılıklı iletişimde duygu aktarımı varsa, kişi derin hislerini düşüncelerini, duygularını katarak söylüyorsa, karşı tarafta aynı şekilde algılıyorsa kişinin kalıcı hafızasına girer. Beyinde böyle durumlarda duygusal bellek devreye girer ve bilgiler kalıcı hafızada kalır.

İletişimin duygu aktarımı ayağı empati için çok önemlidir. Karşı tarafı anlamak empatinin birinci aşamasıdır, daha sonra onu hissetmek gelir, üçüncü aşaması da duygu aktarımı yapabilmektir. Karşılıklı duygu aktarımı yapılırken empati köprüsü kurulmuş olur.

EMPATİNİN DAVRANIŞSAL BOYUTU

Empatinin davranışsal boyutu, insanın kendini bu konuda eğitmesine bağlı olarak gelişir. Kişinin kendi davranışları ile karşı tarafın davranışlarını, kendi konumu ile karşı tarafın konumunu bilmesi ve ona göre davranabilmesi, empatinin davranışsal boyutu olarak tanımlanabilir. Davranışsal empatisi olanla olmayanın ayırımını şu örnekle açıklayabiliriz: Davranışsal empatisi olan kimse adres tarif ederken “sağa git” derken karşı tarafın sağını gösterir. Kendini karşı tarafın yerine geçip öyle yönlendirir. Davranışsal empatisi olmayan kimse ise “sağagit” derken kendi sağını gösterir. Davranışsal empatinin olması için kendini eğitmesi gerekir. Genellikle gelişmemiş beyni olanlar çocuklar “sağa git” derken kendi sağını gösterir. Kendini geliştirmiş olgun beyin, “Karşı taraf yolu nasıl kolay bulur, nasıl kolay anlar, ona daha çok nasıl yardım edebilirim?” sorularını hızlı bir şekilde sorup tavsiyelerde bulunur.

Empatinin davranışsal boyutunun eksikliği ile iş hayatında da çok karşılaşılır. Karşı tarafın mesleğindeki zorlukları ve kolaylıkları bilmeden isteklerde bulunurlar. Psikologlarla bilgisayar yazılımcılarının ortak dertlerinden biridir. Yazılımcıya gelip, “Şu düğme orada değil de burada olsun” şeklinde istekte bulunanlar o işin çok kolay olduğunu sanırlar. Bir yazılımcıdan o işi yapmasını istemek, bir binada “Bütün odaları yık şuraya bir oda yap” demek kadar abestir. Mimariden anlamayan birinin “Şu kolonları yık, oda yap” demesi empatinin davranışsal boyutunun hiç olmaması anlamına gelir. Empatinin davranışsal boyutu kişinin kendisini ve karşısındakinin davranışlarını tanıması ve ona göre hareket etmesi anlamını taşıyor. Buna başka bir örnek olarak şu verilebilir: İmamı Azam bir gün yolda giderken öküz karşısına çıkar, bunun üzerine yolunu değiştirir. Oradan geçen biri “Hocam korkunuz mu?” der. Bunun üzerine İmamı Azam şu cevabı verir: “Onun boynuzu benim de aklım var.” Bunlar empatinin davranışsal boyutunu gösterir. Bir binayı ayakta tutan 4 temel sütunun bulunması gibi insanın psikolojik bütünlüğünün temel ayaklarından biri de empatidir.

Gelişim psikologlarının düzenlemelerine göre empati, duygusal öğrenme, ikincisi zihinsel öğrenme ve davranışsal öğrenme şeklinde tanımlanır. Karşısındakinin duygularını anlamanın ötesinde davranışlarını da anlama, onun bakışıyla bakmadır. Empatinin tam gerçekleşmesi için 3 öge olan duygusal olarak empati, düşünce olarak empati ve davranışsal olarak empati beslemesinin olması gerekir.

DOĞUM ÖNCESİ DUYGUSAL BELLEK VE MERHAMET

Tıpta doğum öncesi psikolojiyi anlatan Prenetal Psikoloji diye bir kavram var. Bu araştırma dalı çocuğun anne karnındaki dönemden başlayarak doğumdan sonraki 40 günlük periyodu kapsar. Prenatal psikolojide yapılan araştırmalarda, çocuğun duygusal belleğinin anne karnındaki dönemde gelişmeye başladığını göstermektedir.

Annenin bebeği karnındayken sevmesi, onunla konuşması çocuğun duygusal belleğinin gelişmesi şeklinde cevap bulur. Bu çalışmalarda, normal doğum ve sezaryen ile doğan çocuklar arasındaki farklıklar araştırılır. İki doğum sırasında bebeklerdeki stres hormonunun üretimine bakılır. Normal ve sezaryenle doğan çocukların topuklarına iğne batırılarak beyinlerindeki stres cevabı ölçülür. Normal doğan çocukların beyinlerindeki stres cevabının daha az, sezaryenle doğan çocukların beyinlerindeki stres cevabının daha fazla olduğu ortaya çıkar. Çocuğun doğum kanalındaki mücadelesi çocuğun strese dayanıklılığını artırmış, geliştirmiştir. Sezaryende çocuk birden bire kolay, zahmetsiz doğduğu için çocuğun yaşamdaki dayanma gücü, mücadele gücü daha zayıf kalır. Bu durum, çocuğun duygusal belleğinin daha anne karnında başladığını göstermektedir.

DUYGU AKTARIMINDA SÖZSÜZ İLETİŞİMİN ÖNEMİ

Duygu aktarımı ayağında, iletişimdeki kişiler arasında duygu alışverişi meydana gelir. Yapılan araştırmalar duygu aktarımının olduğu iletişimde sözlü iletişimin (verbal iletişim) % 20, sözsüz iletişim (non-verbal iletişim) ise % 80 civarında olduğunu göstermektedir. Sözel olmayan iletişimde mimik ve jestler, beden dili, göz teması, söyleyiş tarzı vardır. Konuşurken karşı tarafa eşik altı vurgular yapılır. Konuşma sırasında kelimeler yazı anlamından çok onunla birlikte eşlik eden duyguların karşı tarafın beyninde kalıcı olarak kalıp kalmamasını etkiler. İletişimin duygu aktarımı ayağı, kişilerde bilgilerin daha kalıcı olması sonucunu doğurur. Bu durum da empatinin biyolojik temelini olduğunu ve pozitif bilim olgusuna dayandığını gösterir. Son 30 yılda yapılan yoğun çalışmalarda, somut beyin görüntüleme yöntemleriyle empatinin biyolojik bir kavram olduğu, görsel olarak beş duyunun sınırları içerisinde değerlendirilebileceği daha net ortaya çıkmıştır.

EMPATİDE İLK 3 DAKİKA TEKNİĞİ

Empatinin gelişiminde “ilk 3 dakika tekniği” adı verilen metot kullanılır. Kişi karşısındaki bir insanla ilk 3 dakika içinde empatik iletişim kurabilir. İletişim kurulmaya çalışılan kişiyi tanımaya yönelik, ucu açık sorular sorularak ortak ilgi alanları tespit edilir. İki tarafında ilgisini çeken, ortak ilgi alanlarını içeren bir konuda konuşma başlatıldığında “ilk 3 dakika tekniği” başarılı olur. Genellikle insan ilk karşılaştığı zaman kendinin yaptığı başarılarından bahsetmek ister. Bir kimse ilk karşılaştığında karşısındakine kendinden ve kendi yaşadıklarından bahsediyorsa empati yoktur. Bu empatiyi kırıcıdır ve yıkıcıdır. Yine sadece karşı taraftan da bahsediyorsa burada da empati yoktur. Burada kişinin karşı tarafı mutlu etme çabası vardır.

DUYGUSAL OKURYAZARLIK

Duygularımızı tanımak, duygularımızın sorumluluğunu almak, duygu düşünce ayırımını yapabilmek. Karar verirken duyguları dikkate almak, başkalarının duygularını anlayabilmek, başkalarının duygularını dikkate almak. . .

Kızgınlığımızı enerjiye dönüştürebilmek, özetle hem kendimizin hem de başkalarının duygularını okuyabilmek, anlayabilmek, mutluluğumuz ve başarımız için kullanabilmek. . . Bunları başarmak için psikolog olmaya gerek yok; farkında olmak yeter.

“Deli gibi araba sürüyorsun” demek yerine “Korkuyorum” diyebiliyor musunuz? “Beni kızdırıyorsun” yerine “Kızıyorum” diyebiliyor musun?

Karar verirken “Böyle yaparsam kendimi nasıl hissedeceğim” diyor musun? Öfkeli olduğun zaman “Beni öfkeli kırdiren düşünce hangisi, hangi ilkem bozuldu” diyebiliyor musun?

“Kızdırmıyorum seni anlamaya çalışıyorum” diyebiliyor musun? Başkalarını alt etmek yerine başkalarının olumlu yönlerini geliştirmeye öncelik verebiliyor musun? Başkalarına nasihat etmek yerine onlara örnek olabiliyor musun? Başkalarını denetlemek yerine onları anlamaya çalışıyor musun?

Başkalarını düzeltmek yerine onlarda düzelmesi gereken şeye ihtiyaç hissettirmeye çalışıyor musun? Başkalarını değiştirmek yerine önce kendinden başlayabiliyor musun? Bunları yapabiliyorsan duygusal okur yazarlığı başarıyorsun demektir.

DUYGULARIN KATMANLARI

Duyguları genel manada tasnif edersek, iki türdür. Bunlardan birincisi, hem insanlarda hem de diğer canlılarda bulunan yemek, içmek, barınmak, cinsellik, saldırganlık, korku gibi genetik eğilimimiz olan temel duygulardır. Diğeri ise sevgi, nefret, umut, güven gibi sadece ademoğluna ait olanlardır. Esas duygulara yaklaşımla diğerlerine yaklaşım birbirinden farklıdır.

İnsani duyguları renklere benzetebiliriz. Bir resim nasıl çeşitli renklerin değişik oranlarda karışımı ile ortaya çıkıyorsa, insanı da duygusal çeşni meydana getirir. Renklerin armonisini oluşturan sınıflandırma gibi hisler de katmanlara ayrılır. Yani ana, ara, nötr renklerden her birinin bir duygumuza karşılık geldiğini düşünebiliriz. Ana renkler kırmızı, mavi ve sarı; ara renkleri yeşil, turuncu ve mor; tarafsız (nötr) renkleri ise, beyaz, siyah ve gridir. Bu renklerden bazılarının duygularımızdan bir yada birkaçını remzettiğini varsayabiliriz.

KADINLAR VE DUYGULAR

Kadınlar duygularını doğru şekilde kullanır ve denetlemeyi başarırlarsa, bu onları çekim merkezi haline getirir. Ayrıca duyguların beden diliyle ifadesi alımlılığı artırır. Tabii bu cinsel cazibeden ziyade duygusal çekim olacaktır. Cinsellik, duyguların katmanlarından sadece bir tanesidir.

SEVGİ KAHRAMANLIĞI

Sevginin ağırlığını en fazla hissettirdiği duygu güven, en az hissettirdiği ise korkudur. Sevgiyi bir tahterevalliye benzetirsek ağırlık güven tarafında olduğu zaman korku, korku tarafında olduğu zaman da güven aşağıdadır. Bu sebeple korku içinde olan bir insana sevgi vermek ondaki güven duygusunu artırır. Eğer korkunun içinde öfke varsa saldırganlık gelişir. Eğer üzüntü varsa, kaçınma ve düşmanlık ortaya çıkar. Sevgi umut, iyimserlik ve kabul edilmeye birleştiğinde dostluk oluşur. Yani korku düşmanlığı, güven de dostluğu ortaya çıkarır. İnsanın hayata bakışında ve sosyal ilişkilerinde etkili olan şey, dostluk ya da düşmanlık hislerinin değişkenliğidir. Umut, güven ve üzüntü bir arada olursa, acıma duygusu ve empati meydana gelir. Bunun neticesinde kişi karşı tarafa şefkat beslemeye başlar ki, bu da dostluğu artırıcı bir etkiye sahiptir. Nefret korku, üzüntü, öfke ve tiksinti karışımı bir histir. Nefrette bencillik ve kıskançlık varsa sonuçta saldırganlık ortaya çıkar. Nefret korku ve tükenme birlikte hissedilirse kaçınma oluşur. Bu sebeple pek çok olumsuz duygunun kaynağı olan korku mutlaka kontrol edilmelidir.

Eşim beni sevmiyor?

Duygusal baskınlığın cinsiyet kimliğini dikkate alarak, kadınla erkek arasında ayrıma tâbi tutulmasının ne derece doğru olduğu tartışılrsa da, kadınların emotional (duygusal) bakımdan doğuştan şanslı olduklarını söyleyebiliriz. Bu konuda kadını erkeğe üstün kılan şey, beyninin duygulardan sorumlu alanının yani sağ tarafının daha çok çalışma eğiliminde olmasıdır. Ancak bu durum bir riski de beraberinde taşır. Hissî yoğunluğu fazla olan kadının sevgi ihtiyacı da erkeğe nispeten iki, üç misli fazladır. Ancak kadının duygu yoğunluğunun fazla olması onun akıllı olmadığı anlamına gelmez.

Aile terapilerinde kadınların en büyük şikayetleri, eşlerinin kendilerini sevmedikleri üzerinedir. Bu yakınmayı doğuran husus, kadınların sevgi taleplerinin fazlalığına karşın erkeklerin böyle bir talebin farkına varamamalarıdır. Sevgi gibi güven ve korkuyu da baskın şekilde yaşayan kadının korku karşısındaki direnci zayıftır. Ayrıca sevgi potansiyellerinin yüksek olması kadınları tehlikelere karşı duyarlı kılar.

Ancak bütün bunlarla birlikte iki cins arasında duygusal açıdan tam bir genelleme yapmak mümkün değildir. Hisleri bir erkeğinki gibi zayıf işleyen kadınların varlığı

ile bir kadın kadar duygusal olan erkeklerin varlığı da göz ardı edilemez. Bu durum sevginin yoğunluğu ile ilgilidir.

EMPATİNİN BASAMAKLARI

Empati birkaç aşamada (basamakta) gerçekleşir. Kapsamlı empati tanımlaması için nöroloji, psikoloji ve sosyal psikoloji bilim dallarının göz önünde tutulması gerekir. Bu üç disiplinin merceği altında yapılan empatinin 7 basamakta gerçekleştiği görülür.

Birinci Basamak

Birinci basamakta empati yapacak kişinin nötr olması gerekir. Nötr olmayı başaran kişi önyargılarını bir kenara koyabilir. İnsanların kategorik düşünceleri vardır. "Ben ve diğerleri", "zenci-beyaz kavramı", "o alt kültürden, ben üst kültürdenim" gibi bazı önyargılara sahip kişiler empati yapamazlar. Hipokrat'tan İbn Sina'ya kadar bütün tıp ilim adamları, hekimlerin hırsları ve karakter özellikleri olduğunu fakat hastalarını bunlardan bağımsız olarak ele almaları gerektiğini vurgular. Hastasının karakterini beğenmeyebilir, sevmeyebilir, antipati duyabilir, hekim tüm bu duygularından bağımsız olmayı başarabilmelidir. Hakim bir olay karşısında hüküm verirken sadece taraflar arasında bağımsız olmaz, devlet karşısında ve kendi önyargıları konusunda da tarafsız ve bağımsız olması gerekir. Nötr olmak, karşısındaki kişi hakkında önyargıları olmasına rağmen kendi düşünceleri ile onun düşüncelerini ayırıştırabilmesidir. Yoksa kendi düşüncesini terk etmek değildir. Bu durumu şu örnekle açıklayabiliriz: Bir araştırmacının laboratuvara girerken elbiselerini çıkarıp beyaz önlük giymesi gibidir. O önlüğü giydiğinde artık ortama, hijyen kurallarına uygun davranır. O konuda çalışmasına engel olacak durumları geçici olarak bırakır. İş bittikten sonra tekrar giyinir. Kendi biçimini terk etmek değil, laboratuvardaki role uygun davranmaktır. O role uygun davranmazsa nötr olamaz ve iş yapamaz.

Başka bir örnekle açıklamak gerekirse bir iş adamının, babalık ve işadamı rolünün karşılaştırmasını verebiliriz. Kişinin evde baba, işyerinde patron rolünü giymesi gerekir. Eğer bu rolleri karıştırıp evde de işadamı rolüne devam ederse çocuklarıyla iletişim kuramaz. Evde patron yerine babalık rolünün giymesi iki yüzlülük değil uygun şartlara göre davranması demektir.

İkinci Basamak

Empatinin ikinci basamağında empatik faktörler olarak aktif dinleyici ve soru soran olabilmektir. Karşı taraf konuşurken onu anladığını göstermek için başını sallamak, son söylediği bir kelimeyi tekrar etmek, bazı düşüncelerini onaylamak suretiyle beden dili ile aktif dinleyici olduğunu göstermesi gerekir. Aktif dinlemenin ardından o kişiyi açacak sorular sorarak, söylediklerinden "Şunu anladım, bunu mu demek isti-

yorsun” gibi sorularla aktif dinleyiciliğin gereği yerine getirilir. Terapilerde de önemli bir yöntemdir.

Üçüncü Basamak

Üçüncü basamakta karşıdaki kişiyle yer değiştirilir. Empati de orada başlar.”Ben onun yerinde olsam ne hissederdim, nasıl acı çekerdim, ne yapardım” sorularıyla o kişinin yerine geçici olarak kendisini koymaya çalışmaktır. Mesela çocuğunu kaybetmiş biri karşısında “Onun yerinde ben olsaydım ne hissederdim, onun bulunduğu şartlarda olsam nasıl bir duygu içerisinde olurdu” gibi sorularla kişiyle yer değiştirilir.

Dördüncü Basamak

Dördüncü basamak kabullenici olmaktır. Artı ve eksileriyle, olumlu-olumsuz yönleriyle karşı taraf, her şeyiyle kabullenilir.

Beşinci Basamak

Beşinci basamakta çözüm üretici olmak gerekir. Empati kurulacak kişinin sorunu için çözüm üretilir. Kişiyi davranışlarıyla ilgili açıklama yapılır.

Altıncı Basamak

Altıncı basamakta, empati sürecinde karşıdaki kişiye rehber olunur. Rehber olmak empatiyi alıp sürüklemek değildir. Rehber ve yol gösterici olmada kişiye fikir verilir, seçenekler sunulur. Buyurgan tavır içine girilmez. Karar yine onundur ve kontrol ona bırakılır.

Yedinci Basamak

Eğer anne baba, çocuğuna veya bir kişi arkadaşına bu süreçleri yapabiliyorsa empatik iletişimi gerçekleştirmiş olur.

EMPATİNİN SEVİYELERİ

Yüzeysel Empati: Bir kimseyle konuşurken onun için duygusal analiz ve derin düşünce yapmadan kalıplaşmış ve klişeleşmiş sözlere başvurulursa yüzeysel empattide kalınmış olur.”Kendi düşen ağlamaz; etme bulma dünyası; ben seni anlıyorum ama beterin de beteri var, takma kafana” gibi öneriler empatinin yüzeysel olduğunu gösterir. Bu tür yaklaşımda karşı tarafa yardım ediyormuş, empati varmış gibi gözükür ama aslında empati değildir. Yüzeysel empati, daha çok psikiyatrik hastaların yakınları tarafından yapılır. Hasta acı çekmektedir, bunalmıştır, psikolojik ızdırabı vardır. Bu durumdaki birine “Kendi kendinin doktoru ol, iradeni kullan, gez toz geç” sözleri söylendiğinde kişi, kendini daha kötü hisseder. Bu durumlarda o kişinin hastalığının istem dışı olduğunu, elinde olmadığını, çektiği ızdırabı anladığını hissettirdikten sonra

yol göstermek doğru davranıştır. Yüzeysel empatiler kişiyi daha çok uzaklaştırır, yalnızlaştırır, kişiye zarar verir.

Ben Seviyesi

Empatinin ikinci seviyesidir.”Ben senin yerinde olsaydım böyle yapardım” şeklinde, kişiye kendi duygularını ve doğrularını dayatma aşamasıdır. Bir bakıma kendisini üstün akıl gibi görüp nasihat verme yaklaşımıdır. Nasihat, konferans, vaaz, akıl verme hatası empati gibi gözükse de empati değildir.

Sen Seviyesi

Bu seviyede fikir aşılması vardır.”Sen şöyle yapmalısın, böyle hareket etmelisin” şeklinde buyurganlık yapılır.

Biz Seviyesi

Biz seviyesinde iki ve daha fazla kişinin birbirlerini mutlu etmesi söz konusudur. Empatinin kişiler arası ayağında iki kişinin birbirini mutlu etmesi gözardı edilebilir. Çünkü ikisini de mutlu eden bir ilişki kurulabilir. Ama ailede diğer çocuklar, akrabalar, komşular hatta toplum vardır. Bunlar göz ardı edilerek kurulan empati bizcildir, bölgecildir, takım tutma tarzında grupçuluk, cemaatçilik, ırkçılıktır. Bunların hepsi bir empati gibi gözükür.

Toplumsal Empati (Kişiler Üstü Empati) Seviyesi

Empatinin en derin ve yüksek seviyesi şöyle açıklanabilir: Kişinin kendinden ve karşısındaki insanın kişiliğinden bağımsız olarak o kişiyi anlamaya çalışması ve artılarını-eksilerini, güçlü-zayıf, olumlu-olumsuz yönlerini de bilerek kişiler üstü iletişim kurabilmesidir. Empatinin en ideal seviyesi budur.

Sosyal empatide liderlik önemli bir konudur. Klasik lider olan yöneticiler kendisini bir bakıma yeryüzü tanrısı gibi görür. Karizmatik liderler, toplumu harekete geçirir, sürüklerler ama kendisi odaklı davranır. Bazı liderler de kendisini topluma adar, paspas yapar. Toplum için kendisini, her şeyini, ailesini yok sayar. Ama bilimsel yöneticilikte ise kişi bir gemi kaptanı gibidir. Geminin kendisinin yanı sıra çalışanları ve kaptanı da vardır. Kaptanın duyguları ve düşünceleri gibi çalışanların duyguları ve düşünceleri de önemlidir. Ama geminin sağlıklı gitmesi için kaptanın kurumsal bakabilmesi ve gemi için doğru kararları alabilmesi gerekir.

Yöneticilikte uygulanan doğru empati anlayışında bir hedef vardır ve kişi kendini ve çalışanları aşarak o hedefe uygun olarak davranır. Bunun için ideal empatide iyi, güzel ve doğru kavramlarının olması gerekir. Farklı düşüncelerin olduğu ortamda ölçü, bu kavramlar olmalıdır. Kişinin kendi düşüncesi iyi, güzel, doğru kavramlarına ters düşse bile “Bunu aslında yapmak isterim ama yapamam; böyle olması daha iyidir”

diyebilmelidir. Bu sebepten dolayı soyut bir idealin olması önemlidir. Gerçek empatide iyi, güzel ve doğru kavramları göz önüne alınarak kişi veya kişilerle iletişim kurulur. Empatinin sosyal ayağı açısından önemlidir.

Evrensel Empati Seviyesi

Bu seviyede bütün dünya ve evren göz önüne alınarak düşünülür. Dünyadaki bütün insanları, ırkları, canlıları, hayvanları, bitkileri, kainatı ve gelecek kuşakları düşünerek hareket etmektir. Evrensel düşünebilen bir insan empatiyi gerçek anlamına uygun bir şekilde yaşıyor demektir.

Zamanlar Üstü Empati Seviyesi

Bütün evreni ve evrenin geleceğini düşünerek, kıyameti de göz önüne alarak empati kurabilmek zamanlar üstü empatidir.”Kıyamet kopacağını bilseniz bile ağaç dikiniz.” anlayışı zamanlar üstü empati anlayışına en güzel örnektir.

EMPATİNİN ÖĞRETİLMESİ

Empatinin öğrenilmesinin biyolojik boyutunda, insanoğlunun karşılaştırarak öğrendiğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Mesela kişi, sıcak ve soğuk de-recelerini karşılaştırarak öğrendiği gibi öğrenmenin duygusal boyutu da karşılaştırarak olur. Akıl yürütmede benzerlik-farklılık, tümden gelim, tüme varım ve kıyaslama temel yöntemlerdendir. Kıyaslamada benzer ve farklılıklar karşılaştırılarak sonuç çıkarılır. Bu metot, insanın mantıksal zekasında öğrenmeyi sağladığı gibi duygusal muhakemesinde karşılaştırma da yapar ve duygusal sonuç çıkarır.

İnsanoğlunun sosyal duygularının kapsamı içine giren sosyal heyecanları vardır. Bu sosyal heyecanlar 3 gruba ayrılır. Sevgi, mutluluk, neşe gibi duygulara olumlu sosyal heyecan denir. Korku, nefret, öfke, aşığılama gibi duygular olumsuz sosyal heyecanlardır. Hayret duygusu da nötr sosyal duygu grubuna girer. Bu üç grup duygu da karşılaştırılarak öğrenilir. Bu duyguların yaşanması için insanın yalnız olmaması gerekir. Karşısındaki bir kişi vasıtasıyla öfke, kızgınlık, sevgi, nefret, hayret hissederek bu duygularla ilgili beyinde bilgiler birikir.

Duyguları karşılaştırarak sosyal heyecanları öğrenmenin boyutları vardır. Birinci boyutu duyguları karşılaştırmak, ikincisi izlenim oluşturmak, üçüncüsü de sevilip sevilmediğini kategorize etmektir. Mesela bir kimse dört ayaklı bir sandalye gördüğü zaman onu beyindeki sandalye dosyasına kaydeder. 3 ayaklı sandalye gördüğü zaman onu oraya yazmaz. Bacağı kırık sandalye dosyası açar ve oraya kaydeder, hatırlarken de öyle hatırlar. Aynı şekilde beyin, insanları da sevdiğim insanlar, sevmediğim insanlar, emin olmadığım insanlar şeklinde kategorik olarak dosya açar, bilgileri kaydeder, etiketler ve arşivler. Burada izlenip oluşturma bunun için önemlidir. Beyin, sevilen

insanlar ve sevilmeyen insanlar şeklinde dosya açarak bu bilgileri kaydeder. Duyguları karşılaştırabilmeyi öğrenmek bir ressamın renklerin ayrıntılarını ustaca fark edebilmesi kadar önemlidir. Tablodan anlamayan kimse resme bir dakika bakar geçer ama renklerden, resimden, sanattan anlayan, sanat tarihini bilen bir kimse tablonun karşısında birkaç saat hayranlıkla durur ve anlar. Çünkü onunla ilgili beyninde bir bilgi birikimi ve farkındalığı vardır. Duygusal gelişme de aynı şekilde olur. Duygusal empatide kişi, benzerlikleri, farklılıkları, olumlu olumsuz duyguları alır, izlenimler oluşturur, kategorize eder, yeni bir şey öğrendiği zaman yeniden düşünme sürecine girer. Yeniden kaynaştırma yapar, bilgiyi yeniden yapılandırır. Bu sebepten dolayı kişide duygusal gelişme, olgunlaşma hayat boyu sürer. Beyin duygusallıkla ilgili kayıtları sürekli yapar geliştirir, yeni öğrenmelerle, kaynaştırmalar gerçekleştirir ve bununla ilgili insanın olgunlaşması sürecinde ilerleme ortaya çıkar. Duygusal öğrenmeye örnek, psikiyatri literatüründe vahşi çocuk olgusu olarak karşımıza çıkar. 2. Dünya Savaşı'nda, bir yaş civarında ormanda kaybolmuş çocuklar vardır. Bu çocuklar bir şekilde hayvanların arasında büyümüşlerdir. Bulduktan sonra bu vahşi çocuklara sevgi gibi insani duygular öğretilemedi. Yine fareler üzerinde yapılan bir deney de görsel uyarıların gelişmeden köreltebildiğini gösterir. Yeni doğan farenin gözleri kapatılır, ışığı hiç görmez. 6 ay sonra gözleri açıldığında artık görmeyi öğrenemez. Görsel uyarı girmediği için beyin görmeye karşı gelişimini kapatmış olur. Duygusal sağırılık olan otistik çocuklar da duygusal davranışları öğrenemezler. Bu durum duygusal beynin gelişmediğini gösteriyor.

Çocukların 0-6 yaş arasında öğrendikleri, 6 yaşından sonra öğrendiklerinden daha fazladır. İlk 6 yaşta öğrenilen duygusal öğrenmeler insanda temeldir. Bir şehrin su ve kanalizasyonu alt yapısını oluşturuyorsa 0-6 yaş grubunda öğrendikleri de insanın alt yapısını oluşturur. Bu yapı iyi ise kişi daha rahat ilerler. Yeterli değilse onları düzeltmek için zaman harcar ve düzeltir.

HAYVANLARA EMPATİK YAKLAŞMA

Empatik davranış hayvanlara bile etki eden bir yaklaşımdır. Mesela bir at korktuğu zaman empatisi olmayan binici atı kamçılarsa at o anda kamçının da etkisiyle hareket eder gibi olur ama bu davranış atı bunalıma sokar. Binicinin atın tembellikten mi yoksa korkudan mı koşmadığını ayırt edebilmesi gerekir. Tembellikten koşmuyorsa kamçılabilir ama bir yilandan veya kalabalıktan ürktüğü için koşmuyorsa sahibi başını okşayıp, sevdiği şeker gibi bir şeyler verirse korkusunu giderir, at da yanlış tepki vermez. Yaralı bir köpek de yanına yaklaşan sahibine tepki verebilir. Köpeğin tepki vermesi sahibini istememesinden değil, acı çektiği içindir. Sahibi gidip onunla oyun oynamak isterse yarasına dokunmasından çekindiği için tepki gösterir. Bu durumda ona hiç dokunmadan onun hoşlandığı yiyecekler verilirse hayvanın korkusu gider. Bu örnekler insanlar kadar gelişmemiş olsa da hayvanların da duygusal algılamalarının olduğunu

gösteriyor. Siyah beyaz fotoğrafların algılaması ile 1000 megapiksellik rezolüsyonlu fotoğrafların algılaması çok farklıdır. Çözünürlüğü yüksek fotoğraflarda 10 bine yakın renk kullanılır. Böyle bir fotoğrafın derinliği siyah beyazdan farklı olması gibi hayvanın duygusal algılaması da insanınkinden farklıdır. Hayvanların duygusal çözünürlüğü düşük olduğu için “Bu benim düşmanım, bu benim dostum” şeklinde sevgi, nefret, korku, güven olarak duygusal algılamayı yapar. İnsanda ise duygusal çözünürlük yüksek olduğu için sevginin bütün katmanlarını gösterir. Fotoğraf makinelerinin çözünürlük kalitesinin artması gibi insanın duygusal çözünürlük kalitesi de artar.

EMPATİSİZ NLP’İN ZARARLARI

Empatisi olmayan bir kimseyi psikolojik açıdan zenginleştirmeye çalışmak her an yıkılmaya hazır binaya dayanmak gibidir. İnsanın kendisini tanıması psikolojik sağlığın ilk basamağıdır. Kendini tanımak güçlü ve zayıf yönlerinin farkında olmaktan geçer. NLP’ciler o yüzden empati rolü yaparlar. Kendilerinin zayıf ve olumsuz yönlerini yok sayarlar, reddederler. Kişiye sürekli olumlu yaklaşarak o an rahatlatırlar ama bir müddet sonra o kişi gerçeklerle karşılaşınca daha çok hayal kırıklıkları yaşar. NLP toplantılarına gidenler uçarak çıkar ama daha sonra evine gider, evliyse eşini beğenmez, ayrılır, patronunu, iş yerini beğenmez, yalnızlaşır. İnsana geçici bir rahatlık verir.”Ben neymişim” duygusu uyandırır. O duygusuyla coşku yaşar, bir şeyler de yapar. O başarıyla beslenir. Kapitalizmin tuzaklarından olan NLP, empatiyi öldürür. Empatide önemli olan, kişinin hem kendinde ve hem de karşı tarafta olumlu ve olumsuzlukta birlikte düşünüp kişiler üstü çözüm üretebilmesidir.

Sonuç olarak sevgi kaynağının adil ve hakça dağıtıldığı bir sistem merhamet ve adalet dengesinin kurulduğu sistemlerdir. Böyle sistemlerin kurulamaması ve sağlıklı çalışmaması durumlarında hem bireysel huzur hem de toplumsal barışın olumsuz etkilendiğini gözlemleyebiliriz.

(Daha ayrıntılı bilgi ve kaynaklar için yazarın Duyguların Dili, Toplum Psikolojisi ve İnanç Psikolojisi kitaplarından faydalanabilirsiniz)

OTURUM BAŞKANI- Muhterem hocamıza teşekkür ediyoruz.

Gerçekten çok güzel bilgiler aktardılar. Birkaç vurgusuna işaret edecek olursak, dünyanın merhamete suya ihtiyacı kadar ihtiyacı olduğunu söylediler. Gerçekten de öyle. Batı’da şiddetin, özellikle Amerika’da şiddetin, arttığına ve özellikle ailede arttığını bunun da sebebinin merhametsizlik olduğuna vurgu yaptılar.

15 asırdır Kur’an-ı Kerim buna vurgu yapıyor aslında.”Ve ceale beyneküm me-veddeten ve rahme” yani çiftler nikah kıyıldığı zaman Allah onların arasına sevgi ve merhamet var ediyor. İşte bu sevgi ve merhamet çekilince hocamın dediği şeyler ortaya çıkıyor.

Adaletli merhametten hocam söz etti. Bence çok güzel bir kavram oturtmuş oldu. Ben de merhamet üzerine çalıştığım da gördümki, Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın bir merhamet ettiği insanlar var bir de merhamet etmediği insanlar var son örneği bunu gösteriyor. Allah’ın merhamet etmediği insanlar genellikle lanet fiiliyle ifade ediliyor. Lanet kelimesi merhamet kelimesinin tam zıddı anlamındadır. Dolayısıyla benim anladığım merhametin maraz doğurabileceğini söylüyor yani atasözünün bir gerçeği işaret ettiğini anlamış oluyoruz. Son örnek de bunu gösteriyor. Hocama gerçekten teşekkür ediyorum.

Şimdi 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi olan muhterem hocamız Prof. Dr. Hüseyin Peker merhamet ilişkisiyle ibadet ilişkisini bize anlatacak.

Tabii, ibadet deyince hocamın burada kastettiği formal ibadetler, namaz, oruç, zekât gibi ibadetler. Yazın uzun günlerde biz akşama kadar aç, susuz kalıyoruz bunu merhametle nasıl bağdaştıracağız? Sabahın erken saatlerinde beşte kalkıyoruz uykumuzu bölüyoruz namaz kılıyoruz. Hocamız bu konuda bizi aydınlatacak.

Hocam buyurun.

3- MERHAMET – İBADET İLİŞKİSİ (NAMAZ, ORUÇ, ZEKÂT, KURBAN)

Prof. Dr. Hüseyin PEKER

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

A- GİRİŞ

Merhamet başta insan olmak üzere bütün canlı varlıklara ve tabiata gösterilen acıma duygusu olarak tanımlanabilir. Bu duygu insanın düşüncesine ve davranışlarına etki ederek onu birtakım eylemlerde bulunmaya iter. Merhametli insanın en önemli özelliği acıyı fark etmesi ve empati kurabilmesidir. İhtiyaç içinde olanı görmesi, kalbinin sızlaması ve bu ihtiyacı giderme, yani yardım etme arzusunu içtenlikle duyarak harekete geçmesidir.

Dolayısıyla merhametin, farkına varma, üzüntü duyma ve eylemde bulunma şeklinde üç aşamasının olduğunu söyleyebiliriz. Merhametin üçüncü aşaması, daha ziyade güçlü bir merhamet duygusuna, kişilik yapısına, o anki ruh haline, karşıdaki kişiyle ilgili sahip olunan bilgilere, içinde bulunulan ortama ve şartlara bağlı olarak ortaya çıkar.

İbadet ise Allah'a karşı kulluk ve bağlılığı ifade eden sözler ve hareketler, O'na yaklaşmak için yapılan dinî davranışlardır. Her dinde ibadet olarak belirlenen bazı özel davranışlar vardır ki, bunlar belli aralıklarla tekrarlanırlar. Bunlarda belirli söz ve hareketlerden oluşan ve sembolik anlamlar taşıyan bir şekil vardır. Bu şekil ve sözler ilahî otorite (Allah) tarafından belirlenmiş, değiştirilemeyen bir özelliğe sahiptir. İnanan insan bunları dinî bir görev olarak kabul eder ve sorumluluk bilinciyle uygulamaya çalışır. İşte biz bu tebliğde İslam dinince emredilen namaz, oruç, zekât ve kurban ibadetleriyle merhamet ilişkisini açıklamaya çalışacak, ibadetlerin merhamet üzerindeki etkisini ele alacağız.

B- MERHAMET İBADET İLİŞKİSİ

İbadetler insanın duygularını, düşüncelerini, tutum ve davranışlarını etkileyen, eğiten, şekillendiren fiillerdir. İbadetlerin insanın bütün psikolojik mekanizmaları üzerinde etkisinin olduğunu araştırmalar göstermektedir.¹ Ancak bu etkiler ibadetteki niyete, samimiyete, dinî bilgi ve algılayışa bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. İbadetteki huşû ve derinlik, içtenlik, ortaya çıkaracağı sonucun tayininde çok önemlidir. İşte bu durumu göz önünde tutarak ibadetlerin merhametle ilişkisinin, oluşturduğu, insana kazandırdığı şu özelliklerle doğrudan bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Biz burada ibadetleri ayrı ayrı ele alma yerine genel bir değerlendirmede bulunmaya çalışacağız.

1. Sevgiyi güçlendirmesi

Sevgi, herhangi bir şeye, bir kişiye, bir objeye karşı ilgi ve bağlılık göstermeye yönelen hoşlanma duygusudur. Kişi bu duygu ile gerektiğinde sevdiğinin uğruna canını verir. Merhametin temelinde de sevgi vardır. Sevgi tüm olumlu, güzel davranışlarda insanı harekete geçiren bir kaynaktır. Hz. Peygamber imanı sevgiye dayandırmıştır. **"Allah'a yemin ederim ki, iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız."**² buyurmuştur.

Dolayısıyla Müslüman seven insandır. Allah'ı, kendisini ve canlı, cansız bütün varlıkları seven insandır.

Sevgi insanı sevdiğine yaklaştırır. İnsanın yardımlaşma, dayanışma ve merhamet duygularını artırır. İnsan sevdiğini şefkatle, merhametle sarar, korur. Onun acısını dinleme, ihtiyacını giderme çabası içinde olur.

İbadetlerde sevgi, saygı ve bağlılık duyguları ağırlıklı olarak yer alır. İnanan insan Allah'ı her şeyden daha çok sever. Allah insanı yaratan, insana birçok nimetler sunan, insanı koruyan, tüm kâinatı insanın emrine veren bir varlık olarak sevilir. Allah sevgisi ibadetlerde doruk noktasına çıkar. Ve bu sevgi insanı, Allah'ın yarattığı her şeyi sevmeye, hoşgörülü ve yardımsever olmaya götürür. Yunus Emre'nin ifadesiyle yaratılanı Yaratanandan ötürü sever ve ona merhamet eder.

Böylece ibadetler sevgi duygusunu sürekli canlı tutar. İnsanın günlük hayat sürecinde karşılaştığı olaylar, çevresinde ve dünyada olup bitenler onun zaman zaman kırgınlık ve nefret gibi olumsuz duygularını harekete geçirir. Sevgi ve merhamet duygusunu baskılar. İşte bu sırada hemen günde beş kez kılınan namaz devreye girer. Sevgi ön plana geçer. Mümin Allah'a yönelir. Kırgınlığı gider. Gerek besmelede gerekse Fatihâ'da

1 bk. Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2010, s. 119.

2 Müslim, Sahih, İman, 93.

okuduğu Rahman ve Rahim kelimelerinin rahmet ve merhameti vurgulayan anlamları onu merhametli olmaya iter.

Kişi Allah'ın rahmetini, ilmini, gücünü ve diğer sıfatlarını düşünerek ibadet yaparsa, bu ibadetler onun psikolojik ve sosyal yönden gelişimine olumlu katkılar sağlar. Ruhundaki karartıları siler, güzel duygu ve düşüncelerle, sevgi, şefkat ve merhametle ruhunu aydınlatır.

Kurban'da sevdiği hayvanı kurban ederken, bir taraftan acır, merhamet duyar, bir taraftan da Allah'ın emri olduğu için en çok sevdiği Allah'a olan bağlılığıyla kurbanını keser. Merhamet duygusunu içine gömer. Hayvanı kendi arzusu ve zevki için değil, Allah'ın bir emrini yerine getirmek, Allah'ın rızasını elde etmek amacıyla, acıyarak kesmesi merhametinin gücüne güç katar. Onu daha da erdemli kılar. Şu iki uygulamanın çok farklı sonuçlarının olduğunu özellikle vurgulamak gerekir. Bir arenada boğaların zevkine, yavaş yavaş öldürülüşü acımasızlığın ve zulmün, bir boğanın fazla acı çekmeden kolayca can versin diyerek keskin bir bıçakla kurban edilişi ise merhametin göstergesidir.

2. İnsanın, hayatın, canlı cansız bütün varlıkların değerli olduğunu kavratması

İslam'a göre başta insan olmak üzere Allah'ın yarattığı her şeyin bir amacı, bir değeri vardır. Hiçbir şey boşuna, gelişigüzel yaratılmış değildir. Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ın yüceliğini vurgular.³ Allah'ın gönderdiği yazılı ayetler dışında, canlı cansız bütün varlıklar da Allah'ın birliğini, büyüklüğünü, gücünü, kudretini gösteren birer ayettir.

İşte inanan ve ibadet eden insan kendine de, diğer insanlara da, tabiata da bu gözle bakar. İbadetlerinin onu Allah katında daha değerli kılacağı bilinciyle kendine karşı olumlu duygular besler. Aynı şekilde diğer insanlara ve varlıklara da olumlu gözle bakar. Onlara değer verir. Allah'ın razı olmayacağını bilerek merhametsiz ve acımasız tutum ve davranışlardan uzaklaşır.

İnsan değerli, önemli olduğunu hisse derse, sevecen, morali yüksek, uyumlu ve olumlu yaklaşımlar içinde olur. Kendisiyle, toplumla ve Allah'la barışık bir hayat sürdürmeye çalışır. Sadece kendisini düşünerek bencil olmaz. Büyük bir bütünün parçası olduğunu algılayıp o bütüne dönük bir şeyler yapmaya, fedakârlık gösterip merhametli olmaya yönelir. Aslında ibadetler birer eğitim programıdır denebilir. Bu program insanın yapısındaki olumsuz ve kötücül eğilimleri yok etmeyi, iyi ve olumlu eğilimleri açığa çıkarıp güçlendirmeyi hedefler. Bu bakımdan her bir ibadetin kişilik ve karakterimizin

3 Hadid, 57/1; Haşr, 59/1.

belli bir yönünü eğitici işlevi vardır.”⁴ Özellikle zekât ve kurban ibadetlerinin, insanlar arasındaki paylaşımı öne çıkarması açısından insanın değerliliği anlayışını güçlendirdiğini ve bu anlayışın merhamet duygusunu açığa çıkardığını söylemek mümkündür.

3. Sorumlulukları hatırlatıp biz duygusunu hakim kılması

Din insana birtakım görevler yükler, sorumluluklar verir. Allah’a, kendisine, diğer insanlara ve varlıklara karşı sorumluluklarının neler olduğunu bildirir. İslam dini Müslümana, diğer insanlarla ilgilenme, gücü oranında onların dert ve sıkıntılarını giderme, onlara karşı şefkat ve merhamet duygusuyla hareket etme sorumluluğunu yüklemiştir. Öyle ki Hz. Peygamber, **“Komşusu açken tok yatan bizden değildir.”** buyurarak, komşusuyla ilgilenmeyenin İslam halkası içinde olamayacağını vurgulamıştır.

İnsan ibadet ederken aynı zamanda diğer sorumluluklarını da hatırlar. Sahip olduğu ve olması gereken özellikleri düşünür. Kendisinde bulunması gereken özelliklerden birisinin de merhamet olduğu bilinciyle kendini kritik eder. Çünkü Kur’an’da Allah, **“çok bağışlayıcı ve merhamet edici olduğunu”** bildirmekte⁵ ve insanları merhametli olmaya çağırmaktadır. Aynı şekilde Hz. Peygamber de çeşitli örneklerle merhamet konusunu çokça vurgulamakta ve **“merhamet etmeyenlere Allah’ın da merhamet etmeyeceğini”** belirtmektedir.⁶

İşte bu bilinçle ibadet eden insan, oruçta olduğu gibi ibadet sırasında da, daha sonraki davranışlarında ve günlük hayatında da merhametli olmaya çalışır. Ben değil biz duygusuyla hareket eder.

İbadette amaç Allah’ın rızasını kazanmak, Allah’a yakın olmaktır. İbadet eden, namaz kılan, oruç tutan, zekât veren, kurban kesen mümin bilir ki, Allah’ın rızası sadece bu ibadetleri yapmakla kazanılmaz. Allah’ın diğer isteklerini de yapmak gerekir. İnsanlara, hayvanlara ve tabiata karşı olan görevleri de yerine getirmek gerekir. Dürüst, fedakâr, yardımsever, şefkatli ve merhametli olmak gerekir.

Böylece insan ibadetle birlikte dinin diğer mesajlarını da yerine getirmeye çalışır. Bunlardan da sorumlu olduğunu bilir. Güzel olana yönelir, kötü olandan uzaklaşır. Bencilliğini yener. Kalbindeki kötü duygular silinir, merhamet duygusu artar, gelişir.

Namazda her rekatta okuduğu “Fatıha” sûresinde Allah’a hitaben, **“Kulluk ederiz sadece Sana. Yardım dileriz yalnız Senden. Yöneltil bizi doğru yola!”** diyerek biz duygusunu güçlendirir.

4 Hüseyin Peker, Dua, İbadet ve Dini Törenler, (Editör: Hayati Hökelekli), *Din Psikolojisi*, Anadolu Üniversitesi yayınları, Eskişehir 2010, s. 206.

5 bk. Bakara, 2/182, 192, 199, 218, 226; Âl-i İmran, 3/31, 89, 129; Nisa, 4/16, 25.

6 Buhârî, Tevhid, 2, Edeb, 18; Müslim, Fezâil, 66.

Oruç da, insana yoksulları hatırlatır ve onları koruyacak, yardım edecek bir sorumluluk duygusu kazandırır. Zekatta da kurbanda da bireyci düşüncelerin bastırılması, biz duygusunun ön plana çıkarılması vardır. Sevinçleri de sıkıntıları da paylaşmanın önemine inanma, merhamet duygusuyla hareket etme vardır.

4. Hz. Peygamber’i örnek almaya götürmesi

İbadet eden insan kendisine örnek olarak Hz. Peygamber’i alır. Zaten Kur’an da Hz. Peygamber’i müminlere en güzel örnek, model olarak sunmakta ve onu örnek almalarını istemektedir.⁷ Ve yine Kur’an, “**Hz. Peygamber’in çok şefkatli ve merhametli olduğunu**” bildirmektedir.⁸ Allah müminlerin de birbirlerine karşı merhametli olduklarına.⁹ birbirlerine merhametli olmayı tavsiye edenlerin ahirette mutluluğa ereceklerine¹⁰ vurgu yapmaktadır.

Hz. Peygamber de, “**Merhamet edenlere Allah’ın da merhamet edeceğini**”¹¹ “**Merhamet etmeyenlere Allah’ın da merhamet etmeyeceğini**”¹² “**Allah’ın ancak merhametli olanları bağışlayacağını**”¹³ bildirdiğinden, ibadet eden insan da merhametli olmaya yönelir. Sadece ibadetlerinde değil, diğer davranışlarında da, örnek aldığı, sevgisini kazanmaya çalıştığı Hz. Peygamber’in yaptığı gibi yapmaya özen gösterir.

5. Farkındalık bilinci oluşturması

İbadet doğrunun ve yanlışın farkına varmayı sağlar. İbadetle, yapılan yanlışlıklar, haksızlıklar, acımasızlıklar, adaletsizlikler, eksiklikler fark edilir ve güzel olana yönelir. Mümin ibadet sırasında Allah’ın bağışlamasını ve merhametini talep eder. Böylece kendisi de merhametli olmaya yönelir. Kendisinin de diğer canlılara merhamet göstermesi gerektiğinin farkına varır. İnsanlık aleminin bir bireyi, hatta kâinattaki varlıkların bir cüz’ü olduğunun farkındalığıyla diğer varlıklarla güzel iletişim kurması gerektiğini kavrar. Başkalarını düşünür, onların acısını yüreğinde hisseder ve o acıyı dindirme çabasıyla hareket eder.

İbadetlerle Allah’a bağlılığını sunan, O’nunla iletişim içinde olan insan iyimser ve ümitvar olur. Başkalarının ızdırabını, acısını daha çok görür ve bu acıyı dindirme

7 Bakara, 2/143; Ahzâb, 33/21.

8 Tevbe, 9/128.

9 Fetih, 48/29.

10 Beled, 90/17-18.

11 Ebû Davud, Edeb, 58.

12 Buhârî, Tevhid, 2, Edeb, 18; Müslim, Fezâil, 66.

13 Buhârî, Cenâiz, 32; Müslim, Cenâiz, 9, 11.

arzusu duyar. Ona merhametle yaklaşır, elini uzatır, yardım eder, zekât ve sadaka verir. Onun kendisi gibi olması da gerekmez. Allah'ın yarattığı bir varlık olarak ona bakar.

İslam'ın bütün ibadetlerinde, kendisi gibi başkalarını da düşünen, hatta gerektiğinde diğerini kendisinden önde tutan bir olgunlaşmanın hedef alındığını görmek mümkündür. Ensarın muhacirlere gösterdiği fedakârlığı Allah bu nedenle örnek olarak övgüyle anlatmaktadır.¹⁴

Bilhassa cemaatle kılınan namazda, farkındalık bilincini artıran bir özellik vardır. Diğer insanların durumunu anlamaya, fark etmeye ve onlarla ilgilenmeye, sosyalleşmeye zemin hazırlamaktadır.

Oruçta açlığın verdiği etkiyle, ihtiyaç içinde olanların acısını, ızdırabını daha iyi anlayan, fark eden ve bu acıyı dindirme arzusuyla harekete geçen, merhamet duyguları kabaran insanlar, Ramazan ayında yardımların artmasıyla daha çok fark edilmektedir.

Aynı şekilde zekâtta da kurbanda da böyle bir farkındalığın yoğunlaştığını çok açık olarak görmek mümkündür.

6. Empatik eğilimi geliştirmesi

Empati, kişinin kendisini karşısındakinin yerine koyarak onun içinde bulunduğu durumu, duygularını ve düşüncelerini anlaması ve ona göre hareket etmesidir. Empatik yaklaşımın, karşısındakinin durumunu anlama gibi bilişsel bir boyutu olmakla beraber, karşısındakinin durumunu hissetme ve ona şefkat ve merhamet duyma gibi duygusal yönü de vardır.¹⁵

Başkalarını anlayabilmek ve onlarla ilgilenmek, onların sevincini de üzüntüsünü de paylaşmak, onları da bizi de rahatlatır, mutlu eder. Kendinden yola çıkarak hareket eden insan, başkalarının acısını daha iyi anlayacağı için acımasız, merhametsiz olamaz. Tersine acıları dindirmeye çalışır, onlara merhametle yaklaşır.

Namazla içe dönen, kendini kritik eden insan, başkalarıyla ne kadar ilgilendiğini, onları ne kadar anladığını da düşünür ve onlarla ilgili olumlu duygular geliştirir.

Orucun insan bedeninde meydana getirdiği fizyolojik değişiklikler, normalin dışında bazı ruhsal değişikliklere de neden olmakta, insan daha çok içe dönük, kendini ve başkalarını da düşünen bir olgunluk kazanmaktadır. Böylece daha fedakâr, daha yardımsever, iyilik yapmaya hazır, kötülüklerden uzaklaşan, merhamet duyguları gelişmiş bir özellik kazanır. Atalarımız boşuna dememişler, "tok açın halinden anlamaz" diye. Ancak çeken bilir, yaşayan bilir. Acıyı yaşamayanın, onun oluşturduğu ızdırabı

14 Enfal, 8/74.

15 Ali Ayten, *Empati ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 129.

tam olarak anlaması mümkün değildir. İşte oruç insana bunu fark ettirir, onun empati kurmasını sağlar ve acıyı dindirecek bir şeyler yapmaya onu iter.

Zekâta da kurbanda da merhamet duygusuyla hareket ederek başkalarını anlama ve onlarla ortak bağ oluşturma yaklaşımı vardır. Bu ibadetler sadece verenle alanı birbirine yaklaştırmaz, onların merhamet duygularını güçlendirerek başkalarına yönelik tutum ve davranışlarının da merhamet doğrultusunda şekillenmesine katkı sağlar.

7. Dünyanın geçiciliğini, ölümü hatırlatarak maddeye bağlılığı azaltması

İbadetler insana ölümü, dünyanın geçiciliğini hatırlatır. Onu hayata karşı, insanlara, canlılara, tabiata karşı daha duyarlı, daha hassas yapar. Acılarla, olumsuzluklarla her an ben de karşılaşabilirim bilincini tazeler. Ölümü düşünmek, ölümle yüzleşmek ise insanın merhamet duygularını artırır. Bir ölüm olayında merhamet duygularımızın ne kadar kabardığını hepimiz yaşamışızdır. Paranın, makamın, mevkiin ne kadar önemsiz olduğunun farkına varmışızdır. İbadetlerle bu duygular hissedilmekte, insan geçici heves ve arzuların arınarak daha diğerkâm, daha merhametli bir yapı kazanmaktadır.

İslam'ın bütün ibadetlerinde ölüm, öldükten sonra hesap verme ve ahiret hayatı hatırlanır. Mümin günde beş kez namazla ölümü hatırlar, namazdan sonra Allah'a dua ederken mutlaka ahiret hayatıyla ilgili dileklerde bulunur. Günahlarına tövbe eder, Allah'ın kendisini bağışlamasını diler. Oruçla bütün gün ibadet halinde zihnini kötü düşüncelerden, kalbini kötü duygulardan arındırır, daha saf, daha hassas, ölüm sonrasını düşünen merhametli bir yapı kazanır.

Zekâta maddeden feragat etme ve maddeye karşı zihinsel ve duygusal bağlılığı azaltma vardır. Maddeye bağlılık, maddeci değerler insan kalbini katılaştırır, merhamet duygularını zayıflatır ve insanı aşağılatır. Kişinin parasından, servetinden yardım için zekât ya da sadaka olarak vermesi ise, onun paraya ve mala olan bağlılığının azalmasına, mal hırsının gözünü bürüyüp kendine ve çevresine zarar verici duruma düşmesine engel olur. Sürekli parayı ve malı düşünüp ona daha çok sahip olabilmenin hesabını yapan, onu toplumun diğer bireylerinin de yararlanması için harcamayan, paradan fedakârlık yapamayan kişinin paraya olan bağlılığı kalbinin de katılmasına ve merhamet duygusunun zayıflamasına neden olur. Dolayısıyla zekât ve sadaka malın temizlenmesini sağladığı gibi asıl kişinin zihninin ve kalbinin temizlenmesini sağlar. Bu yüzden Kur'an, zekâtın, yardım ve sadakanın insanın yüceltilmesi için şart olduğunu belirtir. *"Onların mallarından bir miktar zekât al ki, onunla kendilerini temizleyesin ve yüceltesin."* buyurur.¹⁶ Ayrıca maddeye bağlılık insanı tamahkârlığa ve cimriliğe götürür. Tamahkârlık ve cimrilik ise bencilliği artırır. Diğergam duyguları köreltir.

16 Tevbe, 9/103.

Başkalarıyla ilgilenmek, ilişki kurmak, yardım etmek, getireceği maddi kazançla göre şekillenir. İbadet etmeyen, Allah'a boyun eğmeyen insan, başka güçlere boyun eğer, maddeyi yüceltir, tek değerini maddi güç olduğunu kabul eder duruma gelir. Onda merhamet etmek, vermek değil, almak ön plana geçer.

Kurbanda doğrudan doğruya ölüm olayı hatırlanmaktadır. İnsan kendisinin de bir gün öleceğini düşünüp daha fedakâr ve merhamet göstermede daha duyarlı olabilmektedir.

8. Kötü olandan uzaklaştırması

İbadetlerin kötü olan, merhametsiz, acımasız olan tutum ve davranışlardan uzaklaştırıp iyi ve güzel olana yönelme özelliğinin olduğunu yukarıda farklı alanlarla ilgili olarak da kısım belirttik. Kötü olan, incitici, zarar verici olandır, hak, hukuk tanımadan kendi arzularını doyurmak için yapılındır. İbadet eden birey önce, ibadet etmekle iyi, güzel olan bir davranışta bulunmuş olur. Böylece diğer arzularını engelleyip iradesini iyi yönde kullanır. İbadetten sonra da Allah'ın istemediği davranışları yapmasının yanlış, günah olduğu bilinciyle kendini kötü olandan alıkoymaya çalışır. Çünkü temeldeki inanç faktörü nedeniyle ibadetle diğer davranışlar arasında bir bağlantı vardır. Kişi Allah'a inandıktan sonra, bu inanca bağlı değerler sistemi içinde kendini disipline ederek, davranışlarını kabul ettiği değerlere uyarlamaya çalışır. İnanıcının etkisiyle Allah'a ibadet ederken nasıl dini bir emre uyuyorsa, aynı şekilde dinin yasaklarından kaçınmaya, dini normlara uygun davranışlar göstermeye de gayret eder.¹⁷ Bu nedenle Allah, "**Namaz mutlaka edepsizlikten ve kötülükten alıkor.**" buyurmuştur.¹⁸ Allah'ın huzuruna güzel şeyler yaparak, O'nun istediği tutum ve davranışları sergileyerek çıkmak gerektiği inancı, insanı güzel ahlaklı olmaya yöneltir. Kötü bir şey yapmış olsa da onun üzüntüsünü yaşar, pişmanlık duyarak ondan vazgeçer, Allah'tan af diler ve yine iyiye, güzele yönelir. Sadece kendini düşünmez, kendisi için istediğini diğer insanlar için de ister, ben değil biz şuuru içinde hareket eder, yardımsever, fedakâr, merhametli olur. Gönül kırıcı değil, yapıcı olur.

Namazın günün farklı saatlerine dağılarak devam etmesinin, günlük ilişkilerdeki olumsuz etkilenmeleri silmesi ve her yönüyle, bedeniyle, zihniyle, kalbiyle yeniden temizlenmesi açısından önemi büyüktür. Böylece namaz, ayarı bozulan, rotasından çıkarak kötü şeyler düşünen, kızan, morali bozulan, duyguları alt üst olan insanın ayağını düzelterek onu tekrar rotasına sokar.

Oruçta ise birey bütün gün ibadet halindedir. Bütün davranışlarını ibadet bilinciyle yapmaya çalışır. Oruçlu olduğu sürece güzel davranışlarda bulunur, kötülüklerden

17 Peker, *Din Psikolojisi*, s. 118.

18 Ankebût, 29/45.

uzaklaşır. Aksi takdirde orucunun kabul edilmeyeceğini bilir. Çünkü sadece yememek, içmemek oruç için yeterli değildir. Böylece bir ay boyunca zararlı olan eğilimlerini, arzu ve isteklerini baskı altında, kontrol altında tutması, şefkat, merhamet, iyilik, yardımseverlik gibi güzel eğilim ve duyguların ön plana geçmesini ve yerleşmesini sağlar.

İbadetler olumlu davranışlar yönünde iradeyi güçlendirirler. Olumsuz, kötü davranışları baskılayıp onlara engel olarak, olumlu, güzel duygu ve davranışlara fırsat tanıyarak ibadetler önemli fonksiyona sahiptir. Namazda diğer istek ve arzuları engelleyip günde beş kez Allah'ın huzuruna durmak, oruçta bütün gün kendini kötü olandan uzak tutmak, zekâta gönül hoşnutluğuyla malını vererek fedakârlıkta bulunmak, kurbanda Allah'ın isteğini yerine getirmek için maddi ve manevi hazırlık yapmak, iradenin dinin emir ve yasakları doğrultusunda insana yön vermesiyle doğrudan ilişkilidir.

9. Vicdanı hassaslaştırması

İnsanda iyi eğilim ve arzular, olumlu duygular da, kötü eğilim ve arzular, olumsuz duygular da bulunur. Güzel eylemler, söz ve davranışlar, insanın iyi eğilim, arzu ve duygularını, kötü, haksız, zararlı eylemler ise insanın kötü eğilim ve duygularını besler. İnsan kötülüklerine, zâlimane davranışlarına devam ettikçe öyle bir duruma gelir ki, artık kötülük yapması, haksızlık yapması, merhametsiz davranması onda vicdan azabı oluşturmaz. Vicdanı hassasiyetini, duyarlılığını kaybeder.

Buna karşılık insanın Allah'a kulluk etmekle, ibadet etmekle, kötü olandan uzaklaşp güzel olana yönelmekle insani duyguları, vicdanı gelişir. İlahî olanla kurduğu ilişim, insana huzur ve mutluluk verir.¹⁹ Onun kendine de, diğer varlıklara da olumlu gözle bakmasını sağlar. Ruhunu aydınlatır, kalbini yumuşatır, merhametini artırır.

19 “İyi bilin ki kalpler, ancak Allah'ı anmakla huzura kavuşur.” (Ra'd, 13/28)

OTURUM BAŞKANI- Prof. Dr. Hüseyin Peker hocamıza çok teşekkür ediyoruz. Süresini de çok iyi kullandı.

İbadetlerin sevgiyi canlı tuttuğunu hocamız dile getirdi. Özellikle namazda besmele ve Fatihâ'da Rahman ve Rahîm isimlerini hatırlattı. Gerçekten sünnetleriyle birlikte günde kırk rekât namaz kılıyoruz demek ki seksen defa Rahman ve Rahîmi yani merhamet olgusunu hatırlamış oluyoruz.

İbadetleri yapan kimsenin diğer görevlerini de yapacağını beyan etti. Gerçekten Kur'an ayetlerine, hadisi şeriflere baktığımız zaman bu böyledir.

İbadetleri yapan kimsenin Peygamberimizi örnek alacağını, Peygamberimizin de çok merhametli olduğunu, büyük bir ahlaka sahip olduğunu dolayısıyla ibadetleri yapan kimsenin merhametli olacağına vurgu yapmış oldu.

Oruç ibadetinde de oruç olan kimsenin aç olan kimselere karşı merhamet duygusunun artacağını ifade etti. Gerçekten çok isabetli. Teşekkür ediyoruz.

Şimdi, Sevgi Medeniyeti diye de bir kitabı bulunan, eğer ismini yanlış söylediysem hocam başışlasın, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı muhterem hocamız Prof. Dr. Raşit Küçük sevgiyi önceleyerek Sevgi Eğitiminde Merhametin Yeri ve Önemi konusunu bize işleyecek.

Sayın hocam buyurun.

4- SEVGİ EĞİTİMİNDE MERHAMETİN YERİ VE ÖNEMİ

Prof. Dr. Raşit KÜÇÜK

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

Sevgi ve merhamet gibi zihinlerde müspet çağrışım meydana getiren iki terimin ilişkisini ele alıp irdelemek, her ikisini tanıyıp anlamak önemli, ilgi çekici, sonuçları itibariyle fayda sağlayıcı olacaktır. Çünkü İslam âlimleri muhabbet/sevgi konusunu Kur'an ve Sünnet'in referansı ışığında ele alınan bir alan olarak daima önemsemiş, başlangıçtan itibaren sevgi ve türleri ile ilgili pek çok kelime ve terimi değerlendirmiş, tarifler yapmış ve bu konuda özlü sözler söylemişlerdir. Çeşitli ilimler alanında tasnif ettikleri eserlerde sevginin her çeşidine ve sevgi etrafında cereyan eden görüş, düşünce ve tartışmalara yer vermiş, daha sonra da bu konuda müstakil kitaplar yazmışlardır. İnsan unsurunun ilgi alanı olan her konuda olduğu gibi sevginin de meşrû olanı ve olmayanı olabileceğini, Yaratıcının ona da sınırlar koyabileceğini düşünmüşlerdir. İslam âlimleri, fakat özelde sûfiye mesleğini iltizam edenler muhabbeti bir makam olarak kabul etmiştir. Makamın özelliği, pek çok kademe ve dereceleri bulunan manevi yükseliş mertebelerini teşkil edişi, kişinin kendi düzenli ve disiplinli çalışması, çabalaması ve gayreti sonucunda ulaşılabilecek oluşudur. Sevgi/muhabbet makamı ise yükselmenin mümkün olduğu bütün makamların zirvesi, ulaşılabilecek derecelerin en üstünü kabul edilir. Bu sebeple muhabbet/sevgi makamından önceki bütün makamlar onun mukaddimesi, ondan sonrakiler ise muhabbetin/sevginin eseri sayılır. Özellikle mutasavvıflar, bunların yanında müfessirler, hadis şârihleri, tövbe, zühd, tevekkül, kanaat, zikir, sabır gibi makamları muhabbetin mukaddimesi; şevk, üns, rızâ, yakîn, hikmet gibi makamları da muhabbetin eseri sayarlar.¹ Bu makamların her birinin aktif hayata yansıyan ve bireyde teecessüm edip başkaları tarafından müşahade edilebilen tezahürleri

1 Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lüma'*, s. 65; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, II, 264 vd. ; İmam Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, IV, 286.

vardır. Çoğu kere kişiler hakkında yapılan zâhid, mütevekkil, kanâatkâr, sabırlı, Allah dostu, vb. değerlendirmeler bundan kaynaklanır. Allah katında mertebe kazanmanın ve kullar nezdinde saygıdeğer olmanın yolu, yordamı ve esası; kişinin ulaştığı makamla doğru orantılıdır. Bu makamlar, ahlak ve edep kurallarına sıkı sıkıya uymak, bunları hayatın temel ilkeleri haline getirmek ve bir ömür boyu bunlarda sabit-kadem olmakla kazanılıp elde edilir. Bahsi geçen ahlaki kurallar ve edep kâideleri ilahî kaynaklı olup Kur'an ve Sünnet'in belirlediği veya bu iki temel kaynağa bağlı kalınarak belirlenmiş esaslardan ibarettir.

Sevgi konusunda bilinmesi gereken en önemli öncüllerden biri, mârifet ve idrâk, layıkıyla bilme, tam manasıyla anlama/kavrama ve sevilene meyiletme olmaksızın hakiki sevgiye ulaşamayacağı gerçeğidir. Bu sebeple sevgi, bir taraftan akıl diğer yandan kalp/gönül ile ilgilidir. Dolayısıyla sevgi, canlı fakat aynı zamanda anlama/kavrama vasfını haiz olan insan cinsine has bir özelliktir. Anılan niteliklerinden dolayı sevginin dayandığı sebeplerin bir kısmı akıl ve idrâkle, bir kısmı ise gönül ve kalple alâkalıdır. Bazı şeylerin sevgisini algılama insanın duyu organlarıyladır. Bu organlar sayesinde tat ve lezzeti, güzel kokuyu, hoş manzarayı, güzel sesi, yumuşağı, sert vs. hissederiz; neticede algıladığımız şeyleri sever veya sevmeyiz. Diğer yandan ana, baba, evlat, akraba veya dost oluş sevginin sebebi olduğu gibi, kişinin malı mülkü de sevgi sebebi olabilir. Bir kimseye yapılan her çeşit iyilik ve yardım, iyiliği yapanın sevilmesine sebep teşkil eder; yaparı tanıyıp tanımamak veya onun yerli ya da yabancı olması neticeyi değiştirmez. Güzel bir manzara, akan bir su, bir nehir, yeşil bir tabiat, çiçekler ve benzeri güzellikler zâtı sebebiyle sevilir. Beş duyu ile değil de basîret nuru ile bilinen ve sevilen şeyler de vardır: Güzel ahlak, adalet, iffet, takva, cömertlik sevilir; fakat bunlar beş duyu ile algılanabilen şeyler değildir. Fakat unutulmaması gereken gerçek, duyularla algılanmayan faziletlerin daha değerli ve daha üstün olduğudur. Netice itibarıyla sevginin sebepleri hem çok hem farklı olabilir.

Sevgiyi tanımanın ve bilmenin birtakım tezahürleri, yansımaları vardır. Çünkü sevgi bir duygudur, duygular tezahür ve yansımalarıyla bilinir. Merhamet de sevginin dışı akseden, müşahhas hale gelmiş yansımalarından biridir. Ama bir başka açıdan merhametin sevginin sebeplerinden biri olduğu söylenebilir. Çünkü merhamet, hem muhatapları hem her vicdan ehline sevilen bir vasıftır. Bu sebeple merhamet, hem sevginin mukaddimesi hem eseridir diyebiliriz. Merhamet, muhataba iyiliğin her türünü ihtiva edişinin yanında, bir kalp inceliğini ve zarafeti de ifade eder. Seyyid Şerif el-Cürcânî, rahmeti/merhameti hayra ulaşma iradesi diye tarif eder.² Meşhur edip Câhız, merhametin sevgi ve korkunun oluşturduğu bir ahlak ve karakter olduğunu

2 Seyyid Şerif el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, Beyrut ts., s. 110.

söyler.³ Allah'ın rahmeti denilince O'nun ihsânı yani kullarına olan her türlü lütfu ve bağışı anlaşılır. Merhametin manalarından biri olan rikkat ise kalbin bir keyfiyeti ve niteliği olduğu için Yaratıcı hakkında kullanılmayıp sadece kullar için kullanılır. Buna karşın Rahman isminin tecellisi sadece Allah'a hastır. Rahîm isminin tecellisi ise kulda da görüldüğünden bu isim kullara da verilir.⁴ Bir kudsi hadiste şöyle buyrulur: "Allah Teâlâ buyurdu ki: Ben Allah'ım. Ben Rahman'ım. Rahmi yarattım, ismimden onu türettim. Kim onunla ilişkiyi kesmezse ben de kesmem, onunla ilişkiyi kesenle ben de ilişkiyi keserim."⁵ Allah'ın rahmeti her şeyi kuşatmıştır, bu sebeple Rahman sadece Allah'tır. Onun için, Allah dünyanın Rahmanı, ahiretin Rahimidir denilir. Bununla kastedilen O'nun ihsânı, ikram ettiği nimet ve lütufları dünyada ayırım yapmaksızın mümin, münafık, kâfir bütün insanları ve sair canlıları kapsar; Rahîm isminin tezahürü ve tecellisi olan merhamet ise ahirette müminlere hastır. Kur'an'da bu mânâyı teyid eden ayet-i kerimeler vardır.⁶

Kur'an-ı Kerim'de rahmet kelimesi türevleri ile birlikte en çok kullanılan kelimelerden biridir ve çeşitli kullanım formlarıyla yüzlerce defa geçer. Kur'an'da Allah ve Rab isimlerinden sonra Cenab-ı Hakk'ın en çok kullanılan isimleri Rahman ve Rahîm adlarıdır. Bu ise, Allah'ın rahmet ve merhametinin hem önemini hem sınırsız oluşunu ortaya koyar. Rahmet ve merhametin kullanıldığı anlamlar da aynı şekilde çok çeşitlilik arz eder. Acıma, esirgeme, yumuşaklık, nezâket şefkat, ihsan, cömertlik, mağfiret/bağışlanma, muhabbet, kolaylaştırma, ailesiyle iyi geçinme, insanlarla iyi ilişkiler içinde olma, cehennem azabından kurtuluş, emniyet ve esenlik yurdu cennet bu anlamlardan bir kaçıdır. Allah Teâlâ, yağmuru da rahmet olarak adlandırmıştır.⁷ Çünkü yağmur, yeryüzündeki her çeşit canlının hayat bulması ve hayatta kalması için gerçekten bir rahmet ve bereket kaynağıdır. Halkın dilinde yağmur yerine çok kere rahmet denilmesinin sebebi de bu olsa gerektir. Rahmet ve merhamete verilen anlamların hemen tamamının sevgiyi davet eden, onu çağrıştıran veya sevgiyi ya da onun tezahürlerini ifade eden kelime ve terimler oluşu, dikkatimizi rahmetin ve merhametin üzerine daha da özenle çevirmemizi gerektiren etkenlerden biridir. Bu anlamların hayata yansımalarının aynı zamanda Müslüman bireyin ahlak ve karakterinin temel umdeleri olması gerektiğini, her birinin de uygulanabilir nitelikte olduğunu düşünürsek, Müslümanım diyenin kendisinde var olan bu özellikler sebebiyle seven ve sevilen bir kimse

3 Câhız, *Tehzîbu'l-Ahlak*, Mısır, ts., s. 24.

4 Bilgi için bk. Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, IV, 300-301.

5 Tirmizi, *Birr*, 9; Ebû Dâvûd, *Zekât*, 45.

6 Msl. bk. A'râf, 7/156; Ahzâb, 33/43.

7 Şûrâ, 42/28.

olması gerektiğini ifade edebiliriz. Bu özellikler kendisinde bulunmayan birinin de iyi bir Müslüman olduğunu iddia etmesi gerçekçi olmayacaktır.

Ayrıca rahmet ve merhametin zıddı olan sertlik, acımasızlık, şiddet, kabalık, geçimsizlik, kötü davranış, serkeşlik, kibirlilik, güçleştirme ve zorlaştırma, eziyet ve sıkıntı verme, taşkınlık ve azgınlık, haddi aşma da sevgisizliğin ve sevimli olmayışın simgeleridir. Aynı zamanda Müslüman bireyin uzak durması gereken kötü huy ve ahlakın göstergeleridir.

İslam âlimlerinden bazılarının belirttiğine göre rahmet, yerine getirilmesinden kişinin nefsi hoşlanmasa ve ona zor gelse bile, onun hayrına olacak ve ona fayda sağlayacak şeyleri yine de yapmayı ve yerine getirmeyi gerektiren bir özellik ve ahlakî fazilettir ki, gerçek manada rahmet ve merhamet budur. İnsanların en merhametlisi, kişinin hayrına olanı ona ulaştıran, zararına olanı da ondan uzaklaştırandır. Babanın çocuğuna rahmeti bu nevidendir. Çocuğa bilgi, amel ve edep öğretmek onun hoşuna gitmez, çünkü bunları öğretim ve eğitimi esnasında onu incitme, acıtma ve benzeri bazı zorlamalar, güçlükler bulunur. Fakat bir baba bunları ihmal ederse, esas o zaman çocuğuna karşı rahmet ve merhamet göstermemiş sayılır. Bir babanın bütün bu yapıp ettikleri, çocuğuna karşı olan sevgi, şefkat ve merhametinin eseridir. Cenâb-ı Hakk'ın birtakım emirleri ve nehiyleri ve bunlarla kullarını imtihan etmesi, onlara karşı olan merhametinin ve muhabbetinin eseridir. Çünkü onlara emrettiği şeylere Allah'ın ihtiyacı yoktur ve bunların işlenilmesi O'nun şanına bir şey ilave etmez. Allah'ın yasak kıldığı şeylerin kullar tarafından işlenilmesi Allah için bir eksiklik teşkil etmez ve O'nun şanından bir şey noksanlaştırmaz. Ancak hayatını o emir ve yasaklara uygun geçirenler ebedî saadete ulaşır. Dünyayı müminler için sıkıntı ve güçlüklerle karşılaşılacak bir yer kılması, orada sürekli yerleşip kalma duygusuna kapılmasınlar, dünyada itminana kavuşup her şey burada olanlardan ibarettir yanlışığın düşmesinler, kalıcı olan nimetlerin ebedî yurdu ahiret hayatına rağbet etsinler diyedir. Bu ise Allah'ın kullarına bir rahmeti ve onlara karşı merhametinin neticesidir. Çünkü onları geçici olan bir hayatla avunup kalmaktan ebedî olan kalıcı olan bir hayata yöneltmektedir.

Allah'ın rahmet ve merhametinin eseri, meyvesi ve merhametinin neticesi olduğu ifade edilen bazı özellikleri, nitelikleri ve önemli noktaları belirleyip ifade etmek faydalı olur: Günah ve kusurları affetmesi, mağfret etmesi, bağışlaması, günah ve hatasından pişmanlık duyup tövbe edenlerin tövbelerini kabul etmesi Allah'ın rahmet ve merhametinin eseridir. Allah Teâlâ'nın koymuş olduğu birtakım ilahî kurallar, dünyada işlenen suçların Allah tarafından belirlenmiş cezaları, kullarına olan rahmet ve merhametinin eseridir. Çünkü bu cezalar dünyada başkalarının suç işlemesi engellendiği gibi, adaletin yerine getirilmiş olması insanlar arasında sürüp gidecek husumet, kin ve nefreti de önleyicidir. Aynı zamanda kişinin ahiret hayatı için de temizleyici bir

araçtır. İnsanın ve insanlığın hayatında birtakım kuralların bulunması kaçınılmazdır. Mutlu bir dünya ve neticede ahiret hayatı için ferdin ve cemiyetin üzerinde buluşup anlaşması gereken müşterek nokta, kurallar ve kaidelerdir. Tarih boyunca olduğu gibi, günümüzde insanlık kendi akli ve idraki ile bunu yapma gayreti içindedir. Birtakım beynelmilel ve bölgesel işbirliği çalışmaları, her ülkenin uyması istenilen temel hukuk kuralları bunun örneğidir. Cenâb-ı Hak, bütün peygamberlere indirdiği kitaplarda insanlara rehber olsun diye doğruyu ve yanlışını göstermiş, birtakım kurallar ve kaideler, emirler ve yasaklar koymuştur. Bunlar, Allah'ın kullarına olan bir lütfü, ihsanı, rahmet ve merhametinin, onlara şefkatinin eseridir. Kur'an'ın birçok ayetinde peygamberler ve kitaplar gönderilmesi Allah'ın bir rahmeti, kullarına merhameti olarak anılır ve bu defalarca hatırlatılır.⁸ Çünkü bunların gereğini yapıp yerine getirmek bir sevgi toplumunun meydana gelmesini sağlar.

İşlenen salih ameller, Allah'ın hoşnutluğuna uygun olan her türlü söz, iş, davranış, tavır ve harekete Cenab-ı Hak tarafından en güzel mükâfatın ve karşılığın verileceğinin vaat edilmiş olması da Allah'ın kullarına merhametinin, şefkatinin, sevgisinin bir eseri kabul edilir. Burada aynı zamanda adaletin tecellisi, iyilikle kötülüğü bir ve eşit saymama, haklıyla haksızı bir görmeme, toplum düzenine katkı sağlayanla onu bozanı ayırabilme gibi son derece önemli hukûkî ve ahlakî müeyyideler bulunmaktadır. Allah'ın rahmetine, merhametine, hoşnutluğuna, kullarının kendisinin sevgisine lâayık olabilmesine hangi davranışların vesile olacağını ayet-i kerimeler bize açıklar.⁹ Dikkatimizi çeken ve önemli gördüğümüz bir başka nokta, inanan ve salih amel işleyenlerin Allah katındaki kıymeti ve seçkinliğine Kur'an'ın sıkça vurgu yapmış olmasıdır. Allah'ın seçkin olanlara değer vermesi, onları övmesi, sevmesi ve insanlara örnek göstermesi büyük önem taşır. Kur'an'ın ilk süresi "**Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bütün hamdler, övgüler âlemlerin Rabbi Allah'adır. O Rahmandır, Rahimdir.**" anlamındaki ayetlerle başlar.¹⁰ Kur'an, merhamet edenlerin en merhametlisinin, en hayırlısının Allah olduğunu birçok kere hatırlatır.¹¹ Merhamet, bütün peygamberlerin ve onların takipçisi, mirasçısı diyebileceğimiz sâlih kulların niteliklerinden biridir. Kur'an, Peygamberimizin insanlara yumuşak davranmasının Allah'ın merhametinin bir eseri olduğunu söyler. Hz. Peygamber, Câhiliye adıyla anılıp bu özellikle nitelenen bir toplumdan çok kısa sayılacak bir zaman diliminde, insanlığa örnek teşkil edecek nitelikte bir "SEVGİ VE MERHAMET TOPLUMU" ortaya çıkarmıştır. Sahâbe nesli, tarafsız, objektif

8 Bu ayetlerden sadece birkaçı için bk. En'am, 6/157; A'râf, 7/52, 63, 203; Tevbe, 9/61; Yûnus, 10/57; Hûd, 11/17, 28; Yûsuf, 12/111.

9 Birkaç örnek için bk. Bakara, 2/156-157; Âl-i İmrân, 3/157; Nisâ, 4/100, 152; En'am, 6/15-16; A'râf, 7/56; Tevbe, 9/20-21, 71, 99.

10 Fâtiha, 1/1-2.

11 Bakara, 2/163.

bir bakışla değerlendirildiğinde, birçok seçkin niteliği kendinde toplayan, “ÖRNEK NESİL” diye adlandırılmayı gerçek anlamda hak eden bir nesildir. Sevgi, merhamet, şefkat, kardeşlik, paylaşım, yardımlaşma gibi, dinin temel insanî değerlerinin onlarda müşahhas hale geldiğini ve hayat tarzına dönüştüğünü görürüz.

Kur’an-ı Kerim’in ayetlerine paralel bir tarzda, Peygamberimizin hadislerinde de merhamet ve onun benzeri insanî ve ahlakî değerler üzerinde önemle ve hassasiyetle durulur. Bütün insanlara, hatta tüm canlılara karşı merhametli olmanın fazileti anlatılırken bunun Allah katındaki değeri, dünya ve ahiret hayatındaki etkileri, sonuçları hatırlatılır. Kendimizin merhamete kavuşmamızın da ancak bu sayede mümkün olabileceği vurgusu yapılır: **“İnsanlara merhamet edenlere Rahman olan Allah da merhametle muamelede bulunur. Yeryüzündekilere merhamet ediniz ki, gökyüzündekiler de size merhamet etsin.”**¹² **“İnsanlara karşı merhametli olmayanlara Allah da merhametli davranmaz.”**¹³ **“Allah, kullarından merhamet sahibi olanlara merhamet eder.”**¹⁴ **“Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.”**¹⁵

Peygamberimizin hadisleri çocukları öpmenin, başlarını okşamanın, onları bir şekilde sevindirmenin sevgi ve merhamet tezahürü olduğunu belirtir. Hz. Peygamber’in torunlarını öpüp okşadığını, sahabe çocuklarını kucağına alıp sevdiğini, okşadığını, hatta öptüğünü birçok sahih rivayetten öğreniyoruz. Bu davranışlar, o günün Arap toplumu içinde görülmesi pek mümkün olmayan, hatta yadırganan durumlardır. Nitekim Peygamberimizin çocukları öptüğünü gören bir bedevî: **“Yoksa sen çocukları öpüyor musun? Vallahi biz onları asla öpmeyiz.”** Deyince, Peygamberimiz: **“Allah senin kalbinden merhameti çekip aldıysa benim elimden ne gelir ki?”**¹⁶ buyurmuştur. Sevginin ve merhametin eseri olan özellikleri belirten ve teşvik edip özendiren hadisler olduğu gibi, merhametsizliği, bundan dolayı seilmeyen, hoşlanılmayan kimlikleri ve sakınılması, uzak durulması gereken çirkin huyları belirleyen hadisler de vardır: **“Canî, kötü huylu, eşkiyâ olandan başkasının kalbinden rahmet çekilip alınmaz.”**¹⁷ **“Küçüklerimize şefkat ve merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı gösterip hakkını**

12 Ebû Dâvûd, Edeb, 66; Tirmizî, Birr ve’s-sıla, 16; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 160.

13 Buhârî, Tevhîd, 2; Müslim, Fezâil, 66; Tirmizî, Birr, 16, Zühd 48; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 48

14 Buhârî, Cenâiz, 32, Eymân, 9, Merdâ, 9, Tevhîd, 25; Müslim, Cenâiz, 9, 11; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 24, Edeb, 58; Nesâî, Cenâiz, 22; İbn Mâce, Cenâiz, 53.

15 Buhârî, Edeb, 18, 27; Müslim, Fezâil, 65; Ebû Dâvûd, Edeb, 145; Tirmizî, Birr, 12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 228, 241.

16 Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fezâil, 64; İbn Mâce, Edeb, 3; *Müsned*, VI, 56, 70.

17 Ebû Dâvûd, Edeb, 58; Tirmizî, Birr, 16; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 301, 444.

gözetmeyen kimse bizden değildir.¹⁸ **“Sıla-i rahimi kesen cennete giremez.”**¹⁹ gibi hadisler bunun örneğidir.

Peygamberimiz şu noktaya özellikle dikkatimizi çekmektedir: İslam toplumunun bir vücuda benzediği, bunun da öncelikle aralarındaki sevgi, şefkat ve merhamette kendini göstermesi gerektiği şöyle bildirilmiştir: **“Müminler birbirini sevmeye, birbirine şefkatte ve birbirine merhamet etmeye bir vücut gibidir. Vücudun bir uzvu hasta olduğunda, diğer uzuvlar uyumayıp uyanık kalarak ve ateşlenerek, vücudun tamamını o hasta uzva ortak olmaya, acıyı paylaşmaya çağırırlar.”**²⁰

Allah’ın rahmetinin yanında gazabının da olduğunu unutmamak gerekir. Ancak rahmeti gazabının önündedir; rahmeti gazabına galebe etmiştir. Peygamberimizin “Allah Teâlâ mahlûkatı yaratınca, arşının üzerinde kendi katında bulunan kitabına şöyle yazdı: **“Şüphesiz rahmetim gazabımın önüne geçmiştir.”** bazı rivayetlerinde: **“Rahmetim gazabıma galebe etmiştir.”**²¹ anlamındaki sözleri, sevginin sevgisizliğe, merhametin, şefkatin hiddete üstünlüğünü ortaya koyar. Allah Taâlâ’nın, kullarına ve âlemlere olan merhametini, esirgemesini, şefkatini ve bağışlamasını özetleyen şu Peygamber sözünün gönüllerde ve kalplerde meydana getireceği sevinci, ümidi, esenliği tasavvur edelim: **“Allah rahmetini yüz parçaya ayırdı. Bunların doksan dokuzunu kendi yanında tuttu, yeryüzüne sadece bir parçayı indirdi. Yaratıkların birbirine olan merhametleri, hatta hayvanların yavrusuna dokunur korkusuyla ayağını yukarı kaldırması bile, bu bir parça merhametin sonucudur.”**²²

Hz. Peygamber’in sadece insan cinsine ve sadece merhamete muhtaç olanlara değil, insanların hizmetine musahhar kılınmış hayvanlara ve sair canlılara karşı da rahmet ve merhametle muamele edilmesi ile ilgili tavsiye ve teşviklerini de bu vesileyle hatırlamamız gerekir. Aşırı susuzluk çekmesi sebebiyle rutubetli toprağı yalayan bir köpeğe su veren günahkâr bir kimsenin Allah’ın bağışlamasına nail olduğunu sahabeye bildirince: **“Yâ Rasûlallah! Hayvanlardan dolayı da bize bir ecir ve karşılık var mı? Diye sorulur. Bunun üzerine. Her canlı sebebiyle ecir vardır.”** buyururlar.²³ Bir gün sahabilerine bir kediye hapseden, yiyip içecek şey vermediği gibi, bunları bulmasına

18 Ebû Dâvûd, Edeb, 58; Tirmizî, Birr, 15; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 257.

19 Müslim, Birr, 18-19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 484, III, 14, 83.

20 Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 270.

21 Buhârî, Tevhîd, 55, Bedü'l-halk I; Müslim, Tevbe, 14-16; İbn Mâce, Zühd, 35; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 242, 258, 260, 313.

22 Değişik rivayetleri için bk. Buhârî, Edeb, 19; Rikâk, 19; Müslim, Tevbe, 18-21; Tirmizî, Daavât, 99; İbn Mâce, Zühd, 35; Dârimî, Rikâk, 69.

23 Buhârî, Müsâkât, 9, Mezâlim, 23, Edeb, 27; Müslim, Selâm, 153; Ebû Dâvûd, Cihâd, 44; İbn Mâce, Edeb, 8; İmam Mâlik, *Muvatta*, Sıfatu'n-Nebi, 23.

da engel olan ve bu hayvana karşı acımasız davranıp merhamet göstermediği için cehenneme giren bir kadının kıssasını anlatır.²⁴ Bundan ibret alınmasını ve ders çıkarılmasını öğütler. Hz. Peygamber, açlık ve bakımsızlık sebebiyle karnı sırtına yapışmış bir deveyi görür ve orada bulunanlara; **“Hayvanlar topluluğu hakkında Allah’tan korkunuz. Onlara makul tarzda bininiz ve doğru dürüst yedirip içiriniz.”** tâlimatını verir.²⁵ Pek çok benzeri arasından seçtiğimiz bu birkaç örnek bile Peygamberimizin merhametinin, şefkatinin, sevgi ve muhabbetinin ne kadar engin olduğunu göstermesi açısından yeterlidir.

Ana hatlarıyla üzerinde durmaya çalıştığımız sevgi ve merhamet, dinimizin iki temel kaynağı olan Kur’an ve Sünnet’te, Peygamberimizin sözleri ve davranışlarında, onun terbiyesinde yetişen ashâb-ı kirâmın hem bireysel hayatları hem aralarında en güzel örneklerine rastlanan iki kıymet ve iki fazilettir. Geçmişte olduğu gibi, günümüzde ve yarınlarda da her ikisine çok ihtiyacımız vardır. Günümüz fertlerinin ve toplumunun en önde gelen problemlerinin başında sevgi ve merhametten mahrum oluş ve bu mahrumiyetin getirdiği psikolojik ve sosyolojik sıkıntılar yer almaktadır. Kanaatimizce, bu konular üzerinde çalışıp düşünce ve çözüm önerileri üretmek akademik camianın sorumlulukları arasındadır.

24 Buhârî, Bed’ü’l-halk, 16, Enbiyâ, 54; Müslim, Birr, 133.

25 Ebû Dâvûd, Cihâd, 44.

OTURUM BAŞKANI- Evet, muhterem Raşit Küçük hocamıza çok teşekkür ediyoruz.

Ben her dört hocamıza da gerçekten çok teşekkür ediyorum. Sürelerini çok iyi kullandılar. Normalde 16. 00'da bitecekti, 5 geçe bitti. 5 dakika ben konuşmuşum.

Muhterem hocamız bence çok güzel şeylere vurgu yaptı. Birkaç tanesine değinmek istiyorum.

Nevzat Tarhan hocam adil olmayan merhametin maraz doğurabileceğini söyledi, ona işaretle aşırı sevginin de zararlı olabileceğini söyledi. Gerçekten doğru bir tespit.

İslam tarihi boyunca sevgi ile ilgili yazılan eserlerin merhametle ilgili yazılan eserlerden daha çok olduğunu söyledi çünkü sevginin merhametten önce gelmesi söz konusu."Ve ceale beyneküm meveddeten ve rahmeten" ayeti kerimesinde de sevgi önce gelmektedir.

Sevginin birtakım tezahürlerini olduğuna, yani bir adamın birisini sevdiğini ne bileceğiz, bunun tezahürünün merhamet olduğuna vurgu yaptı. Gerçekten çok önemli.

Sevginin merhametin hem mukaddimî hem eserî olduğunu söyledi. Artık iç içe geçmiş konumda dolayısıyla merhamet ile sevginin birbirinden ayıramayacağını söyledi.

Bir hususa tabii hocamız bu konuda eser yazdığı için son sözlerinde isabetli bir vurgu yaptı, aslında ben de dünkü tebliğimde buna vurgu yapmak istiyordum süremi iyi kullanamadım veya yetmedi diyelim. Genel Müdürümüz burada, bence bir oturumda dört tebliğ çok gibi geliyor, 15'er dakikalık süre de az diye düşünüyorum, hiç olmazsa 20 dakika olsun.

Raşit Küçük hocamız Allah'ın azabının, Kur'an'da ortaya koyduğu cezaların uygulanmasının merhametsizlik değil merhamet olduğunu söyledi. Bu gerçekten çok önemli bir tespiti.

Ben her üç hocamıza da teşekkür ediyorum, kendilerine saygılarımı sunuyorum. Sizler de can-ı gönülden dinlediniz.

Şimdi 50 dakikalık süremiz var. Soru cevap, hocalarımızdan istediğiniz soru yöneltebilirsiniz. Onlar da cevap verecekler.

İtirazlar varsa tabii itirazları da dinleyebiliriz.

Ben hazırlanıncaya kadar bir hatırlatma yapayım. Din İşleri Yüksek Kurul Üyesi Prof. Dr. Muhammet Şevki Aydın hocam bana bir sitem yaptı, benim adım M. Şevki Aydın değil dedi, özür diliyorum hocamdan. Muhammet Şevki Aydın. Ben de gösterdim buraya M. Şevki Aydın yazılmış diye.

Eğitimde bir motivasyon aracı olarak merhamet konusunu işledi. Bence çok önemli bir konuydu. Prof. Dr. Nevzat Tarhan hocam marazı tedavi eden merhametten maraz doğurabileceğine böylelikle vurgu yaptı. Hüseyin Peker hocam merhamet ibadet ilişkisine vurgu yaptı. Raşit Küçük hocam da sevgi eğitiminde merhametin yeri ve önemine vurgu yapmış oldu.

Bu konuda itirazı olan, soru soran veya katkı yapmak isteyen hocalarımız varsa, dinleyicilerimiz varsa onlara. . .

Buyurun efendim.

BİR KATILIMCI- Nurettin Erdoğan.

Hız. Ali'nin bir savaş sırasında düşman yüzüne tükürüyor ve orada merhamet ediyor, affediyor. Şimdi bu sevgiye hayvan sevgisi, insan sevgisi ve Allah sevgisi olarak baktığımızda uygulamalar nasıl olurdu acaba?

OTURUM BAŞKANI- Herhalde Raşit Küçük hocam cevaplayacak.

İsterseniz soruyu tekrar etsin hocam?

Prof. Dr. RAŞİT KÜÇÜK- Evet.

OTURUM BAŞKANI- Tekrar eder misiniz?

BİR KATILIMCI- Hız. Ali'nin bir vakada, bir savaşta bir düşmanı tam öldüreceği sırada düşmanı yüzüne tükürüyor ve o, onu affediyor orada. Diyor ki, "Seni Allah için öldürecekmiş şu an ise nefsim devreye girdi onun için seni affediyorum."

Buradaki Hız. Ali'nin sevgisini eğer Hız. Ali insan sevgisine sahip birisi olsa idi davranışı ne olurdu? Hayvan sevgisi, insan sevgisi ve Allah sevgisi olarak üç şekilde nitelendirirsek, Hız. Ali'nin sevgisini farklı farklı kişi olarak nitelendirirsek nasıl davranışlar içinde olurdu? Bizim sevgi anlayışımızdan, Peygamberimizin sevgi anlayışından ne gibi bir sonuç çıkartmamız gerekiyor? Hangi sevgi daha güçlüdür?

Prof. Dr. RAŞİT KÜÇÜK- Çok teşekkür ederim.

Soru çok kapsamlı bir soru çünkü sağ olsun oturum başkanımız da ifade etti, acizane Sevgi Medeniyeti kitabın isminin altında da Allah'ta Kul Kulda Allah Sevgisi diye bir kitabım var. Burada sevgilerin çeşitlerini, bunu ifade eden bütün terimleri ve sevginin meşru olanını olmayanını, sevginin tezahürünü hepsini ama bir kaynak niteliğinde öz olarak anlatmaya çalışmıştım.

Şimdi, dediğiniz konu bir defa şöyle bir İslami esasa dayanıyor: Hz. Ali bunu bir savaş esnasında yapıyor. Savaş yapılırken insan öldürmenin orada meşruiyeti var şartlarını taşıyorsa. Meşru olmayan yol orada da yasak ama taşıyorsa insan öldürme meşru hâle geliyor yani en büyük haram savaş meydanında meşru hâle geliyor.

Bir insanı öldürürken de bu insan sadece Allah Teâlâ'nın yolunda adı cihat olan ve gayesi ilahî kelimetullah olan yani Allah'ın adını yüceltmek olan bir şey için öldürülebilir. Hz. Ali bu maksatla öldürecekken, o bir düşmanken o Hz. Ali'nin yüzüne tükürünce Hz. Ali, "Ben seni Allah hakkı için öldürecektim ama şimdi benim kinim ve öfkem ve nefsim devreye girdi, artık seni öldürmekten vazgeçtim." diyor. Ama onun sonu daha enteresan, bu yüzden o zat Müslüman oluyor. Mademki din hakikaten böyle bir din o zaman ben Müslüman oldum deyip kelime-i şahadet getirip Müslüman oluyor.

Diğer sevgiler bahsettiğiniz, mesela doğa sevgisi, hayvan sevgisi, insan sevgisi, evlat sevgisi, ana baba sevgisi bütün bu sevgiler meşruiyet hudutlarında kaldığı sürece Allah sevgisine götüren vesilelerdir. Bunların hepsi meşrudur. Yeter ki bunlar daha önce ifade ettiğim gibi ölçüyü kaçırmayan bir durumda olsun. Onun için Peygamber Efendimiz buyuruyor ki, "Ben size annenizden babanızdan evladınızdan daha sevimli olmadıkça gerçek manada iman etmiş olmazsınız." Birinci sırada Allah sevgisi, ikinci sırada peygamber sevgisi geliyor.

Hatta şu meşhur kıssadır, meşhur olaydır, nakledilen sahih rivayettir: Hz. Ömer gelip diyor ki bunun üzerine, "Ya Resulullah ben seni nefsim hariç her şeyden daha çok seviyorum." Peygamber Efendimiz ona diyor ki, "**Nefsinden de çok sevmedikçe olmaz.**" "O hâlde nefsimden de çok seviyorum ya Resulullah!" "Şimdi tamam." diyor cevap olarak da.

Dolayısıyla Müslümanların mesela bu cihat motivasyonu. . Bakın savaş demiyorum. Harp ayrı bir şeydir, harpte tahribat vardır. İslam'ın cihat anlayışıyla tarihin harp veya modern dönemlerin savaş anlayışı arasında son derece büyük farklılıklar vardır. İslam'ın kurallarına göre savaş yapmak çok zor bir şeydir. Mübareze karşılıklı silahla, kılıçla vs. yle çatışma, cephe gerisindekileri heder etmeme, savaşa katılmayanları öldürmeme yani hep bunu biliyoruz. Çocukları, yaşlıları, din adamlarını hatta tabiata zarar vermeme bunları biliyoruz. Savaş hakikaten büyük kurallar içinde yapılır. Onun için İslam'ın cihadı da bahsettiğim muhabbetin zirvesidir. Cihat diyor Peygamber Efendi-

miz dinin kubbesidir. Bütün her şey onun altında cihat kubbe, zirve. Neden? Çünkü orada canı feda etmek var.

Bu bakımdan bu sevgilerin hepsi hududu dahilinde meşrudur ve doğrudur.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, hocamıza teşekkür ediyoruz.

Nevzat Tarhan hocamın söyleyecekleri var.

Buyurun hocam.

Prof. Dr. NEVZAT TARHAN- Bu soru bana şeyi hatırlattı, bu sevgide merhamette bir boyut vardı, gözden kaçan boyut, niyet boyutu. Beynimiz niyet temelli algılama yapamıyor orada. Bir insan bir davranışta bulunduğu zaman o kişinin davranışlarıyla niyetleri arasındaki algılamayı yapabilmek ancak soyut düşünce yeteneği gelişirse insanda oluyor. Mesela, çocuklarda ilkel akıl yürütme olduğu için niyet temelli algılama yapamıyor. Çocukta soyut düşünce olmadığı için çocuk söylenen sözün hangi niyetle söylendiğini fark etmeden söylenene, doğruca görünene inanır, somut gördüğüne inanır. Soyut düşünce becerisi gelişmiş, kendisini eğitmiş olan kimse bir olay olduğunda o kişinin niyetini de göz önüne alır.

Hukukta biliyorsunuz taksirli suçlar vardır kasten işlenen, kasten işlenmeyen suçlar, trafik kazası gibi. Onlarda ceza hafiftir. Ama niyet edilerek taammüden işlenen suçlarda ceza çok ağırdır. İnsan bir davranışta bulunduğu zaman niyet temelli yorumlamalara ihtiyaç var.

Hz. Ali'nin orada niyeti demek ki cihangirlik değilmiş, niyeti bahadırılık değilmiş yani gidip de insanları öldürmekten zevk alan bir kişilik değilmiş. Niyeti ilahî kelimetullahmış, izzet-i İslamiye imiş. Bunun için mücadele ediyor. Bir engelmış o engeli ortadan kaldırırken nefsinin hissesi geldiği için niyetinin bozulduğunu hissediyor. Niyetinin bozulduğunu hissettiğinde bu niyetimin bozulması, benim rıza-i ilahiyeyi münhasıran maksat etmem önemli burada. O, ondan uzaklaştığını hissediyor yani Allah'ın rızasından uzaklaştığını hissediyor, niyetinin değiştiğini, bozulduğunu hissediyor ve onun üzerine geri adım atıyor. O kişi Müslüman olsun diye de onu öngörmedi büyük ihtimal. O niyetinin halis olması, niyetinin sırf Allah için orada olduğunun orada ortaya çıkması o kişiye dinin saflığını hatırlatıyor ve bu dinin saflığı dolayısıyla da başarı ortaya çıkıyor.

Gandi'nin hayatında da var bu. Gandi'nin hayatına baktığımızda hep dinin saflığını savunarak, ilkeli savunarak mücadelesini yaptığını görürüz. 200 senelik İngiliz İmparatorluğunu alt üst etmiş. Burada, bu saflık ve gayret var bunun arkasında. Bu nedenle sevginin ifadesinde de niyet çok önemli.

Bunun aile içerisindeki karşılığı ne? Bazı anneler vardır çocuğunu çok sever, çok sevdiği için çocuğa her şeyi verir yahut da karı koca arasında vardır, eşini çok sever her dediğini yapar onun. Karşılığında da bir şey bekler. Mesela, o da benim dediğimi yapsın, bana karşılık versin. Böyle durumlarda karşılığını almazsa müthiş küser, yıkılır, üzülür, bunalıma girer. Burada aslında onun niyetinin “doğru olduğu için yapmak” olması gerekir. Karşılık beklemek için o merhameti yapıyorsa, karşılığında da o da bana merhamet etsin diye yapıyorsa böyle durumlarda niyet boyutu iyi olmadığı için o karşılıksız sevgi, karşılıksız bir merhamet olmadığı için ve karşılık beklediği için, niyeti yeterli olmadığından bu durum kişiyi huzursuz eder. Kaybetme korkusu ortaya çıkıyor böyle durumlarda. Ben bir dediğini iki etmedim, saçımı süpürge yaptım, her dediğini yaptım onun bana yaptığına bak diyor. Böyle durumlarda senin demek ki sevgi gösterirken niyetin ondan bir şey beklemek. Bu karşılıklı sevgi.

Aslında orada sevgi demek ki o kişi değil. Ondaki çıkarını seviyor o, ondaki menfaatini seviyor. Bu sevgi nesnesini burada yanlış seçmiş, yanlış kullanıyor.

Bu nedenle niyeti de göz önüne alarak, niyeti de dikkate alarak merhamete uygulamak merhametin adil olmasına sebep oluyor. Yoksa merhamet ederken bir menfaat umarak merhamet ediyorsanız, karşılık bekleyerek ediyorsanız bu merhametin özüne, anlamına aykırı oluyor. Bu çıkarıcılığın olduğu bir merhamet oluyor. Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez tarzında yapılan merhamet herhalde yanıltıcı bir merhamet olur.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Biz de teşekkür ediyoruz.

BİR KATILIMCI- Ben teşekkür ediyorum hepinize.

Sadece birkaç soru soracağım.

Nevzat Tarhan hocama soruyorum. Batı’da merhamet yoksunluğundan kaynaklanan şiddet eğilimlerinin fazla olduğunu söyledi yanılmıyorsam. Acaba Doğu’da da merhametin olumlu katkılarını ortaya koyan bilimsel çalışmalar var mı?

Şevki Aydın hocamız da merhametin eğitilebilir bir şey olduğunu ve bir nesne olduğunu söylediler. Eğitilebilir olduğuna göre eğitim seviyesi arttıkça merhamet de artar mı? Batılılar her şeyi çok iyi eğitiyorlar da merhameti niye eğitemiyorlar onu merak ediyorum.

Bir de son olarak Raşit hocama bir soru yöneltmek istiyorum. Sevginin eğitimle, cehtle ulaşılabilecek bir son makam olduğunu belirttiler ve aşırısının da bir sapma olduğunu söylediler. Sevgi kontrol edilebilir anlamına geliyor. Gerçekten her sevgi kontrol edilebilir mi eğer bu aşka dönüşmüşse kontrol edilemeyen bir şey bir sapkınlık olarak mı değerlendirmemiz gerekiyor?

OTURUM BAŞKANI- Peki, teşekkür ediyoruz.

Üç soru da bana göre çok yerinde.

Evet, önce Nevzat Tarhan hocamdan alalım.

Buyurun hocam.

Prof. Dr. NEVZAT TARHAN- Soru Doğu'da merhametin örnekleri var mı, bununla ilgili çalışmalar var mı yanlış anlamadıysam. Bunun örnekleri bizde yaygın bilimsel çalışmalar maalesef Batı'da yapıldığı gibi yaygın yapılmıyor. Şu konumdaki aile içerisindeki, ailede çift terapisi yaparken aile içerisindeki ilişkiler değerlendirilirken kullanılan bazı kavramlar var.

Mesela, insanın iki türlü sermayesi var; biri insanlık, sosyal sermaye; biri parasal sermaye, finansal sermaye. Bu sosyal sermaye de aynı parasal sermaye gibi kıymetli ve değerlidir. Bu sermaye Batı'da az Doğu'da daha çok. Sosyal sermaye olarak söylenen sermayenin en önemlisi de empati diye söylediğimiz başkalarının duygularını dikkate almak. Merhamet de o kapsama giriyor. Bu Doğu toplumlarında daha fazla. Bunun kaybedilmemesi gerekir. Bu da bir zenginliktir. Bir psikolojik ve psiko-sosyal zenginliktir. Doğu bu konuda zengin, Batı da ekonomik olarak, madde varlık olarak zengin. İkisinin de birbirine ihtiyacı var bu durumda. Bu zenginliği Doğu'nun kaybetmemesi gerekir. Bunun örneğini de ailede. . .

Modernizm bir aile yaşamı tanımladı, kadın-erkek ilişkilerini kadın erkek savaşlarına dönüştürdü. Kocan sana bağıryorsa sen de ona bağır, o sana bir şey fırlatıyorsa sen de ona fırlat. Feminist söylemin kadın-erkek ilişkilerini bu şekilde şiddete, erkeğin şiddetine karşı sen de ona şiddet uygula tarzındaki bir yaklaşımı var. Kadın-erkek ilişkilerini çatışma haline getirdi. Evliliği kurban etti, boşanmalar arttı. Yüzde 50'nin üzerinde.

Bunun üzerine yapılan araştırmalarda işte evlilikte duygusal zeka, duygusal beynin çalışmalarında, evlilikte bu sosyal bağları güçlendirecek ne yapılabilir? Bunun için böyle yarışmacı ilişki değil de evlilikte tamamlayıcı evlilik kavramı ortaya çıktı. Mesela, eskiden evliliğe sevgi yuvası deniliyordu. Şu anda bu kavramın bir evliliği ifade etmekte yeterli olmadığı ailede. . . Sevgi yuvası yerine işbirliği yuvası demek daha doğru oldu bu çift terapisi, aile terapilerinde kullanılan iş birliği yuvası. İyi işbirliği kurabilenler iyi âşık olabiliyorlar. İyi âşık olan kimse iyi işbirliği kurmazsa aşk buharlaşıyor, uçuyor. Hiç birbirini tanımayan kişiler evleniyorlar görücü usulüyle iyi iş birliği kurarlarsa iyi âşık olabiliyorlar. O halde iyi işbirliği kurabilmek için de. . .

Raşit hocamın söylediği o ülfet hadis-i şerifini ben not aldım, çok önemli; mümin ülfet eden ve edilen kişidir.

Ülfet etmek yani bir şekilde karı-kocanın birbirine ülfet etmesi bunun sinirbilimdeki karşılığı 'Mikelanj fenomeni' diye geçiyor.

Mikelanj biliyorsunuz büyük heykeltıraş. Vücuttaki altın oran kuralını bulan bir kimse. Vücuttaki dokuların, organların, kol ve bacağın kaç santim, hangi oranda olduğunu bulan, anatomiye çok iyi bilen ve heykeltıraş ustası, çok iyi heykel yapan. . .

Mikelanj fenomeni denmesinin sebebi ülfet eden çiftlerde, karı-koca birbiriyle iyi geçinip ülfet ediyorsa karşı tarafın beyinde bir heykel işlemiş gibi network oluşuyor. Aynı o beyin içinde görünmeyen bağlantılar, yollar, nöroplastite oluşuyor, sinir plastik yapı oluşuyor ve onunla birbirlerini tamamlıyorlar. Tamamlayıcı bir yapı oluşuyor. Beyinde haritalama şeklinde gözüküyor bu yapı. Konneksiyon haritalarıyla beyindeki nasıl yapılar. . . Sevgiyle ilgili network oluşuyor. O şekilde oluşuyor ki eşi, düşündüğü zaman anlıyor hemen, susadığını hemen anlıyor. Bu derece, bir Mikelanj fenomeni tarzında kişilikler ülfet ile elde ediliyor.

Doğu'da tamamlayıcı aile anlayışını yaşatmaya çalışıyorlar şimdi. Doğu'daki bir değer olarak aile bağlarını güçlendirmek için Doğu'daki bu değeri Batı aile terapilerine katmaya çalışıyorlar çünkü Batı'daki aile terapistlerine başvuranlar daha çok boşanıyorlar. Aile terapistine gidiyorlar güya bunun için bu adamla yaşanmaz başının çaresine bak, avukata git diyor, dünyaya bir defa geldin canının istediği gibi yaşa diyor. Aile terapistleri boşanma terapistleri gibi çalışıyorlar. Bilim yardım edemiyor burada.

Bunun aile bağlarını güçlendirmek şeklinde bir kullanım alanı var.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Nevzat hocamıza teşekkür ediyoruz.

Şevki hocam.

Prof. Dr. M. ŞEVKİ AYDIN- Teşekkür ediyorum.

Ben öncelikle merhamet eğitimi konusu olduğunu belirttim. Eğer bizde eğitimin merhameti geliştirmediyini, o potansiyel gücü geliştirmediyini söylersek o zaman Efen-dimizin eğitiminden geçen ashabının dönüşümünü nasıl izah edeceğiz?

Batı sizin gözünüzde eğitimi çok iyi yapan bir yer mi? Bu değerlerle alakalı bir şey. Nevzat Tarhan hocanın belirttiklerinin içinde o var. Bu, tamamen değerlerle alakalı bir şey. Size bir defa her şeyden önce merhametli olmanızı olmazsa olmaz gören bir değerler anlayışınız var mı yok mu onu sormak gerekiyor.

Bize gelirsiniz bizde niye yok diye, gelişmemiş diye onu ayrıca konuşmak gerekiyor. Öncelikle bir defa bizim eğitimimizin temelde yanlışlıklarına işaret etmek ge-

rekiyor. Mesela, bizim eğitimimiz bir defa anlam arayışını durduran bir eğitim. Hayatı anlamlandırma sürecini bir defa dumura uğrattıyor insanın.

Dolayısıyla bu anlam arayışını durduran bir eğitimin içinde ahlak eğitimi yerini bulmuyor.

Ahlak deyince mutlaka insanın idrak gücünü devreye sokmak gerekiyor. Bizim eğitim sistemi ise düşünmeyi durduruyor, sorgulamayı durduruyor, anlamlandırmayı durduruyor. Belli bilgi kalıplarını ezberletmeyi amaç ediniyor ve ölçerken de ezberlemiş mi ezberlememiş mi, aynen kusuyor mu bunu yokluyor. Böyle bir eğitimden ahlaki değerleri özümsemiş bir birey çıkmaz. Onun için bir defa eğitim anlayışımızın kökten değişmesi lazım.

Bakın, şimdi bütün konuşmacıların veya üçümüzün ifadelerinde geçti merhamette sapsak. Himayeci bir anne baba merhametten dolayı himayeci olmuyor mu? Ama ne diyor psikologlarımız, eğitimcilerimiz? Himayeci anne baba çocuğuna en büyük kötülüğü yapan anne baba. Öyle değil mi?

Şimdi, bu ne demektir? Bir defa merhamet dediğimiz şey iyi, güzel, doğru olan şeyi doğurmalıdır. Ama ben merhamet adına öyle bir şey yapıyorum ki kötüyü, çirkin, yanlış doğuruyor. Bu ne demektir? Benim merhamet eğitimimi geliştiremediğim ortaya çıkar. O konuda bilgi ve beceri donanımım eksik. O potansiyeli iyi geliştirememişim demektir.

Şimdi, Raşit Bey hocam dedi, örnek verdi sevgi sapmasına. Beşere tanrı demek o beşeri sevmek midir? Asla, o beşeri sevmek değildir. Onun için ben diyorum orada merhamet adına yapıldığı iddia edilen davranışların ne kadar merhamet davranışları olduğunu sorgulamak gerekiyor.

Bu değerler bağlamında arkadaşımızın sorduğu soruyla da alakalı bu tevhidi bakışla bizim değerleri yapmamızı bir defa çok iyi anlamamız gerekiyor. Bu tevhidi anlayış son derece önemli. Odağa, merkeze siz Allah'ın hoşnutluğunu en büyük değer olarak yerleştirmesiniz İslam'ın o değerler sistemini de zaten anlayamazsınız. O değerleri de anlamlandırmakta zorlanırsınız.

Bazen görevlerimizi sayarken bizim kitaplar işte Allah'a karşı görevlerimizi, ane-babaya karşı görevlerimizi falan gibi bir taksimatı içerir onun için ben fazla anlamıyorum. Mesela, anne babama karşı niye iyi davranacağım? Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için. Çocuklarıma niye iyi davranacağım?

BİR KATILIMCI- Öğretmek için. . .

Prof. Dr. M. ŞEVKİ AYDIN- Evet ama öğretirken zihnimizi de bölüyorlar hocam. Bu bölmeli kafayı ondan sonra toparlayamıyoruz. Oysa o tevhidi yaklaşımı vermek. . .

Nevzat Bey'in demin belirttiği şey, hep karşılık bekliyor ama Allah'ın hoşnutluğunu en büyük değer olarak gören bir adam hiç ne babadan ne evlattan ne şundan ne bundan karşılık beklemez. İşte, karneyi iyi getirmediği için çocuğunu döven bir anne baba, karşılıksız mı seviyor çocuğunu? Asla. Onun için bizim bir defa bu tevhibi bakış açısını çok iyi kavramamız gerekiyor. Değerler sistemini de o zaviyeden yeniden oluşturmamız gerekiyor.

Bizim dini anlama sorunumuz var. O dini anlama sorunumuzun neticesinde tabii eğitimimizde de yanlışlıklar var. Haliyle o İslam'ın öngördüğü o değerleri maalesef kazanamıyoruz. Merhametin sözünü ediyoruz ama merhametli davranacak kadar nitelikli hale gelmiş değiliz diyorum.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Peki, Muhammet Şevki hocama teşekkür ediyorum.

BİR KATILIMCI- Şimdi, önce şöyle bir şey söylemek isterim: Bizim sevgiden bahsetmemiz, merhametten bahsetmemiz, şefkatten veya buna benzer şeylerden bunların hepsi aslında bir bütünün parçaları. Bunların hepsini birleştirmek gerekiyor. Bunlar iç içedir. Kâinat gibi adeta. Dolayısıyla böyle anlatırken ayrı ayrı anlatmamız bunların ayrı ayrı şeyler olduğunu değil, bu şeyler topluluğunun bir şeye yani vahdaniyete doğru gittiğinin delili. Âdem gibi hakikaten. Öyle diyorlar zaten sevgiyi anlatanlar. Mesela, sevgi olmasa atomlar birbirini çekmez diyorlar, iter. Sevgi sayesinde çekiyor bunlar.

Hacı Mehmet Günay arkadaşımızın sorusuna gelince sevgiyi kontrolden maksat sudur: Hudutları tayin edilmiş yani meşruiyetini, Kur'an ve sünnet dediğim temel kurallara uyarak hareket etme. Mesela, bunları aştığımız zaman yanlışla düşüyoruz. Diyelim o aşma mesela âlemde cinsler arasındaki şey sevgi olmaktan ne zaman çıkıyor? Aşk hâline gelince. Bu aşk yanlışla götürür. Bakın, muhabbet yanlışla götürmez, aşk yanlışla götürür. Daha aşırısı yani karasevda, kalbine işlemek. Bundan başkası olmaz. Ne getiriyor sonuçta bu? Vermiyor ailesi gidiyor ikisi bir uçurumdan atlıyor, ikimizi bir gömün diye bir mektup bırakıyor.

Bakın, bu işte bu sapmanın, bu yanlışın sonucudur. Muhabbete kalırsa iş... Sevgiyi ifade eden altmış kadar tabir var bunları tabii anlatmak mümkün değil ama benim dediğim budur. Mesela, dinde sevgiyi, saygıyı aştı mı peygamberi ilah gibi görmeye başlar, şeyhini peygamber gibi görmeye başlar vs. bunu çoğaltabiliriz. O bakımdan benim kastettiğim şey budur ve bunların her birisinin aşırısından sakınmak gerekiyor.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, Osman hocam söz almıştı. Sonra da arkada bir arkadaşımız var size de gelecek, oradan bir arkadaşımız aldı.

Evet, Osman hocam buyurun.

BİR KATILIMCI- Evet, bütün konuşmacılara teşekkür ediyorum. Aslında zaman bir hayli uzadı.

OTURUM BAŞKANI- Aslında 17. 30'a kadar süremiz, zamanımız var.

BİR KATILIMCI- Katkıda bulunmak istemiştım. . .

Sorudan ziyade bugün bu oturumda merhamet ve sevginin daha çok psikolojik boyutu üzerinde duruldu. Belki daha sonra gündeme gelecektir ama merhamet ve sevgi konusunda bu eğitimin muhatabı ile birlikte bu eğitimi verecek kişilerin eğitimi üzerinde de durulması gerektiğini, buna da dikkat çekmek gerektiğini düşündüm.

Şöyle bakmak lazım bence: Hani bir tanesi, bir mürit şeyhine gitmiş, medet ya şeyh demiş. O da, "Kendisi muhtaca himmet bir dede, nerde kaldı gayriye himmet ede?" tarzında cevap vermiş.

Buradaki bütün hazirunu tenzih ederim tabii, yanlış anlaşılmasın. Hepimiz belki de bu merhamet ve sevgi eğitimini verirken önce nefsimizden başlamak durumundayız. Nefsimizin eğitilmesi büyük çapta meseleyi halledecektir. Kaldı ki bu sevgi, merhamet, takva vs. bu tür duygular kolayca oluşturulacak, kazanılacak duygular değildir. Dolayısıyla eskiden âlimlerimizin, büyük zatların yaptığı gibi işe kendimizden başlamak gerekiyor, nefis terbiyesinden başlamak gerekiyor.

Teorik birtakım kurallar, bilgiler aktarılabilir ama işin fiiliyatında bunu nefsimizde gerçekleştirmenin zor olduğunu hepimiz takdir ederiz. Bu anlamda mesela Niyazi Mısri'nin çok hoşuma giden bir beyti var. Diyor ki,

"Ben sanırdım âlem içre bana hiç yar kalmadı

Ben beni terk eyledim bildim ki ağıyar kalmadı."

Nefsini terbiye etmeden önce herkesi düşman görürken nefsin terbiye ettikten sonra aslında herkesin dost olduğunu, kardeş olduğunu fark ettiğini dile getiriyor. Bu da nereden kaynaklanıyor? Tabii ki bu bir süreç meselesi, terbiye meselesi. Bu terbiyeyi alan insanlar hocalarım bilirler, insanlara muhabbet nazarıyla bakabiliyorlar. Nefsini aşan, kendisini ikinci plana itip başkasını, diğerini merkeze alan, diğerkâmlık duygusunu kazanan insanların insanlara kötülük etmek, onları incitmek, üzme gibi bir şey akıllarına gelemez.

Nitekim yanılmıyorsam Mevlana'nın bir sözüydü herhalde insan kalbini kırmanın ne kadar kötü bir şey olduğunu, insanı üzmenin ne kadar kötü bir şey olduğunu dile getirme adına. Malumdur;

"Kâbe bünyâd-ı Halîl-i Âzer est

Dil, nazargâh-ı Celil-i Ekber est.”

Yani Kâbe Azer oğlu Halil’in yapmış olduğu bir binadan ibarettir, gönül ise nazargâh-ı ilahîdir yani Celil olan Allah’ın tecelligahıdır. Onu esasen yıkmamak gerekir tarzında hatırlatmalar yapar. Bu anlamda merhamet ve sevginin tezahürü açısından özellikle ehli tasavvuf insanları incinmemek ve incitmemek prensibini esas almışlardır. Başkalarını incitmemek güzel bir şey ama incinmeyebilmek de ayrı bir fazilet.

Mesela, Alvarlı Efe diye bilinen Muhammet Lütfi Efendi’nin, hocalarımız bilirler, çok güzel bir sözü var bu anlamda. Diyor ki,

“Cihan bağında ey akıl budur makbul-i insu cin,
Ne kimse senden incinsin ne sen kimseden incin.”

Özetliyor olayı. Yine bir başka şiirinde nakarat hâlinde her dörtlüğün sonunda tekrar ettiği bir beyit var. O da şudur:

“Sakin incitme bir canı
Yıkarsın arş-ı rahmanı.”

Yani insan kalbini arş-ı rahman olarak nitelendiriyor, sakın ha bir insanın kalbini kırma tarzında.

Tabii, bu kolay kazanılacak bir makam ve mevki değil. Herhalde önce kendi nefsimizden başlamak lazım. ben kendimi de buna dahil ediyorum. Kendi nefsimizi eğitir, nefsimizi aşar, benlikten kurtulur, enaniyetten kurtulabilirsek o zaman ilahî sevgi, diğerlerini sevmek, varlığı sevmek peşinden gelir.

Malumdur sevginin çok çeşitleri var. Bunu bizim Yunus’umuz gayet güzel dile getiriyor:

“Çalap’ın dünyasında bin bir türlü sevgi var,
Kabul et kendi özüne gör hangisi layıktır.”

Yani biz insan olarak insana layık olan sevginin ne olduğunu iyi tespit etmemiz lazım ve onu önce kendimize daha sonra da başkasına yansıtmak tarzında hayatımıza aktarmak lazım.

Bir hatırlatma babında bunları zikretmek istedim.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, güzel bir katkı oldu teşekkür ediyorum.

Yaşar hocam arkadan bir arkadaşımız söz almıştı.

BİR KATILIMCI- Söz hakkı verdiğiniz için teşekkür ediyorum.

Sayın Şevki Aydın hocama sorum, eğitimde motivasyon aracı olarak merhamet başlıklı tebliğini sundu, acaba araç olarak zikredilmesindeki kasıt eğitim ve öğretimdeki araç mı, eğitim teknolojileri, öğretim materyallerindeki bir araç olarak mı yoksa bir eğitim olarktan kasıttaki merhamet bu anlamda mı kullanıldı?

Sayın Nevzat Tarhan hocama da, Batılı çalışmalarda yapılan etmenlerde şiddete yönelik olan, şiddeti harekete geçiren etmenlerde bu İslam toplumları için de şiddete yönelik olan etmenlerin aynı olduğunu söyleyebilir miyiz diye soracaktım. Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. M. ŞEVKİ AYDIN- Evet, bu başlığı bizim arkadaşlar öyle belirlediği için ben de hiç değiştirmedim, aynen koydum. Oradaki araçtan maksat sizin dediğiniz araç değil. Aslında konuşmamda dikkat ettiyseniz merhametin aslında motive ettiği güdüleyici gücü üzerinde durdum. Onun böyle bir güç olduğunu, enerji olduğunu vurgulamaya çalıştım.

Osman Bey'in dediği, o çok önemli, eğitimcilerin bir merhamet eğitiminden geçmesi tabii son derece önemli. Ama hocam kendimizden başlayalım diyoruz vs.

Bakın, burada bu dediklerinizi herkes bilir, bu toplumda herkes bilir değil mi? Gönül yıkmanın nasıl bir felaket olduğunu. Ama neden gönül yıkma konusunda hassasiyetimiz oluşmuyor? Asıl üzerinde durmamız gereken konu burası.

Geçenlerde onun için böyle bir yazı yazdım. Demin arkadaşımız da diyor ya bu eğitim. Haklı, eğitilmiş insanlara bakıyoruz onlarda görmek istediğimiz şeyleri göremiyoruz sonunda da diyoruz ki bu eğitimle de olmuyor kardeşim, bu ilimle de olmuyor. O zaman ne yapıyoruz böyle bir deyişle? İlimi, eğitimi, bilgiyi sıfırlıyoruz. O zaman hiçbir kıymeti yok. O zaman Peygamber (s.a.s.)'in gelmesine de gerek yok, kitaba da gerek yok bilgiyi biz sıfırlarsak.

Onun için bizim dergide birkaç ay önce bir yazı yazmıştım, "Biliyor ama yapmıyor mu?" diye bir yazı yazdım. Evet, bilen yapar ama bizim bilenler niye yapmıyor? Çünkü bizim bilmemiz mecazi anlamda bilmek arkadaşlar. Bizimki bilmek falan değil. Bizimkisi bilgi kalıplarının hamallığından başka bir şey değil. Onun için asıl bunları tartışmamız gerek.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Nevzat Hocam.

Prof. Dr. NEVZAT TARHAN- Teşekkür ederim.

Arkadaşımızın sorusu bu İslam toplumlarında madem merhamet bu kadar önemli, bizim için önemli bir değer, önemli bir vurgu, neden şiddet artıyor? Batılılara bunu açıklamakta ciddi şekilde zorlanıyoruz. Merhameti bu kadar bilen. . . Merhamet üzerine şiirler yazılmış. . . Kâbe'yi yıkmakla kalp yıkmayı karşılaştırdığı zaman kalp yıkmanın daha önemli olduğunu, arş-ı rahmanı yıkmakla nazargah-ı ilahiyi yıkmak gibi bir şey yaptığını. . . Bunu herkes söylüyor uygulayamıyor.

Biz toplum olarak adımız Müslüman ama yaşayışımız, sıfatlarımız Müslüman değil. İsmimiz Müslüman sıfatlarımız Müslüman değil. Sıfatlarımız Müslüman olursa. . . Mesela sıfatlardan bir tanesi merhametli olmaktır. Bir kimse mesela öyle babalar geliyor ki bize çocuğunu hiç kucağına almamış hayatında, merhamet yok. Anne mesela çocuğunu kucağına alamamış. Evinin temizliğine önem vermekten çocuğuna merhamet edecek, sevecek bir zaman bulamamış.

Merhamet bu nedenle kitaplarda yazıldığı gibi değil. Orada merhametin oluşması için insanda kalıcı belleğimize, beynimizdeki kalıcı belleğe etki eden iki tane bilgi var, bunun uygulanması lazım. Birincisi pozitif örnekler, ikincisi de beklenmeyen ödüller. Bu ikisi kalıcı belleği çalıştıran şeylerdir.

Pozitif örnekler mesela nelerdir? İşte merhametli olmak bir ailede prim yapıyor mu? Yolda gidiyorsunuz yaralı kuş gördünüz, baba neme lazım deyip gaza basıp gittiyse o çocuğa merhameti öğretecek bir fırsatı kaçıyorsunuz. Orada yaralı bir kuş gördüğünüz zaman arabadan inip o kuşu alıp tedavi ettiriyorsanız işte bu pozitif örnektir. O çocuk merhametli olmayı öğrenir.

Bunu kendi hayatımızda önce kendimize. . . Osman hocamızın dediği gibi kendimizden başlamamız lazım. Bu nedenle başlangıçta söylemiştim ben nasıl bir ekonomik değer üretilmeden tüketilmez bu merhamet de üretilmesi gereken bir duygu. Merhametli olmak için doğru merhamet, adil merhamet ya da dengeli merhametin olması için ne yapabilirim, hayatıma nasıl bunu katabilirim sorusunu sorduğumuzda kişi kendini değiştirdiğinde farkında olmadan evdeki diğer insanlara da yansıyor, pozitif örnek oluyor. Onlar da onu örnek alıyorlar.

Bir televizyon seyrediyorsunuz, televizyonda mesela aslan ceylanı parçalıyor. Böyle durumlarda bak işte büyük balık küçük balığı yutuyor, hayat bir mücadeledir, merhamet diye bir şey yoktur gibi bir popüler kültürün örnekleri var. Hep de onu gösteriyor. Böyle durumlarda çocuğumuza ne diyeceğiz? Bunu derken çocuğa öyle şeyler söylememiz lazım ki, bunun için kendimizi önceden hazırlayacağız.

Mesela, bizim buradaki önerimiz böyle bir örnek gördüğünüz zaman. . . Aç olmadıkça saldırmıyor, karnı tok olduğu zaman hiçbir zaman saldırmıyor. Genellikle hep hasta zayıf hayvanlar onların beslenmesinde. . . Doğaya baktığımızda orada yardım-

laşmanın esas olduğu, mücadelenin istisna olduğu acımasız örneklerin aslında istisnai örnekler olduğu, kâinata baktığımızda, doğaya baktığımızda esas olan yardımlaşmadır.

Bakıyorsunuz bitkiler insanlara, insanlar bitkilere, böcekler hayvanlara, ağaçlar, hepsinin içerisinde baskın olan, esas olanın yardımlaşma olduğunu, birbirlerini tamamlamanın olduğunu ama mücadelenin istisna olduğunu. . . Bunu anlattığınız zaman çocuk o propagandanın etkisinde kalmaz.

Hem de merhametli olmak. . . Bizim hayatımızın güzelleştirmesini sağlayabilirsek. . . Bunu yapamadığımız için bizde de şiddet artıyor. Cezaevlerindeki suçlara baktığımız zaman yaradan fazlasında alkol, uyuşturucu kullanımı var. Alkolün olduğu yerde arzular, dürtüler oluyor. merhamet kalmıyor ki.

Bu merhameti hayata geçirmek önemli. Âlim olmak değil arif olmaya çalışmamız lazım. Bunu yapabilirsek ancak. . . Yoksa bizim eleştirdiğimiz Batılılar merhamet konusunda çok daha. . . Mesela, yatırırken çocuklarını Hristiyanlar şöyle dua ettiriyor: Bugün başkaları için ne yaptın diye rahibelerin duası vardır. Bugün başkaları için ne yaptın diye yatmadan önce dua ettiriliyor. Bu semavi öğretinin Hristiyanlıktaki mesajıdır. Biz bunu yapıyor muyuz yapmıyor muyuz? Bunları yapmazsak adımızın Müslüman olması, İslam coğrafyasında yaşamamız değil sıfatlarımızın olması önemli.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, ben de teşekkür ediyorum.

Yaşar Bey.

BİR KATILIMCI- Efendim teşekkür ediyorum öncelikle.

Tabii ki benim sorum şu: Merhamet ve diğer çoğu kavram gibi günümüzde bazı kavramlar dikkate alındığında birtakım sorular zihninizde beliriyor. Mesela, merhamet kavramı hakikaten nesnel bir kavram mı yoksa merhamet kavramının arka planında niyet, algı gibi birçok besleyen oluşumlar mı var?

Söz gelimi Kur'an-ı Kerim'e baktığımız zaman Hz. İbrahim aleyhisselamın oğlunu kurban edişi. . . Bir Müslüman baktığı zaman bu metinde yer alan bu olayı merhametsizlikle bir araya getirmesi mümkün değil gibi. Oysa Kur'an'a inanmayan bir şahıs bu hadiseye baktığı zaman bunu pekâlâ merhametsizlikle yan yana getirebilir. Diğer taraftan özellikle son dönemlerde de mesela kurban ibadeti bizim açımızdan hakikaten temellendirilebilecek bir ibadet. Ancak bunun temellendirilmesi noktasında niyet çok önemli. Ama onun ötesinde böyle bir niyet taşımayan insanlar, olaya nesnel yaklaşıldığı takdirde bunun pekâlâ merhametsizlikle yan yana gelebileceğini ifade ediyorlar.

Benim bu noktada özellikle Nevzat Tarhan hocamıza ve Hüseyin Peker hocamıza bu iki hadiseyi psikolojik ve ibadet anlayışı açısından nasıl izah edecekleri konusunda sorum var.

Bir diğer konum cehennem. Hocamız dedi ki bu da merhametin bir gereğidir. Oysa ben yine aynı noktadan hareket ediyorum, bunun inanma ile veya o metni kabul lenmeyle alakalı bir şey olduğunu düşünüyorum. Yoksa bu metin bağlantısı olmaksızın bu tür şeyleri düşündüğümüz takdirde bunun merhametle bağlantısını kurmamız oldukça güç diye düşünüyorum.

Diğer bir konuda. Ben sevginin özellikle duygusal ve duygusalın da Allah'a yansımaları noktasında bir ayırımın yapılmasının gerekli olduğuna inanıyorum. Kontrol edilebilirlik açısından bu noktada Raşit Bey hocamız neler ifade edecek ben bunu anlamak için soruyorum.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Peki, Nevzat Hocam.

Prof. Dr. NEVZAT TARHAN- Şimdi, bu ceza merhametin neresinde gibi bir tartışmada ben de şunu ilave edebilirim. Linguistik olarak ceza, dilbilimciler daha iyi bilir, ceza karşı tarafa bizim yerleşik dilde kullandığımız anlamda değil, karşılık verme anlamında. . . Allah cezayı versin derken aslında Allah yaptığı için karşılığını versin manası var. Tabii toplum hep böyle acıtan gerçeklerle birleştiği için cezaya olumsuz anlam yüklenmiş.

Aslında ceza şuna benzer: Bir madenci altın madenini çıkarır, altını seviyor değer veriyor, o altına değer verdiği için sevdiği için, o toprağın altındaki bir gram altını çıkarmak için onu ateşe atar ya da aside yatırır. Yakar onu ama sonunda saf altın çıkar.

Şimdi, insanın da ruhen arınması için, ruhen olgunlaşması için cehennem anlamında, sanki bir arınma havuzuna giriyor kişi günahlarından arınıyor. Hz. Peygamber aleyhisselamın hayatında savaştan sonra istiğfar etme tavsiyesi var. Görünüşte ters geliyor yani savaş var, zafer var sevinmek gerekirken Cenab-ı Hak istiğfar etmeye. . . Burada istiğfarın içerisinde bir özeleştirisi var. Bu başarıda senin rolün var, yüzde kaç sen atmadın biz attık manasındaki o ayeti kerime. Burada haddini bilmesi var insanın. Kendi haddini, sınırlarını bilmeyen kimse. . . Çünkü nefis, yaratılış itibariyle benmerkezci olarak yaratılıyor.

İlk çocuk doğar doğmaz -en bencil varlık çocuktur- kendisini dünyanın merkezinde görür. Ben ve diğerleri diye görür. Anne vardır daha sonra, sevgi yatırımını önce kendini merkeze alır, sonra kendisine bakım verene yöneltir. Daha sonra sevgi yatırımı

mını nesne olarak oyuncaklarına, kardeşlerine, aileye, topluma, kasabasına, bölgesine, vatanına milletine, kâinata ve Yaratıcı'ya.

Sevgi nesnesi olarak Yaratıcı'yı görebilme sevginin en olgun, en doğru verilmiş amacını kullanma. . . Eğer o nesne olarak sevgiyi Yaratıcı'ya vermediyse sevgi yatırımını doğru yapmadığı için bunu sadece. . .

Mesela benim hatırladığım bir örnek var, bir anne çocuğunu babasız büyütmüş. İki tane çocuğu var biri kız biri erkek. Çok güzel büyütmüş fakat ikisi de hiç istemediği evlilik yapmış. Kadıncağz çok üzüyor, bu çocuklar niye böyle, ben evlenmedim her şeyimi çocuklara verdim, niye benim çocuklarım böyle oldu diye düşünüyor. Sonra kendi kendine şöyle bir sorgulama yapmış: Ben sebebini buldum, ben çocuklarımı Allah'tan daha çok sevmişim, Allah'tan daha çok sevdiğim için çocuklarımı Allah bana istediğim gibi bir evlilik yapmamayı bir imtihan olarak önüme çıkardı diyor. Buradan onu çıkarmış.

Burada sevgi yatırımında Yaratıcı sevgisi esas. . . Diğer sevgiler mecazi sevgiler. Bundan uzaklaştığın zaman kader. . . Sürüden giden koyun saptığı zaman ona taş atan çoban acıtmıyor, cezalandırmıyor aslında onu. Aslında ona, kurtlar kapmasın diye, iyilik yapıyor. Bu manadaki bir cezalandırma değil, orada esas olan o sevgi. Diğer cezalandırıcı unsur o sevgiyi korumaya yönelik.

Orta ve uzun vadeli sevginin devamı için yapılan alınan bir tedbirdir bu. Kısa vadeli düşünürseniz, anlık düşünürseniz ceza gibi, acıtma gibi gözüküyor ama orta ve uzun vadeli olarak düşünürseniz o kişinin geleceği açısından ona yapılan o müeyyide, o sınırlama, o kısıtlama ona iyiliktir. Burada bütün iş uzun vadeli düşünmeyi yapabilmek. O nedenle ceza merhamet etmeye engel, o kişiye sınırlandırma uygulamak, disiplin uygulamak, kural koymak, kural uygulamak merhametin aleyhine değildir. Merhametin uzun vadeli devam etmesinin gereğidir.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, Hüseyin hocam.

Prof. Dr. HÜSEYİN PEKER- Teşekkür ederim.

Biliyorsunuz bir davranışı ibadet yapan, diğer davranışlardan ayıran en önemli özelliği niyettir biraz önce sizin de belirttiğiniz gibi.

Kur'an-ı Kerim, İslamiyet temele Allah'ın rızasını, Allah sevgisini koyarak hareket edilmesini ister. Dolayısıyla Hz. İbrahim aleyhisselamdan oğlunun kurban edilmesi istenirken en çok Allah'ın sevilmesinden hareketle böyle bir davranışı istiyor, böyle bir eylemde bulunmasını istiyor. Hz. İbrahim de en çok Allah'ı sevdiğinin göstergesi olarak hiç çekinmeden kurban etme uygulaması içerisine giriyor.

Şu ayrımı özellikle yapmamız gerekiyor: Kurban ibadetiyle diyelim İspanya'da boğaların yavaş yavaş öldürülmesi olayını karşılaştığımız zaman boğanın öldürülmesi kişinin zevk ve arzularının bir sonucu olarak ortaya çıkıyor ama beriki taraftan bir Müslüman çok sevdiği -kendisi de besleyebiliyor bir hayvanı- bir hayvanı Allah rızası için acıyarak kurban ettiğinde o acıma duygusu dolayısıyla merhameti daha çok ön plana geçmiş oluyor. Burada kurban olayı, kurban ibadeti kişinin merhamet duygusunun ön plana geçmesinde oldukça önemli bir role sahiptir diyebiliriz. Çünkü onu kendi zevk ve arzusu için değil Allah emrettiği için, Allah'ın rızasını kazanmak için hatta acıyarak kesmiş oluyor. Peygamberimizin hadisleri bu konudaki yani hayvana işkence etmeden, onun keskin bir bıçakla kesilmesi gibi birtakım emirleri var biliyorsunuz.

Burada dolayısıyla merkezde Allah'ın rızası bütün davranışların temelini oluşturuyor. Dolayısıyla kurban ibadetini de bu bağlamda değerlendirmek gerekiyor diye düşünüyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, teşekkür ediyoruz.

Raşit Hocam.

Prof. Dr. RAŞİT KÜÇÜK- aslında Nevzat Tarhan hocam herhalde benim söyleyeceğim şeyleri ifade etti cehennemle alakalı olarak.

Şimdi, ben bir de şu boyutuna temas etmek isterim.

Muhterem arkadaşlarım, iman dediğimiz şey zaten aklın ve idrakin son bulunduğu yerde başlar. İman konularının birçoğunda akıl buradan ileri gidemiyor, ilim orayı ihata edemiyor, bilgimiz oraya tam varamıyor. . . Biz ne yapıyoruz? Cehennem de bir nimet denildi ki bunu mutasavvıflar da söylüyor. Yunus Emre narın da hoş nurun da hoş diyor. Neticede beni cehenneme koyarsan o da beni temizlemenin bir vasıtasıdır, arındırmanın bir yoludur çünkü onu da sen yarattın, eğer beni oraya hakikaten layık görüyorsan ne âlâ diyor.

Şimdi, çok güzel şeyler var. Osman Bey birtakım beyitlere temas etti. Bizim edebiyatız hakikaten bu derin anlayışla dolu.

Cezanın rahmet oluşunun o kadar çok misalleri var ki. Çünkü onun hikmeti ne?

Biliyorsunuz hikmet-i teşri diye de bir ilim var fıkhn içerisinde ve diğer bilimlerde de bu var. Dinin, şeriatın koyduğu bu kuralın hikmeti ne olabilir bunu âlimlerimiz yorumlamaya çalışmışlar.

Bugün belki bizim noksanlığımız şudur: Dini daima yorumlamak gerekiyor.

Diyanet geçen yıl bir şey tertiplemişti klasik sempozyumu, klasiği yorumlamak. Ben orada da âcizane bulunmuştum ve klasiği yorumlamak konusunda, bir klasik

olarak kabul edilmese bile hadis kitaplarını nasıl yorumlayacağız, ayetleri nasıl yorumlayacağız, doğru yorum nedir ve bunu zamanımıza göre nasıl yorumlayacağız?

Mesela, gayet haklı Yaşar Bey arkadaşımız soruyu sorarken, cehennemden bir temizleme vasıtası olduğunu veyahut bunu rahmetin eseri olduğunu nasıl anlatacağısınız? Bunu anlatmamız gerekiyor yani bizim vazifemiz hakikaten budur. Bu bir rahmet eseridir. Ceza bir rahmet eseridir.

Sabahleyin ifade etmiştim çok veciz bir ifadeyle İbn Kayyim el-Cevziye diyor ki, "Adalet merhametin halifesidir." Merhametin yapmadığı şeyleri adalet yapar. Adaleti ortadan kaldıracak unsurlar merhametin içinde olmaz. Onun için bizim bunları çok iyi tahlil etmemiz gerekiyor.

Netice olarak Allah'ın affi var tabii, cehenneme girmelerini affeder. Cehennemi zaten tartışıldı sona erdirir mi erdirmez mi tartışmaları yapılmış, Cenab-ı Hak'ın rahmeti, bu kadar merhametli olan Allah Kur'an-ı Kerim'de Allah ve Rab kelimelerinden sonra en çok geçen kelime olan rahmetinin içine cehennemi koymuşsa bunun hikmetini hakikaten düşünüp anlayıp yorumlamak gerekiyor. Cezalar koymuşsa bunun da hikmetlerini araştırıp yorumlamak gerekiyor.

En son söz olarak bir Fars şairinin bir beyti aklıma geldi. Diyor ki,

"Men ne guyem ki taatem mintezir

Kalem-i af bergünahem geş."

Allah'im ben demiyorum ki itaatimi, taatimi kabul et ama af kalemini günahımın üzerine çekiver.

Şimdi, hakikaten samimiyetle bir şey söylersek Allah'ın onu ne hâle çevireceğini de bilemeyiz.

Nitekim hadisi şeriflerde misali var son olarak onu söyleyeyim. Cehenneme bir insan o kadar yaklaşır ki ayakkabısının bağı kadar cehennemle arasında mesafe kalır. Cehennemle arasında ayakkabısıyla olan bağı kadar mesafe kalır ve öyle bir amel işler ki o amel sayesinde cehennemden kurtulur ve cennete gider. Bir başkasının da cennetle arasında bu kadar mesafe kalır ama öyle bir kötülük işler ki o da cehenneme gider.

Bunları da beraber düşünmemiz gerekiyor diyorum teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Raşit hocama teşekkür ediyorum.

Nevzat hocam bir şey söyleyecek.

Prof. Dr. NEVZAT TARHAN- Şunu ilave etmek istiyorum: Burada merhamet eğitiminde önemli olabilecek olan bir örnek aslında. Osmanlılarda Ahi teşkilatı bili-

yorsunuz tasavvuf temelli bir teşkilat esnafın kurduğu. . . Orada kasaplara senede bir ay bahçıvanlık yaptırılmış merhamet duygusu körelmesin, merhamet duygusu gelişsin diye. Kasaplar hayvan kesiyorlar biraz acıması, merhametin az olduğu meslek bahçıvanlık yaptırarak onları böyle doğayla iç içe yaparak merhamet duygusunu geliştirmek. . .

Merhamet öğretilen, geliştirilen bir duygu. Atalarımız Ahi teşkilatında bunu yaptığına göre. . .

Bizde dergâhlar Osmanlı döneminde ahlak eğitimi veren birer ocak gibiydi. Kapıdan girmeden önce “Edeb ya Hu!” yazıyor. Bunun içerisinde merhamet eğitimi de var.

Bunlar şu anda yok. Bunlar gönüllülük esasına göre olacak durumlar. Bunun için bununla ilgili sivil toplum hareketlerine ihtiyaç var. Sivil toplumun bu gibi değerleri çocuklara öğretmeye, gençlere öğretmeye bizim eğitim sistemimiz maalesef böyle şeylerden tamamen uzak. Anne baba da bu konuda yeterli değil.

Bununla ilgili Anadolu’da daha önce her sokakta, her mahallede, her kasabada olan böyle bilge kişiler, kanaat önderleri vardı onlar bunu öğretiyorlardı, aktarıyorlardı. Ahi örgütünde vardı. Bunun gibi sivil toplum örgütleri bu gibi konuların eğitimine sahip çıkmalı sadece bunu eğitimcilere bırakmamalılar diye düşünüyorum.

OTURUM BAŞKANI- Buyur hocam.

Prof. Dr. RAŞİT KÜÇÜK- Nevzat Bey hoca hatırlatınca ifade etmem gerekiyor. Şu da muhtemelen Ziya Bey arkadaşımız bilir vakıfta çalıştığı için, Osmanlıda kasaplığın ve kuyumculuğun meslek hâline getirilmesi uygun görülmemiştir. Kasaplık merhametsizliği, kuyumculuk da dünyayı celp ettiği için bu ikisi meslek olmaz denilmiştir.

OTURUM BAŞKANI- Ben teşekkür ediyorum.

Bir katkı da ben sağlamak istiyorum.

Kur’an-ı Kerim’de iki yerde geçen bir ayet var hocam. Esteûzübillah, “Ve li küllin derecâtün min mâ amilû. Herkesin ameline göre Allah katında bir derecesi vardır.”

Peygamberimiz buyuruyor ki, “Çalışmasıyla, gayretiyle, ibadetiyle Allah katında kendisine takdir edilen bu dereceye ulaşamadıysa Allah ona bir musibet verir sonra da ona sabretme gücü verir sabrederek ibadetiyle ulaşamadığı bu derecesine ulaşır.” diyor.

Zümer Suresi ayet on: “İnnemâ yüveffas sâbirûne ecrahum bi gayri hisâb.”

Yine bir hadisi şerifte insanın ayağına diken batması, hatta ondan daha küçük bir musibet isabet eder ki, eğer sabredip isyan etmezse hem ona sevap verilir hem de bütün günahları bağışlanır diyor. Neyin hayır neyin şer olduğunu en iyi bilen Allah’tır, bunları birlikte düşünmemiz gerekir.

Onun için Nevzat hocam yakın, orta ve uzak vadeyi birlikte düşünmek gerekir dedi. Bence çok doğru.

Ahmet hocam buyurun. Sonra da Ziya hocama söz vereceğim.

BİR KATILIMCI- Sayın Başkanım teşekkür ederim.

Ben Nevzat Tarhan hocama. . Ben geçenlerde bir yerde okudum, biraz insanlık, biraz merhamet diyoruz ya o yazının başında biraz Japon olmak lazım diyor. Bu malum âliniz Japonya'da yakın tarihte 9 şiddetinde bir deprem arkasından bir tsunami. . . Üç kişi markete giriyor markette sadece on şişe var, birer tane alıyor çıkıyorlar dışarıya ama su bulma imkânları yok. Sonra tsunamiden kurtulmak için sandal çekiliyor sırayla biniyorlar. Biraz sonra birçoğu ölecek belki.

Bizler de bütün nasihatlerde, merhametten, diğerkâmlıktan her şeyden bahsediyoruz. Mesela bizde de oldu diyelim ki böyle yokluk, kıtlık oluyor sıraya giriyor herkes bir yağ alma yerine on tane almak istiyor. Acaba bunu nasıl izah ederiz? Niçin onlar böyle fedakârlık yapabiliyor da, diğerkâmlıkta bulunabiliyor da bizler bulunamıyoruz?

OTURUM BAŞKANI- Hocam buyurun. Nevzat Hocama yöneltiyorsunuz değil mi?

Prof. Dr. NEVZAT TARHAN- Japonya'daki örnek gerçekten önemli bir örnek.

Merhametin aslında karşıtının ne olduğunu iyi bilmekle ilgili. Merhametin karşıtı bencillik.

Bu çağın iki tane önemli psiko-sosyal hastalığı var; birisi egoizm, ikincisi konfortizm. Egoizmde bu çağda insanlar kendini merkeze alıyor. Bir ailede geçerli bu, bir işyerinde geçerli. Benmerkezciliğin baskın olduğu bir ortamdaysa burada merhamet azalıyor. Benmerkezciliğin baskın olduğu ortamdaysa tevazu azalıyor.

Biliyorsunuz bütün iyilikleri bir odaya toplasanız, bütün kötülükleri bir odaya toplasanız iyiliklerin kapısını ne açar. Kötülüklerin kapısını ne açar. . . İmam Gazali orada, kötülüklerin kapısını kibir açar diyor, iyiliklerin kapısını da tevazu açar diyor.

Bu kavramlar değer olarak toplumda yıpranmış. Yıprandığı için isim olarak İslam ismini taşıyoruz fakat uygulamalarda öyle değil. Japonlar onu uyguluyor.

Bunun için Japonlar İslam ahlakına çok yakın bir toplum. Lider tipi bir toplum Japon toplumu. Liderlerine tanrısal bir statü verilmiş, imparatorlarını tanrı gibi kabul ediyorlar.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Hiroşima'dan sonra hiç kimse yüzünü görmemiş ve sesini duymamış imparatorların. Bu sene ilk defa şimdi konuşuyor çünkü aciz kalmışlar. Çok ciddi iflas etmiş durumda.

Aslında bir inanç krizine girdi Japonlar. Ahlak olarak iyi özellikleri fazla ama bu inanç krizinde yardıma ihtiyaçları var. Bir şeyleri sorgulayacaklar.

Biliyorsunuz Ertuğrul Firkateyni vardı. Abdülhamit'ten yardım istiyorlar, bizi bu Şintoizm tatmin etmiyor, bütün dinleri araştırıyoruz bize İslam Dini'yle ilgili bilgi getirin diyerek temsilci istiyorlar. Abdülhamit çok ilgileniyor. Gemiyle ulema gönderiyorlar. Onlar da gidiyorlar içkiden, kumardan, zina vs. bahsediyorlar. Onun üzerine amel kısmından bahsediyorlar, Mekke dönemi gibi davranmıyorlar Medine dönemi gibi davranıyorlar ve onun üzerine onlar vazgeçiyorlar. Şu anda ama kriz nedeniyle Japonların inanç felsefelerine yönelik. . .

Varoluşu sorgulayacaklar şimdi, inanç sistemlerini sorgulayacaklar. İmparator eğer dese ki şu andaki bizim inanç sistemimiz bizi tatmin etmiyor, mutlu edemiyor, bir inanç arayışı içine giriyorum dese bizim onlara Kur'an'ı doğru şekilde anlatabilecek bir hazırlık yapmamız lazım böyle bir durumda.

Bunu bu vesileyle hatırlattım.

Onların o kültürel şeyleri öyle. . . Yardımı sevmiyorlar mesela. Bizim Diyanet onlara yardım etmek istemiş camilerde yardım toplayalım. . . Bu Japonların katiyen kabul etmeyeceği bir şey.

Mesela, Japonlarda ileri yaşta intihar çok fazladır. Dünyanın en yüksek oranı Japonlardadır. Düşer yere Japon kimse yardım etmez. Daha küçük yaşta bir Japon'a hatta şöyle öğretilir: Ben 2002'de Japonya'ya bir kongre için gittiğimde trende şöyle bir örnekle karşılaştım, arkadaş anlattı: İki yaşındaki çocuk, burnu akıyor, annesi mendili çıkarıyor burnunu sildiriyor, eline veriyor iki yaşındaki çocuğun. Bizde olsa anne çocuğun burnunu siler, bir de şapür şapür öper. İki yaşındaki çocuğa bile kendi sorununu kendin çöz diye öğretiliyor, kimseden yardım alma diye öğretiliyor.

Böyle bir durumda yardımlaşmayı çok kabul etmeyen bir kültürel yapı var. O yönden gitmemek gerekiyor. Japonlara gidilecek inanç sitemleriyle ilgili bir talep konusunda neler yapılabilir? Burada daha felsefi yaklaşmak lazım, varoluşla ilgili yaklaşmak lazım. Bu yapılırsa. . . Japonya'nın şu anda hakikati araştırma konusunda bir arayış içine gireceğini tahmin ediyorum.

Bu nedenle bizdeki bir boyutu egoizm demiştik bu asrın hastalıklarında. Bizde egoizm maalesef yüksek. Kur'an-ı Kerim'in tavsiye etmediği bir şekilde benmerkezcilik fazla. Ailede var, çocuklarda var, herkes ben ben diyor. Ego savaşları var aile içinde, toplumda ego savaşları var. Böyle bir durum İslam ahlakının, Kur'an ahlakının hayata geçmediğini gösteriyor.

İkincisi de konfortizm dediğimiz böyle konfora düşkünlük, zevke düşkünlük, lükse düşkünlük, tüketime düşkünlük bu çağın hastalığı. Bu gibi durumlar nedeniyle bunların hepsi kişinin başkalarını düşünme, başkalarının duygularını, düşüncelerini dikkate alma tarzındaki diğerkâmlığı, empatiyi, merhameti zayıflatıyor. Bunu en çok yıpratın bu iki hastalık. Beklenti yüksek oluyor. Lükse düşkünlük, zevke düşkünlük nedeniyle bir maaşla yetinmiyor, sahip olduğuyla yetinmiyor. Her sene araba değiştirmek istiyor, her sene elbise almak istiyor, her sene gardırobunu yenilemek istiyor. Bu gibi beklentiler bencil ve tüketim çılgını yapıyor insanları.

Bütün bunlar dinî değerleri hayata geçirmemizi engelliyor, merhameti hayata geçirmemizi engelleyenlerden birisi de bu benim gözlemim.

OTURUM BAŞKANI- Teşekkür ediyoruz.

Ziya Bey hocam.

ZİYA KAZICI- Sayın Başkanım teşekkür ediyorum.

Ben biraz ilavede bulunmak istiyorum. Keşke Şevki Bey arkadaşımız olsaydı.

OTURUM BAŞKANI- Şevki Bey'in bir başka yerde toplantısı varmış onun için gittiler.

ZİYA KAZICI- Bir sözü için söylüyorum.

Biz şimdiye kadar hep kendimizi suçladık durduk. Basından gördüğümüz, takip ettiğimiz olaylar çocuk ölümleri, kadın dövmelemleri vs. gibi şeyler ve hep bunları kendimizdeki merhametsizliğe yorumladık. Acaba bu merhametsizlik bize nereden geldi? Biz hep böyle miydik?

Aslında temele indiğimizde özellikle 1900'lü yıllardan itibaren bildiğiniz üzere Türkiye çeşitli savaşlara girdi. Arkasından dünya savaşı ve bu savaşlarda ilimle uğraşanların pek çok üyesi rahmet-i rahmana kavuştu. Böyle olunca ilim veren, ilim öğreten pek kimse kalmadı. Bu olmayınca daha sonra bizde birtakım devrimler yapıldı ve bundan sonra da din eğitimi, ahlak eğitimi yapan pek fazla bir müessese olmadı. Ne zamana kadar? 1949-1950 yıllarına kadar böyle bir eğitim yok.

Bizim yetiştiğimiz eğitim, bizim gördüğümüz, o dönemdeki insanların gördüğü eğitim materyalizme dayalı, ene dediğimiz, ego dediğimiz sisteme dayalı bir eğitim ve tabii bu eğitimin yetiştirdiği insanlar da elbette bu şekilde hareket edeceklerdir.

Dikkat etmişseniz bu tip çocukları öldüren, kadınları döven, şunu yapan, bunu yapanlar içerisinde az çok İslami eğitim alan ve anasından babasında eğitim gören var mı yok mu?

Öyle zannediyorum ki bu şekilde davrananlar içerisinde böyle bir eğitim gören pek kimse yok.

Hocamız Tarhan Bey söyledi hapishanelere bakarsanız yüzde ellisi ayyaş, sarhoş vs. olan insanların meydana geldiği bir topluluk. Bu şekildeki bir topluluğa biz onların hepsini genelleştirip Türkiye böyledir dersek öyle zannediyorum pek fazla isabet etmiş olmayız.

Bunun için kendimize biraz hakaret etmeyelim.

Bir başka şeyi affınıza sığınarak söylüyorum, arşiv belgeleriyle uğraşan bir arkadaşınızm. Zaman zaman fakülteye gelirler ellerinde nüsha olanlar veya bir arşiv belgesi alırlar kapıdan bana gönderirler. Değişik üniversitelerden, üniversite mezunu olan insanlardan gelenler oldu erkeği kadını ve benim orada gördüğüm işte hakkımızda şunu yapmışlar, bunu etmişler veya biz filana gidiyoruz bize şunu şunu teklif etti, şunu yapalım mı. . . Aman Allah yani öyle teklifler var ki! Bunlar eğitilmiş, üniversite mezunu olan insanlar. Aklım hayâlîm almadı yani öyle birtakım teklifler var.

Birini söylemekte öyle zannediyorum pek sakınca olmayacak. Birisine gidiyor diyor ki bir kız, bir üniversiteden mezun bir hanım, diyor ki, ben nişanlıyım, nişanlımın elini tuttum gittim adam bana dedi ki sana muta nikâhı lazım. Kim yapacak? Ben yapacağım. Hocam muta nedir diyor. Kızım dedim yahu böyle bir şey olur mu? Nereden çıktı bu? Hocam ben filanla konuştum sana kurban düşer, parasını getir, üç yüz lira getir senin adına kurbanı ben keseceğim dedi, hocam kurban nedir? Bana kurban soruyor.

O kadar tuhaf şeylerle karşılaşırız ki hep. Evet, üniversite mezunudur belki belli kademelere de gelmiştir ama dinî anlamda fazla bir bilgisi. . .

BİR KATILIMCI- . . . bütünüyle değerlendirilmesi gereken bir mesele. Bizim ibadetlerin hem şekli yönlerini öğrenmemiz hem özüne inmemiz gerekiyor. Madde-mana bütünlüğünü hayatımızda sağlamamız gerekiyor.

Çocuklarımıza eğitim verirken, sabahki oturumda hocalarımız üzerinde durdular, Uhud Savaşı'ndaki asker sayısı, atlarının sayısı, develerinin sayısı değil, daha farklı şeyler de verilecek. Uhud Savaşı niye yapıldı, Müslümanlar niye yenilgiye uğradı, yenilgiye uğramak Müslümanlar için olumlu mudur, olumsuz mudur bu gibi bilgilerin de verilmesi gerekiyor.

Hadisçi hocamızın bir tespiti vardı benim çok hoşuma gitti, sünnet nedir diye sorduğunuz zaman diyor çoğunun aklına ya diş fırçalamak, ağız misvaklamak gelir ya işte sağ tarafa dönüp uyumak gelir yani hep şekli sünnetler gelir. Ama Allah Resulü merhametliydi, merhametli olmak onun sünnetidir, yalan söylemezdi yalan söylememek onun sünnetidir gibi bir değerlendirme kolay kolay duyamazsınız kimseden.

Dediğim gibi işte madde ve mana bütünlüğünü sağlarsak şekil ve öz bütünlüğünü sağlarsak çok daha güzel olacak.

OTURUM BAŞKANI- Teşekkür ediyoruz.

Şimdi 5 dakikamız kaldı. . .

BİR KATILIMCI- Nevzat hocamız kitaplarının birinde bir konudaki “kriz” kelimesinin iki anlamı olduğundan bahsediyor Çince’de. Türkçe’de daha çok tehdit anlamında kullanıldığını ama Çince’de hem fırsat hem de tehdit anlamına geldiğini ve özellikle ilişkilerde yaşanan problemlerde tehditlere değil de fırsatlar üzerinde odaklanmamız gerektiğinden bahsediyor. Merhametsizliğin tehditleri üzerinde durduğumuzu görüyorum.

Nevzat hocama bir psikiyatrist olarak psikiyatrist gözüyle şu soruyu sormak istiyorum: Merhametsizliği nasıl biz fırsatlara çevirebiliriz? Değerlerin yaşanmasında ve yaşatılmasında bir yozlaşma bir kriz dönemindeyiz şu anda, bunu fırsata çevirmede tavsiyeleriniz nelerdir bireysel ve toplumsal bazda. Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. NEVZAT TARHAN- Çok teşekkür ederim, çok önemli bir soru bu.

Çince karakter dili olduğu için krizi tehdit ve fırsat şeklinde birlikte değerlendiren bir yaklaşım var çünkü her tehdidin içerisinde bir fırsat ortaya çıkıyor.

2001 yılında yanılmıyorsa Nobel ekonomi ödülünü bir psikolog aldı. Ekonomi ödülünü bir psikologun alması çok ilginç. Onun alması şöyle: Kriz yönetiminde psikolojik etkenler -tezi bu- konusunun üzerinde analiz yaptı diye Nobel’le ödüllendirilmiş.

Krizleri yönetmek önemli kriz yönetiminde. Kriz yönetimi eğer iyi yapılırsa krizler o zaman fırsata dönüşüyor. Kriz önemli değil krizi nasıl karşıladığımız önemli ve krizi nasıl yönettiğimiz önemli.

Dünyadaki bu merhametsizlik ve şiddetin yaşanması gerçekten bir kriz. Biz şimdi şu anda psikiyatrist profesörleri olarak bu krizi yaşıyoruz, ciddi şekilde artışı görüyoruz ama günlük yaşama çok fazla yansımıyor gibi gözüküyor. On sene, yirmi sene sonra özellikle bu internetin getirdiği şiddetin yaygınlaşması, sosyal medyanın getirdiği kötülüklerin virüs şeklinde hızla yayılması ve bunun sonucunda. . . Mesela İngiltere’de genç intiharları. . . Trafik kazalarında ölen gençlerden daha fazla intiharla ölen genç sayısı var. Batı’da boşanmaların artması. Bir kriz var. Bu kriz aslında bizim aile içerisinde de böyle bir durum. Bu krizi nasıl yöneteceğimiz önemli. Burada sebep-sonuç ilişkisini kurmamız önemli. Yaşanan kriz bir sonuçtur, bunun sebebi nedir?

Burada biraz önce hocamızın söylediği gibi mesela tıp fakülteleri kapatılsa Türkiye’de ortalık kocakarılarla dolar. Uzun süre din adamı yetiştiren okullar kapatılmış.

Böyle olunca hep kulaktan dolma bilgiler din diye aktarılmış. Gelenekler din zannedilmiş. Bunun sonucunda da konunun özü ihmal edilmiş şekli kalmış. Zarf duruyor mazruf belli değil. İkisini bir arada öze, kabukla özü bir arada birlikte almak önemli. Bunu konuşabilmek.

Türkiye’de dünyada yaşanan bu merhametsizliğin fırsata dönüştürülmesinin bir örneği bu kongredir. Bu konunun konuşulabilir olması. Bunları hayata geçirmek önce kendi hayatımızda uygulamak. . .

Mesela, tahammül etmenin kıymeti anlaşıldı şimdi.

Sabır psikologların çok ilgilenmediği. . . Bulanık kavram diyorlardı sabır için, ne gerek var diyorlardı ama sabrın şimdi önemli bir değer olduğu, çocuklara öğretilmesi gerektiği. . . Duygusal zekâ programlarında var. Çocuklara lokum testi yapılıyor. Anaokulu çocuklarına. Bilmeyenler için hızla anlatayım. Anaokuluna kutularla lokum götürülüyor. 15 dakika bekleyebilirsiniz size fazla miktarda lokum vereceğiz diyorlar. Beklemeyene birer lokum vereceğiz diyorlar. Anaokulunda 15 dakika beklemeyi başaran grubu kaydediyorlar, hemen isteyen grubu kaydediyorlar. Yirmi sene takip ediliyor bu kişiler. Yirmi sene sonra 15 dakika beklemeyi başaran çocukların zekâları yüzde 20 daha yüksek çıkıyor, sosyal uyumları daha iyi, duygusal başarıları daha iyi, arkadaş ilişkileri, karşı cinsle olan ilişkileri daha iyi.

Bu demektir ki o hâlde beynimizin sebatla ilgili sorumlu bölgesi var bunun eğitilmesi gerekiyor. Sabır demek katlanmak demek değil, sabır meditatif bir eylemdir, doğanın hız ve ritmine uygun davranmak. Nerede hızlanacak nerede yavaşlayacak ona uygun davranmak. Bunun öğretilmesi gerektiği. . .

Bunu şunun için söylüyorum: Hayat mükâfatını tahammül edenlere veriyor. Tahammül etmeyi başarabilmek.

Merhametle bunun bağlantısı da şöyle: Sevgi, merhamet gibi konular muhakkak sabırla birleştirilirse iyi sonuç veriyor. Sabrın bu derece dinimizde yüceltilmesinin sebebi acelecilik ve sabırsızlık en büyük sevgi ve merhametin kaynağının boşa harcanması demektir. Bunun öğretilmesine, bu zenginliğin sabırla sevginin bir arada yaşanmasına, merhametle sabrın bir arada ele alınmasını belki kazandıracak diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Çok teşekkür ediyorum.

Aslında süremiz doldu ama arkadaşımızın bir sorusu. . . Teşekkür ediyorum. Böylelikle artık sona erdi efendim.

BİR KATILIMCI- . . . Düşündüm ve araştırdım makaleler yazdım. Onun ticaret tarafı çok fazla beni ilgilendirmedi fakat ikinci bir yönü var ki insanlık sanatı yönü beni çok ilgilendirdi. Bu konu üzerinde ben şimdi bahsetmeyeceğim birçok unsur var merhametle ilgili olarak. Nevzat Tarhan hocam da kısmen de olsa değindi sağ olsunlar. Fakat bu insanlık sanatı konusunu bütün ülkeye yayabilmek için ben Kırşehir'in adını Ahi Kırşehir olarak değiştirmeyi teklif ettim. Bunun için de bir site açtım. ahikirsehir.com sitesi. Arkadaşlarımız orada ahilikle ilgili makaleleri görebilirler. Böyle bir görüş geliştirdim. Bunun dışında daha birçok görüşlerim de oldu o kadar da uzatmayacağım. Eğer insanlar bir gün merak ederlerse bu ahilik de neymiş diye biz de sorumluluk duyan insanlar da anlatma fırsatı bulabilirsek, uğraş verirsek, zaman ayırırsak inşallah güzel bir hizmette bulunmuş oluruz diye düşünüyorum. şanlıurfalılar, Gaziantepiler, Kahramanmaraşlılar varken neden bir Ahi Kırşehir olmasın?

OTURUM BAşKANI- Olsun efendim. Teşekkür ediyoruz, sağ olun.

Ben hocalarımıza sizlere çok teşekkür ediyorum. Bana göre çok verimli bir oturum oldu.

Akşam saat 20. 00'de bu salonda tasavvuf musikisi konseri var. Davet ediyoruz.

Hepinize teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

Allah'a emanet olun. (Alkışlar)

6 MODERN HAYAT VE MERHAMET EĞİTİMİ

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Hamza AKTAN
Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı

17. 04. 2011
PAZAR

OTURUM BAŞKANI- Kutlu Doğum etkinlikleri çerçevesinde cuma günü Başkanımızın açılış konuşmasıyla başlattığı sempozyumun üçüncü günündeyiz. Bugün modern hayat ve merhamet eğitimi başlıklı, bir oturumu muhterem hocam Hamza Aktan Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı oturum başkanı olarak başlatacaklar. Ben hemen muhterem hocamı arz ediyorum huzurunuz.

Hepiniz hoş geldiniz. İnşallah bu günümüz bu sohbetimiz, meclisimiz, pazarımız mübarek olsun. Tekrar hepinize saygı ve selamlarımı sunuyorum.

OTURUM BAŞKANI (HAMZA AKTAN- Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı-) Bismillahirrahmanirrahim.

Muhterem kardeşlerim, Merhamet Peygamberi olarak isimlendirdiğimiz aslında bizzat Rahman ve Rahim olan Aziz ve Celil olan Rabbimizin bize iltifatının, ikramının, ihsanın bir eseri olarak gönderdiği ve yine O'nun ikramının, ihsanının ve iltifatının bir eseri olarak ona kitabını indirdiği Efendimiz Hz. Muhammet Mustafa'yı bu yıl merhamet ekseni olarak anıyoruz.

Öyle bir döneme geldi ki insanoğlu. . . Tarım toplumunun sade hayatından koşuşturmalı, mücadeleli rekabete dayalı, insafsız diyebileceğimiz çıkarıcı bireylerin bir araya geldiği bir toplum haline gelmiş olmamız vakası, musibetiyle karşı karşıyayız.

Buna tabii modern hayat yani sanayi dünyasının gündeme getirdiği, ortaya koyduğu hayat olarak bakıp bunun başa çıkılmaz ümitsizliğini bir tarafa bırakıp bu şartlarda biz merhameti esas alan bir iman ve ahlak eğitimi insanımıza nasıl verebiliriz ve onda nasıl kalıcı kılabiliriz bu eğitimin sonucunu. . . Bunları tartışmak üzere, bizim oturumumuz buna tahsis edilmiş görünüyor.

Ben de zamanı fazla almadan buraya kardeşlerimizi davet edeyim.

Evet, sunumu yapacak arkadaşlarımız: Dr. İshak Emin Aktepe, Belgin Aydın ve Prof. Dr. Yurdağül Mehmetoğlu.

İshak Bey bize "Rekabete Endeksli Modern Birey ve Merhametin İflası" konusunu takdim edecek. Başlıktan merhametin iflas etmiş olduğu teslimiyeti var gibi görünüyor.

İnşallah bu iflası nasıl ortadan kaldıracığımızın, tekrar sermayemizi nasıl elde edeceğimizin de yollarını gösterecektir ümit ediyoruz.

“Günümüzde Aile İlişkilerde Merhamet Eğitimi.” konusunu da Belgin Aydın Hanımefendi takdim edecekler.

“Modern Hayatta Ahlaki Bir Değer ve Proje olarak Merhamet Eğitimi.” konusunu da Prof. Dr. Yurdağül Mehmetoğlu Hanımefendi takdim edecekler.

Bize verilen zaman bir buçuk saat gibi görünüyor. Üç tebliğ var, 15'er dakikalık bir zaman bunlara tahsis edilebiliyor. Kalan 45 dakika da müzakerelere tahsis edilecek.

Şimdi 15 dakikalık süre içerisinde tebliğini sunmak üzere Dr. İshak Emin Aktepe'ye sözü vermek istiyorum.

Başlık Rekabete Endeksli Modern Birey ve Merhametin İflası konusu.

Buyurunuz muhterem hocam.

1- MODERN BİREY VE MERHAMETİN İFLASI

Dr. İshak Emin AKTEPE

Türkiye Finans Katılım Bankası-İstanbul

Bismillâhirrahmanirrahîm

GİRİŞ

İnsan fitrat itibariyle hem ulvî/müspet hem süflî/menfî duygulara sahiptir. Enâniyet, haset, kibir, küfrân-ı nimet, riyâkârlık, ihânet ve gaddarlık gibi hisleri yanında paylaşma, koruma, sevmeye, empati kurma, sadâkat ve merhamet gibi duyguları da vardır. İnsana her iki yol da (hayr ve şer yolu) beyan edilmiş;¹ bunların kendisine ne getirip ne götüreceği anlatılmış; akıl nimetiyle bunlar arasında tercihte muhayyer bırakılmış; tercihinin göre hem dünyada hem de ahirette iyi ya da kötü bir hayat yaşayacağı bildirilmiştir.

İnsanoğlu sahip olduğu bu duyguları bir bütün halinde ortadan kaldıramaz. Yeri gelir kıskanır, zaman olur sever, elinde olmaz bencillik eder, belki bazen riyaya düşer. Her ne kadar meşhur Alman filozof ve eğitimcisi Arthur Schopenhauer (ö. 1860), merhamet üzerine yazdığı eserinde insanların davranışlarını etkileyen güdülere doğuştan sahip olduklarına ve eğitimle dönüşmelerinin mümkün olmadığına kanaat getirip, “Bakırı altın yapmak nasıl imkansızsa kötü yürekliyi iyi kalpli yapmak da o derece imkansızdır”² dese de Hz. Peygamber’in ve Kur’an’ın etki sahasına giren nice gaddarların merhametli, cimrilerin cömert, kibirlilerin mütevâzı, korkakların cesur

1 Ebû Muhammed Abdullah b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Ğarîbü'l-Kur'an*, (thk. Ahmed Sakr), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978, s. 528.

2 Arthur Schopenhauer, *Merhamet*, İstanbul, Dergah Yayınları, s. 127.

olduğunu bildiğimizden tesir icra eden bir eğitimle insanların menfî duygularının etkisini oldukça azaltabileceklerini söyleyebiliriz.

İnsanoğlunun fitratı *Kur'an*'da şöyle tanıtılmaktadır: “إنه كان ظلوما جهولا / **İnsan zâlimdir ve câhildir**” (el-Ahzâb, 33/ 72), “و خلق الإنسان ضعيفا / **zayıf yaratılmıştır**” (en-Nisâ, 4/28), “إن الإنسان خلق هلوعا / **hırslıdır**” (el-Meâric, 70/19), “خلق الإنسان من عجل / **acelecidir**” (el-Enbiyâ, 21/37), “وكان الإنسان كفورا / **nankördür**” (el-İsrâ, 17/67; el-Hac, 22/66), “لا يسئم الإنسان من دعاء الخير / **mala mülke düşkündür**.” (Fussilet, 41/49). İnsana düşen, bu menfî duygularını ve özelliklerini Allah ve Resûlü'nün gösterdiği istikamette terbiye etmek ve sâlih ameller işlemektir. Allah, fitraten zayıf olduklarını ifade ettiği insanlara tâkatlarının fevkinde bir mesûliyet yüklediğini ifade ettiğine³ göre anlaşılıyor ki, insanların menfî duygularını dizginleme istitaatları da bizzat kendilerinde var edilmiştir.

İslamiyet muayyen bir denge içerisinde insanoğlunun güzel davranışlar sergilemesini temin için hukukî ve ahlakî prensipler vazetmiştir. Bu bağlamda insanlığa tâlim edilen ve temel dinî metinlerde defâatle zikredilen hususlardan biri de “merhamet” duygusudur. Besmelesinde iki kere merhamet vurgulanmış, Kitabı rahmet kökünden kelimelerle süslenmiş, Peygamber'i âlemlere rahmet olarak gönderilmiş⁴ ve *Kur'an*'ı rahmet olarak indirilmiştir.⁵ İslam her vesileyle şefkati, merhameti, acımayı, korumayı, sakınmayı, özenli davranmayı emretmiştir. Yoksullara, kadınlara, çocuklara, yaşlılara, hayvanlara, ağaçlara, çevreye ve zayıflara duyarlı olun demiştir.

Modern çağda (XX. yüzyıl) kitle iletişim araçlarının da sağladığı imkânlarla yer-kürenin değişik muhitlerinde insanların, hayvanların ve tabiatın maruz kaldığı gaddarlığa (merhametsizliğe) şâhit olmaktayız. Ne yazık ki bu gaddarlığın ehemmiyetli bir bölümünü, âlemlere rahmet Hz. Muhammed Mustafâ'nın ümmetine ait topraklarda müşâhede etmekteyiz. Kutlu doğum münâsebetiyle tertip edilen bu toplantıda modern çağın insanının neden merhametsiz olduğunu ve mümkünse bu hastalığın nasıl tedavi edilebileceğine dair bazı mülahazalarımızı paylaşacağız.

I. MODERN ÇAĞIN TEMEL HUSÛSİYETLERİ

A. NÜFUS PATLAMASI

Modern çağda insan nüfusu öncesine nazaran olağanüstü artmış; hatta kelimenin tam manasıyla *nüfus patlaması* yaşanmıştır. Zira insan nüfusu *geometrik artış*

3 لا يكلف الله نفسا إلا وسعها. (el-Bakara, 2/286). لا تكلف نفسا إلا وسعها. (el-Bakara, 2/233). لا تكلف نفسا إلا وسعها. (el-En'âm, 6/152).

4 el-Enbiyâ, 21/107.

5 en-Nahl, 16/64; el-Ankebût, 29/86.

göstermekte; yani 2 – 4 – 8 – 16 – 32 – 64 ... şeklinde çoğalmaktadır. Nüfus az iken artış hızı düşük olmakta; ancak rakamlar büyüdükçe nüfusun çoğalışındaki rakamlar da aniden olağanüstü boyutlara ulaşmaktadır. Bunu demograflar *gafil avlanma* diye anmaktadırlar. Kaydedildiğine göre dünya nüfusu 1900'lerin başında 1.6 milyar civarında iken 2000'lerde 6 milyara kadar çıkmış ve nüfusun ikiye katlanma süresi 41 yıla kadar gerilemiştir. Çarpıcı bir ifadeyle geçmiş 100.000 yılda insan nüfusu 2.5 milyara ulaşmış (1950'lerde); bu sayının 6 milyara ulaşması 40 yılda (1990'larda) olmuştur. Artış bu hızla devam ederse 2030 yılında 10 milyar, 2070 yılında 20-30 milyar insanın yeryüzünde yaşaması beklenmektedir. Ancak büyük ihtimalle nüfus artışı bir noktadan sonra sabitlenecektir. Çünkü yapılan bir deneyde nüfus bilimciler daha evvel geyiklerin bulunmadığı bir adaya erkekli dişili bir grup geyiği bırakmışlar ve popülasyonun artış seyrini izlemişlerdir. Geyik nüfusu başlangıçta çok yavaş artmış fakat daha sonra giderek artan bir hızla çoğalmıştır. Bir müddet sonra da durmuştur. Zamanla adada yıldan yıla pek değişmeyen bir oranda geyik nüfusu kalmıştır. Ekoloğlara göre bunun sebebi şudur: Başlangıçta bol yiyecek bulan geyikler çoğalma kapasitelerine uygun şekilde çoğalmıştır. Ancak nüfus arttıkça yiyecek azalmış; yiyecek ve su güçlülerin inisiyatifine girmiştir. Kaynaklar azaldıkça geyiklerde saldırganlık artmış; sonunda kıtlık başlamıştır. Bu kıtlıktan nasibini önce yavrular, sakatlar, güçsüz yetişkinler ve dişiler almıştır. Anelerin sütü azalmış; kısırılık ve ölü doğumlar çoğalmış ve bireylerin vücut dirençleri düşmüştür. Sonuçta nüfus artışı yavaşlamış ve adada ancak kaynakların yettiği kadar geyik kalmıştır. 1789 yılında kaleme aldığı bir çalışmada İngiliz Thomas Malthus (ö. 1834) da nüfusun geometrik, yiyeceklerin aritmetik arttığını dolayısıyla önlem alınmazsa gelecekte insanlığın yiyecek sıkıntısı yaşayacağını ifade etmiştir. Dünyanın bugün geldiği noktaya bakarsak Malthus haklıdır. İfade edildiğine göre 1900'lerin başlarında dünya nüfusunun % 40'ı gelişmiş ülkelerde % 60'ı az gelişmiş ülkelerde yaşarken 2000'li yıllarda % 10-15'i gelişmiş, % 85-90'ı az gelişmiş ülkelerde yaşamaktadır. İşin garip tarafı gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı düşük, az gelişmiş ülkelerde ise oldukça yüksektir. Doğan her 100 çocuğun 74'ü az gelişmiş ülkelerde gözlerini açmaktadır.⁶

B. SANAYİ DEVRİMİ VE ESKİ HAYATIN DEVRİLİŞİ

Sanayi devrimi (industrial revolution) XVIII. asrın sonlarında başlayıp XIX. yüzyılda devam etmiş; nihayetinde XX. yüzyıl insanlarının yaşam tarzlarına çok önemli etkileri olmuştur. Sanayi devrimiyle Batı toplumunda eski klasik üretim uygulamaları değişmiş, insan ve hayvan gücüyle yapılan üretimin yerini makinelerle seri üretim uy-

6 Nüfus konusundaki değerlendirmelerin tamamı ve daha ayrıntılı bilgi için bk. Hayri Çamurcu, "Dünya Nüfus Artışı ve Getirdiği Sorunlar", *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2005, VIII, 13, ss. 87-105. <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c8s13/makale/c8s13m9.pdf>

gulamaları almaya başlamıştır. Evlerde ya da eve bitişik küçük işletmelerde insanların tek başına ya da ailece yaptıkları üretimin yerini şehir kenarlarında kurulan devasa fabrikalarda ortaya çıkmaya başlayan işçi sınıfıyla yapılan üretimler almıştır. Tarımda çalışan insanlar, tarımın ekonomik gücünü yitirmesi sebebiyle fabrikalara işçi olmaya ve köylerden kentlere akmaya başlamışlardır. Bunu takiben önce Batı toplumları içinde sonra bütün dünyada her şeyin daha fazlası ve hızlısı gelişmeye başlamıştır: Makine, hammadde, üretilmiş mal, atık, yakıt, ulaşım araçları, işçi, tüketici, satıcı, aracı, yazışma, anlaşma vs. *Hasılı artık hiçbir şey eskisi gibi değildir*. Sanayi devrimi, tıp alanında da olumlu gelişmeler sağladığından zaten geometrik artış gösteren insan nüfusunu iyice yükseltmiş, Batı toplumlarının gelir düzeylerini hızla artırmış, doğadan elde edilen bizatihi varlıklarıyla değer ifade eden altın ve gümüş artık yetmediğinden temsili para (banknot) kullanılmaya başlamış, akılcılık ve pozitivizm Batı âlemini sarmış ve metafizik düşünceler toplum dışına itilmiş, kalabalık şehirlerde ahlaksızlıklar, sefâletler ve çatışmalar ortaya çıkmış, manevî alanda çöküşler görülmeye başlanmış ve fabrikalardan yükselen dumanlar ve fabrika atıkları çevreyi mahvetmiştir.⁷

C. MADDECİ İDEOLOJİLER VE İNSANIN DEĞERSİZLEŞMESİ

İngiliz tabiat bilimcisi Charles Robert Darwin (ö. 1882) *On the Origins of Species* adlı eserinde insan ve diğer bütün canlıların *tabii seçim* yoluyla bir müşterek atadan geldiğini ileri sürmüştür. Tabii seçim özetle varlık için savaş, güçlü güçsüzü yok eder, büyük balık küçük balığı yutar anlamına geliyordu. Evrim teorisi ismiyle anılan bu düşünce bilim alanlarında mühim tesirler icra etmiştir. Etkisinin çok önemli sonuçlar doğurduğu bir alan da sosyoloji olmuştur. Örneğin Alman diktatör Adolf Hitler (ö. 1945) *Mein Kampf* adlı kitabında bazı ırkların doğuştan ayrıcalıklı olduğunu ve dünyanın en kuvvetli ırkı olan Almanların diğer ırkları yönetme hakkı bulunduğunu savunmuştur. Alman ırkının sâfiyetini korumayı devletin en temel vazifesi saymış; bu sebeple Almanya'da ırk temizliğine girişmiştir. Kuvvetli olmayı istila etmenin haklı gerekçesi saymış ve “ya büyük bir devlet oluruz ya da yok oluruz” demiştir. Hasılı anlaşılıyor ki Darwin'in doğal seçim ve varlık için savaş fikrinden oldukça ilham almıştır.⁸ Neticede II. Dünya Savaşı onun bu saldırgan politikasının neticesinde çıkmış ve milyonlarca insan hiç uğruna hayatını yitirmiş, milyonlarcası sakat kalmış, şehirler yıkılmış, hayvanlar telef olmuş ve nice emekler ziyan olmuştur.

7 Sanayi devrimi hakkında bk. A. Mesut Küçükkalay, “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi”, *SDÜ. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1997, II, ss. 51-68. <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/1997-2-4.pdf>

8 Nevzat Tarhan, “Hitler İlhamını Darwin'den Aldı”, *Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1998, I, 9, ss. 21-24.

Farklı ırk mensuplarına karşı müfrit politikalar uygulayan bir başka ideoloji de Komünizm'dir. 1900' lü yıllar boyunca hakim olduğu toplumlara büyük acılar yaşatmış ve neticede komünist sistem bizzat ortaya çıktığı topraklarda dahi terk edilmiştir. Karşıt ırkçılığın sebep olduğu II. Dünya Savaşı'nda Ruslar, Alman ordusunu bozguna uğrattıktan sonra ülke yönetiminde bulunan komünistler, 1943-1944 yıllarında savaşta Almanlara yardımcı oldular suçlamasıyla Rusya Almanları ile diğer bazı halklara karşı "büyük sürgün politikası" uygulamış ve Çeçenler, İnguşlar, Karaçay-Malkar Türkleri Kuzey Kafkasya'dan, Kırım Tatarları Kırım'dan sürgün edilmişlerdir. Ahıska Türkleri, Azeriler ve bölgedeki Müslüman unsurlar arasında yer alan Kürtler de Gürcistan'dan sürülmüşlerdir. Bu sürgünlerde yüz binlerce insan yolculuk koşullarına, bir o kadarı da gittiği yerlerdeki ağır yaşam şartlarına dayanamayarak hayatını kaybetmiştir.⁹ Yine Stalin döneminde Polonya'da 20. 000'den fazla Polonyalı askerinin ormanlarda kurşuna dizildiği ortaya çıkan yeni belgelerde açıkça görülmüştür. Stalin döneminde yapılan bu zulümler yine bizzat Rus idareciler tarafından kabul edilmiş; uygulanan politikaların yanlışlığı itiraf edilmiştir.¹⁰

XX. yüzyıl içinde etkisini anmamız gereken bir diğer ideoloji de Siyonizm'dir. Çünkü bu sırada en fazla isminden söz edilen ülkeler arasında Siyonizm'in hedefleri doğrultusunda faaliyet gösterdiği ya da en azından bu ideolojiye sahip olanları desteklediği iddia edilen Amerika ve İsrail'in uyguladığı politikalarından da bahsedilmelidir.

Amerika bugün itibariyle dünyanın en etkili devletidir. Dünya barışının hâmesi olduğu yolundaki yoğun propagandasına rağmen icra ettiği politikanın özellikle Müslüman dünya üzerinde çok menfi bir durum arzettiği açıkça görülmektedir. Aslında Amerika'nın geçmişine ve girdiği savaşlarda yaptıklarına bakılırsa mevzu bahis devletin hiç de merhametli olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin Amerika, dünya tarihinde atom bombası gibi tek seferde yüz binlerce insanı yok eden bir silahı üstelik iki defa kullanan ilk ve tek ülkedir. Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki kentlerine atılan iki atom bombasıyla sadece iki kararla on binlerce insanın doğrudan ve dolaylı yollarla ölümüne sebep olmuştur. Eldeki verilere bakılırsa tek bombayla bir kentin toplam nüfusunun % 30'u ilk gün, % 30'u da ilk dört ay içinde ölmüştür. Gerisi ise yaralıdır.¹¹ Amerika'nın başka savaşlarını ve İsrail politikalarına verdiği desteği bir kenara bırakıp yakın zamanda işgal

9 Hayati Bice "Stalin'in Kafkasya ve Kırım'daki Sürgün ve Katliam Politikasının Boyutları", <http://www.kamatur.org/makaleler/tarih/273-stal-kafkasya-ve-kirimdaksg-ve-katlm-polasinin-boyutlari> (06. 03. 2011)

10 <http://www.bugun.com.tr/haber-detay/100789-iste-stalin-in-katliam-belgesi-haberi.aspx> (06. 03. 2011)

11 Hakan Altıntaş, "Savaşların Çevresel Boyutu ve Ekosistem Üzerindeki Geri Dönüşü Olmayan Etkileri", <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd8/sbd-8-10.pdf> (07. 03. 2011)

ettiği Irak'ta icra ettiği siyasete de bir iki cümleyle değinmek icab etmektedir. Kendi sahip olduğu kitle imha silahlarına bakmadan Irak'ta kitle imha silahı var iddiasıyla –ki iddianın sahibi bunun yalan olduğunu itiraf etmiştir¹²– Irak'a girmiş ve o günden bugüne Irak'ta kitle imha silahı bulunmadığı gibi yüz binlerce Müslüman öldürülmüş, Ebû Gureyb ve benzeri hapisanelerde işkenceye tabi tutulmuş, kadınlara tecavüz edilmiş ve bir ülke tam anlamıyla tarumar edilmiştir.

XX. yüzyıl dünyasında politikaları en fazla tartışılan ve özellikle Müslümanları oldukça etkileyen bir başka devlet de İsrail'dir. İsrail, 1948'de kuruluşu ilan edildiğinden beri üzerinde kurulduğu Filistin topraklarını, Amerika ve Batı dünyasının da desteğiyle sürekli ilhak etmiş, toprakların asıl sahiplerini oralardan tecrid etmiş, işkence ve katliamlarıyla bölge halkına açıkça zulmetmiştir. Haksız uygulamalarına ve kullandığı silahların arzettiği mahiyete (biyolojik, kimyasal vs.) rağmen Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve uhdesindeki Güvenlik Konseyi tarafından uyarılamaması ve hatta kınanamaması bu kuruluşların icra ettiği fonksiyon hakkında kuşkular uyandırmaktadır. İsrail'in Filistinlilere ve başka milletlere¹³ karşı uyguladığı insanlık dışı politikalar, bütün insanlığın gözleri önünde pervasızca yürütüldüğü için bunları ayrı ayrı yazma gereği dahi hissetmeden sadece 1982 yılında Sabra ve Şatilla mülteci kamplarında yaşam mücadelesi veren 3000 civarındaki Filistinlinin bir seferde öldürülmesine¹⁴ ve yine 2008 yılında dünyanın en büyük açık hava hapisanesi diye adlandırılan Gazze'ye düzenlenen dökme kurşun operasyonunda birkaç günde öldürülen 1000'den fazla sivile işaretle yetinelim.

D. MERHAMETSİZ GÜÇLÜLERİN MUTLAK HÂKİMİYETİ

XX. yüzyıl için söylenebilecek hususiyetlerden biri de yukarıda kısaca nelere yol açtıkları beyan edilen, milyonlarca suçsuz insanın yok yere öldürülmesine, sakat kalmasına, yurdundan sürülmesine, işkenceler görmesine, mahpus kalmasına ve daha nice gaddarlıklara sebep olan ideolojilere sahip ülkelerin karşısında onları dengeleyecek bir yapının ya da ülkenin var olmamasıdır. Hatta öyle ki garip bir şekilde dünya ülkelerinin müfrit politikalar izlememelerini temin için kurulduğunu ifade edebileceğimiz Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve onun uhdesindeki Güvenlik Konseyi dahi modern çağın en zâlim politikalarına imza atmış devletler tarafından idare edilmektedir. Bu teşkilatların bizzat zâlim ülkelerce idare edildiğinin en büyük göstergesi kuruldukları günden beri dünyada akıtılan kanın durdurulması yolunda hiç de tutarlı bir siyaset izlememeleridir.

12 <http://www.hurriyet.com.tr/planet/17036055.asp> (07.03.2011)

13 Mesela yakın bir geçmişte Gazze'deki mazlum halka insani yardım götürün Türk gemisi uluslararası sularda İsraili askerlerce basılmış ve dokuz Türk şehid edilmiştir.

14 Ali Burhan, *Filistin-İsrail Çatışması ve Hamas*, SDÜSBE, Isparta, 2008, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

E. PETROLÜN ÖNEMİ VE BİTMİYEN İSTİKRARSIZLIK

XX. yüzyılda dünyanın istikrarsız bölgelerinden birisi, belki de en istikrarsızı Ortadoğu'dur. Yer altından fışkıran doğal zenginliklerine rağmen bu bölgede yaşayan halklar XX. asır boyunca sefalet ve acılar içinde yaşamak zorunda kalmıştır. Kelimenin tam manasıyla varlık içinde yokluk yaşamışlardır. Bu durumun temel sebepleri arasında bölge halklarının sanayi devrimini yapamamış olmaları, eğitim sorununu halledememeleri, askeri gelişmişlik açısından geri kalmaları, küçük devletlere bölünmüş bulunmaları, diktatörlerce idare edilmeleri, yolsuzluklara engel olamamaları ve farklı etnik ve mezhepsel kökenlerden gelmeyi çatışma nedeni saymaları zikredilebilir. Fakat en önemli sebep olarak bu coğrafyadan çıkan petrolün dünya siyaset ve ekonomisi için sahip olduğu ehemmiyet gösterilebilir. Bu kanaat, XX. yüzyılın önemli devlet adamlarına ait şu sözler dikkate alınırsa oldukça doğrudur.

İngiltere başbakanı Winston Churchill (ö. 1965) Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada "Bir damla petrol bir damla kandan daha kıymetlidir." demiştir. Yine o "Petrol alanlarına egemen olmak bir varlık şartıdır" ifadesini kullanmıştır. Fransız devlet adamı Clemenceau "Bugünkü savaşlarda petrol, damarlardaki kan kadar zorunludur." diye yazmış; Lord Curzon da savaşta zafere petrol alanlarını elde ederek ulaştıklarını söylemiştir.¹⁵

Petrolü olan Ortadoğu ülkeleri ile Batılı gelişmiş devletlerin XX. yüzyıl boyunca sürdürdüğü ilişkilere bakılırsa –ki kitle iletişim araçları hemen her gün bu irtibatı gösteren haberler vermektedir– XX. yüzyıl boyunca dünyayı kan gölüne çeviren Batılı ülkelerin "petrolün yanlış ellere (?) geçmemesi için"¹⁶ Ortadoğu'da acımasız politikalar yürüttükleri açıkça görülür.

F. TEKNOLOJİ ÇILGINLIĞI VE DEĞERLERİN DEĞERSİZLEŞMESİ

Modern çağın önemli bir özelliği de teknolojinin bu asırda oldukça hızlı bir şekilde gelişmesi; modern hayatın neredeyse bütünüyle teknolojik ürünlerin çerçevesinde yaşanmasıdır. Evde, işte ve hatta artık dışarıda insanlar neredeyse bütün vakitlerini elektronik aletlerle geçirmektedir. Televizyon, radyo, dvd player, uydu yayınları, bil-

15 Bilgehan Emekler, Nihal Ergül, "Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik", *Bilge Strateji*, I, 3, 2010, s. 64. http://www.bilgestrateji.com/store/dergi3/emekler_ergun.pdf (08. 03. 2011)

16 "Oil is energy; energy is money; money is control; control is power. Oil in the wrong hands is money misspent and control corrupted; control corrupted is power abused; power abused is force missued. / Petrol enerjidir; enerji para, para kontrol, kontrol ise güçtür. Yanlış ellerdeki petrol paranın israfı; kontrolün bozulmasıdır; bozulmuş kontrol, gücün kötüye kullanımınıdır; gücün kötüye kullanımı, kuvvet kayıdır". Bk. Edward Friedland vdğ., "Oil and the Decline of Western Power", *Political Science Quarterly*, XC, 3, 1975, s. 437.

gisayar, laptop, internet, mp3, cep telefonu ve kamera gibi ürünler insanların bütün hayatını kuşatmış vaziyettedir.

Teknolojik ürünlerin insanların hayatını kolaylaştırdığı ve pek çok faydalarının olduğu muhakkaktır. Bununla birlikte insanların merhametsiz oluşlarında, başkalarına karşı empati kuramamalarında, çevrelerine karşı duyarsızlaşmalarında, zulmü kanıksayıp içselleştirmelerinde ve zulme karşı tepkisizleşmelerinde tesirleri olduğu da söylenebilir. Şöyle ki dünyanın herhangi bir bölgesinde doğal afet sonucu ya da zalim bir ülkenin saldırısı neticesinde yüzlerce insanın öldüğü bir günde pek çok kanalda eğlence programları yayınlanabilmektedir. Çocukların ya da yetişkinlerin izlediği çizgi filmlerde ya da dizilerde şiddet görüntülerine yer verilmekte, gerçek olmasa da pek çok kişi kolayca hiç uğruna öldürülmektedir. Toplumun önemli bir kesimi yokluk yoksulluk içinde yaşarken magazin programlarında zenginlerin debdebe içindeki hayatları gözler önüne serilmekte ve televizyon kanalları arasındaki reyting savaşı uğruna nice insanların en mahrem hayatlarına pervasızca girilmektedir.

İnternet günümüz dünyasının en mühim yeniliklerinden biridir. Fakat yine internet pek çok sakıncalı içeriği bünyesinde barındıran bir sistemdir. Çocuklar ve gençler internette şiddet içerikli oyunlar oynamakta, cinsel içerikli sitelerde gezinmekte, kumar oynamakta, sigara ve uyuşturucuya yönelmekte, kötü niyetli kişilerin kurduğu tuzaklara muhatap olmaktadır. Neticede gençler geleneksel köklerinden kopmakta, kültürel yozlaşmaya uğramakta, şiddete eğilimli bireyler olmakta ve çevresine karşı duyarsızlaşmaktadır.

Kanaatimizce teknolojinin suistimaliyle toplumların manüpüle edilmesi teknolojik ürünlerin en önemli zararlarından birisidir. Zira hayatımızın merkezine yerleşen televizyon ve internet vasıtasıyla dünyanın “merhametsiz güçlülere” kendi menfaatleri doğrultusunda insanları yönlendirmektedirler. Birkaç örnek vermekle yetinelim: İsrail, Gazze’de açlık ve sefaletle mahkum ettiği insanlardan bazıları tepki verdi diye binlerce suçsuz sivili, çocuğu ve kadını fosfor bombalarıyla öldürüyor; ancak televizyonlardan Filistinliler’in meşru seçilmiş temsilcileri terörist grup olarak lanse ediliyor. Amerika’nın Irak’ta, Libya’da ve Sudan’da petrole hakim olmak için yaptığı operasyonlarda binlerce suçsuz insan öldürülüyor; ancak televizyonlardan Amerika’nın bu ülkelerdeki özgürlük mücadelelerine destek verdiği propagandası yapılıyor. Hasılı teknoloji pek çok faydasına rağmen merhametsizlerin elinde merhametsizliğin bir aracı haline geliyor.

XX. yüzyıl boyunca sanayi devrimiyle birlikte gelişen teknolojinin sirayet ettiği bir başka alan da silah sanayisidir. Bugün dünya üzerinde sayısı bilinemeyecek kadar çok gelişmiş silah ve savaş aleti çeşitli grupların ve saldırgan devletlerin elinde birer ölüm makinesi olarak durmaktadır. Bu silahların dünyaya insan hakları ve demokrasi getirmek iddiasındaki gelişmiş ülkelerde yani Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

üyesi beş ülke (Çin, Fransa, Rusya, İngiltere ve ABD) ile Almanya'da üretilerek doğal kaynakların sömürüldüğü üçüncü dünya ülkelerine pazarlanması dünyanın içinde bulunduğu trajik halin açık göstergesidir. İfade edildiğine göre mevzubahis devletler dünya silah ticaretinin % 90'dan fazlasını gerçekleştirmektedirler.¹⁷

II. MODERN ÇAĞDAN BAZI MERHAMETSİZLİK MANZARALARI

A-Savaşlarda Sivillere Yönelik Şiddet: "XVIII ve XIX. yüzyıldaki savaşlarla XX. yüzyılın başındaki savaşlarda kayıpların ancak yarısı sivillerden oluşmaktaydı. Oysa bu yüzyılda bu oran gittikçe artmaktadır. II. Dünya savaşında sivil ölümler toplam ölümlerin üçte ikisini oluştururken 1980'lerin sonunda sivil kayıpların toplam kayıplara oranı neredeyse %90'a çıkmıştır."¹⁸ Yani siviller çatışmaların doğrudan hedefi olmuşlardır."Günümüzde şehit askerlere devlet törenleri düzenlenir, adlarına dikilecek anıtların tasarımları için uluslararası yarışmalar düzenlenirken, öldürülen siviller umursanmaz, sayıları tutulmaz. Amerika'da, Vietnam'da ölen askerlerinin sayısının 53 bin olduğunu okul çocukları bilirken, belki yarısından fazlası sivil, 1 milyonun üstünde Vietnamlı'nın öldürüldüğünün farkında değildirler."¹⁹

B- Savaşlarda Çocuklara Yönelik Şiddet: "Geçtiğimiz son 10 yılda (90'lı yıllar), 2 milyondan fazla çocuk savaş bölgesinde ölmüştür. Geçtiğimiz son 10 yılda, 4 milyondan fazla çocuk kalıcı olarak sakatlanmıştır. Afganistan'da her iki saatte bir kişi, mayın nedeniyle yaralanmakta ya da ölmektedir. Savaş nedeniyle çocukların çoğu, tıbbi bakım olmadan ve çoğu zamanda yalnız yaşamaktadır. 1 milyon çocuk yetim kalmıştır. 12 milyon çocuk güvenlik nedeniyle evlerinden ayrılmış bunların üçte biri ise mülteci kamplarında yaşamaktadır."²⁰ "Çocuklara işkence ve tecavüz yaygındır. Bu tür suçlar özellikle etnik kökenli çatışmalarda görülmektedir. Örneğin Ruanda'daki soykırımında 8 yaşından büyük her kıza tecavüz edilmiştir."²¹ Ruanda'da rakip kabile mensuplarının yaptığı Bosna'da Avrupalı Sırpların yaptığı unutulmamalıdır.

C- Aile İçinde Kadına Yönelik Şiddet: "Dünya Sağlık Örgütü tarafından 10 ülkede (Bengladeş, Etiyopya, Japonya, Brezilya, Peru, Namibya, Samoa Adaları, Sırbistan - Karadağ, Tayland, Tanzanya) 24.000 kadın ile görüşülerek gerçekleştirilen araştırmaya göre, eşleri tarafından fiziksel şiddete maruz kalan kadınların oranı %13 - 61, cinsel şiddete uğrayan kadınların oranı %6 - 59, duygusal şiddetle karşılaşan kadınların oranı ise %20 - 75 aralığındadır. Yapılan bir diğer araştırma, Amerika Birleşik

17 Çiğdem Çağlayan, "Çocuk ve Savaş", http://www.ttb.org.tr/yeni_yayin/savas_cocuklar/3.htm

18 Çiğdem Çağlayan, "Çocuk ve Savaş", http://www.ttb.org.tr/yeni_yayin/savas_cocuklar/3.htm

19 Gündüz Vassaf, "21. Yüzyıl Savaşları", 07.05.2006 Radikal

20 Çiğdem Çağlayan, "Çocuk ve Savaş", http://www.ttb.org.tr/yeni_yayin/savas_cocuklar/3.htm

21 Çiğdem Çağlayan, "Çocuk ve Savaş", http://www.ttb.org.tr/yeni_yayin/savas_cocuklar/3.htm

Devletleri'nde (ABD) her 15 saniyede bir kadının, genellikle kocası/partneri tarafından dövülmekte olduğunu ortaya koymuştur. ABD'de yapılan bir araştırma ile 1 yıllık süre içerisinde şiddete maruz kalan kadınların %59'unun ciddi psikolojik sorunlar yaşadığı tespit edilmiştir.²²

Doğacak çocuğun cinsiyeti yüzünden yapılacak kürtaj ve doğum sonrası kız bebeklerin öldürülmeleri sonucunda kaybolan kadın sayısı 60 milyondan fazladır. Kenya'da haftada bir kadın eşi ya da erkek arkadaşı tarafından öldürülmektedir. İspanya ve İngiltere'de de benzer sonuçlarla karşılaşmaktadır. Zambiya'da bu sayı haftada beş kadına çıkmaktadır. Bangladeş'te tüm maktüllerin yarısı eşi tarafından öldürülen kadınlardır.²³

"Kadınların erkek partnerlerinden gördükleri şiddet konusunda ölçülebilir olaylarda dünya ortalaması gelişmişlik düzeyine bağlı olarak %3 ile %52 arasında değişmektedir. Bu oran Kanada'da %29 olurken, Mısır'da %35, Nükaragua'da %52, Kenya'da %58 olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar ikinci olarak tecavüz ve cinsel zorlama gibi cinsel şiddet olaylarına maruz kalmaktadır. Amerika'da bu oran %15 civarındadır. Küçük kızların cinsel obje olarak kullanılması olaylarında dünya ortalaması %7 ile %36 arasında değişmektedir. Avrupa'da da durum farklı değildir. (...) İspanya'da 2006 yılında 60 kadın eşlerinin saldırısı sonucu hayatını kaybetmiştir. (...) Kadınlardaki alkol bağımlılığının pek çok nedeni olmakla birlikte %40'ının nedeni yaşadıkları sürekli şiddettir. Kadın psikiyatri hastalarının %30 ile %50'sinde şiddete maruz kalma öyküsü bulunmaktadır. Kadınlardaki intihar girişimlerinin %50'sinde ise yaşanan bir dayak öyküsü bulunmaktadır."²⁴

D- Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet: (Avrupa'da yapılan bir araştırmada)

"Bir intihar girişiminde bulunan deneklerle yapılan görüşmeler sonucunda, bu deneklerin 18 yaşından önce %35'inin cinsel suistimale, %18'inin şiddetli fiziksel istismara, %27'sinin ihmale, %34'ünün anne-baba tarafından antipatik davranışlara, %37'sinin ilgisizliğe ve %31'inin ise aile içi şiddete maruz kaldığı tespit edilmiştir. Diğer çocukluk güçlüklerinin etkileri kontrol edildiğinde sadece, fiziksel ve cinsel suistimalin bağımsız olarak tekrarlanan intihar girişimleri ile ilişkili olduğu gözlenmiştir. Çünkü cinsel veya fiziksel suistimale karşı korunmasızlık olasılığının oranı, tekrarlanan intihar girişimleri ve kendine zarar verme arasında en yüksek olarak tespit edilmiş ve sonuç olarak cinsel

22 <http://www.ksgm.gov.tr/Pdf/kadinayonelikailleicisiddetlemucadeleulusaleyemplani.pdf>

23 <http://www.aileicisiddet.net/egitim/set/KYAIS.pdf>

24 Coşkun Halıcı, *Gazete Haberlerinde Kadına Yönelik Şiddet: Posta ve Takvim Gazetelerinde Kadına Yönelik Şiddet Haberleri Üzerine Bir Araştırma*, ANAÜSBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007, s. 35.

ve fiziksel suistimalin önemli ölçüde ve bağımsız olarak tekrarlanan intihar davranışı ile ilişkili olduğu gözlenmiştir.”²⁵

(Türkiye’de yapılan bir araştırmada) “Araştırmaya katılan toplam 10121 yetişkinden (bunlardan 5441 kişi 2001 yılında ve 4710 kişi de 2003 yılında araştırmaya dahil edilmiştir.) %76.69’u (2003’de %60’ı) çocukken şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Bu oran kadınlarda %69, erkeklerde %82’dir. Çocukken şiddete maruz kaldığını belirtenlerin yerleşim biçimine göre dağılımı ise, şehir merkezinde %74.35 (2003’de %57), gecekondu da %84 (2003’de %71) ve kırsalda %84 (2003’de %71) oranındadır. Bu sonuçlar zaman içinde çocuklara yönelik şiddetin azalma eğilimi içinde olduğunu göstermektedir. Gerçekten son elli yıl içinde şiddete maruz kalma oranının %80’lerden %54’e gerilediği gözlenmektedir. Ancak bu oran gelişmiş ülkeler dikkate alındığında yine de çok yüksektir.”²⁶

Dünya Kaynaklarının Paylaşımında Adâletsizlik: “Dünyanın en zengin iki kişinin toplam serveti tüm az gelişmiş ülkelerin servetinden çoktur. Dünyanın en varlıklı 200 kişinin serveti dünya nüfusunun % 41’nin toplam gelirinden daha fazladır. Yine dünyada 1.2 milyar insan günde 1 doların altında parayla geçinmeye çalışmaktadır.”²⁷ Hasılı dünya kaynaklarının paylaşımında korkunç bir adaletsizlik vardır.

III. MODERN DÜNYA NEDEN MERHAMETSİZ?

A- İNSAN, YAŞADIĞI ÇEVRENİN İNSANIDIR

XX. yüzyılın hususiyetlerini izaha çalıştığımız bölümde de açıkça görüldüğü gibi bu asır başından sonuna savaş, ölüm, kan, gözyaşı ve işkence ile geçmiş ve teknolojik imkanların da gelişmesiyle bütün toplumlar bunları görür hale gelmişlerdir. Neticede insanlar yaşadıkları dünyadaki bu zulümleri görmekte ve eğer kalp eğitimi tam olarak gerçekleştirilmemişse bunlardan menfi yönde etkilenmektedir. Yani çevre, insan davranışlarını etkilemektedir. Örneğin çocuk suçluluğu hakkında yapılan bir değerlendirmede şöyle denilmektedir: “Ceza hukukuna göre suç, yasanın cezalandırdığı harekettir. Ancak çocuk suçluluğunda her ne kadar ergenlik, bazı kalıtsal etkenler ve beden kusurlarının suçluluğunda etkili olabileceği teorileri destek görüyorsa da, günümüzde daha çok çevre faktörlerinin etkili olduğu kabul edilmektedir. *Sevgi yoksunluğu, yanlış veya eksik eğitim, baskıcı disiplin yöntemleri, çocuk istismarı, iç ve dış göçlerin oluşturduğu kültür çatışmaları, gecekondulaşma, yöresel gelenek ve*

25 Sezer Ayan, *Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet*, CÜSBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007, s. 195.

26 Sezer Ayan, *Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet*, s. 223.

27 Çiğdem Çağlayan, “Çocuk ve Savaş”, http://www.ttb.org.tr/yeni_yayin/savas_cocuklar/3.htm

görenekler, ekonomik bunalımlar, çocuğun çalışmak zorunda kalması, parçalanmış aileler, ailede suçlu birey örnekleri ile kitle iletişim araçlarındaki şiddet ve suçlarla ilgili programlar çocukları suça iten nedenler arasında sayılabilir.”²⁸

B- İDEOLOJİK EĞİTİM (BEYİNİ EĞİTİP KALBİ İHMAL)

XX. yüzyıla hakim toplumlar ne yazıkki ideolojilerin yoğun propagandasına maruz kalmış ve onların eğitim sisteminden geçmiştir. Bir kısmından yukarıda bahsettiğimiz bu ideolojilerin en bariz özelliği ise insanı tamamen maddi bir yaratık olarak görüp bu yönünü geliştirmeyi amaçlamaları ve insanın duygu dünyasını ihmal etmeleridir. Beyni eğitilen ancak kalbi ihmal edilen insan sonuçta çevresine ilgisiz, saldırgan ve merhametsiz bir hale dönüşmektedir. XX. yüzyılın mazlum insanların en büyük talihsizliği bu asırda dünyaya hakim olanların büyük kısmının böyle olmasıdır. Amerikalı, Avrupalı, Rus, Çinli ve diğer hakim milletlerin dünyanın geri kalmış toplumlarına yaşattıkları bunca sıkıntıya rağmen insanlıklarını gösterecek ufacak bir tepki dahi göstermemelerinin bir sebebi de kanaatimizce aldıkları ideolojik katı eğitimidir. *Kur’an* hakim milletlerin mesela Müslümanlardan neden rahatsız olduklarını şöyle ortaya koymaktadır: **“Sen dinlerine uymadıkça, ne Yahudiler ve ne de Hristiyanlar asla senden razı olmazlar. De ki: “Allah’ın yolu asıl doğru yoldur.” Sana gelen ilimden sonra, eğer onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, bilmiş ol ki, Allah’tan sana ne bir dost, ne bir yardımcı vardır.”²⁹**

C- MERHAMETSİZLERE KARŞI KOYACAK GÜÇ OLMAMASI

XX. yüzyılda yapılan haksızlıkların karşısında dik duracak ve karşı koyacak bir devlet ya da organizasyonun bulunmaması mazlum halklar için bir başka talihsizliktir. 24. 09. 1945’te Dünya barışı ve güvenliğini korumak amacıyla kurulduğu iddia edilen Birleşmiş Milletler geçen 65 yıl içerisinde mazlumlardan daha çok zâlimlerin kontrolünde bir yapı olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Amerika’nın Afganistan ve Irak’ta, Rusya’nın Kafkaslar’da, İsrail’in Filistin’de, İngiltere’nin ve Fransa’nın sömürgelerinde ve Çin’in Doğu Türkistan’da yaptıklarına etkili bir karşı çıkışla dur diyebilecek bir İslam ülkesinin bulunmaması üzüntü vericidir. Bu itibarla Türkiye’nin son yıllardaki gelişim trendini aksatmadan sürdürmesini sağlamak mazlumlar adına bir umut olacaktır.

D- AİLENİN YIKILMASI

Aile insanın ilk eğitildiği yerdir. İnsanlar hayata ilk önce ailede hazırlanırlar. Duyguları aile içinde şekillenir. Çocuklar anne babalarının davranış biçimlerini gözlemleyerek başkalarına karşı nasıl bir tavır içinde olacaklarını öğrenirler. Maalesef XX. yüzyılda

28 http://www.iem.gov.tr/iem/index.php?menu_id=88

29 el-Bakara, 2/120.

dejenerasyona uğrayan önemli toplumsal yapılardan biri de ailedir. Medyanın gayrimuşerri ilişkileri özendirmesinin, Batılı aile yapısının özendirilmesinin, sorumluluk yerine özgürlük kavramının öne çıkarılmasının, geleneklerin tahkir edilmesinin ve dinî duyguların zayıflatılmasının etkisiyle son yüz yıl içerisinde ülkemizdeki ailelerin derin buhranlar yaşadığı görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2009 yılında 114. 162 aile boşanmıştır.³⁰ Bu boşanmalar neticesinde nice çocukların ruhsal sorunlar yaşadığı, hatta bu çocuklardan önemli bir bölümünün sokaklarda yaşamaya başladığı ve kimi çiftlerin boşandıktan sonra da karşılıklı şiddete başvurdukları görülmektedir. Sokak çocukları hakkında hazırlanan bir raporda bu çocukları sokağa iten temel sebeplerin başında ailevi problemlerin yer aldığı açıkça belirtilmektedir.³¹ Netice itibariyle ailenin zarar görmesi topluma suçla yakın çocuklar olarak geri dönmektedir.

E- ALKOL VE UYUŞTURUCU KULLANIMI

Alkol ve uyuşturucu (esrar, eroin, kokain, bally, tiner, uhu, ecstasy, çakmak gazı vs.) Allah'ın en büyük lütuflarından biri olan insan aklını ve iradesini etkisizleştirdiği için bunları kullananlar çoğu zaman iradesiz davranışlar sergilemekte ve suç işlemeye, şiddete başvurmaya daha yatkın olmaktadır. Maalesef bu tür maddelere bağımlılık yaşı dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de giderek düşmektedir. Dolayısıyla suç ve şiddet potansiyeli taşıyan insan sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Yapılan araştırmalara göre "ülkemizdeki genel suçların %66'sı, trafik kazalarının %61'i, cinayetlerin %85'i, boşanmaların %80'i, akıl hastalıklarının %50'si alkol ve uyuşturucudan kaynaklanmakta ve alkolün etkisiyle gerçekleşen intihar olayları içmeyenlere göre %58 daha fazla olmaktadır."³²

IV. SONUÇ: MERHAMETSİZLİKLE MÜCÂDELE

Dünya üzerinde her vakit merhametsiz birilerinin ya da toplumların varolacağını kabul etmek gerekir. Hâbil ile Kâbil'in yaşadıklarını göz önüne alırsak dünya kuruldu kurulu şiddete meyilli birilerinin varolduğu anlaşılır. Ancak dünyanın mevcut hali pek ümit vermese de insanlığın yararına çalışan kişi ve kurumların faaliyetleri, yeryüzüne merhamet sahibi toplumların yeniden hakim olabileceğini düşündürmektedir. Âlemlere rahmet Hz. Muhammed (s.a.s.)'in sünnetinden istifadeyle bu meyanda biz de bazı önerilerimizi arzetmek istiyoruz:

İslam'ın Merhamet Eğitimi: Hz. Peygamber hem Mekke hem de Medine hayatı boyunca Müslümanlara mütemadiyen merhamet duygusunu aşılamaaya çalış-

30 *Evlence ve Boşanma İstatistikleri 2009*, TÜİK, s. 56.

31 http://www.yesilay.org.tr/Raporlar/Sokak_Cocuklari_Raporu.pdf

32 Şuayip Özdemir, "Alkol ve Uyuşturucunun Zararları ve Gençliğin Alkol ve Uyuşturucudan Korunmasında Alınması Gerekli Önlemler", *Diyanet İlimi Dergi*, 40, 4, 2004, s. 104.

mıştır. *Kur'an*'da sürekli olarak merhamet vurgulanmış; Hz. Peygamber ashâbına şefkat eğitimi vermiştir. لعن النبي صلى الله عليه وسلم من مثل بالحيوان **“Resûlullah hayvanlara işkence edene lanet etmiştir”**³³, نهى النبي صلى الله عليه وسلم أن تصير البهائم **“Resûlullah hayvanların bağlanıp hedef haline getirilerek öldürülmesini yasakladı”**³⁴, من لا يرحم **“İnsanlara merhamet etmeyen kimseye Allah merhamet etmez”**³⁵, لا يرحم الله **“İnsanlara merhamet etmeyen kimseye Allah merhamet etmez”**³⁶, ارحموا من في الأرض **“Siz yerdekilere merhamet edin ki göktekiler de size merhamet etsin.”**³⁷ hadisleri ve daha yüzlercesi Resûlullah'ın ümmetine sık sık merhamet duygusu aşıladığını göstermektedir. O halde Türkiye'den başlamak üzere insanlığın merhamet duygusunu geliştirmek için çalışmalar yapılmalıdır. Bu sebeple XX. yüzyılın maddeci ideolojilerinin yerine İslam'ın güzellikleri dünyaya tanıtılmalıdır. Bu anlamda millî ve milletlerarası eğitim kurumları teşkil ettirilmeli; âlemlere rahmet Hz. Muhammed (s.a.s.)'in merhamet sünneti çocukluktan itibaren insanlara öğretilmelidir.

B- Güçlü Aile Güçlü Toplum: Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sürekli vurguladığı ve ümmetine tavsiye ettiği hususlardan birisi de aile kurmaları; evlenip güzel nesiller yetiştirmeleridir. Evlenmenin gerekliliği boşanmanın kerihliği hakkında yüzlerce haber, hadis kitaplarının en-nikâh ve et-talâk bölümlerinde nakdedilmiştir. Dolayısıyla nebevî sünnetin de delâletiyle günümüzde aile müessesesinin mukâvemeti artırılmalı, anne babalar bilinçlendirilmeli, eşlerin karşılıklı muhabbet ve hürmeti teşvik edilmeli, ailenin zorluklara karşı ortak mücâdelesini temin edilmeli, alkol ve uyuşturucu ile savaşılmalı ve yoksulluğun azaltılması sağlanmalıdır. Çünkü yukarıda da arzettiğimiz üzere parçalanmış ailelerin önemli bir bölümünün çocukları gerekli rehabilitasyon çalışmaları yapılmadığında toplum için birer tehlike haline gelebilmektedir.

C- İslam Dünyası'nda Birliğin Sağlanması: Malum olduğu üzere Hz. Peygamber (s.a.s.) 13 yıllık Mekke hayatının ardından Medine'ye hicret ederek siyâsî bir güç haline gelmiş, döneminin merhametsiz güçlüleryle amansız bir mücâdele vermiş ve 10 yıl gibi kısa bir sürede çevresine İslam merhametinin hâkimiyetini yaşıtmıştır. O halde mevcut merhametsiz küresel aktörlerin (devletlerin ve kuruluşların) karşısında durabilecek güçlü devlet ve kuruluşlar oluşturulması gerekmektedir. Bunun için İslam ülkelerinin hem münferit hem toplu halde gelişmeleri ve doğru politikalarla birlik içerisinde kalkınmaları gerekir. Elleriindeki kaynakların Batılı güçler tarafından sömü-

33 Buhârî, *el-Camiu's-Sahîh*, V, 2100; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 72; İbn Hibbân, *Sahîh*, XII, 434.

34 Dârimî, *Sünen*, II, 113; Buhârî, *el-Camiu's-Sahîh*, V, 2100; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 72.

35 Buhârî, *el-Camiu's-Sahîh*, VIII, 7.

36 Müslim, *el-Camiu's-Sahîh*, IV, 1809.

37 Tirmizî, *Sünen*, IV, 323.

rülmesine imkân vermemeleri için dayanışma içerisinde hareket etmeleri icab eder. İslam toplumlarının etkili birliği ve merhametsizlerle mücâdelesini bir hayal değildir. Allah Teâlâ bunu bizlere *Kur'an*'ında açıkça emretmiştir: “**Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin!**”³⁸ Burada Mehmet Akif'in şu dizelerine de yer vermek istiyoruz:

Girmeden tefrika bir millete düşman giremez

Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez

D- Sivil Toplum Örgütlerinin Faaliyetleri: Müslümanlar sivil toplum örgütlerinin çatısı altında örgütlenmeli ve dünyaya İslam merhametini tanıtmak için çalışmalar yapmalıdır. Afrika'da, Asya'da, Çin'de ve Ortadoğu'da mazlum halklara yardım faaliyetleri organize edecek kuruluşlara destekler sağlanmalıdır. Ayrıca dünya siyasetine etki edebilecek güçlü düşünce kuruluşları teşkil ettirilmeli ve Batı dünyasında İslamofobia ile mücâdele edilmelidir. Bunun için güçlü ve yaygın izlenme ağına sahip medya kuruluşlarına da sahip olunmalı; varolanlar desteklenmelidir. Bugün yeryüzü Müslümanlarının bir taraftan zulme maruz kalırken diğer taraftan terörist gibi takdim edilmeleri ve suçlu sayılmalarının altında yukarıda saydığımız örgütlere sahip olmalarının yattığı bir hakikattir.

38 Âl-i İmrân, 3/103.

OTURUM BAŞKANI- Evet, muhterem Dr. İshak Emin Aktepe'ye bu kısaltması sebebiyle tam takdim edemediği, üzerinden yüzeysel geçtiği ama aslında her birinin ayrı ayrı uzun uzun tartışılması gereken konular hususunda bize en azından başlıklar sundu.

Küresel boyutta merhametsizlikten söz etti.

Aynı zamanda tabii bunu toplumunun en küçük birimi olan aileden de başlatmak lazım. Aile içinde de merhametsizlik var, çocuklara karşı merhametsizlik var, kadınlara karşı merhametsizlik var. O büyük ailenin, tarım toplumunda gördüğümüz o büyük ailenin parçalanmışlığı var. Çekirdek aile haline gelmiş olma var. Hısım akrabanın birbirini artık uzun zaman, yıllarca görmemeleri olayı var. Yeğenlerini tanımayan dayılar, amcalar var. Bütün bunların nasıl önüne geçilir, nasıl kaynaşma sağlanır bir de bunun projesi üzerinde de müzakerelerde belki durulacaktır inşallah.

Çok teşekkür ediyorum bu değerli tebliği için İshak Emin Bey'e.

Şimdi, Günümüzde Aile İçi İlişkilerde Merhamet Eğitimi konulu tebliğini sunmak üzere sözü Belgin Aydın Hanımefendiye veriyorum.

Buyurun hocam.

2- GÜNÜMÜZDE AİLE İÇİ İLİŞKİLERDE MERHAMET EĞİTİMİ

Belgin AYDIN

Diyaret İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanı

Günümüz dünyasında , maddî imkanların çoğalmasına rağmen , insanî değerlerin azaldığı görülmektedir. Son yıllarda , cinayet , şiddet , tecavüz , hırsızlık suçlarının arttığını görüyoruz. Bütün bunlar bize , “Acaba insanlarda merhamet duygusu mu azalıyor?” sorusunu sordurmaktadır.

Şiddet , öfke , saldırganlık , haksızlık , zulüm gibi insanı yok eden davranışları engelleyecek , ilişkilerimizin temeline sevgi ve yardımlaşmayı koyacak duygulardan biri de merhamet duygusudur.

Merhamet nedir?Merhamet, insanı kendine ve kendinin dışındakilere iyilik ve yardım etmeye yönlendiren acıma duygusudur. Merhamet sıradan bir acıma duygusu değildir. Merhametten , bütün yaratılmışlara sevgi ve şefkatle yaklaşma , onları kötülükten ve zulümden koruma ve kurtarma , yardım etme , başışta bulunma , affetme gibi güzel huy ve davranışlar ortaya çıkar.

Merhamet , sevgi , saygı , sabır , doğruluk vb. gibi yaşanarak öğrenilen duygulardandır. Merhamet duygusu , ancak sevginin , saygının , şefkatin , hoşgörünün , yardımlaşmanın , yaşandığı eğitim ortamlarında gelişebilir. Yani baskı , korku , kin , tehdit , nefret , oç alma gibi duyguların hakim olduğu ortamlardan merhametli insan yetişmesi zordur. Sevgi sevgiyi , korku korkuyu , merhamet merhameti doğurur.

Malum olduğu üzere Kur’an’da rahman sıfatı âlemlerin rabbine mahsustur, başka hiçbir varlık için kullanılmamıştır. Rahman, en uzak geçmişe doğru bütün yaratılmışlara sonsuz ve sınırsız lütuf, ihsan ve rahmet bahşeden demektir. Rahman, rahmetiyle mua-

mele ederken buna mazhar olan varlığın hak etmesine, layık olmasına bakmaz. Rahîm, çok merhametli, rahmeti bol demek olup bu sıfatla kullar da nitelenebilir. Rahîm sıfatı Allah'ın insanlara gelecekte elde etmek üzere hak ettikleri, layık oldukları sınırsız rahmetini, merhametini ifade etmektedir.¹

Yüce Allah'ın insanları bilgilendirmesi, onlara rehber ve şifa olacak bilgiyi göndermesi bir rahmettir. Kur'an kendini bir rahmet olarak tanımlamaktadır: **"Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerine bir şifa, müminler için bir rehber ve rahmet gelmiştir."**² Kullarına akıl vermesinin yanı sıra hidayet rehberi peygamberler göndermesi de O'nun sonsuz rahmetinin bir tezahürüdür. Yüce Allah Rasûlüne şöyle hitab ediyor: **"(Rasûlüm)! Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."**³ Ayette Hz. Peygamber'in sadece insanlığa değil bütün âlemlere rahmet olmasından bahsediliyor. Yine başka bir ayette: **"Andolsun size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O size çok düşkün müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir."**⁴ Bu ayetten açıkça anlaşıldığına göre sevgili Peygamberimiz, ümmetinin azab görmesi şöyle dursun zahmet çekmesinden dahi üzüntü duyar. Ümmetinin sıkıntısı onun da sıkıntısı, sevinci onun da sevincidir.⁵ Yüce Allah'ın kullarına merhametli olduğu gibi Peygamberi'nin de ümmetine şefkatli ve merhametli olduğunu görüyoruz.

Kur'an ahlakını benimseyen ve Rasulullah'ın örnek kişiliğiyle kendi tavır ve davranışlarına yön veren müminler, birbirlerine karşı merhametli olmalıdır. Peygamberimizin diliyle bütün müminler birbirlerine merhamette, muhabbette, lütufta ve yardımlaşmada sanki bir vücut gibidirler. Öyle ki bu vücudun bir organı hastalanınca vücudun diğer bütün organları hasta olanın acısına ortak olurlar.⁶ Yine Rasulullah **"Yeryüzündekilere merhamet edin ki gökte olanlar da size merhamet etsin."** buyurmuştur.⁷ Allah Rasûlü'nün bu ifadesinde merhametin bir ucu insana diğer ucu Allah'a uzanan bir süreç olması çok önemlidir. Mahlûkata karşı merhamet kalbin inceliğidir. Kalpteki bu yumuşaklık ise iman alametidir. İnsanlar arasında en büyük mutluluğun ve huzurun kaynağı olan muhabbet ve şefkat ancak merhametle beslenir. Dolayısıyla Allah'ın rahmetine layık olmak isteyen kimse hayatın her anında şefkat ve rahmeti elden bırakmamak zorundadır. Diğer taraftan Allah rızasına ters düşecek davranışlara

1 Komisyon, *Kuran Yolu*, Ankara 2007 c. 1/s. 58.

2 Yûnus, 10/57.

3 Enbiyâ, 21/107.

4 Tevbe, 9/128.

5 Algül, Hüseyin, *Peygamberimiz Şemâilî Ahlak ve Adabı*, İstanbul 2010, 72.

6 Buhârî, Edeb, 27.

7 Ebû Davud, Edeb, 48.

merhamet göstermek hakiki merhamet anlayışı ile bağdaşmaz.” ***Ailenizi yakatı insanlar ve taş olan cehennemden koruyunuz.***”⁸ buyururken Cenab-ı Allah merhameti dengeli kullanmayı ve asıl merhametin bizleri dünya ve ahiret mutluluğuna götüren bir süreç olmasını istemiştir.

Sevginin ve merhametin en yoğun olduğu ya da olması gereken yer aile ortamıdır. Nitekim Cenab-ı Allah bu hususta şöyle buyuruyor.” ***Yine sizin içinizden kendileriyle huzur bulasınız diye kendi türünüzden eşler yaratması, aranızda sevgi ve merhameti yerleştirmesi de O’nun ayetlerindedir. Şüphesiz bunda düşünecek bir topluluk için alınacak ibretler vardır.***”⁹ Bu sevgi vesilesiyle hayatımızda birçok değişiklik oluyor, yeni bir ev inşa ediliyor. Birbirini hiç tanımayan insanların yeni ufuklara yelken açması ve eşler arasındaki bu eşsiz sevgi-merhamet Allah’ın insanlara rahmetinin delillerindedir. Allah’ın merhameti olmasa ve O’nun insana bahşettiği sevgi bulunmasa, bu temelden başlayarak tüm hayatı kuşatan sevgi ağı nasıl kurulabilir?

Sevgi ve merhamet ailenin temel taşıdır adeta. Yüce Peygamberimiz kişinin sevdiği kimseye bunu söylemesini öğütlemiştir.¹⁰ Bu bağlamda sevildiğini duymak tabii ki en çok eşlerin hakkıdır. Sözlerin yanı sıra tebessüm ve güler yüz göstermek de sevgiyi göstermenin en pratik yoludur. Peygamberimizin en önemli sünneti olan tebessüm de bir çeşit sadakadır.¹¹ Bu sünnetin filizlenerek dışa yayılacağı yer, toplumun nüvesini teşkil eden aile ocağından başkası değildir. Pekçok kişi modern hayatın yoğun mesaisi içinde yabancılara tebessüm edip nezaket gösterirken, aynı tavır ev halkından esirgemektedir. Bu nedenle eşler ve çocuklar asık çehrelerin, tahammülsüz tavırların muhatabı olmaktadır. Halbuki sevgi ve şefkat ile büyütülmeyen çocuklardan başkalarına rahmet nazarıyla bakmalarını bekleyemeyiz. Aile efradına merhametsiz davrananların diğer insanlara sahte gülücük dağıtmaları da iki yüzlülüğün ötesine geçmeyecektir. Bizim sevgimizi, merhametimizi ilk hak eden ailemiz olduğuna göre, ya onlara da dışarıdaki insanlara davrandığımız gibi güler yüzle davranmalıyız ya da bütün kapasitemizi, dışarıda bitirmemeli bir kısmını da eve saklamalıyız.

Peygamber Efendimiz birbirlerine sevgiyle bakan eşlere Yüce Allah’ın rahmet nazarıyla bakacağı, birbirinin elini sevgiyle tutan eşlerin işledikleri günahların parmaklarının arasından dökülüp gideceği müjdesini vermiştir.¹² Aile kurumunun temelinde şüphesiz sevgiyle birlikte merhamet vardır. Sevginin merhamet olarak tezahürü

8 Tahrim, 66/6.

9 Rûm, 30/21.

10 Ebû Davud, Edeb, 112.

11 Tirmizi, Birr/Sıla, 36.

12 Suyûtî, Celâlüddin, *el-Camiu’s-Sağîr*, Dimeşk 1996, c. I/s. 338.

ailede huzur ortamı oluşturur. Kendisi de âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan Peygamberimizin rahmeti sadece çağdaşlarına değil; asırlar sonrasında, tüm insanlara hatta her varlığa ulaşacak kadar engindir. Onun merhameti gariplerin horlanmasına, yetim çocukların ağlamasına, hayvanların ve diğer canlıların bile zarar görmesine dahi el vermiyordu.

Günümüzde insanlar o kadar merhametten uzaklaştılar ki, nerdeyse birbirlerine tahammül edemez oldular. Hâlbuki merhamet insanları birleştiren şeyleri ortaya çıkarıp onları konuşturabilmektir. Demokratik bir toplum için merhamet olmazsa olmaz bir koşuldur. İnsanların birbirine saygı gösterdiği, dinlediği, anlamaya çalıştığı, birbirinin hikâyesine kulak verdiği, eşit haklar tanıdığı bir toplum olmazsa, merhamet orada kökleşemez ve derinleşemez. Ötekinin de merhamete lâyık olduğunu teslim etmekle demokratik bir nizamın temelleri atılmış olur. Kozmostaki yerimizi iyi tespit edersek her türlü aşırıktan sakınıyoruz. Ne var ki halihazırda bozulma, yozlaşma içindeyiz. Bunun en büyük emarelerinden biri de merhametsizliktir ki, o da büyük felaketlere yol açmaktadır.¹³ İnsanlığa örnek olan ve toplumsal hayata merhamet kavramını öğreten Hz. Peygamber, Allah'ın bir insanı helak etmek istediğinde ondan önce utanma duygusunu, sonra güvenilirliğini, peşinden de merhameti aldığını söylemekte; kalbinden merhameti alınan bir kimsenin ise Allah'ın rahmetinden mahrum kalacağını bildirmektedir.¹⁴ Nitekim bir seferinde çok sevdiği torunlarını öperken gören bedevinin “Biz çocuklarımızı öpüp okşamayız” demesi üzerine “**Allah sizin kalbinizden merhameti söküp almışsa ben sizin için ne yapabilirim ki!**” buyurmuştur.¹⁵ İnsanlara iyiliğin merhametle olacağını bildirirken “**Merhamet ancak şaki kimsenin kalbinden kaldırılır.**”¹⁶ buyurmuştur.

Kur'an'ı çok okuyan kalpler ince olur. Kur'an okumayan, Rasulullah'ın örneğini anlamayan insanlar merhametsizleşir; kalpleri katılaşıyor ve merhametsizliğin tezahürü şiddet olarak ortaya çıkar. Hz. Peygamber (s.a.s.) kız çocuklarının diri diri gömüldüğü hatta kadınların hiçbir sosyal hakkının olmadığı ve kadınlara çok sert davranan toplum içinde yaşamıştı. Allah Rasülü'nün hiçbir şekilde kadına şiddet uygulamadığını aksine kızlarına ve eşlerine karşı o toplumun hiç görmediği bir şekilde oldukça nazik davrandığını görüyoruz. Onun eşlerine ve çocuklarına bile en küçük bir hakaret veya kırıcı bir sözünden bile bahsedilmemiştir. Hatta içinde bulunduğu cahiliye toplumunu sık sık şu sözleriyle uyarmıştır: “**Ey insanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları Allah'ın emaneti**

13 Balaban, Ayfer, “Kemal Sayar İle Söyleşi”, *Diyanet Dergisi*, Ankara 2008.

14 İbn Mace, Fiten, 27.

15 Müslim, Fedail, 64.

16 Tirmizi, Birr/Sıla, 16.

olarak aldınız; onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helal edindiniz. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız onların da sizin üzerinizde hakları vardır."¹⁷ Eşinden yediği dayak yüzünden kolu kırılan, daha da çok gönlü kırılan Abdullah b. Übey'in kız kardeşi Celile isimli bir hanım, Rasulullah'a durumunu anlatınca, "Eşinden alman gereken muhalea bedelini al ve onu serbest bırak" demişti. Bu hâdise aile içi şiddet karşısında Hz. Peygamber'in tavrını göstermesi bakımından anlamlıdır. Görüldüğü gibi "aile içinde olur böyle şeyler" dememiş, kadın olsun erkek olsun şiddet ortamında devam etmelerine izin vermemiştir. Hz. Peygamber'in eşleri de diğer kadınlar gibi kıskançtı, kaprisleri vardı, onlar da kadındı, başka bir şey değildi. Onun hayatında şunu görüyoruz ki eşleriyle ufak tefek dargınlıklar yaşasa bile onlara asla el kaldırmamıştı.¹⁸

Aile içindeki şiddetin kaynağında çeşitli sebepler bulunmaktadır. Farklı özellikleri olan ve farklı çevrelerde yetişen iki cinsin tabii ki hiçbir çaba göstermeden birbirleriyle tam bir uyum göstermeleri mümkün değildir. Güzel bir uyum ancak farklılıkların normal karşılanıp eşlerin birbirlerine sabırlı ve fedakâr davranmalarıyla olur. Bu sabrı ve fedakârlığı göstermeden ailelerin çabucak şiddete başvurup işi sonunda ayrılığa kadar götürmeleri hem Allah'ın muradına hem de Rasulullah'ın sünnetine aykırıdır. Mutluluk huzur ve sükûnet için kurulan yuvalar haksız nedenlerle dağılmamalı, devamı için büyük çaba sarf edilmelidir. Bu noktada Hz. Peygamber'in şu sözleri dikkate alınmalıdır: "**Bir mümin bir mümineye (eşine) nefret beslemesin; çünkü onun bir huyunu beğenmezse de hoşlanacağı başka bir huyu mutlaka vardır.**"¹⁹

Genellikle aile içi huzursuzluğun ortaya çıkması eşlerin birbirlerine karşı kırıcı davranmaları ve kötü söz söylemelerinden ileri gelmektedir. Diğer insanlara güzel davranıp sadece eşine karşı kırıcı ve kötü söz söyleyen Ebu Huzeyfe'ye Peygamberimiz sadece bunun için günde defalarca Allah'tan af dilemesi gerektiğini söylemiştir.²⁰ Diğer yandan iflah olmaz bir şekilde sürekli kötü söz söylemeyi ahlak edinen eş hakkında boşanmayı bir çözüm olarak tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber, Lakit b. Sabra "Uzun bir evliliğimiz bir de çocuk var" demesi üzerine, "Ona nasihat et, eğer onda iyi bir değişiklik görürsen evliliğe devam et." buyurmuştur.²¹

Ebeveyn hem kendileri, hem de çocuklarının sağlığı açısından aile ocağını huzursuzlukların yaşanmasından koruması gerekir. Huzurlu aile ortamının sağlanması için

17 Çetin, Abdurrahman, *Örneklerle Peygamberimiz*, İstanbul 2006, 221. Krş. İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Beyrut 1971, cilt: 4, s. 345.

18 Müslim, Fedail, 79.

19 Müslim, Rada, 61.

20 İbn Mace, Edeb, 57.

21 Ebû Davud, Taharet, 55.

Yüce Allah kullarında gerekli tüm duygusal donanımı yaratmıştır. Allah (c.c.)'in ana babaların kalbine koyduğu dikkat çekici duygulardan biri de evlada karşı sevgi ve şefkat duygusudur. Bu, çocuk eğitiminde son derece önemli bir husustur. Çocuk yetiştirmenin zahmetini çekmek ve onları yetiştirmek ancak sevgi ve merhametle mümkündür.

Çocukların ahlaki gelişiminde sevgi ve merhamete dayanan ilişkilerin önemi ortadadır; erdemli bir toplum erdemli fertlerin bir araya gelmesiyle kurulur. Sevgi ve şefkat gören çocuğun özgüven duygusu daha kolay gelişirken, iyilik kavramının da zihne temel atması mümkün olur. Çünkü şefkat sahibi anne baba, çocuk için sevgi deposu haline gelirken çocuk da ebeveynini memnun etmek için çevresine pozitif duygular yayar. Ayrıca ailesiyle özdeşleşme süreci içinde anne babanın özelliklerini kendinde yansıtan çocuklar ebeveynin غيابında da aynı özellikleri sürdürürler.

Eğitim sırasında şefkatle, yumuşak bir ifadeyle, sevgi ve güvenle çocuğa yaklaşım eğiticiye de çocuğa da rahatlık kazandırır. Tam tersi bir durumda, yani baskı, dayak, şiddet, korkutma gibi cezalandırıcı davranışlarla ise sevgi ve güven ortamı zedelenir veya kaybolur. Bu davranışlar geçici bir süre çözüm olsa da kalıcı davranış değişikliklerine yol açabilir. Çocuğun zamanla eğitimcisine (anne baba yahut öğretmenine vs ...) kin duymasına, öfke beslemesine sebep olabilir. Dışlanmışlık duygusunun yaralayıcı tesiri altında kalan çocuklardaki hasarı tamir etmek hiç de kolay olmamaktadır.

Şiddeti engelleyebilmek için, başta şiddet uygulayanlara karşı gerekli tavrı gösterebilmeliyiz. Çocuklarımızın da birbirlerine karşı incitici sözler kullanmasına engel olmayı, etrafımızdaki insanların bizlere veya birbirlerine sözel ve filli şiddet uygulamalarına müsaade etmemeyi ve bunlara bilinçli bir şekilde karşı koymayı görev bilmeliyiz. Merhamet tohumları ekmeliyiz ki merhamet ekini biçebilelim. Şefkati çoğaltmalıyız ki şiddeti yok edelim. Şu çağda çocuklarımıza yapabileceğimiz iyiliklerden birisi de onları bilgisayar oyunları ve internetin pek çok sakıncalar barındıran sanal yüzüyle değil, gerçek hayatın sahici sesiyle buluşturmaktır. Onlarla hayatın her alanını yaşayarak, çarşı-pazarı, toplumun tüm katmanlarını tanımalarına aracılık etmeliyiz. Gerçek hayatın nerelerde soluk alıp verdiğini, insanların nelere gülüp nelere üzüldüğünü, gerçek hayatın seslerinin ve manevi değerlerin neler olduğunu onlara öğretmeliyiz. Her insan kendine bir yurt arar, insan daima sevgiyi ve şefkati arar. Çevremizde arsızca yükseldiğini gördüğümüz kural tanımazlık ve zalimlik, ancak şefkatin duvarlarına çarpma durdurulabilir. Şefkat evlerimizde, işlerimizde, ilişkilerimizde hükümferma olduğunda, en başta çocuklarımızı layık olduğu gibi sevebilmeyi öğrendiğimizde, onlara "yıkılma sakın!" diyebiliriz. Ancak layıkınca sevilmiş çocuklar bir bıçağın kanatabileceğini, kötü bir sözün can yakabileceğini bilebilir. Ancak kâinatı, yurdunu, insanları sevebilen anne

babalar; çocuklarına hayatın güzelliklerini açabilen anne babalar, başkalarını incitmenin bir insan için ne büyük bir kötülük olduğunu kavrayabilirler.²²

Şiddeti sadece fiziksel olan ile sınırlı görmemek gerekir. Cenab-ı Hakk'ın birbirlerinin örtüsü olarak nitelediği eşlerin kendilerinde kalması gereken mahrem sınırlarını başkalarına yaymaları da ciddi bir manevi şiddettir. Ayrıca Peygamberimiz: “**Müslüman, elinden ve dilinden diğer Müslümanların güvende olduğu kimsedir.**”²³ diye tanımlarken bizler de şunu iyi bilmeliyiz ki birbirleriyle güvende olduklarını hissetmeleri gereken en önemli toplum ailedir.

Allah Rasülü bir eş, bir baba, bir dede olarak eşlerine çocuklarına torunlarına, ve hizmetçilerine aynı duyarlılığı göstermiş onlara her anında sevgi ve şefkatle muamele etmiştir. Hz. Peygamber'in sünneti başta onun baba, eş ve dede olmak gibi aile içi rollerdeki tavırları model alınarak yaşatılabilir. Ana-baba kural koyucu otorite olabilir, yaptırım uygulayabilir ancak ceza veremez. Çünkü çocuğun onuru ana babanın onuruna denktir. İster bir ailede olsun, ister bir ülkede, eşitler evinin sakinleri, kişilerin onurunun eşitliğine inanmış olmalıdır.²⁴

Cahiliye toplumunda kız çocukları büyük haksızlıklara uğrarken, Allah Resülü kızı Fatıma'ya karşı sevgisini her vesileyle göstermesi torunlarını çok sevmesi, namaz kılarken bile onları omzunda taşıması merhametinin en güzel göstergesidir.²⁵ Enes bin Malik onun merhametini şöyle anlatmaktadır: “**Rasulullah'a on sene hizmet ettim, vallahi bana bir kez olsun 'of' bile demedi. Herhangi bir şey konusunda 'niçin böyle yaptın' demediği gibi, 'şöyle yapsaydın ya' da demedi.**”²⁶ Anne-babaların çocuklarına karşı yoğun sevgisi bile zaman zaman onlara şiddet uygulanmasını engelleyememiştir. Çocukların Allah'ın bir emaneti olduğunu unutarak, bize ait bir eşyaymış gibi tasarruflarda bulunmak, sünnete aykırı davranmaktır. Onların duyguları, şahsiyetleri yok sayılıp, her türlü şiddete maruz bırakılması, merhametsizliğin en çirkin tezahürüdür. İnsanlık tarihinde bu olay bir zamanlar kız çocuklarının diri diri gömülmesine kadar gitmiştir. Yüce Allah, “**Hangi günahtan dolayı kız çocuklarının öldürüldüğü sorulduğu zaman.**”²⁷ buyurarak bu haksızlıkların hesaba çekileceklerini bildirmiş ve insanları uyarmıştır. Bir dönem kız çocuklarını hedef alan bu zalimane tutumlar modern zamanlarda şekil değiştirerek *kürtaj* gibi uygulamalarla çocukları kıyıma uğratan bir

22 Sayar, Kemal, *Ruh Hali*, İstanbul 2006, s. 79.

23 Buhârî, İman, 4.

24 Dökmen, Üstün, *Eşitler Evi*, İstanbul 2009, s. 43.

25 Buhârî, Edeb, 22.

26 Müslim, Fedail, 51.

27 Tekvîr, 81/8-9.

cahiliye adetinin yaşatılması şeklinde kendini gösterir olmuştur. Şiddetin bir başka boyutu da birtakım ailelerin hayata hazırlama ve tahsil yaptırma anlamında erkek çocuklara geniş imkanlar tanırken kız çocuklarına çok kısıtlı imkanları dayatmasıdır. Kimi kız çocuklarına nüfus cüzdanı bile çıkarılmaması onların toplumdaki ne denli tecrit edildiğinin trajik bir kanıtı değil midir? İşin en acı yanı ise bu vicdansızlığı onlara anne babasının reva görmesidir. Nice ailelerin çok küçük yaşta çocuklarını iş hayatının acımasız rekabeti içerisine iterek emeğini hemen paraya dönüştürme hesabı yapması asrımızın bir utancı değil midir? Çocukları okula göndermek yerine sağlıksız ve güvenli olmayan şartlarda çalıştırmanın, dilencilik yaptırmanın savunulabilir bir yanı yoktur. Bütün bunlar günümüz toplumunda çocukların, ailenin ekonomik getirisi olan bir öge olarak görüldüklerini, ihmal ve istismar edildiklerini göstermektedir.

Merhametsizliğin başka bir şekli evladın ebeveyne şiddetidir. Yüce Allah çocukları da anne-babaları hakkında uyarmaktadır. **“Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle.”**²⁸ buyurarak, bırakın fiziki şiddeti, onlara karşı manevi şiddet babında üzüp gücendirecek en küçük davranışları dahi yasaklamıştır. Evladını zor şartlarda, çeşitli fedakârlıklarla büyüten ana babanın ömrünün sonunda yakınlarından uzak bir şekilde huzur evlerinde ölmesi, ya da bir kenar mahallede tek başına yaşaması, unutulması vefasızlığın, sevgiden mahrum oluşun en büyük göstergesidir. Bunun için Rahmet Peygamberi anne babaya kötü muameleyi büyük günahlardan saymış.²⁹ Allah’a ortak koşmakla beraber anmıştır. Aynı zamanda **“Küçüklerimize merhamet etmeyen büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.”**³⁰ buyurarak ailede başlayıp toplumun her yerinde var olması gereken saygı ve merhamet medeniyetinin ahlakî temellerine işaret etmiştir. Rahmet Peygamberi kadına karşı tavrında ve kullandığı dilde eşsiz bir nezaket göstermektedir. Şu örneğin onun bu konudaki hassasiyetini iyi bir şekilde yansıttığı kanaatindeyim. Hanımları taşıyan develeri hızlı süren kişiye **“Ençeşe! Yavaş sür, kristalleri taşırken yavaş ol.”** demiştir.³¹

Ailede merhamet eğitimi; gençlere, çocuklara bu dünyanın kırılğanlığını, geçiciliğini, hayatın uçup gidiciliğini öğretmek yönünde olmalı. Bunun için benim öğretiler için önerim; gezi programlarına mutlaka hastaneleri, huzurevlerini, lösemili çocukların tedavi gördüğü yerleri ve hapishaneleri eklemeleridir. Çocuklar hayatın âdeta kırılmaya uğradığı bu mekânlarda bulunmak suretiyle hayatın kendilerine çizgi

28 İsrâ, 17/23.

29 Buhârî, İstizan, 35; Müslim, İman, 44.

30 Tirmizi, Birr ve Sila, 15; Ebû Davud, Edeb, 58.

31 Buhârî, Edep, 111.

filmlerinde sunulduğu kadar basit, rahat, kolaylıkla tamir edilebilir bir şey olmadığını fark edeceklerdir. O yüzden gerçek bir eğitimin buralarda da bulunmaktan geçtiğini düşünüyorum. Kabir ziyaretlerinin aile fertleriyle birlikte yapılması da büyük önem taşımaktadır. Yitirdiğimiz şey, hayatın sahiciliği ve samimiyet duygusu. Ölümle beraber yaşayan insanlar çok değil. Bizden önceki kuşaklar ölümü vuslata erme anlamında değerlendirerek yeni kuşaklara göre daha metanetle karşılamaktaydı. İnsan modernleştiğinde ölüm ona daha fazla istikrah duygusu vermeye başlıyor. İnsan modernleştiğinde her şeyi kontrol edebileceği yanılsamasına daha fazla kapılabilir. Bu yüzden kontrol edemediği bir gerçek olarak ölüm onda daha fazla ürperti ve sıkıntı yaratıyor. İnsanın ağız tadını bozan ölümü çokça hatırlaması lazım. Ancak ölümle yüzleşmek suretiyle bazı hırslarımızı, arzularımızı daha iyi kontrol edebiliriz, daha merhametli olabiliriz.³²

Sonuç olarak günümüz toplumunda yaşanacak bir çok olumsuzlukları engellemek, kalbin pasını silmek her türlü işgalden kurtarmak için, bir gönül ahlakına yürek terbiyesine ve bir merhamet eğitimine ihtiyaç vardır. İslam'ın kendisi en büyük rahmettir, daha önceden de belirttiğimiz gibi İslam Peygamberi tüm âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Her Müslüman bütün söz ve davranışlarında, rahmeti prensip edindiğini ilan etmek için Yüce Allah'ın Rahman ve Rahim sıfatlarını zikrederek başlar. Gönüllere giren rahmet kâinatı kucaklayan bir merhamete dönüşür. İlahî rahmetin tecelli etmediği yüreklerde merhamet tahakkuk etmez. Merhametsiz yüreklerde sevgi, şefkat, ülfet, rikkat bulunmaz. Merhamet eğitimi kalbin katılığını kasvetini, kabalığını ortadan kaldıran bir eğitimidir. Merhamet eğitimi kalbe rikkat, refet ve şefkat kazandıran yürekleri işgalden kurtaran, gönülleri özgürlüğe kavuşturan bir eğitimidir.

Merhamet eğitimi, gönüllerin basiretini açan, eşyaya ve kâinata kalp gözüyle bakmayı sağlayan bir eğitimidir. Merhamet eğitimi; kalpleri kin, öfke, intikam, şehvet, ihtiras gibi hastalıklardan temizleyen bir eğitimidir. Aile düzeninin devamı, mutluluğu ve huzuru Resulullah'ın sünnetine uygun yaşamaya, fertlerin birbirine karşı sevgi, şefkat ve merhametle muamele etmelerine bağlıdır.

32 Balaban, a. g. yer.

OTURUM BAŞKANI- Belgin Aydın Hanımefendi kardeşimize bu değerli tebliğinden dolayı teşekkür ediyorum.

Gerçekten aile içi ilişkilerde biraz da dediğiniz gibi çağın değişen şartlarının da gündeme getirdiği ama bu değişen şartlara göre yeni birtakım çareler üretememekten kaynaklanan problemlere temas etti. Aslında bunların ne türlü projelerle bunlara bir çözüm üretebileceğimiz noktasında yazarımız, çizerimiz, bilim adamımız herkese görev düşüyor diye düşünüyorum.

Hız. Ömer. . . Bilirsiniz akile müessesesi vardır. Biri bir kazaen, hataen bir cinayet işlerse onun yakın hısımları, akrabaları o manevi bir yıkıma maruz kalmaması için iştirak ederler. Akile onun diyetini öder yani katlettiği kişinin diyetini öderler.

Ama insanlar yarımadanın dışına çıktıktan sonra Müslümanlar kimi Kafkaslara gitmiş, kimi Fas'a gitmiş fetihlerle meşguller, oralarda ailesinden, yurdundan, yuvasından uzak bulunduğu o yörelerde bir ordudan, askeri birlikten bir birey, bir nefer işte böyle bir kazaen bir cinayet işlemiş olsa nereden bulacağız bunun hısını, akrabasını, kimi Yemen'de kimi şurada burada, bunun diyetini nasıl ödettireceğiz? Pratik çözüm lazımdı. Her askeri birliği kendi içinde bir akile kabul edelim demiş ve problemi çözmüş.

O geniş ailenin yerine bugün çekirdek aile varsa ve aile komşu ilişkileri zayıflamışsa bunları takviye etmenin yolu nedir? Öyle sadece nazari birtakım telkinler tabii ki yararlı ama yeterli değildir. Birtakım projeler üretmeli ki bunu canlı tutacak bir vasat oluşturmak hususunda ne yapılabilir konusu üzerinde herhalde durulması gerekiyor.

Şimdi sözü Modern Hayatta Ahlaki Bir Değer ve Proje olarak Merhamet Eğitimi konusunda bize sunum yapacak olan Prof. Dr. Yurdagül Mehmetoğlu Hanımefendiye bırakıyorum.

Hocam buyurun.

3- VAROLUŞSAL-ASLÎ BİR KAYNAK; MERHAMET

Prof. Dr. Yurdagül MEHMEDOĞLU

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

VARLIĞIN İMKÂNI OLARAK KIYMET

Kıymet hükümleri olarak, değerler, varlığın tabakaları içinde insanın ihtiyaçlılığını hedef alır. Hayat değerlerden yoksun örülmesi imkânı olmayan bir oluş biçimidir. Maneviyat alanını oluşturan ahlak, iman, şeref, ahde vefa, iffet, adalet, cesaret gibi değerler, insan varlığının manevi yönünü yapan, genişleten, onaran veya çoğaltan anlam alanları ve imkânlardır.

Değerler insanın bir tarih kültür varlığı olarak kendisini bulunduğu mekansallıkta ve tarihte değerlendirip bilmesini ilgilendirdiği kadar, en derûnunda bulunan usarenden kendisini tanıyıp bilmesini ve kendini tahkik etmesini de içerir. Değer, kendisine gösterilen ihtimamla ifşa olup, kendisine ağâh olunmadığında kendini imha eden bir tabiata sahip olsa da değer dışı kalabileceği bir imkan alanından da söz etmek çok mümkün gözükmeyebilir. Yani bir ifşa oluş, ya bir değişim ya da başka bir çok görünüm değer anlamını kuşatır. Değerlerin, kendisine duyarsız kalındığında yeni değerlerle yer değişebilir olduğuna, en yüksek kültürel düzeylerin de en mükemmel insanların da değer yozlaşmasını tecrübe edebileceğine işaret etmek de bu yazının sınırlarında kısmen kendine yer bulur.

Bir şeyin önemini belirleyen müşahhas ölçü olarak düşünsek de değer burada kullanacağımız karşılığı daha ziyade bir şeyin değdiği karşılık olacaktır.¹ Değer ya da

1 TDK *Türkçe Sözlük*, Ankara 1983,

kıymet, bedel paha, onur, şeref, itibar, eder, tutar anlamlarıyla² itibarını ve şerefini aldığı kaynağa göre çeşitlenecek bir anlam tarafında kendini bize açar.

KIYMETİN MUHTEVASI VE ÜSLÛBU OLARAK MERHAMET

Merhamet bir his, düşünce ve eylem olmaklığı gereği, kendisi ancak kendisiyle kavranabilecek aslı bir yorum olarak ifade edilebilir. Zira bildiği gibi değerler ne kadar aslı duygular ise aynı ölçüde bileşik duygular ve kıymetler olmaktan çıkarlar ve kendisinden daha alt bir duyguya indirgenerek tanımlanamazlar. Merhamet hissi, ancak merhamet hissiyle ve merhamet düşüncesi ancak merhamet düşüncesi ile tanımlanabilir. Mutlak olduğu için etik, evrensel ve ortak bir ilkedir. İnsanın varlık şartlarını oluşturan diğer araç değerlerin kendisine bağlandığı ve onlara etik bir karakter kazandıran yüksek manevi bir değerdir merhamet.

Bir merhamet kavrayışına sahip olma insanın varlık şartları arasında düşünülür. Bizi biyolojik ve fiziksel özelliklerimizin ötesinde anlam varlığı haline getiren asıl unsurun anlam dünyamız olduğu felsefi antropolojinin konusu olsa da, burada bir kez daha dile getirilmelidir. Zira dünyayı içten içe örülmüş bir anlam örgüsü ile birlikte yekpare algılamak, ona biçim vermek, tasvir ve tasavvur etmek ile herşeyin anlamının ya da anlamsızlığının bencilce kendi içine döndüğü bir biçimde tasavvur etmek arasında elbette büyük ufuk farklılıkları bulunacaktır. Ayrıca tabiidir ki, merhamet, adalet, denge, gayret gibi bazı alemşumul farkındalıklarla içten bir birlik kavrayışı ile kıvama gelen bir âlem tasavvurunda insanın genişlemek için, sonsuz bir kudrete yönelmesinde, ben-merkezli bir kavrayışa nispetle kıyası mümkün olmayan bir açık alan şeffaflaşır. Bu belirginlik içinde birey, anlam hedefi olarak merhamet benzeri duygu ve düşüncelerin müşfik refakatinde, bir ucu kendinden başlasa da diğer ucu, ilahî bir nefese kadar uzanan yegane bir yol ve yöneme ağâh olur. Şimdi yol ona yöneleni dönüştürebilir, hakikat veçhelerini ona açabilir. Bu erdem açıklığı, kendimizle, yekdiğeri ile, içinden geçtiğimiz zaman ve mekansallıkta, gelecekle irtibatlandırdığımız bağımızla kuracağımız ilişkilerin ön kabulü olur. Yine bu erdem yoluyla, açık bir alanı varlığın yoluna seren açık tutumuna ağâh olmak, insana bütünlüklü bir tamlanma hissini hediye edebilir. Bu yönüyle merhamet, hem evrensel ve hem yegane olan bir yol ve yöntem ve üslûbun adıdır.

Merhameti, insan için önem taşıyan fayda içeren bir düşünce eylem biçimi ve inanç olarak da altını çizmeliyiz. Varlığın, hadiseye yüklediği bir nitelik olarak merhamet, yapan ve eden bir varlık olarak insanın bağlandığı üst tutumlardan biri kabul edilebilir aynı zamanda. Bazen davranışlarımızın hedefinde dururken bazen de bizi sınırları çerçeveleyen bir erdem oluşu da yine burada ifade edilmelidir.

2 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2003

Bir varlık şartı olarak, merhameti belirginleştiren asli nitelik, varlık ile mutlak varlık arasındaki aşkın orandan doğan³ beşerî bir hakikat oluşunda yatar. Bu aşkın oluş niteliği onu fitrî, âlemşumûl ve bildirilebilir iletilebilir bir tabiat içinde merhameti tecrübe edebilmemizi sağlar. Bu Yaratan'la yaratılan arasındaki, aşkın oran, her varlığın kendi yörüngesinde seyrettiği bir kavrayışla fitraten bilinebilme imkanının mevcudiyetinin baştan bir farkındalığı anlamına gelir.

Bu noktada, merhamet nedir yerine merhametin bizim için anlamı nedir sorusuna geçmek istiyorum.

Yaşadığımız ve bildiğimizi zannettiğimiz merhameti asıl şekillendiren ve ona mana katan asılın ne olduğudur. Hayatın anlamı, merhamet ettiğimiz ölçüde genişler, tekamül eder. Anlam genişledikçe benlik yeni merhamet alanlarına açılır. Bu seyir ve genişleyen döngü içinde merhamet edilecek önceleri çok sınırlı olan anlam alanları giderek hadleri zorlayarak yaratılmış olan canlı ve cemadattan ne varsa içine dahil eder. Böylece merhametin bilgisi ve mahiyeti onu tecrübe etmek açısından ibtida önemli ise de, tecrübe edildikçe yeni anlam imkânları oluşur. Böylece bizatihi değerli olan merhametin değer kattığı imkân ve insandan bahsetmeliyiz. Bu şekilde, merhametin, dünyanın ne olduğu, bizim kim olduğumuz, insanın anlamı, insanın kendi hikayesinin anlamı konusunda bizzat bu dönüştürücü ve muharrik ve müteharrik niteliği ile hayata ve kendimize bir cevap olmanın üslubu olmaklığı lazım gelir. Böylelikle, sürekli bir devranda, merhamet anlamı, anlam da merhameti dönüştürür.

Merhamet, âlemdede olduğu kadar fani olan benliğimizde gizlenmiş sahih bir hakikat payıdır. Merhamet inanç varlığının hayatına katılan sanatkârane bir üslûptur ve unutmamak gerekir ki, sanatta yetkin olanlar tafsilatlı ve ahenkli bir üslûba sahip olanlardır.

HZ. NEBİ'NİN YORUMUNDA MERHAMET

İnsanı şerefli kılan o şerefin muhtevasından olarak merhamet, insanı inanç varlığı haline getiren, inancın muktezasından olan merhamet ve bir ahlak kişisi olarak erdemin yapıtaşlarından olarak merhamet, insanın birleşmesi esnasında ona en fazla ihtiyaç duyacağı bir dayanak olarak da ele alınmalıdır. Çünkü Peygamberimiz Efendimiz merhamete, bir his, bir düşünce ve bir eylem olarak hayat vermiş ve varoluşun bütün boyutlarında hal haline getirmiştir. İyi bir okumayla, insanın en bilinçli halinin, kendilik bilincinin yeniden kurulduğu, genişletildiği ve tekâmül ettirildiği o yer ve zamanda, bütün insan varlığı için, merhamet anlayışının onun şahsında yeniden hayat bulduğunu okuruz. Neye merhamet denilecek ve neye denilmeyecek, kime merhamet edilecek ve edilmeyecek, acımanın her zaman merhamet olup olmadığı, affin gerektiği

3 H. Ziya Ülken'in değer tanımı için bk. *Bilgi ve Değer*, Ülken Yay. İstanbul 2001, 216-8

ve gerekmediği durumlar onun yaşantıları yoluyla, âlemşumûl biçimde her an yeniden yorumlanabilecek açıklıkta, müminin kavrayışına tevdi edilmiştir. (mesela sakat ve engellilere acımanın merhamet demek olmadığı) Böylelikle, af, acıma, aman dileme, aman verme, lütuf, kerem etme, müsamaha merhameti oluşturan durumlar olarak bu bilinçte hikmetin gereğine göre yerlerini alırlar. Üstünlük ve öncelik, Hz Nebi'nin lisanında, hikmetin ve Vahyin gereğine göre biçimlendiğinden, merhametin sahaları da, mi'yarı da ilahî hakikatlerle buluşmak üzere şeffaflaşır. Merhameti hakka açmak anlamına gelebilecek bu derecelendirme sayesinde, merhamet değeri daha başka kavrayışlarla bir örgü oluştururur. Kendisini yıpranmayan ve bozulmayan aslı bir duruma açan hakikatin bütün veçheleri gibi, kendisini Hak ile buluşturan bir merhamet anlayışında burada ve şimdide kendini vareden bireyin hakikati de bir değer ve anlam kazanır.

'Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.'

Merhameti bilmeyen, merhamet etmeyenin, galiba bir merhamet ve lütuf ile bu alemde bulunmuş olmağına da perdeli olduğunu zikretmek gerekir. Âlem ve içindekiler, İslam düşünce geleneğinde herşeyi hikmetin gereğine göre yaratan ve yaşatan Zat-ı Bari'nin fiillerinin merhameten ve rahmeten tezahürüdür. Bu rahmet ve merhametin, anlamı ve mahiyeti, yalnız ve yalnız merhamet etmekle insanda tahakkuk ettiği nispette kavranabilir, ya da kavranamaz. Merhamet ettikçe merhamet edilen olduğumuz, merhametin uzağına düştükçe, insanlığımızın da aynı nispette uzağına düştüğümüz bu tahakkukla bilinebilecek bir tecrübe biçimidir. Merhamet etmenin Peygamberimiz Efendimiz tarafından nasıl tahakkuk edileceğini, sayısız hayat numuneleri içinde gösterdiği hazîrûnun malûmudur. Merhamet onun kavrayışında/uygulayışında yalnızca ahlaki bir tutum olarak değil, aynı zamanda doğru istikamet kendisi olarak, canlıya, cansıza, hayvanata, nebata katılmayı mümkün kılan estetik ve cemal içeren bir makam olarak belirir. Estetik ve manevi değer olarak merhameti, bir köpeğin ölüsünün dişlerinden, yani en nesnel olandan en mücerred olana doğru bir aralık içinde sunan Hazreti Peygamber, bize burada ve şimdi olanda, en menfi durumlar içerisinden insana yaraşır bir ufku nasıl belirgin hale getirileceğine dair kendisini bir yorum olarak sunmuştur.

Merhametli olmak üzere Yüce makam tarafından ikaz edilen Hazreti Peygamber, elindeki ilahî çağrı ile merhamet ve kerem dolu davetini, mümin, ve muhsin kişinin yorumları yoluyla devam ettirmektedir. Onun davetinden kavradığımız o dur ki; bütün varlığın iç nizamına yerleştirilen bir anlama ve kavrama biçimi olarak merhamet, bir sardunya için bordo üstünde beyaz harelî bir çiçek vermek, bir at için güzergahı kaybetmemek ise, hekimin hastalığı bertaraf etmesi, âlimin kalemine hürmet etmesi, talibin kendi arayışına istikamet bulması, mühendisin hendeseyle riayet etmesi, mimarın

kubbeyi yere koymaması, sanatkârın ilhama refakat etmesi, kadının kadın varlığının, erkeğin erkek varlığının hakikatine agâh olması, yani insanın insanca olmasıdır, herhalde.

Cemal katından merhameti varlığın aslına yerleştiren, Rahman ve Rahim olana minnetle konuşmamı noktalıyorum. Saygı ve sevgilerimle.

OTURUM BAŞKANI- Evet, muhterem hocamız Prof. Dr. Yurdağül Mehmedoğlu'na bu anlam yüklü tebliğinden dolayı teşekkür ediyorum.

Tekrarlamak da çok zor. Biraz ahlaki, biraz teorik konular ama şu kadarını kavrayabildiğimi sanıyorum: Müslümanın kimliğini oluşturan temel değerlerden biri olarak iman değeri, İslam değeri değerler bütünü içerisinde çok önemli. Bir anlamda kaşıkçı elması gibi diğer elmasların arasında duran çok önemli bir değer olduğu açısından konuya baktı.

Bizim kalıcı olarak bu değerlere sahip olmamız ve kalıcı olarak onları içimize sindirmemizin yolu yordamı, projesi ne olmalı sözümüze biraz da cevap verdi. Hep o boyuta bakmayın işin teorik boyutu da vardır dedi. Bu değerli tebliğinden dolayı teşekkür ediyorum.

Şimdi 11'i çeyrek geçeye kadar isterseniz müzakereye zaman ayıralım. Bilemiyorum ben daha dünkü, evvelki günkü toplantılarda bulunamadım, toplantılarda, müzakereleri nasıl yapıyoruz. Soru ve katkıda bulunma sözlü olarak mı yazılı olarak mı? Sözlü olarak söz alın diyor. Öyleyse söz alan arkadaşlarımız eğer soru soracaklarsa bir, iki soru madde madde hemen sorularını sorsunlar, eğer katkıda bulunmak istiyor iseler o zaman üç dakikayı aşmayacak şekilde katkıda bulunabilirler.

Evet, arkadaşlarımızdan müzakere etmek üzere katılımında bulunmak isteyenler işaret buyursunlar.

Evet, hocam buyurun.

BİR KATILIMCI- Teşekkür ederim üç tebliği arkadaşımıza da.

Ben, Belgin Hanım'ın tebliğinde bir kapalı nokta kaldı, belki yanlış anlaşılabilir, o noktaya dikkat çekmek istiyorum.

İzmir'de Kemeraltı Camiinde vaaz ederken 15 sene önce tahminen, ben "Hanımlarınızı dövmeyin, Peygamberimiz hiçbir hanımına bir fiske bile vurmamıştır" dedim yani bu mealde konuşmalar yaptım. Vaazdan sonra yaşlı bir amca geldi, beli bükük dedi ki, "Getir Peygamber'in hanımlarını dövmeyelim." Ben de dedim ki, "Siz

Peygamberimizin hanımlarını çok uslu, hiç problem çıkarmayan hanımlar olarak mı düşünüyorsunuz?” “Evet, öyle, bize hep öyle anlatıldı.” dedi. Ben de dedim ki, “Hayır, siz şu ayeti kerimenin bir tefsirine gidin bakın, bir Türkçe tefsirden okuyun.” Ve in kün-tünne türidnel hayated dünya ve zineteha fe tealeyne ümettikünne ve üserrihkünne serehan cemila.” Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız gelin size vereyim gidin hayatınızı yaşayın ayeti kerimesi var Kur’an-ı Kerim’de.

Peygamberimiz tabii, özellikle Medine döneminde çünkü Hz. Hatice’yle yaşadığı 25 yıllık, yanlış söylemeyeyim, süre içerisinde hiçbir problem yansıtmamış kitaplara ama Medine döneminde problemler var. Özellikle de dokuzuncu yılda Peygamberimiz eşlerinden bir ay ayrı yaşadı, birkaç gün değil. Belgin Hanım birkaç gün dedi, biraz yumuşattı. Bir ay ayrı yaşadı ve bu dokuzuncu yıl. Orası da önemli dokuzuncu yıldır. Hicretin dokuzuncu yılıdır. Demek ki bazen ayrı yaşamak da gerekir problemleri gidermek için. Onlardan biraz ayrı kalın yaşayın, Hz. Peygamber de bunu zaten uygulamıştır diye böyle bir tefsirim var âcizane bunu hatırlatmak istedim.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Evet, teşekkür ediyoruz.

Başka söz almak isteyen varsa. . .

BİR KATILIMCI- Selamünaleyküm hocam. Bir sorum olacak, anne baba ile alakalı.

OTURUM BAŞKANI- Bu katılan arkadaşlarımız isimlerini belirtiyorlar mı kayda girsin diye?

Evet, söz alanlar kendilerini takdim etsinler.

BİR KATILIMCI- Ben Ferhat Sezgin. . . Bir sorum olacaktı. Demin konuşmacılarımızdan bir tanesi şöyle bir şey söyledi: Biz çocuklarımıza sevgi gösterelim ki onlar da çocuklarına sevgi gösterebilir. Çok güzel bir şey ama eğer biz sevgi görmemişsek biz onlara nasıl sevgi gösterebileceğiz bunu izah ederlerse memnun kalırım.

BİR KATILIMCI- İnsan kendi aklı vardır, Cenab-ı Hak aklını da vermiştir. Düşünen, öğrenen, gelişen bir varlıştır. Biz sevgi görmemiş olabiliriz, eğer sevgiyi görmüş olsaydık çok daha kolay aktarır bunda hiç zorluk çekmezdik. Çünkü pratik yapmışızdır, birçok şeyi öğreniyoruz ve çok kolay aktarıyoruz.

Ben şunu da gözlemledim: Aile irşat bürolarında uzun süre görev yapmamızın bize epey kazanımları oldu. Babasız büyüyen babalar gördüm hakikaten çocuklarına çok iyi babalık yapıyorlardı. Bunun nedeni şöyle olabilir: Belki oğlan çocuğu hep bü-

yüme esnasında babam olsaydı bana şunu yapardı, babam olsaydı böyle isterdim diye düşünüp empati yapıp o da kendi evladına çok iyi bir babalık yapıyor olabilir.

İşte, burada yine akıl devreye giriyor, fikir devreye giriyor. Tabii ki Cenab-ı Allah'ın nakli de giriyor ve biz hiçbir örnek bulamadıysak bile, annemizin babamızın sevgisiyle büyüyemediysek bile Resulullah için Cenab-ı Allah bize ne diyordu? “**Lekad kâne leküm fı Resulillahi üsvetün hasenetün.**” Hiçbir örnek yoksa sizin için en güzel örnek Allah'ın Rasulüdür. Onun hayatına bakarız. Onu okuruz, onu dinleriz, ondan öğreniriz ve biraz zorlansak da zaman alsa da gecikmeli bir pratikle herhalde sevgiyi aktarmayı başarabiliriz diye düşünüyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, buyurunuz.

BİR KATILIMCI- Harun Aslan. Akağa Camii müezzin kayyimiyim.

Hocam aslında bu gün toplum haram helal hususuna pek dikkat etmiyor. Bu helaller ve haramlar hususunda mesela ahiret eğitimine baktığımız zaman bugün insanlar yiyip içtiklerinin helal mi haram mı olduğunu kesinlikle ayırt etmiyorlar. Ayırt etmedikleri için de . . .

Mesela, İmam-ı Azam'ın babasına bakıyoruz, bizim ecdadımıza bakıyoruz üzüm bağlarının içerisinde geçtikleri halde başka birinin bir tek tane dahi olsa üzümüne dokunmamışlar. Dokunsalar dahi ücretini asmışlardır. Faizin kol gezdiği . . . Bugün insanların haram mı helal mi hususunda kesinlikle bir ayrıma girmediklerinden dolayı . . .

Kem bir aletten kâmil bir işin çıkması mümkün değildir. Bizim insanlarımız kem bir beslenmeyle, helal ve haram hususuna dikkat etmeden mideye indirdikleri besinle ve ondan çıkan o kalpteki imanı, aşka şevke getirecek o değirmenden çıkan haram helal hususunda insanlar dikkat etmedikleri için . . . Bugün internet çağında yaşıyoruz işte televizyonlar, ahlak yozlaşmasını en çok etkileyen şeylerden birisi de bunlardır ama İmam-ı Azam'ın babası elmayı ısırması fakat onun harcını iki yıl bedelini ödemiştir. Temiz bir toplum olabilmek için insanlar, müminler, Müslümanlar haramlardan kendilerini korumaları gerekir diye düşünüyorum. Ümmet-i Muhammed'in, İslam âleminin kamil bir eğitimden geçmesini de istiyoruz. Dilek ve arzumuz budur.

Önce ilim eğitim ve özellikle de bize yaz kurslarında ama Kur'an kurslarında yaş sınırı var. Çocuk eğitimine bakacak olursak mesela ilkokul beşinci sınıfı bitirmeyen çocukları yaz Kur'an kurslarına göndermemek gerekiyor diye bir kanun var. Mesela yüzme kursuna giden çocuğa bakıyorsunuz, baleye giden çocuğa bakıyorsunuz yaş sınırı yok. Beşinci sınıfı bitirdikten sonra gelen çocuğa biz ne kadar eğitim verebiliriz? Okullardaki öğretmenler ne derece eğitim verebiliyorlar? Bunu da özellikle istihdam ediyorum eğer Bakanlığa mı ulaşacak nereye ulaşacaksa bu. Başkanlığımız tabii bunun çalışmalarını yapıyordu. Çocuklarımızı erken yaşlarda . . . Nasıl ki 6 yaşında anaokuluna

teslim ediyorsa bizim vatandaşımız, biz 6 yaşında da eğitiriz çocuğumuzu, 15 yaşında da, 20 yaşında da, 70 yaşında da insanı eğitiyoruz. Onun için biz bu yaş sınırı kalksın diye bir ricada bulunuyoruz. Çünkü insanların İslam eğitimine, Kur'an eğitimine, Hz. Peygamber'in merhamet eğitimine çok ihtiyacı olduğunu düşünüyoruz.

Bu haziruna saygılarımı sevgilerimi arz ediyorum.

Hepinize teşekkür ediyorum. Sağ olun, var olun. (Alkışlar)

OTURUM BAŞKANI- Evet, peki teşekkür ederiz.

O işaret buyurduğunuz husus çok önemli. İnsanların Allah'ın emrettiği şeyi yapması, ibadetleri yerine getirmesi önemli ama daha da önemli olan men ettiği şeylerden uzak durması. Takvadır. Onu biz kendimize uygulamalıyız önce. Muttaki olan insan başkası üzerinde daha fazla etkili olur. İbadeti var ama bunun yanında birtakım seyyiatı da varsa onun etkisi az olur. Seyyiat olmamak kaydıyla yani Allah'ın men ettiği şeylerden uzak durmak kaydıyla insanlara etkimiz daha fazla olabilir. O işaret ettiğiniz husus doğru.

Evet, hocam buyurun.

BİR KATILIMCI- Hocam, ismim Nurten Ceceli Alkan. Ankara'da bir özel okulun idarecisiyim. İlahiyatçiyim.

Ben bir pazar sabahı burada olabilmenin Rabbimin merhametinin bir tecellisi olduğunu bu sempozyumu dinlerken içimde hissettim. İyi ki buradayım dedim ve çok seçilmiş bir grup olduğumuzu düşündüm koskoca Ankara'da. İçim pır pır.

Yurdağül hocamı dinlerken mahvoldum hocam. İki gündür. . . Dün bir kısmına katılabildim, bir gün önce buradaydım. Hep reaktif bir düşünce vardı kafamda yani bir şeyler içimdeki merhameti yok ediyor, internet bitiriyor, ne yapalım, anamdan babamdan sevgi görmediysem böyle olabilirim ama o kadar derin hissettirdiniz ki aslında içimizde ve özümüzde olanı fark edememenin kendi iç yolculuğumuzu yapamıyor olmanın zulmüdür aslında kendimize şu an yaşadığımız merhametsizlik. Hocamın ifade ettiği gibi Kur'an'ı doğru okuyamamanın, Efendimizi doğru anlayamamanın sorumlusu yalnız ve yalnız benim diye düşünüyorum şu an. Bir sardunya içindeki programı gerçekleştiriyorsa ve ben bugün merhameti kendi hayatımda bir numaralı etken olarak sınır koyucu dediniz, eşik koyucu dediniz, hedef belirleyici dediniz bu olarak hayatıma sokamıyorsam kendi içimde çok yolculuk yapmam gerekiyor. İnşallah bu yeter diye düşünüyorum yani bugün bunu yakalayıp götürebilirim bu yeter.

Hocam, oradaki hocam, Efendimizin 9'uncu hicret yılında bir ay eşlerinden ayrı durduğunu ifade eden hocam şunu düşündüm ben sizi dinlerken: Hz. Hatice'yle beraberken yaşanan onca sıkıntıya rağmen Hatice'den bir an bile ayrı kalmayan Efendimiz

acaba çok evliliğin getirdiği bir yükün altında mı bunu yaşadı? Kur'an o yüzden mi tek evliliği tavsiye eder diye düşündüm.

Bu kapıyı açtığınız için teşekkür ediyorum. Sağ olun efendim. (Alkışlar)

OTURUM BAŞKANI- Evet, teşekkür ediyoruz katkılarınızdan ve güzel paylaştığınız hissiyatınızdan dolayı.

Evet, size yakın olana verelim.

BİR KATILIMCI- Ali Genel. Sincan Şeyh Edebalı Camii.

Saygıdeğer Yurdağül hocamız merhametle aşk bağlantısı yaptı yani Rabbe olan aşk. Ben o aşk bağlantısını şefkat bağlantısı olsa daha uygun düşmez mi diye düşündüm de çünkü aşka saf, temiz duyguların dışında başka duygular da girebiliyor ama şefkat daha masum, daha temiz.

Prof. Dr. YURDAGÜL MEHMEDOĞLU- Aşk temiz bir şey değil mi? Aşkın kelimesi... Ben aşk anladım da. Hiç aşk kullanmadım diye düşünüyorum çok affedersiniz. Aşkın yerine şefkat mi diyorsunuz?

BİR KATILIMCI- Evet.

OTURUM BAŞKANI- Aşkın, müteal manasında.

Prof. Dr. YURDAGÜL MEHMEDOĞLU- Müteal anlamında olarak kullanmıştım aşkını. Müteal olan yani mutlak hakikatle insan varlığı ve diğer varlıklar arasındaki müteal olarak.

Aşk kelimesini hiç kullanmadım, aşkını da müteal yerine, yüce yerine kullandım.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, şu taraftan vardı, karşı, ortadan.

BİR KATILIMCI- Merhaba ben Merve. Öğrenciyim.

Ben çocukta din eğitiminden bahsetmek istiyorum, kendi çocukluğumdan da hatırladığım kadarıyla. Üçüncü sınıftayken Kur'an kursuna gitmiştim. Daha doğrusu Kur'an kursu değil de babamın arkadaşının kızı Kur'an öğretiyordu onun yanına gitmiştim. Bence bu eğitim ailenin yanında verilmeli.

Bu kurumlar için gerçekten beşinci sınıf sınırı çok ideal bir sınır çünkü din eğitimi yüzme eğitiminden veya diğer eğitimlerden çok farklı. Bütün her şeyi içine alabilecek bir şey. Yüzme eğitiminde tek bedeni geliştirirsiniz veya arkadaşlarınızla olan ilişkiyi geliştirirsiniz ama din eğitimi çok kapsamlı bir şey.

Bunun ailede yani çok sevdikleri tarafından verilmesi gerektiğini düşünüyorum ben. Tabii ki ailenin donanımı da çok önemli.

Mesela, benim arkadaşımın annesinden örnek vereyim. Kardeşi altı yaşında ve namaza başlatıyor. Tabii bunu sevdirek yapıyor. Çocuk çok hızlı kılıyor ve kıldıktan sonra bir ödülü var. Bunu öyle şefkatle merhametle yapıyor ki annesinin peşinden koşarak yapıyor. Ben hiçbir hocanın böyle bir eğitim vereceğine inanmıyorum. Bu yüzden eğitimin belirli bir aşamaya kadar aile tarafından verilmesi taraftarıyım.

OTURUM BAŞKANI- Evet, peki teşekkür ederiz.

Buyurun.

BİR KATILIMCI- ... Sincan Müftülüğünde görevliyim.

İshak Emin Bey konuşmasının sonunda sivil toplum kuruluşlarının merhamet konusundaki öneminden ve medya desteğinden bahsetti. Bu herhalde zaman kısıtlanmasından kaynaklanıyor ama bu konuyu biraz açmasını rica edeceğim ben.

Bir de Belgin Hanım'ın da Başkanlıkta görevli birisi olarak, biz de sivil toplum kuruluşlarında ya da medya desteğine, Başkanlık görevlisi olarak, kitlemizi nasıl yönlendirebiliriz bunu sormak istiyorum.

BİR KATILIMCI- Hocam, sivil toplum örgütlerinin toplumun merhametliliğine katkı sunması birtakım faaliyetler. . . Bir toplum içerisinde yaşıyoruz. Arz ettim yani modern çağın bize getirdiği birtakım sorunlar ve imkanlar var. Bu imkanlardan bir tanesi bu.

Mesela Afrika'da çok güzel faaliyetler var arkadaşlar yani "Yeryüzü Doktorları" diye, "Deniz Feneri" diye, "Kimse Yok Mu Derneği" diye, "Veren El Derneği" diye kuruluşlar var çok güzel faaliyetler var. Bu faaliyetlere uzak kalmamak, katılmak, katkı sağlamak bir şekilde bedenimizle malımızla bunlara katkı sunmak gerektiği inancındayım. Türkiye'de de bu tür katkılar var. Bunu sadece bir örnek için veriyorum bunu çoğaltabiliriz, bunu üretebiliriz. Bu bağlamda söyledim.

Medya desteği de çok önemli. Bugün evimize gittiğimiz zaman. . . Bugün toplumumuz televizyon karşısında yalnızlık yaşıyor. Hatta insanlar eşleriyle bile konuşmuyorlar artık herkesin yönü televizyona doğru. Bu televizyonu mutlaka doğru kullanmak gerekiyor. Yanlış kullananları engellemek gibi bir yolumuz yok yani bunu ya devlet zoruyla yapmak lazım o da olmuyor. Mutlaka biz alternatif üretmek zorundayız ya da alternatifleri desteklemek zorundayız.

Ben bunun çok önemli olduğunu düşünüyorum. Hayattan kopuk bir merhamet dünyası içerisinde yaşayamayız. Hayatın içerisine mutlaka merhameti taşımak zorundayız diye düşünüyorum. Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Buyurun hocam.

BİR KATILIMCI- Mehmet Günay.

Önce katılan hocalara çok teşekkür ediyorum. Sadece Yurdagül Hanım'ın tebliğiyile ilgili soru sormak istiyorum. Çok derinlikli, çok istifade ettiğim bir tebliğ oldu fakat çok kompleks, girift, kısa zamanda anlatması gerektiği için kompleks oldu. Ben doğru mu anladım diye teyit etmek istiyorum. Merhamet aynı zamanda bir kök duygu olabilir, bir düşünce olabilir, eylem olabilir, gaye olabilir dedik değil mi?

Prof. Dr. YURDAGÜL MEHMETOĞLU- Evet.

BİR KATILIMCI- Benim sormak istediğim şey şu: Duygu deyince tabii etikle alakasını biz doğrudan doğruya anlayabiliyoruz. Merhametli olmak ahlaki bir erdemdir ama düşünce, eylem ve gayelere doğru gittikçe bunun belki düşüncede de işin normatif boyutuna bir geçiş var. Neyin ahlaklı olup olmadığına, neyin merhametli olup olmadığına dair bir tasavvur, bir ide olabilir. Orada sistem gündeme gelebilir. Ama eylem boyutuna geldiğimiz zaman bir şey aynı zamanda hem değer ölçüsü hem eylem olabilir mi? Bunlardan hangisi değerdir hangisi değerden öte başka bir şeydir onu sormak istiyorum ve doğru mu anlamışım onu sormak istiyorum.

Prof. Dr. YURDAGÜL MEHMEDOĞLU- Estağfurullah değerli Dekanım. Çok çok doğru anlamışsınız.

Şimdi, asli duygulardan ve asli değerlerden söz ettiğimizde aslında biz hem üsluptan, onun da altını çizmiştim, bir üsluptur o eksik kaldı, bir istikamettir, bir bağlanma hedefidir. Bütün değerler aslında böyledir. Değer diye ifade ettiğimiz her şeyin olduğunu değer ve ahlak felsefesi bize söyler.

Bunun yanı sıra merhametin eylem olduğu da çok ortada. Bir eylemdir aynı zamanda.

Bir şey hem eylem hem duygu hem düşünce olabilir mi? Evet, olabilir. Değerler bunları içermeyen şeylerdir. Bu manada bütün değerler aynı yoğunlukta ve aynı bileşik durumu ifade etmez.

Mesela, onun da altını çizmeye çalışmışım, merhamet duygusu kendisinden daha az bir duruma indirgenemeyecek asli bir değerdir. Mesela, hayranlık değerinde biz bir merak bir bilme isteği, bir sevgiyle karışık bir bilme isteğinden söz ederiz ve bunlar komplike biçimde dururlar. Fakat merhamet kendisinden daha alt bir bileşene indir-

genemez durumdur. Bazı değerler hem istikamet hem sizin yönteminiz hem hedefiniz olabilirler. Bu mümkün. Merhamet de bunlardan bir tanesi. Merhametli yapmaktan söz edemedik yoksa bir yöntem olmasaydı.

Merhamet bir hedef olmasaydı merhamete ulaşmaktan söz edemedik.

Değer felsefesi bunun mümkün olduğunu söylüyor. Böyle ifadelendiriyor.

Tabii, bunlar aslında zihinsel kategoriler. Değerin dışında kalan bir anlam dünyası yoktur aslında baktığımızda. Bir değer bizim bütün mana âlemimizi bu manada ören şeydir ve bileşik durur, diğerleriyle yan yana durur.

Dün de çok ifade edildi bir adalet duygusunu içinden çektiğimizde merhamet olmaz ama merhamet başka şeyleri de yanında gerektirir. Estetik olmayı, bir cemel içermeyi gerektirir. Değilse merhamet olmaz. Adil olmayı gerektirir. Bazen sevmesek de merhametli olmamız gerekir. Bunu içerirler. Bunun gibi yani zihinsel kategoriler olarak düşünmek lazım. Hepsi bir arada olabilir.

Bütün değerlerde her zaman olmaz ama merhamet için, merhamet özelinde bunu söyleyebiliriz.

OTURUM BAŞKANI- Evet, başka. . . Önce oradan bir işaret geldi.

BİR KATILIMCI- Öncelikle tüm İslam âleminin Kutlu Doğum Haftası'nı canı gönülden kutluyorum. Ben Semra Arar. Gazi Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği birinci sınıf öğrencisiyim.

Sorum Yurdağül hocama. Hocam acımak merhamet etmek değildir gibi bir ifade kullandı ve bu kafamda ufak bir karışıklığa sebep oldu.

Hocam sizden ricam bunu daha da açar mısınız? Çünkü ben düşündüm de acıdığım insanlara merhamet ediyorum. Bunu açar mısınız? Teşekkür ediyorum.

Prof.Dr. YURDAGÜL MEHMEDOĞLU- Teşekkür ediyorum genç arkadaşşıma ben de.

Acımanın merhamet olup olmadığı gibi bir cümle kullanmıştım. Acımak merhamet etmek midir sorusunu her zaman sormak istemişim.

Hepimiz biliyoruz ki mesela bir engelliyle karşılaştığımızda ona merhamet etmek ona acımak demek değildir. Bu ona yaptığımız hatta en büyük kötülük olabilir bu manada kullanmıştım. Orada soru işareti olarak.

Şu da mümkün: Acıdığımız herkese merhamet de ederiz. Bu manada bir birlik-teliği var merhametin. Bunun bir kriteri var aslında zihin dünyamızda.

Bence uyurken hayal ettiğimiz hiç kimseye kötülük yapamayız ve bu manada herkese merhamet edebiliriz. Merhamet etme hissimizi geliştiren şeylerden bir tanesidir ama uyurken bir insana acımayız aslında. İşte, o da salt merhamet duygusuyla yüz yüze geliriz. Acılamak gerektiği durumlar da vardır hayatta ve onlar da merhamet içermelidir doğru, onu çağırıştırır ama her zaman böyle değildir. Altını çizdiğimiz şey bu. Bilmiyorum ifade edebildim mi?

Her zaman yan yana olmaları gerekmez merhamet ve acıma duygusunun. Bazen acımadığınız için merhamet etmiş olursunuz. Anne olarak çocuğunuz binlerce kilometre öteye göndermek zorunda olduğunuzda acımamanız gerekir göndermeniz gerekir. Orada merhamet etseniz de içinizin en derin duran bir yerinde ama göndermemeniz ona acımamak demektir. Bunun gibi. Her zaman eşit değil yani.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, orada bir delikanlı var.

BİR KATILIMCI- Ben ilk başta herkesin Kutlu Doğum Haftası'nı kutluyorum. Hocalarıma teşekkür ediyorum. Peygamber Efendimizin torunlara, çocuklara nasıl merhamet gösterdiğini anlatmanızı isterdim.

BİR KATILIMCI- Örnekler çok da bir tanesini. . .

Prof. Dr. YURDAGÜL MEHMEDOĞLU- Ben kısaca söyleyeyim aslında anlatacaktım ama sürem azalınca oraları geçtim.

Mesela, torunları Peygamber Efendimiz (s.a.s.) camide cemaatle namaz kılar-ken ensesine, sırtına binseler dahi onları incitmiyor, onların oyunlarına devam ediyor. Cemaat hatta namazdan sonra merak ediyor, ya Resulullah neden bu kadar secdede kaldınız yoksa bir hikmeti mi vardı, bu namazda bir özellik mi vardı diye soruyorlar, o da, "**Hayır torunum Hasan sırtımdaydı o düşmesin diye uzun süre secdede bekledim.**" diyebiliyor.

Bakın, sadece yalnızken değil cemaat hâlindeyken bile torunlarını ihmal etmiyor, onları seviyor.

Yine karşısında sahabeyle otururken kucığına torunu geliyor onu öpüyor okşuyor, karşısındaki kişi, "**Ya Resulullah, siz böyle çocukları öper misiniz?**" "**Evet; öperim ve severim.**" diyor." **Vallahi benim on tane, evladım var hiçbirini öpmedim daha.**" Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de "**Allah senin kalbinden merhameti aldıysa ben ne yapayım?**" diyor.

Evlatlarına karşı ve torunlarına karşı çok büyük bir sevgisi ve şefkati vardır, merhameti vardı. Her halükarda onları öpmüştür.

Hatta bir keresinde. . . Hocam bir örnek dedi ama ben dayanamıyorum şimdi. Bir keresinde hutbe irat ederken torunu Hüseyin içeriye mescide girerken düşüyor. Düşünün şimdi bizi düşünün hocam, koskocaman cumhurbaşkanı ya da başbakan durumunda ve cemaat karşınızda onlara hutbe irat ediyoruz, önemli bir konuşma yapıyoruz ve torunu kapıdan geliyor düşüyor. Hemen gidiyor onun ayağındaki kumu siliyor, öpüyor, kucağına alıyor ve tekrar hutbesini anlatmaya devam ediyor. Böyle bir peygamber.

Torunlarını da çok seviyor, evlatlarını da çok seviyor. (Alkışlar)

OTURUM BAŞKANI- Evet, değerli tebliğci hocalarımıza bu değerli tebliğlerinden dolayı teşekkür ediyorum, katılımcılara da katkılarından dolayı teşekkür ediyoruz. İnşallah hayra vesile olur bunlar. Daha metinler tam okunamadı tabii burada zaman darlığından. İnşallah bunlar yazıya da geçer, kayda da geçer bunlar ileride de yararlanır.

Bu şekilde hayra vesile olacağı ümidiyle inşallah diyorum ve bu oturumu burada kapatıyoruz.

Yirmi dakikalık bir ara veriyoruz.

Bu vesileyle saygılar sunuyorum.

Teşekkür ediyorum.

7 TOPLUMSAL HAYATTA MERHAMET EĞİTİMİ

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Raşit KÜÇÜK
Marmara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dekanı

17. 04. 2011
PAZAR

TAKDİM

Muhterem Raşit Küçük hocamı oturum başkanı olarak davet ediyorum.

Ardından bir değerlendirme toplantısı olacak ve inşallah oturumumuz tümünden sona ermiş olacak.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI (Prof. Dr. RAŞİT KÜÇÜK)- Bismillâhirrahmanirrahîm. Elhamdülillah vesselatü vessalamü ala resulillah.

Muhterem hazirun, kıymetli kardeşlerim, üç gündür devam ettirdiğimiz bu mübarek Kutlu Doğum Haftası münasebetiyle Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi konulu sempozyumumuzun son oturumunu başlatıyorum.

Bu oturumda konuşmacı arkadaşlarım Yrd. Dr. Necdet Subaşı bulunamayacağını bildirdi. Dün hem bir oturum yönetti hem kendi düşüncelerini ifade etti. Muhterem Ahmet Taşgetiren arkadaşımız bugün konuşmacı. Nazife Şişman Hanımefendi konuşmacılar. Kendilerini buraya davet ediyorum. (Alkışlar)

Merhamet eğitimi konusunda burada hakikaten çok güzel şeyler söylendi, tebliğler sunuldu.

Başlangıçta müsaade ederseniz mademki bu bir eğitimidir bu eğitimin bir de öğretimi olması kaçınılmazdır. Bundan önceki oturumda da konu kısmen tartışıldı.

Toplumumuz özellikle bizim toplumumuz hakikaten bazı konuların öğretiminden de eğitiminden de uzunca bir zamandır mahrum bırakılıyor. Çok özel gayretler ve şahsi inisiyatifler ve şimdi kısmen sivil inisiyatifler istisna tutulursa yaygın ve örgün eğitim sistemimizin içinde bir değerler eğitim sistemi veyahut yerli yerinde bir ahlak eğitimi sistemi yer almıyor. Oysa bundan çok değil hemen 80-100 sene önce, cumhuriyetin kuruluş yılları da buna dahil, okullarımızda her seviyede ahlak dersleri okutuluyordu ve bu ahlak dersleri gerçekten çok ciddi kitaplar hazırlanmış olarak okutuluyordu.

Cumhuriyet dönemimizin Diyanet İşleri Reislerinden merhum Ahmet Hamdi Akseki'nin Ahlak Dersleri kitabı hâlâ bir klasik gibi bence değerlerini koruyor. Askere din dersleri, yavrularımıza din dersleri gibi kitapları son derece kıymet ifade ediyor. Yine o dönemde yazılmış, Cumhuriyet öncesi yazılmış hakikaten sayıca çok fazla ahlak kitabı bulunuyor.

Demek ki merhameti de ahlakı da sevgiyi de eğer biz bir sistem içerisinde eğitim alanına sokmak istiyorsak önce öğretimini yapmak ve bunun esaslarını bilmek ve öğrenmek zorundayız. Bunu da asla ihmal edemeyiz. Etmemeliyiz. Ondan sonra da bunu tabii bir eğitim sistemi içerisinde mutlaka en iyi şekilde değerlendirmeliyiz diye düşünüyorum.

Şimdi, başlangıçtan beri olduğu gibi yine konuşmacılarımıza 15'er dakikalık süreyle söz vermek istiyorum. Ondan sonra bir müzakere süreci olacak. Sonra bir değerlendirme oturumu ile bugüne son vermiş olacağız.

Bugün mümkün merteye erken saatte bitirmek istiyoruz çünkü bizim hemen arkamızdan bu salon başka bir toplantı için verilmiş. Bir panel varmış bu salonda. Başka bir seminere Türkiye Diyanet Vakfı bu salonu tahsis etmiş. Onu da özellikle belirtmem istendi.

Ahmet Taşgetiren hepimizin tanıdığı tamamen bizden biri olan, bizim düşüncelerimizi, bizim kaygılarımızı, bizim endişelerimizi, sevinçlerimizi, merhametimizi, şefkatimizi Türkiye'de en geniş anlamda hem basın yayına taşıyan hem Türkiye dışına aktaran arkadaşlarımızdan biri muhterem Ahmet Taşgetiren kardeşimiz.

Kendisi bugün "Şiddet Sarmalından Merhamet Toplumuna" konulu tebliğini sizlerle paylaşacak.

Ben sözü Ahmet Bey'e bırakıyorum.

1- ŞİDDET SARMALINDAN RAHMET TOPLUMUNA

Ahmet TAŞGETİREN

Gazeteci-Yazar

Şiddet gücün ölçsüz kullanımını demektir.

Yaşamak bir güç kullanımıdır.

İnsan evrende yaşamaya başladığından bu yana güç kullanır.

Ve insanın bu gücü nasıl kullanacağı meselesi, insanın yaşamaya başlaması ile birlikte sorun olarak devreye girmiştir.

İnsan için güç kullanımının sınırı, ya üst bir gücün tanzimi ile ya insanın kendi kendisine koyduğu ölçü ile belirlenir.

Güç kullanımında ölçü, bir anlamda “**Hukuk**”un ana meselesi olmuştur.

Buradan da hukuku kimin tanzim edeceği meselesi çıkmıştır.

Hukuku bizzat gücü kullanan mı belirlemelidir yoksa üst bir güç mü belirlemelidir, sorusu her zaman önem taşımıştır. Bu soru, sonunda “Üst gücü kim sınırlayacak?” sorusunu gündemde tutmuştur.

İnsanla birlikte şiddetin ölçsüz kullanımını (Habil – Kabil ilişkisi) vakıasından söz edilebilir. İnsanın var olduğu her yerde ve insana bağlı tüm oluşumlarda şiddet ihtimali her zaman olmuştur.

İnsan kas gücüyle şiddet uygular, insan devlet kurup şiddet uygular, insan silahlı güç kurup şiddet uygular, hatta insan, paradoks gibi gözüксе de bizzat hukuk düzenini şiddet uygulamasına göre tanzim edebilir.

İnsan insana şiddet uygular, insan diğer canlılara şiddet uygular ve insan eşyaya, yere göğe şiddet uygular.

İslam, bütün insani davranışlar için “ölçü” koymanın zarureti ifade eder. İktidarı yani gücü -ölçülü- kullanmak için de ölçüye ihtiyaç vardır.

İslam “ölçü” nün Yaraticı’ya bağlı olarak konmasını ister.

İslam anlayışında, en yüce kudret O’dur, hayatı var eden kudret O’dur, bütün kudretleri sınırlayacak olan kudret O’dur. Öyleyse her türlü kudret O’nun çizdiği çerçeve içinde kullanılabilir.

Aslında, işin mantığına bakılacak olursa O’nun kudretini sınırlayacak bir kudret mevcut değildir. Buna rağmen “O’nun ölçü koyduğu”nu bildiren Kur’an ayetine baktığımızda “Ölçünün Rahman tarafından konduğu” vurgusunu görüyoruz. Yani ölçü koymak, “Cebbar, Müntekıym, Kahhar” gibi “Esmâ” ile birlikte zikredilmiyor. Buradan da, ölçü koyma kudretinin bile, “Rahmet” ile olması gerektiğini anlıyoruz. Yine Kur’an, Allah’ın kendi zatına rahmeti yazdığını, adeta zâtı için rahmeti kurallattığını, bununla bağlantılı biçimde zulmü ve zâlimi sevmediğini bildiriyor.

Ancak insanın Yaratan’la ilişkilerinin anlam kaymasına uğraması, bazen gevşemesi hatta kopması ölçüsünde, insanın rahmet formatından da koştığı gözleniyor.

İnsanın Yaratan’a bağlılık sınavı varoluştan bu yana her zaman için bir sınav alanı olarak görülmekle birlikte, 19’uncu yüzyıldan itibaren tırmanış seyrine giren Rahman’dan kopuş sürecinde insanoğlunun, derin bir şiddet sarmalı içine sürüklediği bir vakıadır.

Kıran kırana bir süreçtir bu.

İnsanın zaman zaman canavarlaştığı – ki insan canavarlaşınca hiçbir canavar insanın eline su dökemez- bir süreç.

“Teammüden İşlenmiş Cinayetler Yüzyılı”

Bir koca yüz yıl. **Albert Camus**’nün “Cinayet yüzyılı” diye tanımladığı, üstelik “Teammüden, tasarlanmış cinayetler yüzyılı” dediği bir yüz yıl.

Teknolojinin ve buna bağlı olarak silahların gelişmesi, diğer ifadeyle kitle imha silahlarının devreye girmesi ölçüsünde, kitleler halinde insan imha edildiği bir yüz yıl.

Bir yüz yıl içine sığan insan kaybı, adeta ülke ülke insan kaybı niteliğini arz ediyor.

Şöyle, yüz yıla sığan rakamlar sıralamasını bilgi babında nakletmek istiyorum:

Birinci Dünya Savaşı: Tüm ülkelerden 65. 038. 810 askerin katıldığı savaş, arkasında resmi rakamlara göre toplam 8 milyon 556 bin 315 ölü, 21 milyon 219 bin 452 yaralı ve 7 milyon 750 bin 945 kayıp veya esir bırakmıştır.

İkinci Dünya Savaşı: Toplam asker sayısı; 25 milyon 173 bin 700. Ölen toplam sivil sayısı 41 milyon 830 bin 600. Ölen Yahudi; 5 milyon 754 bin 400. Genel Toplam: 72. 758. 900.

Vietnam Savaşı 1955/1975: Vietnamlı sivil ölü sayısı: 2. 000. 000. Kamboçyalı sivil ölü sayısı: 700. 000 –1. 000. 000. Toplam sivil ölü sayısı: ~2. 750. 000 – 3. 050. 000

SSCB-Afganistan savaşı: 27 Aralık 1979 – 15 Şubat 1989

Sovyetler: 14. 453 Ölü – 53. 753 Yaralı. **Mücahitler:** 20. 000 şehit. **Siviller:** Tahmini ölü sayısı 700. 000 ile 2. 000. 000 arasında değişiyor.

İran – Irak savaşı: 1980-1988

Her iki taraftan toplam 1. 400. 000 insan öldü.

Körfez savaşı: 1990-1991

25. 000 ölü, 100. 000 – 300. 000 yaralı.

POL POT’UN KATLIAMI:

Kızıl Kmerlerin eski lideri Pol Pot Kamboçya’da yasal şiddetin en başarılı örneklerini sunmuştur. İktidarda olduğu Nisan 1975 - Ocak 1979 arasında 2 milyona yakın kişiyi katletmiş veya ölümüne yol açmıştır. **“Ölüm tarlaları”** onun eseridir. Kızıl Kmerler, eşine az rastlanır cinayet usulleri gerçekleştirmiştir. Tekrar iktidara gelmek için hâkimiyeti altında kalan küçük bölgede bir terör örgütü lideri olarak kalan bu adamı 1979’dan soğuk savaş sonuna kadar ise ABD ve Birleşmiş Milletler “Kamboçya halkının tek temsilcisi” olarak tanımıştır. Askerlerini 1980 sonrasında İngiliz SAS komandoları eğitmiştir.

KOMÜNİST İDEOLOJİNİN KARANLIK YÜZÜ

20. yüzyılda komünist rejimler veya örgütler tarafından öldürülen insan sayısı yaklaşık 120 milyondur. 120 milyon insan, sırf bu ideoloji uğruna idam edilmiş, toplama kamplarında ölesiyeye çalıştırılarak katledilmiş, “sürgün” adı altında evlerinden toplanıp Sibirya steplerinde yok edilmiş, kasten oluşturulan kıtlıklarla açlıktan öldürülmüş, en korkunç hapishanelerde en korkunç işkencelere uğratılmış, komünist militanlar tarafından kurşuna dizilmiş, boğulmuş, boğazlanmış, parçalanmıştır. 1917’de Rusya’da gerçekleşen kanlı Bolşevik Devrimi ile başlayan vahşet, önce yeni kurulan Sovyetler

Birliği'nin geneline, ardından Doğu Avrupa'ya, Çin'e, Kore'ye, Vietnam'a, Kamboçya'ya, Latin Amerika ülkelerine, Küba'ya ve Afrika'ya yayılmıştır.

ABD'NİN İŞGAL VE ÖLDÜRME SİCİLİ:

1945: Hiroşima ve Nagazaki kentlerine atom bombası attı, 250. 000 kişiyi katletti.

1950-53: Yüz binlerce Koreli'yi katletti.

1954: Binlerce Guatemalalı'yı katletti.

1955: Endonezya, Laos, Kamboçya'da çok sayıda CIA operasyonu düzenlendi.

1950-59: Küba'da 60. 000 kişi ABD destekli Batista birliklerince katledildi.

1975: Vietnam'dan kovulduğunda ardında 170. 000 ölü, 80. 000 sakat, onbinlerce tecavüz olayı bıraktı.

1970-75'te Kamboçya ve Laos'ta 1. 000. 000 kişiyi katletti.

1983: Lübnan'da 14. 000 deniz piyadesi binlerce kişiyi katletti ve aynı yıl Grenada'da yüzlerce kişiyi katletti.

1989: Panama'ya asker çıkarttı, 5. 000 Panamalı'nın ölümüne sebep oldu.

1991: Irak'a saldırdı ve 100. 000'in üzerinde Iraklı öldü.

2003: Irak'ı işgal etti. 1 milyon ölü olduğu ifade ediliyor ve akan kan hâlâ durdurulamıyor.

80 milyon Kızılderiliden geriye 10 milyon kaldı

ARJANTİN:

1976 ve 1982 yılları arasında, Arjantin'de darbe sonucu ülke yönetimini ele geçiren generaller, "Ulusal Uzlaşma Süreci" adı verilen, ve hapishaneye atılanlar hariç olmak üzere en az **30. 000 insanın ortadan kaldırıldığı bir döneme imza attılar.** Ülkede her şey Hristiyan değerleri korumak ve komünizmi engellemek adı altında yasaklanmıştı, iki kişiden fazlasının yan yana gelmesi ve konuşması suçtu.

İlk günden beri ABD tarafından tanınan ve desteklenen General Videla cuntası, insanları "kayıp" etmesiyle ünlenmiştir."Kayıp" ilan edilenlerin çoğunun ordu helikopterlerinden denize atıldığı ve hatta bu insanların çocuklarının bile evlatlık olarak satıldığı sonraki yıllarda açığa çıkmıştır.

BOLİVYA:

BOLİVYA'da ise sadece 1947-1952 arasında çoğu madenci ve tarım işçisi 30 bin kişi ABD destekli cuntalar tarafından katledildi.

BREZİLYA:

CIA destekli 1964 darbesi Brezilya'nın tarihindeki en kanlı olaylardandır. Üç-dört yıl içerisinde cuntanın ABD ile işbirliği yaparak kurduğu “**Ölüm Filoları**” iki binden fazla kişiyi katletmiştir.

EL SALVADOR:

Latin Amerika'nın cinayetler ülkesi olarak ün yapmıştır. Daha 1931-1944 arasındaki yerli ayaklanmaları sırasında 15 binden fazla insanı katletmekle işe başlayan El Salvador kasapları, 70'li yıllara gelindiğinde tam bir kıyım makinesi olarak iş görmüşlerdir. Özellikle 1979 yılından sonra CIA tarafından ARENA partisiyle birlikte oluşturulan ölüm mangaları, toplam 70 bin insanı katletmiştir. Binlerce çocuk ve köylü de bu rakamın içindedir. Öyle ki, sadece 1981'de ölüm mangaları içlerinde rahiplerin de bulunduğu 12 bin kişiyi öldürdüler. Bütün bu cinayetlerin arkasında ABD'li danışmanların durduğu ve birçok katliama da bizzat katıldıkları ise resmi belgelerle kanıtlandı.

GUATEMALA:

Bütün tarihi, cuntalar ve 1931'de olduğu gibi köylü katliamlarıyla (30 bin ölü) geçen Guatemala'nın yaşadığı en korkunç dönem 1954'teki ABD işgali ve cuntası dönemidir. United Fruit Company adlı ABD tekelinin desteğiyle toparlanan paralı askerler ve ABD yeşil berelilerinin yaptığı müdahaleden bu yana devam eden faşist cuntalar sırasında toplam 200 binden fazla insan katledildi.

Kolombiya'daki manzara ise tam bir faciadır. 1948'de United Fruit Company ve Standart Oil'in siparişiyle CIA'nın Kolombiya devlet başkanı Gaitan'ı öldürmesiyle başlayan cuntalar dönemi aynı zamanda cinayetler dönemidir. 1948 ile 1957 arasındaki cuntalar sırasında 300 bin kişi, 1957 ile 1963 arasında ise 20 binden fazla insan öldürüldü.

ŞİLİ:

ŞİLİ ise artık dünyadaki birçok insan tarafından faşist Pinochet cuntasının marifetleriyle tanınmaktadır. ABD kökenli çokuluslu şirketlerin (özellikle ITT) siparişi üzerine CIA tarafından tasarlanan darbe 1973'te general Pinochet tarafından gerçekleştirildi ve darbenin ilk gününde toplam 35 binin üstünde insan işkencelerle, kurşuna dizmelerle katledildi, binlerce insan sakat bırakıldı, binlercesi “kayıp” edildi. CIA'nın bizzat katıldığı ve planladığı bu darbe sonrasında bütün sendikalar, partiler kapatıldı, ülke baştan başa işkencehaneye döndürüldü. Buna karşılık Şili cuntası ABD ve IMF'den tarihin en yüksek yardım ve kredilerini aldı. Ancak buna rağmen Pinochet döneminin sonunda Şili ekonomisi tam bir harabe halindeydi.

HAİTİ:

ABD'nin arka bahçesindeki ülkelerden HAİTİ de en kanlı kıyımlardan nasibini aldı. Yalnızca 1915'teki ABD işgali sırasında birkaç günde 3 bin 500 kişi öldürüldü. Daha sonra ABD işgali resmen bittiğinde de kıyımlar bitmedi. ABD destekli cuntalar boyunca 1957'den 1971'e kadar Haiti'de 26 bin kişi öldürüldü.

İsrail'in Filistin'de uyguladığı katliamlar ise sayılacak gibi değildir. Bunların en büyüklerinden birkaçı, Ocak 1976, Haziran 1976'daki Tel Zaatar karantina göçmen kampları katliamı ve 17 Eylül 1981'deki Sabra ve Şatila "göçmen kampları"ndaki katliamlardır. İsrail'in 1982'deki Lübnan işgalinin bilançosu ise 17 bin 500 ölüdür.

Irak ise bölge ülkeleri içersinde son dönem ABD saldırganlığından en çok zarar gören ülkedir. 200 bin insanın öldüğü Körfez Savaşı ve sonra çoğu çocuk 1.5 milyon Iraklı'nın öldüğü ambargo dönemi bunun en açık örneğidir.

İtalya, Libya'da 1911'den 1940'lı yıllara kadar uyguladığı imha operasyonları ve çölün ortasına kurduğu toplama kamplarında yüzbinlerce Afrikalı Müslüman hayatını kaybetti. İtalya diktatörü Mussolini, Etopya'da ve Yugoslavya'da 300 bin insanı katletti.

Fransa da 20. yüzyılı kana boyayan soykırımların mimarları arasında yer alıyor. Fransa, 1830 yılında Cezayir'i işgal etti. 132 yıl boyunca Cezayir'i işgal altında tutan Fransa, 1954-1962 yılları arasında 1.5 milyon Cezayirli'yi katletti.

Fransa, 1. Dünya Savaşı'nda da 900 bin Afrikalı'nın ölümüne sebep oldu.

Almanya da 20. yüzyılın en vahşi katliamlarından birine imza attı. Almanlar 1933-45 yılları arasında Büyük Alman İmparatorluğu'nu kurmak ve mükemmel Alman ırkını yaratmak hedefiyle diğer milletlerden ve etnik gruplardan 21 milyon insanı topluca kurşuna dizerek, toplama kamplarında, fırınlarda yakarak, gaz odalarında zehirleyerek soykırıma uğrattılar. Alman yönetimi öncelikle kendilerinden olmadığına inandığı bütün ırkları tespit edip harflerle sınıflandırdı. Bu kampanya uyarınca Çingenerlerin yüzde 94'ü kısırlaştırıldı. İkinci hedef grup olarak Yahudiler seçildi. Gerek Almanya gerekse de Almanların işgal ettiği diğer ülkelerde yaşayan 2 milyon Yahudi sistematik bir biçimde vurularak, asılarak, yakılarak ve zehirlenerek öldürüldü.

Almanlar 1891 yılında hammadde ve işgücü ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Namibya'ya sömürge kurmak amacıyla çıktılar. Bölgedeki çok zengin altın ve zümrüt madenlerini ele geçirmenin yolunun yerel **Herero ve Nama** halklarını yok etmek olduğuna karar veren Almanlar harekete geçti. Bu emir üzerine adanın yerlileri Herero ve Namalar üzerine taaruz eden Alman askerleri yaşlı, kadın, çocuk dinlemeden 117 bin insanı katlettiler. Katliamdan kurtulanlar işkenceyle öldürüldü. Yaklaşık 132 bin yerliden geriye 15 bini sağ kalabildi.

AB ülkelerinden Danimarka, 1945 yılında 250 bin Alman mülteciyi ölüme terketti.

İspanya diktatörü Francisco Franco, ülkesinde 30 bin muhalifini öldürttü. İspanyollar Amerikalılarla birlikte milyonlarca Kızılderili'yi katletti.

İngiltere, 1788-1938 tarihleri arasında sömürgeleştirmek amacıyla gittiği Avustralya'da yerleşik yerli halk Aborjinleri sistematik olarak yok etti. İngilizler'in aralarına salgın hastalık yaydığı, bununla da yetinmeyip yemeklerine zehir katarak yok etmeye çalıştığı 750 bin Avustralya yerlisinden geriye sadece 31 bin kişi sağ kalabildi.

1944 yılında **Rusya, Çeçen**, İnguş, Karaçay-Malkarlar ile Kırım Türklerini trenlere bindirerek Sibiryaya ve Kazakistan'a sürgün etti. Bu sürgünde 500 bini aşkın Müslüman Türk yollarda öldü.

Rusya Federasyonu'nun Çeçenistan'a yaptığı saldırılarda da 200 binin üzerinde sivil katledildi.

Bunlar savaş çılgınlığının insanoğluna ödettiği bedele ilişkin notlar. Bir de yerleşik hayat içinde insanın insana uyguladığı şiddetin boyutlarını görmek gerekiyor. Maalesef insanın en güven duyması gereken alanlarda bile, ailede bile şiddet var. İşte ona dair bir kaç not:

- Bugün dünya üzerinde yaşayan kadınların yarısı eşlerinden şiddet görüyor.
- Çin'de, yılda 1 milyon kız çocuğu doğar doğmaz öldürülüyor.
- Uluslararası Göç Örgütüne göre, her yıl 2 milyon kadın sınır ötesi kadın ticaretinde kullanılıyor.
- ABD'de, her 6 dakikada bir kadına tecavüz ediliyor.
- İngiltere'de, her 7 kadından biri birlikte olduğu erkek tarafından tecavüze uğruyor.
- Fransa'da, her ay 6 kadın aile içi şiddet nedeniyle hayatını kaybediyor.
- Rusya'da yılda 12 binin üzerinde kadın aile içi şiddet sonucunda hayatını kaybediyor.
- Kara mayınları nedeniyle saatte bir insan ölüyor ve sakat kalıyor.
- Motorlu araçlar dakikada 2 insanı öldürüyor.
- 150'den fazla ülkede işkence var.
- Çeşitli ülkelerdeki silahlı çatışmalarda 300 bin çocuk asker savaşıyor.

-ABD, “haydut devlet” diye ilan ettiği 7 ülkeden 33 kat daha fazla askeri harcama yapıyor.

-Unicef’in 2007 Dünya Çocuk Raporu’na göre her yıl 275 milyon çocuk; fiziksel, psikolojik, cinsel istismara uğruyor, yaralanıyor, ihmal ediliyor, sömürülüyor.

-Türkiye’de her üç kadından biri eşinden dayak yediğini söylüyor. (Ayşe Gül Altınay ve Yeşim Arat’ın Yılmaz Esmer danışmanlığında TÜBİTAK için yaptığı araştırma)

-Dünya Sağlık Örgütü tarafından yayınlanan şiddet raporuna göre, her yıl Avrupa’da 15 binden fazla genç, şiddet olaylarında hayatını kaybediyor.

-Türkiye’de eğitim kurumlarında öğrencilerin birbirine karşı, öğretmenlerin öğrencilerine ya da öğrencilerin öğretmenlerine karşı uyguladığı şiddet, gittikçe artan bir sorun haline geliyor.

Televizyon dizileri, bilgisayar oyunları ve sosyal hayat içindeki güç ilişkileri, çocuk yaştan itibaren bir **“şiddet eğitimi”** veriyor.

RAHMET TERBİYESİ VE RAHMET TOPLUMUNU İNŞA ZAMANI

Bütün bu veriler, hem bir şiddet sürecinin içinden geldiğimizi hem de yaşadığımız dünyada, hayatın birçok alanında şiddetin bir gerçeklik olduğunu ortaya koyuyor.

Tüm dünyada, insanoğlunun bir güç terbiyesinden uzaklaştığı ve gücün ölçüsüzce kullanıldığı gerçeği yaşıyor.

İnsanlık için, insanı **“kan dökücü ve fesat çıkarıcı”** özelliklerdinden arındıracak ve yüreğini **“Rahmet – merhamet”** duyguları ile donatacak yeni bir **“Güç terbiyesi”** ne ihtiyaç olduğu muhakkak.

Yaratan’ın Rahman, Rahîm, Vedud ismi şeriflerinin tecellilerini, insanoğlunun yüreğine taşıyan, Hazreti Peygamber’in Kur’an-ı Kerim tarafından ifade buyurulan **“Rahmeten lil alemin”** vafını, çağların kişiliğine taşıyan bir **“Rahmet terbiyesi”** olabilir bu **“Güç terbiyesi.”**

İslam’ın amacı, böyle bir terbiye ile, bir **“Rahmet toplumu”** nun inşasıdır.

İslam’ın rahmet toplumuna nasıl gittiği ve nasıl bir toplum veçhesinin ortaya çıktığına, daha yakından bakıldığında şunların görünebileceğini düşünüyorum:

“El-Vedûd”, Allah’ın “güzel isimler”inden biridir. **“Çok seven”** ve **“Sevgi dolu”** anlamlarına geliyor bu kelime. Demek ki, kullarına sevgi dolu bir Rabbimiz var. **er-Rahman**” ve **er-Rahîm**” de Rabbimizin, her gün milyonlarca müminin dilinde tekrarlanan güzel isimlerinden. . . **“Rahmetim gazabımı aştı”** buyuran da O. Rab-

bimiz kulları ile arasındaki ilişkinin sevgi çerçevesinde olmasını istiyor. İstiyor ki, **“O kullarını sevsin, kulları da O’nu. . .”**

Allah Teâlâ, zulmü sevmiyor. Zatına zulmü yakıştırmıyor. Zulmü o kadar sevmiyor ki, kullarının kendi nefislerine zulüm etmesini de istemiyor. Zulmü hem kişisel, hem de toplumsal planda yasaklıyor.

O’nun elçisi de, zulümsüz bir toplumu inşa ile görevlendirilmiştir. İslam toplumu **“el-Vedûd”** ism-i şerîfinin yansıdığı, sevginin tüm mevsimler bir iklim gibi yaşandığı toplum olmalıdır. Şahsiyetlere, insan ilişkilerine, toplum kişiliğine ve müesseselerin ruhuna yansıdığı bir toplum. . . O toplumun insanları, **“Birbirini sevmekle iman etmiş olmak”** arasında derin bağlar bulunduğu şuuru ile yetiştirilmiş olmalıdırlar.

İslam toplumu güçlüye göre biçimlenmiş, gücünün aynı zamanda haklı olduğu toplum değildir. Aksine, haklı zayıfın güçlü, haksız gücünün zayıf olduğu toplumdur. Sosyal yapılanma bunu gerektirir. Sistem buna göre biçimlenmiştir.

Devletin zorbalığı yoktur İslam toplumunda. Devlet başkanı **“İlahî bir emanet”** gibi alır görevi üstüne. . . Allah’ın kullarına hizmettir görevi. Bizzat Allah Rasûlü, **“Sen onlar üzerine bir tahakküm edici değilsin”** ikazı ile sorumluluk üstlenmiştir.

O toplumun devlet yöneticileri, her hareketlerinde toplumsal murakabeye açıktırlar. İslam toplumunun bu niteliği ile, tüm çağların hiçbir toplumu mukayese edilemez. İslam toplumunda ne devlet tahakküm aracıdır, ne para, ne soy-sop, ne de başka iktidar imkanları. . . En yüce değer insanın Allah’a olan yakınlığıdır. Sevgisi, saygısı, bağlılığıdır. Allah’a olan bağlılığın ise tahakküme dönüşmesi mümkün değildir. Çünkü insan, Allah’a yaklaştıkça kendisinin bir **“Hiç”** olduğunu anlar. Kendini **“Hiç”** olarak gören bir insanın başkasına tahakkümü mümkün mü?

Şefkat toplumdur İslam toplumu, diğergamlık toplumdur. Allah elçisi öğrencilerini karşısına alır ve sorar. Bugün bir hasta ziyaret eden var mı? Bugün bir yetimin başını okşayan var mı? Bugün bir cenaze teşyi eden var mı? Sorar yine: Şu garibi misafir olarak evine kim götürür? Tebcil eder şefkat sahiplerini, kerem sahiplerini. . . Susuz kalmış bir kediye su veren kadını tebcil eder. Kardeşine gülümseyen Müslümanı tebcil eder. Yoldaki taşı kaldıranı, atına binen kimseye yardım edeni tebcil eder.

O’nun güzel önderliği ile, çağlar boyu İslam toplumları vakıflar bünyesinde, şefkati, sevgiyi, merhameti, diğergamlığı müesseseler halinde gergef gergef işlemişlerdir. Merhametin toplumsal bir iklim haline geldiği toplumdur İslam toplumu. . . **“Merhametleşenler”** toplumdur.

Göçmen kuşlar için yuva yapan bir medeniyet olmuştur İslam medeniyeti. Farklı inançtaki insanları bünyesinde tedavi edecek daruşşifalar inşa eden bir medeniyet.

Gelinlik yetim kızların çeyizini düşünen, hizmetçi kızların gözyaşlarına sahip çıkan, susuzla çeşme, sebil yaptıran, yolcuya, garibe sığınak sunan. Esire, mazluma fon ayıran. . .

Şu rahatlıkla söylenebilir:

Eğer bugün İslam'ın **“esiri kurtarma fonu”** yaşansaydı, dünyada esaret olmazdı, mazlum insan kalmazdı.

21. yüzyılda bile insanlar, en küçük iktidarlarını, başkalarını köleleştirmek için kullanıyorlar.

İslamsız dünya, her insanda bir hapishane, her yürekte bir esaret zinciri inşa etmiş durumda: Paranın köleleri var, şehvetin, devletin, basın. . . Köleliğin böylesine evrenselleştiği bir çağ yaşamadı insanoğlu. “Çağdaş” uygarlık düzeyi, kölelikte ilkçağın altını yaşıyor. . .

Rasûlullah'ın inşa etmeyi amaçladığı toplum erdemli insanlar toplumdur. İnsanı bir terbiye görmüş, Rahman'a yakışır bir toplumdur. Rahman'ın sevgisine mazhar olacak kıvamda bir toplumdur. Rabbin kendilerinden razı olduğu bir toplumdur.

Allah elçisinin inşa etmeyi amaçladığı toplum, temiz, arınmış bir toplumdur. Malı arınmış, gönlü arınmış. . . Arınmayı bir hayat ilkesi edinmiş. . .

Doymuş, itmi'nana ermiş bir toplumdur. Tatminsiz kişilikleri aşır, **“mutmain nefisler”** e ulaşma gayretindeki bir toplum. . .

“Allah'a dönebilecek ak yüzleri olan” bir toplum.

Birbirini arındıran insanlardan oluşmuş bir toplumdur İslam toplumu.

Suç üreten, suçlu üreten değil **“Suç örtme”**yi Allah Elçisinin işaretlediği bir erdem gibi telakki eden bir toplumdur. O toplum ne diktiği cezaevleriyle övünür, ne de boy boy yığılan suç dosyalarıyla. Her insana kirden bir parça bulaşmış toplumlar İslam'ın dünyasından uzaklaştırılmış toplumlardır.

İslam toplumu bir ceza toplumu da değildir. Onun hakimleri, av bekler gibi suç ve suçlu beklemezler. Ne el kesmeye tutkundurlar, ne de boyun. Bir insanı öldürmenin ne kadar büyük bir olay olduğunu bilirler. Allah elçisi, **“insanı ihya edecek bir çağrı”** nın sahibidir. Nasıl öldürmeye talip olabilir! İslam, suçun bulunmadığı, ceza hukukunun hiç işlemediği bir toplum inşa etmek ister gerçekte. Her insana öyle emek verir ki, o insanda kamil insanı arar. Yeryüzünde **“Allah hükmü”** nü icra edecek kıvamda insanı inşa etmeye gayret eder. Suç ve ceza, istisnadır İslam toplumunda. Asırlar geçer bir “had” uygulanmaz. Bizzat Allah elçisi, had uygulamasının en küçük şüphede terkedilmesini salık verir. Bizzat kendileri buna örnek olur. Cezalandırdığı insanı ise

toplumdan dışlamaz, aksine tebrik eder, aklar. Cezasını çeken, toplumun onurlu bir üyesi olur; gönlü yıkılmaz, tükenmez, toplumuna küsmez, düşman olmaz.

Öfke toplumu değildir İslam toplumu. . . Af toplumdur. Barış toplumdur. Gay-zını, kinini kusan insanların değil yutan, “yiğit” insanların toplumdur. Öfkeli olduğu insana bile iyilik yapabilmeye erdemini kuşananların toplumdur.

Parası olanın en güçlü olduğu toplum vasatı İslam'a yabancısıdır. Parayı tıpkı sıhhat gibi, tıpkı ömür gibi, tıpkı bilgi gibi, tıpkı devlet gibi sosyal bir sorumluluk ve imtihan vesilesi görenler oluşturur İslam toplumunu. Zor bir imtihandır bu. . . **“Dini yalan sayan”**la, **“din gününü tasdik eden”** arasında, **“para gücü”**nü tasarruf konusunda derin farklılıklar işaret eder İslam. . . Adeta iki dünya farklılığı, erdem farklılığı **“Hayri men eden”** dir **“Dini yalanlayan insan. . .”** **“Yetimi itip kakandır”**, **“Yoksulu doyurmayan”**, **“Doyurmayı teşvik etmeyen”** dir, **“toplayıp toplayıp kasaya yığıldığı”** halde fukaraya zırnık koklatmayandır. İşte İslam'ın dışındaki toplum budur. Bugün örneklerini tüm dünyada göregeldiğimiz İslamsız veya İslam'ı azaltılmış toplumlar, bir yanda milyarlık düğün yapanlar varken, öte yanda açlıkla pençelesenlerin toplumdur. O toplum İslam toplumu değildir. Çünkü İslam toplumunda aç mezarı yoktur. Eğer tüm toplum aç değilse. . . Çünkü yanı başında aç insanın sabahladığı bir evde mümin barınamaz. Sancılanır mümin, inancın sancısıdır yaşadığı. . . İslam toplumu, güçlünün zayıfı parça parça edip yediği bir cangıl değildir. Orman kanunu yoktur İslam toplumunda. İnsan kanunu vardır; üstelik birbirine karşı sorumlu kılınmış insan.

Korku toplumu değildir İslam toplumu. . . Allah dışında gerçek iktidar sahibi varlık yoktur çünkü. Herkesin kullandığı iktidarın, Allah katında onaylanmış bir haklı sebebi olmalıdır. Herkes Allah katında haklı olmalıdır yani. . . Haklı çıkmayı ummalıdır. Değilse, iktidarı onun perişanlığı, felaketi, hüsranı olabilir. Kullandığı güç, kendi başına geçebilir. Herkes kendi hukuki durumunu bilip ona göre konumunu belirledikten sonra korkuya gerek yoktur. Çünkü herkes yaptığının bedelini bilir ve ona göre seçim yapar. Günah içinde bulunanın da Allah katında durumunu gözden geçirmesine öngörür İslam. Onun tavrının da, İslam toplumuna bir tahakküme dönüşmesine izin vermez. Gizli kabahatleri araştırmaz, evet onun mahremiyetine hürmet eder. Ama açık fuhuş, günahkarın topluma yönelik tahakkümü sayar ve önler. Bu açık bir hukuktur. Ne toplum ne devlet kişiyi ezer, ne de kişi toplumsal bütüne saldırı mahiyeti taşıyacak bir eylem içinde bulunur.

İslam toplumu, gerçekten mutlu bir toplumdur. Üstelik mutluluğu bu dünyanın ufuklarını aşan bir mahiyet arz eder. İslam toplumunun insanı, bir yeni dünyaya adım atarken, melekler tarafından ebedi bir mutlulukla **“selamlanacağını”** bilir. Dünyada barış ve güven içinde yaşar. İslam'la yaşar. Öte dünyada da selam yurdudur durağı.

İslam böyle bir **“rahmet toplumu”**na vücut verecekken, neden İslam etrafında bir korku üretilir? İslamofobi gibi bir olgu neden vardır?

Şu an yaşatılmakta olan düzenin kirine, çamuruna, bataklığına bakmayıp, insanların nasıl tükendiğine, bittiğine ve bataklıkta boğulduğuna bakmayıp. . . İnsanların birbirini nasıl yediğine bakmayıp. . . İnsanların kendi elleriyle yaptıkları putlara nasıl taptıklarına bakmayıp. . . Şehvet gibi, devlet gibi, para gibi putların, gelip insan hay-siyetini, izzetini yerin dibine nasıl geçirdiğine bakmayıp. . . Vahşi hayvanlardan daha zâlimce bir boğuşmanın, insan eylemi gibi gelip çağımıza taht kurduğuna bakmayıp. . . Ve bütün bunların İslamsız bir dünyanın ürünleri olduğunu düşünmeyip. . . Neden İslam etrafında korku üretilir?

Allah'ın son elçisi evren (Âlemler) için bir rahmet olarak gönderilmişti. Onun çağrısında rahmet vardı. Bizi diriltecek iksiri sundu o. 14 asırdır hep sunuyor. Onun şefkatli çağrısına el uzatmak. Bugün “Rahmet insanı” olmak için de “Rahmet toplum-ları” kurmak için de gereken sadece o. . .

Hepinize teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Sayın Ahmet Taşgetiren Bey'e çok teşekkür ediyorum.

Tabii zaman olsa da hep dinlesek böyle güzel şeyleri ama zamanımız sınırlı. Bize şiddet sarmalını ve 20'nci yüzyılın 21'inci yüzyıla aktardığı insanlığın canavarlaşması sürecini ifade ettiler. Çıkarıcı güçlerin şiddeti yanında Müslümanların onlardan adeta tevarüs ettikleri kendi içlerindeki şiddet olgusunu, şiddetin bugün ülkelerin durumunu aşip dünyayı sardığını haberlerinin her yere yayıldığını ve şiddetin gücünün ölçsüz kullanımı olduğunu, bunu mutlaka sınırlandırmak gerektiğini, onu sınırlandırmanın da ilahî iradenin sınırları içinde olursa bir işe yarayacağını anlattılar.

İnsanın kas gücüyle, devlet gücüyle veya bazen hukuk gücüyle şiddet uyguladığını ifade etti Ahmet Bey. Bütün bunları ortadan kaldırmanın da Muhammedi bir eğitim Muhammedi bir rahmet toplumu oluşturmakla mümkün olduğunu ifade ettiler. Çok teşekkür ediyorum kendilerine.

Şimdi yine yazar kardeşlerimizden bizim değerlerimizi her zaman hatırlatan, taşıyan, bize modern dünyanın çıkmaz sokaklarını ama ondan çıkış yollarını göstermeye çalışan Nazife Şişman Hanımefendi "Postseküler Çağda Merhametin Dili" konusunda tebliğini sunacaklar.

Ben sözü kendilerine bırakmak istiyorum.

Buyurun hocam.

2- SEKÜLER ÇAĞDA MERHAMETİN DİLİ

Nazife ŞİŞMAN

Yazar

Kutlu Doğum Haftası'nda merhametin ana tema olarak belirlenmesi çok isabetli bir seçim. Bu sebeple Diyanet İşleri Başkanı sayın Mehmet Görmez'in şahsında Diyanet'in bütün idareci kadrosunu kutluyorum. Başkan yardımcısı sayın Mehmet Özafşar, neden merhamet temasının seçildiğini basına açıklarken, Müslümanların ortaya koyduğu gelenekte merhametin varlığa ilişkin zihinsel, hissi, etik ve ahlaki bir duruma karşılık geldiğine işaret etmişti. Temelinde Kur'an ve Sünnet'i barındıran bu gelenekten istifade edebilmemiz için çağın içinden bir dil geliştirmemiz zaruri.

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Efendimiz'in merhamet eğitiminden nasibimizi alabilmemiz için, çağdaş vasatı anlayıp onun içinden bir dil geliştirmemiz gerekiyor. Çağdaş vasatın içinden dil geliştirmekse ancak merhametin hayatımıza dahil oluşunu sorunsallaştıran toplumsal, kültürel, iktisadi ve siyasi vasata dair bir kavrayışa sahip olmakla mümkün.

Mesela her gün şiddeti ve acıyı oturma odalarımıza servis eden aracın merhamet duygumuzu nasıl etkilediğini dikkate almadan, yaratılanı sevmeyi nasıl tecrübe edebileceğimizin yollarını da bulamayız. Yani karşılaştığımız birinci sorun acıya seyirci olma deneyimi. Bu deneyim nedeniyle merhametin dumura uğraması ve "başkalarının acısı" gözlüğünün adeta bir protez gibi gözümüze yerleşmesi.

İkinci problem, merhameti tamamen seküler bir bakış açısıyla değerlendirmeye dayanıyor. Bu değerlendirmede merhamet acıma olarak anlaşıldığından merhamet edenle edilen arasında hiyerarşik bir ilişki kaçınılmaz görülüyor. Merhametin ikiz kardeşi kibirdir, diyor bu konuda yazarlar. Bizimse, bütün yaratılanlara yaratılmışlık

çerçevesinde ve mülkün sahibi değil de emanetçisi anlayışıyla bakıldığında, bu hiyerarşinin tamamen bertaraf olacağını ortaya koymamız gerekiyor.

İçinde yaşadığımız dönemde merhametin dilini nasıl inşa edeceğimizi işte bu iki başlık üzerinden irdelemeye çalışacağım.

BAŞKALARININ ACISI

Tasavvuf ehlinde bir zata “Bağdat çarşısı yanıyor. Ama yangın senin dükkanına sıçramamış.” diye haber verirler. Mal canın yongasıdır fetvasınca, hazret inisiyaki olarak “Elhamdülillah” der. Henüz sözü, ses olarak muhatabının kulağına ulaşmadan farkına varır hatasının. Hamdetmesi hatadır, zira kendini halktan gayrı gören, Hak’tan da gayrı düşmüştür. Ama nafile, gırtlak dokuz boğum da olsa, söz hepsini geçip ağızdan çıkmıştır bir kere. Çarşı yangınından azade olan hazrete düşen pay, pişmanlık ateşinde yanmak ve hamdettiği için tevbe etmektir artık. Yaşanan bir felaketi bir an için “başkasının acısı” olarak görmesidir, bir ömür boyu sürecek gönül yangınının sebebi.

...

Her gün yüzlerce fotoğraf ve hareketli görüntü insanlığın içinde bulunduğu sefalet ve şiddeti gözler önüne seriyor. Fakat bu bizi gün geçtikçe daha az etkiliyor. Her birimiz samimi olarak kendimizle yüzleşelim. Mesela Gazze’de olanlar için, Ruanda’daki, Kırgızistan’daki kıyım için, Haiti’deki, Yeni Zelanda’daki, Japonya’daki depremde ölenler ve sefaletle mahkumolanlar için, evet üzülüyoruz. Ama tepkimiz, o dehşetengiz görüntülerin hakettiği kadar mı? Ya da başka örnekler verilebilir dünyanın dört bir tarafından ve kendi memleketimizden. Sefalet, şiddet ve acı görüntüleri. . . Bunlar karşısında neden bu kadar az duyarlıyız?

Neden? diye soralım Virginia Woolf’un sorduğu gibi biz de: Biz canavar değiliz, peki insan olmamıza rağmen neyle ilgili bu tepkimiz ya da tepkisizliğimiz? Woolf’un cevabı, bu başarısızlığın tahayyülle, empatiyle ilgili olduğu yolundaydı. Gördüklerimizle empati kuramıyoruz. Onların gerçekliğini tahayyül edemiyoruz. Peki tahayyülü ve empatiyi iptal eden ne? Tabii ki acıya seyirci olduğumuz ve görüntü bombardımanı altında kaldığımız için gördüklerimize yabancılaşmamız. . . Ne yazık ki gerçeğin muhayyilemize transfer edilebilmesini sağlayan süreç, aşırı görüntü üzerinden yok oluyor.

Susan Sontag, felaket ve savaş görüntülerine bakıp da acı duymamayı, bunları “başkalarının acısı” olarak algılamamıza bağlamıştı. Bugün yaşanan felaketleri, kıyımları, savaşları, yoksulluk ve açlığı “başkasının acısı” olarak algılamamızı daha fazla teşvik eden bir iletişim ortamında yaşıyoruz. Gazeteciler aracılığıyla oturma odamıza kadar ulaşıyor başka ülkelerde ve kendi ülkemizde de olsa uzağımızda olan felaketlerin görüntüleri. Acı görüntüleri, öncelikle kameraların kaydettiği biçimiyle bize aktarılıyor.

Bu görüntüleri sayısız insanla birlikte biz de izliyoruz ve hiç de uzun olmayan bir zaman sonra gözlerimizin önünden çekilip gidiyorlar. Biz bu felaketlerin seyircisiyiz. Bu manada başkalarının acısına seyirci olmak, modern bir deneyimdir.¹

Theodore Zeldin, *İnsanlığın Mahrem Tarihi* adlı kitabının bir bölümünde kıraç toprakta bile merhamet bitmesinin sırrını ele alır. Kıraç toprakta bile merhamet bitmesine rağmen, insanlar acıma duygusundan korunmak için önlerine engeller yığmışlar ve bu engeller yüzyıllar içinde birikmiştir. Yanlış insana merhamet duymayı yasaklayan tabular, insanların empati duygularını köreltici bir işlev görmüştür. Yabancı, öteki, uzaktaki, başka ırktan, başka dinden, yani bir nevi “daha az insan” olanlar için merhamet duymama öğretilmiştir pek çok toplumda insanlara.

Bizim kültürel mirasımızda ise “yaratılmışı severim Yaradan’dan ötürü” düsturu hakimdir. Bu nedenle merhamet duyulacak insanın, hatta herhangi bir varlığın kim ve ne olduğu önem taşımaz. Kendi başına gelmeyen felakete hamdettiği için tevbe eden bir anlayışın mirasçularıyız. Başkalarına merhamet duymak, onların acılarına duyarlı olmak, onların mutluluğu için sorumluluk hissetmek, ahlakın özüdür. Bu ahlak, yaratılmış olma paydasında eşitlenme şuuruna ve her nimetin zerre miktarı da olsa hesabının verileceği inancına dayanır. Bu şuurda hiçbir acı, “başkasının acısı” olarak görülemez.

Yerküreyi çepeçevre kuşatan savaşlar, felaketler, açlık, yoksulluk gibi sorunlara küresel çözümler bulabilmemiz de, ızdırabın altındaki insan onurunu görebilmemiz ve umutsuzluk içindeki bir insana bir çift söz söyleyebilmemiz de öncelikle bir acıyı “başkasının acısı” olarak görmemeyi başarabilmemize bağlı.

MERHAMETTEN KAÇIŞ

Merhamet refah devleti öncesine ait bir kavram olarak görülüyor günümüzde. Bu sebeple şöyle bir eleştiri dile getiriliyor: İnsanlara merhamet göstermek ve yardım etmek bireysel bir vazife olmamalı, devlet bu konuda istihdam yaratarak sorunu çözmeli diyorlar. Bu görüşü savunan sosyalistler ve sosyal demokrat politikacılar kişinin kişiye muhtaç olmasının hiyerarşik bir ilişkiye sebebiyet vereceğini vurgulayarak eşitlikçi ideale de gönderme yaparlar.

Sosyal refah devletinden yana olanlar, devletin bütün vatandaşlarına asgari yaşam şartlarını sunması gerektiği fikrinden hareket ediyorlar. Böyle olunca da ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetleri, işsizlik sigortası, sendikal haklar gibi yöntemlerle yoksulların, sakatların ve toplumun kıyısındakilerin de insan onuruna yakışır bir yaşam seviyesine getirilmesinin mümkün olduğunu düşünüyorlar. Devlet sadaka dağıtacağına iş imkanı

1 bk. Susan Sontag, *Başkalarının Acısına Bakmak*. Çev. Osman Akinhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2004.

sağlar ve daha adil bir bölüşüm için düzenlemeler yaparsa, bireylerin ve kurumların merhametine ve sadakalarına muhtaç olmaz yoksullar. Bireylerin sadaka vermesi de sınıfsal bir eşitsizliği vurguladığından böyle merhamet gösterileri yerine sistem değiştirilmeli, diyorlar. Bireysel sorumlulukların ifasını böylece sisteme havale ediyor, sosyal devlet vurgusunu yaparlar.

Liberal devletten yana olanlarsa söz konusu hizmetlerin devlet için, daha doğrusu vergi mükellefleri için bir yük ve iktisadi açıdan da verimliliğe engel olduğu fikrini savunuyorlar. Onlara göre piyasa her şeyi düzenlediği gibi, bu sorun için de en optimum düzenlemeyi yapacaktır. Eğer insanlar hala yoksulsalar, bu onların fırsatları değerlendirilememesi ile alakalı bir mevzudur ve toplumun diğer üyelerinin üzerine bir kambur gibi yüklenmesi “adil” değildir. Böyle der liberal piyasa yanlıları. Altta yatan mesaj şudur aslında: Yoksullar kendi yazgılarının sorumluluğunu taşırlar. Halbuki açıkça bilinen bir husus ki, piyasa eşitsizlik yaratan bir ortamdır. Yani işi iktisadın “görünmeyen el”ine bırakırsak eşitsizlik kaçınılmaz olacak ve yoksulluk daha da derinleşerek artacaktır.

Tabii ki burada söz konusu olan işsiz ya da yoksul, bir ülkenin vatandaşı olan ve o ülkenin sosyal güvence imkanlarından yararlanması imkan dahilinde olan bir birey. Halbuki 21. yüzyıl savaşlar, afetler, iç çatışmalar, kıtlık nedeniyle kitlesel göçlerin artış gösterdiği bir yüzyıl. Bu ne demektir? Kitleler halinde seyyelan eden yeni bir yoksul sınıfının doğması ve bu yeni yoksulların sığındıkları ülkelerin vergi mükellefleri için bir yük olması demektir. Bu nedenle bugün Avrupa ülkeleri sosyal devlet yükünden nasıl kurtulacaklarını tartışıyorlar.

Bu konudaki en bariz örneği aslında Amerika temsil ediyor. Bilindiği gibi Amerika milyonlarca evsizi, işsizi, yoksul göçmeni ile çoktandır sosyal devlet olmaktan vazgeçmiş durumda. Bu nedenle Amerikan halkının büyük bir çoğunluğunun insanların yoksulluğu hak ettiği ve bunun onların kendi problemleri olduğu fikrinde olması şaşırtıcı değil. Beş Amerikalıdan dördü, herkesin kendi sorunlarını kendisinin çözmesi gerektiği görüşündedir.

Pek çok kimse diğerlerinin yaşadığı koşulları, onların “hak ettiği” koşullar olarak görmeyi daha konforlu bulur. Çünkü böyle düşündüğünde kendisine hiçbir sorumluluk düşmez. Halbuki insanların başına gelen dertler çoğu zaman kendi hak ettiği değil, kendisine takdir olunan dertlerdir. Yunus’un dediği gibi:

“Kimine dert verip asla inletmez/ Kiminin dünyada derdin bol eyler/ Kimine bir aba vermez ki giye/ Kiminin atına atlas çul eyler”.

MERHAMET VE HİYERARŞİ

Bir başka çağdaş eleştiri ise merhametin kişiler arasında hiyerarşik bir ilişkiye sebebiyet verdiği iddiası. Modern seküler yaklaşımda merhamet acımaya karşılık gelir ve acınan insan eşit saygıyı hak etmeyen bir konumdadır. Çünkü emek ya da çalışıp kendine bakma gibi seküler itibar kaynaklarını kullanamamıştır. Modern kapitalizmde emeğin itibarı evrensel bir değer haline gelmiştir. Yani herkesten çalışması ve kendine bakması beklenir.²

Günümüz tüketim kültüründe ise yeterince tüketemeyenler arasında olmak başlı başına statü dışında kalmak anlamına geliyor. Böyle kimselere karşı gösterilen ilgi ancak acımak olabilir. Ekonomik ve siyasi durumlarında bu acıma, öfke ve düşmanlığa da dönüşebilir. Yükseltelen site duvarlarının ardına saklanmak ve kendi bölgelerindeki savaşlardan aılıktan ve sefaletten kaçan göçmenlere kapıları kapatmak gibi tepkiler, bu acıma ile düşmanlık arasındaki salınma örnek gösterilebilecek davranışlardır.

Çalışıp kendisine bakamayan, doğal ya da toplumsal bir felaket sonucu muhtaç ve sefil durumda olanlara uzatılan yardım elinin eşitsiz bir duruma yol açtığı için, duygudan arındırılması gerektiğini iddia edenler de olmuştur. Mesela uluslararası sosyalist hareketlerde yer alan, sosyal hizmet alanını kadınlar için profesyonel bir alan haline getiren ve bu başarısından dolayı 1931 yılında Nobel barış ödülü alan Jane Addams, orta sınıf kadınların duygusal hayırseverlik mantığını kırmak zorunda olduklarına inanıyordu. Çünkü Viktoryen hayırseverliğin “kendini iyi hissetme” odaklı yapısı hiyerarşik bir ilişkiye geçit vermektedir. Ve hayır sahibi kimse Nathaniel Hawthorne'nin kısa ve öz olarak söylediği bir nedenden dolayı şüphe uyandırıyor: “İyilikseverlik, kibrin ikiz kardeşidir.” diyordu Hawthorne.³

Günümüzde kişisel gelişim ve NLP eğitim araçları da kendini iyi hissetme üzerine vurgu yapıyor. Esasında kişinin sırf kendini iyi hissetmek üzere merhamet göstermesi ve başkalarına yardım etmesi, ne kişinin kemalat basamaklarında yükselmesi için elverişli bir yoldur ne de toplumsal yaraları iyileştirmek için. Çünkü iyi hissetme amaçlı yardım girişimleri, bencilliğin ve kibrin merhamet kisvesini giyip dolaşmasından başka bir şekilde tanımlanamaz.

Yani seküler bakış açısından veren el ile alan el arasında bir hiyerarşi söz konusudur. Peki, Efendimiz'in “Veren el, alan elden hayırlıdır” hadis-i şerifi de aynı hiyerarşiyi

2 bk. Zygmunt Bauman, *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar*, Çev. Ümit Öktem, İstanbul, Sarmal yayınları, 1999.

3 bk. Gertrude Himmelfarb, *Poverty and Compassion: The Moral Imagination of the Late Victorians*. New York, Knopf, 1991. Aktaran Richard Sennett, *Saygı: Eşit Olmayan bir Dünyada*. Çev. Ümmühan Bardak, İstanbul, Ayrıntı yayınları, 2005, s. 134.

desteklemiyor mu? Veren elin hayırlı olduğu vurgusu çalışmaya teşvik eden bir vurgu. Ama aslında verenin de kendi mülkünü değil bir emaneti verdiği şuuru, bütün yaratılmışların yaratılma bakımından eşit konumda olduğu anlayışı, merhamet eden ve edilen arasında hiyerarşik bir yapıya geçit vermez.

Merhamet, biz Müslümanlar için dinimizden kaynaklanan bir varlık şuuruna sahip olmamız anlamına geliyor. Allah'ın rahmet sıfatı insanı ve kainatı yaratmasında tecelli etti. Hidayete rehberlik edecek peygamberler göndermesiyle devam etti. Alem-lere rahmet olarak gönderilen Efendimiz ile kemale erdi bu tecelli. Onun sünnetine uyan ümmeti aracılıyla bu rahmetin tezahürlerini görmeye devam ediyoruz.

Müminlerin ahlaki sorumluluğunun kaynağı, Allah'ın rahmetine mazhar olmak için merhamet etmektir. Bu nedenle müminler gördükleri yaraya merhem olmak üzere yaptıkları zerre kadar iyiliğin boşa gitmeyeceği inancıyla mutmaindirler. Fakat yara ve merhem arasındaki ilişkinin tabiatını da göz ardı etmezler. Bu sebeple merhametin hayırseverlik panayırına dönüşen gösterilerden ibaret olmadığını ve alan elin de veren elin de Allah Teâlâ'nın takdiriyle hareket ettiğinin altını çizerek.

Ama bugün hakim seküler kültürden kaynaklanan çelişkiler yaşıyoruz. Bunlardan bazılarını işaret etmeye çalıştım bu tebliğde. Çağdaş vasatın ortaya çıkardığı bütün bu çelişkilere rağmen Müslümanlar, merhametin varoluşlarına ilişkin bir tavır olduğunun şuurunda olmalılar. Böyle olunca, hem bu şuurdan kaynaklanan hem de modern hayatın gerilimli ortamında "yaratılanı severim Yaradan'dan ötürü" şiarına yaslanan insicamlı bir merhamet dili oluşturmaları mümkün olacaktır.

Çünkü, eşitlik ve ötekine saygı gibi siyasal meseleler de, fakirlik ve sefalet gibi toplumsal ve ekonomik meseleler de, fiziksel varoluşa yani tabiata ilişkin bilimsel meseleler de (çünkü tabiatı tahrip etmeyen bir teknoloji üretiminin de merhamet çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir), ancak böyle bütünlüklü bir merhamet anlayışı sayesinde çözüme kavuşabilir. Sözlerimi bu ve benzeri çalışmaların böyle bir merhamet dilinin geliştirilmesine katkı olması temennisiyle bitiriyor, saygılar sunuyorum.

OTURUM BAŞKANI- Ben de çok teşekkür ediyorum Nazife Şişman Hanımefendiye. Bize her bir bölümü ayrı önem taşıyan şeyler söyledi ama benim dikkatimi çeken bir iki şeyi tekrar aktarabilirsem. . . Kur'an ve sünnet orada duruyor o zaman nasıl oluyor da böyle bir İslam toplumu ortada durabiliyor? Demek ki onunla ilişkisini, bağını kesmiş insanlardan oluşan bir toplum var. Televizyon hakikaten çok konuşulan bir araç ama bizi maalesef acıya alıştıyor. Merhameti sadece acıma şeklinde anlamaya vesile oluyor ve alttakilere acıma hiyerarşisini önümüze çıkarıyor.

Feci şeyler, facialara üzülüyoruz ama yeterli derecede duyarlı olmuyoruz çünkü alıştıyor bize bu acılara bakmayı. Bakıp geçtikten sonra da her şeyi unutuyoruz. Empati duygumuzu ortadan kaldırıyor. Bütün acıları başkalarının acısı olarak kabul etmeyi bize öğretiyor.

Odalarımıza kadar giren bu görüntülere sadece seyirci kalmayı aşıyor.

Bizim kültürümüz yaratılanı hoş gör Yaratan'dan ötürü anlayışı fakat bunu ortadan kaldırıyor modern hayat.

Merhamet kavramı refah devleti öncesine ait kavramdır diyor sosyal demokratlar, liberaller ise tamamen bunu ortadan kaldırıp çalışsın, kazansın yoksa yaşamaya hakkı yok anlayışını geliştiriyor. Acıma bazı noktalardan sonra şiddete, öfkeye, hatta imhaya dönüşebiliyor.

Veren el alan elden üstündür anlayışını da güzel yorumladılar. Ben ona bir ilave yapayım izninizle. Buradaki veren el hakikaten ifade ettikleri gibi bizim ticarethanelerimizde de var, hâlâ o geleneği yaşatanlar var. Kapalıçarşı'nın girişinde de yazar, "el-Kâsibu habibullah. Elinin emeğiyle kazanan Allah'ın sevgilisidir, sevdiği kuludur."

Kazanan insanın sorumlulukları vardır o sorumluluklarını yerine getirirse hakikaten Allah'ın sevgilisidir.

Çok teşekkür ediyorum her iki konuşmacımıza.

Şimdi tabii bir müzakere süremiz de var bu süremiz yarım saat kadar. Söz alacak arkadaşlarımıza söz vereceğim.

Önce Ziya Kazıcı Bey arkadaşımız.

ZİYA KAZICI- Ben iki arkadaşımıza da teşekkür ediyorum. Yalnız bir şey söylemek istiyorum.

Şu anda biz Diyanetin çatısı altında Hz. Peygamber'den bahsediyoruz, onun merhametinden bahsediyoruz fakat Sayın Nazife Hanım beni bağışlasın, ben post-seküler kelimelerini anlamadım. Bunlar hangi manaya geliyor, bu kelimelerin Türkçeleri yok mu, niye biz bunu kullanmak zorunda hissediyoruz kendimizi?

Bir olayı müsaade edersiniz anlatayım.

OTURUM BAŞKANI- Söyle de öğrensin herkes. . .

ZİYA KAZICI- Ben bilmiyorum.

Bundan senelerce önce bir dostumuzla birlikte, Ahmet Bey, Raşit Bey onlar bilir, Çinili Hamam diye bir hamam var Üsküdar Bağlarbaşı'nda, bir arkadaşımızla ikimizde iki oğlumuzu aldık gittik. Bir de baktık ki bizim tarihi Çinili Hamam'ın adı gavurca olmuş. Girdik banyomuzu filan yaptık çıkıyoruz. Arkadaş diyor ki sen para vereceksin, ben diyorum ben vereceğim, sen vereceksin, ben vereceğim. . . Yahu ağabey dedim parayı alacak olan çocuk, bir dahaki gelişimizde siz ödersiniz dedi. Yok, ben bir daha buraya gelmem dedi. Niye, hayırdır dedim. Ne zamandan beri tarih Çinili Hamam'ın adı gavur hamamı oldu ve kaç kişi, İngiltere'den, Amerika'dan bilmem nereden kaç kişi bu ücra yere gelip banyo yapacak? Ha, şunu anlarım, Türkçesini yazın altına da parantez içerisinde İngilizcesini yazabilirsiniz dedi. Ve bir ay sonra gittiğimde gerçekten o şekilde değişmişti. Adamın söylediği. . .

Bizim birtakım kelimeleri. . . Arkadaşımız dedi ki televizyonlar odamızda şunu gösteriyor, bunu gösteriyor televizyon onu gösteriyor ama beri tarafta da onların kelimelerini almak suretiyle biz kendi kültürümüze ait olan birtakım kelimeleri de bir kenara itmiş oluyoruz.

Mesela, ben isterdim ki bu tebliğde ahlak-i âlâiden birtakım bilgiler olmalıydı. Yok. Sadece bu konuda hep Batılılar mı kafa yormuş? Hayır, bizde de var ama maalesef bu bakımdan ben o ismin değiştirilmesini istiyorum.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Ben bir söz vereyim de tabii Nazife Hanım kendisi ifade etmek istediğini ifade etsin. Sonra arkadaşlar.

NAZİFE ŞİŞMAN- Tabii tarihi bir hamama yabancı bir isim verilmesiyle 21'inci yüzyılın durumunu, vasatı anlamaya yönelik analiz yaparken, bu toplumu anlamaya çalışırken, ben tüm dünyadan bahsediyorum bu dünyayı anlamaya çalışırken kullan-

duğumuz kavramları yabancı bir dille ifade etme arasında ciddi bir fark olduğunu düşünüyorum. Çünkü sekülerlik bizim tarihimizde var olan bir kavram değil. Biz seküler olmadık çünkü sekülerlik dünyevilikle aynı anlama gelmiyor.

Evet, dünyevilik kadim dönemden beri yani. . . İnsan dünya ve ahiret arasında, berzahta yaratılmış bir varlık hep dünyaya meyleden, ahiretle korkutulan yani ahirette her şeyin karşılığını göreceğimizle ilgili biz korkutulduk, uyarıldık her şeyle hesap vereceğimizle alakalı ama yine de dünyaya meyleden varlıklar insanlar. O açıdan dünyaya meyletme anlamında dünyevilik kadim bir mesele ama sekülerlik Batı Avrupa kültüründe yeni ortaya çıkmış, bir siyasi proje olarak ortaya çıkmış daha sonra gündelik hayatı etkileyen, teknolojinin de etkisiyle insanları sadece bu dünyaya hapseden bir kültürün, bir görüşün bunun siyasi ideolojik boyutu var, gündelik hayatla ilgili boyutu var böyle bir anlayışa karşılık geliyor sekülerlik.

O yüzden de ben dünyevilik karşılığı olarak kullanmıyorum. Başka da bir kelime yok. Bizim ürettiğimiz bizim tarihimizden kültürümüzden bir kavram değil. Küreselleşme ile birlikte 20. yüzyılın son çeyreği ve bugün 21. yüzyılın ilk yıllarını yaşayan bizler her ne kadar bu Batı Avrupa kültüründe ortaya çıkmış bir durumsa da biz bununla muhatabız. Artık tüm dünya neredeyse ortak bir tecrübeyi yaşıyor. Bu manada biz vasatı anlamaya çalışırken. . .

Ben ahlak-i âlâiden bir şeyde bulunmadım. Neden bulunmadım? Çünkü ahlak-i âlâi bu yüzyılda yazılmış bir metin değil. Ben bu yüzyılı tanımaya çalışıyorum. Şu an karşımızda nasıl bir insanlık var, nasıl bir toplumsal örgütlenme var ve bizim işte o ahlak-i âlâiye, bir ayete, bir hadise ulaşmamızı oradan bize bir ışık düşmesini engelleyen nasıl bir vasat içinde yaşıyoruz. Ben bu vasatı tanımlamaya çalışıyorum. O açıdan bu kavramları kullanmam zorunlu, kullanmak zorundayım. Bugünü anlamak için bunları kullanmak zorundayım. (Alkışlar)

OTURUM BAŞKANI- Çok teşekkürler, sağ olun.

Evet, şöyle bir usul izleyeyim izninizle. Ön sıradakilere söz vereyim, ikinci sıra, üçüncü sıra. . .

Her söz alan kendisini tanıtabilir.

NECDET TOSUN- Marmara İlahiyatta tasavvuf hocasıyım.

Tebliğlerimizde merhametle ilgili birçok konu ele alındı. Genelde teorik olarak da ele aldık. Pratikte düşündüğümüz zaman –ben bir soru olarak değil katkı olarak bunları söylüyorum- merhamet vermektir diye düşünüyorum. Keşke onlarla ilgili de bir tebliğ sunulseydi. Vaktimizi vermek, paramızı vermek, sevgimizi vermek.

Sempozyumun ana konusu merhamet eğitimi. Merhamet de vermekse o zaman vermenin eğitimini de konuşmak lazım bu sempozyumda. Kendimize ve çocuklarımıza vermenin eğitimini nasıl verebiliriz, nasıl aktarabiliriz.

Çünkü eski Osmanlı kültürü almış bir kısım insanlar yolda ihtiyaç sahibi birisini gördükleri zaman çıkarıp kendileri para vermiyorlar, yanındaki oğluna diyor ki, oğlum al şu parayı şu amcana ver veya oğlum al şu parayı şu teyzene ver. Böylece oğluna verme kültürünü aynı zamanda merhameti tabii ki aşılamış oluyor.

Yolda düşmüş bir insanı gördük merhamet ettik veya acıdık, vah vah keşke düşmeseydi dedik geçip gittik, bu merhamet midir? Pratikte bir şey ifade etmeyen merhamettir olsa bile. Bir şey ifade etmez. Zamanımızı beş dakikamızı ayırıp yolda düşmüş bir insanı kaldırıp nereye gideceksiniz amca, sizi taksiye kadar götüreyim, evinize kadar götüreyim diyerek zamanımızı veriyorsak merhamet etmiş oluyoruz.

İhtiyaç sahibine ekmek veriyorsak merhamet etmiş oluyoruz.

Dolayısıyla merhamet vermektir. Yoksa böyle merhamet diye bir şey var biz teorik olarak onu konuşuyoruz gibi olmaması lazım ve bunun, vermenin eğitimi üzerinde konuşursak daha iyi olurdu diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Teşekkür ediyorum katkınız için.

Aslında tebliğlerde zannediyorum hem eğitimde hem öğretimde hem vermede bunu sınırlamamak lazım kanaatimce. Düşünceyi vermek de birinin elinden tutmak da düşeni kaldırmak da bir insana dua etmek de yani bunların hepsi herhalde vermeye dâhil. Çok sınırlamamak gerektiği kanaatindeyim. Tabii, eğitime nelerin dahil olduğunu tek tek belki sıralamak lazım. Belki böyle de bir şey olabilir mi diye düşünüyorum.

Evet, ikinci sıradan arkadaşım.

Sorularınız veya katkılarınız mümkün mertebe öz ve kısa olursa memnun oluruz.

BİR KATILIMCI- Selamünaleyküm. Benim ismim Ahmet Atik. Maliye Bakanlığında baş hesap uzmanı olarak çalışıyorum. Siyasal mezunuyum ve Kırşehirliyim.

Kırşehirli dememin maksadı şu: Kırşehir'de insanlık sanatının 800 yıl icra edildiği ve toplumu dünyevileşmekten, kapitalizmin tuzaklarından koruduğu bir Ahilik sistemi var. Bu, merhametin örgütlenmiş bir hâli. Bir hiyerarşinin içine merhametin gizlenmiş hâli. Normalde hiyerarşide belki merhamet görünmez gibi görünüyor ama bunun içinde merhamet var.

O nedenle ben bu Ahiliği günümüze, günümüz sorunlarına nasıl taşıyabilirim diye bir ahikirsehir.com diye bir site açtım. Burada Ahilikle ilgili birçok makaleler yazdım,

bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Arkadaşlarımız, kardeşlerimiz, ağabeylerimiz yararlanabilirler. Hatta bunu bütün ülke gündemine taşıyabilmek için ben Kırşehir'i meşhur etmek derdinde değilim ben insanlığı bu ülkeye yaymak derdindeyim. Kırşehir'in adını da onun bir sorumluluğu ve hatta bir görevi olarak düşünüyorum ve ismini Ahi Kırşehir olarak değiştirilmesini teklif ediyorum. Sayın Ahmet Taşgetiren Ağabeyimizden de bir makalesine acaba bir yer ayırabilir mi diye lütfen yardımlarını bekliyorum.

Birinci konum bu.

Bugün Almanya'da askı diye bir şey var. Gidiyorsunuz bir kafeye iki çay içiyorsunuz ama beş çay parası veriyorsunuz kalanı askıya atıyorsunuz sonraki gelen bir öğrenci askıdan bana iki çay getirir misiniz diyor ve o onu bedava içiyor. Yardımlaşmanın aracı vasıtasıyla bağlantısının kesilmesi şeklinde güzel bir şey.

Aslında bu Osmanlıdan gitme. Biz öz değerlerimizin farkında değiliz. Sadaka taşlarını bilmeyenimiz var mı? Mesela bir mesh imalatçısı şöyle fiyat uyguluyor: Zengine 5 akçe, orta halliye 1 akçe, fakire bedava. 5 akçeyi veren bu paranın bir kısmının fakire aktarılacağını biliyor. Merhametin ticaretin, fiyatın içine gizlenmiş hâli.

Bunlar üzerinde düşünmemiz gereken şeyler.

İkinci olarak Sayın bayan kardeşimden şunu merak ediyorum, bir bayan olarak acaba kendisi ne düşünüyor, kadınlar şüphesiz bir anne her şeyden önce, merhamet timsali, amaçları o. Gözleri görmeyen bir kardeşim bana şunu demişti: Otobüste bana hep bayanlar yer veriyor. Ben de demiştim ki onlar annedirler, merhametlidirler size öncelikle onların yer vermesi o merhamettendir. Ama erkek öyle değil. Erkeğin bir savaştı niteliği var, pazı gücü var. Düşünceleri bile saldırgan. Erkeği biraz daha merhamete çekme konusunda kadınlar, eşler ne yapabilirler ya da topluma ne sunabilirler bunu merak ediyorum, kendilerinden bekliyorum.

OTURUM BAŞKANI- Bitirsek bununla çünkü çok sormak isteyen var.

BİR KATILIMCI- Bir de yaşamsal şeylerin insanların merhametini öldürdüğü şeklinde benim bir savım var. Eğer fakirler gibi yaşamıyorsanız fakirlere merhamet etmeniz biraz zor görünüyor. Ben Maliye Bakanlığındaım, benim servisim var, Etlük'ten geliyorum. Baktım düşüncelerim değişiyor servisi terk ettim. Belki lojmandan da çıkmak istiyorum. Bunları öldürüyor. Bugün askerler de öyle, ayrı lojmanlar, ayrı yaşam, ayrı eğitim, ayrı şeyler toplumdaki kopuyor. Kopunca merhamet ölüyor, bağlantı kopuyor. Onu demek istiyorum.

Toplumsal eşitsizlikler dayatmaya, dayatmalar merhametsizliğe dönüşüyor. Diyeceklerim bu kadar.

Saygılar sunuyorum teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Sağ olun.

Hanımefendiye veriyoruz ve üçüncü sıraya geçiyoruz.

BİR KATILIMCI- Teşekkür ediyorum hocam.

NAZİFE ŞİŞMAN- Kadınların daha merhametli olması, daha doğrusu Allah Teâlâ'nın rahmet sıfatının daha ziyade kadınlarda tezahür etmesiyle alakalı.

Ben bu konuda erkeklerin merhametle ilgili sanki bir birliği varmış gibi. . . Aslında tebliğimde böyle bir bölüm de olacaktı ama çok uzadığı için onu almadım. Belki yazılı kısmında olur. Bir işbölümü varmış gibi hayatta yani merhamet kadınlara öfke ve gazap kısmının erkeklere yani Allah Teâlâ'nın gazap sıfatının erkeklerde tezahür edişi gibi bir şeyin olmadığı, bunun cinse bağlı bir şey olmadığı bir kere şuuruna varmamız gerekiyor. Çünkü Peygamberimiz en merhametli insandı. Eğer erkekler onu örnek alacaklarsa bu manada. . . Kadınlarla erkekler arasında işbölümü olacak bir mevzu değil merhamet. (Alkışlar)

OTURUM BAŞKANI- Evet, teşekkür ederim.

Zaten Nazife Hanım'ın bahsettiği hadisi şerif bu merhametin bir cüzü bütün kâinatta olan topyekün merhameti kapsıyor, erkek, kadın, hayvan, âlemde her şey.

Orada zaten bahsediyor, bir vahşi hayvanın yavrusuna değmesin diye ayağını kaldırmasında da o bir merhametin eseridir diye. Bütün merhamet o eserin sonucu. doksan dokuzu da Cenâb-ı Hak'ın katında.

İşte, o doksandokuzu düşününce insan ne kadar büyük bir merhamete nail olacağımızın müjdesini de almış oluyor.

Buyurun.

BİR KATILIMCI- Teşekkür ediyorum hocam.

Ahmet hocama ve Nazife hocama çok teşekkür ediyorum.

Ahmet hocam medyada gazete unsurundan bakarak üçüncü sayfa şiddet haberlerinin birinci sayfaya taşındığı bir dünyayı. . . Nazife hocam da televizyon cephesinden medyanın etkisiyle bizlerin artık acıma duygusunu yok eden ve acıyı göremeyen insanlar hâline geldiğimizi söyledi.

Ben küçük bir katkıda bulunmak istiyorum.

Biz burada merhameti dinlerken ve içselleştirmeye çalışırken yüzde bin eminim ki birçoğumuzun evinde şu an evlatlarımız bilgisayarın başında oyun oynuyor olacak ve adam öldürüyorlar. Ya GTA oynuyorlar, ya Counter oynuyorlar ve adam öldürüyorlar.

Adam öldürdükçe puan kazanıyorlar, puan kazandıkça beyinlerinin ödül sistemi harekete geçiyor ve mutluluk hormonu olan dopamin hormonu salgılanıyor.

Bugünün dünyasının bence en önemli tehlikelerinden biri öldürdükçe mutlu olan, daha çok mutlu olmak için daha çok adam öldürme ihtiyacı duyan bir evladın bizim evlerimizde yetişiyor olması. Batı dünyasında falan değil.

Ben eminim ki şu an biz buradayken evlerimizin birçoğunda bu acı yaşanıyor. Biz insanlığımızı kaybetmenin acısını kendi evlerimizde şu an bu manada yaşıyoruz.

Ahmet hocamın sözü benim için çok önemliydi; dünyaya İslam lazım. Belki de şöyle eklemek lazım hocam: Evlerimize İslam lazım.

Yurdağül hocamın ifade ettiği gibi eşiklerimize, sınırlarımıza merhameti koymak lazım.

Buradan gittiğimizde çocuklarımızın bilgisayarlarının başına geçip de benim evladım bugün akşama kadar kimleri öldürdü, hangi puanları aldı ve neden mutlu oldu sorusunun cevabını bulup önce bir evlerimizi temizlemek ve kurtarmak lazım.

Çok teşekkür ediyorum efendim anlattıklarınız için. (Alkışlar)

OTURUM BAŞKANI- Sağ olun.

Ahmet Bey'in söyleyeceği. . .

BİR KATILIMCI- Konuşmacılara çok teşekkür ederiz efendim fevkalade istifade ettik. Keşke vakit olsa da Sayın Ahmet Bey'in konuşması biraz daha devam etseydi, çok kısa oldu 15 dakika.

Kendilerini birkaç saat dinlemişim daha evvel, çok da istifade etmişim oradan.

Efendim benim birkaç meselede zihnime takılan konular var. Bir tanesi merhametin sınırı yani her zaman merhamet iyi bir netice veriyor mu?

Merhametün lil eşrar zulmün lil ebrar diye bir ibare var yani kötülere, şernaz insanlara aşırı derecede merhametli davranmak iyi insanlara bir yerde zulümdür. Hak- kın dünyada yerini bulabilmesi için elbette ki bazı zamanlarda cezai unsurlara da her halükarda riayet etmek lazım.

Birincisi bu.

İkincisi, ortalıkta dolaşan birtakım sözler var. İnsanları iyilik yapmaktan, merhametli davranmaktan alıkoyan ve uzaklaştıran sözlerdir bunlar. Bir yerde bu Peygamberimize de maalesef isnat ediliyor."İyilik yaptığın insanın şerrinden sakın." böyle bir hadis olmaz.

Hatta bir de misal veriyorlar. İşte falan âlimin evinin bir kişi tarafından yakıldığını duyunca, “O benim evimi yakmaz zira ben ona bir iyilik yapmadım.” diye cevap vermiştir. Tabii ki bu İslam’da yeri olmayan ve haksız olarak da Peygamberimize isnat edilen bir söz. Bundan kaçınmak gerekiyor.

Bir de hanımefendi konuşmalarında efendim veren insan verdiği için kendisi tatmin oluyorsa, ondan bir zevk duyuyorsa bir yerde onu tekebbüre götürür buyurdular. Tabii ki vermek de sadaka da zekât da bir ibadettir. Müslüman ibadetten zevk almalıdır. Namaz da oruç da zekat da hepsi öyledir. Binaenaleyh insan verdiği için mutlaka zevk alacak, haz duyacak ve tatmin olacaktır. Bu kendisini kibre götüren bir vasıta değildir.

Bir de efendim Peygamberimizin, bir hadisinin yorumu yapıyor; veren el alan elden daha üstündür. Hâlbuki burada veren sözü yok, alan sözü de yok. Bazı zamanlar olur ki alan el veren elden daha hayırlı da olabilir. O bakımdan buna da bir açıklık getirmek lazım. Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Ben de teşekkür ederim.

Dün burada ilk konuşmanızda bahsettiğiniz şeye ait tebliğler vardı. Herhalde bugün bulunabildiniz. Dün konuşuldu bunlar. Hatta bir tebliğin konusu merhametten maraz doğanın anlamı o marazın ne olduğu şeklindeydi. Diğer acılar vs. bunlar da konuşuldu.

En son bahsettiğiniz hadis. . . Hadis hocası olunca insan ister istemez söylemek zorunda kılıyor. Burada el yedül ulyâ, veren yok alan yok, üstün el demek tabii. O gayet malum bir şey. Süflâ da alçak, düşük, altta kalan el demek.

Şimdi, bu hadisi şeriflerde kullanılan mecazlardandır malumu alilerinizdir muhakkak o. Eğer burada insanın hayırlı olması kastedilirse o ayrı bir şey. Alan insan da hayırlı bir insan olabilir. Sonra şunu da şey etmek lazım: Veren gururlanmayacak, kibirlenmeyecek hatta alan dua edecek aldığı için. Böyle de bir şey var.

Kısaca ifade etmek isterim İbn-i Kayyim diyor ki, “Vermek istenildiğinde vermek değildir. Bir isteyene veriyorsa adam o zaman isteyen ona kadar gelmiş adam da vermeye mecbur kalmıştır. Bu vermek değil almaktır. Vermek şudur: Zekatını veya sadakasını verdiğinde, vermek için layık olana gittiğinde şayet karşıdaki muhatap onu alırsa aldığı için ona dua etmesi lazım. Çünkü almayabilir de. Esas vermek odur.”

Hakikaten bu vermek son derece önemli, tarifi zor bir şey.

Biz tabii tabirlere anlamlar verirken, bunları genişletmek, zamana göre yaymak, yorumlamak, bunlarda bir sakınca olmasa gerek. Ama hayırlı, üstün aşağı bunlardaki şey anlam mecazi olarak. . . Onun için bir hadisi ilave ettim, kazanan insanın habibullah olduğunu. Onu nereden anlıyoruz? Allah’ın resulü diyor ki, “Sizden birinizin Medine

dağından odun toplayıp sırtında taşıyıp getirip, Medine çarşısında satarak geçimini sağlaması, istediğinde ister verilsin ister verilmesin istemekten yani sail olmaktan çok daha hayırlıdır. Aslolan kişinin kendi geçimini sağlamasıdır, elde etmesidir bunun için ceht ve gayret göstermesidir.”

Bizim toplumumuz veren el konumunda olmalıdır. Eğer buna alışsaksak muhterem arkadaşlarımız toplum olarak da kendimize bir çekidüzen verme imkânımız olur. Kişiler almazsa toplum almayan bir toplum olur.

Size bir tek şey anlatmak isterim. Bosna'ya Bosna Savaşı sırasında Türkiye'de bir defa giyilmiş veya alınmış giyilmemiş elbiselerden oluşan iki tır dolusu yardım gönderildi. Ben de âcizane organizasyonun içindeydim. Bosna bize geri götürün dedi, almadı. Bir tek Bosnalı giyilmiş elbiseyi giymedi. Geleneklerinde yok böyle bir şey. Bunu bir onur meselesi olarak kabul ediyorlar. Sonra biz onlara, tekstilcilerden hiç kullanılmamış şeyler poşet içinde götürerek takdim etmek zorunda kaldık.

Bakın, toplumun onuru almaya müsait değil.

Başka bir şey, çok yaşlı bir Azerbaycan mebusu anlatmıştı. Allah rahmet eylesin Azerbaycan Cumhuriyeti kurulduğunda 1918'lerde Azerbaycan'da zekat verecek fakir kalmamış zekatları toplayıp kamyonlarla İran'a taşımışlar oraya götürelim diye. Çünkü Azerbaycan'da kimse zekat almıyormuş. . .

Bunlar güzel örneklerdir. Teşekkür ediyorum.

Buyurun.

BİR KATILIMCI- Merhametin hiyerarşi oluşturup oluşturmadığı meselesi aslında bence de önemli bir mesele. Şu sıralar siyasi anlamda da mesela sadaka toplumu oluyoruz vs. gibi bir kavram tartışılıyor. Böyle bir hiyerarşi oluşturduğu tarzında. O da belki hakikaten bir kısım insan verirken gene ayette işaret ediliyor başa kakma mesela. Başa kakmayı insanın onursuz bir davranışı olarak niteliyor. Orada bir terbiye meselesi var.

“Sadakaları Allah alır.” diye bir ayeti kerime var. Yani sadakayı böyle içinizde aşağılayacağınız bir insana vermiş oluyorsunuz. Bir şey yapıyorsanız Allah'a sanki veriyorsunuz. Önce Allah'ın eline veriyorsunuz oradan bir muhtaç eline geçmiş oluyor.

Bir de buradaki takdiri unutmamamız lazım. Aynı konumda siz olabiliydiniz, alan insan konumunda. Rızık mefhumu konusunda bizim bilinçsizliğimiz var. İçimizde bazen Karun yerleşiyor ve bunu ben kazandım, benim eserimdir bu şey gibi. . . İşte o zaman Karunluktan da çıkmak gerekiyor. Merhamet terbiyesi bir anlamda bunları da ihtiva ediyor diye düşünüyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, çok teşekkürler.

Ahmet Bey'e şunu ilave edeyim. Yusuf el Karadavi'nin Zekat diye iki ciltlik bir kitabı vardır Türkçeye de tercüme edilmiş bir kitaptır. Orada diyor ki, "Zekatı, Allah tenezzül etmediği için yeryüzüne, hâşâ, inip toplasaydı kendi toplayacaktı. Allah hak-kıdır zekat. Bunu toplamak için kulları görevlendirmiş. Onlar topluyor tevzi ediyor."

Aslında verirken Allah'ın verdiği veriyoruz. Bu toplum olmasa nereden kazanacak bu zenginler? Onu vermek gibi bir zorunluluğu var ve onun hududu da belirlenmiş. Daha çoğunu verirse bu çok daha güzel.

Şimdi, tabii çok şeyler muhakkak söyleyecek arkadaşlarımız olabilir ama zamanımız çok sınırlı hâle geldiği için özür dileyerek hepinizden bu oturumu kapatmak istiyorum.

Çok teşekkür ediyorum hepinize hem katılımınız hem sabırla dinlediğiniz için.

Sağ olun ve hayırlı günler temenni ediyorum.

2011
KUTLU DOĞUM

DEĞERLENDİRME OTURUMU

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Hamza AKTAN
Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı

17. 04. 2011
PAZAR

TAKDİM

Şimdi hiç dağılmadan biz hemen değerlendirme oturumu yapacağız. Kısa sürecek o da. Ara vermeyeceğiz. Ondan sonra tamamen sona ermiş olacak.

Değerlendirme oturumuna Prof. Dr. Hamza Aktan Bey hocamız Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı başkanlık yapacaklar. Prof. Dr. Raşit Küçük, Prof. Dr. Mehmet Günay arkadaşımız katılacaklar.

Ben de burada hazır olacağım.

OTURUM BAŞKANI (Prof. Dr. HAMZA AKTAN)- Evet, muhterem arkadaşlar şimdi üç gündür devam eden bu seviyeli toplantının şöyle kısa bir değerlendirmesini yapmak üzere karşınızdayız.

Dört arkadaş çağırmıştık ama birisi gelemedi henüz zannediyorum. Prof. Dr. Mehmet Günay Bey, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı, Prof. Dr. Raşit Küçük Bey de biliyorsunuz Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı, bendeniz de Hamza Aktan, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı yapıyoruz.

Aslında değerlendirme yapmak kolay bir şey değil zor bir şeydir. Üç gündür devam eden çok değerli mümtaz fikirler serdedilmiş tartışılmış. Bunları yeniden değerlendirmek zor bir olay. Zaten ben dün de Van'daydım, evvelki günkü ve dünkü toplantılara katılabilmiş değilim.

Ben sadece bir giriş yapayım diyorum ondan sonra sözü arkadaşlarıma bırakayım diyorum.

Hz. Resulullah (s.a.s.) öyle bir yarımada dünyaya geldi ki orada insanlar kabile kabile, aşiret aşiret yaşıyorlar ama hayat düzenleri devamlı vurgun, talan, yağma üzerine kurulu. Gücü yeten yetene. Sürekli yağma var, sürekli baskınlar var, sürekli talan var. Tek itibar ettikleri şey kılıç tutan güçlü bir bilek. Başka hiçbir şeye kıymet vermezler. Onun için çocukları da kadınları da zaten malın mülkün sahibi olarak da kabul etmezler, mirastan da pay ayırmazlar. Böyle bir ortamda dünyaya geldi yani gücü yeten elinden geldiği ölçüde ezebileceği kadar ne kadar insan varsa onları ezer ve bundan

hiçbir sorumluluk duygusu yani bir burukluk bir eziklik, bir pişmanlıkta duymaz. Hatta bundan gurur duyar.

Hz. Resulullah aleyhisselam nübüvvet görevine başladıktan sonra öyle bir iman, öyle bir ahlak sistemini getirdi ve insanların kalbine, gönlüne öyle bir yerleştirdi onları ikna etti ki iman temeline dayalıdır bu bilgi temeline dayalı değil. Boş, anlık duygular da değil. Temelini imandan alan tevhit akidesinden alan bir ahlak tesis etti. Çok zaman geçmiyor Mekke'deki büyük işkenceli, sıkıntılı, baskın hareketlerinden sonra o çileli dönemden sonra Medine'ye hicretin ikinci yılında Bedir harbi yapıyor. Müslümanlar bu savaşı kabul etmek durumunda kaldıkları için yapıyor. Peygamberimiz dağıtıyor bu Bedir esirlerini. Her bir haneye bir esir bırakıyor. Hane sahibi o Bedir esirini... Kim bu? Müşrik. Niçin esir olmuş? Müslümanlara karşı kılıcını kuşanmış, zırhını giyinmiş, mızrağını da eline almış, devesine atına binmiş Müslümanları imha etmek üzere gelmiş. Sonra da esir olmuş Müslümanlara yani artık gücünü kaybetmiş. Güç Müslüman'da.

Ne yapıyor hane halkı? Çocuklarına yedirmiyor, hanımına yedirmiyor, kendi muhtaç olduğu halde kendi ihtiyaç içinde olduğu halde esire yedirmiyor kendi evinde kendi malından.

Bakın, o talancı, vurguncu, daima başkasından çalan, daima başkasından yiyen insanlar bu defa hem de düşmanına kendi malından kendi ambarından veriyor yedirmiyor.

“Ve yutimüne't-taâme alâ hubbihî miskînen ve yetîmen ve esirâ.” ayeti nazil oluyor. Kendisi muhtaç olduğu halde bunu yapıyor. Kendine başkasını tercih ediyor, düşmanını tercih ediyor.

İşte, böyle bir sistemi Peygamberimiz 13 yıl Mekke dönemi, iki yıl da Medine'deki süre Bedir harbine kadar 15 yılda ne hâle getirmiş. Müslüman o yağmacı insanlar, o müşrik insanlar, o talancı insanlar, o vurguncu insanlar bu defa kendi ihtiyaç duyduğu gıdasından başkalarına ikram eden, yediren insanlar ortaya çıkmış. Onlar eksiklerini tamamlamışlar... Neredeydiler, nereye geldiler, niçin bu hâle geldiler?

Bugün bizdeki eksiklik nedir? Aynı mantıktan geriye doğru yürüyerek bir defa biz neyimizi kaybetmişiz bunları düşünmemiz lazım, değerlendirmemiz lazım. Bu sempoziumun zannediyorum buna cevap verecek tebliğ metinleri inşallah alındı, onlar belki de tabedilme imkânı bulunursa tabedilecektir ve herkesin de daha sonra kalıcı olarak istifadesine sunulacaktır.

Ben şimdi değerlendirmelerini yapmak üzere Prof. Dr. Mehmet Günay Bey'e söz vermeyi arzu ediyorum. Şöyle 10 dakika, 15 dakika içinde düşüncelerinizi ifade eder-seniz hocam sonra da hocamıza söz vereceğiz ve konuyu hayırlısıyla bitirmek istiyoruz.

Prof. Dr. MEHMET GÜNAY- Siz değerli katılımcılara en derin saygı ve muhabbetlerimi arz ediyorum. Ben katılımcı olarak davet edilmiştim bu sempozyuma. İki gündür de hemen hemen hiçbir tebliği atlamadan izlemeye çalıştım. Dikkatli bir dinlemeyle dinlemeye çalıştım. O da böyle bir vazifem olmadığı için, böyle bir vazifem olsa bu kadar dikkatli dinlemezdim.

Bu değerlendirme oturumuna vekaleten görevi yürütme görevi verildi. O yüzden sistematik bir değerlendirme yapamayacağım ama kendi izlenimlerimi. . . Zaten çok da yorulduğunuzu ben biliyorum. Çok uzun bir şey oldu iki üç gündür. Çok kısa başlıklar halinde ben bu sempozyumdan ne aldım yani genel bir değerlendirme değil de ne alıp götüreceğim onlarla ilgili kısa kısa cümlelerle değerlendirmeler yapmak istiyorum.

Her şeyden önce benim için çok faydalı oldu yani bunu kişiye bir söz olarak söylemiyorum. Buraya geldiğime değdi. Bunu organize eden, başta Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere organize eden arkadaşlara, çok teşekkür ediyorum. Sizler adına da teşekkür ediyorum değerlendirme oturumunda.

Çok yararlı oldu benim için.

Biz fıkıhçılar biraz daha normatif bakıyoruz. Keskin daha çok ahkâm boyutuyla bakıyoruz. İşin farklı bağlantılarını burada görmüş olduk. Çok yararlı oldu.

En önemlisi bu Kutlu Doğumlarda belirli bir konunun ana tema olarak ele alınıp bu konuda bir farklılık oluşturulmaya çalışılması bir hedefti ve bu hedef bütün Türkiye’de, bütün dünyada farklı konferanslarla gerçekleşeceği gibi, gerçekleşeceğini tahmin ettiğim gibi bir sempozyumda da gerçekleşti diye düşünüyorum. Merhamet odaklı düşünmeye başladık. Hepimizde de bu duygu ve düşüncelerin oluştuğunu tahmin ediyorum. O açıdan sempozyum başarıya ulaştı diye düşünüyorum.

Hz. Peygamber’de pek çok konuda olduğu gibi merhametle ilgili olarak da hemen hemen her kesimle ilişkili bolca örneklerin olduğunu gördük. Arada bir eleştiri olarak tebliğlerde çok ortak yönler de vardı ama bunu önceden ayırmak kestirmek de çok kolay değildi, bunu da tabii olarak karşılıyorum.

Hz. Peygamber’in gerek çocuklara gerek hayvanlara gerek çevreye gerek eşler birbirlerine gerekse bütün dünyaya hatta gayrimüslimlere hem hasmane hem de dostane ilişkilerde nasıl bir merhamet örneğini gösterdiğini biz somut olarak görmüş olduk. Bu açıdan ışık dediğimiz şeyin de fazlasıyla var olduğunu gördük. O ışıktan yararlanma konusunun ayrı bir tartışma konusu olduğunu da görmüş olduk.

Aklımda kalan birkaç noktayı tekrar vurgulamak istiyorum.

Birincisi merhametin öğretilabilir bir şey olduğunu eğitimcilerimiz söyledi. Bu konuda odaklanılabilir. Eğitim sistemini gözden geçirebilirsek yeniden bir merhamet değerler eğitimi kapsamında merhamet eğitimini gerçekleştirebiliriz.

Merhametin yeniden üretilebilir ve çoğaltılabilir bir şey olduğunu gördük.

Merhamet ve adalet arasındaki ilişki çok anlamlıydı benim için. Çünkü merhametin kontrol edilebilir bir şey olduğunu, kontrol edilemeyen bir merhametin haksızlıklara da yol açabileceğini, maraza çıkabileceğini gördük. Bunun kontrolünün de adaletle gerçekleştirilebileceğini, merhametle adaletin birbirleriyle beraber düşünülmesi gerektiğini anladık. Hatta hocamız bir ilim adamına atfen adalet merhametin halefidir demişti Raşit Bey hocamız yanılıyorsam.

Bir başka husus tabii bu adalet deyince meşru çerçeveyi tasvir ediyoruz yani hukuku da cezayı da içeren, ceza sistemini de içeren bir adalet anlayışı. Hukuki çerçeveyi kastediyoruz. Buna dikkat edilmesi gerektiğini anlamış olduk.

Bir hadis beni çok etkiledi; “Müslüman ülfet eden ve kendisiyle ülfet edilen kişidir.” Bunun merhametle ilgili olarak İslam toplumunun yeniden inşasında çok temel taşı olabileceğini ben kendim hissettim.

Sevgi merhamet ilişkisi çok anlamlıydı benim için. Sevgi merhametin daha doğrusu merhamet muhabbetin, Raşit hocam, hem mukaddimesidir hem de eseridir yani neticesidir ve bunlar birbirini tamamlayan bir parçadır demişlerdi. Esas olanın sevgi olduğunu sevginin ulaşılması gereken en nihai makam olduğunu belirttiler. Benim için çok etkileyici bir söz olmuştur bu da.

Yine en son oturumlarda bizim bu âlemde merhameten bulunmuş olmamızı, lütfen bulunmuş olmamızı ben kaydettim belleğime. Çokça etkilendiğim sözlerden birisi oldu. Yine merhametin hem bir duygu hem bir düşünce hem bir eylem hem bir üslup ve hem aynı zamanda bir eşik, hedef ve gaye olması gerektiği, böyle bir bütünlük içinde ele alınması gerektiğini de ben bu sempozyumdan öğrenmiş oldum.

Son olarak, başka notlarım da var onlara daha fazla girmek istemiyorum, bir iki eleştirim var.

Birincisini söylemiştim zaten. Belki biraz tekrarlar fazla oldu gibi geldi bana çünkü örnekler sınırlı, herkes aynı örneklere bakıyor. Biraz daha çeşitli alanlara kaydırılabilirdi.

Bir de bizim bu sempozyumlarda en zor en eksik kalan noktamız şudur: Biz bunu nasıl yaparız onu da çok fazla bilmiyorum ama bunu Diyanet yapabilir diye düşünüyorum. Batı toplumları Doğu toplumları karşılaştırılması yapıldı hep, hep bizim Batılılardan daha iyi olduğumuz en azından potansiyel olarak daha iyi olduğumuz söylendi ama bu tür toplantılarda özellikle merhamet, şiddet, dindarlık ve bunların

hayata yansımaları konusunda üniversitelerle işbirliği yapılarak daha fazla alan çalışmalarına ağırlık verilse... Bu konuda hakikaten söylediğimiz gibi mi yoksa kendi kendimize mi gaz veriyoruz bunun biraz tespitine yönelik sosyolojik çalışmalar, biraz sosyolojik alana kaydırsak... Sadece kavramsal, metin üzerinden gitmesek daha yararlı olur diye düşünüyorum ama çok kolay bir şey değil onu da ben itiraf etmek istiyorum.

Bu duygularla tekrar sempozyumu düzenleyenlere teşekkür ediyorum. Herkese hayırlı günler diliyorum. (Alkışlar)

OTURUM BAŞKANI- Evet, Mehmet Bey'e de bu değerli değerlendirmelerinden dolayı teşekkür ediyoruz.

Şimdi de muhterem hocamız Raşit Küçük Bey değerlendirmelerini sunacaklar.

Buyurun hocam.

Prof. Dr. RAŞİT KÜÇÜK- Çok teşekkür ederim Sayın Başkan, muhterem dinleyenler.

Ben de üç gündür devam eden bu sempozyumun bütün tebliğlerini eksiksiz dinlediğimi söyleyebilirim. Zaten bir tebliğim de vardı ama bütün arkadaşlarım, bütün katılımcı öğretim elemanı veya bilim insanı arkadaşları dinledim. Bu benim için gerçekten faydalı olmuştur.

Her şeyden önce Diyanet İşleri Başkanlığının ve Türkiye Diyanet Vakfının yetkililerine böyle bir konuyu seçtikleri için teşekkür etmek istiyorum çünkü bugün itibarıyla bir hafta sürecek şekilde bütün Türkiye'de, Türkiye dışında bizim ulaşabildiğimiz yerlerde, görevlilerimizin olduğu her yerde merhamet konuşuluyor. Bir defa bunu son derece önemsememiz gerekiyor.

Mesela, benim fakültemden birtakım öğretim üyesi arkadaşlarım ki buraya katılamayanlar da oldu bu yüzden, yurtdışına gidip bu konuyu konuşmak üzere oralarda görevlendirildiler. Diğer fakültelerden de muhakkak böyle oldu.

Türkiye'nin her yerinde yani vilayetlerde ilçelerde bu konuşuluyor. Burada yegâne temennim şudur: İnşallah birçok şeyde olduğu gibi merhameti de bir haftada eskitemeyiz. Yegâne temennim odur. Bu bir süreklilik arz eder, konuşup bitirmeyiz.

Şunu da Türkiye açısından önemli görüyorum: Kaynaklarımızın geçmişte üzerinde son derece fazla durduğu yollar yaptığı ve yaşadığı hayat haline getirdiği duyguların bugün konuşulma ihtiyacı duyulması ve bunu hayatımıza nasıl aksettirebileceğimizi hiç olmazsa teorik planda tartışılması ama aynı zamanda eğitiminin yapılabilmesinde çareler aranması bile fevkalade önemsenecek bir durumdur.

Burada çünkü kavramlar konuşuldu, rahman ve rahmet, bunların ilişkileri konuşuldu.

Biraz önce Hacı Mehmet Günay arkadaşımın söylediği gibi merhamet adalet ilişkisi, merhamet ceza ilişkisi, merhamet sevgi ilişkisi, merhamet sabır ilişkisi konuşuldu. Hatta şunu söyleyeyim: Burada benim de belki bir kısımları dâhil alakası olduğum biri olduğum için; benim de diyorum çünkü sevgi konusunu çalışırken merhameti de çokça doğrusu önemsemiş birisi olarak merhametin arka planında var olan duymadığım anlamların bir kısmını burada duymuş oldum. Bunların hakikaten bir müminin hayatında, bir Müslüman'ın hayatında, öncelikle Müslüman'ın hayatında neler ifade etmesi gerektiğini düşünme fırsatı verdi bize.

Sonra bu merhametin ayeti kerimenin de ifade ettiği gibi Cenâb-ı Hak'ın rahmetinin âlemi kuşattığı düşüncesiyle bunları nerelere kadar ulaştırabileceğimizi düşünüyorum.

Eğer insanlık hakikaten bir kurtuluş reçetesi arıyorsa ve çare bulacaksa Sayın Taşgetiren arkadaşımızın da ifade ettiği gibi Müslümanlar her yere ulaşmak ve bunları ulaştırmak zorundalar. Çünkü bizim tebliğ gibi, duyurma gibi bir sorumluluğumuz var. Bunu her yere duyurmak mecburiyetindeyiz.

Sayın Başkan bunların yayınlanacağını söyledi. Bunlardan çok önemli gördüğünü Diyanet İşleri Başkanlığımız veya Vakfımız özet de isteyerek yapan, tebliğ sunanlardan kısaltarak, çok öz İngilizceye, Almancaya, Rusçaya tercüme etmek suretiyle âleme ulaştırılabiliriz, oralarda okunmasını sağlayabiliriz. Bundan daha büyük bir hizmet olamaz.

Böyle bu işleri yaymak için kurulmuş vakıflarımız vardı biliyorsunuz. Bugün nerde bizim vakıf insanlarımız. . . Mesela İngilizcesinin yayını üstlensin veya Almancasının. Bunları düşünebiliriz diye doğrusu ifade etmek istiyorum ve bunun için gayret etmemiz gerektiğine inanıyorum. Çünkü burada bütün peygamberlerin de birer merhamet elçisi olduğu konuşuldu.

İslam'ın böyle bir şansı var muhterem arkadaşlarım. İslam, çünkü bütün peygamberleri kendi peygamberi olarak kabul ediyor. Bütün peygamberleri iman hududunun içine alıyor. Başka hiçbir din böyle bir misyona sahip değil. Bizim böyle bir şansımız var.

Ayrıca yaşanmış bir hayatımız var. Hakikaten örnek olarak takdim edeceğimiz bir nesil, sahabe neslinin örnekleri var. Kendi örneklerimiz var vs.

Bunları iyi değerlendirmemiz gerektiği kanaatindeyim.

Modern hayatın getirdiği sıkıntıları İslam'ın bu çok önemli duygularıyla, eğitimleriyle acaba nasıl karşılayabiliriz, nasıl önleyebiliriz, bunları nasıl yaygınlaştırabiliriz?

Malum Resul-ü Ekrem Efendimizin Hz. Ali'ye söylediği bir söz var: "Ey Ali! Senin vasıtanla bir tek insanın mümin olması senin dünyanın en kıymetli servetlerine sahip olmandan daha hayırlıdır." diyor. Bir tek insanı mümin yapmak, iman etmiş kılmak, bir tek insanı Müslüman yapmak çok önemlidir.

Bizim çok şey ihtiyacımız var belki ama bugün en çok ihtiyacımız olan şey iyi insan, iyi mümin, iyi Müslümandır çünkü ne kadar konuşsak iyi bir Müslümanın var olduğu yerde yaptığı hizmetler kadar konuşmalar etkili olmaz. O iyi Müslümanın yaptığı şeyler gösterdiği örnek çok daha önemlidir.

Bu bakımdan iyi insanlar topluluğu oluşturmak zorundayız. Bunu önce kendi apartmanımızda, mahallemizde sonra köyümüzde, şehrimizde sonra ülkemizde çoğaltmak zorundayız diye düşünüyorum.

Bu gayretler umarım netice verecektir.

Daha çok merhameti konuşmamız gerekir. Bu sempozyum bunun ancak bir başlangıcı oldu.

Umarım buradan bilimsel çalışmalara konular da çıkar.

Ben bu vesileyle hepimize tekrar teşekkür ediyorum. Saygılar sunuyorum.

OTURUM BAŞKANI- Evet, biz de değerli değerlendirmeleri sebebiyle Raşit Bey hocamıza teşekkür ediyorum.

Tabii, asıl olan içine sindirmek ve onu kendisinde önce önemsemek ve bunu hayatında yaşamak, tatbik etmek. Asıl olan budur. Bunun lafa gerek bırakmadan güzel örnek olmak suretiyle hem yakın çevremiz hem uzak çevremize hem bütün dünyaya aslında İslam'ın mesajını davranışlarımızla iletmiş oluruz. Bu çok önemlidir.

Tabii ki bu sene merhamet konusunun işlenmesi en azından buna olan ihtiyacımızı ortaya koyma bakımından çok önemlidir diye düşünüyorum.

Bir şeyin düşünce boyutunda ortaya konması onun içselleştirilmesinden... Önce bir düşünce olarak ortaya çıkacak sonra o içselleşecek yani özümseenecek, sabit bir kişilik haline gelecek. Ondan sonra da başkaları ondan gördüğünde İslam budur Müslüman budur denilecektir.

İslam tarihinde de bu kanaat önderleri, halkın dinî bakımından önderleri arasında hakikaten bu konuda tam vazifesini yapmış olan insanlar vardır ki bir ömre milyonlarca insanı İslam'ı içselleştirerek tamamen zevk hâline getirerek imanî yaşamalarını sağlamış insanlar vardır.

Bizim milletimizde bu konuda İslam dünyasına örnek olabilecek pek çok şahsiyet var. İnşallah bunlar işlene işlene İslam dünyasında bugün canımızı sıkı, ifade

etmekten bile eziklik duyduğumuz, üzüldüğümüz, bir Müslüman nasıl böyle olur, eğer İslam adalet dini ise, hak dini ise, başkasını kendisine tercih dini ise neden böyle olunuyor denilmesi tabii bizleri çok eziyor, üzüyor. İnşallah bu konuda bir fetret devri geçirdiğimizi kabul edelim. Yeni bir dirilişle inşallah başlayalım diyelim.

Ellerimizle yaptıklarımız, dillerimizle söylediklerimizden, ayaklarımızla işlediklerimizden dolayı eğer başımıza bir sıkıntı gelecekse Rabbimiz bizi bundan muhafaza buyursun diye dua ediyoruz. Razı olduğu amellere, razı olduğu niyetlere, razı olduğu sözlere muvaffak etsin.

İnşallah hayırlara vesile olur.

Bu toplantıyı tertip eden teşkilat mensuplarına ve katılan hem dinleyici hem müzakereci hem de tebliğci kardeşlerimizin hepsine ayrı ayrı minnetlerimizi, teşekkürlerimizi sunuyorum, saygılarımızı hürmetlerimizi arz ediyorum. (Alkışlar)

Şimdi bitirmemiz lazım, boşaltmamız lazım çünkü burada bundan sonra yeni bir toplantı yapılacağı söyleniyor.

Siz mi kendiniz ifade etmek istiyorsunuz? 3 dakikayı geçmesin.

Evet, buyurun.

Mikrofon yok mu? Siz yüksek sesle isterseniz. . .

BİR KATILIMCI- . . . emek ve sermaye üzerine, sendikacılık üzerine akademik çalışma yapıyorum. Mesela bugün benim aklımda şöyle bir şey uyandı: Acaba emek ve sermaye çelişkisinde merhamet nerede duracak ya da işçilerin hakları meselelerinde, örgütlenme haklarında merhamet bir araç olarak kullanılabilir mi? Çünkü sadece bugün benim gördüğüm ya da birkaç günkü programda merhametin sanki İslam'a ait bir şey ve sadece bunları yaşamak için dindar olma gereği üzerinde duruldu. Bunu yaygınlaştırmak gerekiyor.

Mesela, sporda şiddeti önlemek için spordaki o taraftar liderlerinin acaba merhamet konusunda neler yapabileceğine ilişkin bir model oluşturulabilir mi?

Nurten hocam söyledi bilgisayar oyunlarının çocukların hayatında çok etkileri var acaba bu animasyoncuların merhamet noktasında onların neler yapabileceğine ilişkin bir model geliştirilebilir mi?

Sinema yapımcılarının, senaryo yazarlarının, yönetmenlerinin bu noktada merhamete dönük neler yapabileceğini işleyebilir miyiz? Bunu bir model olarak sunabilir miyiz?

Ben çeşitli dünyada sendikalar hareketleri üzerinde yapılan seminerlere gidiyorum ve herkes bir arayış içerisinde. Mesela sendikacılıkla ilgili, İslam'ın buna bir ihtiyacı yok

ama 21'inci yüzyılın sosyalizminin İslam olduğunu söyleyen yabancı sendikacılar var. O anlamda biz de emek sermaye bağlamında yani her alanda üzerimize düşen noktada yeni bir model sunabilir miyiz? Bunun İslam'ın sadece Müslümanlara ait değil dünyada Müslüman olmayanlara da iletilmesi gereken çok önemli mesajlarını merhamet çerçevesinde iletebiliriz diye düşünüyorum.

Haddimi umarım aşmamış olurum. Çok teşekkür ediyorum, sağ olun.

OTURUM BAŞKANI- Ben teşekkür ediyorum. İsminizi söyler misiniz?

BİR KATILIMCI- Tarkan Zengin.

OTURUM BAŞKANI- Peki, çok teşekkür ederiz. Sağ olun.

Artık şimdi uzatmayalım.

Evet, bu son olsun.

BİR KATILIMCI- Efendim ben maliyeciyim. Katma değer vergisi konusunda biraz araştırma yaptım Kur'an-ı Kerim'de yahut hadislerde hiç buna benzer bir şey yok. Satış vergisi anlamında bir şey yok. Ulemanın da, fukahanın da hiçbirinin buna ilişkin bir icazeti de yok.

Katma değer vergisi gerçekten 50 milyon seçmen var Türkiye'de 50 milyon tane KDV mükellefi var. Adaletsiz bir vergi. Fakir de veriyor zengin de veriyor. Ben buna ilişkin bazı... Merhametsizliğin yasalaşmış bir hâli ona dikkat çekmek istiyorum.

Bir de reklamlar konusu insanlarda haset duygusu yaratıyor. RTÜK acaba reklamların örneğin bir malın bir günde bir defa belli bir süre kadar gösterilmesinin normal bir tanıtım olarak kabul edip defalarca gösterilmesini bir şartlanmaya yol açtığını engelleme konusunda bir hüküm olabilir mi? Böyle bir şey de olabilir.

Bu kadar. Fazla uzatmayayım. Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Evet, teşekkür ederim.

Başkanımız teşrif ettiler. Sayın Başkanım bir şeyler söylemek arzu eder misiniz kapanış olarak? Hayhay buyurun.

Prof. Dr. MEHMET GÖRMEZ (Diyanet İşleri Başkanı)- Bismillahirrahmanirrahim.

Kendim 1989'dan bu yana aslında Kutlu Doğum geleneklerinde ya konuşmacı ya da müzakereci olarak yer aldım. O zamanlar Diyanet İşleri Başkanımızın özellikle Başkanlık personeliyle birlikte bu salonda bizlerle birlikte olmamasına hep gönül koyardım. Başkanlık personeliyle birlikte özellikle yardımcıları, daire başkanlarıyla birlikte

burada ilim adamlarını dinlemelerini de isterdim. Yokluklarını da hep yadırgardım ama şimdi yadırgadığım başıma geldi. Öncelikle özür beyan ediyorum.

Açılış konuşmasında da ifade ettim, Kutlu Doğum geleneklerinin iki veçhesi var; birisi halka yönelik veçhesi. O hakikaten gittikçe çok muhteşem şekilde devam ediyor. Dün gece Diyarbakır'da stadyumda 50 bin kişi toplanmıştı. Ben de gerçekten hayret içerisinde kaldım. Beklemiyordum öyle bir şeyi.

Sadece Türkiye'de değil Allah'a hamdolsun gönül coğrafyamızda, Asya'da, Avrupa'da, Balkanlarda her yerde bu gelenek çok güzel tuttu. Bir bilgi şölenine dönüştü, bir kardeşlik şölenine dönüştü, bir muhabbet şölenine dönüştü. O yönü devam ediyor. Kutlu Doğumun bir veçhesi bu veçhesi.

İkinci bir veçhesi demiştim ki o da her yıl bir sempozyumun yapılması. İşlenen konunun ilmî olarak ele alındığı, ilim adamlarımızın tebliğler sunduğu, müzakere ettikleri bir veçhesi var. Aslında kalıcı olan belki diğerlerine göre daha kalıcı olan veçhesi çünkü çok güzel bir Kutlu Doğum Kütüphanesi oluşturuluyor. Yayınlar ortaya çıkıyor. Belki on yıllar sonra insanlar burada sunulan bir tebliğe atıfta bulunarak, okuyarak geleceğe yönelik ufuklarının açılmasına vesile olacaktır burada yapılan çalışmalar.

Ben özellikle bu seneki konumuzun bilimsel boyutu çok daha önemliydi. Gerçekten tebliğlerin başlıklarına baktığımda da şahsen heyecan duydum ama aranızda bulunma imkânım hakikaten yoktu.

Özellikle tebliğ sunan bütün hocalarımıza huzurlarınızda teşekkür ediyorum. Müzakereci olarak katılan. . .

Ben programın başında söz almıştım salon dolu dolu devam edecekti ama şimdi salonun yarı yarıya boşaldığını görüyorum ama telefonla aldığım haberlere göre ilgi, alaka daim oldu diye haber geldi.

Ben dinleyicilere de bu süre içerisinde gerek katıldıkları için, sorularıyla katkıda buldukları için -bu son iki sorudan bile geleceğe yönelik farklı ufukların ortaya çıktığı anlaşılıyor- hepinize teşekkür etmeyi bir vazife addediyorum.

Bu seneki mesajımız yüreklerimiz, ülkemiz, âlem-i İslam ve bütün insanlık merhametle onarılsın diyorum.

Hepinize teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

OTURUM BAŞKANI- Evet, teşekkür ediyoruz.

Bu arada artık sempozyumumuzun sonuna gelmiş bulunuyoruz.

Tekrar teşekkür ederiz.

Saygılar, sevgiler, hürmetler sunuyorum. (Alkışlar)

